નમો તસ્સ ભગવતો અરહતો સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ

ખુદ્દકનિકાયે

મહાનિદ્દેસ-અટ્ઠકથા

ગન્થારમ્ભકથા

અવિજ્જાલઙ્ગિં ઘાતેન્તો, નન્દિરાગઞ્ચ મૂલતો;
ભાવેન્તટ્ઠઙ્ગિકં મગ્ગં, કુસિ યો અમતં પદં.

પાપુણિત્વા જિનો બોધિં, મિગદાયં વિગાહિય;
ધમ્મચક્કં પવત્તેત્વા, થેરં કોણ્ડઞ્ઞમાદિતો.

અટ્ઠારસન્નં કોટીનં, બોધેસિ તાપસો તહિં;
વન્દેહં સિરસા તઞ્ચ, સબ્બસત્તાનમુત્તમં.

તથા ધમ્મુત્તમઞ્ચેવ, સઙ્ઘઞ્ચાપિ અનુત્તરં;
સંખિત્તેન હિ યો વુત્તં, ધમ્મચક્કં વિભાગસો.

સારિપુત્તો મહાપઞ્ઞો, સત્થુકપ્પો જિનત્રજો;
ધમ્મચક્કં વિભાજેત્વા, મહાનિદ્દેસમબ્રવિ;
પાઠો વિસિટ્ઠો નિદ્દેસો, તંનામવિસેસિતો ચ.

તં **સારિપુત્તં** જિનરાજપુત્તં, થેરં થિરાનેકગુણાધિવાસં;
પઞ્ઞાપભાવુગ્ગતચારુકિત્તિં, સુનીચવુત્તિઞ્ચ અથો નમિત્વા.

ખમાદયાદિયુત્તેન , યુત્તમુત્તાદિવાદિના;
બહુસ્સુતેન થેરેન, દેવેન અભિયાચિતો.

મહાવિહારવાસીનં , સજ્ઝાયમ્હિ પતિટ્ઠિતો;
ગહેતબ્બં ગહેત્વાન, પોરાણેસુ વિનિચ્છયં.

અવોક્કમેન્તો સમયં સકઞ્ચ, અનામસન્તો સમયં પરઞ્ચ;
પુબ્બોપદેસટ્ઠકથાનયઞ્ચ, યથાનુરૂપં ઉપસંહરન્તો.

ઞાણપ્પભેદાવહનસ્સ તસ્સ, યોગીહિ નેકેહિ નિસેવિતસ્સ;
અત્થં અપુબ્બં અનુવણ્ણયન્તો, સુત્તઞ્ચ યુત્તિઞ્ચ અનુક્કમેન્તો.

આરભિસ્સં સમાસેન, **મહાનિદ્દેસવણ્ણનં**;
સદ્ધમ્મબહુમાનેન, નાત્તુક્કંસનકમ્યતા.

વક્ખામહં અટ્ઠકથં જનસ્સ, હિતાય સદ્ધમ્મચિરટ્ઠિતત્થં;
સક્કચ્ચ **સદ્ધમ્મપજ્જોતિકં** તં, સુણાથ ધારેથ ચ સાધુ સન્તોતિ.

તત્થ ‘‘**પાઠો વિસિટ્ઠો નિદ્દેસો, તંનામવિસેસિતો ચા**’’તિ વુત્તત્તા દુવિધો પાઠો – બ્યઞ્જનપાઠો, અત્થપાઠો ચ. તેસુ બ્યઞ્જનપાઠો અક્ખરપદબ્યઞ્જનઆકારનિરુત્તિનિદ્દેસવસેન છબ્બિધો. અત્થપાઠો સઙ્કાસનપકાસનવિવરણવિભજનઉત્તાનીકરણપઞ્ઞત્તિવસેન છબ્બિધો. તત્થ તીસુ દ્વારેસુ પરિસુદ્ધપયોગભાવેન વિસુદ્ધકરુણાનં ચિત્તેન પવત્તિતદેસના વાચાહિ અકથિતત્તા અદેસિતત્તા અક્ખરમિતિ સઞ્ઞિતા, તં પારાયનિકબ્રાહ્મણાનં મનસા પુચ્છિતપઞ્હાનં વસેન ભગવતા રતનઘરે નિસીદિત્વા સમ્મસિતપટ્ઠાનમહાપકરણવસેન ચ અક્ખરં નામાતિ ગહેતબ્બં.

અથ વા અપરિપુણ્ણં પદં અક્ખરમિતિ ગહેતબ્બં ‘‘સટ્ઠિવસ્સસહસ્સાની’’તિ એવમાદીસુ (પે॰ વ॰ ૮૦૨; જા॰ ૧.૪.૫૪; નેત્તિ॰ ૧૨૦) વિય. એત્થ હિ **સ**કાર **ન**કાર **સો**કારાદીનિ અક્ખરમિતિ, એકક્ખરં વા પદં અક્ખરમિતિ એકે. ‘‘યાયં તણ્હા પોનોભવિકા’’તિ એવમાદીસુ (મહાવ॰ ૧૪; વિભ॰ ૨૦૩; મ॰ નિ॰ ૩.૩૭૪; પટિ॰ મ॰ ૨.૩૦) વિભત્યન્તં અત્થજોતકં અક્ખરપિણ્ડં પદં. ‘‘નામઞ્ચ રૂપઞ્ચા’’તિ એવમાદીસુ (ધ॰ સ॰ દુકમાતિકા ૧૦૯; સુ॰ નિ॰ ૮૭૮; મહાનિ॰ ૧૦૭; ચૂળનિ॰ અજિતમાણવપુચ્છાનિદ્દેસો ૬; નેત્તિ॰ ૪૫) બહુઅક્ખરેહિ યુત્તં પદં નામ. સંખિત્તેન વુત્તં પદં વિભાવેતિ. પદેન અભિહિતં બ્યઞ્જયતિ બ્યત્તં પાકટં કરોતીતિ બ્યઞ્જનં, વાક્યમેવ. ‘‘ચત્તારો ઇદ્ધિપાદા’’તિ સઙ્ખેપેન કથિતમત્થં. ‘‘કતમે ચત્તારો? ઇધ, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ છન્દસમાધિપધાનસઙ્ખારસમન્નાગતં ઇદ્ધિપાદં ભાવેતિ. વીરિયચિત્તવીમંસસમાધિપધાનસઙ્ખારસમન્નાગતં ઇદ્ધિપાદં ભાવેતી’’તિઆદીસુ (વિભ॰ ૪૩૧; સં॰ નિ॰ ૫.૮૧૩; દી॰ નિ॰ ૩.૩૦૬; અ॰ નિ॰ ૪.૨૭૬) પાકટકરણભાવેન બ્યઞ્જનં નામ. બ્યઞ્જનવિભાગપકાસો આકારો. ‘‘તત્થ કતમો છન્દો? યો છન્દો છન્દિકતા કત્તુકમ્યતા’’તિ એવમાદીસુ (વિભ॰ ૪૩૩) કથિતબ્યઞ્જનં અનેકવિધેન વિભાગકરણં આકારો નામ. આકારાભિહિતસ્સ નિબ્બચનં નિરુત્તિ. ‘‘ફસ્સો, વેદના’’તિ એવમાદીસુ (ધ॰ સ॰ ૧) આકારેન કથિતં ‘‘ફુસતીતિ ફસ્સો. વેદિયતીતિ વેદના’’તિ નીહરિત્વા વચનં નિરુત્તિ નામ. નિબ્બચનવિત્થારો નિસ્સેસતો દેસોતિ નિદ્દેસો, વેદિયતીતિ વેદનાતિ નિબ્બચનલદ્ધપદં ‘‘સુખા દુક્ખા અદુક્ખમસુખા, સુખયતીતિ સુખા, દુક્ખયતીતિ દુક્ખા, નેવ દુક્ખયતિ ન સુખયતીતિ અદુક્ખમસુખા’’તિ અત્થવિત્થારો નિરવસેસેન કથિતત્તા નિદ્દેસો નામ.

એવં છબ્બિધાનિ બ્યઞ્જનપદાનિ જાનિત્વા ચ છસુ અત્થપદેસુ સઙ્ખેપતો કાસના દીપના સઙ્કાસના, ‘‘મઞ્ઞમાનો ખો, ભિક્ખુ, બન્ધો મારસ્સ અમઞ્ઞમાનો મુત્તો પાપિમતો’’તિ એવમાદીસુ સઙ્ખેપેન અત્થદીપના સઙ્કાસના નામ. એસો પન થેરો ‘‘બુદ્ધેન ભગવતા એવં સઙ્ખેપં કત્વા વુત્તમત્થં ‘અઞ્ઞાતં ભગવા, અઞ્ઞાતં સુગતા’’’તિ કથેતું સમત્થો પટિવિજ્ઝિ.

ઉપરિ વત્તબ્બમત્થં આદિતો કાસના દીપના પકાસના, ‘‘સબ્બં, ભિક્ખવે, આદિત્ત’’ન્તિ એવમાદીસુ (મહાવ॰ ૫૪; સં॰ નિ॰ ૪.૨૮) પચ્છા કથિતબ્બમત્થં પઠમવચનેન દીપના પકાસના નામ. એવં પઠમં દીપિતં અત્થં પુન પાકટં કત્વા દીપનેન ‘‘કિઞ્ચ, ભિક્ખવે, સબ્બં આદિત્તં? ચક્ખું, ભિક્ખવે, આદિત્તં, રૂપા આદિત્તા’’તિ એવમાદીસુ

(મહાવ॰ ૫૪; સં॰ નિ॰ ૪.૨૮) કથિતેસુ ‘‘તિક્ખિન્દ્રિયો સઙ્ખેપેન વુત્તં પટિવિજ્ઝતી’’તિ કથિતત્તા દ્વે અત્થપદાનિ તિક્ખિન્દ્રિયસ્સ ઉપકારવસેન વુત્તાનિ.

સંખિત્તસ્સ વિત્થારાભિધાનં સકિં વુત્તસ્સ ચ પુનપિ અભિધાનં વિવરણં, ‘‘કુસલા ધમ્મા’’તિ (ધ॰ સ॰ ૧) સઙ્ખેપેન નિક્ખિત્તસ્સ. ‘‘કતમે ધમ્મા કુસલા? યસ્મિં સમયે કામાવચરં કુસલં ચિત્તં ઉપ્પન્નં હોતી’’તિ (ધ॰ સ॰ ૧) નિદ્દેસવસેન વિત્થારણં વિત્થારવસેન પુન કથનં વિવરણં નામ.

તં વિભાગકરણં વિભજનં, ‘‘યસ્મિં સમયે’’તિ (ધ॰ સ॰ ૧) વિવરિતે કુસલે ધમ્મે ‘‘તસ્મિં સમયે ફસ્સો હોતિ, વેદના હોતી’’તિ (ધ॰ સ॰ ૧) વિભાગકરણં વિભજનં નામ. વિવરસ્સ વિત્થારાભિધાનેન વિભત્તસ્સ ચ ઉપમાભિધાનેન પટિપાદનં ઉત્તાનીકરણં, વિવરણેન વિવરિતત્થસ્સ ‘‘કતમો તસ્મિં સમયે ફસ્સો હોતિ? યો તસ્મિં સમયે ફસ્સો ફુસના સમ્ફુસના’’તિ (ધ॰ સ॰ ૨) અતિવિવરિત્વા કથનઞ્ચ વિભજનેન વિભત્તસ્સ ‘‘સેય્યથાપિ, ભિક્ખવે, ગાવી નિચ્ચમ્મા, એવમેવ ખ્વાહં, ભિક્ખવે, ફસ્સાહારો દટ્ઠબ્બોતિ વદામી’’તિ (સં॰ નિ॰ ૨.૬૩) એવમાદિઉપમાકથનઞ્ચ ઉત્તાનીકરણં નામ. ધમ્મં સુણન્તાનં ધમ્મદેસનેન ચિત્તસ્સ અનેકવિધેન સોમનસ્સઉપ્પાદનઞ્ચ અતિખિણબુદ્ધીનં અનેકવિધેન ઞાણસ્સ તિખિણભાવકરણઞ્ચ પઞ્ઞત્તિ નામ, તેસં સુણન્તાનં તંચિત્તતોસનેન તંચિત્તનિસામનેન ચ પઞ્ઞાયતીતિ પઞ્ઞત્તિ. તત્થ ભગવા અક્ખરેહિ સઙ્કાસયતિ, પદેહિ પકાસયતિ, બ્યઞ્જનેહિ વિવરતિ, આકારેહિ વિભજતિ, નિરુત્તીહિ ઉત્તાનીકરોતિ, નિદ્દેસેહિ પઞ્ઞાપયતીતિ. કિં વુત્તં હોતિ? બુદ્ધા ભગવન્તો એકચ્ચે વેનેય્યે એકસ્મિં દેસને અક્ખરેહિ અત્થસઙ્કાસનં કરોન્તિ…પે॰… નિદ્દેસેહિ અત્થપઞ્ઞાપનં કરોન્તીતિ અયમેત્થ અધિપ્પાયો.

અથ વા અક્ખરેહિ સઙ્કાસયિત્વા પદેહિ પકાસયતિ, બ્યઞ્જનેહિ વિવરિત્વા આકારેહિ વિભજતિ, નિરુત્તીહિ ઉત્તાનીકત્વા નિદ્દેસેહિ પઞ્ઞાપયતિ . કિં વુત્તં હોતિ? એવરૂપેન ધમ્મદેસનેન એકચ્ચેસુ ઠાનેસુ એકચ્ચાનં વેનેય્યાનં વિનયતીતિ.

અથ વા અક્ખરેહિ ઉગ્ઘાટયિત્વા પદેહિ પકાસેન્તો વિનયતિ ઉગ્ઘટિતઞ્ઞું, બ્યઞ્જનેહિ વિવરિત્વા આકારેહિ વિભજન્તો વિનયતિ વિપઞ્ચિતઞ્ઞું, નિરુત્તીહિ ઉત્તાનીકત્વા નિદ્દેસેહિ પઞ્ઞાપેન્તો વિનયતિ નેય્યં. ઇતિ વેનેય્યવસેનપિ યોજેતબ્બમેવ.

અત્થતો પનેત્થ કતમો બ્યઞ્જનપાઠો, કતમો અત્થપાઠોતિ? બુદ્ધાનં ભગવન્તાનં ધમ્મં દેસેન્તાનં યો અત્થાવગમકો સવિઞ્ઞત્તિકસદ્દો, સો બ્યઞ્જનપાઠો . યો તેન અભિસમેતબ્બો લક્ખણરસાદિસહિતો ધમ્મો, સો અત્થપાઠોતિ વેદિતબ્બો. પુનપિ સન્ધાયભાસિતો બ્યઞ્જનભાસિતો સાવસેસપાઠો અનવસેસપાઠો નીતો નેય્યોતિ છબ્બિધો પાઠો. તત્થ અનેકત્થવત્તા સન્ધાયભાસિતો ‘‘માતરં પિતરં હન્ત્વા, રાજાનો દ્વે ચ ખત્તિયે’’તિ એવમાદિ (ધ॰ પ॰ ૨૯૪). એકત્થવત્તા બ્યઞ્જનભાસિતો ‘મનોપુબ્બઙ્ગમા ધમ્મા’’તિ એવમાદિ (ધ॰ પ॰ ૧.૨; નેત્તિ॰ ૮૯, ૯૨; પેટકો॰ ૧૪). સાવસેસો ‘‘સબ્બં, ભિક્ખવે, આદિત્ત’’ન્તિ એવમાદિ (મહાવ॰ ૫૪; સં॰ નિ॰ ૪.૨૮). વિપરીતો અનવસેસો ‘‘સબ્બે ધમ્મા સબ્બાકારેન બુદ્ધસ્સ ભગવતો ઞાણમુખે આપાથં આગચ્છન્તી’’તિ એવમાદિ (મહાનિ॰ ૧૫૬; ચૂળનિ॰ મોઘરાજમાણવપુચ્છાનિદ્દેસો ૮૫; પટિ॰ મ॰ ૩.૫). યથા વચનં, તથા અવગન્તબ્બો નીતો ‘‘અનિચ્ચં દુક્ખં અનત્તા’’તિ એવમાદિ. યુત્તિયા અનુસ્સરિતબ્બો નેય્યો ‘‘એકપુગ્ગલો ભિક્ખવે’’તિ એવમાદિ (અ॰ નિ॰ ૧.૧૭૦).

અત્થો પન અનેકપ્પકારો પાઠત્થો સભાવત્થો ઞાયત્થો પાઠાનુરૂપો નપાઠાનુરૂપો સાવસેસત્થો નિરવસેસત્થો નીતત્થો નેય્યત્થો ઇચ્ચાદિ. તત્થ યો અપ્પસ્સત્થસ્સ ઞાપનત્થમુચ્ચારિયતે, સો પાઠત્થો ''સાત્થં સબ્યઞ્જન''ન્તિઆદીસુ (પારા॰ ૧; દી॰ નિ॰ ૧.૧૯૦) વિય. રૂપારૂપધમ્માનં લક્ખણરસાદિસભાવત્થો ''સમ્માદિટ્ઠિં ભાવેતી''તિઆદીસુ (વિભ॰ ૪૮૫; સં॰ નિ॰ ૫.૩) વિય. યો ઞાયમાનો હિતાય સંવત્તતિ, સો ઞાતું અરહતીતિ ઞાયત્થો – ''અત્થવાદી ધમ્મવાદી''તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૧.૯, ૧૯૪; ૩.૨૩૮; મ॰ નિ॰ ૧.૪૧૧) વિય. યથાપાઠં ભાસિતો પાઠાનુરૂપો ''ચક્ખુ , ભિક્ખવે, પુરાણકમ્મ''ન્તિ (સં॰ નિ॰ ૪.૧૪૬) ભગવતા વુત્તં. તસ્મા ચક્ખુમપિ કમ્મન્તિ. બ્યઞ્જનચ્છાયાય અત્થં પટિબાહયમાનેન વુત્તો અત્થો નપાઠાનુરૂપો, સો પાઠતો અનનુઞ્ઞાતો અકતપટિક્ખેપો વિયુત્તો. સો ચ સઙ્ગહેતબ્બમ્પિ અસઙ્ગહેત્વા, પરિવજ્જેતબ્બમ્પિ વા કિઞ્ચિ અપરિવજ્જેત્વા પરિસેસં કત્વા વુત્તો સાવસેસત્થો ''ચક્ખુઞ્ચ પટિચ્ચ રૂપે ચ ઉપ્પજ્જતિ ચક્ખુવિઞ્ઞાણં (સં॰ નિ॰ ૪.૬૦; મહાનિ॰ ૧૦૭). સબ્બે તસન્તિ દણ્ડસ્સ, સબ્બે ભાયન્તિ મચ્ચુનો''તિઆદીસુ (ધ॰ પ॰ ૧૨૯) વિય. વિપરીતો નિરવસેસત્થો ''સન્ધાવિતં સંસરિતં મમઞ્ચેવ તુમ્હાકઞ્ચ (દી॰ નિ॰ ૨.૧૫૫; મહાવ॰ ૨૮૭; નેત્તિ॰ ૧૧૪). તત્ર, ભિક્ખવે, કો મન્તા કો સદ્ધાતા...પે॰... અઞ્ઞત્ર દિટ્ઠપદેહી''તિઆદીસુ (અ॰ નિ॰ ૭.૬૬) વિય. સદ્દવસેનેવ વેદિતબ્બો નીતત્થો ''રૂપા સદ્દા રસા ગન્ધા, ફોટ્ઠબ્બા ચ મનોરમા''તિઆદીસુ (સં॰ નિ॰ ૧.૧૫૧, ૧૬૫; મહાવ॰ ૩૩) વિય. સમ્મુતિવસેન વેદિતબ્બો નેય્યત્થો ''ચત્તારોમે, ભિક્ખવે, વલાહકૂપમા પુગ્ગલા''તિઆદીસુ (અ॰ નિ॰ ૪.૧૦૧-૧૦૨) વિય. એવમિધ પાઠઞ્ચ અત્થઞ્ચ વિવરિત્વા ઠિતો અસંહીરો ભવતિ પરવાદીહિ દીઘરત્તં તિત્થવાસેન.

ઇતિ અસંહીરભાવેન યાવ આગમાધિગમસમ્પદં, તાવ વત્તું સક્કોતિ. સઙ્ખેપવિત્થારનયેન હેતુદાહરણાદીહિ અવબોધયિતું સમત્થો. એવંવિધો અત્તાનઞ્ચ પરઞ્ચ સોધેતું સમત્થભાવેન દુસ્સીલ્યદિટ્ઠિમલવિરહિતત્તા સુચિ. દુસ્સીલો હિ અત્તાનં ઉપહનતિ, તેન નાદેય્યવાચો ચ ભવતિ સબ્યોહારમાનો ઇધ નિચ્ચાતુરો વેજ્જોવ. દુદ્દિટ્ઠિ પરં ઉપહનતિ, નાવસ્સયો ચ ભવતિ વાળગહાકુલો ઇવ કમલસણ્ડો. ઉભયવિપન્નો પન સબ્બથાપિ અનુપાસનીયો ભવતિ ગૂથગતમિવ છવાલાતં ગૂથગતો વિય ચ કણ્હસપ્પો. ઉભયસમ્પન્નો પન સબ્બથાપિ ઉપાસનીયો સેવિતબ્બો ચ વિઞ્ઞૂહિ, નિરુપદ્દવો ઇવ રતનાકરો, એવં ભૂતો એવં અમચ્છરો અહીનાચરિયમુટ્ઠિ. સુત્તસુત્તાનુલોમઆચરિયવાદઅત્તનોમતિસઙ્ખાતાનઞ્ચ ચતુન્નં અપરિચ્ચાગી, તેસં વસેન બ્યાખ્યાતો.

''એકંસવચનં એકં, વિભજ્જવચનં પદં;
તતિયં પટિપુચ્છેય્ય, ચતુત્થં પન ઠાપયે''તિ.

એતેસં વા અપરિચ્ચાગી. તતો એવ સોતૂનં હિતે નિયુત્તત્તા નેસં અવબોધનં પતિ અકિલાસુ ભવતીતિ. આહ ચેત્થ –

''પાઠત્થવિદસંહીરો, વત્તા સુચિ અમચ્છરો;
ચતુન્નં અપરિચ્ચાગી, દેસકસ્સ હિતાન્વિતો''તિ.

એત્થ **દેસકસ્સા**તિ દેસકો અસ્સ, ભવેય્યાતિ અત્થો. **હિતાન્વિતો**તિ હિતે અનુગતો હિતચિત્તો. સો એસો સુચિત્તા પિયો, ચતુન્નં અપરિચ્ચાગિત્તા ગરુ, અસંહીરત્તા ભાવનીયો, દેસકત્તા વત્તા, હિતાન્વિતત્તા વચનક્ખમો, પાઠત્થવિદત્તા ગમ્ભીરકથં કત્તા, અમચ્છરત્તા ન ચાટ્ઠાને નિયોજકો ઇતિ –

''પિયો ગરુ ભાવનીયો, વત્તા ચ વચનક્ખમો;

ગમ્ભીરઞ્ચ કથં કત્તા, નો ચાટ્ઠાને નિયોજકો''તિ. (અ॰ નિ॰ ૭.૩૭; નેત્તિ॰ ૧૧૩);

''અભિહિતો દેસકો સો, તાવ દાનિ અભિધીયતે''.

તત્થ ધમ્મગરુત્તા કથં ન પરિભવતિ, આચરિયગરુત્તા કથિકં ન પરિભવતિ, સદ્ધાપઞ્ઞાદિગુણપટિમણ્ડિતત્તા અત્તાનં ન પરિભવતિ, અસઠામાયાવિત્તા અમતાભિમુખત્તા ચ અવિક્ખિત્તચિત્તો ભવતિ, સુમેધત્તા યોનિસો મનસિ કરોતીતિ. વુત્તઞ્હેતં –

''પઞ્ચહિ, ભિક્ખવે, ધમ્મેહિ સમન્નાગતો સુણન્તો સદ્ધમ્મં ભબ્બો નિયામં ઓક્કમિતું કુસલેસુ ધમ્મેસુ સમ્મત્તં. કતમેહિ પઞ્ચહિ? ન કથં પરિભોતિ, ન કથિકં પરિભોતિ, ન અત્તાનં પરિભોતિ, અવિક્ખિત્તચિત્તો ધમ્મં સુણાતિ એકગ્ગચિત્તો, યોનિસો મનસિ કરોતી''તિ (અ॰ નિ॰ ૫.૧૫૧).

તંલક્ખણપ્પત્તત્તા ભાવનં ભજતીતિ. આહ ચેત્થ –

''ધમ્માચરિયગરુ સદ્ધાપઞ્ઞાદિગુણમણ્ડિતો;
અસઠામાયાવિકસ્સ, સુમેધો અમતાભિમુખો''. –

ઇતિ વત્તા ચ સોતા ચ.

એવં વુત્તપ્પકારં બ્યઞ્જનઞ્ચ અત્થઞ્ચ દસ્સેત્વા ઇદાનિ યો અતિઅગ્ગં કત્વા કથિતત્તા મહાસમુદ્દમહાપથવી વિય મહા ચ સો નિદ્દેસો ચાતિ મહાનિદ્દેસો, તં **મહાનિદ્દેસં** વણ્ણયિસ્સામિ.

તદેતં મહાનિદ્દેસં અત્થસમ્પન્નં બ્યઞ્જનસમ્પન્નં ગમ્ભીરં ગમ્ભીરત્થં લોકુત્તરપ્પકાસકં સુઞ્ઞતપ્પટિસંયુત્તં પટિપત્તિમગ્ગફલવિસેસસાધનં પટિપત્તિપટિપક્ખપટિસેધનં યોગાવચરાનં ઞાણવરરતનાકરભૂતં ધમ્મકથિકાનં ધમ્મકથાવિલાસવિસેસહેતુભૂતં સંસારભીરુકાનં દુક્ખનિસ્સરણતદુપાયદસ્સનેન અસ્સાસજનનત્થં તપ્પટિપક્ખનાસનત્થઞ્ચ ગમ્ભીરત્થાનઞ્ચ અનેકેસં સુત્તન્તપદાનં અત્થવિવરણેન સુજનહદયપરિતોસજનનત્થં, તથાગતેન અરહતા સમ્માસમ્બુદ્ધેન સબ્બત્થ અપ્પટિહતસબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણમહાદીપોભાસેન સકલજનવિત્થતમહાકરુણાસિનેહેન વેનેય્યજનહદયગતકિલેસન્ધકારવિધમનત્થં સમુજ્જલિતસ્સ સદ્ધમ્મમહાપદીપસ્સ તદધિપ્પાયવિકાસનસિનેહપરિસેકેન પઞ્ચવસ્સસહસ્સમતિચિરસમુજ્જલનમિચ્છતા લોકાનુકમ્પકેન સત્થુકપ્પેન ધમ્મરાજસ્સ ધમ્મસેનાપતિના આયસ્મતા સારિપુત્તત્થેરેન ભાસિતં સુત્વા આયસ્મા આનન્દો પઠમમહાસઙ્ગીતિકાલે યથાસુતમેવ સઙ્ગહં આરોપેસિ.

સો પનેસ વિનયપિટકં સુત્તન્તપિટકં અભિધમ્મપિટકન્તિ તીસુ પિટકેસુ સુત્તન્તપિટકપરિયાપન્નો, દીઘનિકાયો મજ્ઝિમનિકાયો સંયુત્તનિકાયો અઙ્ગુત્તરનિકાયો ખુદ્દકનિકાયોતિ પઞ્ચસુ મહાનિકાયેસુ ખુદ્દકમહાનિકાયપરિયાપન્નો, સુત્તં ગેય્યં વેય્યાકરણં ગાથા ઉદાનં ઇતિવુત્તકં જાતકં અબ્ભુતધમ્મં વેદલ્લન્તિ નવસુ સત્થુસાસનઙ્ગેસુ યથાસમ્ભવં ગાથઙ્ગવેય્યાકરણઙ્ગદ્વયસઙ્ગહિતો.

''દ્વાસીતિ બુદ્ધતો ગણ્હિં, દ્વેસહસ્સાનિ ભિક્ખુતો;
ચતુરાસીતિ સહસ્સાનિ, યે મે ધમ્મા પવત્તિનો''તિ. (થેરગા॰ ૧૦૨૭) –

ધમ્મભણ્ડાગારિકત્થેરેન પઞ્ચસુ ઠાનેસુ એતદગ્ગં આરોપિતેન પટિઞ્ઞાતાનં ચતુરાસીતિયા ધમ્મક્ખન્ધસહસ્સાનં ભિક્ખુતો ગહિતેસુ દ્વીસુ ધમ્મક્ખન્ધસહસ્સેસુ અનેકસતધમ્મક્ખન્ધસઙ્ગહિતો. તસ્સ દ્વે વગ્ગા અટ્ઠકવગ્ગો પારાયનવગ્ગો ખગ્ગવિસાણસુત્તઞ્ચ, એકેકસ્મિં વગ્ગે સોળસ સોળસ કત્વા ખગ્ગવિસાણસુત્તઞ્ચાતિ તેત્તિંસ સુત્તાનિ કામસુત્તાદિખગ્ગવિસાણસુત્તપરિયોસાનાનિ . એવં અનેકધા વવત્થાપિતસ્સ ઇમસ્સ મહાનિદ્દેસસ્સ અનુપુબ્બપદત્થવણ્ણનં કરિસ્સામિ. અયઞ્હિ મહાનિદ્દેસો પાઠતો અત્થતો ચ ઉદ્દિસન્તેન નિદ્દિસન્તેન ચ સક્કચ્ચં ઉદ્દિસિતબ્બો નિદ્દિસિતબ્બો ચ, ઉગ્ગણ્હન્તેનાપિ સક્કચ્ચં ઉગ્ગણ્હિતબ્બો ધારેતબ્બો ચ. તં કિસ્સ હેતુ? ગમ્ભીરત્તા ઇમસ્સ મહાનિદ્દેસસ્સ લોકહિતાય લોકે ચિરટ્ઠિતત્થન્તિ.

૧. અટ્ઠકવગ્ગો

૧. કામસુત્તનિદ્દેસવણ્ણના

તત્થ કામસુત્તં આદિ. તસ્મિમ્પિ ''કામં કામયમાનસ્સા''તિ ગાથા આદિ. સા ઉદ્દેસનિદ્દેસપટિનિદ્દેસવસેન તિધા ઠિતા. ''કામં કામયમાનસ્સા''તિ એવમાદિ ઉદ્દેસો. ''કામાતિ ઉદ્દાનતો દ્વે કામા – વત્થુકામા ચ કિલેસકામા ચા''તિ નિદ્દેસો. ''કતમે વત્થુકામા? મનાપિકા રૂપા''તિ એવમાદિ પટિનિદ્દેસો.

૧. તત્થ **કામ**ન્તિ મનાપિયરૂપાદિતેભૂમકધમ્મસઙ્ખાતં વત્થુકામં. **કામયમાનસ્સા**તિ ઇચ્છમાનસ્સ. **તસ્સ ચેતં સમિજ્ઝતી**તિ તસ્સ કામયમાનસ્સ સત્તસ્સ તં કામસઙ્ખાતં વત્થુ સમિજ્ઝતિ ચે, સચે સો તં લભતીતિ વુત્તં હોતિ. **અદ્ધા પીતિમનો હોતી**તિ એકંસં તુટ્ઠચિત્તો હોતિ. **લદ્ધા**તિ લભિત્વા. **મચ્ચો**તિ સત્તો. **યદિચ્છતી**તિ યં ઇચ્છતિ. ઇદં પન સઙ્ખેપતો પદત્થસમ્બન્ધમત્તમેવ, વિત્થારો પન ઉપરિ પાળિયં આગતનયેનેવ વેદિતબ્બો. યથા ચ ઇમસ્મિં, એવં ઇતો પરં સબ્બેસુપીતિ.

કામાતિ ઉદ્દિસિતબ્બપદં. **ઉદ્દાનતો**તિ નિદ્દિસિતબ્બપદં. **ઉદ્દાનતો**તિ વગ્ગવસેન ''મચ્છુદ્દાનં કિનેય્યા''તિ આદીસુ વિય. અથ વા ઉપરૂપરિ દાનતો ઉદ્દાનં, ઉદ્ધં ઉદ્ધં સોધનતો બ્યવદાનટ્ઠેન વોદાનં વિય. વિત્થારકરણભાવેન વા. કામા ઇતિ પાઠસેસં કત્વા વત્તબ્બં. **દ્વે**તિ ગણનપરિચ્છેદો , ન એકં, ન તયો. **વત્થુકામા ચા**તિ મનાપિયરૂપાદિવત્થુકામા ચ. ઉપતાપનટ્ઠેન વિબાધનટ્ઠેન ચ **કિલેસકામા ચ**. તેસુ વત્થુકામો પરિઞ્ઞેય્યો, કિલેસકામો પહાતબ્બો. તત્થ વત્થુકામો કિલેસકામેન પત્થયિતબ્બોતિ કામીયતીતિ કામો. કિલેસકામો વત્થુકામાનં પચ્ચાસીસનસ્સ કારણભાવેન કામીયતે અનેનાતિ કામો. તત્થ રૂપાદિક્ખન્ધે સઙ્ગહિતો વત્થુકામો, સઙ્ખારક્ખન્ધે સઙ્ગહિતો કિલેસકામો. છહિ વિઞ્ઞાણેહિ વિજાનિતબ્બો વત્થુકામો, મનોવિઞ્ઞાણેન જાનિતબ્બો કિલેસકામો. કિલેસાનં પતિટ્ઠટ્ઠેન કારણટ્ઠેન આરમ્મણટ્ઠેન ચ વત્થુકામો.

''નેતે કામા યાનિ ચિત્રાનિ લોકે, સઙ્કપ્પરાગો પુરિસસ્સ કામો;
તિટ્ઠન્તિ ચિત્રાનિ તથેવ લોકે, અથેત્થ ધીરા વિનયન્તિ છન્દ''ન્તિ. (અ॰ નિ॰ ૬.૬૩);

નન્દમાણવક- (ધ॰ પ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૬૮ ઉપ્પલવણ્ણત્થેરીવત્થુ) સોરેય્યસેટ્ઠિપુત્તાદીનં (ધ॰ પ॰ ૪૩) વત્થૂનિ ચેત્થ નિદસ્સનં. કિલેસકામો તાપનટ્ઠેન બાધનટ્ઠેન ચ સયં કામેતીતિ કામો. વુત્તમ્પિ ચેતં ''રત્તો ખો, બ્રાહ્મણ, રાગેન અભિભૂતો પરિયાદિન્નચિત્તો અત્તબ્યાબાધાયપિ ચેતેતિ, પરબ્યાબાધાયપિ ચેતેતિ, ઉભયબ્યાબાધાયપિ ચેતેતી''તિ ચ ''રત્તો ખો, બ્રાહ્મણ, પાણમ્પિ હનતિ, અદિન્નમ્પિ આદિયતિ, પરદારમ્પિ ગચ્છતિ, મુસાપિ ભણતી''તિ (અ॰ નિ॰ ૩.૫૪) ચ એવમાદિ નિદસ્સનં.

તમેવ પટિનિદ્દેસવસેન વિત્થારેત્વા વત્તુકામો – ''**કતમે વત્થુકામા**''તિઆદિમાહ. તત્થ **કતમે**તિ કથેતુકમ્યતાપુચ્છા. પઞ્ચવિધા હિ પુચ્છા, તાસં વિભાગો ઉપરિ પાળિયંયેવ આવિ ભવિસ્સતિ. તાસુ અયં કથેતુકમ્યતાપુચ્છા. તત્થ **મનાપિકા**તિ મનં અપ્પાયન્તિ વડ્ઢેન્તીતિ મનાપા, મનાપા એવ મનાપિકા. **રૂપા**તિ કમ્મચિત્તઉતુઆહારસમુટ્ઠાનવસેન ચતુસમુટ્ઠાનિકા રૂપારમ્મણા. રૂપયન્તીતિ રૂપા, વણ્ણવિકારં આપજ્જમાના હદયઙ્ગતભાવં પકાસેન્તીતિ અત્થો.

તત્થ કેનટ્ઠેન રૂપન્તિ? રુપ્પનટ્ઠેન. વુત્તઞ્હેતં ભગવતા –

“કિઞ્ચ, ભિક્ખવે, રૂપં વદેથ? રુપ્પતીતિ ખો, ભિક્ખવે, તસ્મા ‘રૂપ’ન્તિ વુચ્ચતિ. કેન રુપ્પતિ? સીતેનપિ રુપ્પતિ, ઉણ્હેનપિ રુપ્પતિ, જિઘચ્છાયપિ રુપ્પતિ, પિપાસાયપિ રુપ્પતિ, ડંસમકસવાતાતપસરીસપસમ્ફસ્સેનપિ રુપ્પતિ. રુપ્પતીતિ ખો, ભિક્ખવે, તસ્મા ‘રૂપ’ન્તિ વુચ્ચતી”તિ (સં॰ નિ॰ ૩.૭૯).

તત્થ **રુપ્પતી**તિ કુપ્પતિ ઘટ્ટીયતિ પીળીયતિ, ભિજ્જતીતિ અત્થો. **સીતેન** તાવ **રુપ્પનં** લોકન્તરિકનિરયે પાકટં. મહિંસકરટ્ઠાદીસુપિ હિમપાતસીતલેસુ પદેસેસુ એતં પાકટમેવ. તત્થ હિ સત્તા સીતેન ભિન્નછિન્નસરીરા જીવિતક્ખયમ્પિ પાપુણન્તિ.

ઉણ્હેન રુપ્પનં અવીચિમહાનિરયે પાકટં. તત્થ હિ તત્તાય લોહપથવિયા નિપજ્જાપેત્વા પઞ્ચવિધબન્ધનાદિકરણકાલે સત્તા મહાદુક્ખં અનુભવન્તિ.

જિઘચ્છાય રુપ્પનં પેત્તિવિસયે ચેવ દુબ્ભિક્ખકાલે ચ પાકટં. પેત્તિવિસયસ્મિઞ્હિ સત્તા દ્વે તીણિ બુદ્ધન્તરાનિ કિઞ્ચિદેવ આમિસં હત્થેન ગહેત્વા મુખે પક્ખિપન્તા નામ ન હોન્તિ, અન્તોઉદરં આદિત્તસુસિરરુક્ખો વિય હોતિ. દુબ્ભિક્ખે કઞ્જિકમત્તમ્પિ અલભિત્વા મરણસત્તાનં પમાણં નત્થિ.

પિપાસાય રુપ્પનં કાલકઞ્જિકાદીસુ પાકટં. તત્થ હિ સત્તા દ્વે તીણિ બુદ્ધન્તરાનિ હદયતેમનમત્તં વા જિવ્હાતેમનમત્તં વા ઉદકબિન્દુમ્પિ લદ્ધું ન સક્કોન્તિ. “પાનીયં પિવિસ્સામા”તિ નદિં ગતાનં જલં વાલુકાતલં સમ્પજ્જતિ. મહાસમુદ્દં પક્ખન્તાનમ્પિ સમુદ્દો પિટ્ઠિપાસાણોયેવ હોતિ. તે સુસ્સન્તા બલવદુક્ખપીળિતા વિરવન્તિ. **ડંસાદીહિ રુપ્પનં** ડંસમક્ખિકાદિબહુલેસુ પદેસેસુ પાકટં. તં પન – “કતમં તં રૂપં સનિદસ્સનં? સપ્પટિઘ”ન્તિ આદિના નયેન અભિધમ્મે (ધ॰ સ॰ ૬૫૬, ૬૫૮) વિત્થારિતમેવ.

સપ્પન્તીતિ **સદ્દા**, ઉદાહરીયન્તીતિ અત્થો. ઉતુચિત્તવસેન દ્વિસમુટ્ઠાનિકા સદ્દા. ગન્ધયન્તીતિ **ગન્ધા**, અત્તનો વત્થૂનિ સૂચયન્તીતિ અત્થો. રસન્તિ તે સત્તાતિ **રસા**, અસ્સાદેન્તીતિ અત્થો. ફુસીયન્તીતિ **ફોટ્ઠબ્બા** . એતે ગન્ધાદયો ચતુસમુટ્ઠાનિકાવ . તેસં વિભાગો અભિધમ્મે (ધ॰ સ॰ ૬૨૨-૬૨૪) વિત્થારિતોયેવ.

તમેવત્થં વિત્થારવસેન દસ્સેન્તો “**અત્થરણા પાવુરણા**”તિઆદિમાહ. તત્થ અત્થરિત્વા નિપજ્જિયન્તીતિ **અત્થરણા**. સરીરં વેઠેત્વા પારુપીયન્તીતિ **પાવુરણા**. અન્તોજાતાદયો ચત્તારો દાસી ચ દાસો ચ **દાસિદાસા**. **ખેત્તં** નામ યસ્મિં પુબ્બણ્ણં રુહતિ. **વત્થુ** નામ યસ્મિં અપરણ્ણં રુહતિ. યત્થ વા ઉભયમ્પિ રુહતિ, તં ખેત્તં. તદત્થાય કતભૂમિભાગો વત્થુ. ખેત્તવત્થુસીસેન ચેત્થ વાપીતળાકાદીનિપિ સઙ્ગહિતાનિ. **હિરઞ્ઞ**ન્તિ કહાપણો. **સુવણ્ણ**ન્તિ જાતરૂપં. તેસં ગહણેન લોહમાસકો જતુમાસકો દારુમાસકોતિ સબ્બેપિ સઙ્ગહં ગચ્છન્તિ. **ગામનિગમરાજધાનિયો**તિ એકકુટિકાદિ **ગામો**. આપણયુત્તો **નિગમો**. એકસ્સ રઞ્ઞો આણાપવત્તિટ્ઠાનં **રાજધાની**. **રટ્ઠ**ન્તિ જનપદેકદેસં. **જનપદો**તિ કાસિકોસલાદિજનપદો. **કોસો**તિ ચતુબ્બિધો કોસો – હત્થી અસ્સો રથો પત્તિ. **કોટ્ઠાગાર**ન્તિ તિવિધં કોટ્ઠાગારં – ધનકોટ્ઠાગારં ધઞ્ઞકોટ્ઠાગારં વત્થકોટ્ઠાગારં. **યં કિઞ્ચી**તિ અનવસેસપરિયાદાનવચનં. **રજનીય**ન્તિ રઞ્જેતું યુત્તટ્ઠેન.

ઇતો પરં તિકવસેન દસ્સેતું અતીતત્તિકઅજ્ઝત્તત્તિકહીનત્તિકઓકાસત્તિકસંયોગત્તિકકામાવચરત્તિકવસેન છત્તિકે આહ. તત્થ અતીતત્તિકે તાવ અત્તનો સભાવં ઉપ્પાદાદિક્ખણં વા પત્વા અતિક્કન્તાતિ **અતીતા**.

તદુભયમ્પિ ન આગતાતિ **અનાગતા**. તં તં કારણં પટિચ્ચ ઉપ્પન્નાતિ **પચ્ચુપ્પન્ના**. ઇદં ભવેન પરિચ્છન્નં. પટિસન્ધિતો હિ પટ્ઠાય અતીતભવેસુ નિબ્બત્તા અનન્તરભવે વા નિબ્બત્તા હોન્તુ કપ્પકોટિસતસહસ્સમત્થકે વા, સબ્બે અતીતાયેવ નામ. ચુતિતો પટ્ઠાય અનાગતભવેસુ નિબ્બત્તનકા કામા અનન્તરભવે વા નિબ્બત્તન્તુ કપ્પકોટિસતસહસ્સમત્થકે વા, સબ્બે અનાગતાયેવ નામ. ચુતિપટિસન્ધિઅન્તરે પવત્તા કામા પચ્ચુપ્પન્ના નામ.

અજ્ઝત્તત્તિકે ''એવં પવત્તમાના મયં અત્તાતિ ગહણં ગમિસ્સામા''તિ ઇમિના વિય અધિપ્પાયેન અત્તાનં અધિકારં કત્વા પવત્તા અત્તનો સન્તાને પવત્તા પાટિપુગ્ગલિકા કામા **અજ્ઝત્તા કામા** નામ. તતો બહિભૂતા પન ઇન્દ્રિયબદ્ધા વા અનિન્દ્રિયબદ્ધા વા **બહિદ્ધા** નામ. તતિયપદં તદુભયવસેન વુત્તં.

હીનત્તિકે **હીના**તિ લામકા. **મજ્ઝિમા**તિ હીનપણીતાનં મજ્ઝે ભવાતિ મજ્ઝિમા. અવસેસા ઉત્તમટ્ઠેન **પણીતા**. અપિ ચ ઉપાદાયુપાદાય હીનમજ્ઝિમપણીતતા વેદિતબ્બા. નેરયિકાનઞ્હિ કામા કોટિપ્પત્તા હીના નામ. તે ઉપાદાય તિરચ્છાનેસુ નાગસુપણ્ણાનં કામા પણીતા નામ. સેસતિરચ્છાનગતાનં કામા મજ્ઝિમા નામ. તેસમ્પિ કામા હીના. તે ઉપાદાય મહેસક્ખપેતાનં કામા પણીતા નામ. અવસેસાનં કામા મજ્ઝિમા નામ. તેસમ્પિ હીના. તે ઉપાદાય જાનપદાનં કામા પણીતા નામ. પચ્ચન્તવાસીનં કામા મજ્ઝિમા નામ. તેસમ્પિ હીના. તે ઉપાદાય ગામભોજકાનં કામા પણીતા નામ. તેસં પરિચારિકાનં કામા મજ્ઝિમા નામ. તેસમ્પિ હીના. તે ઉપાદાય જનપદસામિકાનં કામા પણીતા નામ. તેસં પરિચારિકાનં કામા મજ્ઝિમા નામ. તેસમ્પિ હીના. તે ઉપાદાય પદેસરાજૂનં કામા પણીતા નામ. તેસં અમચ્ચાનં કામા મજ્ઝિમા નામ. તેસમ્પિ હીના. તે ઉપાદાય ચક્કવત્તિરઞ્ઞો કામા પણીતા નામ. તસ્સ અમચ્ચાનં કામા મજ્ઝિમા નામ. તસ્સપિ હીના. તે ઉપાદાય ભુમ્મદેવાનં કામા પણીતા નામ. તેસં પરિચારિકાનં દેવાનં કામા મજ્ઝિમા નામ. તેસમ્પિ હીના. તે ઉપાદાય ચાતુમહારાજિકાનં દેવાનં કામા પણીતાતિઆદિના નયેન યાવ અકનિટ્ઠદેવાનં કામા મત્થકપ્પત્તા પણીતા નામ. એવં ઉપાદાયુપાદાય હીનમજ્ઝિમપણીતતા વેદિતબ્બા.

ઓકાસત્તિકે **આપાયિકા કામા**તિ અવટ્ઠિસઙ્ખાતેસુ અપગતઅયેસુ ચતૂસુ અપાયેસુ નિબ્બત્તકામા **આપાયિકા**. મનુસ્સેસુ નિબ્બત્તકામા **માનુસિકા**. દેવેસુ નિબ્બત્તકામા **દિબ્બા**.

સંયોગત્તિકે પચ્ચુપટ્ઠિતાનં કામાનં પરિભુઞ્જનતો ઠપેત્વા નેરયિકે સેસઅપાયસત્તાનં મનુસ્સાનં ચાતુમહારાજિકે દેવે ઉપાદાય યાવ તુસિતકાયિકાનઞ્ચ દેવાનં કામા **પચ્ચુપટ્ઠિતા કામા** નામ. પકતિપટિયત્તારમ્મણતો અતિરેકેન રમિતુકામતાકાલે યથારુચિતં આરમ્મણં નિમ્મિનિત્વા નિમ્મિનિત્વા રમન્તીતિ નિમ્માનરતીનં દેવાનં કામા **નિમ્મિતા કામા** નામ. અત્તનો અજ્ઝાસયં ઞત્વા પરેહિ નિમ્મિતે આરમ્મણે સેવન્તીતિ પરનિમ્મિતવસવત્તીનં કામા **પરનિમ્મિતા કામા** નામ. **પરિગ્ગહિતા**તિ ''મય્હં એત''ન્તિ ગહિતા કામા. **અપરિગ્ગહિતા**તિ તથા અપરિગ્ગહિતા ઉત્તરકુરુકાનં કામા. **મમાયિતા**તિ તણ્હાવસેન ''મમ એત''ન્તિ ગહિતા. **અમમાયિતા**તિ વુત્તપટિપક્ખા.

સબ્બેપિ કામાવચરા ધમ્માતિ ''હેટ્ઠતો અવીચિનિરયં પરિયન્તં કરિત્વા''તિઆદિના (ધ॰ સ॰ ૧૨૮૭) નયેન વુત્તેસુ કામાવચરધમ્મેસુ પરિયાપન્ના. તત્રાયં વચનત્થો – ઉદ્દાનતો દ્વે કામા, વત્થુકામો ચ કિલેસકામો ચાતિ. તત્થ કિલેસકામો અત્થતો છન્દરાગો. વત્થુકામો તેભૂમકં વટ્ટં. કિલેસકામો ચેત્થ કામેતીતિ કામો. ઇતરો કામીયતીતિ. યસ્મિં પન પદેસે દુવિધોપેસો કામો પવત્તિવસેન અવચરતિ, સો ચતુન્નં અપાયાનં મનુસ્સાનં છન્નઞ્ચ

દેવલોકાનં વસેન એકાદસવિધો પદેસો કામો એત્થ અવચરતીતિ કામાવચરો. તત્થ પરિયાપન્નધમ્મે સન્ધાય ''સબ્બેપિ કામાવચરા ધમ્મા''તિ વુત્તં. અત્તનો સભાવં ધારેન્તીતિ ધમ્મા. **રૂપાવચરા ધમ્મા**તિ ''હેટ્ઠતો બ્રહ્મલોકં પરિયન્તં કરિત્વા ઉપરિતો અકનિટ્ઠે દેવે અન્તોકરિત્વા''તિઆદિના (ધ॰ સ॰ ૧૨૮૯) નયેન વુત્તાનં રૂપાવચરધમ્માનં વસેન સબ્બેપિ ધમ્મા રૂપાવચરા. **અરૂપાવચરા ધમ્મા**તિ ''હેટ્ઠતો આકાસાનઞ્ચાયતનુપગે દેવે પરિયન્તં કરિત્વા ઉપરિતો નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનુપગે દેવે અન્તોકરિત્વા''તિઆદિના (ધ॰ સ॰ ૧૨૯૧) નયેન વુત્તા સબ્બેપિ અરૂપાવચરા ધમ્મા . તત્થ રૂપે અવચરન્તીતિ રૂપાવચરા. અરૂપે અવચરન્તીતિ અરૂપાવચરા. **તણ્હાવત્થુકા**તિ પતિટ્ઠટ્ઠેન કારણટ્ઠેન ચ તણ્હાય વત્થુભૂતા. **તણ્હારમ્મણા**તિ તણ્હાપવત્તિવસેન તણ્હાય આરમ્મણભૂતા. **કામનીયટ્ઠેના**તિ પચ્ચાસીસિતબ્બટ્ઠેન. **રજનીયટ્ઠેના**તિ રઞ્જેતું યુત્તટ્ઠેન. **મદનીયટ્ઠેના**તિ કુલમદાદિમદં ઉપ્પાદનીયટ્ઠેન.

તત્થ ''કતમે વત્થુકામા? મનાપિકા રૂપા''તિઆદિં કત્વા ''યં કિઞ્ચિ રજનીયં વત્થૂ''તિ પરિયોસાનં સવિઞ્ઞાણકઅવિઞ્ઞાણકવસેન વુત્તં. અવસેસં એકચતુક્કાદિકછત્તિકન્તિ વેદિતબ્બં.

એવં વત્થુકામં દસ્સેત્વા કિલેસકામં દસ્સેતું ''**કતમે કિલેસકામા**''તિઆદિમાહ. તત્થ **છન્દો**તિ દુબ્બલરાગો. **રાગો**તિ તતો બલવતરો . ઉપરિ તયોપિ રાગા ઇમેહિ બલવતરા. **કામેસૂ**તિ પઞ્ચસુ કામગુણેસુ. **કામચ્છન્દો**તિ કામસઙ્ખાતો છન્દો, ન કત્તુકમ્યતાછન્દો, ન ધમ્મચ્છન્દો. કામનવસેન રજ્જનવસેન ચ કામોયેવ રાગો **કામરાગો**. કામનવસેન નન્દનવસેન ચ કામોયેવ નન્દી **કામનન્દી**. એવં સબ્બત્થ કામત્થં વિદિત્વા તણ્હાયનટ્ઠેન **કામતણ્હા**. સિનેહનટ્ઠેન **કામસ્નેહો**. પરિડય્હનટ્ઠેન **કામપરિળાહો**. મુચ્છનટ્ઠેન **કામમુચ્છા**. ગિલિત્વા પરિનિટ્ઠાપનટ્ઠેન **કામજ્ઝોસાનં**. વટ્ટસ્મિં ઓઘેહિ ઓસીદાપેતીતિ **કામોઘો**. વટ્ટસ્મિં યોજેતીતિ **કામયોગો**. દળ્હવસેન તણ્હાદિટ્ઠિગ્ગહણં **ઉપાદાનં**. ચિત્તં નીવરતિ પરિયોનન્ધતીતિ **નીવરણં**.

અદ્દસન્તિ અદ્દક્ખિં. **કામા**તિ આલપનં. **તે**તિ તવ. **મૂલ**ન્તિ પતિટ્ઠં. **સઙ્કપ્પા**તિ પરિકપ્પેન. **ન તં સઙ્કપ્પયિસ્સામી**તિ તં પરિકપ્પનં ન કરિસ્સામિ. **ન હોહિસી**તિ ન ભવિસ્સસિ.

ઇચ્છમાનસ્સાતિ પચ્ચાસીસન્તસ્સ. **સાદિયમાનસ્સા**તિ અસ્સાદિયમાનસ્સ. **પત્થયમાનસ્સા**તિ પત્થનં ઉપ્પાદેન્તસ્સ. **પિહયમાનસ્સા**તિ પાપુણિતું ઇચ્છં ઉપ્પાદેન્તસ્સ. **અભિજપ્પમાનસ્સા**તિ તણ્હાવસેન તિત્તિં ઉપ્પાદેન્તસ્સ. અથ વા અભિવદન્તસ્સ.

ખત્તિયસ્સ વાતિઆદિ ચતુજ્જાતિવસેન વુત્તં. **ગહટ્ઠસ્સ વા પબ્બજિતસ્સ વા**તિ લિઙ્ગવસેન વુત્તં. **દેવસ્સ વા મનુસ્સસ્સ વા**તિ ઉપપત્તિવસેન વુત્તં. **ઇજ્ઝતી**તિ નિપ્ફજ્જતિ. **સમિજ્ઝતી**તિ સમ્મા નિપ્ફજ્જતિ. **ઇજ્ઝતિ** વિસેસરૂપપટિલાભવસેન. **લભતિ** દસ્સનીયરૂપપટિલાભવસેન. **પટિલભતિ** પસાદનીયરૂપપટિલાભવસેન. **અધિગચ્છતિ** સણ્ઠાનરૂપપટિલાભવસેન. **વિન્દતિ** છવિપ્પસાદરૂપપટિલાભવસેન. અથ વા પુઞ્ઞમહત્તેન **ઇજ્ઝતિ**. જાતિમહત્તેન **લભતિ**. ઇસ્સરિયમહત્તેન **પટિલભતિ**. સુખમહત્તેન **અધિગચ્છતિ**. સમ્પત્તિમહત્તેન **વિન્દતી**તિ.

એકંસવચનન્તિ એકકોટ્ઠાસવચનં. ''એકંસં ચીવરં કત્વા (પારા॰ ૩૪૯, ૩૬૭), એકંસબ્યાકરણીયો પઞ્હો''તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૩.૩૧૨; અ॰ નિ॰ ૪.૪૨) વિય અનેકંસગહણપટિક્ખેપો. **નિસ્સંસયવચન**ન્તિ સંસયવિરહિતવચનં, સન્દેહપટિક્ખેપવચનન્તિ અત્થો. **નિક્કઙ્ખવચન**ન્તિ ''કથમિદં કથમિદ''ન્તિ કઙ્ખાપટિક્ખેપવચનં. **અદ્વેજ્ઝવચન**ન્તિ દ્વિધાભાવં દ્વેજ્ઝં, તંઅભાવેન અદ્વેજ્ઝવચનં. દ્વિધાભાવવિરહિતં

‘‘અદ્વેજ્ઝવચના બુદ્ધા’’તિઆદીસુ વિય વિમતિપટિક્ખેપો. **અદ્વેજ્ઝકવચનન્તિ** દ્વિહદયાભાવેન અદ્વેજ્ઝકં. ‘‘ઇતિહાસ, ઇતિહાસા’’તિ દ્વેજ્ઝકપટિક્ખેપવચનં. **નિયોગવચનન્તિ** એકસ્મિં અત્થે દ્વે ન યુજ્જન્તીતિ નિયોગવચનં દ્વિધાપથપટિક્ખેપો. અઞ્ઞત્થ પન ‘‘નિયોગા અનાગતારમ્મણા નત્થી’’તિ આગતં. **અપણ્ણકવચનન્તિ** પલાસરહિતં સારવચનં અવિરદ્ધકારણં ‘‘અપણ્ણકં ઠાનમેકે’’તિઆદીસુ (જા॰ ૧.૧.૧) વિય, અપણ્ણકમણિ વિય સપ્પતિટ્ઠવચનં. **અવત્થાપનવચનમેતન્તિ** એતં વચનં ઓતરિત્વા પતિટ્ઠિતં સન્તિટ્ઠાપનં ઠપનં.

યાનિ ઇમસ્મિં મહાનિદ્દેસે વિભત્તિં આરોપિતાનિ પદાનિ, તાનિ વિભત્તિં ગચ્છન્તાનિ તીહિ કારણેહિ વિભત્તિં ગચ્છન્તિ, નાના હોન્તાનિ ચતૂહિ કારણેહિ નાના ભવન્તિ. અપરદીપના પનેત્થ દ્વે ઠાનાનિ ગચ્છન્તિ. કથં? તાનિ હિ બ્યઞ્જનવસેન ઉપસગ્ગવસેન અત્થવસેન વાતિ ઇમેહિ તીહિ કારણેહિ વિભત્તિં ગચ્છન્તિ. તત્થ ‘‘કોધો કુજ્ઝના કુજ્ઝિતત્તં, દોસો દુસ્સના દુસ્સિતત્ત’’ન્તિ (ધ॰ સ॰ ૧૦૬૬) એવં બ્યઞ્જનવસેન વિભત્તિગમનં વેદિતબ્બં. તત્થ હિ એકોવ કોધો બ્યઞ્જનવસેન એવં વિભત્તિં લભતિ. ‘‘ઇજ્ઝતિ સમિજ્ઝતિ લભતિ પટિલભતિ ગચ્છતિ અધિગચ્છતી’’તિ એવં પન ઉપસગ્ગવસેન વિભત્તિગમનં વેદિતબ્બં. ‘‘પણ્ડિચ્ચં કોસલ્લં નેપુઞ્ઞં વેભબ્યા ચિન્તા ઉપપરિક્ખા’’તિ (ધ॰ સ॰ ૧૬) એવં અત્થવસેન વિભત્તિગમનં વેદિતબ્બં.

તેસુ પીતિપદનિદ્દેસે તાવ ઇમા તિસ્સો વિભત્તિયો લબ્ભન્તિ. **પીતિ પામોજ્જન્તિ** હિ બ્યઞ્જનવસેન વિભત્તિગમનં હોતિ. **આમોદના પમોદના પહાસોતિ** ઉપસગ્ગવસેન. **વિત્તિ તુટ્ઠિ ઓદગ્યં અત્તમનતાતિ** અત્થવસેન. ઇમિના નયેન સબ્બપદનિદ્દેસેસુ વિભત્તિગમનં વેદિતબ્બં.

નાના હોન્તાનિપિ નામનાનત્તેન લક્ખણનાનત્તેન કિચ્ચનાનત્તેન પટિક્ખેપનાનત્તેનાતિ ઇમેહિ ચતૂહિ કારણેહિ નાના હોન્તિ. તત્થ ‘‘કતમો તસ્મિં સમયે બ્યાપાદો હોતિ? યો તસ્મિં સમયે દોસો દુસ્સના’’તિ એત્થ બ્યાપાદોતિ વા દોસોતિ વા દ્વેપિ એતે કોધો એવ, નામેન પન નાનત્તં ગતાતિ એવં નામનાનત્તેન નાનત્તં વેદિતબ્બં.

રાસટ્ઠેન ચ પઞ્ચપિ ખન્ધા એકોવ ખન્ધો હોતિ. એત્થ પન રૂપં રુપ્પનલક્ખણં, વેદના વેદયિતલક્ખણા, સઞ્ઞા સઞ્જાનનલક્ખણા, ચેતના ચેતયિતલક્ખણા, વિઞ્ઞાણં વિજાનનલક્ખણન્તિ ઇમિના લક્ખણનાનત્તેન પઞ્ચક્ખન્ધા હોન્તિ. એવં લક્ખણનાનત્તેન નાનત્તં વેદિતબ્બં.

‘‘ચત્તારો સમ્મપ્પધાના – ઇધ ભિક્ખુ અનુપ્પન્નાનં પાપકાનં અકુસલાનં ધમ્માનં અનુપ્પાદાય...પે॰... ચિત્તં પગ્ગણ્હાતિ પદહતી’’તિ (વિભ॰ ૩૯૦; દી॰ નિ॰ ૨.૪૦૨) એકમેવ વીરિયં કિચ્ચનાનત્તેન ચતૂસુ ઠાનેસુ આગતં. એવં કિચ્ચનાનત્તેન નાનત્તં વેદિતબ્બં.

‘‘ચત્તારો અસદ્ધમ્મા કોધગરુતા, ન સદ્ધમ્મગરુતા, મક્ખગરુતા, ન સદ્ધમ્મગરુતા, લાભગરુતા, ન સદ્ધમ્મગરુતા, સક્કારગરુતા, ન સદ્ધમ્મગરુતા’’તિ એવમાદીસુ (અ॰ નિ॰ ૪.૪૪) પન પટિક્ખેપનાનત્તેન નાનત્તં વેદિતબ્બં.

ઇમાનિ પન ચત્તારિ નાનત્તાનિ ન પીતિયાયેવ લબ્ભન્તિ, સબ્બેસુપિ યથાલાભવસેન લબ્ભન્તિ. પીતિયા હિ પીતીતિ નામં, ચિત્તસ્સ ચિત્તન્તિ નામં. પીતિ ચ ફરણલક્ખણા, વેદના વેદયિતલક્ખણા, સઞ્ઞા સઞ્જાનનલક્ખણા, ચેતના ચેતયિતલક્ખણા, વિઞ્ઞાણં વિજાનનલક્ખણં.

તથા પીતિ ફરણકિચ્ચા, વેદના અનુભવનકિચ્ચા, સઞ્ઞા સઞ્જાનનકિચ્ચા, ચેતના ચેતયિતકિચ્ચા, વિઞ્ઞાણં વિજાનનકિચ્ચન્તિ એવં કિચ્ચનાનત્તેન નાનત્તં વેદિતબ્બં. પટિક્ખેપનાનત્તં પીતિપદે નત્થિ.

અલોભાદિનિદ્દેસે પન ''અલોભો અલુબ્ભના અલુબ્ભિતત્ત''ન્તિઆદિના (ધ॰ સ॰ ૩૫) નયેન લબ્ભતીતિ એવં પટિક્ખેપનાનત્તેન નાનત્તં વેદિતબ્બં. એવં સબ્બપદનિદ્દેસેસુ લબ્ભમાનવસેન ચતુબ્બિધમ્પિ નાનત્તં વેદિતબ્બં.

અપરદીપના પન પદત્થુતિ વા હોતિ દળ્હીકમ્મં વાતિ એવં દ્વે ઠાનાનિ ગચ્છતિ. યટ્ઠિકોટિયા ઉપ્પીળેન્તેન વિય હિ સકિમેવ ''પીતી''તિ વુત્તે એતં પદં કુલ્લિતમણ્ડિતવિભૂસિતં નામ ન હોતિ, પુનપ્પુનં બ્યઞ્જનવસેન ઉપસગ્ગવસેન અત્થવસેન ''પીતિ પામોજ્જં આમોદના પમોદના હાસો પહાસો વિત્તી''તિ (ધ॰ સ॰ ૯) વુત્તે કુલ્લિતમણ્ડિતવિભૂસિતં નામ હોતિ. યથા હિ દહરકુમારં નહાપેત્વા મનોરમં વત્થં પરિદહાપેત્વા પુપ્ફાનિ પિળન્ધાપેત્વા અક્ખીનિ અઞ્જેત્વા અથસ્સ નલાટે એકમેવ મનોસિલાબિન્દું કરેય્ય, ન તસ્સ એત્તાવતા ચિત્તતિલકો નામ હોતિ, નાનાવણ્ણેહિ પન પરિવારેત્વા બિન્દૂસુ કતેસુ ચિત્તતિલકો નામ હોતિ. એવં સમ્પદમિદં વેદિતબ્બં. અયં પદત્થુતિ નામ.

બ્યઞ્જનવસેન પન ઉપસગ્ગવસેન અત્થવસેન ચ પુનપ્પુનં ભણનમેવ દળ્હીકમ્મં નામ. યથા હિ ''આવુસો''તિ વા ''ભન્તે''તિ વા ''યક્ખો''તિ વા ''સપ્પો''તિ વા વુત્તે દળ્હીકમ્મં નામ ન હોતિ, ''આવુસો આવુસો, ભન્તે ભન્તે, યક્ખો યક્ખો, સપ્પો સપ્પો''તિ વુત્તે પન દળ્હીકમ્મં નામ હોતિ, એવમેવ સકિંદેવ યટ્ઠિકોટિયા ઉપ્પીળેન્તેન વિય ''પીતી''તિ વુત્તમત્તે દળ્હીકમ્મં નામ ન હોતિ, પુનપ્પુનં બ્યઞ્જનવસેન ઉપસગ્ગવસેન અત્થવસેન ''પીતિ પામોજ્જં આમોદના પમોદના હાસો પહાસો વિત્તી''તિ વુત્તેયેવ દળ્હીકમ્મં નામ હોતીતિ એવં અપરદીપના દ્વે ઠાનાનિ ગચ્છતિ. એતિસ્સાપિ વસેન લબ્ભમાનકપદનિદ્દેસેસુ સબ્બત્થ અત્થો વેદિતબ્બો.

તત્થ પીનયતીતિ **પીતિ**. સા સમ્પિયાયનલક્ખણા, કાયચિત્તપીણનરસા ફરણરસા વા, ઓદગ્યપચ્ચુપટ્ઠાના. **યા પઞ્ચકામગુણપટિસઞ્ઞુત્તા**તિ યા રૂપાદિપઞ્ચકામકોટ્ઠાસપટિસંયુત્તા પીતિ, સા પીનયતીતિ **પીતિ**, ઇદં સભાવપદં. પમુદિતસ્સ ભાવો **પામોજ્જં**. આમોદનાકારો **આમોદના**. પમોદનાકારો **પમોદના**. યથા વા ભેસજ્જાનં વા તેલાનં વા ઉણ્હોદકસીતોદકાનં વા એકતો કરણં ''મોદના''તિ વુચ્ચતિ, એવમયમ્પિ પીતિધમ્માનં એકતો કરણેન મોદના. ઉપસગ્ગવસેન પન મણ્ડેત્વા ''આમોદના પમોદના''તિ વુત્તા.

હાસેતીતિ **હાસો**. પહાસેતીતિ **પહાસો**, હટ્ઠપહટ્ઠાકારાનમેતં અધિવચનં. **વિત્તી**તિ વિત્તં, ધનસ્સેતં નામં. અયં પન સોમનસ્સપચ્ચયત્તા વિત્તિસરિક્ખતાય વિત્તિ. યથા હિ ધનિનો ધનં પટિચ્ચ સોમનસ્સં ઉપ્પજ્જતિ, એવં પીતિમતોપિ પીતિં પટિચ્ચ સોમનસ્સં ઉપ્પજ્જતિ. તસ્મા ''વિત્તી''તિ વુત્તા. **તુટ્ઠી**તિ સભાવસણ્ઠિતાય પીતિયા એતં નામં. પીતિમા પન પુગ્ગલો કાયચિત્તાનં ઉગ્ગતત્તા અબ્ભુગ્ગતત્તા ''ઉદગ્ગો''તિ વુચ્ચતિ, ઉદગ્ગસ્સ ભાવો **ઓદગ્યં**.

અત્તનો મનતા **અત્તમનતા**. અનભિરદ્ધસ્સ હિ મનો દુક્ખપદટ્ઠાનત્તા ન અત્તનો મનો નામ હોતિ, અભિરદ્ધસ્સ સુખપદટ્ઠાનત્તા અત્તનો મનો નામ હોતિ, ઇતિ અત્તનો મનતા અત્તમનતા, સકમનતા, સકમનસ્સ ભાવોતિ અત્થો. સા પન યસ્મા ન અઞ્ઞસ્સ કસ્સચિ અત્તનો મનતા, ચિત્તસ્સેવ પનેસા ભાવો ચેતસિકો ધમ્મો, તસ્મા ''અત્તમનતા ચિત્તસ્સા''તિ વુત્તા.

ચિત્તવિચિત્તતાય **ચિત્તં**. આરમ્મણં મિનમાનં જાનાતીતિ **મનો**. **માનસ**ન્તિ મનો એવ, ‘‘અન્તલિક્ખચરો પાસો, ય્વાયં ચરતિ માનસો’’તિ (મહાવ॰ ૩૩; સં॰ નિ॰ ૧.૧૫૧) હિ એત્થ પન સમ્પયુત્તકધમ્મો ‘‘માનસો’’તિ વુત્તો.

‘‘કથઞ્હિ ભગવા તુય્હં, સાવકો સાસને રતો;
અપ્પત્તમાનસો સેક્ખો, કાલંકયિરા જને સુતા’’તિ. (સં॰ નિ॰ ૧.૧૫૯) –

એત્થ અરહત્તં ‘‘માનસ’’ન્તિ વુત્તં. ઇધ પન મનો એવ માનસં, બ્યઞ્જનવસેન હેતં પદં વડ્ઢિતં.

હદયન્તિ ચિત્તં. ‘‘ચિત્તં વા તે ખિપિસ્સામિ, હદયં વા તે ફાલેસ્સામી’’તિ (સુ॰ નિ॰ આળવકસુત્તં; સં॰ નિ॰ ૧.૨૩૭; ૨૪૬) એત્થ ઉરો ‘‘હદય’’ન્તિ વુત્તં. ‘‘હદયા હદયં મઞ્ઞે અઞ્ઞાય તચ્છતી’’તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૬૩) એત્થ ચિત્તં. ‘‘વક્કં હદય’’ન્તિ (ખુ॰ પા॰ ૩.દ્વત્તિંસાકારો; દી॰ નિ॰ ૨.૩૭૭; મ॰ નિ॰ ૧.૧૧૦) એત્થ હદયવત્થુ. ઇધ પન ચિત્તમેવ અબ્ભન્તરટ્ઠેન ‘‘હદય’’ન્તિ વુત્તં. તમેવ પરિસુદ્ધટ્ઠેન **પણ્ડરં**, ભવઙ્ગં સન્ધાયેતં વુત્તં. યથાહ – ‘‘પભસ્સરમિદં, ભિક્ખવે, ચિત્તં, તઞ્ચ ખો આગન્તુકેહિ ઉપક્કિલેસેહિ ઉપક્કિલિટ્ઠ’’ન્તિ (અ॰ નિ॰ ૧.૪૯). તતો નિક્ખન્તત્તા પન અકુસલમ્પિ ગઙ્ગાય નિક્ખન્તા નદી ગઙ્ગા વિય ગોધાવરિતો નિક્ખન્તા ગોધાવરી વિય ચ ‘‘પણ્ડર’’ન્ત્વેવ વુત્તં.

મનો મનાયતનન્તિ ઇધ પન મનોગ્ગહણં મનસ્સેવ આયતનભાવદીપનત્થં. તેનેતં દીપેતિ ‘‘નયિદં દેવાયતનં વિય મનસ્સ આયતનત્તા મનાયતનં, અથ ખો મનો એવ આયતનં મનાયતન’’ન્તિ. તત્થ નિવાસટ્ઠાનટ્ઠેન આકરટ્ઠેન સમોસરણટ્ઠાનટ્ઠેન સઞ્જાતિદેસટ્ઠેન કારણટ્ઠેન ચ **આયતનં** વેદિતબ્બં. તથા હિ લોકે ‘‘ઇસ્સરાયતનં, વાસુદેવાયતન’’ન્તિઆદીસુ નિવાસટ્ઠાનં ‘‘આયતન’’ન્તિ વુચ્ચતિ. ‘‘સુવણ્ણાયતનં, રજતાયતન’’ન્તિઆદીસુ આકરો. સાસને પન ‘‘મનોરમે આયતને, સેવન્તિ નં વિહઙ્ગમા’’તિઆદીસુ (અ॰ નિ॰ ૫.૩૮) સમોસરણટ્ઠાનં. ‘‘દક્ખિણાપથો ગુન્નં આયતન’’ન્તિઆદીસુ સઞ્જાતિદેસો. ‘‘તત્ર તત્રેવ સક્ખિભબ્બતં પાપુણાતિ સતિ સતિઆયતને’’તિઆદીસુ (અ॰ નિ॰ ૩.૧૦૨; ૫.૨૩; મ॰ નિ॰ ૩.૧૫૮) કારણં. ઇધ પન સઞ્જાતિદેસટ્ઠેન સમોસરણઠાનટ્ઠેન કારણટ્ઠેનાતિ તિધાપિ વટ્ટતિ.

ફસ્સાદયો હિ ધમ્મા એત્થ સઞ્જાયન્તીતિ સઞ્જાતિદેસટ્ઠેનપિ એતં આયતનં. બહિદ્ધા રૂપસદ્દગન્ધરસફોટ્ઠબ્બા આરમ્મણભાવેનેત્થ ઓસરન્તીતિ સમોસરણઠાનટ્ઠેનપિ આયતનં. ફસ્સાદીનં પન સહજાતાદિપચ્ચયટ્ઠેન કારણત્તા કારણટ્ઠેનપિ આયતનન્તિ વેદિતબ્બં. તદેવ મનનલક્ખણે ઇન્દટ્ઠં કારેતીતિ ઇન્દ્રિયં, મનો એવ ઇન્દ્રિયં **મનિન્દ્રિયં**.

વિજાનાતીતિ **વિઞ્ઞાણં**. વિઞ્ઞાણમેવ ખન્ધો **વિઞ્ઞાણક્ખન્ધો**. તસ્સ રાસિઆદિવસેન અત્થો વેદિતબ્બો. ‘‘મહાઉદકક્ખન્ધોત્વેવ સઙ્ખં ગચ્છતી’’તિ (અ॰ નિ॰ ૪.૫૧) એત્થ હિ રાસટ્ઠેન ખન્ધો વુત્તો. ‘‘સીલક્ખન્ધો સમાધિક્ખન્ધો’’તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૩.૫૫૫) ગુણટ્ઠેન. ‘‘અદ્દસા ખો ભગવા મહન્તં દારુક્ખન્ધ’’ન્તિ (સં॰ નિ॰ ૪.૨૪૧-૨૪૨) એત્થ પણ્ણત્તિમત્તટ્ઠેન. ઇધ પન રુળ્હિતો ખન્ધો વુત્તો. રાસટ્ઠેન હિ વિઞ્ઞાણક્ખન્ધસ્સ એકદેસો એકં વિઞ્ઞાણં. તસ્મા યથા રુક્ખસ્સ એકદેસં છિન્દન્તો ‘‘રુક્ખં છિન્દતી’’તિ વુચ્ચતિ, એવમેવ વિઞ્ઞાણક્ખન્ધસ્સ એકદેસભૂતં એકમ્પિ વિઞ્ઞાણં રૂળ્હિતો ‘‘વિઞ્ઞાણક્ખન્ધો’’તિ વુત્તં.

તજ્જા મનોવિઞ્ઞાણધાતૂતિ તેસં ફસ્સાદીનં ધમ્માનં અનુચ્છવિકા મનોવિઞ્ઞાણધાતુ. ઇમસ્મિઞ્હિ પદે એકમેવ ચિત્તં મિનનટ્ઠેન **મનો**, વિજાનનટ્ઠેન **વિઞ્ઞાણં**, સભાવટ્ઠેન નિસ્સત્તટ્ઠેન વા **ધાતૂ**તિ તીહિ નામેહિ વુત્તં. **સહગતો**તિ અવિજહિતો. **સહજાતો**તિ સદ્ધિં નિગ્ગતો. **સંસટ્ઠો**તિ સંસગ્ગો હુત્વા ઠિતો. **સમ્પયુત્તો**તિ સમં પકારેહિ યુત્તો. કતમેહિ પકારેહીતિ? એકુપ્પાદાદીહિ. નત્થિ કેચિ ધમ્મા કેહિચિ ધમ્મેહિ સમ્પયુત્તાતિ? આમન્તા. ઇતિ હિ ઇમસ્સ પઞ્હસ્સ પટિક્ખેપે ''નનુ અત્થિ કેચિ ધમ્મા કેહિચિ ધમ્મેહિ સહગતા સહજાતા સંસટ્ઠા એકુપ્પાદા એકનિરોધા એકવત્થુકા એકારમ્મણા''તિ (કથા॰ ૪૭૩) એવં એકુપ્પાદતાદીનં વસેન સમ્પયોગત્થો વુત્તો. ઇતિ ઇમેહિ એકુપ્પાદતાદીહિ સમં પકારેહિ યુત્તો સમ્પયુત્તો. **એકુપ્પાદો**તિ એકતો ઉપ્પન્નો, ન વિનાતિ અત્થો. **એકનિરોધો**તિ એકતો નિરોધો. **એકવત્થુકો**તિ હદયવત્થુવસેન એકવત્થુકો. **એકારમ્મણો**તિ રૂપાદિવસેન એકારમ્મણો.

એત્થ સહગતસદ્દો તબ્ભાવે, વોકિણ્ણે, આરમ્મણે, નિસ્સયે, સંસટ્ઠેતિ પઞ્ચસુ અત્થેસુ દિસ્સતિ જિનવચને. ''યાયં તણ્હા પોનોભવિકા નન્દિરાગસહગતા''તિ (મહાવ॰ ૧૪; વિભ॰ ૨૦૩; મ॰ નિ॰ ૩.૩૭૪; સં॰ નિ॰ ૫.૧૦૮૧; પટિ॰ મ॰ ૨.૩૦) એત્થ તબ્ભાવે વેદિતબ્બો, નન્દિરાગભૂતાતિ અત્થો. ''યા, ભિક્ખવે, વીમંસા કોસજ્જસહગતા કોસજ્જસમ્પયુત્તા''તિ (સં॰ નિ॰ ૫.૮૩૨) એત્થ વોકિણ્ણે, અન્તરન્તરા ઉપ્પજ્જમાનેન કોસજ્જેન વોકિણ્ણાતિ અયમેત્થ અત્થો. ''લાભી હોતિ રૂપસહગતાનં વા સમાપત્તીનં અરૂપસહગતાનં વા સમાપત્તીન''ન્તિ (પુ॰ પ॰ ૩-૬) એત્થ આરમ્મણે, રૂપારમ્મણાનં અરૂપારમ્મણાનન્તિ અત્થો. ''અટ્ઠિકસઞ્ઞાસહગતં સતિસમ્બોજ્ઝઙ્ગં ભાવેતી''તિ (સં॰ નિ॰ ૫.૨૩૮) એત્થ નિસ્સયે, અટ્ઠિકસઞ્ઞં નિસ્સાય અટ્ઠિકસઞ્ઞં ભાવેત્વા પટિલદ્ધન્તિ અત્થો. ''ઇદં સુખં ઇમાય પીતિયા સહગતં હોતિ સહજાતં સમ્પયુત્ત''ન્તિ (વિભ॰ ૫૭૮) એત્થ સંસટ્ઠે, સંમિસ્સન્તિ અત્થો. ઇમસ્મિમ્પિ ઠાને સંસટ્ઠે આગતો.

સહજાતસદ્દો ''સહજાતં પુરેજાતં પચ્છાજાત''ન્તિ (પટ્ઠ॰ ૧.૧.૪૩૫) એત્થ વિય સહજાતે. સંસટ્ઠસદ્દો ''ગિહીહિ સંસટ્ઠો''તિ ચ, ''એવં સંસટ્ઠો, ભન્તે''તિ (સં॰ નિ॰ ૩.૩) ચાતિ એવમાદીસુ સંસગ્ગે. ''કિસે થૂલે વિવજ્જેત્વા સંસટ્ઠા યોજિતા હયા''તિ (જા॰ ૨.૨૨.૭૦) એત્થ સદિસે.

> ''પુચિમન્દપરિવારો, અમ્બો તે દધિવાહન;
> મૂલં મૂલેન સંસટ્ઠં, સાખા સાખા નિસેવરે''તિ. (જા॰ ૧.૨.૭૨) –

એત્થ ઉપચિતે. ''ચિત્તસંસટ્ઠા ધમ્મા''તિ (ધ॰ સ॰ દુકમાતિકા ૫૯) એત્થ ચિત્તસમ્પયુત્તધમ્મે . ઇધ પન યો ફલપ્પદાને અવિયોગધમ્મો વિનિબ્ભોગં અકત્વા એકુપ્પાદાદિધમ્મો હુત્વા ''સમ્પયુત્તો''તિ વુચ્ચતિ. તંવિસયો. અથ વા ''સહગતો''તિ વત્વા પચ્છતો પચ્છતો આગતસુત્તેન વિય સો ન હોતીતિ દસ્સેતું ''**સહજાતો**''તિ વુત્તં. એકતો ઉપ્પન્નરૂપારૂપં વિય સોપિ ન હોતીતિ દસ્સેતું ''**સંસટ્ઠો**''તિ વુત્તં.

ખીરોદકં વિય ચ સોપિ ન હોતીતિ દસ્સેતું ''**સમ્પયુત્તો**''તિ વુત્તં. વિનિબ્ભોગં કાતું અસક્કુણેય્યટ્ઠેન હિ સહુપ્પન્ના ધમ્મા સમ્પયુત્તાપિ અત્થિ ખીરતેલં વિય. તથા વિપ્પયુત્તાપિ ખીરતો અપનીતં નવનીતં વિય. એવં લક્ખણસમ્પયુત્તો એકુપ્પાદાદિલક્ખણોયેવ હોતીતિ દસ્સેતું ''**એકુપ્પાદો**''તિઆદિ વુત્તં. એત્થ એકુપ્પાદસહજાતાનં કિં નાનત્તં? ઉપ્પાદે અન્તરવિરહિતો **એકુપ્પાદો**. ખીરકાલમુત્તસ્સાપિ દધિનો મથને મથને પાકટં નવનીતં વિય પુરેભત્તપચ્છાભત્તવસેન એકદિવસમેવ જાતો વિય સો ન હોતીતિ દસ્સેતું એકક્ખણે નિબ્બત્તોતિ **સહજાતો**.

એકવત્થુકોતિ પતિટ્ઠકેન એકપરિચ્છેદેન એકવત્થુકો, દ્વિન્નં ભિક્ખૂનં એકવત્થુકતા વિય ઠાનન્તરવિરહિતો. **એકારમ્મણો**તિ અનિયતેકારમ્મણો ન ચક્ખુવિઞ્ઞાણં વિયાતિ એવમેકે વણ્ણયન્તિ.

મચ્ચોતિ મૂલપદં. રૂપાદીસુ સત્તો લગ્ગો લગ્ગિતોતિ **સત્તો**. વુત્તઞ્હેતં "સત્તો સત્તોતિ, ભન્તે, વુચ્ચતિ, કિત્તાવતા નુ ખો, ભન્તે, 'સત્તો'તિ વુચ્ચતીતિ? રૂપે ખો, રાધ, યો છન્દો યો રાગો યા નન્દી યા તણ્હા, તત્ર સત્તો તત્ર વિસત્તો, તસ્મા 'સત્તો'તિ વુચ્ચતી"તિ (સં॰ નિ॰ ૩.૧૬૧; મહાનિ॰ ૭). સત્તયોગેન વા સત્તો. સુગતિદુગ્ગતિં નરતીતિ **નરો**. મનુનો પુત્તોતિ **માનવો**. ઉપકરણેન સયં પોસયતીતિ **પોસો**. પું વુચ્ચતિ નિરયો, તં ગલતીતિ **પુગ્ગલો**. જીવિતિન્દ્રિયં ધારેતીતિ **જીવો**. ચુતિતો જાતિં ગચ્છતીતિ **જાગુ**. જિયતીતિ **જન્તુ**. ઇન્દ્રિયેન ગચ્છતીતિ **ઇન્દગુ**. અથ વા ઇન્દભૂતેન કમ્મુના ગચ્છતીતિ **ઇન્દગુ**. "હિન્દગૂ"તિપિ પાળિ. હિન્દન્તિ મરણં, તં ગચ્છતીતિ હિન્દગુ. મનુતો જાતોતિ **મનુજો**. **યં સાદિયતી**તિ યં રૂપાદિં અસ્સાદિયતિ. સેસં વુત્તનયમેવ. ઇતો પરં વુત્તમત્થં નિગમેન્તો તેનાહ ભગવા –

"**કામં કામયમાનસ્સ...પે॰... લદ્ધા મચ્ચો યદિચ્છતી**"તિ;

ઇતો પરં એત્તકમ્પિ અવત્વા વિસેસમત્તમેવ વક્ખામ.

૨. **તસ્સ ચે કામયાનસ્સા**તિ તસ્સ પુગ્ગલસ્સ કામે ઇચ્છમાનસ્સ, કામેન વા યાયમાનસ્સ. **છન્દજાતસ્સા**તિ જાતતણ્હસ્સ. **જન્તુનો**તિ સત્તસ્સ. **તે કામા પરિહાયન્તી**તિ તે કામા પરિહાયન્તિ ચે. **સલ્લવિદ્ધોવ રુપ્પતી**તિ અથ સો અયોમયાદિના સલ્લેન વિદ્ધો વિય પીળીયતિ. ઇતો પરં વુત્તં વજ્જેત્વા અવુત્તેસુ યં યં અનુત્તાનં, તં તદેવ કથયિસ્સામિ.

ચક્ખુપીણનં આરમ્મણં પાપુણનવસેન **યાયતિ** ગચ્છતિ . દસ્સનીયવસેન પિયત્તં આરમ્મણવસેન અપ્પાપેતીતિ **નિય્યતિ**. સવનીયં હુત્વા કણ્ણસોતપીણનં આરમ્મણવસેન પરિકડ્ઢતીતિ **વુય્હતિ**. સરિતબ્બં હુત્વા ચિત્તપીણનં આરમ્મણવસેન ગહેત્વા ઉપસંહરીયતીતિ **સંહરીયતિ**. **યથા**તિ ઓપમ્મત્થે નિપાતો. હત્થિના યાયતિ ગચ્છતીતિ **હત્થિયાનેન વા**, વાઇતિ વિકપ્પત્થે. અસ્સેન યાયતિ ગચ્છતીતિ **અસ્સયાનેન વા**. ગોયુત્તં વય્હાદિયાનં ગોયાનં, તેન **ગોયાનેન**. અજયાનાદીસુપિ એસેવ નયો. ઇટ્ઠવસેન જાતો **સઞ્જાતો**.

આરમ્મણપિયત્તવસેન નિબ્બત્તો **અભિનિબ્બત્તો**. આરમ્મણમનાપભાવેન **પાતુભૂતો**. અથ વા કામરાગવસેન જાતો **સઞ્જાતો**. કામનન્દિવસેન નિબ્બત્તો **અભિનિબ્બત્તો**. કામતણ્હાવસેન કામસિનેહવસેન કામચ્છન્દવસેન કામપરિળાહવસેન ચ **પાતુભૂતો**તિ વેદિતબ્બો.

તે વા કામા પરિહાયન્તીતિ તે વત્થુકામાદયો પરિહાયન્તિ વિગચ્છન્તિ. **સો વા કામેહિ પરિહાયતી**તિ એસો ખત્તિયાદિપુગ્ગલો વત્થુકામાદિકામેહિ પરિહાયતિ વિગચ્છતિ "પુબ્બેવ મચ્ચં વિજહન્તિ ભોગા, મચ્ચો ધને પુબ્બતરં જહાતી"તિ (જા॰ ૧.૫.૨) એવમાદીસુ વિય. **કથન્તિ** કેન પકારેન. **તિટ્ઠન્તસ્સેવા**તિ ધરન્તસ્સેવ. **તે ભોગે**તિ તે વત્થુકામાદયો ભોગે. **રાજાનો વા**તિ પથબ્યાદિરાજાનો. **હરન્તી**તિ ગહેત્વા ગચ્છન્તિ, અપહરન્તિ વા. **ચોરા વા**તિ સન્ધિચ્છેદાદિકા. **અગ્ગિ વા**તિ દાવગ્ગિઆદિ. **દહતી**તિ ઝાપેતિ ભસ્મં કરોતિ. **ઉદકં વા**તિ ઓઘાદિઉદકં . **વહતી**તિ ગહેત્વા મહાસમુદ્દં પાપેતિ. **અપ્પિયા વા**તિ અકન્તા અમનાપા. **દાયાદા હરન્તી**તિ દાયજ્જવિરહિતા અસ્સામિકા હરન્તિ. **નિહિતં વા**તિ નિધાનં કત્વા ઠપિતં. **નાધિગચ્છતી**તિ ન વિન્દતિ ન

પટિલભતિ, ન પસ્સતીતિ અત્થો. **દુપ્પયુત્તાતિ** વિસમપયોગેન યોજિતા કસિવાણિજ્જાદિકમ્મન્તા. **ભિજ્જન્તીતિ** ભેદં પાપુણન્તિ, ન પવત્તન્તીતિ અત્થો. ''ભઞ્જન્તિ રથં અયાનકા''તિઆદીસુ (જા॰ ૨.૨૧.૨૯૬) સમ્ભવો વેદિતબ્બો.

કુલે વા કુલઙ્ગારો ઉપ્પજ્જતીતિ ખત્તિયાદિકુલે કુલઝાપકો કુલે અન્તિમપુરિસો નિબ્બત્તતિ . ''કુલઙ્કરો''તિપિ પાળિ. **યો તે ભોગે વિકિરતીતિ** યો એસો કુલે પચ્છિમકો તે હિરઞ્ઞાદિકે ભોગે ખેપેતિ. **વિધમતીતિ** વિયોગં કરોતિ, દૂરે ખિપતિ. **વિદ્ધંસેતીતિ** નાસેતિ અદસ્સનં ગમેતિ. અથ વા ઇત્થિધુત્તો હુત્વા **વિકિરતિ**. સુરાધુત્તો હુત્વા **વિધમતિ**. અક્ખધુત્તો હુત્વા **વિદ્ધંસેતિ**. વિકિરતિ વા ઉપ્પન્નં આયં અજાનનેન. વિધમતિ વિસ્સજ્જનમુખં અજાનનેન. વિદ્ધંસેતિ ઠપિતટ્ઠાને આરક્ખં અસંવિધાનેનાતિ એવમાદિના યોજેતબ્બં.

અનિચ્ચતાયેવ અટ્ઠમીતિ વિનાસભાવો એવ અટ્ઠમો. **હાયન્તીતિ** અદસ્સનં યન્તિ. **પરિહાયન્તીતિ** ન પુન પઞ્ઞાયન્તિ. **પરિધંસેન્તીતિ** ઠાનતો અપગચ્છન્તિ. **પરિપતન્તીતિ** પગ્ઘરન્તિ. **અન્તરધાયન્તીતિ** અન્તરધાનં અદસ્સનં ગચ્છન્તિ. **વિપ્પલુજ્જન્તીતિ** ચુણ્ણવિચુણ્ણા હુત્વા અપગચ્છન્તિ.

તિટ્ઠન્તેવ તે ભોગેતિ તેસં ધનાનં ઠિતકાલે ''તિટ્ઠન્તે નિબ્બુતે ચાપી''તિ એવમાદીસુ (વિ॰ વ॰ ૮૦૬) વિય. **સોતિ** સો ભોગસામિકો પુગ્ગલો. **ચવતિ** દેવલોકતો. **મરતિ** મનુસ્સલોકતો. **વિપ્પલુજ્જતિ** નાગસુપણ્ણાદિલોકતો. અથ વા **હાયતિ** ધઞ્ઞકોટ્ઠાગારવસેન. **પરિહાયતિ** ધનકોટ્ઠાગારવસેન. **પરિધંસતિ** બલિબદ્દહત્થિઅસ્સાદિવસેન. **પરિપતતિ** દાસિદાસવસેન. **અન્તરધાયતિ** દારાભરણવસેન. **નસ્સતિ** ઉદકાદિવસેનાતિ એકે વણ્ણયન્તિ.

અયોમયેનાતિ કાળલોહાદિનિબ્બત્તેન. **સલ્લેનાતિ** કણ્ડેન. **અટ્ઠિમયેનાતિ** મનુસ્સટ્ઠિં ઠપેત્વા અવસેસેન. **દન્તમયેનાતિ** હત્થિદન્તાદિના. **વિસાણમયેનાતિ** ગોવિસાણાદિના. **કટ્ઠમયેનાતિ** વેળુકટ્ઠાદિના. **વિદ્ધોતિ** વુત્તપ્પકારસલ્લાનં અઞ્ઞતરઞ્ઞતરેન પહટો. **રુપ્પતીતિ** વિકિરતિ, વિકારં આપજ્જતિ. **કુપ્પતીતિ** ચલતિ, કોપં ઉપ્પાદેતિ. **ઘટ્ટીયતીતિ** ઘટ્ટિતો હોતિ. **પીળીયતીતિ** પીળિતો હોતિ, લદ્ધપ્પહારો **કુપ્પતિ**. ''તતિયદિવસે સલાકં પવેસેત્વા ધોવનકાલે **ઘટ્ટીયતિ**. ખારપ્પદાને **પીળીયતિ**. પહારધોવને વા **રુપ્પતિ**. તસ્મિં દુક્ખુપ્પાદને **કુપ્પતિ**. સલાકપવેસને **પીળીયતિ**. ખારપ્પદાને **ઘટ્ટીયતી**''તિ એવમેકે વણ્ણયન્તિ.

બ્યાધિતોતિ લદ્ધપ્પહારો હુત્વા પીળિતો. **દોમનસ્સિતોતિ** દોમનસ્સપ્પત્તો. **વિપરિણામઞ્ઞથાભાવાતિ** પકતિભાવં જહિત્વા અઞ્ઞથાભાવં ઉપનીતેન, અન્તોસોસાદિ **સોકો** ચ વાચાવિપ્પલાપો **પરિદેવો** ચ કાયપીળનાદિ **દુક્ખઞ્ચ** ચિત્તપીળનાદિ **દોમનસ્સઞ્ચ** ભુસો આયાસો **ઉપાયાસો** ચ. એતે વુત્તપ્પકારા સોકાદયો ઉપ્પજ્જન્તિ સમુદાચારં ગચ્છન્તિ.

૩. તતિયગાથાયં સઙ્ખેપત્થો – યો પન ઇમે કામે તત્થ છન્દરાગવિક્ખમ્ભનેન વા સમુચ્છેદેન વા અત્તનો પાદેન સપ્પસ્સ સિરં વિય પરિવજ્જેતિ, સો ભિક્ખુ સબ્બલોકં વિપ્ફારેત્વા ઠિતત્તા લોકે વિસત્તિકાસઙ્ખાતં તણ્હં સતો હુત્વા સમતિવત્તતીતિ.

યોતિ વિભજિતબ્બં પદં. **યો યાદિસોતિઆદીનિ** તસ્સ વિભજનપદાનિ. એત્થ ચ યસ્મા **યોતિ** અત્થપદં. તઞ્ચ અનિયમેન પુગ્ગલં દીપેતિ. તસ્મા તસ્સ અત્થં દસ્સેન્તો અનિયમેન પુગ્ગલદીપકં યો-સદ્દમેવ આહ. તસ્મા એત્થ એવમત્થો વેદિતબ્બો – **યોતિ** યો કોચીતિ. યસ્મા યો યો કોચિ નામ, સો અવસ્સં

યથાલિઙ્ગયથાયુત્તયથાવિહિતયથાપ્પકારયંઠાનપત્તયંધમ્મસમન્નાગતવસેન એકેનાકારેન પઞ્ઞાયતિ, તસ્મા તં તત્થ ઞાપેતું તં ભેદં પકાસેન્તો "**યાદિસો**"તિઆદિમાહ. તત્થ **યાદિસો**તિ લિઙ્ગવસેન યાદિસો વા તાદિસો વા હોતુ, દીઘો વા રસ્સો વા કાળો વા ઓદાતો વા મઙ્ગુરચ્છવિ વા કિસો વા થૂલો વાતિ અત્થો.

યથાયુત્તોતિ યોગવસેન યેન વા તેન વા યુત્તો હોતુ, નવકમ્મયુત્તો વા ઉદ્દેસયુત્તો વા વાસધુરયુત્તો વાતિ અત્થો. **યથાવિહિતો**તિ યથાઠપિતો નવકમ્માધિટ્ઠાયિકાદિવસેન. **યથાપકારો**તિ યથાપકારેન પતિટ્ઠિતો પદીપનાયકાદિવસેન. **યંઠાનપ્પત્તો**તિ યં ઠાનન્તરં પત્તો સેનાપતિસેટ્ઠિટ્ઠાનાદિવસેન. **યંધમ્મસમન્નાગતો**તિ યેન ધમ્મેન ઉપાગતો ધુતઙ્ગાદિવસેન.

વિક્ખમ્ભનતો વાતિ ઉપચારપ્પનાસમાધીતિ કિલેસાનં દૂરીકરણતો વા ઘટપ્પહારેન સેવાલાનં વિય. **સમુચ્છેદતો વા**તિ પુન અપ્પવત્તિં કત્વા અચ્ચન્તતો મગ્ગેન કિલેસાનં ઉચ્છિન્નમૂલતો પહાનવસેન સમુચ્છેદતો વા. **અટ્ઠિકઙ્કલૂપમા કામા**તિઆદીનિ એકાદસ પદાનિ વિપસ્સનાવસેન વુત્તાનિ.

બુદ્ધાનુસ્સતિં ભાવેન્તોપીતિઆદીનિ છ પદાનિ **મરણસ્સતિં ભાવેન્તોપિ, ઉપસમાનુસ્સતિં ભાવેન્તોપી**તિ ઇમાનિ ચ ઉપચારજ્ઝાનવસેન વુત્તાનિ. **આનાપાનસ્સતિં ભાવેન્તોપિ, કાયગતાસતિં ભાવેન્તોપિ, પઠમં ઝાનં ભાવેન્તોપી**તિઆદીનિ **નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનસમાપત્તિં ભાવેન્તોપી**તિ પરિયોસાનાનિ અપ્પનાજ્ઝાનવસેન વુત્તાનિ. તત્થ **અટ્ઠિકઙ્કલૂપમા કામા**તિ સુનિક્કન્તં નિક્કન્તં નિમ્મંસં લોહિતમક્ખિતં અટ્ઠિકઙ્કલં ઉપમા એતેસં કામાનન્તિ અટ્ઠિકઙ્કલૂપમા કામા. **અપ્પસ્સાદટ્ઠેના**તિ "અપ્પં પરિત્તં સુખસ્સાદં આદીનવો એત્થ ભિય્યો"તિ દસ્સનટ્ઠેન. **પસ્સન્તો**તિ "યાવદેવ પન સો કુક્કુરો કિલમથસ્સ વિઘાતસ્સ ભાગી અસ્સા"તિ ઞાણચક્ખુના પસ્સન્તો. **પરિવજ્જેતી**તિ દૂરઙ્ગમેતિ. વુત્તઞ્હેતં ભગવતા –

> "સેય્યથાપિ , ગહપતિ, કુક્કુરો જિઘચ્છાદુબ્બલ્યપરેતો ગોઘાતકસૂનં પચ્ચુપટ્ઠિતો અસ્સ, તમેનં દક્ખો ગોઘાતકો વા ગોઘાતકન્તેવાસી વા અટ્ઠિકઙ્કલં સુનિક્કન્તં નિક્કન્તં નિમ્મંસં લોહિતમક્ખિતં ઉપસુમ્ભેય્ય. તં કિં મઞ્ઞસિ, ગહપતિ, અપિ નુ ખો સો કુક્કુરો અમ્હં અટ્ઠિકઙ્કલં સુનિક્કન્તં નિક્કન્તં નિમ્મંસં લોહિતમક્ખિતં પલેહન્તો જિઘચ્છાદુબ્બલ્યં પટિવિનેય્યા"તિ? "નો હેતં, ભન્તે". "તં કિસ્સ હેતુ"? "અદુઞ્હિ, ભન્તે, અટ્ઠિકઙ્કલં સુનિક્કન્તં નિક્કન્તં નિમ્મંસં લોહિતમક્ખિતં, યાવદેવ પન સો કુક્કુરો કિલમથસ્સ વિઘાતસ્સ ભાગી અસ્સા"તિ. "એવમેવ ખો, ગહપતિ, અરિયસાવકો ઇતિ પટિસઞ્ચિક્ખતિ 'અટ્ઠિકઙ્કલૂપમા કામા વુત્તા ભગવતા બહુદુક્ખા બહુપાયાસા, આદીનવો એત્થ ભિય્યો'તિ. એવમેતં યથાભૂતં સમ્મપ્પઞ્ઞાય દિસ્વા યાયં ઉપેક્ખા નાનત્તા નાનત્તસિતા , તં અભિનિવજ્જેત્વા યાયં ઉપેક્ખા એકત્તા એકત્તસિતા, યત્થ સબ્બસો લોકામિસુપાદાના અપરિસેસા નિરુજ્ઝન્તિ, તમેવૂપેક્ખં ભાવેતી"તિ (મ॰ નિ॰ ૨.૪૨).

ગિજ્ઝાદીહિ સાધારણા મંસપેસિ ઉપમા એતેસન્તિ **મંસપેસૂપમા**. બહૂનં સાધારણટ્ઠેન **બહુસાધારણા**. આદિત્તં તિણુક્કં ઉપમા એતેસન્તિ **તિણુક્કૂપમા. અનુદહનટ્ઠેના**તિ હત્થાદિઝાપનટ્ઠેન. સાધિકપોરિસપ્પમાણા વીતચ્ચિકાનં વીતધૂમાનં અઙ્ગારાનં પૂરા અઙ્ગારકાસુ ઉપમા એતેસન્તિ **અઙ્ગારકાસૂપમા. મહાપરિળાહટ્ઠેના**તિ મહન્તપરિતાપનટ્ઠેન. આરામરામણેય્યાદિકં સુપિનં ઉપમા એતેસન્તિ **સુપિનકૂપમા. ઇત્તરપચ્ચુપટ્ઠાનટ્ઠેના**તિ અપ્પત્વા, ન ઉપગન્ત્વા તિટ્ઠનટ્ઠેન. યાચિતેન લદ્ધં યાનાદિભણ્ડં ઉપમા એતેસન્તિ **યાચિતકૂપમા**.

તાવકાલિકટ્ઠેનાતિ અનિબન્ધનટ્ઠેન. સમ્પન્નફલરુક્ખો ઉપમા એતેસન્તિ **રુક્ખફલૂપમા. સમ્ભઞ્જનપરિભઞ્જનટ્ઠેનાતિ** સાખાભઞ્જનટ્ઠેન ચેવ સમન્તતો ભઞ્જિત્વા રુક્ખપાતનટ્ઠેન ચ. અસિ ચ સૂના ચ ઉપમા એતેસન્તિ **અસિસૂનૂપમા. અધિકુટ્ટનટ્ઠેનાતિ** છિન્દનટ્ઠેન. સત્તિસૂલં ઉપમા એતેસન્તિ **સત્તિસૂલૂપમા. વિનિવિજ્ઝનટ્ઠેનાતિ** નિપતેત્વા ગમનટ્ઠેન. ભયજનનટ્ઠેન સપ્પસિરં ઉપમા એતેસન્તિ **સપ્પસિરૂપમા. સપ્પટિભયટ્ઠેનાતિ** સહ અભિમુખે ભયટ્ઠેન. દુક્ખજનનં અગ્ગિક્ખન્ધં ઉપમા એતેસન્તિ **અગ્ગિક્ખન્ધૂપમા. મહાભિતાપનટ્ઠેનાતિ** મહન્તઅભિતાપકાયપીળાઉપ્પાદનટ્ઠેનાતિ કામં પરિવજ્જેતીતિ. વુત્તઞ્હેતં –

‘‘સેય્યથાપિ, ગહપતિ, ગિજ્ઝો વા કઙ્કો વા કુલલો વા મંસપેસિં આદાય ઉડ્ડીયેય્ય, તમેનં ગિજ્ઝાપિ કઙ્કાપિ કુલલાપિ અનુપતિત્વા અનુપતિત્વા વિતચ્છેય્યું વિસ્સજ્જેય્યું. તં કિં મઞ્ઞસિ, ગહપતિ, સચે સો ગિજ્ઝો વા કઙ્કો વા કુલલો વા તં મંસપેસિં ન ખિપ્પમેવ પટિનિસ્સજ્જેય્ય, સો તતોનિદાનં મરણં વા નિગચ્છેય્ય , મરણમત્તં વા દુક્ખ’’ન્તિ ‘‘એવં, ભન્તે’’. ‘‘એવમેવ ખો, ગહપતિ, અરિયસાવકો ઇતિ પટિસઞ્ચિક્ખતિ ‘મંસપેસૂપમા કામા વુત્તા ભગવતા…પે॰… તમેવૂપેક્ખં ભાવેતિ. સેય્યથાપિ, ગહપતિ, પુરિસો આદિત્તં તિણુક્કં આદાય પટિવાતં ગચ્છેય્ય. તં કિં મઞ્ઞસિ, ગહપતિ, સચે સો પુરિસો તં આદિત્તં તિણુક્કં ન ખિપ્પમેવ પટિનિસ્સજ્જેય્ય, તસ્સ સા આદિત્તા તિણુક્કા હત્થં વા દહેય્ય, બાહું વા દહેય્ય, અઞ્ઞતરં વા અઞ્ઞતરં વા અઙ્ગપચ્ચઙ્ગં દહેય્ય, સો તતોનિદાનં મરણં વા નિગચ્છેય્ય, મરણમત્તં વા દુક્ખ’’ન્તિ? ‘‘એવં, ભન્તે’’. ‘‘એવમેવ ખો, ગહપતિ, અરિયસાવકો ઇતિ પટિસઞ્ચિક્ખતિ ‘તિણુક્કૂપમા કામા વુત્તા ભગવતા બહુદુક્ખા બહુપાયાસા…પે॰… તમેવૂપેક્ખં ભાવેતિ. સેય્યથાપિ, ગહપતિ, અઙ્ગારકાસુ સાધિકપોરિસા પૂરા અઙ્ગારાનં વીતચ્ચિકાનં વીતધૂમાનં. અથ પુરિસો આગચ્છેય્ય જીવિતુકામો અમરિતુકામો સુખકામો દુક્ખપ્પટિક્કૂલો, તમેનં દ્વે બલવન્તો પુરિસા નાનાબાહાસુ ગહેત્વા અઙ્ગારકાસું ઉપકડ્ઢેય્યું. તં કિં મઞ્ઞસિ ગહપતિ, અપિ નુ સો પુરિસો ઇતિ ચિતિ ચેવ કાયં સન્નામેય્યા’’તિ? ‘‘એવં, ભન્તે’’. ‘‘તં કિસ્સહેતુ’’? ‘‘વિદિતઞ્હિ, ભન્તે, તસ્સ પુરિસસ્સ ‘ઇમઞ્ચ અહં અઙ્ગારકાસું પપતિસ્સામિ, તતોનિદાનં મરણં વા નિગચ્છિસ્સામિ મરણમત્તં વા દુક્ખ’’’ન્તિ. ‘‘એવમેવ ખો ગહપતિ અરિયસાવકો ઇતિ પટિસઞ્ચિક્ખતિ ‘અઙ્ગારકાસૂપમા કામા વુત્તા ભગવતા…પે॰… તમેવૂપેક્ખં ભાવેતિ. સેય્યથાપિ, ગહપતિ, પુરિસો સુપિનકં પસ્સેય્ય આરામરામણેય્યકં વનરામણેય્યકં ભૂમિરામણેય્યકં પોક્ખરણિરામણેય્યકં, સો પટિબુદ્ધો ન કિઞ્ચિ પટિપસ્સેય્ય. એવમેવ ખો, ગહપતિ, અરિયસાવકો ઇતિ પટિસઞ્ચિક્ખતિ ‘સુપિનકૂપમા કામા વુત્તા ભગવતા…પે॰… તમેવૂપેક્ખં ભાવેતિ. સેય્યથાપિ, ગહપતિ, પુરિસો યાચિતકં ભોગં યાચિત્વા યાનં વા પોરિસેય્યં પવરમણિકુણ્ડલં. સો તેહિ યાચિતકેહિ ભોગેહિ પુરક્ખતો પરિવુતો અન્તરાપણં પટિપજ્જેય્ય. તમેનં જનો દિસ્વા એવં વદેય્ય ‘ભોગી વત ભો પુરિસો, એવં કિર ભો ભોગિનો ભોગાનિ ભુઞ્જન્તી’તિ. તમેનં સામિકા યત્થ યત્થેવ તાનિ પસ્સેય્યું, તત્થ તત્થેવ તાનિ હરેય્યું. તં કિં મઞ્ઞસિ, ગહપતિ, અલં નુ ખો તસ્સ પુરિસસ્સ અઞ્ઞથત્તાયા’’તિ? ‘‘એવં, ભન્તે’’. ‘‘તં કિસ્સહેતુ’’? ‘‘સામિનો હિ, ભન્તે, તાનિ હરન્તી’’તિ. ‘‘એવમેવ ખો, ગહપતિ, અરિયસાવકો ઇતિ પટિસઞ્ચિક્ખતિ ‘યાચિતકૂપમા કામા વુત્તા ભગવતા…પે॰… તમેવૂપેક્ખં ભાવેતિ. સેય્યથાપિ, ગહપતિ, ગામસ્સ વા નિગમસ્સ વા અવિદૂરે તિબ્બો વનસણ્ડો, તત્રસ્સ રુક્ખો સમ્પન્નફલો ચ ઉપપન્નફલો ચ. ન ચસ્સુ કાનિચિ ફલાનિ ભૂમિયં પતિતાનિ. અથ પુરિસો આગચ્છેય્ય ફલત્થિકો ફલગવેસી ફલપરિયેસનં ચરમાનો. સો તં વનસણ્ડં અજ્ઝોગાહેત્વા તં રુક્ખં પસ્સેય્ય સમ્પન્નફલઞ્ચ ઉપપન્નફલઞ્ચ. તસ્સ એવમસ્સ ‘અયં ખો રુક્ખો સમ્પન્નફલો ચ ઉપપન્નફલો ચ, નત્થિ ચ કાનિચિ ફલાનિ ભૂમિયં પતિતાનિ, જાનામિ ખો

પનાહં રુક્ખં આરોપિતું. યંનૂનાહં ઇમં રુક્ખં આરોહિત્વા યાવદત્થઞ્ચ ખાદેય્યં, ઉચ્છઙ્ગઞ્ચ પૂરેય્ય'ન્તિ? સો તં રુક્ખં આરોહિત્વા યાવદત્થઞ્ચ ખાદેય્ય, ઉચ્છઙ્ગઞ્ચ પૂરેય્ય. અથ દુતિયો પુરિસો આગચ્છેય્ય ફલત્થિકો ફલગવેસી ફલપરિયેસનં ચરમાનો તિણ્હં કુઠારિં આદાય. સો તં વનસણ્ડં અજ્ઝોગાહેત્વા તં રુક્ખં પસ્સેય્ય સમ્પન્નફલઞ્ચ ઉપપન્નફલઞ્ચ. તસ્સ એવમસ્સ 'અયં ખો રુક્ખો સમ્પન્નફલો ચ ઉપપન્નફલો ચ, નત્થિ ચ કાનિચિ ફલાનિ ભૂમિયં પતિતાનિ, ન ખો પનાહં જાનામિ રુક્ખં આરોહિતું. યંનૂનાહં ઇમં રુક્ખં મૂલતો છેત્વા યાવદત્થઞ્ચ ખાદેય્યં, ઉચ્છઙ્ગઞ્ચ પૂરેય્ય'ન્તિ. સો તં રુક્ખં મૂલતોવ છિન્દેય્ય. તં કિં મઞ્ઞસિ , ગહપતિ, અમુકો સો પુરિસો પઠમં રુક્ખં આરૂળ્હો, સચે સો ન ખિપ્પમેવ ઓરોહેય્ય, તસ્સ સો રુક્ખો પપતન્તો હત્થં વા ભઞ્જેય્ય પાદં વા ભઞ્જેય્ય અઞ્ઞતરં વા અઞ્ઞતરં વા અઙ્ગપચ્ચઙ્ગં ભઞ્જેય્ય, સો તતોનિદાનં મરણં વા નિગચ્છેય્ય, મરણમત્તં વા દુક્ખ''ન્તિ? ''એવં, ભન્તે''. ''એવમેવ ખો, ગહપતિ, અરિયસાવકો ઇતિ પટિસઞ્ચિક્ખતિ 'રુક્ખફલૂપમા કામા વુત્તા ભગવતા બહુદુક્ખા બહુપાયાસા, આદીનવો એત્થ ભિય્યો'તિ. એવમેતં યથાભૂતં સમ્મપ્પઞ્ઞાય દિસ્વા યાયં ઉપેક્ખા નાનત્તા નાનત્તસિતા, તં અભિનિવજ્જેત્વા યાયં ઉપેક્ખા એકત્તા એકત્તસિતા. યત્થ સબ્બસો લોકામિસૂપાદાના અપરિસેસા નિરુજ્ઝન્તિ. તમેવૂપેક્ખં ભાવેતી''તિ (મ॰ નિ॰ ૨.૪૩-૪૮).

એવં અટ્ઠિકઙ્કલાદિકઅઞ્ઞિક્ખન્ધૂપમપરિયોસાનતો વિપસ્સનં દસ્સેત્વા ઇદાનિ ઉપચારસમાધિં દસ્સેન્તો ''**બુદ્ધાનુસ્સતિં ભાવેન્તો**''તિઆદિમાહ.

તત્થ પુનપ્પુનં ઉપ્પજ્જનતો સતિ એવ અનુસ્સતિ. પવત્તિતબ્બટ્ઠાનમ્હિયેવ ચ પવત્તત્તા સદ્ધાપબ્બજિતસ્સ કુલપુત્તસ્સ અનુરૂપા સતીતિપિ અનુસ્સતિ. બુદ્ધં આરબ્ભ ઉપ્પન્ના અનુસ્સતિ બુદ્ધાનુસ્સતિ. અરહતાદિબુદ્ધગુણારમ્મણાય સતિયા એતં અધિવચનં, તં **બુદ્ધાનુસ્સતિં. ભાવેન્તો**તિ વડ્ઢેન્તો બ્યૂહેન્તો. ધમ્મં આરબ્ભ ઉપ્પન્ના અનુસ્સતિ **ધમ્માનુસ્સતિ**, સ્વાક્ખાતતાદિધમ્મગુણારમ્મણાય સતિયા એતં અધિવચનં. સઙ્ઘં આરબ્ભ ઉપ્પન્ના અનુસ્સતિ **સઙ્ઘાનુસ્સતિ**, સુપ્પટિપન્નતાદિસઙ્ઘગુણારમ્મણાય સતિયા એતં અધિવચનં. સીલં આરબ્ભ ઉપ્પન્ના અનુસ્સતિ **સીલાનુસ્સતિ**, અત્તનો અખણ્ડતાદિસીલગુણારમ્મણાય સતિયા એતં અધિવચનં. ચાગં આરબ્ભ ઉપ્પન્ના અનુસ્સતિ **ચાગાનુસ્સતિ**, અત્તનો મુત્તચાગતાદિચાગગુણારમ્મણાય સતિયા એતં અધિવચનં. દેવતા આરબ્ભ ઉપ્પન્ના અનુસ્સતિ **દેવતાનુસ્સતિ**, દેવતા સક્ખિટ્ઠાને ઠપેત્વા અત્તનો સદ્ધાદિગુણારમ્મણાય સતિયા એતં અધિવચનં. આનાપાને આરબ્ભ ઉપ્પન્ના સતિ **આનાપાનસ્સતિ**, આનાપાનનિમિત્તારમ્મણાય સતિયા એતં અધિવચનં. મરણં આરબ્ભ ઉપ્પન્ના સતિ **મરણસ્સતિ**, એકભવપરિયાપન્નજીવિતિન્દ્રિયુપચ્છેદસઙ્ખાતમરણારમ્મણાય સતિયા એતં અધિવચનં.

કુચ્છિતાનં કેસાદીનં પટિક્કૂલાનં આયત્તા આકરત્તા કાયોતિ સઙ્ખં ગતે સરીરે ગતા પવત્તા સતિ **કાયગતાસતિ**, તાદિસં વા કાયં ગતા સતિ ''કાયગતસતી''તિ વત્તબ્બે રસ્સં અકત્વા ''કાયગતાસતી''તિ વુત્તં. કેસાદિકેસુ કાયકોટ્ઠાસેસુ પટિક્કૂલનિમિત્તારમ્મણાય સતિયા એતં અધિવચનં. ઉપસમં આરબ્ભ ઉપ્પન્ના અનુસ્સતિ. **ઉપસમાનુસ્સતિ**, સબ્બદુક્ખૂપસમારમ્મણાય સતિયા એતં અધિવચનં.

વિતક્કવિચારપીતિસુખચિત્તેકગ્ગતાસમ્પયુત્તં પઠમજ્ઝાનં ભાવેન્તો. પીતિસુખચિત્તેકગ્ગતાસમ્પયુત્તં દુતિયજ્ઝાનં ભાવેન્તો. સુખચિત્તેકગ્ગતાસમ્પયુત્તં તતિયજ્ઝાનં ભાવેન્તો. ઉપેક્ખાચિત્તેકગ્ગતાસમ્પયુત્તં ચતુત્થજ્ઝાનં ભાવેન્તો...પે॰... નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનં ભાવેન્તોપિ કામે પરિવજ્જેતીતિ.

વિક્ખમ્ભનપ્પહાનં દસ્સેત્વા ઇદાનિ સમુચ્છેદેન કામાનં પહાનં દસ્સેતું “**સોતાપત્તિમગ્ગં ભાવેન્તોપી**”તિઆદિમાહ. તત્થ મગ્ગસોતસ્સ આપજ્જનં સોતાપત્તિ, સોતાપત્તિયા મગ્ગો સોતાપત્તિમગ્ગો. **અપાયગમનીયે કામે**તિ યેહિ અપાયં ગચ્છન્તિ, તે અપાયગમનીયે કામે સમુચ્છેદતો સોતાપત્તિમગ્ગં ભાવેન્તો પરિવજ્જેતિ. પટિસન્ધિવસેન સકિંયેવ ઇમં લોકં આગચ્છતીતિ સકદાગામી, તસ્સ મગ્ગો સકદાગામિમગ્ગો. તં મગ્ગં ભાવેન્તો. **ઓળારિકે**તિ પરિળાહપ્પત્તે. પટિસન્ધિવસેનેવ કામભવં નાગચ્છતીતિ અનાગામી, તસ્સ મગ્ગો અનાગામિમગ્ગો. તં મગ્ગં ભાવેન્તો. **અનુસહગતે**તિ સુખુમભાવપ્પત્તે. કિલેસેહિ આરકત્તા, કિલેસારીનં હતત્તા, સંસારચક્કસ્સ અરાનં હતત્તા, પાપકરણે રહાભાવા, પચ્ચયાદીનં અરહત્તા ચ અરહં, અરહતો ભાવો અરહત્તં. કિં તં? અરહત્તફલં. અરહત્તસ્સ મગ્ગો અરહત્તમગ્ગો. તં અરહત્તમગ્ગં ભાવેન્તો. **સબ્બેન સબ્બ**ન્તિ સબ્બેનાકારેન સબ્બં. **સબ્બથા સબ્બ**ન્તિ સબ્બપ્પકારેન સબ્બં. **અસેસં નિસ્સેસ**ન્તિ નિરવસેસં ગન્ધમત્તમ્પિ અટ્ઠપેત્વા. અથ વા **સબ્બેન સબ્બં** મૂલવસેન. **સબ્બથા સબ્બં** આકારનિપ્પદેસવસેન. **અસેસં નિસ્સેસં** ભાવનાનિપ્પદેસવસેન. તથા પુરિમેન દુચ્ચરિતાભાવેન. દુતિયેન પરિયુટ્ઠાનાભાવેન. તતિયેન અનુસયાભાવેન એવમેકે વણ્ણયન્તિ.

સપ્પો વુચ્ચતિ અહીતિ યો કોચિ સરન્તો ગચ્છતિ. **કેનટ્ઠેના**તિ કેન અત્થેન. **સંસપ્પન્તો ગચ્છતી**તિ યસ્મા સમ્મા સંસરન્તો ગચ્છતીતિ **સપ્પો**. **ભુજન્તો**તિ વઙ્કવઙ્કો હુત્વા. **પન્નસિરો**તિ નિપન્નસીસો હુત્વા. **સિરેન સુપતી**તિ સીસં ભોગન્તરે કત્વા સુપનભાવેન સિરસા સુપતીતિ **સરીસપો**. બિલે સયતીતિ **બિલાસયો**. ‘‘બિલસયો’’તિપિ પાળિ, તં સુન્દરં. ગુહાયં સેતીતિ **ગુહાસયો**. **દાઠા તસ્સ આવુધો**તિ તસ્સ સપ્પસ્સ દુવે દાઠા પહરણસત્થસઙ્ખાતો આવુધો. **વિસં તસ્સ ઘોર**ન્તિ તસ્સ સપ્પસ્સ બ્યાપકસઙ્ખાતં વિસં દારુણં કક્ખળં. **જિવ્હા તસ્સ દુવિધા**તિ તસ્સ સપ્પસ્સ દ્વેધા જિવ્હા. **દ્વીહિ જિવ્હાહિ રસં સાયતી**તિ દુવિધાહિ જિવ્હાહિ રસં જાનાતિ અસ્સાદં વિન્દતિ સાદિયતીતિ. જીવિતું કામયતીતિ **જીવિતુકામો**. અમરિતું કામયતીતિ **અમરિતુકામો**. સુખં કામયતીતિ **સુખકામો**. **દુક્ખપ્પટિક્કૂલો**તિ દુક્ખં અનિચ્છમાનો. **પાદેના**તિ અત્તનો પાદેન. **સપ્પસિર**ન્તિ સપ્પસ્સ સીસં. **વજ્જેય્યા**તિ દૂરતો વજ્જેય્ય. **વિવજ્જેય્યા**તિ તસ્સ પમાણેન. **પરિવજ્જેય્યા**તિ સમન્તતો. **અભિનિવજ્જેય્યા**તિ ચતુત્થપ્પમાણેન. અથ વા પુરિમેન સીસતો. દુતિયતતિયેન દ્વીહિ પસ્સેહિ. ચતુત્થેન પચ્છતો. ‘‘કામે પન અપ્પત્તસ્સ પરિયેસનમૂલદુક્ખવત્થુભાવેન **વજ્જેય્ય**. પત્તસ્સ આરક્ખમૂલદુક્ખવત્થુભાવેન **વિવજ્જેય્ય**. અઞ્ઞાણપરિળાહદુક્ખવત્થુભાવેન **પરિવજ્જેય્ય**. વિનાસમુખે પિયવિપ્પયોગદુક્ખવત્થુભાવેન **અભિનિવજ્જેય્યા**’’તિ એવમેકે વણ્ણયન્તિ.

રઞ્જનવસેન **રાગો**. બલવરઞ્જનટ્ઠેન **સારાગો**. વિસયે સત્તાનં અનુ અનુ નયનતો **અનુનયો**. અનુરુજ્ઝતીતિ **અનુરોધો**, કામેતીતિ અત્થો. યત્થ કત્થચિ ભવે સત્તા એતાય નન્દન્તીતિ **નન્દી**, સયં વા નન્દતીતિ **નન્દી**. નન્દી ચ સા રઞ્જનટ્ઠેન રાગો ચાતિ **નન્દિરાગો**. તત્થ એકસ્મિં આરમ્મણે સકિં ઉપ્પન્ના તણ્હા નન્દી, પુનપ્પુનં ઉપ્પજ્જમાના નન્દિરાગોતિ વુચ્ચતિ. **ચિત્તસ્સ સારાગો**તિ યો હેટ્ઠા ‘‘બલવરઞ્જનટ્ઠેન સારાગો’’તિ વુત્તો, સો ન સત્તસ્સ, ચિત્તસ્સેવ સારાગોતિ અત્થો.

ઇચ્છન્તિ એતાય આરમ્મણાનીતિ **ઇચ્છા**. બહલકિલેસભાવેન મુચ્છન્તિ એતાય પાણિનોતિ **મુચ્છા**. ગિલિત્વા પરિનિટ્ઠપેત્વા ગહણવસેન **અજ્ઝોસાનં**. ઇમિના સત્તા ગિજ્ઝન્તિ ગેધં આપજ્જન્તીતિ **ગેધો**. બહલટ્ઠેન વા **ગેધો**. ‘‘ગેધં વા પન પવનસણ્ડ’’ન્તિ હિ બહલટ્ઠેનેવ વુત્તં . અનન્તરપદં ઉપસગ્ગવસેન વડ્ઢિતં, સબ્બતોભાગેન વા ગેધોતિ **પલિગેધો**. સજ્જન્તિ એતેનાતિ **સઙ્ગો**. લગ્ગનટ્ઠેન વા **સઙ્ગો**. ઓસીદનટ્ઠેન **પઙ્કો**. આકડ્ઢનવસેન **એજા**. ‘‘એજા ઇમં પુરિસં પરિકડ્ઢતિ તસ્સ તસ્સેવ ભવસ્સ અભિનિબ્બત્તિયા’’તિ હિ વુત્તં. વઞ્ચનટ્ઠેન **માયા**. વટ્ટસ્મિં સત્તાનં

જનનટ્ઠેન **જનિકા**. ‘‘તણ્હા જનેતિ પુરિસં, ચિત્તમસ્સ વિધાવતી’’તિ (સં॰ નિ॰ ૧.૫૫) હિ વુત્તં. વટ્ટસ્મિં સત્તે દુક્ખેન સંયોજયમાના જનેતીતિ **સઞ્જનની**. ઘટનટ્ઠેન **સિબ્બિની**. અયઞ્હિ વટ્ટસ્મિં સત્તે ચુતિપટિસન્ધિવસેન સિબ્બતિ ઘટેતિ તુન્નકારો વિય પિલોતિકાય પિલોતિકં, તસ્મા ‘‘ઘટનટ્ઠેન સિબ્બિની’’તિ વુત્તા. અનેકપ્પકારં વિસયજાલં તણ્હાવિપ્ફન્દિતનિવેસસઙ્ખાતં વા જાલમસ્સા અત્થીતિ **જાલિની**.

આકડ્ઢનટ્ઠેન સીઘસોતા સરિતા વિયાતિ **સરિતા**. અલ્લટ્ઠેન વા **સરિતા**. વુત્તઞ્હેતં ‘‘સરિતાનિ સિનેહિતાનિ ચ સોમનસ્સાનિ ભવન્તિ જન્તુનો’’તિ (ધ॰ પ॰ ૩૪૧). અલ્લાનિ ચેવ સિનિદ્ધાનિ ચાતિ અયઞ્હેત્થ અત્થો. અનયબ્યસનાપાદનટ્ઠેન કુમ્માનુબન્ધસુત્તકં વિયાતિ **સુત્તં**. વુત્તઞ્હેતં ‘‘સુત્તન્તિ ખો, ભિક્ખવે, નન્દિરાગસ્સેતં અધિવચન’’ન્તિ (સં॰ નિ॰ ૨.૧૫૯). રૂપાદીસુ વિત્થતટ્ઠેન **વિસતા**. તસ્સ તસ્સ પટિલાભત્થાય સત્તે આયૂહાપેતીતિ **આયૂહિની**. ઉક્કણ્ઠિતું અપદાનતો સહાયટ્ઠેન **દુતિયા**. અયઞ્હિ સત્તાનં વટ્ટસ્મિં ઉક્કણ્ઠિતું ન દેતિ, ગતગતટ્ઠાને પિયસહાયો વિય અભિરમાપેતિ. તેનેવ વુત્તં –

> ‘‘તણ્હાદુતિયો પુરિસો, દીઘમદ્ધાનસંસરં;
> ઇત્થભાવઞ્ઞથાભાવં, સંસારં નાતિવત્તતી’’તિ. (ઇતિવુ॰ ૧૫; અ॰ નિ॰ ૪.૯; મહાનિ॰ ૧૯૧; ચૂળનિ॰ પારાયનાનુગીતિગાથાનિદ્દેસ ૧૦૭);

પણિધાનકવસેન **પણિધિ**. **ભવનેત્તી**તિ ભવરજ્જુ. એતાય હિ સત્તા રજ્જુયા ગીવાયં બદ્ધા ગોણા વિય ઇચ્છિતિચ્છિતટ્ઠાનં નિય્યન્તિ. તં તં આરમ્મણં વનતિ ભજતિ અલ્લીયતીતિ **વનં**, વનતિ યાચતીતિ વા **વનં**. **વનથો**તિ બ્યઞ્જનેન પદં વડ્ઢિતં. અનત્થદુક્ખાનં વા સમુટ્ઠાપનટ્ઠેન ગહનટ્ઠેન ચ વનં વિયાતિ **વનં**. બલવતણ્હાયેતં નામં. ગહનતરટ્ઠેન પન તતો બલવતરા **વનથો** નામ. તેન વુત્તં –

> ‘‘વનં છિન્દથ મા રુક્ખં, વનતો જાયતે ભયં;
> છેત્વા વનઞ્ચ વનથઞ્ચ, નિબ્બના હોથ ભિક્ખવો’’તિ. (ધ॰ પ॰ ૨૮૩);

સન્થવનવસેન **સન્થવો**, સંસગ્ગોતિ અત્થો. સો દુવિધો – તણ્હાસન્થવો મિત્તસન્થવો ચ. તેસુ ઇધ તણ્હાસન્થવો અધિપ્પેતો. સિનેહવસેન **સ્નેહો**. આલયકરણવસેન કમ્પમાના અપેક્ખતીતિ **અપેક્ખા**. વુત્તમ્પિ ચેતં ‘‘ઇમાનિ તે દેવ ચતુરાસીતિ નગરસહસ્સાનિ કુસાવતીરાજધાનિપ્પમુખાનિ, એત્થ દેવ છન્દં જનેહિ જીવિતે અપેક્ખં કરોહી’’તિ (દી॰ નિ॰ ૨.૨૬૬). આલયં કરોહીતિ અયઞ્હેત્થ અત્થો. પાટિયેક્કે પાટિયેક્કે આરમ્મણે બન્ધતીતિ **પટિબન્ધુ**, ઞાતકટ્ઠેન વા પાટિયેક્કો બન્ધૂતિપિ **પટિબન્ધુ**. નિચ્ચસન્નિસ્સિતટ્ઠેનપિ સત્તાનં તણ્હાસમો બન્ધુ નામ નત્થિ. આરમ્મણાનં અસનતો **આસા**. અજ્ઝોત્થરણતો ચેવ તિત્તિં અનુગન્ત્વાવ પરિભુઞ્જનતો ચાતિ અત્થો. આસીસનવસેન **આસીસના**. આસીસિતસ્સ ભાવો **આસીસિતત્તં**.

ઇદાનિ તસ્સા પવત્તિટ્ઠાનં દસ્સેતું ‘‘**રૂપાસા**’’તિઆદિ વુત્તં. તત્થ આસીસનવસેન આસાતિ આસાય અત્થં ગહેત્વા રૂપે આસા **રૂપાસા**. એવં નવપિ પદાનિ વેદિતબ્બાનિ. એત્થ ચ પુરિમાનિ પઞ્ચ પઞ્ચકામગુણવસેન વુત્તાનિ, પરિક્ખારલોભવસેન છટ્ઠં. તં વિસેસતો પબ્બજિતાનં, તતો પરાનિ તીણિ અતિત્તિયવત્થુવસેન ગહટ્ઠાનં. ન હિ તેસં ધનપુત્તજીવિતેહિ અઞ્ઞં પિયતરં અત્થિ. ‘‘ઇદં મય્હં, ઇદં મય્હ’’ન્તિ વા ‘‘અસુકેન મે ઇદં દિન્નં, ઇદં દિન્ન’’ન્તિ વા એવં સત્તે જપ્પાપેતીતિ **જપ્પા**. પરતો દ્વે પદાનિ ઉપસગ્ગેન વડ્ઢિતાનિ, તતો પરં અઞ્ઞેનાકારેન વિભજિતું આરદ્ધત્તા પુન ‘‘જપ્પા’’તિ વુત્તં. જપ્પનાકારો **જપ્પના**. જપ્પિતસ્સ ભાવો **જપ્પિતત્તં**. પુનપ્પુનં વિસયે લુમ્પતિ

આકઙ્ખતીતિ લોલુપો, લોલુપસ્સ ભાવો **લોલુપ્પં**. લોલુપ્પનાકારો **લોલુપ્પાયના**. લોલુપ્પસમઙ્ગિનો ભાવો **લોલુપ્પાયિતત્તં**.

પુચ્છઞ્જિકતાતિ યાય તણ્હાય લાભટ્ઠાનેસુ પુચ્છં ચાલયમાના સુનખા વિય કમ્પમાના વિચરન્તિ, તં તસ્સા કમ્પનતણ્હાય નામં. સાધુ મનાપમનાપે વિસયે કામેતીતિ સાધુકામો, તસ્સ ભાવો **સાધુકમ્યતા**. માતામાતુચ્છાતિઆદિકે અયુત્તટ્ઠાને રાગોતિ **અધમ્મરાગો**. યુત્તટ્ઠાનેપિ બલવા હુત્વા ઉપ્પન્નો લોભો **વિસમલોભો**. ''રાગો વિસમ''ન્તિઆદિવચનતો (વિભ॰ ૯૨૪) વા યુત્તટ્ઠાને વા અયુત્તટ્ઠાને વા ઉપ્પન્નો છન્દરાગો અધમ્મટ્ઠેન અધમ્મરાગો. વિસમટ્ઠેન વિસમલોભોતિ વેદિતબ્બો. આરમ્મણાનં નિકામનવસેન **નિકન્તિ**. નિકામનાકારો **નિકામના**. પત્થયનવસેન **પત્થના**. પિહાયનવસેન **પિહના**. સુટ્ઠુ પત્થના **સમ્પત્થના**. પઞ્ચસુ કામગુણેસુ તણ્હા **કામતણ્હા**. રૂપારૂપભવેસુ તણ્હા **ભવતણ્હા**. ઉચ્છેદસઙ્ખાતે વિભવે તણ્હા **વિભવતણ્હા**. સુદ્ધે રૂપભવસ્મિંયેવ તણ્હા **રૂપતણ્હા**. અરૂપભવે તણ્હા **અરૂપતણ્હા**. ઉચ્છેદદિટ્ઠિસહગતો રાગો, નિરોધે તણ્હા **નિરોધતણ્હા**. રૂપે તણ્હા **રૂપતણ્હા**. સદ્દે તણ્હા **સદ્દતણ્હા**. **ગન્ધતણ્હા**દીસુપિ એસેવ નયો. **ઓઘાદયો** વુત્તત્થાવ.

કુસલધમ્મે આવરતીતિ **આવરણં**. છાદનવસેન **છદનં**. સત્તે વટ્ટસ્મિં બન્ધતીતિ **બન્ધનં**. ચિત્તં ઉપહન્ત્વા કિલિસ્સતિ સંકિલિટ્ઠં કરોતીતિ **ઉપક્કિલેસો**. થામગતટ્ઠેન અનુ અનુ સેતીતિ **અનુસયો**. ઉપ્પજ્જમાનં ચિત્તં પરિયુટ્ઠાતીતિ **પરિયુટ્ઠાનં**, ઉપ્પજ્જિતું અપદાનેન કુસલવારં ગણ્હાતીતિ અત્થો. ''ચોરા મગ્ગે પરિયુટ્ઠિંસુ, ધુત્તા મગ્ગે પરિયુટ્ઠિંસૂ''તિઆદીસુ (ચૂળવ॰ ૪૩૦) હિ મગ્ગં ગણ્હિંસૂતિ અત્થો. એવમિધાપિ ગહણટ્ઠેન પરિયુટ્ઠાનં વેદિતબ્બં. પલિવેઠનટ્ઠેન લતા વિયાતિ **લતા**. ''લતા ઉપ્પજ્જ તિટ્ઠતી''તિ (ધ॰ પ॰ ૩૪૦) આગતટ્ઠાનેપિ અયં તણ્હા લતાતિ વુત્તા. વિવિધાનિ વત્થૂનિ ઇચ્છતીતિ **વેવિચ્છં**. વટ્ટદુક્ખસ્સ મૂલન્તિ **દુક્ખમૂલં**. તસ્સેવ દુક્ખસ્સ નિદાનન્તિ **દુક્ખનિદાનં**. તં દુક્ખં ઇતો પભવતીતિ **દુક્ખપ્પભવો**. બન્ધનટ્ઠેન પાસો વિયાતિ પાસો, મારસ્સ પાસો **મારપાસો**. દુરુગ્ગિલનટ્ઠેન બળિસં વિયાતિ બળિસં, મારસ્સ બળિસં **મારબળિસં**. તણ્હાભિભૂતા મારસ્સ વિસયં નાતિક્કમન્તિ, તેસં ઉપરિ મારો વસં વત્તેતીતિ ઇમિના પરિયાયેન મારસ્સ વિસયોતિ **મારવિસયો**. સન્દનટ્ઠેન તણ્હાવ નદી **તણ્હાનદી**. અજ્ઝોત્થરણટ્ઠેન તણ્હાવ જાલં **તણ્હાજાલં**. યથા સુનખા ગદ્દૂલબદ્ધા યદિચ્છકં નિય્યન્તિ, એવં તણ્હાબદ્ધા સત્તાતિ દળ્હબન્ધનટ્ઠેન ગદ્દૂલં વિયાતિ ગદ્દૂલં, તણ્હાવ ગદ્દૂલં **તણ્હાગદ્દૂલં**. દુપ્પૂરણટ્ઠેન તણ્હાવ સમુદ્દો **તણ્હાસમુદ્દો**. અભિજ્ઝાયનટ્ઠેન **અભિજ્ઝા**. લુબ્ભન્તિ એતેન, સયં વા લુબ્ભતિ, લુબ્ભનમત્તમેવ વા તન્તિ **લોભો**. સમ્પયુત્તકાનં **અકુસલાનં** પતિટ્ઠટ્ઠેન **મૂલં**.

વિસત્તિકાતીતિ વિસત્તિકા ઇતિ. **કેનટ્ઠેના**તિ કેન સભાવેન. **વિસતા**તિ વિત્થટા રૂપાદીસુ. **વિસાલા**તિ વિપુલા. **વિસટા**તિ તેભૂમકબ્યાપકવસેન વિસટા. પુરિમવચનમેવ તકારસ્સ ટકારં કત્વા બ્યઞ્જનવિભાગં કત્વા વુત્તં. **વિસક્કતી**તિ પરિસપ્પતિ સહતિ વા. રત્તો હિ રાગવત્થુના પાદેન તાળિયમાનોપિ સહતિ. ઓસક્કનં વિપ્ફન્દનં વા ''વિસક્કન''ન્તિપિ વદન્તિ. ''કુસલાકુસલાનં પતી''તિ કેચિ વણ્ણયન્તિ. **વિસંહરતી**તિ તથા તથા કામેસુ આનિસંસં પસ્સન્તી વિવિધેહિ આકારેહિ નેક્ખમ્માભિમુખપ્પવત્તિતો ચિત્તં સંહરતિ સઙ્ખિપતિ, વિસં વા દુક્ખં, તં હરતિ, વહતીતિ અત્થો. **વિસંવાદિકા**તિ અનિચ્ચાદિં નિચ્ચાદિતો ગણ્હન્તી વિસંવાદિકા હોતિ. દુક્ખનિબ્બત્તકસ્સ કમ્મસ્સ હેતુભાવતો **વિસમૂલા** , વિસં વા દુક્ખદુક્ખાદિભૂતા વેદના મૂલં એતિસ્સાતિ **વિસમૂલા**. દુક્ખસમુદયત્તા વિસં ફલં એતિસ્સાતિ **વિસફલા**. યાય તણ્હાય રૂપાદિકસ્સ દુક્ખસ્સેવ પરિભોગો હોતિ, ન અમતસ્સાતિ સા ''વિસપરિભોગા''તિ વુત્તા. સબ્બત્થ નિરુત્તિવસેન પદસિદ્ધિ વેદિતબ્બા.

તસ્સા વિસયં દસ્સેતુકામો ‘‘**વિસાલા વા પન સા તણ્હા રૂપે**’’તિઆદિમાહ. તત્થ **વિસાલા વા પના**તિ મહન્તી એવ તણ્હાયનટ્ઠેન તણ્હા, રૂપાદયો પઞ્ચ પઞ્ચકામગુણિકરાગવસેન વુત્તા. **કુલે ગણે**તિઆદીનિ એકાદસ પદાનિ લોલુપ્પાદવસેન વુત્તાનિ. કામધાતુત્તિકો કમ્મવટ્ટવસેન વિભત્તો, કામભવત્તિકો વિપાકવટ્ટવસેન વિભત્તો, સઞ્ઞાભવત્તિકો સઞ્ઞાવસેન વિભત્તો, એકવોકારભવત્તિકો ખન્ધવસેન વિભત્તો. અતીતત્તિકો કાલવસેન, દિટ્ઠચતુક્કો આરમ્મણવસેન, અપાયત્તિકો ઓકાસવસેન, ખન્ધત્તિકો નિસ્સત્તનિજ્જીવવસેન વિભત્તોતિ ઞાતબ્બં. તત્રાયં સઙ્ખેપેન અત્થદીપના વિભાવના ચ –

‘‘તત્થ કતમા કામધાતુ? હેટ્ઠતો અવીચિનિરયં પરિયન્તં કરિત્વા ઉપરિતો પરનિમ્મિતવસવત્તિદેવે અન્તોકરિત્વા યં એતસ્મિં અન્તરે એત્થાવચરા એત્થ પરિયાપન્ના ખન્ધધાતુઆયતના રૂપં વેદના સઞ્ઞા સઙ્ખારા વિઞ્ઞાણં, અયં વુચ્ચતિ કામધાતુ’’ (ધ॰ સ॰ ૧૨૮૭).

‘‘તત્થ કતમા રૂપધાતુ? હેટ્ઠતો બ્રહ્મલોકં પરિયન્તં કરિત્વા ઉપરિતો અકનિટ્ઠે દેવે અન્તોકરિત્વા યં એતસ્મિં અન્તરે એત્થાવચરા એત્થ પરિયાપન્ના સમાપન્નસ્સ વા ઉપપન્નસ્સ વા દિટ્ઠધમ્મસુખવિહારિસ્સ વા ચિત્તચેતસિકા ધમ્મા, અયં વુચ્ચતિ રૂપધાતુ’’ (ધ॰ સ॰ ૧૨૮૯).

‘‘તત્થ કતમા અરૂપધાતુ? હેટ્ઠતો આકાસાનઞ્ચાયતનુપગે દેવે પરિયન્તં કરિત્વા ઉપરિતો નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનુપગે દેવે અન્તોકરિત્વા યં એતસ્મિં અન્તરે એત્થાવચરા એત્થ પરિયાપન્ના સમાપન્નસ્સ વા ઉપપન્નસ્સ વા દિટ્ઠધમ્મસુખવિહારિસ્સ વા ચિત્તચેતસિકા ધમ્મા, અયં વુચ્ચતિ અરૂપધાતૂ’’તિ (ધ॰ સ॰ ૧૨૯૧). અટ્ઠકથાયં પન ‘‘**કામધાતૂ**તિ કામભવો, પઞ્ચક્ખન્ધા લબ્ભન્તિ. **રૂપધાતૂ**તિ રૂપભવો, પઞ્ચક્ખન્ધા લબ્ભન્તિ. **અરૂપધાતૂ**તિ અરૂપભવો, ચત્તારો ખન્ધા લબ્ભન્તી’’તિ વુત્તં.

અથ વા કામરાગસઙ્ખાતેન કામેન યુત્તા ધાતુ **કામધાતુ**, કામસઙ્ખાતા વા ધાતુ **કામધાતુ**. કામં પહાય રૂપેન યુત્તા ધાતુ **રૂપધાતુ**, રૂપસઙ્ખાતા વા ધાતુ **રૂપધાતુ**. કામઞ્ચ રૂપઞ્ચ પહાય અરૂપેન યુત્તા ધાતુ **અરૂપધાતુ**, અરૂપસઙ્ખાતા વા ધાતુ **અરૂપધાતુ**. તા એવ ધાતુયો પુન ભવપરિયાયેન વુત્તા. ભવન્તીતિ હિ ભવાતિ વુચ્ચન્તિ. સઞ્ઞાય યુત્તો ભવો, સઞ્ઞાવતં વા ભવો, સઞ્ઞા વા એત્થ ભવે અત્થીતિ **સઞ્ઞાભવો**. સો કામભવો ચ અસઞ્ઞાભવમુત્તો રૂપભવો ચ નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાભવમુત્તો અરૂપભવો ચ હોતિ.

ન સઞ્ઞાભવો **અસઞ્ઞાભવો**, સો રૂપભવેકદેસો. ઓળારિકત્તાભાવતો નેવસઞ્ઞા, સુખુમત્તેન સબ્ભાવતો નાસઞ્ઞાતિ નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞા, તાય યુત્તો ભવો **નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાભવો**. અથ વા ઓળારિકાય સઞ્ઞાય અભાવા સુખુમાય ચ ભાવા નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞા અસ્મિં ભવેતિ **નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાભવો**, સો અરૂપભવેકદેસો. એકેન રૂપક્ખન્ધેન વોકિણ્ણો ભવો, એકો વા વોકારો, અસ્સ ભવસ્સાતિ **એકવોકારભવો**, સો અસઞ્ઞાભવોવ. ચતૂહિ અરૂપક્ખન્ધેહિ વોકિણ્ણો ભવો, ચત્તારો વા વોકારા અસ્સ ભવસ્સાતિ **ચતુવોકારભવો**, સો અરૂપભવો એવ. પઞ્ચહિ ખન્ધેહિ વોકિણ્ણો ભવો, પઞ્ચ વા વોકારા અસ્સ ભવસ્સાતિ **પઞ્ચવોકારભવો**, સો કામભવો ચ રૂપભવેકદેસો ચ હોતિ. અતીતત્તિકો હેટ્ઠા વુત્તનયોવ. **દિટ્ઠ**ન્તિ ચતુસમુટ્ઠાનિકં રૂપારમ્મણં. **સુત**ન્તિ દ્વિસમુટ્ઠાનિકં સદ્દારમ્મણં. **મુત**ન્તિ ફુસિત્વા ગહેતબ્બાનિ ચતુસમુટ્ઠાનિકાનિ ગન્ધરસફોટ્ઠબ્બારમ્મણાનિ. **વિઞ્ઞાતબ્બં** નામ મનસા જાનિતબ્બં ધમ્મારમ્મણં. તેસુ દિટ્ઠસુતમુતવિઞ્ઞાતબ્બેસુ ધમ્મેસુ. **વિસટા વિત્થતા**તિ મહન્તા પત્થટા.

અપાયલોકેતિ વડ્ઢિસઙ્ખાતસ્સ અયસ્સ અભાવેન અપાયો, તસ્મિં અપાયલોકે. **ખન્ધલોકે**તિ રાસટ્ઠેન રૂપાદયો પઞ્ચક્ખન્ધા એવ લોકો. **ધાતુલોકે**તિ સુઞ્ઞતટ્ઠેન ચક્ખુધાતુઆદયો અટ્ઠારસ ધાતુયો એવ લોકો. **આયતનલોકે**તિ આયતનાદીહિ કારણેહિ દ્વાદસાયતનાનિ એવ લોકો. સબ્બેપિ લુજ્જનપલુજ્જનટ્ઠેન લોકો, વુત્તપ્પકારે લોકે વિસટા વિત્થટાતિ વિસત્તિકા. **સતો**તિ સરતીતિ સતો, પુગ્ગલેન સતિ વુત્તા.

તત્થ સરણલક્ખણા **સતિ**. સરન્તિ તાય, સયં વા સરતિ, સરણમત્તમેવ વા એસાતિ સતિ. સા પનેસા અપિલાપનલક્ખણા, અસમ્મોસનરસા, આરક્ખપચ્ચુપટ્ઠાના, વિસયાભિમુખભાવપચ્ચુપટ્ઠાના વા, થિરસઞ્ઞાપદટ્ઠાના, કાયાદિસતિપટ્ઠાનપદટ્ઠાના વા. આરમ્મણે દળ્હપતિટ્ઠિતત્તા પન એસિકા વિય, ચક્ખુદ્વારાદીનં રક્ખણતો દોવારિકો વિય ચ દટ્ઠબ્બા.

તસ્સા પવત્તિટ્ઠાનં દસ્સેન્તો "**કાયે કાયાનુપસ્સનાસતિપટ્ઠાનં ભાવેન્તો સતો**"તિઆદિના નયેન ચતુબ્બિધં સતિપટ્ઠાનમાહ. તત્થ **કાયે**તિ રૂપકાયે. રૂપકાયો હિ ઇધ અઙ્ગપચ્ચઙ્ગાનં કેસાદીનઞ્ચ ધમ્માનં સમૂહટ્ઠેન હત્થિકાયરથકાયાદયો વિય "કાયો"તિ અધિપ્પેતો. યથા ચ સમૂહટ્ઠેન, એવં કુચ્છિતાનં આયટ્ઠેન. કુચ્છિતાનઞ્હિ પરમજેગુચ્છાનં સો આયોતિપિ કાયો. **આયો**તિ ઉપ્પત્તિદેસો. તત્રાયં વચનત્થો – આયન્તિ તતોતિ આયો. કે આયન્તીતિ? કુચ્છિતા કેસાદયો. ઇતિ કુચ્છિતાનં કેસાદીનં આયોતિ **કાયો**.

કાયાનુપસ્સનાતિ કાયસ્સ અનુપસ્સના, કાયં વા અનુપસ્સના, "**કાયે**"તિ ચ વત્વાપિ પુન "**કાયાનુપસ્સના**"તિ દુતિયં કાયગ્ગહણં અસમ્મિસ્સતો વવત્થાનઘનવિનિબ્ભોગાદિદસ્સનત્થં કતન્તિ વેદિતબ્બં.

તેન ન કાયે વેદનાનુપસ્સના ચિત્તધમ્માનુપસ્સના વા, અથ ખો કાયાનુપસ્સનાયેવાતિ કાયસઙ્ખાતે વત્થુસ્મિં કાયાનુપસ્સનાકારસ્સેવ દસ્સનેન અસમ્મિસ્સતો વવત્થાનં દસ્સિતં હોતિ, તથા ન કાયે અઙ્ગપચ્ચઙ્ગવિનિમુત્તએકધમ્માનુપસ્સના, નાપિ કેસલોમાદિવિનિમુત્તઇત્થિપુરિસાનુપસ્સના. યોપિ ચેત્થ કેસલોમાદિકો ભૂતુપાદાયસમૂહસઙ્ખાતો કાયો, તત્થાપિ ન ભૂતુપાદાયવિનિમુત્તએકધમ્માનુપસ્સના, અથ ખો રથસમ્ભારાનુપસ્સકસ્સ વિય અઙ્ગપચ્ચઙ્ગસમૂહાનુપસ્સના, નગરાવયવાનુપસ્સકસ્સ વિય કેસલોમાદિસમૂહાનુપસ્સના, કદલિક્ખન્ધપત્તવટ્ટિવિનિભુજનકસ્સ વિય રિત્તમુટ્ઠિવિનિવેઠકસ્સ વિય ચ ભૂતુપાદાયસમૂહાનુપસ્સનાયેવાતિ સમૂહવસેનેવ કાયસઙ્ખાતસ્સ વત્થુનો નાનપ્પકારતો દસ્સેન્તેન ઘનવિનિબ્ભોગો દસ્સિતો હોતિ. ન હેત્થ યથાવુત્તસમૂહવિનિમુત્તો કાયો વા ઇત્થી વા પુરિસો વા અઞ્ઞો વા કોચિ ધમ્મો દિસ્સતિ, યથાવુત્તધમ્મસમૂહમત્તેયેવ પન તથા તથા સત્તા મિચ્છાભિનિવેસં કરોન્તિ. તેનાહુ પોરાણા –

> "યં પસ્સતિ ન તં દિટ્ઠં, યં દિટ્ઠં તં ન પસ્સતિ;
> અપસ્સં બજ્ઝતે મૂળ્હો, બજ્ઝમાનો ન મુચ્ચતી"તિ. (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૩૭૩; મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧૦૬);

ઘનવિનિબ્ભોગાદિદસ્સનત્થન્તિ વુત્તં. આદિસદ્દેન ચેત્થ અયમ્પિ અત્થો વેદિતબ્બો. અયઞ્હિ એતસ્મિં કાયે કાયાનુપસ્સનાયેવ , ન અઞ્ઞધમ્માનુપસ્સના. યથા અનુદકભૂતાયપિ મરીચિયા ઉદકાનુપસ્સના હોતિ, ન એવં અનિચ્ચદુક્ખાનત્તાસુભભૂતેયેવ ઇમસ્મિં કાયે નિચ્ચસુખત્તસુભભાવાનુપસ્સના , અથ ખો કાયાનુપસ્સના અનિચ્ચદુક્ખાનત્તાસુભાકારસમૂહાનુપસ્સનાયેવાતિ વુત્તં હોતિ.

અથ વા ય્વાયં મહાસતિપટ્ઠાને ‘‘ઇધ, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ અરઞ્ઞગતો વા…પે॰… સો સતોવ અસ્સસતી’’તિઆદિના (દી॰ નિ॰ ૨.૩૭૪; મ॰ નિ॰ ૧.૧૦૭) નયેન અસ્સાસપસ્સાસાદિચુણ્ણિકજાતઅટ્ઠિકપરિયોસાનો કાયો વુત્તો, યો ચ પટિસમ્ભિદાયં સતિપટ્ઠાનકથાયં ‘‘ઇધેકચ્ચો પથવીકાયં અનિચ્ચતો અનુપસ્સતિ. આપોકાયં. તેજોકાયં. વાયોકાયં. કેસકાયં. લોમકાયં. છવિકાયં. ચમ્મકાયં. મંસકાયં. રુહિરકાયં. ન્હારુકાયં. અટ્ઠિકાયં. અટ્ઠિમિઞ્જકાય’’ન્તિ કાયો વુત્તો, તસ્સ સબ્બસ્સ ઇમસ્મિંયેવ કાયે અનુપસ્સનતો કાયે કાયાનુપસ્સનાતિ એવમ્પિ અત્થો દટ્ઠબ્બો.

અથ વા કાયે ‘‘અહ’’ન્તિ વા ‘‘મમ’’ન્તિ વા એવં ગહેતબ્બસ્સ યસ્સ કસ્સચિ અનુપસ્સનતો તસ્સ તસ્સેવ પન કેસલોમાદિકસ્સ નાનાધમ્મસમૂહસ્સ અનુપસ્સનતો કાયે કેસાદિસમૂહસઙ્ખાતકાયાનુપસ્સનાતિ એવમત્થો દટ્ઠબ્બો. અપિ ચ ‘‘ઇમસ્મિં કાયે અનિચ્ચતો અનુપસ્સતિ, નો નિચ્ચતો’’તિઆદિના (પટિ॰ મ॰ ૩.૩૫) અનુક્કમેન પટિસમ્ભિદાયં આગતનયસ્સ સબ્બસ્સેવ અનિચ્ચલક્ખણાદિનો આકારસમૂહસઙ્ખાતસ્સ કાયસ્સ અનુપસ્સનતોપિ કાયે કાયાનુપસ્સનાતિ એવમ્પિ અત્થો દટ્ઠબ્બો. અયં પન ચતુસતિપટ્ઠાનસાધારણો અત્થો.

સતિપટ્ઠાનન્તિ તયો સતિપટ્ઠાના સતિગોચરોપિ, તિધા પટિપન્નેસુ સાવકેસુ સત્થુનો પટિઘાનુનયવીતિવત્તતાપિ, સતિપિ. ‘‘ચતુન્નં, ભિક્ખવે, સતિપટ્ઠાનાનં સમુદયઞ્ચ અત્થઙ્ગમઞ્ચ દેસિસ્સામિ, તં સુણાથ સાધુકં મનસિ કરોથ…પે॰… કો ચ, ભિક્ખવે, કાયસ્સ સમુદયો? આહારસમુદયા કાયસમુદયો’’તિઆદીસુ (સં॰ નિ॰ ૫.૪૦૮) હિ સતિગોચરો ‘‘સતિપટ્ઠાન’’ન્તિ વુચ્ચતિ . તથા ‘‘કાયો ઉપટ્ઠાનં, નો સતિ, સતિ ઉપટ્ઠાનઞ્ચેવ સતિ ચા’’તિઆદીસુપિ (પટિ॰ મ॰ ૩.૩૫). તસ્સત્થો – પતિટ્ઠાતિ અસ્મિન્તિ પટ્ઠાનં. કા પતિટ્ઠાતિ? સતિ. સતિયા પટ્ઠાનં **સતિપટ્ઠાનં**, પધાનટ્ઠાનન્તિ વા પટ્ઠાનં, સતિયા પટ્ઠાનં સતિપટ્ઠાનં, હત્થિટ્ઠાનઅસ્સટ્ઠાનાદીનિ વિય.

‘‘તયો સતિપટ્ઠાના યદરિયો સેવતિ, યદરિયો સેવમાનો સત્થા ગણમનુસાસિતુમરહતી’’તિ (મ॰ નિ॰ ૩.૩૦૪, ૩૧૧) એત્થ તિધા પટિપન્નેસુ સાવકેસુ સત્થુનો પટિઘાનુનયવીતિવત્તતા ‘‘સતિપટ્ઠાન’’ન્તિ વુત્તા. તસ્સત્થો – પટ્ઠપેતબ્બતો પટ્ઠાનં, પવત્તયિતબ્બતોતિ અત્થો. કેન પટ્ઠપેતબ્બોતિ? સતિયા, સતિયા પટ્ઠાનં સતિપટ્ઠાનન્તિ. ‘‘ચત્તારો સતિપટ્ઠાના ભાવિતા બહુલીકતા સત્ત બોજ્ઝઙ્ગે પરિપૂરેન્તી’’તિઆદીસુ (મ॰ નિ॰ ૩.૧૪૭) પન સતિયેવ ‘‘સતિપટ્ઠાન’’ન્તિ વુચ્ચતિ. તસ્સત્થો – પતિટ્ઠાતીતિ પટ્ઠાનં, ઉપટ્ઠાતિ ઓક્કન્તિત્વા પક્ખન્દિત્વા પવત્તતીતિ અત્થો. સતિયેવ પટ્ઠાનન્તિ સતિપટ્ઠાનં. અથ વા સરણટ્ઠેન સતિ, ઉપટ્ઠાનટ્ઠેન પટ્ઠાનં. ઇતિ સતિ ચ સા પટ્ઠાનઞ્ચાતિપિ સતિપટ્ઠાનં. ઇદમિધ અધિપ્પેતં. તં સતિપટ્ઠાનં. **ભાવેન્તો**તિ વડ્ઢેન્તો. એત્થ ચ યં તિધા પટિપન્નેસુ સાવકેસુ સત્થુનો પટિઘાનુનયવીતિવત્તતા ‘‘સતિપટ્ઠાન’’ન્તિ વુત્તં, તં ઇમિના સુત્તેન ગહેતબ્બં. વુત્તઞ્હેતં ભગવતા –

‘‘તયો સતિપટ્ઠાના યદરિયો સેવતિ, યદરિયો સેવમાનો સત્થા ગણમનુસાસિતુમરહતી’’તિ (મ॰ નિ॰ ૩.૩૦૪, ૩૧૧) ઇતિ ખો પનેતં વુત્તં, કિઞ્ચેતં પટિચ્ચ વુત્તં. ઇધ, ભિક્ખવે, સત્થા સાવકાનં ધમ્મં દેસેતિ અનુકમ્પકો હિતેસી અનુકમ્પં ઉપાદાય ‘‘ઇદં વો હિતાય ઇદં વો સુખાયા’’તિ. તસ્સ સાવકા ન સુસ્સૂસન્તિ, ન સોતં ઓદહન્તિ, ન અઞ્ઞા ચિત્તં ઉપટ્ઠપેન્તિ, વોક્કમ્મ ચ સત્થુ સાસના વત્તન્તિ. તત્ર, ભિક્ખવે, તથાગતો ન ચેવ અનત્તમનો હોતિ, ન ચ અનત્તમનતં પટિસંવેદેતિ , અનવસ્સુતો ચ વિહરતિ સતો સમ્પજાનો. ઇદં, ભિક્ખવે, પઠમં સતિપટ્ઠાનં. યદરિયો…પે॰… મરહતિ.

‘‘પુન ચપરં, ભિક્ખવે, સત્થા...પે॰... ઇદં વો સુખાયાતિ. તસ્સ એકચ્ચે સાવકા ન સુસ્સૂસન્તિ...પે॰... વત્તન્તિ. એકચ્ચે સાવકા સુસ્સૂસન્તિ...પે॰... ન ચ વોક્કમ્મ સત્થુ સાસના વત્તન્તિ. તત્ર, ભિક્ખવે, તથાગતો ન ચેવ અનત્તમનો હોતિ, ન ચ અનત્તમનતં પટિસંવેદેતિ, ન ચ અત્તમનો હોતિ, ન ચ અત્તમનતં પટિસંવેદેતિ. અનત્તમનતા ચ અત્તમનતા ચ તદુભયં અભિનિવજ્જેત્વા ઉપેક્ખકો વિહરતિ સતો સમ્પજાનો. ઇદં વુચ્ચતિ, ભિક્ખવે, દુતિયં...પે॰....

‘‘પુન ચપરં...પે॰... ઇદં વો સુખાયાતિ. તસ્સ સાવકા સુસ્સૂસન્તિ...પે॰... વત્તન્તિ. તત્ર, ભિક્ખવે, તથાગતો અત્તમનો ચેવ હોતિ, અત્તમનતઞ્ચ પટિસંવેદેતિ, અનવસ્સુતો ચ વિહરતિ સતો સમ્પજાનો. ઇદં વુચ્ચતિ, ભિક્ખવે, તતિય’’ન્તિ (દી॰ નિ॰ ૩.૩૧૧).

એવં પટિઘાનુનયેહિ અનવસ્સુતતા નિચ્ચં ઉપટ્ઠિતસતિતાય તદુભયં વીતિવત્તતા ‘‘સતિપટ્ઠાન’’ન્તિ વુત્તા. બુદ્ધાનમેવ કિર નિચ્ચં ઉપટ્ઠિતસતિતા હોતિ, ન પચ્ચેકબુદ્ધાદીનન્તિ.

વેદનાસુ વેદનાનુપસ્સનાતિઆદીસુ વેદનાદીનં પુન વચને પયોજનં કાયાનુપસ્સનાયં વુત્તનયેનેવ યથાયોગં યોજેત્વા વેદિતબ્બં. અયમ્પિ સાધારણત્થો. સુખાદીસુ અનેકપ્પભેદાસુ વેદનાસુ વિસું વિસું અનિચ્ચાદિતો એકેકવેદનાનુપસ્સના. સરાગાદિકે સોળસપ્પભેદે ચિત્તે વિસું વિસું અનિચ્ચાદિતો એકેકચિત્તાનુપસ્સના. કાયવેદનાચિત્તાનિ ઠપેત્વા સેસતેભૂમકધમ્મેસુ વિસું વિસું અનિચ્ચાદિતો એકેકધમ્માનુપસ્સના સતિપટ્ઠાનસુત્તન્તે વુત્તનયેન નીવરણાદિધમ્માનુપસ્સનાતિ. એત્થ ચ કાયેતિ એકવચનં, સરીરસ્સ એકત્તા . ચિત્તેતિ એકવચનં, ચિત્તસ્સ સભાવભેદાભાવતો જાતિગ્ગહણેન કતન્તિ વેદિતબ્બં. યથા ચ વેદનાદયો અનુપસ્સિતબ્બા, તથાનુપસ્સન્તો વેદનાસુ વેદનાનુપસ્સના, ચિત્તે ચિત્તાનુપસ્સના, ધમ્મેસુ ધમ્માનુપસ્સનાતિ વેદિતબ્બા. કથં વેદના અનુપસ્સિતબ્બા? સુખા તાવ વેદના દુક્ખતો, દુક્ખા વેદના સલ્લતો, અદુક્ખમસુખા અનિચ્ચતો અનુપસ્સિતબ્બા. યથાહ –

‘‘યો સુખં દુક્ખતો અદ્દ, દુક્ખમદ્દક્ખિ સલ્લતો;
અદુક્ખમસુખં સન્તં, અદ્દક્ખિ નં અનિચ્ચતો;
સ વે સમ્મદ્દસો ભિક્ખુ, પરિજાનાતિ વેદના’’તિ. (સં॰ નિ॰ ૪.૨૫૩);

સબ્બા એવ ચેતા દુક્ખતોપિ અનુપસ્સિતબ્બા. વુત્તઞ્હેતં ‘‘યં કિઞ્ચિ વેદયિતં, તં દુક્ખસ્મિન્તિ વદામી’’તિ (સં॰ નિ॰ ૪.૨૫૯). સુખદુક્ખતોપિ ચ અનુપસ્સિતબ્બા. યથાહ ‘‘સુખા વેદના ઠિતિસુખા, વિપરિણામદુક્ખા. દુક્ખા વેદના ઠિતિદુક્ખા, વિપરિણામસુખા. અદુક્ખમસુખા વેદના ઞાણસુખા, અઞ્ઞાણદુક્ખા’’તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૪૬૫). અપિ ચ અનિચ્ચાદિસત્તવિપસ્સનાવસેનાપિ અનુપસ્સિતબ્બા. ચિત્તધમ્મેસુપિ ચિત્તં તાવ આરમ્મણાધિપતિસહજાતભૂમિકમ્મવિપાકકિરિયાદિનાનત્તભેદાનં અનિચ્ચાદિસત્તાનુપસ્સનાનં સરાગાદિસોળસભેદાનઞ્ચ વસેન અનુપસ્સિતબ્બં. ધમ્મા સલક્ખણસામઞ્ઞલક્ખણાનં સુઞ્ઞતધમ્મસ્સ અનિચ્ચાદિસત્તાનુપસ્સનાનં સન્તાસન્તાદીનઞ્ચ વસેન અનુપસ્સિતબ્બા.

ઇમે ચત્તારો સતિપટ્ઠાના પુબ્બભાગે નાનાચિત્તેસુ લબ્ભન્તિ. અઞ્ઞેનેવ હિ ચિત્તેન કાયં પરિગ્ગણ્હાતિ, અઞ્ઞેન વેદનં, અઞ્ઞેન ચિત્તં, અઞ્ઞેન ધમ્મે પરિગ્ગણ્હાતિ, લોકુત્તરમગ્ગક્ખણે પન એકચિત્તેયેવ લબ્ભન્તીતિ. આદિતો હિ કાયં પરિગ્ગણ્હિત્વા આગતસ્સ વિપસ્સનાસમ્પયુત્તા સતિ કાયાનુપસ્સના નામ, તાય સતિયા

સમન્નાગતો પુગ્ગલો કાયાનુપસ્સી નામ. વિપસ્સનં ઉસ્સુક્કાપેત્વા અરિયમગ્ગં પત્તસ્સ મગ્ગક્ખણે મગ્ગસમ્પયુત્તા સતિ કાયાનુપસ્સના નામ, તાય સતિયા સમન્નાગતો પુગ્ગલો કાયાનુપસ્સી નામ.

વેદનં પરિગ્ગણ્હિત્વા ચિત્તં પરિગ્ગણ્હિત્વા ધમ્મે પરિગ્ગણ્હિત્વા આગતસ્સ વિપસ્સનાસમ્પયુત્તા સતિ ધમ્માનુપસ્સના નામ, તાય સતિયા સમન્નાગતો પુગ્ગલો ધમ્માનુપસ્સી નામ. વિપસ્સનં ઉસ્સુક્કાપેત્વા અરિયમગ્ગં પત્તસ્સ મગ્ગક્ખણે મગ્ગસમ્પયુત્તા સતિ ધમ્માનુપસ્સના નામ, તાય સતિયા સમન્નાગતો પુગ્ગલો ધમ્માનુપસ્સી નામ, એવં તાવ દેસના પુગ્ગલે તિટ્ઠતિ, કાયે પન ''સુભ''ન્તિ વિપલ્લાસપ્પહાના કાયપરિગ્ગાહિકા સતિ મગ્ગેન સમિજ્ઝતીતિ કાયાનુપસ્સના નામ. વેદનાય ''સુખ''ન્તિ વિપલ્લાસપ્પહાના વેદનાપરિગ્ગાહિકા સતિ મગ્ગેન સમિજ્ઝતીતિ વેદનાનુપસ્સના નામ. ચિત્તે ''નિચ્ચ''ન્તિ વિપલ્લાસપ્પહાના ચિત્તપરિગ્ગાહિકા સતિ મગ્ગેન સમિજ્ઝતીતિ ચિત્તાનુપસ્સના નામ. ધમ્મેસુ ''અત્તા''તિ વિપલ્લાસપ્પહાના ધમ્મપરિગ્ગાહિકા સતિ મગ્ગેન સમિજ્ઝતીતિ ધમ્માનુપસ્સના નામ. ઇતિ એકાવ મગ્ગસમ્પયુત્તા સતિ ચતુકિચ્ચસાધકટ્ઠેન ચત્તારિ નામાનિ લભતિ. તેન વુત્તં ''લોકુત્તરમગ્ગક્ખણે પન એકચિત્તેયેવ લબ્ભન્તી''તિ.

પુન ઉપકારવસેન ચ અપરિહીનવસેન ચ ગુણવસેન ચ અપરે તયો ચતુક્કા વુત્તા. તત્થ **અસતિપરિવજ્જનાયા**તિ ન સતિ અસતિ, સતિ એત્થ નત્થીતિ વા અસતિ, મુટ્ઠસ્સતિયા એતં અધિવચનં. **પરિવજ્જનાયા**તિ સમન્તતો વજ્જનેન. ભત્તનિક્ખિત્તકાકસદિસે હિ મુટ્ઠસતિપુગ્ગલે પરિવજ્જનેન ઉપટ્ઠિતસતિપુગ્ગલસેવનેન ઠાનનિસજ્જાદીસુ સતિસમુટ્ઠાપનત્થં નિન્નપોણપબ્ભારચિત્તતાય ચ સતિ ઉપ્પજ્જતિ. **સતિકરણીયાનં ધમ્માન**ન્તિ સતિયા કાતબ્બાનં ધમ્માનં. **કતત્તા**તિ કતભાવેન. ચતુન્નં મગ્ગાનં કતત્તા, ભાવિતત્તાતિ અત્થો. **સતિપરિબન્ધાનં ધમ્માનં હતત્તા**તિ કામચ્છન્દાદીનં નાસિતભાવેન. **સતિનિમિત્તાનં ધમ્માનં અસમ્મુટ્ઠત્તા**તિ સતિયા કારણાનં કાયાદિઆરમ્મણાનં અનટ્ઠભાવેન.

સતિયા સમન્નાગતત્તાતિ સતિયા સમ્મા આગતત્તા અપરિહીનત્તા ચ. **વસિતત્તા**તિ વસિભાવપ્પત્તેન. **પાગુઞ્ઞતાયા**તિ પગુણભાવેન. **અપચ્ચોરોહણતાયા**તિ અનિવત્તનભાવેન અપચ્ચોસક્કનભાવેન.

સત્તત્તાતિ સભાવેન વિજ્જમાનત્તા. **સન્તત્તા**તિ નિબ્બુતસભાવત્તા. **સમિતત્તા**તિ કિલેસાનં વૂપસમિતભાવત્તા. **સન્તધમ્મસમન્નાગતત્તા**તિ સપ્પુરિસધમ્મેહિ અપરિહીનત્તા. બુદ્ધાનુસ્સતિઆદયો હેટ્ઠા વુત્તનયા એવ. સરણકવસેન સતિ, ઇદં સતિયા સભાવપદં. પુનપ્પુનં સરણતો અનુસ્સરણવસેન **અનુસ્સતિ**. અભિમુખં ગન્ત્વા વિય સરણતો પટિસરણવસેન **પટિસ્સતિ**. ઉપસગ્ગવસેન વા વડ્ઢિતમત્તમેવ. સરણાકારો **સરણતા**. યસ્મા પન સરણતાતિ તિણ્ણં સરણાનમ્પિ નામં, તસ્મા તં પટિસેધેતું પુન સતિગ્ગહણં કતં. સતિસઙ્ખાતા સરણતાતિ અયઞ્હેત્થ અત્થો. સુતપરિયત્તસ્સ ધારણભાવતો **ધારણતા**. અનુપવિસનસઙ્ખાતેન ઓગાહનટ્ઠેન અપિલાપનભાવો **અપિલાપનતા**. યથા હિ ઉદકે લાબુકટાહાદીનિ પલવન્તિ, ન અનુપવિસન્તિ, ન તથા આરમ્મણે સતિ. આરમ્મણઞ્હિ એસા અનુપવિસતિ, તસ્મા ''અપિલાપનતા''તિ વુત્તા. ચિરકતચિરભાસિતાનં ન સમ્મુસ્સનભાવતો **અસમ્મુસ્સનતા**. ઉપટ્ઠાનલક્ખણે જોતનલક્ખણે ચ ઇન્દટ્ઠં કારેતીતિ ઇન્દ્રિયં, સતિસઙ્ખાતં ઇન્દ્રિયં **સતિન્દ્રિયં**. પમાદે ન કમ્પતીતિ **સતિબલં**. યાથાવસતિ નિય્યાનસતિ કુસલસતીતિ **સમ્માસતિ**. બુજ્ઝનકસ્સ અઙ્ગોતિ બોજ્ઝઙ્ગો, પસટ્ઠો સુન્દરો વા બોજ્ઝઙ્ગો સમ્બોજ્ઝઙ્ગો, સતિયેવ સમ્બોજ્ઝઙ્ગો **સતિસમ્બોજ્ઝઙ્ગો**.

એકાયનમગ્ગોતિ એકમગ્ગો, અયં મગ્ગો ન દ્વેધાપથભૂતોતિ એવમત્થો દટ્ઠબ્બો. અથ વા એકેન અયિતબ્બોતિ એકાયનો. એકેનાતિ ગણસઙ્ગણિકં પહાય વૂપકટ્ઠેન પવિવિત્તચિત્તેન. અયિતબ્બો પટિપજ્જિતબ્બો, અયન્તિ વા એતેનાતિ અયનો, સંસારતો નિબ્બાનં ગચ્છતીતિ અત્થો . એકસ્સ અયનો એકાયનો. એકસ્સાતિ સેટ્ઠસ્સ. સબ્બસત્તાનં સેટ્ઠોવ ભગવા, તસ્મા ''ભગવતો''તિ વુત્તં હોતિ. કિઞ્ચાપિ હિ તેન અઞ્ઞેપિ અયન્તિ, એવં સન્તેપિ ભગવતોવ સો અયનો તેન ઉપ્પાદિતત્તા. યથાહ ''સો હિ બ્રાહ્મણ ભગવા અનુપ્પન્નસ્સ મગ્ગસ્સ ઉપ્પાદેતા''તિઆદિ (સં॰ નિ॰ ૧.૨૧૫; પટિ॰ મ॰ ૩.૫; મ॰ નિ॰ ૩.૭૯). અયતીતિ વા અયનો, ગચ્છતિ પવત્તતીતિ અત્થો. એકસ્મિં અયનો એકાયનો. ઇમસ્મિંયેવ ધમ્મવિનયે પવત્તતિ, ન અઞ્ઞત્થાતિ વુત્તં હોતિ. યથાહ ''ઇમસ્મિં ખો, સુભદ્દ, ધમ્મવિનયે અરિયો અટ્ઠઙ્ગિકો મગ્ગો ઉપલબ્ભતી''તિ (દી॰ નિ॰ ૨.૨૧૪). દેસનાભેદોયેવ હેસો, અત્થતો પન એકોવ. અપિ ચ એકં અયતીતિ એકાયનો. પુબ્બભાગે નાનામુખભાવનાનયેન પવત્તોપિ અપરભાગે એકં નિબ્બાનમેવ ગચ્છતીતિ વુત્તં હોતિ. યથાહ બ્રહ્મા સહમ્પતિ –

''એકાયનં જાતિખયન્તદસ્સી, મગ્ગં પજાનાતિ હિતાનુકમ્પી;
એતેન મગ્ગેન તરિંસુ પુબ્બે, તરિસ્સન્તિ યે ચ તરન્તિ ઓઘ''ન્તિ. (સં॰ નિ॰ ૫.૩૮૪, ૪૦૯);

મગ્ગોતિ કેનટ્ઠેન મગ્ગો? નિબ્બાનં ગમનટ્ઠેન, નિબ્બાનત્થિકેહિ મગ્ગનીયટ્ઠેન ચ. **ઉપેતો**તિ આસન્નં ગતો. **સમુપેતો**તિ તતો આસન્નતરં ગતો. ઉભયેનપિ સતિયા અપરિહીનોતિ અત્થો. **ઉપગતો**તિ ઉપગન્ત્વા ઠિતો. **સમુપગતો**તિ સમ્પયુત્તો હુત્વા ઠિતો. ''ઉપાગતો સમુપાગતો''તિપિ પાળિ. ઉભયેનાપિ સતિસમીપં આગતોતિ અત્થો. **ઉપપન્નો**તિ અવિયોગાપન્નો. **સમુપપન્નો**તિ પરિપુણ્ણો. **સમન્નાગતો**તિ અવિકલો વિજ્જમાનો. ''ઉપેતો સમુપેતોતિ દ્વીહિ પદેહિ પવત્તં કથિતં. ઉપગતો સમુપગતોતિ દ્વીહિ પદેહિ પટિવેધો. ઉપપન્નો સમુપપન્નો સમન્નાગતોતિ તીહિ પદેહિ પટિલાભો કથિતો''તિ એવમેકે વણ્ણયન્તિ.

લોકે વા સા વિસત્તિકાતિ યા એસા અનેકપ્પકારેન વુત્તા વિસત્તિકા, સા ખન્ધલોકે એવ, ન અઞ્ઞત્ર ખન્ધેહિ પવત્તતીતિ અત્થો. **લોકે વા તં વિસત્તિકન્તિ** ખન્ધલોકે એવ પવત્તં એતં વિસત્તિકસઙ્ખાતં તણ્હં. **તરતિ** કામે પરિવજ્જેન્તો. **ઉત્તરતિ** કિલેસે પજહન્તો. **પતરતિ** તેસં પતિટ્ઠાહેતું છિન્દન્તો. **સમતિક્કમતિ** સંસારં અતિક્કમન્તો. **વીતિવત્તતિ** પટિસન્ધિઅભબ્બુપ્પત્તિકં કરોન્તો. અથ વા **તરતિ ઉત્તરતિ** કાયાનુપસ્સનેન. **પતરતિ** વેદનાનુપસ્સનેન. **સમતિક્કમતિ** ચિત્તાનુપસ્સનેન. અથ વા **તરતિ** સીલેન. **ઉત્તરતિ** સમાધિના. **પતરતિ** વિપસ્સનાય. **સમતિક્કમતિ** મગ્ગેન. **વીતિવત્તતિ** ફલેનાતિ એવમાદિના યોજેતબ્બં.

૪. ચતુત્થગાથાય અયં સઙ્ખેપત્થો – યો એકં સાલિખેત્તાદિખેત્તં વા ઘરવત્થાદિવત્થું વા કહાપણસઙ્ખાતં હિરઞ્ઞં વા ગોઅસ્સાદિભેદં ગવાસ્સં વા અન્તોજાતાદિદાસે વા ભતકાદિકમ્મકરે વા ઇત્થિસઞ્ઞિતા થિયો વા ઞાતિબન્ધવાદિબન્ધૂ વા અઞ્ઞે વા મનાપિયરૂપાદિકે પુથુકામે અનુગિજ્ઝતીતિ. **સાલિક્ખેત્તન્તિ** યત્થ સાલિયો વિરુહન્તિ. **વીહિક્ખેત્તા**દીસુપિ એસેવ નયો. **વીહી**તિ અવસેસવીહયો. મોદયતીતિ **મુગ્ગો**. **ઘરવત્થુન્તિ** ઘરપતિટ્ઠાપનત્થં કતાકતભૂમિભાગો. કોટ્ઠકવત્થાદીસુપિ એસેવ નયો. **કોટ્ઠકો**તિ દ્વારકોટ્ઠાદિ. **પુરે**તિ ઘરસ્સ પુરતો. **પચ્છા**તિ ઘરસ્સ પચ્છતો. એત્થ આરામેન્તિ ચિત્તં તોસેન્તીતિ **આરામો**, પુપ્ફેનપિ ફલેનપિ છાયાયપિ દકેનપિ રમન્તીતિ અત્થો.

પસુકાદયોતિ એળકાદયો. **અન્તોજાતકો**તિ અન્તોઘરદાસિયા કુચ્છિમ્હિ જાતો. **ધનક્કીતકો**તિ ધનેન કીણિત્વા પરિવત્તેત્વા ગહિતો. **સામં વા**તિ સયં વા. **દાસબ્યન્તિ** દાસસ્સ ભાવો દાસબ્યં, તં દાસબ્યં. **ઉપેતી**તિ ઉપગચ્છતિ. **અકામકો વા**તિ અત્તનો અરુચિયા વા કરમરાનીતો.

તે ચત્તારો પુનપિ દસ્સેતું "**આમાય દાસાપિ ભવન્તિ હેકે**"તિ આહ. **આમાય દાસા**તિ અન્તોજાતદાસા. ''યત્થ દાસો આમજાતો ઠિતો થુલ્લાનિ ગચ્છતી''તિ એત્થાપિ એતેવ વુત્તા. **ધનેન કીતા**તિ ધનદાસા. **સામઞ્ચ એકે**તિ સયં દાસા. **ભયાપણુન્ના**તિ અકામદાસા. ભયેન પણુન્ના ખિપિતા.

ભતકાતિ ભતિયા જીવનકા. કસિકમ્માદિકમ્મં કરોન્તીતિ **કમ્મકરા**. **ઉપજીવિનો**તિ સમ્મન્તનાદિના ઉપગન્ત્વા નિસ્સયં કત્વા જીવન્તીતિ ઉપજીવિનો.

ઇત્થીતિ થિયતિ એતિસ્સં ગબ્ભોતિ ઇત્થી. **પરિગ્ગહો**તિ સહાયી સસ્સામિકા. માતાપિતિબન્ધવાપિ **ઞાતિબન્ધુ**. સગોત્તો **ગોત્તબન્ધુ**. એકાચરિયકુલે વા એકજાતિમન્તં વા ઉગ્ગહિતમન્તો **મન્તબન્ધુ**. ધનુસિપ્પાદિસદ્ધિં ઉગ્ગહિતકો **સિપ્પબન્ધુ**. ''મિત્તબન્ધવાતિપિ બન્ધૂ''તિ કત્થચિ પોત્થકે પાઠો દિસ્સતિ.

ગિજ્ઝતીતિ કિલેસકામેન પત્થેતિ. **અનુગિજ્ઝતી**તિ અનુ અનુ ગિજ્ઝતિ પુનપ્પુનં પત્થેતિ. **પલિગિજ્ઝતી**તિ સમન્તતો પત્થેતિ. **પલિબજ્ઝતી**તિ વિસેસેન પત્થેતિ. ''ઓળારિકત્તેન નિમિત્તગ્ગાહવસેન **ગિજ્ઝતિ**, **અનુગિજ્ઝતિ**, અનુબ્યઞ્જનગ્ગાહવસેન **પલિગિજ્ઝતિ**, **પલિબજ્ઝતી**"તિ એવમેકે વણ્ણયન્તિ.

૫. પઞ્ચમગાથાયં અયં સઙ્ખેપત્થો – તં પુગ્ગલં અબલખ્યા કિલેસા બલીયન્તિ સહન્તિ મદ્દન્તિ. સદ્ધાબલાદિવિરહેન વા અબલં તં પુગ્ગલં અબલા કિલેસા બલીયન્તિ, અબલત્તા બલીયન્તીતિ અત્થો. અથ વા તં કામગિદ્ધં કામરત્તં કામપરિયેસન્તઞ્ચ સીહાદયો ચ પાકટપરિસ્સયા, કાયદુચ્ચરિતાદયો ચ અપાકટપરિસ્સયા મદ્દન્તિ. તતો અપાકટપરિસ્સયેહિ અભિભૂતં તં પુગ્ગલં જાતિઆદિદુક્ખં ભિન્નં નાવં ઉદકં વિય અન્વેતિ.

અબલાતિ નત્થિ એતેસં બલન્તિ અબલા, બલવિરહિતા. **દુબ્બલા**તિ મન્દપયોગાબલેન કત્તબ્બકિચ્ચવિરહિતા . **અપ્પબલા**તિ અપ્પં પરિત્તં એતેસં બલન્તિ અપ્પબલા, યુજ્ઝિતું અસમત્થા. **અપ્પથામકા**તિ અપ્પો પરિત્તો થામો એતેસં વાયામો ઉસ્સાહોતિ અપ્પથામકા. **હીના નિહીના** પયોગહીનેન. **ઓમકા** થામહીનેન. **લામકા** પચ્ચયહીનેન. **છતુક્કા** અજ્ઝાસયહીનેન. **પરિત્તા** પત્તિહીનેન. **સહન્તી**તિ મદ્દન્તિ ઘટ્ટનં ઉપ્પાદેન્તિ. **પરિસહન્તી**તિ સબ્બતો મદ્દન્તિ. **અભિભવન્તિ** અપરાપરં ઉપ્પત્તિવસેન. **અજ્ઝોત્થરન્તિ** પુનપ્પુનં ઉપ્પત્તિવસેન. **પરિયાદિયન્તિ** સુસ્સોસેત્વા ઠાનેન. **મદ્દન્તિ** કુસલુપ્પત્તિનિવારણેન.

સદ્ધાબલન્તિ સદ્દહન્તિ એતાય, સયં વા સદ્દહતિ, સદ્દહનમત્તમેવ વા એસાતિ સદ્ધા. સા સદ્દહનલક્ખણા, ઓકપ્પનલક્ખણા વા, સમ્પસાદનરસા ઉદકપ્પસાદકમણિ વિય. પક્ખન્દનરસા વા ઓઘુત્તરણો વિય. અકાલુસિયપચ્ચુપટ્ઠાના, અધિમુત્તિપચ્ચુપટ્ઠાના વા. સદ્ધેય્યવત્થુપદટ્ઠાના, સોતાપત્તિયઙ્ગપદટ્ઠાના વા. સા હત્થવિત્તબીજાનિ વિય દટ્ઠબ્બા. અસદ્ધિયે ન કમ્પતીતિ **સદ્ધાબલં**. **વીરિયબલ**ન્તિ વીરસ્સ ભાવો વીરિયં, વીરાનં વા કમ્મં વીરિયં, વિધિના વા નયેન ઉપાયેન ઈરયિતબ્બં પવત્તયિતબ્બન્તિ વીરિયં. તં પનેતં ઉપત્થમ્ભનલક્ખણઞ્ચ પગ્ગહણલક્ખણઞ્ચ વીરિયં, સહજાતાનં ઉપત્થમ્ભનરસં, અસંસીદનભાવપચ્ચુપટ્ઠાનં,

‘‘સંવિગ્ગો યોનિસો પદહતી’’તિ વચનતો (અ॰ નિ॰ ૪.૧૧૩) સંવેગપદટ્ઠાનં, વીરિયારમ્ભવત્થુપદટ્ઠાનં વા. સમ્મા આરદ્ધં સબ્બસમ્પત્તીનં મૂલન્તિ દટ્ઠબ્બં. કોસજ્જે ન કમ્પતીતિ **વીરિયબલં**. સતિયા લક્ખણાદીનિ વુત્તાનેવ.

મુટ્ઠસ્સચ્ચે ન કમ્પતીતિ **સતિબલં**. સહજાતાનિ સમ્મા આધીયતિ ઠપેતીતિ સમાધિ. સો પામોક્ખલક્ખણો અવિક્ખેપલક્ખણો વા, સહજાતાનં ધમ્માનં આરમ્મણે સમ્પિણ્ડનરસો ન્હાનિયચુણ્ણાનં ઉદકં વિય, ઉપસમપચ્ચુપટ્ઠાનો, ઞાણપચ્ચુપટ્ઠાનો વા. ‘‘સમાહિતો યથાભૂતં પજાનાતિ પસ્સતી’’તિ હિ વુત્તં. વિસેસતો સુખપદટ્ઠાનો નિવાતે પદીપચ્ચીનં ઠિતિ વિય ચેતસો ઠિતીતિ દટ્ઠબ્બો. ઉદ્ધચ્ચે ન કમ્પતીતિ **સમાધિબલં**. પજાનાતીતિ પઞ્ઞા. કિં પજાનાતિ? ‘‘ઇદં દુક્ખ’’ન્તિઆદિના (મહાવ॰ ૧૫) નયેન અરિયસચ્ચાનિ. સા યથાસભાવપટિવેધલક્ખણા, અક્ખલિતપટિવેધલક્ખણા વા કુસલિસ્સાસખિત્તઉસુપટિવેધો વિય, વિસયોભાસનરસા પદીપો વિય, અસમ્મોહપચ્ચુપટ્ઠાના અરઞ્ઞગતસુદેસકો વિય. અવિજ્જાય ન કમ્પતીતિ **પઞ્ઞાબલં**. **હિરિબલં ઓત્તપ્પબલન્તિ** અહિરિકે ન કમ્પતીતિ હિરિબલં. અનોત્તપ્પે ન કમ્પતીતિ ઓત્તપ્પબલં. અયં ઉભયવસેન અત્થવણ્ણના હોતિ. કાયદુચ્ચરિતાદીહિ હિરીયતીતિ હિરી, લજ્જાયેતં અધિવચનં. તેહિ એવ ઓત્તપ્પતીતિ ઓત્તપ્પં, પાપતો ઉબ્બેગસ્સેતં અધિવચનં.

તેસં નાનાકરણદીપનત્થં – ‘‘સમુટ્ઠાનં અધિપતિ, લજ્જાદિલક્ખણેન ચા’’તિ ઇમં માતિકં ઠપેત્વા અયં વિત્થારકથા વુત્તા – અજ્ઝત્તસમુટ્ઠાના હિરી નામ, બહિદ્ધાસમુટ્ઠાનં ઓત્તપ્પં નામ. અત્તાધિપતિ હિરી નામ, લોકાધિપતિ ઓત્તપ્પં નામ. લજ્જાસભાવસણ્ઠિતા હિરી નામ, ભયસભાવસણ્ઠિતં ઓત્તપ્પં નામ. સપ્પતિસ્સવલક્ખણા હિરી નામ, વજ્જભીરુકભયદસ્સાવિલક્ખણં ઓત્તપ્પં નામ.

તત્થ અજ્ઝત્તસમુટ્ઠાનં હિરિં ચતૂહિ કારણેહિ સમુટ્ઠાપેતિ – જાતિં પચ્ચવેક્ખિત્વા, વયં પચ્ચવેક્ખિત્વા, સૂરભાવં પચ્ચવેક્ખિત્વા, બાહુસચ્ચં પચ્ચવેક્ખિત્વા. કથં? ‘‘પાપકરણં નામેતં ન જાતિસમ્પન્નાનં કમ્મં, હીનજચ્ચાનં કેવટ્ટાદીનં ઇદં કમ્મં, માદિસસ્સ જાતિસમ્પન્નસ્સ ઇદં કમ્મં કાતું ન યુત્ત’’ન્તિ એવં તાવ જાતિં પચ્ચવેક્ખિત્વા પાણાતિપાતાદિપાપં અકરોન્તો હિરિં સમુટ્ઠાપેતિ. તથા ‘‘પાપકરણં નામેતં દહરેહિ કત્તબ્બં કમ્મં, માદિસસ્સ વયે ઠિતસ્સ ઇદં કમ્મં કાતું ન યુત્ત’’ન્તિ એવં વયં પચ્ચવેક્ખિત્વા પાણાતિપાતાદિપાપં અકરોન્તો હિરિં સમુટ્ઠાપેતિ. તથા ‘‘પાપકમ્મં નામેતં દુબ્બલજાતિકાનં કમ્મં, માદિસસ્સ સૂરભાવસમ્પન્નસ્સ ઇદં કમ્મં કાતું ન યુત્ત’’ન્તિ એવં સૂરભાવં પચ્ચવેક્ખિત્વા પાણાતિપાતાદિપાપં અકરોન્તો હિરિં સમુટ્ઠાપેતિ. તથા ‘‘પાપકમ્મં નામેતં અન્ધબાલાનં કમ્મં, ન પણ્ડિતાનં. માદિસસ્સ પણ્ડિતસ્સ બહુસ્સુતસ્સ ઇદં કમ્મં કાતું ન યુત્ત’’ન્તિ એવં બાહુસચ્ચં પચ્ચવેક્ખિત્વા પાણાતિપાતાદિપાપં અકરોન્તો હિરિં સમુટ્ઠાપેતિ. એવં અજ્ઝત્તસમુટ્ઠાનં હિરિં ચતૂહિ કારણેહિ સમુટ્ઠાપેતિ. સમુટ્ઠાપેત્વા ચ પન અત્તનો ચિત્તે હિરિં પવેસેત્વા પાપકમ્મં ન કરોતિ. એવં અજ્ઝત્તસમુટ્ઠાના હિરી નામ હોતિ. કથં બહિદ્ધાસમુટ્ઠાનં ઓત્તપ્પં નામ? ‘‘સચે ત્વં પાપકમ્મં કરિસ્સસિ, ચતૂસુ પરિસાસુ ગરહપ્પત્તો ભવિસ્સસિ –

> ‘‘ગરહિસ્સન્તિ તં વિઞ્ઞૂ, અસુચિં નાગરિકો યથા;
> વજ્જિતો સીલવન્તેહિ, કથં ભિક્ખુ કરિસ્સસી’’તિ. (ધ॰ સ॰ અટ્ઠ॰ ૧ કામાવચરકુસલ ધમ્મુદ્દેસકથા) –

એવં પચ્ચવેક્ખન્તો હિ બહિદ્ધાસમુટ્ઠિતેન ઓત્તપ્પેન પાપકમ્મં ન કરોતિ, એવં બહિદ્ધાસમુટ્ઠાનં ઓત્તપ્પં નામ હોતિ.

કથં અત્તાધિપતિ હિરી નામ? ઇધેકચ્ચો કુલપુત્તો અત્તાનં અધિપતિં જેટ્ઠકં કત્વા ‘‘માદિસસ્સ સદ્ધાપબ્બજિતસ્સ બહુસ્સુતસ્સ ધુતઙ્ગધરસ્સ ન યુત્તં પાપકમ્મં કાતુ’’ન્તિ પાપં ન કરોતિ. એવં અત્તાધિપતિ હિરી નામ હોતિ. તેનાહ ભગવા ‘‘સો અત્તાનંયેવ અધિપતિં કરિત્વા અકુસલં પજહતિ, કુસલં ભાવેતિ, સાવજ્જં પજહતિ, અનવજ્જં ભાવેતિ, સુદ્ધં અત્તાનં પરિહરતી’’તિ (ધ॰ સ॰ અટ્ઠ॰ ૧ કામાવચરકુસલ ધમ્મુદ્દેસકથા; અ॰ નિ॰ ૩.૪૦).

કથં લોકાધિપતિ ઓત્તપ્પં નામ? ઇધેકચ્ચો કુલપુત્તો લોકં અધિપતિં જેટ્ઠકં કત્વા પાપકમ્મં ન કરોતિ. યથાહ –

> ‘‘મહા ખો પનાયં લોકસન્નિવાસો, મહન્તસ્મિં ખો પન લોકસન્નિવાસે સન્તિ સમણબ્રાહ્મણા ઇદ્ધિમન્તો દિબ્બચક્ખુકા પરચિત્તવિદુનો, તે દૂરતોપિ પસ્સન્તિ, આસન્નાપિ ન દિસ્સન્તિ, ચેતસાપિ ચિત્તં જાનન્તિ. તેપિ મં એવં જાનેય્યું ‘પસ્સથ ભો ઇમં કુલપુત્તં સદ્ધાય અગારસ્મા અનગારિયં પબ્બજિતો સમાનો વોકિણ્ણો વિહરતિ પાપકેહિ અકુસલેહિ ધમ્મેહી’તિ. દેવતાપિ ખો સન્તિ ઇદ્ધિમન્તિનિયો દિબ્બચક્ખુકા પરચિત્તવિદુનિયો, તા દૂરતોપિ પસ્સન્તિ, આસન્નાપિ ન દિસ્સન્તિ, ચેતસાપિ ચિત્તં જાનન્તિ. તાપિ મં એવં જાનેય્યું ‘પસ્સથ ભો ઇમં કુલપુત્તં સદ્ધાય અગારસ્મા અનગારિયં પબ્બજિતો સમાનો વોકિણ્ણો વિહરતિ પાપકેહિ અકુસલેહિ ધમ્મેહી’તિ. સો ઇતિ પટિસઞ્ચિક્ખતિ ‘આરદ્ધં ખો પન મે વીરિયં ભવિસ્સતિ અસલ્લીનં, ઉપટ્ઠિતા સતિ અસમ્મુટ્ઠા, પસ્સદ્ધો કાયો અસારદ્ધો, સમાહિતં ચિત્તં એકગ્ગ’ન્તિ. સો લોકંયેવ અધિપતિં કરિત્વા અકુસલં પજહતિ, કુસલં ભાવેતિ, સાવજ્જં પજહતિ, અનવજ્જં ભાવેતિ, સુદ્ધં અત્તાનં પરિહરતી’’તિ (ધ॰ સ॰ અટ્ઠ॰ ૧ કામાવચરકુસલ ધમ્મુદ્દેસકથા; અ॰ નિ॰ ૩.૪૦).

એવં લોકાધિપતિ ઓત્તપ્પં નામ હોતિ. ‘‘લજ્જાસભાવસણ્ઠિતા હિરી, ભયસભાવસણ્ઠિતં ઓત્તપ્પ’’ન્તિ એત્થ પન લજ્જાતિ લજ્જનાકારો, તેન સભાવેન સણ્ઠિતા હિરી. ભયન્તિ અપાયભયં, તેન સભાવેન સણ્ઠિતં ઓત્તપ્પં. તદુભયમ્પિ પાપપરિવજ્જને પાકટં હોતિ. એકચ્ચો હિ યથા નામ એકો કુલપુત્તો ઉચ્ચારપસ્સાવાદીનિ કરોન્તો લજ્જિતબ્બયુત્તકં એકં દિસ્વા લજ્જનાકારપ્પત્તો ભવેય્ય હીળિતો, એવમેવ અજ્ઝત્તં લજ્જીધમ્મં ઓક્કમિત્વા પાપકમ્મં ન કરોતિ. એકચ્ચો અપાયભયભીતો હુત્વા પાપકમ્મં ન કરોતિ.

તત્રિદં ઓપમ્મં – યથા હિ દ્વીસુ અયોગુળેસુ એકો સીતલો ભવેય્ય ગૂથમક્ખિતો, એકો ઉણ્હો આદિત્તો. તત્થ પણ્ડિતો સીતલં ગૂથમક્ખિતત્તા જિગુચ્છન્તો ન ગણ્હાતિ, ઇતરં ડાહભયેન. તત્થ સીતલસ્સ ગૂથમક્ખનજિગુચ્છાય અગણ્હનં વિય અજ્ઝત્તં લજ્જીધમ્મં ઓક્કમિત્વા પાપસ્સ અકરણં, ઉણ્હસ્સ ડાહભયેન અગણ્હનં વિય અપાયભયેન પાપસ્સ અકરણં વેદિતબ્બં.

‘‘સપ્પતિસ્સવલક્ખણા હિરી, વજ્જભીરુકભયદસ્સાવિલક્ખણં ઓત્તપ્પ’’ન્તિ ઇદમ્પિ દ્વયં પાપપરિવજ્જને એવ પાકટં હોતિ. એકચ્ચો હિ જાતિમહત્તપચ્ચવેક્ખણા સત્થુમહત્તપચ્ચવેક્ખણા દાયજ્જમહત્તપચ્ચવેક્ખણા સબ્રહ્મચારિમહત્તપચ્ચવેક્ખણાતિ ચતૂહિ કારણેહિ સપ્પતિસ્સવલક્ખણં હિરિં સમુટ્ઠાપેત્વા પાપં ન કરોતિ. એકચ્ચો અત્તાનુવાદભયં પરાનુવાદભયં દણ્ડભયં દુગ્ગતિભયન્તિ ચતૂહાકારેહિ વજ્જભીરુકભાવદસ્સાવિલક્ખણં ઓત્તપ્પં સમુટ્ઠાપેત્વા પાપં ન કરોતિ. તત્થ જાતિમહત્તપચ્ચવેક્ખણાદીનિ ચેવ અત્તાનુવાદભયાદીનિ ચ વિત્થારેત્વા

કથેતબ્બાનિ. એવં વુત્તં સત્તવિધં બલં યસ્સ પુગ્ગલસ્સ નત્થિ, તે કિલેસા તં પુગ્ગલં સહન્તિ…પે॰… પરિયાદિયન્તિ મદ્દન્તીતિ.

દ્વે પરિસ્સયાતિ પાકટાપાકટવસેન દ્વે એવ ઉપદ્દવા, ન એકં, ન તીણિ. તે વિભાગતો દસ્સેતું "**કતમે પાકટપરિસ્સયા**"તિઆદિમાહ. તત્થ **કોકા**તિ કેકા. અયમેવ વા પાઠો. **ચોરા**તિ ચોરિયકમ્મેહિ યુત્તા. **માણવા**તિ સાહસિકકમ્મેહિ યુત્તા. **કતકમ્મા**તિ સન્ધિચ્છેદાદિકતચોરિકકમ્મા. **અકતકમ્મા**તિ તં કમ્મં કાતું નિક્ખન્તા. એત્થ **અસ્સૂ**તિ ભવેય્યુન્તિ અત્થો. **ચક્ખુરોગો**તિ ચક્ખુસ્મિં ઉપ્પન્નરોગો, રુજતીતિ રોગો. ચક્ખુરોગોતિઆદયો વત્થુવસેન વેદિતબ્બા. નિબ્બત્તિતપસાદાનઞ્હિ રોગો નામ નત્થિ. **કણ્ણરોગો**તિ બહિકણ્ણરોગો. **મુખરોગો**તિ મુખે ઉપ્પન્નરોગો. **દન્તરોગો**તિ દન્તસૂલં. **કાસો**તિ ખયરોગો. **સાસો**તિ સ્વાસો ઉગ્ગારરોગો. **પિનાસો**તિ બહિનાસિકાય રોગો. **ડાહો**તિ અબ્ભન્તરે ઉપ્પજ્જનકો ઉણ્હો. **મુચ્છા**તિ સતિવિસ્સજ્જનકા. **પક્ખન્દિકા**તિ લોહિતપક્ખન્દિકા અતિસારો. **સૂલા**તિ આમસૂલા કુચ્છિવાતો. **વિસૂચિકા**તિ મહન્તો વિરેચનકો. **કિલાસો**તિ સબલો. **સોસો**તિ સુક્ખનકો સોસબ્યાધિ. **અપમારો**તિ અમનુસ્સગ્ગાહો વેરિયક્ખાબાધો. **દદ્દૂ**તિ દદ્દુપીળકા. **કણ્ડૂ**તિ ખુદ્દકપીળકા. **કચ્છૂ**તિ મહાકચ્છુ. **રખસા**તિ નખેહિ વિલિખિતટ્ઠાને રોગો. "નખસા"તિપિ પાળિ. **વિતચ્છિકા**તિ હત્થતલપાદતલેસુ હીરં હીરં કત્વા ફાલેન્તો ઉપ્પજ્જનકરોગો. **લોહિતપિત્ત**ન્તિ સોણિતપિત્તં, રત્તપિત્તન્તિ વુત્તં હોતિ. **મધુમેહો**તિ સરીરબ્ભન્તરે ઉક્કટ્ઠરોગો. વુત્તઞ્હેતં "અપિ ચ મધુમેહો આબાધો ઉક્કટ્ઠો"તિ (પાચિ॰ ૧૫).

અંસાતિ અરિસરોગો. **પીળકા**તિ લોહિતપીળકા. ભગં દાલયતીતિ **ભગન્દલા**, વચ્ચમગ્ગં ફાલેતીતિ અત્થો. **પિત્તસમુટ્ઠાના**તિ પિત્તેન સમુટ્ઠાનં ઉપ્પત્તિ એતેસન્તિ પિત્તસમુટ્ઠાના. તે કિર દ્વત્તિંસ હોન્તિ. **સેમ્હસમુટ્ઠાના**દીસુપિ એસેવ નયો. **સન્નિપાતિકા**તિ વાતપિત્તસેમ્હાનં સન્નિપાતેન એકીભાવેન ઉપ્પન્ના. આબાધટ્ઠેન **આબાધા. ઉતુપરિણામજા**તિ ઉતુપરિણામેન. **અચ્ચુણ્હા**તિ સીતેન ઉપ્પજ્જનકરોગા. **વિસમપરિહારજા**તિ અતિટ્ઠાનનિસજ્જાદિના વિસમપરિહારેન જાતા. **ઓપક્કમિકા**તિ વધબન્ધનાદિના ઉપક્કમેન જાતા. **કમ્મવિપાકજા**તિ બલવકમ્મવિપાકસમ્ભૂતા. **સીતં ઉણ્હં…પે॰… સમ્ફસ્સો**તિ ઇમે પાકટા એવ. **ઇતિ વા**તિ એવં વા. **ઇમે વુચ્ચન્તી**તિ નિગમેન્તો આહ.

કતમે પટિચ્છન્નપરિસ્સયાતિ અપાકટા અચ્છાદિતઉપદ્દવા કતમેતિ પુચ્છતિ. તત્થ **કાયદુચ્ચરિત**ન્તિ પાણાતિપાતઅદિન્નાદાનમિચ્છાચારચેતના વેદિતબ્બા. **વચીદુચ્ચરિત**ન્તિ મુસાવાદપિસુણવાચાફરુસવાચાસમ્ફપ્પલાપચેતના વેદિતબ્બા. **મનોદુચ્ચરિત**ન્તિ અભિજ્ઝાબ્યાપાદમિચ્છાદિટ્ઠિયો વેદિતબ્બા. કાયે પવત્તં, કાયતો વા પવત્તં, દુટ્ઠુ ચરિતં, કિલેસપૂતિકત્તા વા દુટ્ઠુ ચરિતન્તિ કાયદુચ્ચરિતં. વચીમનોદુચ્ચરિતેસુપિ એસેવ નયો.

કામીયન્તીતિ કામા, પઞ્ચ કામગુણા. કામેસુ છન્દો કામચ્છન્દો. કામયતીતિ વા કામો, કામો એવ છન્દો, કામચ્છન્દો ન કત્તુકમ્યતાછન્દો, ન ધમ્મચ્છન્દો વા. કામતણ્હાવ એવંનામિકા. કુસલધમ્મે નીવરતીતિ નીવરણં, કામચ્છન્દો એવ નીવરણં **કામચ્છન્દનીવરણં**. એવં સેસેસુપિ. બ્યાપજ્જતિ તેન ચિત્તં પૂતિભાવં ઉપગચ્છતિ, બ્યાપાદયતિ વા વિનયાચારરૂપસમ્પત્તિહિતસુખાદીનીતિ વા **બ્યાપાદો**. થિનનતા થિનં. મિદ્ધનતા મિદ્ધં, અનુસ્સાહસંહનનતા અસત્તિવિઘાતતા ચાતિ અત્થો. થિનઞ્ચ મિદ્ધઞ્ચ **થિનમિદ્ધં**. તત્થ થિનં અનુસ્સાહનલક્ખણં, વીરિયવિનોદનરસં, સંસીદનપચ્ચુપટ્ઠાનં. મિદ્ધં અકમ્મઞ્ઞતાલક્ખણં, ઓનહનરસં, લીનભાવપચ્ચુપટ્ઠાનં, પચલાયિકાનિદ્દાપચ્ચુપટ્ઠાનં વા. ઉભયમ્પિ અરતિતન્દીવિજમ્ભિતાદીસુ અયોનિસોમનસિકારપદટ્ઠાનન્તિ.

ઉદ્ધતસ્સ ભાવો **ઉદ્ધચ્ચં**. તં અવૂપસમલક્ખણં વાતાભિઘાતચલજલં વિય, અનવટ્ઠાનરસં વાતાભિઘાતચલધજપટાકં વિય, ભન્તત્તપચ્ચુપટ્ઠાનં પાસાણાભિઘાતસમુદ્ધતભસ્મં વિય , ચેતસો અવૂપસમો અયોનિસોમનસિકારપદટ્ઠાનં. ચિત્તવિક્ખેપોતિ દટ્ઠબ્બં. કુચ્છિતં કતં કુકતં, તસ્સ ભાવો **કુક્કુચ્ચં**. તં પચ્છાનુતાપલક્ખણં, કતાકતાનુસોચનરસં, વિપ્પટિસારપચ્ચુપટ્ઠાનં, કતાકતપદટ્ઠાનં દાસબ્યં વિય દટ્ઠબ્બં . ઉદ્ધચ્ચઞ્ચ કુક્કુચ્ચઞ્ચ **ઉદ્ધચ્ચકુક્કુચ્ચં**. વિગતા ચિકિચ્છાતિ **વિચિકિચ્છા**, સભાવં વા વિચિનન્તો એતાય કિચ્છતિ કિલમતીતિ **વિચિકિચ્છા**, સા સંસયલક્ખણા, સંસપ્પનરસા, અનિચ્છયપચ્ચુપટ્ઠાના, અનેકંસગ્ગાહપચ્ચુપટ્ઠાના વા, અયોનિસોમનસિકારપદટ્ઠાના. પટિપત્તિઅન્તરાયકરાતિ દટ્ઠબ્બા.

રજ્જનલક્ખણો **રાગો**. દુસ્સનલક્ખણો **દોસો**. મુય્હનલક્ખણો **મોહો**. કુજ્ઝનલક્ખણો **કોધો**, ચણ્ડિક્કલક્ખણો વા, આઘાતકરણરસો, દૂસનપચ્ચુપટ્ઠાનો. ઉપનન્ધનલક્ખણો **ઉપનાહો**, વેરઅપ્પટિનિસ્સજ્જનરસો, કોધાનુબન્ધભાવપચ્ચુપટ્ઠાનો. વુત્તઞ્ચેતં ''પુબ્બકાલં કોધો, અપરકાલં ઉપનાહો''તિઆદિ (વિભ॰ ૮૯૧).

પરગુણમક્ખનલક્ખણો **મક્ખો**. તેસં વિનાસનરસો, તદચ્છાદનપચ્ચુપટ્ઠાનો. યુગગ્ગાહલક્ખણો **પળાસો**, પરગુણેહિ અત્તનો ગુણાનં સમીકરણરસો, પરેસં ગુણપ્પમાણેન ઉપટ્ઠાનપચ્ચુપટ્ઠાનો.

પરસમ્પત્તિખીયનલક્ખણા **ઇસ્સા**, તસ્સ અક્ખમનલક્ખણા વા, તત્થ અનભિરતિરસા, તતો વિમુખભાવપચ્ચુપટ્ઠાના. અત્તનો સમ્પત્તિનિગૂહનલક્ખણં **મચ્છરિયં**, અત્તનો સમ્પત્તિયા પરેહિ સાધારણભાવં અક્ખમનરસં, સઙ્કોચનપચ્ચુપટ્ઠાનં.

કતપાપપટિચ્છાદનલક્ખણા **માયા**, તસ્સ નિગૂહનરસા, તદાવરણપચ્ચુપટ્ઠાના. અત્તનો અવિજ્જમાનગુણપ્પકાસનલક્ખણં **સાઠેય્યં**, તેસં સમુદાહરણરસં, સરીરાકારેહિપિ તેસં વિભૂતકરણપચ્ચુપટ્ઠાનં.

ચિત્તસ્સ ઉદ્ધુમાતભાવલક્ખણો **થમ્ભો**, અપ્પતિસ્સવવુત્તિરસો, અમદ્દવપચ્ચુપટ્ઠાનો. કરણુત્તરિયલક્ખણો **સારમ્ભો**, વિપચ્ચનીકતારસો, અગારવપચ્ચુપટ્ઠાનો.

ઉણ્ણતિલક્ખણો **માનો**, અહંકારરસો, ઉદ્ધુમાતભાવપચ્ચુપટ્ઠાનો. અબ્ભુણ્ણતિલક્ખણો **અતિમાનો**, અતિવિય અહંકારરસો, અચ્ચુદ્ધુમાતભાવપચ્ચુપટ્ઠાનો.

મત્તભાવલક્ખણો **મદો**, મદગ્ગાહણરસો, ઉમ્માદપચ્ચુપટ્ઠાનો . પઞ્ચસુ કામગુણેસુ ચિત્તસ્સ વોસ્સગ્ગલક્ખણો **પમાદો**, વોસ્સગ્ગાનુપ્પદનરસો, સતિવિપ્પવાસપચ્ચુપટ્ઠાનોતિ એવં ઇમેસં ધમ્માનં લક્ખણાદીનિ વેદિતબ્બાનિ. અયમેત્થ સઙ્ખેપો, વિત્થારો પન ''તત્થ કતમો કોધો''તિઆદિના વિભઙ્ગે (વિભ॰ ૮૯૧) વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બો.

વિસેસતો ચેત્થ આમિસગિદ્ધો અત્તના અલભન્તો અઞ્ઞસ્સ લાભિનો કુજ્ઝતિ, તસ્સ સકિં ઉપ્પન્નો કોધો કોધોયેવ. તદુત્તરિ ઉપનાહો. સો એવં કુદ્ધો ઉપનય્હન્તો ચ સન્તેપિ અઞ્ઞસ્સ લાભિનો ગુણં મક્ખેતિ ''અહમ્પિ તાદિસો''તિ ચ યુગગ્ગાહં ગણ્હાતિ. અયમસ્સ મક્ખો ચ પલાસો ચ, સો એવં મક્ખી પલાસી તસ્સ લાભસક્કારાદીસુ ''કિં ઇમસ્સ ઇમિના''તિ ઇસ્સતિ પદુસ્સતિ, અયમસ્સ ઇસ્સા. સચે પનસ્સ કાચિ સમ્પત્તિ હોતિ, તસ્સા તેન સાધારણભાવં ન સહતિ, ઇદમસ્સ મચ્છેરં. લાભહેતુ ખો પન અત્તનો સન્તેપિ દોસે પટિચ્છાદેતિ, અયમસ્સ માયા. અસન્તેપિ ગુણે પકાસેતિ, ઇદમસ્સ સાઠેય્યં. સો એવં પટિપન્નો સચે પન યથાધિપ્પાયં લાભં

લભતિ, તેન થદ્ધો હોતિ અમુદુચિત્તો ''ન ઇદં એવં કાતબ્બ''ન્તિ ઓવદિતું અસક્કુણેય્યો, અયમસ્સ થમ્ભો. સચે પન નં કોચિ કિઞ્ચિ વદતિ ''ન ઇદં એવં કાતબ્બ''ન્તિ, તેન સારદ્ધચિત્તો હોતિ, ભાકુટિકમુખો ''કો મે ત્વ''ન્તિ પસય્હભાણી, અયમસ્સ સારમ્ભો. તતો થમ્ભેન ''અહમેવ સેય્યો''તિ અત્તાનં મઞ્ઞન્તો માની હોતિ. સારમ્ભેન ''કે ઇમે''તિ પરે અતિમઞ્ઞન્તો અતિમાની, અયમસ્સ માનો ચ અતિમાનો ચ. સો તેહિ માનાતિમાનેહિ જાતિમદાદિઅનેકરૂપં મદં જનેતિ, મત્તો સમાનો કામગુણાદિભેદેસુ વત્થૂસુ પમજ્જતિ, અયમસ્સ મદો ચ પમાદો ચાતિ વેદિતબ્બં.

સબ્બે કિલેસાતિ સબ્બેપિ અકુસલા ધમ્મા. ઉપતાપનટ્ઠેન વિબાધનટ્ઠેન ચ **કિલેસા**. કિલેસપૂતિકત્તા **દુચ્ચરિતા**. કિલેસદરથકરણટ્ઠેન **દરથા**. અન્તોડાહાદિકરણટ્ઠેન **પરિળાહા**. સદા તાપનટ્ઠેન **સન્તાપા**. અકોસલ્લસમ્ભૂતટ્ઠેન અભિસઙ્ખરણટ્ઠેન ચ સબ્બે **અકુસલાભિસઙ્ખારા**.

કેનટ્ઠેનાતિ કેન અત્થેન. અભિભવનાદિતિવિધં અત્થં દસ્સેતું ''**પરિસહન્તીતિ પરિસ્સયા**''તિઆદિમાહ. **પરિસહન્તી**તિ દુક્ખં ઉપ્પાદેન્તિ અભિભવન્તિ. **પરિહાનાય સંવત્તન્તી**તિ કુસલાનં ધમ્માનં પરિચ્ચજનાય સંવત્તન્તિ. **તત્રાસયા**તિ તસ્મિં સરીરે અકુસલા ધમ્મા આસયન્તિ નિવસન્તિ ઉપ્પજ્જન્તીતિ અત્થો. **તે પરિસ્સયા**તિ કાયદુચ્ચરિતાદયો ઉપદ્દવા. **કુસલાનં ધમ્માનં અન્તરાયાયા**તિ ઉપરિ વત્તબ્બાનં સમ્માપટિપદાદિતો કોસલ્લસમ્ભૂતાનં ધમ્માનં અન્તરધાનાય અદસ્સનત્થાય સંવત્તન્તિ. **સમ્માપટિપદાયા**તિ સુન્દરાય પસટ્ઠાય વા પટિપદાય, ન મિચ્છાપટિપદાય. **અનુલોમપટિપદાયા**તિ અવિરુદ્ધપટિપદાય, ન પટિલોમપટિપદાય. **અપચ્ચનીકપટિપદાયા**તિ ન પચ્ચનીકપટિપદાય, અપચ્ચત્થિકપટિપદાય. **અન્વત્થપટિપદાયા**તિ અત્થઅનુગતાય પટિપદાય, ઉપરૂપરિ વડ્ઢિતાય પટિપદાય. યથા અત્થો, તથા પટિપજ્જિતબ્બાય પટિપદાયાતિ વુત્તં હોતિ. ''અત્તત્થપટિપદાયા''તિપિ પાળિ, તં ન સુન્દરં. **ધમ્માનુધમ્મપટિપદાયા**તિ ધમ્મો નામ નવલોકુત્તરધમ્મો. અનુધમ્મો નામ વિપસ્સનાદિ. તસ્સ ધમ્મસ્સ અનુરૂપા ધમ્મપટિપદા ધમ્માનુધમ્મપટિપદા, તસ્સા ધમ્માનુધમ્મપટિપદાય.

સીલેસુ પરિપૂરિકારિતાયાતિ પાતિમોક્ખસીલેસુ પારિપૂરિં કત્વા ઠિતતાય. **ઇન્દ્રિયેસુ ગુત્તદ્વારતાયા**તિ ''ચક્ખુના રૂપં દિસ્વા''તિઆદિના (દી॰ નિ॰ ૧.૨૧૩; અ॰ નિ॰ ૩.૧૬; મ॰ નિ॰ ૨.૨૪; ચૂળનિ॰ મેત્તગૂમાણવપુચ્છાનિદ્દેસ ૧૮) નયેન વુત્તેસુ મનચ્છટ્ઠેસુ ઇન્દ્રિયેસુ સુગોપિતદ્વારભાવસ્સ. **ભોજને મત્તઞ્ઞુતાયા**તિ પટિગ્ગહણાદીસુ પમાણયુત્તતાય. અલંસાટકાદિં મુઞ્ચિત્વા મિતભોજનતાય.

જાગરિયાનુયોગસ્સાતિ ''દિવસં ચઙ્કમેન નિસજ્જાય આવરણીયેહિ ધમ્મેહી''તિ (અ॰ નિ॰ ૩.૧૬; મ॰ નિ॰ ૨.૨૪) એવમાદિના નયેન પઞ્ચ જાગરણધમ્મે અનુયોગસ્સ. **સતિસમ્પજઞ્ઞસ્સા**તિ સબ્બકમ્મટ્ઠાનભાવનાનુયુત્તાનં સબ્બયોગીનં સબ્બદા ઉપકારકસ્સ સતિસમ્પજઞ્ઞસ્સ.

સતિપટ્ઠાનાનન્તિ આરમ્મણેસુ ઓક્કન્તિત્વા પક્કન્દિત્વા ઉપટ્ઠાનતો પટ્ઠાનં, સતિયેવ પટ્ઠાનં સતિપટ્ઠાનં. કાયવેદનાચિત્તધમ્મેસુ પનસ્સા અસુભદુક્ખાનિચ્ચાનત્તાકારગહણવસેન સુભસુખનિચ્ચત્તસઞ્ઞાપહાનકિચ્ચસાધનવસેન ચ પવત્તિતો ચતુધા પભેદો હોતિ, તેસં ચતુન્નં સતિપટ્ઠાનાનં.

ચતુન્નં સમ્મપ્પધાનાનન્તિ પદહન્તિ એતેનાતિ પધાનં, સોભનં પધાનં સમ્મપ્પધાનં, સમ્મા વા પદહન્તિ એતેનાતિ સમ્મપ્પધાનં, સોભનં વા તં કિલેસવિરૂપત્તવિરહતો, પધાનઞ્ચ હિતસુખનિપ્ફાદકટ્ઠેન સેટ્ઠભાવાવહનતો,

પધાનભાવકરણતો ચાતિ સમ્મપ્પધાનં, વીરિયસ્સેતં અધિવચનં. ઉપ્પન્નુપ્પન્નાનં અનુપ્પન્નુપ્પન્નાનઞ્ચ ચતુન્નં અકુસલકુસલાનં પહાનાનુપ્પત્તિઉપ્પાદટ્ઠિતિકિચ્ચસાધનવસેન પવત્તિતો પનસ્સ ચતુધા પભેદો હોતિ, તેસં ચતુન્નં સમ્મપ્પધાનાનં.

ચતુન્નં ઇદ્ધિપાદાનન્તિ એત્થ છન્દવીરિયચિત્તવીમંસાસુ એકેકો ઇજ્ઝતીતિ ઇદ્ધિ, સમિજ્ઝતિ નિપ્ફજ્જતીતિ અત્થો. ઇજ્ઝન્તિ વા એતાય સત્તા ઇદ્ધા વુદ્ધા ઉક્કંસગતા હોન્તીતિ ઇદ્ધિ. પઠમેન અત્થેન ઇદ્ધિયેવ પાદોતિ ઇદ્ધિપાદો, ઇદ્ધિકોટ્ઠાસોતિ અત્થો. દુતિયેન અત્થેન ઇદ્ધિયા પાદોતિ ઇદ્ધિપાદો, પાદોતિ પતિટ્ઠા અધિગમુપાયોતિ અત્થો. તેન હિ યસ્મા ઉપરૂપરિવિસેસસઙ્ખાતં ઇદ્ધિં પજ્જન્તિ પાપુણન્તિ, તસ્મા પાદોતિ વુચ્ચતિ. તેસં ચતુન્નં ઇદ્ધિપાદાનં.

સત્તન્નં બોજ્ઝઙ્ગાનન્તિ બોધિયા, બોધિસ્સ વા અઙ્ગાતિ બોજ્ઝઙ્ગા. ઇદં વુત્તં હોતિ, યા એસા ધમ્મસામગ્ગી યાય લોકુત્તરમગ્ગક્ખણે ઉપ્પજ્જમાનાય લીનુદ્ધચ્ચપતિટ્ઠાનાયૂહનકામસુખત્તકિલમથાનુયોગઉચ્છેદસસ્સતાભિનિવેસાદીનં અનેકેસં ઉપદ્દવાનં પટિપક્ખભૂતાય સતિધમ્મવિચયવીરિયપીતિપસ્સદ્ધિસમાધિઉપેક્ખાસઙ્ખાતાય ધમ્મસામગ્ગિયા અરિયસાવકો બુજ્ઝતીતિ કત્વા ''બોધી''તિ વુચ્ચતિ, **બુજ્ઝતી**તિ કિલેસસન્તાનનિદ્દાય ઉટ્ઠહતિ, ચત્તારિ વા અરિયસચ્ચાનિ પટિવિજ્ઝતિ, નિબ્બાનમેવ વા સચ્છિકરોતિ, તસ્સા ધમ્મસામગ્ગિસઙ્ખાતાય બોધિયા અઙ્ગાતિપિ બોજ્ઝઙ્ગા ઝાનઙ્ગમગ્ગઙ્ગાદીનિ વિય. યો પનેસ યથાવુત્તપ્પકારાય એતાય ધમ્મસામગ્ગિયા બુજ્ઝતીતિ કત્વા અરિયસાવકો ''બોધી''તિ વુચ્ચતિ, તસ્સ બોધિસ્સ અઙ્ગાતિપિ બોજ્ઝઙ્ગા સેનઙ્ગરથઙ્ગાદયો વિય. તેનાહુ અટ્ઠકથાચરિયા ''બુજ્ઝનકસ્સ પુગ્ગલસ્સ અઙ્ગાતિ બોજ્ઝઙ્ગા''તિ. તેસં સત્તન્નં બોજ્ઝઙ્ગાનં.

અરિયસ્સ અટ્ઠઙ્ગિકસ્સ મગ્ગસ્સાતિ અરિયોતિ તંતંમગ્ગવજ્ઝકિલેસેહિ આરકત્તા અરિયભાવકરત્તા અરિયફલપટિલાભકરત્તા ચ અરિયો. અટ્ઠઙ્ગાનિ અસ્સાતિ અટ્ઠઙ્ગિકો. સ્વાયં ચતુરઙ્ગિકા વિય સેના, પઞ્ચઙ્ગિકં વિય ચ તૂરિયં અઙ્ગમત્તમેવ હોતિ, અઙ્ગવિનિમુત્તો નત્થિ. નિબ્બાનં મગ્ગતિ, કિલેસે વા મારેન્તો ગચ્છતીતિ મગ્ગો, તસ્સ અરિયસ્સ અટ્ઠઙ્ગિકસ્સ મગ્ગસ્સ ભાવનાનુયોગસ્સ. **ઇમેસં કુસલાનં ધમ્માન**ન્તિ વુત્તપ્પકારાનં લોકિયલોકુત્તરકુસલધમ્માનં. **અન્તરાયાયા**તિ લોકુત્તરકુસલધમ્માનં અન્તરાયાય અન્તરધાનાય લોકિયકુસલધમ્માનં પરિચ્ચાગાય.

તેસુ લોકુત્તરકુસલધમ્માનં ઉપ્પજ્જિતું અપ્પદાનટ્ઠેન **પરિસ્સયા** નામ. તે હિ ઉપ્પજ્જિત્વા નિરુજ્ઝમાના ઉપદ્દવં નાવહન્તિ. **તત્થેતે**તિ તસ્મિં અત્તભાવે એતે. **પાપકા**તિ લામકા. **અત્તભાવસન્નિસ્સયા**તિ અત્તભાવં ઉપનિસ્સાય આરમ્મણં કત્વા ઉપ્પજ્જન્તીતિ અત્તભાવસન્નિસ્સયા. **દકે**તિ ઉદકે.

વુત્તં હેતન્તિ કથિતઞ્હિ એતં. **સાન્તેવાસિકો**તિ અન્તેવાસિકસઙ્ખાતેન કિલેસેન સહ વસતીતિ સાન્તેવાસિકો. **સાચરિયકો**તિ સમુદાચરણસઙ્ખાતેન કિલેસેન સહ વસતીતિ સાચરિયકો.

ચક્ખુના રૂપં દિસ્વાતિ ચક્ખુવિઞ્ઞાણેન રૂપં પસ્સિત્વા. ઉપરિ **સોતેન સદ્દં સુત્વા**તિઆદીસુપિ એસેવ નયો. **ઉપ્પજ્જન્તી**તિ સમુદાચરન્તિ. **સરસઙ્કપ્પા**તિ નાનારમ્મણે સંસરણવસેન ઉપ્પન્ના પરિકપ્પા. **સંયોજનિયા**તિ આરમ્મણભાવં ઉપગન્ત્વા સંયોજનસમ્બન્ધનેન સંયોજનાનં હિતા. **ત્યસ્સા**તિ તે પાપકા અસ્સ પુગ્ગલસ્સ. **અન્તો**

વસન્તીતિ અબ્ભન્તરે ચિત્તે નિવસન્તિ. **અન્વાસવન્તી**તિ કિલેસસન્તાનં અનુગન્ત્વા ભુસં સવન્તિ અનુબન્ધન્તિ. **તે ન**ન્તિ તં પુગ્ગલં એતે અકુસલા ધમ્મા. **સમુદાચરન્તી**તિ સમ્મા આચરન્તિ પવત્તન્તીતિ અત્થો.

કિલિસ્સનટ્ઠેન **મલા**. સત્તુઅત્થેન **અમિત્તા**. વેરિઅત્થેન **સપત્તા**. હનનટ્ઠેન **વધકા**. પચ્ચામિત્તટ્ઠેન **પચ્ચત્થિકા**. અથ વા **મલા** સૂરિયસ્સોપક્કિલેસવલાહકા વિય. **અમિત્તા** સૂરિયસ્સ ધૂમં વિય. સપત્તા સૂરિયસ્સ હિમં વિય. **વધકા** સૂરિયસ્સ રજં વિય. **પચ્ચત્થિકા** સૂરિયસ્સ રાહુ વિય. "**મલા** સુવણ્ણસ્સ મલં વિય ચિત્તપ્પભાનાસકા. **અમિત્તા** કાળલોહમલં વિય ચિત્તે સિનિદ્ધભાવનાસકા, **સપત્તા** યુગનદ્ધં યુજ્ઝન્તા સપત્તા વિય ચિત્તે પતિટ્ઠિતધમ્મધંસકા. **વધકા** મનુસ્સઘાતકા વિય ધમ્મઘાતકા. **પચ્ચત્થિકા** રઞ્ઞો ઉપગતસ્સ વિનાસો વિય મોક્ખમગ્ગસ્સ પટિસેધકા"તિ એવમેકે વણ્ણયન્તિ.

અનત્થજનનોતિ ન અત્થં અનત્થં, તં અનત્થં ઉપ્પાદેતીતિ અનત્થજનનો. કો સો? લોભો. **ચિત્તપ્પકોપનો**તિ ચિત્તસ્સ પકોપનો ચલનો, કુસલં નિવારેત્વા ચિત્તં રુન્ધતીતિ અત્થો. **ભયમન્તરતો જાત**ન્તિ અબ્ભન્તરે અત્તનો ચિત્તેયેવ જાતં, અનત્થજનનાદિભયહેતુ. **તં જનો નાવબુજ્ઝતી**તિ તં ભયં બાલમહાજનો અવગન્ત્વા ઓતરિત્વા ન જાનાતિ. **અત્થ**ન્તિ લુદ્ધો પુગ્ગલો લોકિયલોકુત્તરઅત્થં ન જાનાતિ. **ધમ્મ**ન્તિ તસ્સ હેતું. **અન્ધતમ**ન્તિ બહલન્ધકારં. **ય**ન્તિ યસ્મા, યં નરં વા. **સહતે**તિ અભિભવતિ.

અજ્ઝત્તન્તિ સકસન્તાને. **ઉપ્પજ્જમાના ઉપ્પજ્જન્તી**તિ પુબ્બન્તતો ઉદ્ધં ઉપ્પજ્જમાના અહિતાય ઉપ્પજ્જન્તિ દુક્ખાય . તદુભયેન અફાસુવિહારાય. **અહિતાયા**તિ ચેતસિકદુક્ખત્થાય. **દુક્ખાયા**તિ કાયિકદુક્ખત્થાય. **અફાસુવિહારાયા**તિ તદુભયેન ન સુખવિહારત્થાય. અથ વા "**ઉપ્પજ્જમાના ઉપ્પજ્જન્તી**તિ ભવઙ્ગચલનતો પટ્ઠાય યાવ વોટ્ઠબ્બના, તાવ ઉપ્પજ્જમાના નામ. વોટ્ઠબ્બનં પન પત્વા અનિવત્તનભાવેન ઉપ્પજ્જન્તિ નામા"તિ એવમેકે વણ્ણયન્તિ.

તચસારંવ સમ્ફલન્તિ અત્તનો ફલેન નાસિતં તચસારસઙ્ખાતં વેળુ વિય. **અરતી**તિ કુસલેસુ ધમ્મેસુ ઉક્કણ્ઠિતતા. **રતી**તિ પઞ્ચકામગુણે અભિરતિ. **લોમહંસો**તિ કણ્ટકસદિસો હુત્વા ઉદ્ધગ્ગલોમો. **ઇતોનિદાના**તિ અયં અત્તભાવો નિદાનં પચ્ચયો એતેસન્તિ ઇતોનિદાના. **ઇતોજા**તિ ઇતો અત્તભાવતો જાતા. **ઇતો સમુટ્ઠાય મનોવિતક્કા**તિ યથા દીઘસુત્તકેન પાદે બદ્ધં કાકં કુમારકા તસ્સ સુત્તસ્સ પરિયન્તં અઙ્ગુલિં વેઠેત્વા ઓસ્સજ્જન્તિ, સો દૂરં ગન્ત્વાપિ પુન તેસં પાદમૂલેયેવ પતતિ, એવમેવ ઇતો અત્તભાવતો સમુટ્ઠાય પાપવિતક્કા ચિત્તં ઓસ્સજ્જન્તિ.

"સાન્તેવાસિકો"તિઆદિકં પઠમસુત્તં કિલેસેન સહવાસં સન્ધાય વુત્તં. "તયોમે, ભિક્ખવે, અન્તરામલા"તિઆદિકં દુતિયં કુસલધમ્મમલીનકરણવસેન અત્થાનત્થસ્સ અજાનનવસેન ચ. "તયો ખો, મહારાજ, પુરિસસ્સ ધમ્મા અજ્ઝત્તં ઉપ્પજ્જમાના"તિઆદિકં તતિયં અત્તનો નિસ્સયઘાતનવસેન. "રાગો ચ દોસો ચ ઇતોનિદાના"તિઆદિકં ચતુત્થં કિલેસાનં પતિટ્ઠાદસ્સનવસેન વુત્તન્તિ ઞાતબ્બં.

તતો તતો પરિસ્સયતોતિ તમ્હા તમ્હા ઉપદ્દવા. **તં પુગ્ગલ**ન્તિ વુત્તપ્પકારકિલેસસમઙ્ગીપુગ્ગલં. **દુક્ખં અન્વેતી**તિ દુક્ખં અનુ એતિ માતુ પચ્છતો ખીરપિવકો વિય. **અનુગચ્છતી**તિ સમીપં ગચ્છતિ ચોરઘાતકો વિય વજ્ઝપ્પત્તસ્સ . **અન્વાયિકં હોતી**તિ સમ્પત્તં હોતિ ધમ્મગન્થિકાય પરિચ્છેદો વિય. **જાતિદુક્ખ**ન્તિ જાતિસદ્દસ્સ તાવ અનેકે અત્થા પવેદિતા. યથા –

ભવો કુલં નિકાયો ચ, સીલં પઞ્ઞત્તિ લક્ખણં;
પસૂતિ સન્ધિ ચેવાતિ, જાતિઅત્થા પવેદિતા.

તથા હિસ્સ ''એકમ્પિ જાતિં દ્વેપિ જાતિયો''તિઆદીસુ (પારા॰ ૧૨; દી॰ નિ॰ ૧.૩૧; મ॰ નિ॰ ૨.૨૫૭) ભવો અત્થો. ''અક્ખિત્તો અનુપક્કુટ્ઠો જાતિવાદેના''તિ (દી॰ નિ॰ ૧.૩૦૩) એત્થ કુલં. ''અત્થિ, વિસાખે, નિગણ્ઠા નામ સમણજાતી''તિ (અ॰ નિ॰ ૩.૭૧) એત્થ નિકાયો. ''યતોહં, ભગિનિ, અરિયાય જાતિયા જાતો નાભિજાનામી''તિ (મ॰ નિ॰ ૨.૩૫૧) એત્થ અરિયસીલં. ''તિરિયા નામ તિણજાતિ નાભિયા ઉગ્ગન્ત્વા નભં આહચ્ચ ઠિતા અહોસી''તિ (અ॰ નિ॰ ૫.૧૯૬) એત્થ પઞ્ઞત્તિ. ''જાતિ દ્વીહિ ખન્ધેહિ સઙ્ગહિતા''તિ (ધાતુ॰ ૭૧) એત્થ સઙ્ખતલક્ખણં. ''સમ્પતિજાતો, આનન્દ, બોધિસત્તો''તિ (દી॰ નિ॰ ૨.૩૧; મ॰ નિ॰ ૩.૨૦૭) એત્થ પસૂતિ. ''ભવપચ્ચયા જાતી''તિ (મહાવ॰ ૧; ઉદા॰ ૧; મ॰ નિ॰ ૧.૪૦૩; સં॰ નિ॰ ૨.૫૩; વિભ॰ ૨૨૫; કથા॰ ૪૫૦) ચ, ''જાતિપિ દુક્ખા''તિ (મહાવ॰ ૧૪; વિભ॰ ૧૯૦; દી॰ નિ॰ ૨.૩૮૭; મ॰ નિ॰ ૨.૩૭૩; સં॰ નિ॰ ૫.૧૦૮૧; પટિ॰ મ॰ ૨.૩૦) ચ એત્થ પરિયાયતો પટિસન્ધિક્ખણો, નિપ્પરિયાયતો પન તત્થ તત્થ નિબ્બત્તમાનાનં સત્તાનં યે યે ખન્ધા પાતુભવન્તિ, તેસં તેસં પઠમપાતુભાવો જાતિ નામ.

કસ્મા પનેસા જાતિ દુક્ખાતિ ચે? અનેકેસં દુક્ખાનં વત્થુભાવતો. અનેકાનિ હિ દુક્ખાનિ. સેય્યથિદં – દુક્ખદુક્ખં વિપરિણામદુક્ખં સઙ્ખારદુક્ખં પટિચ્છન્નદુક્ખં અપ્પટિચ્છન્નદુક્ખં પરિયાયદુક્ખં નિપ્પરિયાયદુક્ખન્તિ.

તત્થ કાયિકચેતસિકા દુક્ખવેદના સભાવતો ચ નામતો ચ દુક્ખત્તા ''**દુક્ખદુક્ખ**''ન્તિ વુચ્ચતિ.

સુખવેદના વિપરિણામેન દુક્ખુપ્પત્તિહેતુતો **વિપરિણામદુક્ખં**. ઉપેક્ખાવેદના ચેવ અવસેસા ચ તેભૂમકા સઙ્ખારા ઉદયબ્બયપીળિતત્તા **સઙ્ખારદુક્ખં**.

કણ્ણસૂલદન્તસૂલરાગજપરિળાહદોસમોહજપરિળાહાદિ કાયિકચેતસિકો આબાધો પુચ્છિત્વા જાનિતબ્બતો ઉપક્કમસ્સ ચ અપાકટભાવતો **પટિચ્છન્નદુક્ખં**. અપાકટદુક્ખન્તિપિ વુચ્ચતિ.

દ્વત્તિંસકમ્મકારણાદિસમુટ્ઠાનો આબાધો અપુચ્છિત્વાવ જાનિતબ્બતો ઉપક્કમસ્સ ચ પાકટભાવતો **અપ્પટિચ્છન્નદુક્ખં**. પાકટદુક્ખન્તિપિ વુચ્ચતિ.

ઠપેત્વા દુક્ખદુક્ખં સેસં દુક્ખસચ્ચવિભઙ્ગે આગતં જાતિઆદિ સબ્બમ્પિ તસ્સ તસ્સ દુક્ખસ્સ વત્થુભાવતો **પરિયાયદુક્ખં**. દુક્ખદુક્ખં પન **નિપ્પરિયાયદુક્ખ**ન્તિ વુચ્ચતિ.

તત્રાયં જાતિ યં તં **બાલપણ્ડિતસુત્તાદીસુ** (મ॰ નિ॰ ૩.૨૪૬ આદયો) ભગવતાપિ ઉપમાવસેન પકાસિતં આપાયિકં દુક્ખં, યઞ્ચ સુગતિયમ્પિ મનુસ્સલોકે ગબ્ભોક્કન્તિમૂલકાદિભેદં દુક્ખં ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ વત્થુભાવતો દુક્ખા.

તત્રિદં ગબ્ભોક્કન્તિમૂલકાદિભેદં દુક્ખં – અયઞ્હિ સત્તો માતુકુચ્છિમ્હિ નિબ્બત્તમાનો ન ઉપ્પલપદુમપુણ્ડરિકાદીસુ નિબ્બત્તતિ, અથ ખો હેટ્ઠા આમાસયસ્સ ઉપરિ પક્કાસયસ્સ ઉદરપટલપિટ્ઠિકણ્ટકાનં વેમજ્ઝે પરમસમ્બાધે તિબ્બન્ધકારે નાનાકુણપગન્ધપરિભાવિતે અસુચિપરમદુગ્ગન્ધપવનવિચરિતે અધિમત્તજેગુચ્છે કુચ્છિપ્પદેસે પૂતિમચ્છપૂતિકુમ્માસચન્દનિકાદીસુ કિમિ વિય નિબ્બત્તતિ. સો તત્થ નિબ્બત્તો દસ

માસે માતુકુચ્છિસમ્ભવેન ઉસ્મના પુટપાકં વિય પચ્ચમાનો પિટ્ઠપિણ્ડિ વિય સેદિયમાનો સમિઞ્જનપસારણાદિવિરહિતો અધિમત્તં દુક્ખં પચ્ચનુભોતીતિ, ઇદં તાવ **ગબ્ભોક્કન્તિમૂલકં** દુક્ખં.

યં પન સો માતુ સહસા ઉપક્ખલનગમનનિસીદનવુટ્ઠાનપરિવત્તનાદીસુ સુરાધુત્તહત્થગતો એળકો વિય અહિતુણ્ડિકહત્થગતો સપ્પપોતકો વિય ચ આકડ્ઢનપરિકડ્ઢનઓધુનનદ્ધુનનાદિના ઉપક્કમેન અધિમત્તં દુક્ખં અનુભવતિ, યઞ્ચ માતુ સીતુદકપાનકાલે સીતનરકુપપન્નો વિય ઉણ્હયાગુભત્તાદિઅજ્ઝોહરણકાલે અઙ્ગારવુટ્ઠિસમ્પરિકિણ્ણો વિય લોણમ્બિલાદિઅજ્ઝોહરણકાલે ખારાપટિચ્છકાદિકમ્મકારણપત્તો વિય તિબ્બં દુક્ખં અનુભોતિ, ઇદં **ગબ્ભપરિહરણમૂલકં** દુક્ખં.

યં પનસ્સ મૂળ્હગબ્ભાય માતુયા મિત્તામચ્ચસુહજ્જાદીહિપિ અદસ્સનારહે દુક્ખુપ્પત્તિટ્ઠાને છેદનફાલનાદીહિ દુક્ખં ઉપ્પજ્જતિ, ઇદં **ગબ્ભવિપત્તિમૂલકં** દુક્ખં.

યં વિજાયમાનાય માતુયા કમ્મજેહિ વાતેહિ પરિવત્તેત્વા નરકપપાતં વિય અતિભયાનકં યોનિમગ્ગં પટિપાતિયમાનસ્સ પરમસમ્બાધેન ચ યોનિમુખેન તાળચ્છિગ્ગળેન વિય મહાનાગસ્સ નિકડ્ઢિયમાનસ્સ નરકસત્તસ્સ વિય ચ સઙ્ઘાતપબ્બતેહિ વિચુણ્ણિયમાનસ્સ દુક્ખં ઉપ્પજ્જતિ, ઇદં **વિજાયનમૂલકં** દુક્ખં.

યં પન જાતસ્સ તરુણવણસદિસસુખુમાલસરીરસ્સ હત્થગ્ગહણન્હાપનધોવનચોળપરિમજ્જનાદિકાલે સૂચિમુખખુરધારાહિ વિજ્ઝનફાલનસદિસં દુક્ખં ઉપ્પજ્જતિ, ઇદં માતુકુચ્છિતો **બહિનિક્ખમનમૂલકં** દુક્ખં.

યં પન તતો પરં પવત્તિયં અત્તનાવ અત્તાનં વધેન્તસ્સ અચેલકવતાદિવસેન આતાપનપરિતાપનાનુયોગમનુયુત્તસ્સ કોધવસેન અભુઞ્જન્તસ્સ ઉબ્બન્ધન્તસ્સ ચ દુક્ખં હોતિ, ઇદં **અત્તૂપક્કમમૂલકં** દુક્ખં.

યં પન પરતો વધબન્ધનાદીનિ અનુભવન્તસ્સ દુક્ખં ઉપ્પજ્જતિ, ઇદં **પરૂપક્કમમૂલકં** દુક્ખન્તિ.

ઇતિ ઇમસ્સ સબ્બસ્સાપિ દુક્ખસ્સ અયં જાતિ વત્થુમેવ હોતિ, ઇદં **જાતિદુક્ખં** અન્વેતિ.

જરાદુક્ખન્તિ દુવિધા જરા – સઙ્ખતલક્ખણઞ્ચ ખણ્ડિચ્ચાદિસમ્મતો સન્તતિયં એકભવપરિયાપન્નો ખન્ધપુરાણભાવો ચ, સા ઇધ અધિપ્પેતા. સા પનેસા દુક્ખા સઙ્ખારદુક્ખભાવતો ચેવ દુક્ખવત્થુતો ચ. યં હિદં અઙ્ગપચ્ચઙ્ગસિથિલભાવતો ઇન્દ્રિયવિકારવિરૂપતા યોબ્બનવિનાસબલૂપઘાતસતિમતિવિપ્પવાસપરપરિભવાદિઅનેકપચ્ચયં કાયિકચેતસિકં દુક્ખમુપ્પજ્જતિ, જરા તસ્સ વત્થુ. તેનેતં વુચ્ચતિ –

‘‘અઙ્ગાનં સિથિલભાવા, ઇન્દ્રિયાનં વિકારતો;
યોબ્બનસ્સ વિનાસેન, બલસ્સ ઉપઘાતતો.

‘‘વિપ્પવાસા સતાદીનં, પુત્તદારેહિ અત્તનો;
અપ્પસાદનીયતો ચેવ, ભિય્યો બાલત્તપત્તિયા.

‘‘પપ્પોતિ દુક્ખં યં મચ્ચો, કાયિકં માનસં તથા;
સબ્બમેતં જરાહેતુ, યસ્મા તસ્મા જરા દુખા’’તિ. (વિભ॰ અટ્ઠ॰ ૧૯૨; વિસુદ્ધિ॰ ૨.૫૪૨);

ઇદં જરાદુક્ખં અન્વેતીતિ સમ્બન્ધો. **બ્યાધી**તિ વિવિધં દુક્ખં આદહતિ વિદહતીતિ બ્યાધિ. બ્યાધયતિ તાપયતિ કમ્પયતીતિ વા **બ્યાધિ**.

મરણદુક્ખન્તિ એત્થાપિ દુવિધં મરણં સઙ્ખતલક્ખણઞ્ચ, યં સન્ધાય વુત્તં ‘‘જરામરણં દ્વીહિ ખન્ધેહિ સઙ્ગહિત’’ન્તિ (ધાતુ॰ ૭૧). એકભવપરિયાપન્નજીવિતિન્દ્રિયપબન્ધવિચ્છેદો ચ, યં સન્ધાય વુત્તં ‘‘નિચ્ચં મરણતો ભય’’ન્તિ (સુ॰ નિ॰ ૫૮૧; જા॰ ૧.૧૧.૮૮). તં ઇધ અધિપ્પેતં. જાતિપચ્ચયા મરણં ઉપક્કમમરણં સરસમરણં આયુક્ખયમરણં પુઞ્ઞક્ખયમરણન્તિપિ તસ્સેવ નામં. પુન ખણિકમરણં સમ્મુતિમરણં સમુચ્છેદમરણન્તિ અયમ્પિ ભેદો વેદિતબ્બો. પવત્તે રૂપારૂપધમ્માનં ભેદો **ખણિકમરણં** નામ. તિસ્સો મતો ફુસ્સો મતોતિ ઇદં પરમત્થતો સત્તસ્સ અભાવા, સસ્સં મતં, રુક્ખો મતોતિ ઇદમ્પિ જીવિતિન્દ્રિયસ્સ અભાવા **સમ્મુતિમરણં** નામ. ખીણાસવસ્સ અપ્પટિસન્ધિકા કાલકિરિયા **સમુચ્છેદમરણં** નામ. બાહિરસમ્મુતિમરણં ઠપેત્વા ઇતરં સમ્મુતિમરણઞ્ચ ઇધ યથાવુત્તપ્પબન્ધવિચ્છેદનભાવેન સઙ્ગહિતં, દુક્ખસ્સ પન વત્થુભાવતો દુક્ખં. તેનેતં વુચ્ચતિ –

‘‘પાપસ્સ પાપકમ્માદિ-નિમિત્તમનુપસ્સતો;
ભદ્દસ્સાપસહન્તસ્સ, વિયોગં પિયવત્થુકં;
મીયમાનસ્સ યં દુક્ખં, માનસં અવિસેસતો.

‘‘સબ્બેસઞ્ચાપિ યં સન્ધિ-બન્ધનચ્છેદનાદિકં;
વિતુજ્જમાનમમ્માનં, હોતિ દુક્ખં સરીરજં.

‘‘અસય્હમપ્પતિકારં, દુક્ખસ્સેતસ્સિદં યતો;
મરણં વત્થુ તેનેતં, દુક્ખમિચ્ચેવ ભાસિત’’ન્તિ. (વિભ॰ અટ્ઠ॰ ૧૯૩; વિસુદ્ધિ॰ ૨.૫૪૩);

સોકપરિદેવદુક્ખદોમનસ્સુપાયાસદુક્ખન્તિ એત્થ સોકાદીસુ **સોકો** નામ ઞાતિબ્યસનાદીહિ ફુટ્ઠસ્સ અન્તોનિજ્ઝાનલક્ખણો ચિત્તસન્તાપો. દુક્ખો પનસ્સ દુક્ખદુક્ખત્તા ચેવ દુક્ખસ્સ ચ વત્થુભાવતો. તેનેતં વુચ્ચતિ –

‘‘સત્તાનં હદયં સોકો, સલ્લં વિય વિતુજ્જતિ;
અગ્ગિતત્તોવ નારાચો, ભુસઞ્ચ ડહતે પુન.

‘‘સમાવહતિ ચ બ્યાધિ-જરામરણભેદનં;
દુક્ખમ્પિ વિવિધં યસ્મા, તસ્મા દુક્ખોતિ વુચ્ચતી’’તિ. (વિભ॰ અટ્ઠ॰ ૧૯૪; વિસુદ્ધિ॰ ૨.૫૪૪);

પરિદેવો નામ ઞાતિબ્યસનાદીહિ ફુટ્ઠસ્સ વચીપલાપો. દુક્ખો પનસ્સ સંસારદુક્ખભાવતો દુક્ખવત્થુતો ચ. તેનેતં વુચ્ચતિ –

‘‘યં સોકસલ્લવિહતો પરિદેવમાનો, કણ્ઠોટ્ઠતાલુતલસોસજમપ્પસય્હં;

ભિય્યોધિમત્તમધિગચ્છતિયેવ દુક્ખં, દુક્ખોતિ તેન ભગવા પરિદેવમાહા''તિ. (વિભ॰ અટ્ઠ॰ ૧૯૫; વિસુદ્ધિ॰ ૨.૫૪૫);

દુક્ખં નામ કાયપીળનલક્ખણં કાયિકં દુક્ખં. દુક્ખં પનસ્સ દુક્ખદુક્ખત્તા ચેવ માનસદુક્ખાવહનતો ચ. તેનેતં વુચ્ચતિ –

''પીળેતિ કાયિકમિદં, દુક્ખં દુક્ખઞ્ચ માનસં ભિય્યો;
જનયતિ યસ્મા તસ્મા, દુક્ખન્તિ વિસેસતો વુત્ત''ન્તિ. (વિભ॰ અટ્ઠ॰ ૧૯૬-૧૯૭; વિસુદ્ધિ॰ ૨.૫૪૬);

દોમનસ્સં નામ ચિત્તપીળનલક્ખણં માનસં દુક્ખં. દુક્ખં પનસ્સ દુક્ખદુક્ખત્તા ચેવ કાયિકદુક્ખાવહનતો ચ. ચેતોદુક્ખસમપ્પિતા હિ કેસે પકિરિય કન્દન્તિ, ઉરાનિ પતિપિસેન્તિ, આવટ્ટન્તિ, વિવટ્ટન્તિ, છિન્નપપાતં પપતન્તિ, સત્થં આહરન્તિ, વિસં ખાદન્તિ, રજ્જુયા ઉબ્બન્ધન્તિ, અગ્ગિં પવિસન્તિ, નાનપ્પકારં દુક્ખં અનુભવન્તિ. તેનેતં વુચ્ચતિ –

''પીળેતિ યતો ચિત્તં, કાયસ્સ ચ પીળનં સમાવહતિ;
દુક્ખન્તિ દોમનસ્સમ્પિ, દોમનસ્સં તતો અહૂ''તિ. (વિભ॰ અટ્ઠ॰ ૧૯૬-૧૯૭; વિસુદ્ધિ॰ ૨.૫૪૭);

ઉપાયાસો નામ ઞાતિબ્યસનાદીહિ ફુટ્ઠસ્સ અધિમત્તચેતોદુક્ખપ્પભાવિતો દોસોયેવ. **સઙ્ખારક્ખન્ધપરિયાપન્નો એકો ધમ્મો**તિ એકે. દુક્ખો પનસ્સ સઙ્ખારદુક્ખભાવતો ચિત્તં પરિદહનતો કાયસ્સ વિહનનતો ચ. તેનેતં વુચ્ચતિ –

''ચિત્તસ્સ ચ પરિદહના, કાયસ્સ વિહનનતો ચ અધિમત્તં;
યં દુક્ખમુપાયાસો, જનેતિ દુક્ખો તતો વુત્તો''તિ. (વિભ॰ અટ્ઠ॰ ૧૯૮; વિસુદ્ધિ॰ ૨.૫૪૮);

એત્થ ચ મન્દગ્ગિના અન્તોભાજને પાકો વિય **સોકો**, તિક્ખગ્ગિના પચ્ચમાનસ્સ ભાજનતો બહિ નિક્ખમનં વિય **પરિદેવો**, બહિ નિક્ખન્તાવસેસસ્સ નિક્ખમિતુમ્પિ અપ્પહોન્તસ્સ અન્તોભાજનેયેવ યાવ પરિક્ખયા પાકો વિય **ઉપાયાસો** દટ્ઠબ્બો.

નેરયિકં દુક્ખન્તિ નિરયે પઞ્ચવિધબન્ધનાદિકં દુક્ખં અન્વેતિ, તં દેવદૂતસુત્તેન દીપેતબ્બં. તેનેતં વુચ્ચતિ –

''જાયેથ નો ચે નરકેસુ સત્તો, તત્થગ્ગિદાહાદિકમપ્પસય્હં;
લભેથ દુક્ખં નુ કુહિં પતિટ્ઠં, ઇચ્ચાહ દુક્ખાતિ મુનીધ જાતિ''ન્તિ. (વિભ॰ અટ્ઠ॰ ૧૯૧; વિસુદ્ધિ॰ ૨.૫૪૧);

તિરચ્છાનયોનિકં દુક્ખન્તિ તિરચ્છાનેસુ કસાપતોદતાળનવિજ્ઝનાદિકં અનેકવિધં દુક્ખં અન્વેતિ, તં બાલપણ્ડિતસુત્તતો ગહેતબ્બં. તેનેતં વુચ્ચતિ –

''દુક્ખં તિરચ્છેસુ કસાપતોદદણ્ડાભિઘાતાદિભવં અનેકં;
યં તં કથં તત્થ ભવેય્ય જાતિં, વિના તહિં જાતિ તતોપિ દુક્ખા''તિ. (વિભ॰ અટ્ઠ॰ ૧૯૧; વિસુદ્ધિ॰ ૨.૫૪૧);

પેત્તિવિસયિકં દુક્ખન્તિ પેતેસુ પન ખુપ્પિપાસ વાતાતપાદિનિબ્બત્તં દુક્ખઞ્ચ લોકન્તરે તિબ્બન્ધકારે અસય્હસીતાદિદુક્ખઞ્ચ અન્વેતિ. તેનેતં વુચ્ચતિ –

‘‘પેતેસુ દુક્ખં પન ખુપ્પિપાસાવાતાતપાદિપ્પભવં વિચિત્તં;
યસ્મા અજાતસ્સ ન તત્થ અત્થિ, તસ્માપિ દુક્ખં મુનિ જાતિમાહ.

‘‘તિબ્બન્ધકારે ચ અસય્હસીતે, લોકન્તરે યં અસુરેસુ દુક્ખં;
ન તં ભવે તત્થ ન ચસ્સ જાતિ, યતો અયં જાતિ તતોપિ દુક્ખા’’તિ. (વિભ॰ અટ્ઠ॰ ૧૯૧; વિસુદ્ધિ॰ ૨.૫૪૧);

માનુસિકં દુક્ખન્તિ મનુસ્સેસુ વધબન્ધનાદિકં દુક્ખં. **ગબ્ભોક્કન્તિમૂલકં દુક્ખન્તિ** ‘‘અયઞ્હિ સત્તો માતુકુચ્છિમ્હિ નિબ્બત્તમાનો ન ઉપ્પલપદુમપુણ્ડરિકાદીસુ નિબ્બત્તતી’’તિઆદિના નયેન યં જાતિદુક્ખં વુત્તં, ઇદં તાવ ગબ્ભોક્કન્તિમૂલકં દુક્ખં અન્વેતિ. **ગબ્ભે ઠિતિમૂલકં દુક્ખન્તિ** યં પન ‘‘સો માતુ સહસા ઉપક્ખલનગમનનિસીદના’’તિઆદિના નયેન યં તિબ્બં દુક્ખં વુત્તં, ઇદં ગબ્ભે ઠિતિમૂલકં દુક્ખં અન્વેતિ. **ગબ્ભા વુટ્ઠાનમૂલકં દુક્ખન્તિ** ‘‘યં પનસ્સ મૂળ્હગબ્ભાય માતુયા મિત્તામચ્ચસુહજ્જાદીહિપિ અદસ્સનારહે દુક્ખુપ્પત્તિટ્ઠાને’’તિઆદિના નયેન યં દુક્ખં વુત્તં, ઇદં માતુકુચ્છિતો બહિ નિક્ખન્તમૂલકં દુક્ખં અન્વેતિ. તેનેતં વુચ્ચતિ –

‘‘યઞ્ચાપિ ગૂથનરકે વિય માતુગબ્ભે,
સત્તો વસં ચિરમતો બહિ નિક્ખમનઞ્ચ;
પપ્પોતિ દુક્ખમતિઘોરમિદમ્પિ નત્થિ,
જાતિં વિના ઇતિપિ જાતિ અયઞ્હિ દુક્ખા.

‘‘કિં ભાસિતેન બહુના નનુ યં કુહિઞ્ચિ,
અત્થીધ કિઞ્ચિરપિ દુક્ખમિદં કદાચિ;
નેવત્થિ જાતિવિરહે યદતો મહેસિ,
દુક્ખાતિ સબ્બપઠમં ઇમમાહ જાતિ’’ન્તિ. (વિભ॰ અટ્ઠ॰ ૧૯૧; વિસુદ્ધિ॰ ૨.૫૪૧);

જાતસ્સૂપનિબન્ધકં દુક્ખન્તિ જાતસ્સ ઉપનિબન્ધનં ન્હાનલેપનખાદનપિવનાદિજગ્ગનદુક્ખં અન્વેતિ. **જાતસ્સ પરાધેય્યકં દુક્ખન્તિ** પરસ્સ અઞ્ઞસ્સ આયત્તં ઇસ્સરિયદુક્ખં અન્વેતિ. ‘‘સબ્બં પરવસં દુક્ખ’’ન્તિ હિ વુત્તં. **અત્તૂપક્કમં દુક્ખન્તિ** યં અત્તનાવ અત્તાનં વધેન્તસ્સ અચેલકવતાદિવસેન આતાપનપરિતાપનાનુયોગમનુયુત્તસ્સ કોધવસેન અભુઞ્જન્તસ્સ ઉબ્બન્ધન્તસ્સ ચ દુક્ખં હોતિ, ઇદં અત્તૂપક્કમં દુક્ખં અન્વેતિ. **પરૂપક્કમં દુક્ખન્તિ** યં પરતો વધબન્ધનાદીનિ અનુભવન્તસ્સ ઉપ્પજ્જતિ, ઇદં પરૂપક્કમં દુક્ખં અન્વેતિ. **દુક્ખદુક્ખન્તિ** કાયિકચેતસિકા દુક્ખા વેદના સભાવતો ચ નામતો ચ દુક્ખત્તા દુક્ખદુક્ખં, ઇદં દુક્ખદુક્ખં અન્વેતિ. **સઙ્ખારદુક્ખન્તિ** ઉપેક્ખાવેદના ચેવ અવસેસા ચ તેભૂમકસઙ્ખારા ઉદયબ્બયપીળિતત્તા સઙ્ખારદુક્ખં, ઇદં સઙ્ખારદુક્ખં અન્વેતિ. **વિપરિણામદુક્ખન્તિ** સુખવેદના વિપરિણામદુક્ખસ્સ હેતુતો વિપરિણામદુક્ખં, ઇદં વિપરિણામદુક્ખં અન્વેતિ.

માતુમરણન્તિ માતુયા મરણં. **પિતુમરણ**ન્તિ પિતુનો મરણં. **ભાતુમરણ**ન્તિ જેટ્ઠકનિટ્ઠભાતૂનં મરણં. **ભગિનિમરણ**ન્તિ જેટ્ઠકનિટ્ઠભગિનીનં મરણં. **પુત્તમરણ**ન્તિ પુત્તાનં મરણં. **ધીતુમરણ**ન્તિ ધીતૂનં મરણં. **ઞાતિબ્યસનં દુક્ખ**ન્તિ ઞાતીનં બ્યસનં, ચોરરોગભયાદીહિ ઞાતિક્ખયો, ઞાતિવિનાસોતિ અત્થો. તેન ઞાતિબ્યસનેન ફુટ્ઠસ્સ અજ્ઝોત્થટસ્સ અભિભૂતસ્સ ઉપ્પન્નં દુક્ખં ઞાતિબ્યસનં દુક્ખં, તં ઞાતિબ્યસનં દુક્ખં અન્વેતિ. સેસેસુપિ એસેવ નયો. અયં પન વિસેસો – ભોગાનં બ્યસનં **ભોગબ્યસનં**, રાજચોરાદિવસેન ભોગક્ખયો, ભોગવિનાસોતિ અત્થો. વુત્તનયેન તં ભોગબ્યસનં દુક્ખં અન્વેતિ. **રોગબ્યસન**ન્તિ રોગો એવ બ્યસનં રોગબ્યસનં. રોગો હિ આરોગ્યં બ્યસતિ વિનાસેતીતિ બ્યસનં, વુત્તનયેન તં રોગબ્યસનં દુક્ખં અન્વેતિ. **સીલબ્યસનં દુક્ખ**ન્તિ સીલસ્સ બ્યસનં સીલબ્યસનં, દુસ્સીલ્યસ્સેતં નામં. વુત્તનયેન તં સીલબ્યસનં દુક્ખં અન્વેતિ. સમ્માદિટ્ઠિં વિનાસયમાના ઉપ્પન્ના દિટ્ઠિયેવ બ્યસનં **દિટ્ઠિબ્યસનં**, વુત્તનયેન તં દિટ્ઠિબ્યસનં દુક્ખં અન્વેતિ. એત્થ ચ પુરિમાનિ દ્વે અનિપ્ફન્નાનિ, પચ્છિમાનિ તીણિ નિપ્ફન્નાનિ તિલક્ખણાહતાનિ. પુરિમાનિ ચ તીણિ નેવ કુસલાનિ નાકુસલાનિ. સીલદિટ્ઠિબ્યસનદ્વયં અકુસલં.

યથાતિ ઓપમ્મે. **ભિન્નં નાવ**ન્તિ સિથિલબન્ધનં નાવં, જજ્જરીભૂતં વા પદરુગ્ઘાટિમં વા. **દકમેસિ**ન્તિ ઉદકદાયિં ઉદકપ્પવેસનિં. **તતો તતો ઉદકં અન્વેતી**તિ તતો તતો ભિન્નટ્ઠાનતો ઉદકં પવિસતિ. **પુરતોપી**તિ નાવાય પુરિમભાગતોપિ. **પચ્છતોપી**તિ તસ્સા પચ્છિમભાગતોપિ. **હેટ્ઠતોપી**તિ અધોભાગતોપિ. **પસ્સતોપી**તિ ઉભયપસ્સતોપિ. યં અન્તરન્તરા ન વુત્તં, તં પાઠાનુસારેન વેદિતબ્બં.

તસ્મા કાયગતાસતિઆદિભાવનાય જન્તુ, સદા સતો હુત્વા વિક્ખમ્ભનસમુચ્છેદવસેન રૂપાદીસુ વત્થુકામેસુ સબ્બપ્પકારમ્પિ કિલેસકામં પરિવજ્જેન્તો કામાનિ પરિવજ્જેય્ય. એવં તે કામે પહાય તપ્પહાનકરમગ્ગેનેવ ચતુબ્બિધમ્પિ ઓઘં તરેય્ય તરિતું સક્કુણેય્ય. તતો યથા પુરિસો ગરુકં નાવં ઉદકં સિઞ્ચિત્વા લહુકાય નાવાય અપ્પકસિરેનેવ પારગૂ ભવેય્ય પારં ગચ્છેય્ય, એવમેવં અત્તભાવનાવં કિલેસૂદકગરુકં સિઞ્ચિત્વા લહુકેન અત્તભાવેન પારગૂ ભવેય્ય. સબ્બધમ્મપારં નિબ્બાનં ગતો ભવેય્ય, અરહત્તપ્પત્તિયા ગચ્છેય્ય અનુપાદિસેસાય નિબ્બાનધાતુયા પરિનિબ્બાનેનાતિ અરહત્તનિકૂટેન દેસનં નિટ્ઠાપેસિ.

તસ્માતિ યસ્મા જાતિઆદિકં દુક્ખં એતં પુગ્ગલં અન્વેતિ, તસ્મા. **તંકારણા તંહેતૂ**તિઆદીસુપિ એસેવ નયો. યસ્મા વુત્તપ્પકારદુક્ખં એતં અન્વેતિ, તંહેતુ. યસ્મા અન્વેતિ તપ્પચ્ચયા, યસ્મા અન્વેતિ તંનિદાનન્તિ એવં પદયોજના કાતબ્બા. **હેતૂ**તિઆદીનિ કારણવેવચનાનિ. કારણઞ્હિ તેન તસ્સ ફલં હિનોતિ પવત્તતીતિ હેતુ. તં તં પટિચ્ચ ફલં એતિ પવત્તતીતિ **પચ્ચયો**. ''હન્દ નં ગણ્હથા''તિ દસ્સેન્તં વિય અત્તનો ફલં નિદેતીતિ **નિદાનં**.

''**તંકારણા**તિ અકારણનિક્કારણપટિસેધો. **તંહેતૂ**તિ અહેતુમહાભૂતહેતુપટિસેધો. **તપ્પચ્ચયા**તિ અપ્પચ્ચયેન સદ્ધિં અસાધારણપચ્ચયપટિસેધો . **તંનિદાના**તિ અનિદાનેન સહ આગમાધિગમનિદાનપટિસેધો''તિ એવમેકે વણ્ણયન્તિ. **એતં આદીનવં સમ્પસ્સમાનો**તિ એતં વુત્તપ્પકારં ઉપદ્દવં વિપસ્સનાઞાણેન સમ્મા પસ્સમાનો દક્ખમાનો.

સદાતિ મૂલપદં. પુન **સદા**તિ અત્થપદં. **સદા**તિ સબ્બદિવસે. **સબ્બદા**તિ સબ્બસ્મિં કાલે. **સબ્બકાલ**ન્તિ પુબ્બણ્હાદિસબ્બકાલં. **નિચ્ચકાલ**ન્તિ દિવસે દિવસે. **ધુવકાલ**ન્તિ અબ્બોચ્છિન્નકાલં. **સતત**ન્તિ નિરન્તરં. **સમિત**ન્તિ એકીભૂતં. **અબ્બોકિણ્ણ**ન્તિ અઞ્ઞેન અસમ્મિસ્સં. **પોઙ્ખાનુપોઙ્ખ**ન્તિ પટિપાટિયા ઘટિતં ''પોઙ્ખાનુપોઙ્ખં અવિરાધિતં

ઉપટ્ઠાતી''તિઆદીસુ (સં॰ નિ॰ ૫.૧૧૧૫) વિય. **ઉદકૂમિકજાત**ન્તિ નિબ્બત્તઉદકઊમિતરઙ્ગં વિય. **અવીચી**તિ અવિરળં. **સન્તતી**તિ અનુપચ્છિન્નં. **સહિત**ન્તિ ઘટિતં એકીભૂતં વા ''સહિતં મે, અસહિતં તે''તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૧.૨૦૨) વિય. **ફુસ્સિત**ન્તિ ફુસિતં ''નિવાતે ફુસિતગ્ગલે''તિઆદીસુ વિય. **પુરેભત્તં પચ્છાભત્ત**ન્તિ દ્વે પદાનિ દિવાકાલવિભાગવસેન. **પુરિમં યામં મજ્ઝિમં યામં પચ્છિમં યામ**ન્તિ તીણિ રત્તિવિભાગવસેન. **કાળે જુણ્હે**તિ અડ્ઢમાસવસેન. **વસ્સે...પે॰... ગિમ્હે**તિ તીણિ ઉતુવસેન. **પુરિમે વયોખન્ધે...પે॰... પચ્છિમે વયોખન્ધે**તિ તીણિ વયોવિભાગવસેન વુત્તાનીતિ ઞાતબ્બં.

સતોતિ ચતૂહિ કારણેહિ સતો. ''કાયે કાયાનુપસ્સનાસતિપટ્ઠાનં ભાવેન્તો સતો''તિઆદીનિ ''એવં સમુચ્છેદતો કામે પરિવજ્જેય્યા''તિ પરિયોસાનાનિ વુત્તત્થાનેવ. અપિ ચ **સત્તત્તા સતો**તિ તીસુ વત્થૂસુ સત્તભાવેન વા તયો કિલેસે પટિક્કમાપેતું સત્તિભાવેન વા સતત્તા **સતો. સન્તત્તા**તિ કિલેસોપક્કિલેસે પલાપેત્વા ઠાનેન ચ આરમ્મણેન ચ પમોચેત્વા સન્તત્તા **સતો. સમિતત્તા**તિ ઇટ્ઠફલદાયકપુઞ્ઞેન ચ અનિટ્ઠફલદાયકપાપેન ચ સમિતત્તા **સતો. સન્તધમ્મસમન્નાગતો**તિ સપ્પુરિસધમ્મે ભજનતો બુદ્ધાદિઅરિયપુગ્ગલે સેવનતો સન્તધમ્મસમન્નાગતત્તા **સતો**.

વત્થુકામે પરિજાનિત્વાતિ એતે વુત્તપ્પકારે તેભૂમકે વત્થુકામે તીરણપરિઞ્ઞાય જાનિત્વા. **પહાયા**તિ કિલેસકામે પહાનપરિઞ્ઞાય પરિચ્ચજિત્વા. **પજહિત્વા**તિ છડ્ડેત્વા. કિં કચવરં વિય પિટકેનાતિ? ન હિ, અપિ ચ ખો તં વિનોદેત્વા તરિત્વા વિજ્ઝિત્વા નીહરિત્વા. કિં બલિબદ્દમિવ પતોદેનાતિ ? ન હિ, અથ ખો તં **બ્યન્તિં કરિત્વા** વિગતન્તં કરિત્વા. યથાસ્સ અન્તોપિ નાવસિસ્સતિ, અન્તમસો ભઙ્ગમત્તમ્પિ, તથા તં કરિત્વા. કથં પન તં તથા કતન્તિ? **અનભાવં ગહેત્વા** અનુ અભાવં ગમેત્વા. સમુચ્છેદપ્પહાનેન યથા સમુચ્છિન્ના હોતિ, તથા કરિત્વાતિ વુત્તં હોતિ. એસ નયો કામચ્છન્દનીવરણાદીસુ.

કામોઘન્તિઆદીસુ પઞ્ચકામગુણિકરાગો અવસીદનટ્ઠેન ''કામોઘો''તિ વુચ્ચતિ. **ભવોઘો**તિ રૂપારૂપભવેસુ છન્દરાગો ઝાનનિકન્તિ ચ. **દિટ્ઠોઘો**તિ સસ્સતદિટ્ઠાદિસહગતા ભવે પત્થનાયેવ, દિટ્ઠોઘો ભવોઘે એવ સમોધાનં ગચ્છતિ. અવિજ્જોઘો ચતૂસુ સચ્ચેસુ અઞ્ઞાણં. તત્થ કામગુણે અસ્સાદતો મનસિ કરોતો અનુપ્પન્નો ચ કામોઘો ઉપ્પજ્જતિ, ઉપ્પન્નો ચ કામોઘો સંવડ્ઢતિ. મહગ્ગતધમ્મે અસ્સાદતો મનસિ કરોતો અનુપ્પન્નો ચ ભવોઘો ઉપ્પજ્જતિ, ઉપ્પન્નો ચ સંવડ્ઢતિ. તેભૂમકધમ્મેસુ ચતુવિપલ્લાસપદટ્ઠાનભાવેન અનુપ્પન્નો ચ અવિજ્જોઘો ઉપ્પજ્જતિ, ઉપ્પન્નો ચ સંવડ્ઢતીતિ વેદિતબ્બો. વુત્તનયપચ્ચનીકતો સુક્કપક્ખો વિત્થારેતબ્બો.

અપ્પણિહિતવિમોક્ખં પટિપન્નો **કામોઘં**, અનિમિત્તવિમોક્ખં પટિપન્નો **ભવોઘં**, સુઞ્ઞતવિમોક્ખં પટિપન્નો **અવિજ્જોઘઞ્ચ** તરેય્ય. પઠમમગ્ગવસેન **તરેય્ય**, દુતિયમગ્ગવસેન **ઉત્તરેય્ય**, તતિયમગ્ગવસેન **પતરેય્ય**, ચતુત્થમગ્ગવસેન **સમતિક્કમેય્ય**, ફલવસેન **વીતિવત્તેય્યા**તિ. અથ વા ''કામોઘવસેન **તરેય્ય**, ભવોઘવસેન **ઉત્તરેય્ય**, દિટ્ઠોઘવસેન **પતરેય્ય**, અવિજ્જોઘવસેન **સમતિક્કમેય્ય**, સબ્બોઘવસેન **વીતિવત્તેય્યા**''તિ એવમેકે વણ્ણયન્તિ.

ગરુકન્તિ ન સલ્લહુકં. **ભારિક**ન્તિ ભારભણ્ડં એત્થ ઠપયન્તીતિ ભારિકં. **ઉદકં સિત્વા**તિ ઉદકં સિઞ્ચિત્વા. **ઓસિઞ્ચિત્વા**તિ અતિરેકં સિઞ્ચિત્વા. **છડ્ડેત્વા**તિ પાતેત્વા. **લહુકાયા**તિ સલ્લહુકાય. **ખિપ્પ**ન્તિ સીઘં. **લહુ**ન્તિ તંખણં. **અપ્પકસિરેનેવા**તિ નિદુક્ખેનેવ. **પારં વુચ્ચતિ અમતં નિબ્બાન**ન્તિ સક્કાયઓરતો પારભૂતં પારં. તણ્હાવાનતો નિક્ખન્તં નિબ્બાનં કથીયતિ. **યોસો**તિ યો એસો. **સબ્બસઙ્ખારસમથો**તિઆદિ સબ્બં નિબ્બાનમેવ. યસ્મા હિ તં

આગમ્મ સબ્બસઙ્ખારવિપ્ફન્દિતાનિ સમન્તિ વૂપસમન્તિ, તસ્મા ‘‘સબ્બસઙ્ખારસમથો’’તિ વુચ્ચતિ. યસ્મા ચેતં આગમ્મ સબ્બે ઉપધયો પટિનિસ્સટ્ઠા હોન્તિ, સબ્બા તણ્હા ખીયન્તિ, સબ્બે કિલેસરજ્જા વિરજ્જન્તિ, સબ્બં દુક્ખં નિરુજ્ઝતિ, તસ્મા ‘‘સબ્બૂપધિપટિનિસ્સગ્ગો, તણ્હક્ખયો, વિરાગો, નિરોધો’’તિ વુચ્ચતિ. યા પનેસા તણ્હા ભવેન ભવં, ફલેન વા સદ્ધિં કમ્મં વિનતિ સંસિબ્બતીતિ કત્વા વાનન્તિ વુચ્ચતિ, તતો નિક્ખન્તં વાનતોતિ નિબ્બાનં. **પારં ગચ્છેય્ય** નિમિત્તવસેન એકતો વુટ્ઠાનગોત્રભુઞાણેન નિબ્બાનપારં પાપુણેય્ય. **અધિગચ્છેય્ય** નિમિત્તપવત્તેહિ ઉભતોવુટ્ઠાનમગ્ગઞાણેન નિબ્બાનપારં વિસેસેન પાપુણેય્ય. **ફુસેય્ય** નિબ્બાનારમ્મણફલચિત્તવસેન નિબ્બાનપારં ફુસેય્ય. **સચ્છિકરેય્ય** ગુણવસેન ફુસિત્વા પચ્ચવેક્ખણઞાણેન નિબ્બાનપારં પચ્ચક્ખં કરેય્ય. અથ વા ‘‘પઠમમગ્ગેન **પારં ગચ્છેય્ય**, દુતિયેન **અધિગચ્છેય્ય**, તતિયેન **ફુસેય્ય**, ચતુત્થેન **સચ્છિ કરેય્યા**’’તિ એવમેકે વણ્ણયન્તિ. **યોપિ પારં ગન્તુકામો**તિ યો કોચિ વિપસ્સનાઞાણે ઠિતો પુગ્ગલો નિબ્બાનપારં ગન્તુકામો, સોપિ અવસ્સં તત્થ ગમિસ્સતીતિ **પારગૂ**. વુત્તઞ્હેતં – ‘‘ઓતિણ્ણોમ્હિ જાતિયા જરાય મરણેન સોકેહિ પરિદેવેહિ દુક્ખેહિ દોમનસ્સેહિ ઉપાયાસેહી’’તિઆદિ . પુબ્બભાગે અજ્ઝાસયવસેન વિપસ્સનાયોગેન ચ, સોપિ પારગૂ નામ. **યોપિ પારં ગચ્છતી**તિ યોપિ મગ્ગસમઙ્ગી નિબ્બાનપારં ગચ્છતિ, સોપિ પારગૂ નામ. **યોપિ પારં ગતો**તિ યોપિ મગ્ગેન કિચ્ચં નિટ્ઠાપેત્વા ફલે ઠિતો નિબ્બાનપારઙ્ગતો, સોપિ પારગૂ નામ.

તં જિનવચનેન દસ્સેતું ‘‘**વુત્તમ્પિ હેતં ભગવતા – તિણ્ણો પારઙ્ગતો થલે તિટ્ઠતિ બ્રાહ્મણો**’’તિઆદિમાહ. **અભિઞ્ઞાપારગૂ**તિ અધિગતેન ઞાણેન ઞાતપરિઞ્ઞાય નિબ્બાનપારં ગન્તુકામો ગચ્છતિ, ગતોતિ પારગૂ. **પરિઞ્ઞાપારગૂ**તિ સબ્બધમ્માનં તીરણપરિઞ્ઞાય સમતિક્કમિત્વા વુત્તનયેન પારગૂ. **પહાનપારગૂ**તિ સમુદયપક્ખિકાનં કિલેસાનં પહાનપરિઞ્ઞાય સમતિક્કમિત્વા વુત્તનયેન પારગૂ. યો હિ સબ્બધમ્મં પરિજાનાતિ, સો તીહિ પરિઞ્ઞાહિ પરિજાનાતિ ઞાતપરિઞ્ઞાય તીરણપરિઞ્ઞાય પહાનપરિઞ્ઞાયાતિ. તત્થ કતમા ઞાતપરિઞ્ઞા? સબ્બધમ્મં જાનાતિ ‘‘ઇમે અજ્ઝત્તિકા, ઇમે બાહિરા, ઇદમસ્સ લક્ખણં, ઇમાનિ રસપચ્ચુપટ્ઠાનપદટ્ઠાનાની’’તિ, અયં **ઞાતપરિઞ્ઞા**. કતમા તીરણપરિઞ્ઞા? એવં ઞાતં કત્વા લબ્ભમાનવસેન સબ્બધમ્મં તીરેતિ ‘‘અનિચ્ચતો દુક્ખતો રોગતો’’તિઆદિના (સં॰ નિ॰ ૩.૧૨૨), અયં **તીરણપરિઞ્ઞા**. કતમા પહાનપરિઞ્ઞા? એવં તીરયિત્વા અગ્ગમગ્ગેન ધમ્મેસુ છન્દરાગં પજહતિ, અયં **પહાનપરિઞ્ઞા**તિ. ઇમા પરિઞ્ઞાયો સન્ધાય ‘‘સો અભિઞ્ઞાપારગૂ પરિઞ્ઞાપારગૂ પહાનપારગૂ’’તિ આહ.

ભાવનાપારગૂતિ ભાવનાય કોટિં પત્વા મગ્ગવસેન નિબ્બાનપારં ગતો. **સચ્છિકિરિયાપારગૂ**તિ ફલનિબ્બાનવસેન સચ્છિ કિરિયાફલનિબ્બાનપારં ગતો. **સમાપત્તિપારગૂ**તિ અટ્ઠન્નં સમાપત્તીનં પારં પત્તો. **સબ્બધમ્માન**ન્તિ પઞ્ચક્ખન્ધાદિસબ્બધમ્માનં. **સબ્બદુક્ખાન**ન્તિ જાતિદુક્ખાદિસબ્બદુક્ખાનં. **સબ્બકિલેસાન**ન્તિ કાયદુચ્ચરિતાદિસબ્બકિલેસાનં. **અરિયમગ્ગાન**ન્તિ સોતાપત્તિમગ્ગાદિચતુન્નં અરિયમગ્ગાનં . **નિરોધસ્સા**તિ નિબ્બાનસ્સ. **સબ્બસમાપત્તીન**ન્તિ સબ્બાસમ્પિ અટ્ઠન્નં રૂપારૂપસમાપત્તીનં. **સો**તિ સો અરિયો. **વસિપ્પત્તો**તિ વસીભાવપ્પત્તો. અથ વા કન્તભાવં ઇસ્સરિયભાવં નિપ્ફન્નભાવં પત્તો. **પારમિપ્પત્તો**તિ પારમીતિ અવસાનં નિટ્ઠાનં, ઉત્તમભાવં વા તં પત્તો. કત્થ પત્તોતિ આહ ‘‘**અરિયસ્મિં સીલસ્મિ**’’ન્તિઆદિ. તત્થ **અરિયસ્મિં સીલસ્મિ**ન્તિ નિદ્દોસે સીલસ્મિં. **અરિયસ્મિં સમાધિસ્મિ**ન્તિ નિદ્દોસે સમાધિસ્મિં. **અરિયાય પઞ્ઞાયા**તિ નિદ્દોસાય પઞ્ઞાય. **અરિયાય વિમુત્તિયા**તિ નિદ્દોસાય ફલવિમુત્તિયા. પુરિમેન વાચાકમ્મન્તાજીવા ગહિતા, દુતિયેન વાયામસતિસમાધયો ગહિતા, તતિયેન વિતક્કસમ્માદિટ્ઠિયો ગહિતા, ચતુત્થેન તંસમ્પયુત્તા સેસધમ્મા ગહિતાતિ વેદિતબ્બા.

અન્તગતોતિ મગ્ગેન સઙ્ખારલોકન્તં ગતો. **અન્તપ્પત્તો**તિ તમેવ લોકન્તં ફલેન પત્તો. **કોટિગતો**તિ મગ્ગેન સઙ્ખારકોટિં ગતો. **કોટિપ્પત્તો**તિ તમેવ કોટિં ફલેન પત્તો. **પરિયન્તગતો**તિ મગ્ગેન ખન્ધાયતનાદિલોકપરિયન્તં પરિચ્છેદં પરિવટુમં કત્વા ગતો. **પરિયન્તપ્પત્તો**તિ તમેવ લોકં ફલેન પરિયન્તં કત્વા પત્તો. **વોસાનગતો**તિ મગ્ગેન અવસાનં ગતો. **વોસાનપ્પત્તો**તિ ફલેન અવસાનં પત્તો. **તાણગતો**તિ મગ્ગેન તાયનં ગતો. **તાણપ્પત્તો**તિ ફલેન તાયનં પત્તો. **લેણગતો**તિ મગ્ગેન નિલીયનં ગતો. **લેણપ્પત્તો**તિ તં ફલેન નિલીયનં પત્તો. **સરણગતો**તિ મગ્ગેન પતિટ્ઠં ગતો. **સરણપ્પત્તો**તિ ફલેન સરણં પત્તો . **અભયગતો**તિ મગ્ગેન નિબ્ભયં ગતો. **અભયપ્પત્તો**તિ ફલેન નિબ્ભયં નિબ્બાનં પત્તો. **અચ્ચુતગતો**તિ ચુતિવિરહિતં નિબ્બાનં મગ્ગેન ગતો. **અચ્ચુતપ્પત્તો**તિ તં ફલેન પત્તો. **અમતગતો**તિ મરણરહિતં નિબ્બાનં મગ્ગેન ગતો. **અમતપ્પત્તો**તિ તં ફલેન પત્તો. **નિબ્બાનગતો**તિ તણ્હાવાનતો નિક્ખન્તં નિબ્બાનં મગ્ગેન ગતો. **નિબ્બાનપ્પત્તો**તિ તમેવ ફલેન પત્તો. **સો વુટ્ઠવાસો**તિ સો અરહા દસસુ અરિયવાસેસુ વસિ પરિવસિ વુટ્ઠો વુટ્ઠાતિ ચ વુટ્ઠવાસો. **ચિણ્ણચરણો**તિ સીલેન સહ અટ્ઠસુ સમાપત્તીસુ ચિણ્ણવસીતિ ચિણ્ણચરણો. **ગતદ્ધો**તિ સંસારદ્ધાનં અતિક્કન્તો. **ગતદિસો**તિ સુપિનન્તેનપિ અગતપુબ્બં નિબ્બાનદિસં ગતો. **ગતકોટિકો**તિ અનુપાદિસેસનિબ્બાનકોટિં ગતો હુત્વા ઠિતો. **પાલિતબ્રહ્મચરિયો**તિ રક્ખિતબ્રહ્મચરિયો. **ઉત્તમદિટ્ઠિપ્પત્તો**તિ ઉત્તમં સમ્માદિટ્ઠિં પત્તો. **પટિવિદ્ધાકુપ્પો**તિ અકુપ્પં અચલનં અરહત્તફલં પટિવિજ્ઝિત્વા ઠિતો. **સચ્છિકતનિરોધો**તિ નિરોધં નિબ્બાનં સચ્છિકત્વા ઠિતો.

દુક્ખં તસ્સ પરિઞ્ઞાતન્તિ તિવિધં દુક્ખં તેન સમતિક્કમિત્વા પરિચ્છિન્નં. **અભિઞ્ઞેય્ય**ન્તિ સભાવલક્ખણાવબોધવસેન સોભનેન આકારેન જાનિતબ્બં. **અભિઞ્ઞાત**ન્તિ અધિકેન ઞાણેન ઞાતં. **પરિઞ્ઞેય્ય**ન્તિ સામઞ્ઞલક્ખણાવબોધવસેન કિચ્ચસમાપન્નવસેન ચ બ્યાપિત્વા પરિજાનિતબ્બં. **પરિઞ્ઞાત**ન્તિ સમન્તતો ઞાતં. **ભાવેતબ્બ**ન્તિ વડ્ઢેતબ્બં. **સચ્છિકાતબ્બ**ન્તિ પચ્ચક્ખં કાતબ્બં. દુવિધા હિ સચ્છિકિરિયા પટિલાભસચ્છિકિરિયા આરમ્મણસચ્છિકિરિયા ચાતિ.

ઉક્ખિત્તપલિઘોતિ એત્થ **પલિઘો**તિ વટ્ટમૂલિકા અવિજ્જા. અયઞ્હિ દુક્ખિપનટ્ઠેન ''પલિઘો''તિ વુચ્ચતિ. તેનેસ તસ્સા ઉક્ખિત્તત્તા ''ઉક્ખિત્તપલિઘો''તિ વુત્તો. **સંકિણ્ણપરિખો**તિ પરિખા વુચ્ચતિ પુનબ્ભવદાયકો ભવેસુ જાયનવસેન ચેવ સંસરણવસેન ચ ''જાતિસંસારો''તિ લદ્ધનામાનં પુનબ્ભવક્ખન્ધાનં પચ્ચયો કમ્માભિસઙ્ખારો. સો હિ પુનપ્પુનં ઉપ્પત્તિકરણવસેન પરિક્ખિપિત્વા ઠિતત્તા ''પરિખા''તિ વુચ્ચતિ. તેનેસ તસ્સા સંકિણ્ણત્તા વિકિણ્ણત્તા ''સંકિણ્ણપરિખો''તિ વુત્તો. **અબ્બૂળ્હેસિકો**તિ એસિકાતિ વટ્ટમૂલિકા તણ્હા. અયઞ્હિ ગમ્ભીરાનુગતટ્ઠેન ''એસિકા''તિ વુચ્ચતિ. તેનેસ તસ્સા અબ્બૂળ્હત્તા લુઞ્ચિત્વા છડ્ડિતત્તા ''અબ્બૂળ્હેસિકો''તિ વુચ્ચતિ. **નિરગ્ગળો**તિ અગ્ગળં વુચ્ચન્તિ ઓરમ્ભાગજનકાનિ કામભવે ઉપ્પત્તિપચ્ચયાનિ ઓરમ્ભાગિયાનિ. એતાનિ હિ મહાકવાટં વિય નગરદ્વારં ચિત્તં પિદહિત્વા ઠિતત્તા ''અગ્ગળ''ન્તિ વુચ્ચન્તિ . તેનેસ તેસં નિરગ્ગળત્તા ભિન્નત્તા ''નિરગ્ગળો''તિ વુત્તો. **અરિયો**તિ નિક્કિલેસો પરિસુદ્ધો. **પન્નદ્ધજો**તિ પાતિતમાનદ્ધજો. **પન્નભારો**તિ ખન્ધભારકિલેસભારઅભિસઙ્ખારભારપઞ્ચકામગુણભારા પન્ના ઓરોપિતા અસ્સાતિ પન્નભારો. અપિ ચ ઇધ માનભારસ્સેવ ઓરોપિતત્તા ''પન્નભારો''તિ અધિપ્પેતો. **વિસંયુત્તો**તિ ચતૂહિ યોગેહિ સબ્બકિલેસેહિ ચ વિસંયુત્તો. ઇધ પન માનયોગેનેવ વિસંયુત્તત્તા ''વિસંયુત્તો''તિ અધિપ્પેતો.

એત્તાવતા થેરેન મગ્ગેન કિલેસે ખેપેત્વા નિરોધસયનવરગતસ્સ ખીણાસવસ્સ નિબ્બાનારમ્મણં ફલસમાપત્તિં અપ્પેત્વા વિહરણકાલો દસ્સિતો. યથા હિ દ્વે નગરાનિ એકં ચોરનગરં, એકં ખેમનગરં. અથ એકસ્સ મહાયોધસ્સ એવં ઇચ્છા ઉપ્પજ્જેય્ય ''યાવિમં ચોરનગરં તિટ્ઠતિ, તાવ ખેમનગરં ભયતો ન મુચ્ચતિ. ચોરનગરં અનગરં

કરિસ્સામી''તિ સન્નાહં કત્વા ખગ્ગં ગહેત્વા ચોરનગરં ઉપસઙ્કમિત્વા નગરદ્વારે ઉસ્સાપિતે એસિકત્થમ્ભે ખગ્ગેન છિન્દિત્વા સદ્ધિં દ્વારબાહાહિ કવાટં ભિન્દિત્વા પલિઘં ઉક્ખિપિત્વા પાકારં ભિન્દન્તો પરિખં સંકિરિત્વા નગરસોભનત્થાય ઉસ્સાપિતે ધજે પાતેત્વા નગરં અગ્ગિના ઝાપેત્વા ખેમનગરં પવિસિત્વા ઉપરિપાસાદમારુય્હ ઞાતિગણપરિવુતો સુરસભોજનં ભુઞ્જેય્ય. એવં ચોરનગરં વિય સક્કાયો, ખેમનગરં વિય નિબ્બાનં, મહાયોધો વિય યોગાવચરો. તસ્સેવં હોતિ ''યાવ સક્કાયવટ્ટં વટ્ટતિ, તાવ દ્વત્તિંસકમ્મકારણેહિ અટ્ઠનવુતિરોગેહિ પઞ્ચવીસતિમહબ્ભયેહિ ચ પરિમુચ્ચનં નત્થી''તિ. સો મહાયોધો વિય સન્નાહં સીલસન્નાહં કત્વા પઞ્ઞાતિણ્હખગ્ગં ગહેત્વા ખગ્ગેન એસિકત્થમ્ભે વિય અરહત્તમગ્ગેન તણ્હેસિકં છિન્દિત્વા, સો યોધો સદ્વારબાહકં નગરકવાટં વિય પઞ્ચોરમ્ભાગિયસંયોજનગ્ગળં ઉગ્ઘોટેત્વા, સો યોધો પલિઘં વિય અવિજ્જાપલિઘં ઉક્ખિપિત્વા, સો યોધો પાકારં ભિન્દન્તો પરિખં વિય કમ્માભિસઙ્ખારપાકારં ભિન્દન્તો જાતિસંસારપરિખં સંકિરિત્વા, સો યોધો નગરસોભનત્થાય ઉસ્સાપિતે ધજે વિય માનદ્ધજે પાતેત્વા સક્કાયનગરં ઝાપેત્વા, સો યોધો ખેમનગરં પવિસિત્વા ઉપરિપાસાદે સુરસભોજનં ભુઞ્જન્તો વિય નિબ્બાનનગરં પવિસિત્વા અમતનિરોધારમ્મણં ફલસમાપત્તિસુખં અનુભવમાનો કાલં વીતિનામેતિ. વુત્તઞ્હેતં ભગવતા (અ॰ નિ॰ ૫.૭૧) –

''કથઞ્ચ, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ ઉક્ખિત્તપલિઘો હોતિ? ઇધ, ભિક્ખવે, ભિક્ખુનો અવિજ્જા પહીના હોતિ ઉચ્છિન્નમૂલા તાલાવત્થુકતા અનભાવંકતા આયતિં અનુપ્પાદધમ્મા. એવં ખો, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ ઉક્ખિત્તપલિઘો હોતિ.

''કથઞ્ચ, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ સંકિણ્ણપરિખો હોતિ? ઇધ, ભિક્ખવે, ભિક્ખુનો પોનોભવિકો જાતિસંસારો પહીનો હોતિ…પે॰… એવં ખો, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ સંકિણ્ણપરિખો હોતિ.

''કથઞ્ચ, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ અબ્બૂળ્હેસિકો હોતિ? ઇધ, ભિક્ખવે, ભિક્ખુનો તણ્હા પહીના હોતિ…પે॰… એવં ખો, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ અબ્બૂળ્હેસિકો હોતિ.

''કથઞ્ચ , ભિક્ખવે, ભિક્ખુ નિરગ્ગળો હોતિ? ઇધ, ભિક્ખવે, ભિક્ખુનો પઞ્ચોરમ્ભાગિયાનિ સંયોજનાનિ પહીનાનિ હોન્તિ…પે॰… એવં ખો, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ નિરગ્ગળો હોતિ.

''કથઞ્ચ, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ અરિયો પન્નદ્ધજો પન્નભારો વિસંયુત્તો હોતિ? ઇધ, ભિક્ખવે, ભિક્ખુનો અસ્મિમાનો પહીનો હોતિ ઉચ્છિન્નમૂલો તાલાવત્થુકતો અનભાવંકતો આયતિં અનુપ્પાદધમ્મો. એવં ખો, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ અરિયો પન્નદ્ધજો પન્નભારો વિસંયુત્તો હોતિ (અ॰ નિ॰ ૫.૭૧).

''એવં વિમુત્તચિત્તં ખો, ભિક્ખવે, ભિક્ખું સઇન્દા દેવા સબ્રહ્મકા સપજાપતિકા અન્વેસં નાધિગચ્છન્તિ 'ઇદંનિસ્સિતં તથાગતસ્સ વિઞ્ઞાણ'''ન્તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૨૪૬).

પઞ્ચઙ્ગવિપ્પહીનોતિ કામચ્છન્દાદિપઞ્ચઙ્ગાનિ વિવિધેહિ ઉપાયેહિ પજહિત્વા ઠિતો. વુત્તઞ્હેતં –

''કથઞ્ચાવુસો , ભિક્ખુ પઞ્ચઙ્ગવિપ્પહીનો હોતિ? ઇધાવુસો, ભિક્ખુનો કામચ્છન્દો પહીનો હોતિ, બ્યાપાદો પહીનો હોતિ, થિનમિદ્ધં પહીનં હોતિ, ઉદ્ધચ્ચકુક્કુચ્ચં પહીનં હોતિ, વિચિકિચ્છા પહીના હોતિ. એવં ખો, આવુસો, ભિક્ખુ પઞ્ચઙ્ગવિપ્પહીનો હોતી''તિ (દી॰ નિ॰ ૩.૩૪૮, ૩૬૦).

છળઙ્ગસમન્નાગતોતિ છન્નં અઙ્ગાનં પૂરેત્વા છસુ દ્વારેસુ રૂપાદિઆરમ્મણે પટિઘાનુનયં વજ્જેત્વા ઉપેક્ખાવસેન સતો સમ્પજાનો હુત્વા વિહરણવસેન છળઙ્ગાનિ પૂરેત્વા પરિપુણ્ણં કત્વા ઠિતત્તા ''છળઙ્ગસમન્નાગતો''તિ વુત્તો. વુત્તઞ્હેતં –

> ''કથઞ્ચાવુસો, ભિક્ખુ છળઙ્ગસમન્નાગતો હોતિ? ઇધાવુસો, ભિક્ખુ ચક્ખુના રૂપં દિસ્વા નેવ સુમનો હોતિ ન દુમ્મનો, ઉપેક્ખકો વિહરતિ સતો સમ્પજાનો. સોતેન સદ્દં સુત્વા...પે॰... ઘાનેન ગન્ધં ઘાયિત્વા, જિવ્હાય રસં સાયિત્વા, કાયેન ફોટ્ઠબ્બં ફુસિત્વા, મનસા ધમ્મં વિઞ્ઞાય નેવ સુમનો હોતિ ન દુમ્મનો, ઉપેક્ખકો વિહરતિ સતો સમ્પજાનો. એવં ખો, આવુસો, ભિક્ખુ છળઙ્ગસમન્નાગતો હોતી''તિ (દી॰ નિ॰ ૩.૩૪૮, ૩૬૦).

એકારક્ખોતિ સતિઆરક્ખેન એકો ઉત્તમો આરક્ખો અસ્સાતિ એકારક્ખો. વુત્તઞ્હેતં –

> ''કથઞ્ચાવુસો, ભિક્ખુ એકારક્ખો હોતિ? ઇધાવુસો, ભિક્ખુ સતારક્ખેન ચેતસા સમન્નાગતો વિહરતિ. એવં ખો, આવુસો, ભિક્ખુ એકારક્ખો હોતી''તિ (દી॰ નિ॰ ૩.૩૪૮, ૩૬૦).

ચતુરાપસ્સેનોતિ પઞ્ઞાય પટિસેવનપરિવજ્જનવિનોદનપજહનાનં વસેન ચતુન્નં અપસ્સયાનં ઇતો ચિતો ચ અપરિવત્તમાનાનં વસેન ચતુરાપસ્સેનો, તેસં પાપુણિત્વા ઠિતો. વુત્તઞ્હેતં –

> ''કથઞ્ચાવુસો, ભિક્ખુ ચતુરાપસ્સેનો હોતિ? ઇધાવુસો, ભિક્ખુ સઙ્ખાયેકં પટિસેવતિ, સઙ્ખાયેકં પરિવજ્જેતિ. સઙ્ખાયેકં વિનોદેતિ, સઙ્ખાયેકં પજહતી''તિઆદિના (દી॰ નિ॰ ૩.૩૪૮, ૩૬૦) નયેન વિત્થારેતબ્બં.

પણુન્નપચ્ચેકસચ્ચોતિ ''ઇદમેવ દસ્સનં સચ્ચં, ઇદમેવ સચ્ચ''ન્તિ એવં પાટિએક્કં ગહિતત્તા પચ્ચેકસઙ્ખાતાનિ દિટ્ઠિસચ્ચાનિ પણુન્નાનિ નિહટાનિ પહીનાનિ અસ્સાતિ પણુન્નપચ્ચેકસચ્ચો.

સમવયસટ્ઠેસનોતિ એત્થ અવયાતિ અનૂના. સટ્ઠાતિ વિસ્સટ્ઠા. સમ્મા અવયા સટ્ઠા એસના અસ્સાતિ સમવયસટ્ઠેસનો. સમ્મા વિસ્સટ્ઠસબ્બએસનોતિ અત્થો. **કેવલી**તિ પરિપુણ્ણો. **વુસિતવા**તિ વુસિતબ્રહ્મચરિયો, ગરુસંવાસે અરિયમગ્ગેપિ દસસુ અરિયવાસેસુપિ વુસિતવન્તો. **ઉત્તમપુરિસો**તિ ખીણકિલેસત્તા વિસેસપુરિસો આજઞ્ઞપુરિસો. **પરમપુરિસો**તિ ઉત્તમપુરિસો, પરમં વા પટિલાભં પત્તત્તા ઉત્તમં પત્તબ્બં અરહત્તપટિલાભં પત્તો અનુત્તરપુઞ્ઞક્ખેત્તભૂતો ઉત્તમપુરિસો, તેનેવત્થેન પરમપુરિસો. અનુત્તરં સમાપત્તિં સમાપજ્જિતું અમતં પટિલાભં પત્તત્તા **પરમપત્તિપ્પત્તો**. અથ વા ''ઘરાવાસે આદીનવં સઞ્જાનિત્વા સાસનપવિસનવસેન **ઉત્તમપુરિસો**. અત્તભાવે આદીનવં સઞ્જાનિત્વા વિપસ્સનાપવિસનવસેન **પરમપુરિસો**. કિલેસે આદીનવં સઞ્જાનિત્વા અરિયભૂમન્તરં પવિટ્ઠો **પરમપત્તિપ્પત્તો**તિ એવમેકે વણ્ણયન્તિ.

નેવાચિનતીતિ કુસલાકુસલાનં પહીનત્તા તેસં વિપાકં ન વડ્ઢેતિ. **નાપચિનતી**તિ ફલે ઠિતત્તા ન વિદ્ધંસેતિ. **અપચિનિત્વા ઠિતો**તિ પટિપ્પસ્સદ્ધિપહાને ઠિતત્તા કિલેસે વિદ્ધંસેત્વા ઠિતો. ઇતો પરં તીહિપિ પદેહિ મગ્ગફલવસેનેવ યોજેતબ્બં. **નેવ પજહતી**તિ પહાતબ્બાભાવેન કિલેસે ન પજહતિ. **ન ઉપાદિયતી**તિ તણ્હામાનદિટ્ઠીહિ ગહેતબ્બાભાવતો તેહિ ન ગણ્હાતિ. **પજહિત્વા ઠિતો**તિ ચજિત્વા ઠિતો. **નેવ સંસિબ્બતી**તિ

તણ્હાવસેન નેવ સંસિબ્બતિ. **ન ઉસ્સિનેતી**તિ માનવસેન ન ઉક્કંસતિ. **વિસિનિત્વા ઠિતો**તિ તણ્હાસંસીવનં અકત્વા ઠિતોતિ એવમેકે વણ્ણયન્તિ. **નેવ વિધૂપેતી**તિ કિલેસગ્ગિં ન નિબ્બાપેતિ. **ન સન્ધૂપેતી**તિ કિલેસગ્ગિં ન જાલાપેતિ. **વિધૂપેત્વા ઠિતો**તિ તં નિબ્બાપેત્વા ઠિતો.

અસેક્ખેન સીલક્ખન્ધેનાતિ સિક્ખિતબ્બાભાવેન અસેક્ખેન વાચાકમ્મન્તાજીવસીલક્ખન્ધેન સીલરાસિના સમન્નાગતત્તા ઠિતો, અપરિહીનભાવેન ઠિતો. **સમાધિક્ખન્ધેના**તિ વાયામસતીહિ સમ્પયુત્તેન સમાધિના. **વિમુત્તિક્ખન્ધેના**તિ ફલવિમુત્તિસમ્પયુત્તક્ખન્ધેન. **વિમુત્તિઞાણદસ્સનક્ખન્ધેના**તિ પચ્ચવેક્ખણઞાણેન. **સચ્ચં સમ્પટિપાદિયિત્વા**તિ ચતુઅરિયસચ્ચં સભાવવસેન સકસન્તાને સમ્પાદિયિત્વા પટિવિજ્ઝિત્વા ઠિતો. **એજં સમતિક્કમિત્વા**તિ કમ્પનતણ્હં અતિક્કમિત્વા. **કિલેસગ્ગિ**ન્તિ રાગાદિકિલેસગ્ગિં. **પરિયાદિયિત્વા**તિ ખેપેત્વા નિબ્બાપેત્વા. **અપરિગમનતાયા**તિ સંસારે અગમનભાવેન પુનાગમનાભાવેનાતિ અત્થો. **કટં સમાદાયા**તિ જયગ્ગાહં ગહેત્વા. **મુત્તિપટિસેવનતાયા**તિ સબ્બકિલેસેહિ મુચ્ચિત્વા રૂપાદિઆરમ્મણસેવનવસેન. અથ વા સબ્બકિલેસેહિ મુત્તફલસમાપત્તિસેવનવસેન. **મેત્તાય પારિસુદ્ધિયા**તિ ઉપક્કિલેસમુત્તાય પરિસુદ્ધભાવે ઠિતાય મેત્તાય ઠિતો. **કરુણા**દીસુપિ એસેવ નયો.

અચ્ચન્તપારિસુદ્ધિયાતિ અતિક્કન્તપરિસુદ્ધભાવેન પરિસુદ્ધિયા અન્તં પાપુણિત્વા ઠિતો. **અતમ્મયતાયા**તિ તણ્હાદિટ્ઠિમાના ‘‘તમ્મયા’’તિ વુચ્ચન્તિ. તેસં અભાવો અતમ્મયતા, તાય તણ્હાદિટ્ઠિમાનવિરહિતતાય ઠિતો. વુત્તઞ્હેતં –

‘‘સો તાદિસો લોકવિદૂ સુમેધો, સબ્બેસુ ધમ્મેસુ અતમ્મયો મુની’’તિ (અ॰ નિ॰ ૩.૪૦). એત્થાપિ તણ્હામાનદિટ્ઠિવિરહિતોતિ અત્થો. **વિમુત્તત્તા**તિ સબ્બકિલેસેહિ મુત્તભાવેન. **સન્તુસ્સિતત્તા**તિ યથાલાભયથાબલયથાસારુપ્પસન્તોસવસેન સન્તુટ્ઠભાવેન ઠિતો.

ખન્ધપરિયન્તેતિ એકચતુપઞ્ચક્ખન્ધાનં તીહિ પરિઞ્ઞાહિ ઞાપેત્વા અન્તે અવસાને ઠિતો , નત્થિ એતસ્સ અન્તોતિ વા પરિયન્તં, તસ્મિં પરિયન્તે. **ધાતુપરિયન્તા**દીસુપિ એસેવ નયો. અયં પન વિસેસો – **ધાતુપરિયન્તે**તિ અટ્ઠારસન્નં ધાતૂનં પરિયન્તે. **આયતનપરિયન્તે**તિ દ્વાદસન્નં આયતનાનં. **ગતિપરિયન્તે**તિ નિરયાદિપઞ્ચન્નં ગતીનં. **ઉપપત્તિપરિયન્તે**તિ સુગતિદુગ્ગતીસુ નિબ્બત્તિયા. **પટિસન્ધિપરિયન્તે**તિ કામરૂપારૂપભવેસુ પટિસન્ધિયા . **ભવપરિયન્તે**તિ એકવોકારચતુપઞ્ચસઞ્ઞાઅસઞ્ઞાનેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાકામરૂપઅરૂપભવાનં. **સંસારપરિયન્તે**તિ ખન્ધધાતુઆયતનાનં અબ્બોચ્છિન્નપવત્તિયા. **વટ્ટપરિયન્તે**તિ કમ્મવિપાકકિલેસવટ્ટાનં પરિયન્તે. **અન્તિમે ભવે**તિ અવસાને ઉપપત્તિભવે. **અન્તિમે સમુસ્સયે ઠિતો**તિ અવસાને સમુસ્સયે સરીરે ઠિતો. **અન્તિમદેહધરો**તિ અન્તિમં અવસાનદેહં સરીરં ધારેતીતિ અન્તિમદેહધરો. **અરહા**તિ આરકત્તા અરીનં, અરાનઞ્ચ હતત્તા, પચ્ચયાદીનં અરહત્તા, પાપકરણે રહાભાવા અરહા.

તસ્સાયં પચ્છિમકોતિ તસ્સ ખીણાસવસ્સ અયં સમુસ્સયો અત્તભાવો અવસાનો. **ચરિમો**તિ અપ્પો મન્દો ચરિમો આલોપો, ચરિમં કબળં વિય. પુન પટિસન્ધિયા નત્થિભાવં સન્ધાય ‘‘**જાતિમરણસંસારો, નત્થિ તસ્સ પુનબ્ભવો**’’તિ આહ. જનનં જાતિ, મરન્તિ તેનાતિ મરણં, ખન્ધાદીનં અબ્બોચ્છિન્ના સંસારપવત્તિ ચ તસ્સ ખીણાસવસ્સ પુન નત્થીતિ વુત્તં ગાથં નિગમેન્તો આહ **તેનાહ ભગવા** –

‘‘**તસ્મા જન્તુ...પે॰... નાવં સિત્વાવ પારગૂ**’’તિ.

ઇમસ્મિં સુત્તે યં અન્તરન્તરા ન વુત્તં, તં પાઠાનુસારેન ગહેતબ્બં.

સદ્ધમ્મપ્પજ્જોતિકાય મહાનિદ્દેસટ્ઠકથાય

કામસુત્તનિદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨. ગુહટ્ઠકસુત્તનિદ્દેસવણ્ણના

૭. દુતિયે – **સત્તો**તિ લગ્ગો. **ગુહાયન્તિ** કાયે. કાયો હિ રાગાદીનં વાળાનં વસનોકાસતો ‘‘ગુહા’’તિ વુચ્ચતિ. **બહુનાભિછન્નો**તિ બહુના રાગાદિકિલેસજાતેન અભિચ્છન્નો. એતેન અજ્ઝત્તબન્ધનં વુત્તં. **તિટ્ઠન્તિ** રાગાદિવસેન તિટ્ઠન્તો. **મોહનસ્મિં પગાળ્હો**તિ મોહનં વુચ્ચતિ કામગુણો. એત્થ હિ દેવમનુસ્સા મુય્હન્તિ તેસુ અજ્ઝોગાળ્હા હુત્વા; એતેન બાહિરબન્ધનં વુત્તં. **દૂરે વિવેકા હિ તથાવિધો સો**તિ સો તથારૂપો નરો તિવિધાપિ કાયવિવેકાદિવિવેકા દૂરે , અનાસન્ને. કિંકારણા? **કામા હિ લોકે ન હિ સુપ્પહાયા**તિ યસ્મા લોકે કામા સુપ્પહાયા ન હોન્તિ, તસ્માતિ વુત્તં હોતિ.

સત્તોતિ હિ ખો વુત્તન્તિ ‘‘સત્તો, નરો, માનવો’’તિ એવમાદિના નયેન કથિતોયેવ. **ગુહા તાવ વત્તબ્બા**તિ ગુહા તાવ કથેતબ્બા. **કાયોતિ વા**તિઆદીસુ અયં તાવ પદયોજના – કાયો ઇતિ વા ગુહા ઇતિ વા…પે॰… કુમ્ભો ઇતિ વાતિ. તત્થ **કાયો**તિ ‘‘કુચ્છિતાનં આયોતિ કાયો’’તિઆદિના હેટ્ઠા સતિપટ્ઠાનકથાયં વુત્તોયેવ. રાગાદિવાળાનં વસનોકાસટ્ઠેન **ગુહા**, ‘‘પટિચ્છાદનટ્ઠેના’’તિપિ એકે. ‘‘દૂરઙ્ગમં એકચરં, અસરીરં ગુહાસય’’ન્તિઆદીસુ (ધ॰ પ॰ ૩૭) વિય. રાગાદીહિ ઝાપનટ્ઠેન **દેહો** ‘‘તે હિત્વા માનુસં દેહ’’ન્તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૨.૩૩૨ થોકં વિસદિસં) વિય. પમત્તકરણટ્ઠેન **સન્દેહો** ‘‘ભિજ્જતિ પૂતિસન્દેહો, મરણન્તઞ્હિ જીવિત’’ન્તિઆદીસુ (ધ॰ પ॰ ૧૪૮) વિય. સંસારે સઞ્ચરણટ્ઠેન **નાવા** ‘‘સિઞ્ચ ભિક્ખુ ઇમં નાવં, સિત્તા તે લહુમેસ્સતી’’તિઆદીસુ (ધ॰ પ॰ ૩૬૯) વિય. ઇરિયાપથસ્સ અત્થિભાવટ્ઠેન **રથો** ‘‘રથો સીલપરિક્ખારો, ઝાનક્ખો ચક્કવીરિયો’’તિઆદીસુ (સં॰ નિ॰ ૫.૪) વિય. અચ્ચુગ્ગતટ્ઠેન **ધજો** ‘‘ધજો રથસ્સ પઞ્ઞાણ’’ન્તિઆદીસુ (જા॰ ૨.૨૨.૧૮૪૧) વિય.

કિમિકુલાનં આવાસભાવેન **વમ્મિકો** ‘‘વમ્મિકોતિ ખો, ભિક્ખુ, ઇમસ્સેતં ચાતુમહાભૂતિકસ્સ કાયસ્સ અધિવચન’’ન્તિઆદીસુ (મ॰ નિ॰ ૧.૨૫૧) વિય. યથેવ હિ બાહિરકો વમ્મિકો, વમતિ વન્તકો વન્તુસ્સયો વન્તસિનેહસમ્બદ્ધોતિ ચતૂહિ કારણેહિ ‘‘વમ્મિકો’’તિ વુચ્ચતિ. સો હિ અહિનકુલઉન્દૂરઘરગોળિકાદયો નાનપ્પકારે પાણકે વમતીતિ વમ્મિકો. ઉપચિકાહિ વન્તકોતિ વમ્મિકો. ઉપચિકાહિ વમિત્વા મુખતુણ્ડકેહિ ઉક્ખિત્તપંસુચુણ્ણેન કટિપ્પમાણેનપિ પોરિસપ્પમાણેનપિ ઉસ્સિતોતિ વમ્મિકો. ઉપચિકાહિ વન્તખેળસિનેહેન આબદ્ધતાય સત્તસત્તાહં દેવે વસ્સન્તેપિ ન વિપ્પકિરીયતિ, નિદાઘેપિ તતો પંસુમુટ્ઠિં ગહેત્વા તસ્મિં મુટ્ઠિના પીળિયમાને સિનેહો નિક્ખમતિ, એવં વન્તસિનેહેન સમ્બદ્ધોતિ વમ્મિકો. એવમયં કાયોપિ ‘‘અક્ખિમ્હા અક્ખિગૂથકો’’તિઆદિના નયેન નાનપ્પકારં અસુચિકલિમલં વમતીતિ વમ્મિકો. બુદ્ધપચ્ચેકબુદ્ધખીણાસવા ઇમસ્મિં અત્તભાવે નિકન્તિપરિયાદાનેન અત્તભાવં છડ્ડેત્વા ગતાતિ અરિયેહિ વન્તકોતિપિ વમ્મિકો. યેહિ ચાયં તીહિ અટ્ઠિસતેહિ ઉસ્સિતો નહારુસમ્બદ્ધો મંસાવલેપનો અલ્લચમ્મપરિયોનદ્ધો છવિરઞ્જિતો સત્તે વઞ્ચેતિ, તં સબ્બં અરિયેહિ વન્તમેવાતિ વન્તુસ્સયોતિપિ વમ્મિકો. ‘‘તણ્હા જનેતિ પુરિસં, ચિત્તમસ્સ વિધાવતી’’તિ (સં॰ નિ॰ ૧.૫૫-૫૭) એવં તણ્હાય જનિતત્તા અરિયેહિ વન્તેનેવ તણ્હાસિનેહેન સમ્બદ્ધો અયન્તિ વન્તસિનેહેન સમ્બદ્ધોતિપિ વમ્મિકો. યથા ચ વમ્મિકસ્સ અન્તો નાનપ્પકારા પાણકા તત્થેવ જાયન્તિ, ઉચ્ચારપસ્સાવં કરોન્તિ, ગિલાના સયન્તિ, મતા નિપતન્તિ. ઇતિ સો તેસં સૂતિઘરં વચ્ચકુટિ ગિલાનસાલા સુસાનઞ્ચ હોતિ. એવં ખત્તિયમહાસાલાદીનમ્પિ કાયો ‘‘અયં ગોપિતરક્ખિતો મણ્ડિતપસાદિતો મહાનુભાવાનં કાયો’’તિ અચિન્તેત્વા છવિનિસ્સિતા પાણા ચમ્મનિસ્સિતા પાણા મંસનિસ્સિતા પાણા નહારુનિસ્સિતા પાણા અટ્ઠિનિસ્સિતા પાણા અટ્ઠિમિઞ્જનિસ્સિતા પાણાતિ એવં કુલગણનાય અસીતિમત્તાનિ કિમિકુલસહસ્સાનિ અન્તોકાયસ્મિંયેવ જાયન્તિ, ઉચ્ચારપસ્સાવં કરોન્તિ, ગેલઞ્ઞેન આતુરિતાનિ સયન્તિ,

મતામતા નિપતન્તિ. ઇતિ અયમ્પિ તેસં પાણાનં સૂતિઘરં વચ્ચકુટિ ગિલાનસાલા સુસાનઞ્ચ હોતીતિ ''વમ્મિકો''તિ સઙ્ખં ગતો.

મનાપામનાપપતનટ્ઠેન **નગરં** ''સક્કાયનગર''ન્તિઆદીસુ વિય. રોગાદીનં નીળભાવેન કુલાવકભાવેન **નીળં** ''રોગનીળં પભઙ્ગુર''ન્તિઆદીસુ (ધ॰ પ॰ ૧૪૮) વિય. પટિસન્ધિયા નિવાસગેહટ્ઠેન **કુટિ** ''પઞ્ચદ્વારાયં કુટિકાયં પસક્કિયા''તિઆદીસુ (થેરગા॰ ૧૨૫) વિય. પૂતિભાવેન **ગણ્ડો** ''રોગોતિ ભિક્ખવે, ગણ્ડોતિ ભિક્ખવે, સલ્લોતિ ભિક્ખવે, કાયસ્સેતં અધિવચન''ન્તિઆદીસુ (અ॰ નિ॰ ૯.૧૫) વિય. ભિજ્જનટ્ઠેન **કુમ્ભો** ''કુમ્ભૂપમં કાયમિમં વિદિત્વા''તિઆદીસુ (ધ॰ પ॰ ૪૦) વિય. **કાયસ્સેતં અધિવચન**ન્તિ એતં વુત્તપ્પકારં ચતુમહાભૂતમયસ્સ કુચ્છિતધમ્માનં આયસ્સ અધિવચનં, કથનન્તિ અત્થો. **ગુહાય**ન્તિ સરીરસ્મિં . **સત્તો**તિ અલ્લીનો. **વિસત્તો**તિ વણ્ણરાગાદિવસેન વિવિધો અલ્લીનો. સણ્ઠાનરાગવસેન **આસત્તો**. તત્થેવ ''સુભં સુખ''ન્તિ ગહણવસેન **લગ્ગો**. અત્તગ્ગહણવસેન **લગ્ગિતો**. **પલિબુદ્ધો**તિ ફસ્સરાગવસેન અમુઞ્ચિત્વા ઠિતો. **ભિત્તિખિલે**તિ ભિત્તિયં આકોટિતખાણુકે. **નાગદન્તે**તિ તથેવ હત્થિદન્તસદિસે વઙ્કદણ્ડકે. **સત્ત**ન્તિ ભિત્તિખિલે લગ્ગં. **વિસત્ત**ન્તિ નાગદન્તે લગ્ગં. **આસત્ત**ન્તિ ચીવરવંસે લગ્ગં. **લગ્ગ**ન્તિ ચીવરરજ્જુયા લગ્ગં. **લગ્ગિત**ન્તિ પીઠપાદે લગ્ગં. **પલિબુદ્ધ**ન્તિ મઞ્ચપાદે લગ્ગન્તિ એવમાદિના નયેન યોજેતબ્બં.

લગ્ગનાધિવચનન્તિ વિસેસેન અલ્લીયનકથનં. **છન્નો**તિ વુત્તપ્પકારેહિ કિલેસેહિ છાદિતો. પુનપ્પુનં ઉપ્પત્તિવસેન ઉપરૂપરિ છન્નોતિ **ઉચ્છન્નો**. **આવુતો**તિ આવરિતો. **નિવુતો**તિ વારિતો. **ઓફુતો**તિ અવત્થરિત્વા છાદિતો. **પિહિતો**તિ ભાજનેન ઉક્ખલિમુખં વિય પલિગુણ્ઠિતો. **પટિચ્છન્નો**તિ આવટો. **પટિકુજ્જિતો**તિ અધોમુખં ઠપિતો. તત્થ તિણપણ્ણાદીહિ છાદિતં વિય છન્નો. ઉચ્છન્નો નદિં આવરણસેતુ વિય. આવુતો જનસઞ્ચરણમગ્ગાવરણં વિય.

વિનિબદ્ધો માનવસેનાતિ નાનાવિધેન માનાતિમાનવસેન નાનાવિધે આરમ્મણે બદ્ધો હુત્વા તિટ્ઠતિ. **પરામટ્ઠો દિટ્ઠિવસેના**તિ દ્વાસટ્ઠિદિટ્ઠીનં વસેન પરામટ્ઠો આમસિત્વા ગહિતો. **વિક્ખેપગતો ઉદ્ધચ્ચવસેના**તિ આરમ્મણે અસન્તિટ્ઠનવસેન ચિત્તવિક્ખેપં પત્તો ઉપગતો. **અનિટ્ઠઙ્ગતો વિચિકિચ્છાવસેના**તિ રતનત્તયાદીસુ કઙ્ખાસઙ્ખાતાય વિચિકિચ્છાય વસેન સન્નિટ્ઠાનં અપ્પત્તો. **થામગતો અનુસયવસેના**તિ દુન્નીહરણઅપ્પહીનાનુસયવસેન થિરભાવં પત્તો ઉપગતો હુત્વા તિટ્ઠતિ.

રૂપૂપયન્તિ તણ્હાદિટ્ઠૂપયવસેન રૂપં ઉપગન્ત્વા આરમ્મણં કત્વા. **વિઞ્ઞાણં તિટ્ઠમાનં તિટ્ઠતી**તિ તસ્મિં આરમ્મણે રૂપારમ્મણં વિઞ્ઞાણં તિટ્ઠન્તં તિટ્ઠતિ. **રૂપારમ્મણં રૂપપતિટ્ઠ**ન્તિ રૂપમેવ આરમ્મણં આલમ્બિત્વા રૂપમેવ પતિટ્ઠં કત્વા. **નન્દૂપસેચન**ન્તિ સપ્પીતિકતણ્હોદકેન આસિત્તં વિઞ્ઞાણં. **વુદ્ધિ**ન્તિ વુદ્ધિભાવં. **વિરૂળ્હિ**ન્તિ જવનવસેન ઉપરિતો વિરૂળ્હિભાવં. **વેપુલ્લ**ન્તિ તદારમ્મણવસેન વેપુલ્લં.

અત્થિ રાગોતિઆદીનિ લોભસ્સેવ નામાનિ. સો હિ રઞ્જનવસેન **રાગો**, નન્દનવસેન **નન્દી**, તણ્હાયનવસેન **તણ્હા**તિ વુચ્ચતિ. **પતિટ્ઠિતં તત્થ વિઞ્ઞાણં વિરૂળ્હ**ન્તિ કમ્મં જવાપેત્વા પટિસન્ધિઆકડ્ઢનસમત્થતાય પતિટ્ઠિતઞ્ચેવ વિરૂળ્હઞ્ચ. **યત્થા**તિ તેભૂમકવટ્ટે ભુમ્મં. સબ્બત્થ વા પુરિમપદે એતં ભુમ્મં. **અત્થિ તત્થ સઙ્ખારાનં વુદ્ધી**તિ ઇદં ઇમસ્મિં વિપાકવટ્ટે ઠિતસ્સ આયતિં વટ્ટહેતુકે સઙ્ખારે સન્ધાય વુત્તં. **યત્થ અત્થિ આયતિં પુનબ્ભવાભિનિબ્બત્તી**તિ યસ્મિં ઠાને આયતિં પુનબ્ભવાભિનિબ્બત્તિ અત્થિ. તત્થ પુરિમસુત્તં રૂપાદિઆરમ્મણલગ્ગનવસેન વુત્તં, દુતિયસુત્તં

તદેવારમ્મણં અભિનન્દનવસેન વુત્તં, તતિયં વિઞ્ઞાણપતિટ્ઠાનવસેન વુત્તં, ચતુત્થં ચતુબ્બિધઆહારવસેન, કુસલાકુસલવિઞ્ઞાણપતિટ્ઠાનવસેન વુત્તન્તિ ઞાતબ્બં.

યેભુય્યેનાતિ પાયેન. **મુય્હન્તી**તિ મોહં આપજ્જન્તિ. **સમ્મુય્હન્તી**તિ વિસેસેન મુય્હન્તિ. **સમ્પમુય્હન્તી**તિ સબ્બાકારેન મુય્હન્તિ. અથ વા રૂપારમ્મણં પટિચ્ચ **મુય્હન્તિ**, સદ્દારમ્મણં પટિચ્ચ **સમ્મુય્હન્તિ**, મુતારમ્મણં પટિચ્ચ **સમ્પમુય્હન્તિ**. **અવિજ્જાય અન્ધીકતા**તિ અટ્ઠસુ ઠાનેસુ અઞ્ઞાણાય અવિજ્જાય અન્ધીકતા. ''ગતા''તિ વા પાઠો, અન્ધભાવં ઉપગતાતિ અત્થો. **પગાળ્હો**તિ પવિટ્ઠો. **ઓગાળ્હો**તિ હેટ્ઠાભાગં પવિટ્ઠો. **અજ્ઝોગાળ્હો**તિ અધિઓગાહિત્વા અવત્થરિત્વા વિસેસેન પવિટ્ઠો **નિમુગ્ગો**તિ અધોમુખં હુત્વા પવિટ્ઠો. અથ વા દસ્સનસંસગ્ગેન **ઓગાળ્હો**. સવનસંસગ્ગેન **અજ્ઝોગાળ્હો**. વચનસંસગ્ગેન **નિમુગ્ગો**. સપ્પુરિસસંસગ્ગવિરહિતો વા **ઓગાળ્હો**. સદ્ધમ્મસેવનવિરહિતો વા **અજ્ઝોગાળ્હો**. ધમ્માનુધમ્મપટિપત્તિવિરહિતો વા **નિમુગ્ગો**.

વિવેકાતિ વિવિત્તિ, વિવિચ્ચનં વા વિવેકો. **તયો**તિ ગણનપરિચ્છેદો. **કાયવિવેકો**તિ કાયેન વિવિત્તિ, વિના અપસક્કનં. **ચિત્તવિવેકા**દીસુપિ એસેવ નયો. **ઇધ ભિક્ખૂ**તિ ઇમસ્મિં સાસને. સંસારે ભયં ઇક્ખનતો ભિક્ખુ. **વિવિત્ત**ન્તિ સુઞ્ઞં, અપ્પસદ્દં અપ્પનિગ્ઘોસન્તિ અત્થો. એતદેવ હિ સન્ધાય વિભઙ્ગે ''વિવિત્તન્તિ સન્તિકે ચેપિ સેનાસનં હોતિ, તઞ્ચ અનાકિણ્ણં ગહટ્ઠેહિ પબ્બજિતેહિ, તેન તં વિવિત્ત''ન્તિ (વિભ॰ ૫૨૬) વુત્તં. સેતિ ચેવ આસતિ ચ એત્થાતિ સેનાસનં, મઞ્ચપીઠાદીનમેતમધિવચનં. તેનાહ –

> ''સેનાસનન્તિ મઞ્ચોપિ સેનાસનં, પીઠમ્પિ... ભિસિપિ... બિબ્બોહનમ્પિ... વિહારોપિ... અડ્ઢયોગોપિ... પાસાદોપિ... અટ્ટોપિ... માળોપિ... લેણમ્પિ... ગુહાપિ... રુક્ખમૂલમ્પિ... વેળુગુમ્બોપિ... યત્થ વા પન ભિક્ખૂ પટિક્કમન્તિ, સબ્બમેતં સેનાસન''ન્તિ (વિભ॰ ૫૨૭).

અપિ ચ વિહારો અડ્ઢયોગો પાસાદો હમ્મિયં ગુહાતિ ઇદં **વિહારસેનાસનં** નામ. મઞ્ચો પીઠં ભિસિ બિબ્બોહનન્તિ ઇદં **મઞ્ચપીઠસેનાસનં** નામ. ચિમિલિકા ચમ્મખણ્ડો તિણસન્થારો પણ્ણસન્થારોતિ ઇદં **સન્થતસેનાસનં** નામ. યત્થ વા પન ભિક્ખૂ પટિક્કમન્તિ, ઇદં **ઓકાસસેનાસનં** નામાતિ એવં ચતુબ્બિધં સેનાસનં હોતિ. તં સબ્બમ્પિ સેનાસનગ્ગહણેન ગહિતમેવ.

ઇધ પનસ્સ સકુણસદિસસ્સ ચાતુદ્દિસસ્સ ભિક્ખુનો અનુચ્છવિકસેનાસનં દસ્સેન્તો ''**અરઞ્ઞં રુક્ખમૂલ**''ન્તિઆદિમાહ. તત્થ **અરઞ્ઞ**ન્તિ ''નિક્ખમિત્વા બહિ ઇન્દખીલા સબ્બમેતં અરઞ્ઞ''ન્તિ (વિભ॰ ૫૨૯) ઇદં ભિક્ખુનીનં વસેન આગતં. ''આરઞ્ઞકં નામ સેનાસનં પઞ્ચધનુસતિકં પચ્છિમ''ન્તિ (પારા॰ ૬૫૪) ઇદં પન ઇમસ્સ ભિક્ખુનો અનુરૂપં. તસ્સ લક્ખણં વિસુદ્ધિમગ્ગે ધુતઙ્ગનિદ્દેસે (વિસુદ્ધિ॰ ૧.૩૧) વુત્તં. **રુક્ખમૂલ**ન્તિ યંકિઞ્ચિ સન્તચ્છાયં વિવિત્તં રુક્ખમૂલં. **પબ્બત**ન્તિ સેલં. તત્થ હિ ઉદકસોણ્ડીસુ ઉદકકિચ્ચં કત્વા સીતાય રુક્ખચ્છાયાય નિસિન્નસ્સ નાનાદિસાસુ ખાયમાનાસુ સીતેન વાતેન બીજિયમાનસ્સ ચિત્તં એકગ્ગં હોતિ. **કન્દર**ન્તિ કં વુચ્ચતિ ઉદકં, તેન દારિતં, ઉદકેન ભિન્નં પબ્બતપદેસં. યં ''નદીતુમ્બ''ન્તિપિ ''નદીકુઞ્જ''ન્તિપિ વદન્તિ. તત્થ હિ રજતપટ્ટસદિસા વાલુકા હોતિ, મત્થકે મણિવિતાનં વિય વનગહનં, મણિખન્ધસદિસં ઉદકં સન્દતિ. એવરૂપં કન્દરં ઓરુય્હ પાનીયં પિવિત્વા ગત્તાનિ સીતાનિ કત્વા વાલુકં ઉસ્સાપેત્વા પંસુકૂલચીવરં પઞ્ઞપેત્વા નિસિન્નસ્સ સમણધમ્મં કરોતો ચિત્તં એકગ્ગં હોતિ. **ગિરિગુહ**ન્તિ દ્વિન્નં પબ્બતાનં અન્તરં, એકસ્મિંયેવ વા ઉમઙ્ગસદિસં મહાવિવરં. સુસાનલક્ખણં વિસુદ્ધિમગ્ગે (વિસુદ્ધિ॰ ૧.૩૪) વુત્તં.

વનપત્થન્તિ ગામન્તં અતિક્કમિત્વા મનુસ્સાનં અનુપચારટ્ઠાનં યત્થ ન કસન્તિ ન વપન્તિ. તેનેવાહ ''વનપત્થન્તિ દૂરાનમેતં સેનાસનાનં અધિવચન''ન્તિઆદિ (વિભ॰ ૫૩૧). **અબ્ભોકાસન્તિ** અચ્છન્નં. આકઙ્ખમાનો પનેત્થ ચીવરકુટિં કત્વા વસતિ. **પલાલપુઞ્જન્તિ** પલાલરાસિં. મહાપલાલપુઞ્જતો હિ પલાલં નિક્કડ્ઢિત્વા પબ્ભારલેણસદિસે આલયે કરોન્તિ, ગચ્છગુમ્બાદીનમ્પિ ઉપરિ પલાલં પક્ખિપિત્વા હેટ્ઠા નિસિન્ના સમણધમ્મં કરોન્તિ. સબ્બમેતં સન્ધાય વુત્તં ''કાયેન વિવિત્તો વિહરતી''તિઆદિ. એકો ચઙ્કમં અધિટ્ઠાતિ પવત્તયતીતિ વુત્તં હોતિ. **ઇરિયતી**તિ ઇરિયાપથં વત્તયતિ. **વત્તતી**તિ ઇરિયાપથવુત્તિં ઉપ્પાદેતિ. **પાલેતી**તિ ઇરિયાપથં રક્ખતિ. **યપેતી**તિ યપયતિ. **યાપેતી**તિ યાપયતિ.

પઠમં ઝાનં સમાપન્નસ્સાતિ કુસલજ્ઝાનસમઙ્ગિસ્સ. **નીવરણેહિ ચિત્તં વિવિત્તન્તિ** ઉપચારેન નીવરણેહિ વિવિત્તમ્પિ સમાનં અન્તોઅપ્પનાયં સુટ્ઠુ વિવિત્તં નામ હોતીતિ દસ્સેતું ''પઠમં ઝાનં સમાપન્નસ્સ નીવરણેહિ ચિત્તં વિવિત્તં હોતી''તિ વુત્તં. એસેવ નયો વિતક્કવિચારપીતિસુખદુક્ખેહિ દુતિયતતિયચતુત્થજ્ઝાનાનિ સમાપન્નાનન્તિ. **રૂપસઞ્ઞાયા**તિ કુસલવિપાકકિરિયવસેન પઞ્ચદસન્નં રૂપાવચરજ્ઝાનાનં સઞ્ઞાય. **પટિઘસઞ્ઞાયા**તિ ચક્ખુરૂપાદિસઙ્ઘટ્ટનેન ઉપ્પન્નાય કુસલાકુસલવિપાકવસેન દ્વિપઞ્ચવિઞ્ઞાણસઙ્ખાતાય પટિઘસઞ્ઞાય ચ. **નાનત્તસઞ્ઞાયા**તિ નાનારમ્મણે પવત્તાય ચતુચત્તાલીસકામાવચરસઞ્ઞાય ચ ચિત્તં વિવિત્તં હોતિ સુઞ્ઞં હોતિ.

આકાસાનઞ્ચાયતનં સમાપન્નસ્સાતિ એત્થ નાસ્સ અન્તોતિ અનન્તં, આકાસં અનન્તં આકાસાનન્તં, આકાસાનન્તમેવ આકાસાનઞ્ચં, તં આકાસાનઞ્ચં અધિટ્ઠાનટ્ઠેન આયતનમસ્સ સસમ્પયુત્તધમ્મસ્સ ઝાનસ્સ દેવાનં દેવાયતનમિવાતિ આકાસાનઞ્ચાયતનં, કસિણુગ્ઘાટિમાકાસારમ્મણઝાનસ્સેતં અધિવચનં. તં આકાસાનઞ્ચાયતનં સમાપન્નસ્સ કુસલકિરિયઝાનં સમાપન્નસ્સ. **રૂપસઞ્ઞાયા**તિ સઞ્ઞાસીસેન રૂપાવચરજ્ઝાનતો ચેવ તદારમ્મણતો ચ. રૂપાવચરજ્ઝાનમ્પિ હિ ''રૂપ''ન્તિ વુચ્ચતિ ''રૂપી રૂપાનિ પસ્સતી''તિઆદીસુ (પટિ॰ મ॰ ૧.૨૦૯), તસ્સ આરમ્મણમ્પિ ''બહિદ્ધા રૂપાનિ પસ્સતિ સુવણ્ણદુબ્બણ્ણાની''તિઆદીસુપિ (પટિ॰ મ॰ ૧.૨૦૯). તસ્મા ઇધ રૂપે સઞ્ઞા રૂપસઞ્ઞાતિ એવં સઞ્ઞાસીસેન રૂપાવચરજ્ઝાનસ્સેતં અધિવચનં. રૂપે સઞ્ઞા અસ્સાતિ રૂપસઞ્ઞં, રૂપમસ્સ નામન્તિ વુત્તં હોતિ. એવં પથવીકસિણાદિભેદસ્સ તદારમ્મણસ્સ ચેતં અધિવચનન્તિ વેદિતબ્બં. એતાય કુસલવિપાકકિરિયાવસેન પઞ્ચદસવિધાય ઝાનસઙ્ખાતાય રૂપસઞ્ઞાય. એતાય ચ પથવીકસિણાદિવસેન અટ્ઠવિધાય આરમ્મણસઙ્ખાતાય રૂપસઞ્ઞાય.

પટિઘસઞ્ઞાયાતિ ચક્ખાદીનં વત્થૂનં રૂપાદીનં આરમ્મણાનઞ્ચ પટિઘાતેન સમુપ્પન્ના સઞ્ઞા પટિઘસઞ્ઞા, રૂપસઞ્ઞાદીનં એતં અધિવચનં. યથાહ – ''તત્થ કતમા પટિઘસઞ્ઞા? રૂપસઞ્ઞા સદ્દસઞ્ઞા ગન્ધસઞ્ઞા રસસઞ્ઞા ફોટ્ઠબ્બસઞ્ઞા, ઇમા વુચ્ચન્તિ પટિઘસઞ્ઞાયો''તિ (વિભ॰ ૬૦૩). તા કુસલવિપાકા પઞ્ચ અકુસલવિપાકા પઞ્ચાતિ એતાય પટિઘસઞ્ઞાય.

નાનત્તસઞ્ઞાયાતિ નાનત્તે ગોચરે પવત્તાય સઞ્ઞાય, નાનત્તાય વા સઞ્ઞાય. યથાહ – ''તત્થ કતમા નાનત્તસઞ્ઞા? અસમાપન્નસ્સ મનોધાતુસમઙ્ગિસ્સ વા મનોવિઞ્ઞાણધાતુસમઙ્ગિસ્સ વા સઞ્ઞા સઞ્જાનના સઞ્જાનિતત્તં, ઇમા વુચ્ચન્તિ નાનત્તસઞ્ઞાયો''તિ (વિભ॰ ૬૦૪) એવં વિભઙ્ગે વિભજિત્વા વુત્તા. તા ઇધ અધિપ્પેતા. અસમાપન્નસ્સ મનોધાતુમનોવિઞ્ઞાણધાતુસઙ્ગહિતા સઞ્ઞા રૂપસદ્દાદિભેદે નાનત્તે નાનાસભાવે ગોચરે પવત્તન્તિ. યસ્મા ચેસા અટ્ઠ કામાવચરકુસલસઞ્ઞા, દ્વાદસ અકુસલસઞ્ઞા, એકાદસ કામાવચરકુસલવિપાકસઞ્ઞા, દ્વે

અકુસલવિપાકસઞ્ઞા , એકાદસ કામાવચરકિરિયસઞ્ઞાતિ એવં ચતુચત્તાલીસમ્પિ સઞ્ઞા નાનત્તા નાનાસભાવા અઞ્ઞમઞ્ઞં અસદિસા, તસ્મા ''નાનત્તસઞ્ઞા''તિ વુત્તા, તાય નાનત્તસઞ્ઞાય.

ચિત્તં વિવિત્તં હોતીતિ આકાસાનઞ્ચાયતનં સમાપન્નસ્સ રૂપસઞ્ઞાપટિઘસઞ્ઞાનાનત્તસઞ્ઞાસઙ્ખાતાહિ સઞ્ઞાહિ ઝાનચિત્તં વિવિત્તં હોતિ વિના હોતિ અપસક્કનં હોતિ. **વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતન**ન્તિ એતદેવ વિઞ્ઞાણં અધિટ્ઠાનટ્ઠેન આયતનમસ્સાતિ વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતનં, આકાસે પવત્તવિઞ્ઞાણારમ્મણસ્સ ઝાનસ્સેતં અધિવચનં. તં ઝાનં સમાપન્નસ્સ વુત્તપ્પકારાય આકાસાનઞ્ચાયતનસઞ્ઞાય ચિત્તં વિવિત્તં હોતિ.

આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનન્તિ એત્થ પન નાસ્સ કિઞ્ચનન્તિ અકિઞ્ચનં, અન્તમસો ભઙ્ગમત્તમ્પિ અસ્સ અવસિટ્ઠં નત્થીતિ વુત્તં હોતિ. અકિઞ્ચનસ્સ ભાવો આકિઞ્ચઞ્ઞં, આકાસાનઞ્ચાયતનવિઞ્ઞાણાપગમસ્સેતં અધિવચનં. તં આકિઞ્ચઞ્ઞં અધિટ્ઠાનટ્ઠેન આયતનમસ્સાતિ આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનં, આકાસે પવત્તિતવિઞ્ઞાણાપગમારમ્મણઝાનસ્સેતં અધિવચનં. તં આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનં સમાપન્નસ્સ તાય વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતનસઞ્ઞાય ચિત્તં વિવિત્તં.

નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનન્તિ એત્થ પન યાય સઞ્ઞાય ભાવતો તં ''નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતન''ન્તિ વુચ્ચતિ, યથાપટિપન્નસ્સ સા સઞ્ઞા હોતિ, તં તાવ દસ્સેતું વિભઙ્ગે (વિભ॰ ૬૨૦) ''નેવસઞ્ઞીનાસઞ્ઞી''તિ ઉદ્ધરિત્વા તઞ્ઞેવ ''આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનં સન્તતો મનસિ કરોતિ, સઙ્ખારાવસેસસમાપત્તિં ભાવેતિ, તેન વુચ્ચતિ નેવસઞ્ઞીનાસઞ્ઞી''તિ વુત્તં. તત્થ સન્તતો મનસિ કરોતીતિ ''સન્તોવતાયં સમાપત્તિ, યત્ર હિ નામ નત્થિભાવમ્પિ આરમ્મણં કરિત્વા વસતી''તિ એવં સન્તારમ્મણતાય નં ''સન્તા''તિ મનસિ કરોતિ. તં નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનં અપ્પેત્વા નિસિન્નસ્સ તાય આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનસઞ્ઞાય ઝાનચિત્તં સુઞ્ઞં હોતિ.

સોતાપન્નસ્સાતિ સોતાપત્તિફલં પત્તસ્સ. **સક્કાયદિટ્ઠિયા**તિ વીસતિવત્થુકાય સક્કાયદિટ્ઠિયા. **વિચિકિચ્છાયા**તિ અટ્ઠસુ ઠાનેસુ કઙ્ખાય. **સીલબ્બતપરામાસા**તિ ''સીલેન સુદ્ધિ, વતેન સુદ્ધી''તિ પરામસિત્વા ઉપ્પજ્જનકદિટ્ઠિ. **દિટ્ઠાનુસયા**તિ અપ્પહીનટ્ઠેન સન્તાને અનુસયકા દિટ્ઠાનુસયા. તથા **વિચિકિચ્છાનુસયા. તદેકટ્ઠેહિ ચા**તિ તેહિ સક્કાયદિટ્ઠિઆદીહિ એકતો ઠિતેહિ ચ. ઉપતાપેન્તિ વિબાધેન્તિ ચાતિ કિલેસા, તેહિ સક્કાયદિટ્ઠિયાદિકિલેસેહિ ચિત્તં વિવિત્તં સુઞ્ઞં હોતિ. એત્થ ''તદેકટ્ઠ''ન્તિ દુવિધં એકટ્ઠં પહાનેકટ્ઠં સહજેકટ્ઠઞ્ચ. અપાયગમનીયા હિ કિલેસા યાવ સોતાપત્તિમગ્ગેન ન પહીયન્તિ, તાવ દિટ્ઠિવિચિકિચ્છાહિ સહ એકસ્મિં પુગ્ગલે ઠિતાતિ પહાનેકટ્ઠા. દસસુ હિ કિલેસેસુ ઇધ દિટ્ઠિવિચિકિચ્છા એવ આગતા. અનુસયેસુ દિટ્ઠાનુસયવિચિકિચ્છાનુસયા આગતા. સેસા પન અપાયગમનીયો લોભો દોસો મોહો માનો થિનં ઉદ્ધચ્ચં અહિરિકં અનોત્તપ્પન્તિ અટ્ઠ કિલેસા દિટ્ઠિવિચિકિચ્છાહિ સહ પહાનેકટ્ઠા હુત્વા દ્વીહિ અનુસયેહિ સદ્ધિં સોતાપત્તિમગ્ગેન પહીયન્તિ. રાગદોસમોહપમુખેસુ વા દિયડ્ઢેસુ કિલેસસહસ્સેસુ સોતાપત્તિમગ્ગેન દિટ્ઠિયા પહીયમાનાય દિટ્ઠિયા સહ વિચિકિચ્છા પહીના, દિટ્ઠાનુસયવિચિકિચ્છાનુસયેહિ સહ અપાયગમનીયા સબ્બકિલેસા પહાનેકટ્ઠવસેન પહીયન્તિ. સહજેકટ્ઠા પન દિટ્ઠિયા સહ વિચિકિચ્છાય ચ સહ એકેકસ્મિં ચિત્તે ઠિતા અવસેસકિલેસા.

સોતાપત્તિમગ્ગેન હિ ચત્તારિ દિટ્ઠિસહગતાનિ વિચિકિચ્છાસહગતઞ્ચાતિ પઞ્ચ ચિત્તાનિ પહીયન્તિ. તત્થ દ્વીસુ દિટ્ઠિસમ્પયુત્તઅસઙ્ખારિકચિત્તેસુ પહીયમાનેસુ તેહિ સહજાતો લોભો મોહો ઉદ્ધચ્ચં અહિરિકં અનોત્તપ્પન્તિ ઇમે કિલેસા સહજેકટ્ઠવસેન પહીયન્તિ, દ્વીસુ દિટ્ઠિસમ્પયુત્તસસઙ્ખારિકચિત્તેસુ પહીયમાનેસુ તેહિ સહજાતો લોભો મોહો થિનં ઉદ્ધચ્ચં અહિરિકં અનોત્તપ્પન્તિ ઇમે કિલેસા સહજેકટ્ઠવસેન પહીયન્તિ, વિચિકિચ્છાસહગતચિત્તે પહીયમાને

તેન સહજાતો મોહો ઉદ્ધચ્ચં અહિરિકં અનોત્તપ્પન્તિ ઇમે કિલેસા સહજેકટ્ઠવસેન પહીયન્તિ. તેહિ દુવિધેકટ્ઠેહિ કિલેસેહિ ચિત્તં વિવિત્તં હોતીતિ મગ્ગચિત્તં વિવિચ્ચતિ, ફલચિત્તં વિવિત્તં વિયુત્તં અપસક્કિતં સુઞ્ઞં હોતીતિ અત્થો.

સકદાગામિસ્સ ઓળારિકા કામરાગસઞ્ઞોજનાતિ ઓળારિકભૂતા કાયદ્વારે વીતિક્કમસ્સ પચ્ચયભાવેન થૂલભૂતા મેથુનરાગસઙ્ખાતા સઞ્ઞોજના. સો હિ કામભવે સઞ્ઞોજેતીતિ ''સઞ્ઞોજન''ન્તિ વુચ્ચતિ. **પટિઘસઞ્ઞોજના**તિ બ્યાપાદસઞ્ઞોજના. સો હિ આરમ્મણે પટિહઞ્ઞતીતિ ''પટિઘ''ન્તિ વુચ્ચતિ. તે એવ થામગતટ્ઠેન સન્તાને અનુસેન્તીતિ **અનુસયા**. **અણુસહગતા**તિ સુખુમભૂતા કામરાગસઞ્ઞોજના પટિઘસઞ્ઞોજના અણુસહગતા કામરાગાનુસયા પટિઘાનુસયાતિ અપ્પહીનટ્ઠેન સન્તાને અનુસયનવસેન સુખુમભૂતા કામરાગપટિઘાનુસયા. **તદેકટ્ઠેહિ ચા**તિ વુત્તત્થેહિ દુવિધેકટ્ઠેહિ કિલેસેહિ ચિત્તં વિવિત્તં સુઞ્ઞં હોતિ.

અરહતોતિ કિલેસારીનં હતત્તા ''અરહા''તિ લદ્ધનામસ્સ. **રૂપરાગા**તિ રૂપભવે છન્દરાગા . **અરૂપરાગા**તિ અરૂપભવે છન્દરાગા. **માના**તિ અરહત્તમગ્ગવજ્ઝા માના એવ. તથા ઉદ્ધચ્ચઅવિજ્જામાનાનુસયાદયો અરહત્તમગ્ગવજ્ઝા. એતેસુ ઉણ્ણતિલક્ખણો માનો. અવૂપસમલક્ખણં ઉદ્ધચ્ચં. અન્ધભાવલક્ખણા અવિજ્જા. રૂપરાગઅરૂપરાગવસેન પવત્તા ભવરાગાનુસયા. **તદેકટ્ઠેહિ ચા**તિ તેહિ એકતો ઠિતેહિ ચ કિલેસેહિ. **બહિદ્ધા ચ સબ્બનિમિત્તેહી**તિ અજ્ઝત્તચિત્તસન્તાને અકુસલક્ખન્ધે ઉપાદાય ''બહિદ્ધા''તિ સઙ્ખં ગતેહિ અજ્ઝત્તં મુઞ્ચિત્વા બહિદ્ધા પવત્તેહિ સબ્બસઙ્ખારનિમિત્તેહિ મગ્ગચિત્તં વિવિચ્ચતિ વિના હોતિ અપસક્કતિ, ફલચિત્તં વિવિત્તં વિયુત્તં અપસક્કિતં હોતિ.

તત્થ કિલેસપટિપાટિયા મગ્ગપટિપાટિયા ચાતિ દ્વિધા અનુસયાનં અભાવો વેદિતબ્બો. કિલેસપટિપાટિયા હિ કામરાગાનુસયપટિઘાનુસયાનં તતિયમગ્ગેન અભાવો હોતિ, માનાનુસયસ્સ ચતુત્થમગ્ગેન, દિટ્ઠાનુસયવિચિકિચ્છાનુસયાનં પઠમમગ્ગેન, ભવરાગાનુસયાવિજ્જાનુસયાનં ચતુત્થમગ્ગેનેવ. મગ્ગપટિપાટિયા પન પઠમમગ્ગેન દિટ્ઠાનુસયવિચિકિચ્છાનુસયાનં અભાવો હોતિ, દુતિયમગ્ગેન કામરાગાનુસયપટિઘાનુસયાનં તનુભાવો, તતિયમગ્ગેન સબ્બસો અભાવો, ચતુત્થમગ્ગેન માનાનુસયભવરાગાનુસયાવિજ્જાનુસયાનં અભાવો હોતિ. **ચિત્તવિવેકો**તિ મહગ્ગતલોકુત્તરચિત્તાનં કિલેસેહિ સુઞ્ઞભાવો, તુચ્છભાવોતિ અત્થો.

ઉપધિવિવેકોતિ કિલેસક્ખન્ધઅભિસઙ્ખારસઙ્ખાતાનં ઉપધીનં સુઞ્ઞભાવો. ઉપધિં તાવ દસ્સેતું "**ઉપધિ વુચ્ચન્તિ કિલેસા ચા**"તિઆદિમાહ. રાગાદયો યસ્સ ઉપ્પજ્જન્તિ, તં ઉપતાપેન્તિ વિબાધેન્તીતિ **કિલેસા** ચ. ઉપાદાનગોચરા રૂપાદયો **પઞ્ચક્ખન્ધા** ચ. ઉપાદાનસમ્ભૂતા પુઞ્ઞાપુઞ્ઞઆનેઞ્જા**ભિસઙ્ખારા** ચ. **અમત**ન્તિ નત્થિ એતસ્સ મરણસઙ્ખાતં મતન્તિ અમતં, કિલેસવિસપટિપક્ખત્તા અગદન્તિપિ અમતં. સંસારયોનિગતિઉપપત્તિવિઞ્ઞાણટ્ઠિતિસત્તાવાસેસુ સંસિબ્બતિ વિનતીતિ તણ્હા ''વાન''ન્તિ વુચ્ચતિ, તં તત્થ નત્થીતિ **નિબ્બાનં**. **વિવેકટ્ઠકાયાન**ન્તિ ગણસઙ્ગણિકાય અપગતસરીરાનં. **નેક્ખમ્માભિરતાન**ન્તિ નેક્ખમ્મે કામાદિતો નિક્ખન્તે પઠમજ્ઝાનાદિકે અભિરતાનં તન્નિન્નાનં. **પરમવોદાનપ્પત્તાન**ન્તિ ઉત્તમપરિસુદ્ધભાવફલં પાપુણિત્વા ઠિતાનં. ''ઉપક્કિલેસાભાવેન પરિસુદ્ધચિત્તાનં, કિલેસેહિ મુત્તભાવેન **પરમવોદાનપ્પત્તાનં**. વિક્ખમ્ભનપ્પહાનેન પરિસુદ્ધચિત્તાનં, સમુચ્છેદપ્પહાનેન **પરમવોદાનપ્પત્તાન**''ન્તિ એવમેકે વણ્ણયન્તિ. **નિરૂપધીન**ન્તિ વિગતૂપધીનં. **વિસઙ્ખારગતાન**ન્તિ સઙ્ખારારમ્મણં ચજિત્વા વિગતસઙ્ખારં નિબ્બાનં આરમ્મણવસેન ઉપગતાનં. **વિસઙ્ખારગતં ચિત્ત**ન્તિ એત્થપિ હિ નિબ્બાનમેવ ''વિસઙ્ખાર''ન્તિ વુત્તં.

વિદૂરેતિ વિવિધે દૂરે. **સુવિદૂરે**તિ સુટ્ઠુ વિદૂરે. **ન સન્તિકે**તિ ન સમીપે. **ન સામન્તા**તિ ન એકપસ્સે. **અનાસન્ને**તિ અનચ્ચન્તસમીપે. **વિવેકટ્ઠે**તિ અતિદૂરે, વિગતેતિ અત્થો. **તાદિસો**તિ તંસદિસો. **તસ્સણ્ઠિતો**તિ તેન આકારેન ઠિતો. **તપ્પકારો**તિ તેન પકારેન ઠિતો. **તપ્પટિભાગો**તિ તંકોટ્ઠાસિકો. અથ વા ''અત્તભાવગુહાય લગ્ગભાવેન **તાદિસો**. કિલેસેહિ છન્નભાવેન **તસ્સણ્ઠિતો**. મોહનસ્મિં પગાળ્હભાવેન **તપ્પકારો**. તીહિ વિવેકેહિ દૂરભાવેન **તપ્પટિભાગો**તિ એવમેકે વણ્ણયન્તિ.

દુપ્પહાયાતિ સુખેન પહાતબ્બા ન હોન્તિ. **દુચ્ચજ્જા**તિ સુખેન જહિતું ન સક્કા. **દુપ્પરિચ્ચજ્જા**તિ સબ્બાકારેન જહિતું ન સક્કા. **દુન્નિમ્મદયા**તિ નિમ્મદં અમદં કાતું ન સક્કા. **દુબ્બિનિવેઠયા**તિ વિનિવેઠનં મોચનં કાતું ન સક્કા. **દુત્તરા**તિ ઉત્તરિત્વા અતિક્કન્તું ન સક્કા. **દુપ્પતરા**તિ વિસેસેત્વા તરિતું ન સક્કા. **દુસ્સમતિક્કમા**તિ દુક્ખેન અતિક્કમિતબ્બા. **દુબ્બિનિવત્તા**તિ નિવત્તેતું દુક્ખા. અથ વા ''પકતિવસેન દુપ્પરિચ્ચજ્જા. ગોણપતાસં વિય **દુન્નિમ્મદયા**. નાગપાસં વિય **દુબ્બિનિવેઠયા**. ગિમ્હસમયે મરુકન્તારં વિય **દુત્તરા દુપ્પતરા**. બ્યગ્ઘપરિગ્ગહિતા અટવી વિય **દુસ્સમતિક્કમા**. સમુદ્દવીચિ વિય **દુબ્બિનિવત્તા**તિ એવમેકે વણ્ણયન્તિ.

૮. એવં પઠમગાથાય ''દૂરે વિવેકા હિ તથાવિધો''તિ સાધેત્વા પુન તથાવિધાનં સત્તાનં ધમ્મતં આવિ કરોન્તો ''**ઇચ્છાનિદાના**''તિઆદિગાથમાહ. તત્થ **ઇચ્છાનિદાના**તિ તણ્હાહેતુકા. **ભવસાતબદ્ધા**તિ સુખવેદનાદિમ્હિ ભવસાતેન બદ્ધા. **તે દુપ્પમુઞ્ચા**તિ તે ભવસાતવત્થુભૂતા ધમ્મા. તે વા તત્થ બદ્ધા ઇચ્છાનિદાના સત્તા દુપ્પમોચયા. **ન હિ અઞ્ઞમોક્ખા**તિ અઞ્ઞે ચ મોચેતું ન સક્કોન્તિ. કારણવચનં વા એતં. તે સત્તા દુપ્પમુઞ્ચા. કસ્મા? યસ્મા અઞ્ઞેન મોચેતબ્બા ન હોન્તિ. યદિ સત્તા મુઞ્ચેય્યું, સકેન થામેન મુઞ્ચેય્યુન્તિ અયમસ્સ અત્થો. **પચ્છા પુરે વાપિ અપેક્ખમાના**તિ અનાગતે અતીતે વા કામે અપેક્ખમાના. **ઇમે વ કામે પુરિમે વ જપ્પન્તિ** ઇમે વા પચ્ચુપ્પન્ને કામે પુરિમે વા દુવિધેપિ અતીતાનાગતે બલવતણ્હાય પત્થયમાના. ઇમેસઞ્ચ દ્વિન્નં પદાનં ''તે દુપ્પમુઞ્ચા ન હિ અઞ્ઞમોક્ખા''તિ ઇમિનાવ સહ સમ્બન્ધો વેદિતબ્બો. ઇતરથા અપેક્ખમાના જપ્પં કિં કરોન્તિ, કિં વા કતાતિ ન પઞ્ઞાયેય્યું.

ભવસાતબદ્ધાતિ ભવે સાતં ભવસાતં, તેન ભવસાતેન સુખસ્સાદેન બદ્ધા હુત્વા ઠિતા. તં ભાજેત્વા દસ્સેતું ''**એકં ભવસાતં – સુખા વેદના**''તિઆદિમાહ. યોબ્બનભાવો **યોબ્બઞ્ઞં**. અરોગભાવો **આરોગ્યં**. જીવિતિન્દ્રિયસ્સ પવત્તભાવો **જીવિતં**. **લાભો**તિ ચતુન્નં પચ્ચયાનં લાભો. **યસો**તિ પરિવારો. **પસંસા**તિ કિત્તિ. **સુખ**ન્તિ કાયિકચેતસિકં સુખં. **મનાપિકા રૂપા**તિ મનવડ્ઢનકા રૂપા. સેસેસુપિ એસેવ નયો.

ચક્ખુસમ્પદાતિ ચક્ખુસ્સ સમ્પદા. ''મય્હં ચક્ખુ સમ્પન્નં મણિવિમાને ઉગ્ઘાટિતસીહપઞ્જરં વિય ખાયતી''તિ ઉપ્પન્નં સુખસ્સાદં સન્ધાય ''ચક્ખુસમ્પદા''તિ વુત્તં. **સોતસમ્પદા**દીસુપિ એસેવ નયો. **સુખાય વેદનાય સાતબદ્ધા... પે॰... વિબદ્ધા**તિ વિવિધાકારેન **બદ્ધા**. **આબદ્ધા**તિ વિસેસેન આદિતો બદ્ધા. **લગ્ગા**તિ આરમ્મણેન સદ્ધિં અપ્પિતા. **લગ્ગિતા**તિ નાગદન્તે ફાણિતવારકો વિય લગ્ગિતા. યમેત્થ ચ અવુત્તં, તં સત્તો વિસત્તોતિઆદિમ્હિ વુત્તનયેન ગહેતબ્બં.

ન હિ અઞ્ઞમોક્ખાતિ ન પરેહિ મોક્ખા. **તે વા ભવસાતવત્થૂ દુપ્પમુઞ્ચા**તિ ભવે સુખસ્સાદવત્થુભૂતા ધમ્મા તે મુઞ્ચિતું દુક્ખા. **સત્તા વા એત્તો દુમ્મોચયા**તિ સત્તા એવ વા એતસ્મા ભવસાતવત્થુતો મોચેતું દુક્ખા.

દુરુદ્ધરાતિ ઉદ્ધરિતું દુક્ખા. **દુસ્સમુદ્ધરા**તિ સમન્તતો છિન્નતટે નરકાવાટે પતિતો વિય ઉદ્ધં કત્વા ઉદ્ધરિતું દુક્ખા. **દુબ્બુટ્ઠાપયા**તિ ઉટ્ઠાપેતું દુક્ખા. **દુસ્સમુટ્ઠાપયા**તિ સુખુમઅત્તભાવં પથવિયં પતિટ્ઠાપનં વિય ઉસ્સાપેતું અતિવિય દુક્ખા.

તે અત્તના પલિપપલિપન્નાતિ ગમ્ભીરકદ્દમે યાવ સીસતો નિમુગ્ગા ન સક્કોન્તિ. **પરં પલિપપલિપન્નં ઉદ્ધરિતુ**ન્તિ અપરં તથેવ નિમુગ્ગં હત્થે વા સીસે વા ગહેત્વા ઉદ્ધરિત્વા થલે પતિટ્ઠાપેતું ન સક્કોન્તિ. **સો વત ચુન્દા**તિ **સો**તિ વત્તબ્બાકારપુગ્ગલનિદ્દેસો. તસ્સ ''યો''તિ ઇમં ઉદ્દેસવચનં આહરિત્વા યો અત્તના પલિપપલિપન્નો, સો વત , ચુન્દ, પરં પલિપપલિપન્નં ઉદ્ધરિસ્સતીતિ. એવં સેસપદેસુ સમ્બન્ધો વેદિતબ્બો. **પલિપપલિપન્નો**તિ ગમ્ભીરકદ્દમે નિમુગ્ગો વુચ્ચતિ. યથા, ચુન્દ, કોચિ પુરિસો યાવ સીસતો ગમ્ભીરકદ્દમે નિમુગ્ગો, પરમ્પિ તથેવ નિમુગ્ગં હત્થે વા સીસે વા ગહેત્વા ઉદ્ધરિસ્સતીતિ નેતં ઠાનં વિજ્જતિ. ન હિ તં કારણમત્થિ, યેન સો તં ઉદ્ધરિત્વા થલે પતિટ્ઠાપેય્યાતિ. **અદન્તો અવિનીતો અપરિનિબ્બુતો**તિ એત્થ પન અનિબ્બિસેવનતાય **અદન્તો**. અસિક્ખિતવિનયતાય **અવિનીતો**. અનિબ્બુતકિલેસતાય **અપરિનિબ્બુતો**તિ વેદિતબ્બો. **સો** તાદિસો પરં **દમેસ્સતિ** નિબ્બિસેવનં કરિસ્સતિ, **વિનેસ્સતિ** તિસ્સો સિક્ખા સિક્ખાપેસ્સતિ. **પરિનિબ્બાપેસ્સતિ** તસ્સ કિલેસે નિબ્બાપેસ્સતિ.

નત્થઞ્ઞો કોચીતિ અઞ્ઞો કોચિ પુગ્ગલો મોચેતું સમત્થો નત્થિ. **સકેન થામેના**તિ અત્તનો ઞાણથામેન. **બલેના**તિ ઞાણબલેન. **વીરિયેના**તિ ઞાણસમ્પયુત્તચેતસિકવીરિયેન. **પુરિસપરક્કમેના**તિ પરં પરં ઠાનં અક્કમનેન મહન્તવીરિયેન.

નાહં સહિસ્સામીતિ અહં ન સહિસ્સામિ ન સક્કોમિ, ન વાયમિસ્સામીતિ વુત્તં હોતિ. **પમોચનાયા**તિ પમોચેતું. **કથંકથિ**ન્તિ સકઙ્ખં. **ધોતકા**તિ આલપનં. **તરેસી**તિ તરેય્યાસિ.

> ''અત્તના હિ કતં પાપં, અત્તના સંકિલિસ્સતિ;
> અત્તના અકતં પાપં, અત્તનાવ વિસુજ્ઝતિ;
> સુદ્ધી અસુદ્ધિ પચ્ચત્તં, નાઞ્ઞો અઞ્ઞં વિસોધયે''તિ. (ધ॰ પ॰ ૧૬૫; કથા॰ ૭૪૩) –

એત્થાયમત્થો – યેન અત્તના અકુસલં કમ્મં કતં હોતિ, સો ચતૂસુ અપાયેસુ દુક્ખં અનુભવન્તો અત્તનાવ સંકિલિસ્સતિ. યેન પન અત્તના અકતં પાપં, સો સુગતિઞ્ચેવ અગતિઞ્ચ ગચ્છન્તો અત્તનાવ વિસુજ્ઝતિ. કુસલકમ્મસઙ્ખાતા સુદ્ધિ અકુસલકમ્મસઙ્ખાતા ચ અસુદ્ધિ પચ્ચત્તં કારકસત્તાનં અત્તનિયેવ વિપચ્ચતિ. અઞ્ઞો પુગ્ગલો અઞ્ઞં પુગ્ગલં ન વિસોધયે નેવ વિસોધેતિ, ન કિલેસેતીતિ વુત્તં હોતિ.

તિટ્ઠતેવ નિબ્બાનન્તિ અમતમહાનિબ્બાનં તિટ્ઠતિયેવ. **નિબ્બાનગામિમગ્ગો**તિ પુબ્બભાગવિપસ્સનાતો પટ્ઠાય અરિયમગ્ગો. **તિટ્ઠામહં સમાદપેતા**તિ અહં ગણ્હાપેતા પતિટ્ઠાપેતા તિટ્ઠામિ. **એવં ઓવદિયમાના એવં અનુસાસિયમાના**તિ મયા એવં ઓવદિયમાના એવં અનુસાસિયમાના. એત્થ ઉપ્પન્ને વત્થુસ્મિં વદન્તો **ઓવદતિ** નામ, અનુપ્પન્ને વત્થુસ્મિં અનુસાસન્તો ''અયસોપિ તે ભવિસ્સતી''તિઆદિવસેન અનાગતં દસ્સેન્તો **અનુસાસતિ** નામ. સમ્મુખા વદન્તોપિ **ઓવદતિ** નામ, પરમ્મુખા દૂતસાસનં વા પેસેન્તો **અનુસાસતિ** નામ. સકિં વદન્તોપિ **ઓવદતિ** નામ, પુનપ્પુનં વદન્તો **અનુસાસતિ** નામ. ઓવદન્તો એવ વા **અનુસાસતિ** નામ. **અપ્પેકચ્ચે**તિ અપિ એકચ્ચે, એકેતિ અત્થો. **અચ્ચન્તનિટ્ઠં નિબ્બાનં આરાધેન્તી**તિ ખયવયસઙ્ખાતં અન્તં અતીતન્તિ અચ્ચન્તં, અચ્ચન્તઞ્ચ તં સબ્બસઙ્ખારાનં અપ્પવત્તિટ્ઠાનત્તા નિટ્ઠઞ્ચાતિ અચ્ચન્તનિટ્ઠં, એકન્તનિટ્ઠં, સતતનિટ્ઠન્તિ અત્થો. તં

અચ્ચન્તનિબ્બાનં આરાધેન્તિ સમ્પાદેન્તિ. **નારાધેન્તી**તિ ન સમ્પાદેન્તિ, ન પટિલભન્તીતિ અત્થો. **એત્થ ક્યાહન્તિ** એતેસુ કિં અહં, કિં કરોમીતિ અત્થો. **મગ્ગક્ખાયી**તિ પટિપદામગ્ગક્ખાયી . **આચિક્ખતિ** કથેતિ. **અત્તના પટિપજ્જમાના મુઞ્ચેય્યુ**ન્તિ પટિપજ્જન્તા મયં મુઞ્ચેય્યું.

અતીતં ઉપાદાયાતિ અતીતં પટિચ્ચ. **કથં પુરે અપેક્ખં કરોતી**તિ કેન પકારેન ઇક્ખં ઓલોકનં કરોતિ. **એવંરૂપો અહોસિ**ન્તિ દીઘરસ્સઅણુકથૂલાદિવસેન એવંજાતિકો એવરૂપો અભવિં. **તત્થ નન્દિં સમન્નાનેતી**તિ તસ્મિં રૂપારમ્મણે તણ્હં સમ્મા આનયતિ ઉપનેતિ. **વેદનાદી**સુપિ એસેવ નયો.

“**ઇતિ મે ચક્ખૂ**”તિઆદયો વત્થુઆરમ્મણવસેન તણ્હુપ્પત્તિં દસ્સેન્તો આહ. **ઇતિ રૂપાતી**તિ એવં રૂપા ઇતિ. **તત્થ છન્દરાગપટિબદ્ધ**ન્તિ તેસુ ચક્ખુરૂપેસુ દુબ્બલસઞ્ઞાતો છન્દો ચ બલવસઞ્ઞાતો રાગો ચ, તેન છન્દરાગેન પટિબદ્ધં અલ્લીનં. **વિઞ્ઞાણ**ન્તિ જવનચિત્તં. **છન્દરાગપટિબદ્ધત્તા વિઞ્ઞાણસ્સા**તિ તસ્સ જવનવિઞ્ઞાણસ્સ છન્દરાગેન બદ્ધભાવા. **તદભિનન્દતી**તિ તં આરમ્મણં તણ્હાવસેન અભિનન્દતિ.

યાનિસ્સ તાનીતિ યાનિ અસ્સ તાનિ. **પુબ્બે**તિ અતીતે. **સદ્ધિ**ન્તિ એકતો. **હસિતલપિતકીળિતાની**તિ દન્તવિદંસાદિહસિતાનિ ચ, વચીભેદં કત્વા લપિતાનિ ચ, કાયખિડ્ડાદિકીળિતાનિ ચ. **તદસ્સાદેતી**તિ તં અસ્સાદયતિ અસ્સાદં વિન્દતિ સાદિયતિ. **તં નિકામેતી**તિ તં નિકામયતિ પચ્ચાસીસતિ. **વિત્તિં આપજ્જતી**તિ તુટ્ઠિં પાપુણાતિ.

સિયન્તિ ભવેય્યં. **અપ્પટિલદ્ધસ્સ પટિલાભાયા**તિ અપ્પત્તસ્સ પાપુણનત્થાય. **ચિત્તં પણિદહતી**તિ ચિત્તં ઠપેતિ. **ચેતસો પણિધાનપચ્ચયા**તિ ચિત્તસ્સ ઠપનકારણા.

સીલેન વાતિ પઞ્ચસીલાદિસીલેન વા. **વતેન વા**તિ ધુતઙ્ગસમાદાનેન વા. **તપેન વા**તિ વીરિયસમાદાનેન વા. **બ્રહ્મચરિયેન વા**તિ મેથુનવિરતિયા વા. **દેવો વા**તિ મહાનુભાવો દેવરાજા વા. **દેવઞ્ઞતરો વા**તિ તેસં અઞ્ઞતરો વા.

જપ્પન્તાતિ ગુણવસેન કથેન્તા. **પજપ્પન્તા**તિ પકારેન કથેન્તા. **અભિજપ્પન્તા**તિ વિસેસેન કથેન્તા, ઉપસગ્ગવસેન વા વડ્ઢિતં.

૯. એવં પઠમગાથાય ‘‘દૂરે વિવેકા હિ તથાવિધો’’તિ સાધેત્વા દુતિયગાથાય ચ તથાવિધાનં ધમ્મતં આવિ કત્વા ઇદાનિ તેસં પાપકરણં આવિ કરોન્તો “**કામેસુ ગિદ્ધા**”તિ ગાથમાહ.

તસ્સત્થો – **તે** સત્તા કામેસુ પરિભોગતણ્હાય **ગિદ્ધા**, પરિયેસનાદિમનુયુત્તત્તા **પસુતા**, સમ્મોહમાપન્નત્તા **પમૂળ્હા**, અવગમનતાય મચ્છરિયતાય બુદ્ધાદીનં વચનં અનાદિયતાય ચ **અવદાનિયા**, કાયવિસમાદિમ્હિ **વિસમે** નિવિટ્ઠા, અન્તકાલે મરણ**દુક્ખૂપનીતા**, ‘‘કિંસુ ભવિસ્સામ ઇતો ચુતાસે’’તિ પરિદેવયન્તીતિ.

ગિદ્ધાતિ કામરાગેન ગિદ્ધા. **ગધિતા**તિ સઙ્કપ્પરાગેન પચ્ચાસીસમાના હુત્વા ગધિતા. **મુચ્છિતા**તિ કામતણ્હાય મુચ્છાપરેતા. **અજ્ઝોસન્ના**તિ કામનન્દિયા અધિઓસન્ના અજ્ઝોત્થટા. **લગ્ગા**તિ કામસિનેહેન અલ્લીના. **લગ્ગિતા**તિ કામપરિળાહેન એકીભૂતા. **પલિબુદ્ધા**તિ કામસઞ્ઞાય આવટ્ટિતા. અથ વા ‘‘દિટ્ઠિદસ્સને **ગિદ્ધા**. અભિણ્હદસ્સને

ગધિતા. સંસગ્ગકિરિયસ્મિં **મુચ્છિતા**. વિસ્સાસકિરિયસ્મિં **અજ્ઝોસન્ના**. સિનેહવળઞ્જસ્મિં **લગ્ગા**. દ્વયંદ્વયસમાપત્તિમ્હિ **લગ્ગિતા**. અપરાપરં અમુઞ્ચમાના હુત્વા **પલિબુદ્ધા**''તિ એવમેકે વણ્ણયન્તિ.

એસન્તીતિ પચ્ચાસીસન્તિ. **ગવેસન્તી**તિ મગ્ગયન્તિ. **પરિયેસન્તી**તિ સબ્બાકારેન ઇચ્છન્તિ પત્થેન્તિ. અથ વા દિટ્ઠારમ્મણે સુભાસુભં અત્થિ, નત્થીતિ **એસન્તિ**. સુભાસુભારમ્મણે પચ્ચક્ખં કત્વા વળઞ્જનત્થાય પિયં કરોન્તા **ગવેસન્તિ** . ચિત્તવસેન **એસન્તિ**. પયોગવસેન **ગવેસન્તિ**. કરણવસેન **પરિયેસન્તિ**. તે દુવિધે કામે પટિચ્ચ ઓતરિત્વા ચરન્તીતિ **તચ્ચરિતા**. તે ચ કામે બહુલં યેભુય્યેન વડ્ઢેન્તિ પવત્તયન્તીતિ **તબ્બહુલા**. તે ચ કામે ગરું કત્વા રહન્તીતિ **તગ્ગરુકા**. તેસુ કામેસુ નિન્ના નમિતા હુત્વા વસન્તીતિ **તન્નિન્ના**. તેસુ કામેસુ સન્નિન્ના હુત્વા વસન્તીતિ **તપ્પોણા**. તેસુ કામેસુ અવલમ્બિતા હુત્વા તેસુયેવ નમિતા વસન્તીતિ **તપ્પબ્ભારા**. તેસુ કામેસુ અવત્થરિત્વા મુચ્છાપરેતપ્પસઞ્ઞા હુત્વા વદન્તીતિ **તદધિમુત્તા**. તે ચ કામે અધિપતિં જેટ્ઠકં કત્વા વસન્તીતિ **તદધિપતેય્યા**. અથ વા ''આરમ્મણસ્સ ઇટ્ઠભાવેન **તચ્ચરિતા**. આરમ્મણસ્સ કન્તભાવેન **તબ્બહુલા**. આરમ્મણસ્સ મનાપભાવેન **તગ્ગરુકા**. આરમ્મણસ્સ પિયભાવેન **તન્નિન્ના**. આરમ્મણસ્સ કામુપસંહિતભાવેન **તપ્પોણા**. આરમ્મણસ્સ રજનીયભાવેન **તપ્પબ્ભારા**. આરમ્મણસ્સ મુચ્છનીયભાવેન **તદધિમુત્તા**. આરમ્મણસ્સ બન્ધનીયભાવેન **તદધિપતેય્યા**''તિ એવમેકે વણ્ણયન્તિ.

રૂપે પરિયેસન્તીતિઆદીસુ **પરિયેસન્તી**તિ અલદ્ધસ્સ લાભાય એસનવસેન. **પટિલભન્તી**તિ હત્થગતવસેન. **પરિભુઞ્જન્તી**તિ વળઞ્જનવસેન વુત્તન્તિ ઞાતબ્બં. કલહં વિવાદં કરોતીતિ **કલહકારકો**. તસ્મિં નિયુત્તોતિ **કલહપસુતો**. **કમ્મકારકા**દીસુપિ એસેવ નયો. **ગોચરે ચરન્તો**તિ વેસિયાદિગોચરે, સતિપટ્ઠાનાદિગોચરે વા ચરમાનો. તેસુ નિયુત્તો **ગોચરપસુતો**. આરમ્મણૂપનિજ્ઝાનવસેન ઝાનં અસ્સ અત્થીતિ **ઝાયી**. તસ્મિં નિયુત્તો **ઝાનપસુતો**.

અવગચ્છન્તીતિ અપાયં ગચ્છન્તિ. **મચ્છરિનો**તિ સકસમ્પત્તિં નિગુહન્તા. **વચન**ન્તિ કથનં. **બ્યપથ**ન્તિ વાક્યપથં. **દેસન**ન્તિ વિસ્સજ્જનઓવાદં. **અનુસિટ્ઠિ**ન્તિ અનુસાસનિં. **નાદિયન્તી**તિ ન ગણ્હન્તિ ન ગરું કરોન્તિ. ''ન પટિસ્સન્તી''તિ વા પાઠો, સોયેવ અત્થો. વત્થુતો મચ્છરિયદસ્સનત્થં ''**પઞ્ચ મચ્છરિયાનિ આવાસમચ્છરિય**''ન્તિઆદિ વુત્તં. તત્થ આવાસે મચ્છરિયં **આવાસમચ્છરિયં**. સેસપદેસુપિ એસેવ નયો.

આવાસો નામ સકલારામોપિ પરિવેણમ્પિ એકોવરકોપિ રત્તિટ્ઠાનાદીનિપિ. તેસુ વસન્તા સુખં વસન્તિ, પચ્ચયે લભન્તિ. એકો ભિક્ખુ વત્તસમ્પન્નસ્સેવ પેસલસ્સ ભિક્ખુનો તત્થ આગમનં ન ઇચ્છતિ, આગતોપિ ''ખિપ્પં ગચ્છતૂ''તિ ચિન્તેસિ, ઇદં **આવાસમચ્છરિયં** નામ. ભણ્ડનકારકાદીનં પન તત્થ વાસં અનિચ્છતો આવાસમચ્છરિયં નામ ન હોતિ.

કુલન્તિ ઉપટ્ઠાકકુલમ્પિ ઞાતિકુલમ્પિ. તત્થ અઞ્ઞસ્સ ઉપસઙ્કમનં અનિચ્છતો **કુલમચ્છરિયં** હોતિ. પાપપુગ્ગલસ્સ પન ઉપસઙ્કમનં અનિચ્છતોપિ મચ્છરિયં નામ ન હોતિ. સો હિ તેસં પસાદભેદાય પટિપજ્જતિ. પસાદં રક્ખિતું સમત્થસ્સેવ પન ભિક્ખુનો તત્થ ઉપસઙ્કમનં અનિચ્છતો મચ્છરિયં નામ હોતિ.

લાભોતિ ચતુપચ્ચયલાભોવ. તં અઞ્ઞસ્મિં સીલવન્તેયેવ લભન્તે ''મા લભતૂ''તિ ચિન્તેન્તસ્સ **લાભમચ્છરિયં** હોતિ. યો પન સદ્ધાદેય્યં વિનિપાતેતિ, અપરિભોગદુપ્પરિભોગાદિવસેન વિનાસેતિ, પૂતિભાવં

ગચ્છન્તમ્પિ અઞ્ઞસ્સ ન દેતિ, તં દિસ્વા ‘‘સચે ઇમં એસ ન લભેય્ય, અઞ્ઞો સીલવા લભેય્ય, પરિભોગં ગચ્છેય્યા’’તિ ચિન્તેન્તસ્સ મચ્છરિયં નામ નત્થિ.

વણ્ણો નામ સરીરવણ્ણોપિ ગુણવણ્ણોપિ. તત્થ સરીરવણ્ણે મચ્છરી ‘‘પરો પાસાદિકો રૂપવા’’તિ વુત્તે તં ન કથેતુકામો હોતિ. ગુણવણ્ણમચ્છરી પરસ્સ સીલેન ધુતઙ્ગેન પટિપદાય આચારેન વણ્ણં ન કથેતુકામો હોતિ.

ધમ્મોતિ પરિયત્તિધમ્મો ચ પટિવેધધમ્મો ચ. તત્થ અરિયસાવકા પટિવેધધમ્મં ન મચ્છરાયન્તિ, અત્તના પટિવિદ્ધધમ્મે સદેવકસ્સ લોકસ્સ પટિવેધં ઇચ્છન્તિ. તં પન પટિવેધં ‘‘પરે જાનન્તૂ’’તિ ઇચ્છન્તિ, તન્તિધમ્મેયેવ પન **ધમ્મમચ્છરિયં** નામ હોતિ. તેન સમન્નાગતો પુગ્ગલો યં ગુળ્હં ગન્થં વા કથામગ્ગં વા જાનાતિ, તં અઞ્ઞે ન જાનાપેતુકામો હોતિ. યો પન પુગ્ગલં ઉપપરિક્ખિત્વા ધમ્માનુગ્ગહેન ધમ્મં વા ઉપપરિક્ખિત્વા પુગ્ગલાનુગ્ગહેન ન દેતિ, અયં ધમ્મમચ્છરી નામ ન હોતિ. તત્થ એકચ્ચો પુગ્ગલો લોલો હોતિ, કાલેન સમણો હોતિ , કાલેન બ્રાહ્મણો, કાલેન નિગણ્ઠો. યો હિ ભિક્ખુ ‘‘અયં પુગ્ગલો પવેણિઆગતં તન્તિં સણ્હં સુખુમં ધમ્મન્તરં ભિન્દિત્વા આલુળેસ્સતી’’તિ ન દેતિ, અયં પુગ્ગલં ઉપપરિક્ખિત્વા ધમ્માનુગ્ગહેન ન દેતિ નામ. યો પન ‘‘અયં ધમ્મો સણ્હો સુખુમો, સચાયં પુગ્ગલો ગણ્હિસ્સતિ, અઞ્ઞં બ્યાકરિત્વા અત્તાનં આવિ કત્વા નસ્સિસ્સતી’’તિ ન દેતિ, અયં ધમ્મં ઉપપરિક્ખિત્વા પુગ્ગલાનુગ્ગહેન ન દેતિ નામ. યો પન ‘‘સચાયં ઇમં ધમ્મં ગણ્હિસ્સતિ, અમ્હાકં સમયં ભિન્દિતું સમત્થો ભવિસ્સતી’’તિ ન દેતિ, અયં ધમ્મમચ્છરી નામ હોતિ.

ઇમેસુ પઞ્ચસુ મચ્છરિયેસુ આવાસમચ્છરિયેન તાવ યક્ખો વા પેતો વા હુત્વા તસ્સેવ આવાસસ્સ સઙ્કારં સીસેન ઉક્ખિપિત્વા વિચરતિ. કુલમચ્છરિયેન તસ્મિં કુલે અઞ્ઞેસં દાનમાનનાદીનિ કરોન્તે દિસ્વા ‘‘ભિન્નં વતિદં કુલં મમા’’તિ ચિન્તયતો લોહિતમ્પિ મુખતો ઉગ્ગચ્છતિ, કુચ્છિવિરેચનમ્પિ હોતિ, અન્તાનિપિ ખણ્ડાખણ્ડાનિ હુત્વા નિક્ખમન્તિ. લાભમચ્છરિયેન સઙ્ઘસ્સ વા ગણસ્સ વા સન્તકે લાભે મચ્છરાયિત્વા પુગ્ગલિકપરિભોગં વિય પરિભુઞ્જિત્વા યક્ખો વા પેતો વા મહાઅજગરો વા હુત્વા નિબ્બત્તતિ. સરીરવણ્ણગુણવણ્ણમચ્છરેન પન પરિયત્તિધમ્મમચ્છરિયેન ચ અત્તનોવ વણ્ણં વણ્ણેતિ, પરેસં વણ્ણે ‘‘કિં વણ્ણો એસો’’તિ તં તં દોસં વદન્તો પરિયત્તિધમ્મઞ્ચ કસ્સચિ કિઞ્ચિ અદેન્તો દુબ્બણ્ણો ચેવ એળમૂગો ચ હોતિ.

અપિ ચ આવાસમચ્છરિયેન લોહગેહે પચ્ચતિ, કુલમચ્છરિયેન અપ્પલાભો હોતિ, લાભમચ્છરિયેન ગૂથનિરયે નિબ્બત્તતિ, વણ્ણમચ્છરિયેન ભવે ભવે નિબ્બત્તસ્સ વણ્ણો નામ ન હોતિ, ધમ્મમચ્છરિયેન કુક્કુળનિરયે નિબ્બત્તતીતિ.

મચ્છરાયનવસેન **મચ્છરિયં**. મચ્છરાયનાકારો **મચ્છરાયના**. મચ્છરેન અયિતસ્સ મચ્છેરસમઙ્ગિનો ભાવો **મચ્છરાયિતત્તં**. ‘‘મય્હમેવ હોન્તુ, મા અઞ્ઞસ્સા’’તિ સબ્બાપિ અત્તનો સમ્પત્તિયો બ્યાપેતું ન ઇચ્છતીતિ વિવિચ્છો, વિવિચ્છસ્સ ભાવો **વેવિચ્છં**, મુદુમચ્છરિયસ્સેતં નામં. કદરિયો વુચ્ચતિ અનાદરો, તસ્સ ભાવો **કદરિયં**, થદ્ધમચ્છરિયસ્સેતં નામં. તેન હિ સમન્નાગતો પુગ્ગલો પરમ્પિ પરેસં દદમાનં નિવારેતિ. વુત્તમ્પિ ચેતં –

‘‘કદરિયો પાપસઙ્કપ્પો, મિચ્છાદિટ્ઠિઅનાદરો;
દદમાનં નિવારેતિ, યાચમાનાન ભોજન’’ન્તિ. (સં॰ નિ॰ ૧.૧૩૨);

યાચકે દિસ્વા કટુકભાવેન ચિત્તં અઞ્ચતિ સઙ્કોચેતીતિ કટુકઞ્ચુકો, તસ્સ ભાવો **કટુકઞ્ચુકતા**. અપરો નયો – કટુકઞ્ચુકતા વુચ્ચતિ કટચ્છુગ્ગાહો. સમતિત્તિકપુણ્ણાય હિ ઉક્ખલિયા ભત્તં ગણ્હન્તો સબ્બતોભાગેન સઙ્કુટિતેન અગ્ગકટચ્છુના ગણ્હાતિ પૂરેત્વા ગહેતું ન સક્કોતિ, એવં મચ્છરિપુગ્ગલસ્સ ચિત્તં સઙ્કુચતિ, તસ્મિં સઙ્કુચિતે કાયોપિ તથેવ સઙ્કુચતિ પટિકુટતિ પટિનિવટ્ટતિ ન સમ્પસારીયતીતિ મચ્છેરં ''કટુકઞ્ચુકતા''તિ વુત્તં.

અગ્ગહિતત્તં ચિત્તસ્સાતિ પરેસં ઉપકારકરણે દાનાદિના આકારેન યથા ન સમ્પસારીયતિ, એવં આવરિત્વા ગહિતભાવો ચિત્તસ્સ. યસ્મા પન મચ્છરિપુગ્ગલો અત્તનો સન્તકં પરેસં અદાતુકામો હોતિ, પરસન્તકં ગણ્હિતુકામો. તસ્મા ''ઇદં અચ્છરિયં મય્હમેવ હોતુ, મા અઞ્ઞસ્સા''તિ પવત્તિવસેનસ્સ અત્તસમ્પત્તિનિગૂહનલક્ખણતા પરસમ્પત્તિગ્ગહણલક્ખણતા ચ વેદિતબ્બા.

ખન્ધમચ્છરિયમ્પિ મચ્છરિયન્તિ અત્તનો પઞ્ચક્ખન્ધસઙ્ખાતં ઉપપત્તિભવં અઞ્ઞેહિ અસાધારણં ''અચ્છરિયં મય્હમેવ હોતુ, મા અઞ્ઞસ્સા''તિ પવત્તં મચ્છરિયં ખન્ધમચ્છરિયં નામ. **ધાતુઆયતનમચ્છરિયેસુ**પિ એસેવ નયો. **ગાહો**તિ ગાહનિચ્છયવસેન ગહણં. **અવદઞ્ઞુતાયા**તિ સબ્બઞ્ઞુબુદ્ધાનમ્પિ કથિતં અજાનનભાવેન. યાચકાનં અદદમાનો હિ તેહિ કથિતં ન જાનાતિ નામ. **જના પમત્તા**તિ સતિવિપ્પવાસા જના. **વચનન્તિ** સઙ્ખેપવચનં. **બ્યપ્પથન્તિ** વિત્થારવચનં. **દેસનન્તિ** ઉપમં દસ્સેત્વા અત્થસન્દસ્સનવચનં. **અનુસિટ્ઠિન્તિ** પુનપ્પુનં સંલક્ખાપનવચનં. અથ વા દસ્સેત્વા કથનં **વચનં** નામ. ગણ્હાપેત્વા કથનં **બ્યપ્પથં** નામ. તોસેત્વા કથનં **દેસનં** નામ. પદસ્સેત્વા કથનં **અનુસિટ્ઠિ** નામ. અથ વા પરિતાપદુક્ખં નાસેત્વા કથનં **વચનં** નામ. પરિળાહદુક્ખં નાસેત્વા કથનં **બ્યપ્પથં** નામ. અપાયદુક્ખં નાસેત્વા કથનં **દેસનં** નામ. ભવદુક્ખં નાસેત્વા કથનં **અનુસિટ્ઠિ** નામ. અથ વા દુક્ખસચ્ચપરિઞ્ઞાપટિવેધયુત્તં **વચનં**. સમુદયસચ્ચપહાનપટિવેધયુત્તં **બ્યપ્પથં**. નિરોધસચ્ચસચ્છિકિરિયપટિવેધયુત્તં **દેસનં**. મગ્ગસચ્ચભાવનાપટિવેધયુત્તં **અનુસિટ્ઠી**તિ એવમાદિના નયેન એકે વણ્ણયન્તિ.

ન સુસ્સુસન્તીતિ ન સુણન્તિ. **ન સોતં ઓદહન્તી**તિ સવનત્થં કણ્ણસોતં ન ઠપેન્તિ. **ન અઞ્ઞા ચિત્તં ઉપટ્ઠપેન્તી**તિ જાનનત્થં ચિત્તં ન પતિટ્ઠપેન્તિ. **અનસ્સવા**તિ ઓવાદં અસુણમાના. **અવચનકરા**તિ સુણમાનાપિ વચનં ન કરોન્તીતિ અવચનકરા. **પટિલોમવુત્તિનો**તિ પટાણી હુત્વા પવત્તનકા . **અઞ્ઞેનેવ મુખં કરોન્તી**તિ કરોન્તાપિ મુખં ન દેન્તીતિ અત્થો.

વિસમેતિ કાયસુચરિતાદિસમ્મતસ્સ સમસ્સ પટિપક્ખત્તા વિસમં, તસ્મિં વિસમે. **નિવિટ્ઠા**તિ પવિટ્ઠા દુન્નીહરા. **કાયકમ્મે**તિ કાયતો પવત્તે, કાયેન વા પવત્તે કાયકમ્મે. **વચીકમ્મા**દીસુપિ એસેવ નયો.

તત્થ કાયકમ્મવચીકમ્મમનોકમ્માનિ દુચ્ચરિતવસેન વિભત્તાનિ, પાણાતિપાતાદયો દસઅકુસલકમ્મપથવસેન વિભત્તાતિ ઞાતબ્બં. અયં તાવેત્થ સાધારણપદવણ્ણના, અસાધારણેસુ પન પાણસ્સ અતિપાતો **પાણાતિપાતો**, પાણવધો પાણઘાતોતિ વુત્તં હોતિ. પાણોતિ ચેત્થ વોહારતો સત્તો, પરમત્થતો જીવિતિન્દ્રિયં. તસ્મિં પન પાણે પાણસઞ્ઞિનો જીવિતિન્દ્રિયુપચ્છેદકઉપક્કમસમુટ્ઠાપિતા કાયવચીદ્વારાનં અઞ્ઞતરદ્વારપવત્તા વધકચેતના પાણાતિપાતો. સો ગુણવિરહિતેસુ તિરચ્છાનગતાદીસુ પાણેસુ ખુદ્દકે પાણે અપ્પસાવજ્જો, મહાસરીરે મહાસાવજ્જો. કસ્મા? પયોગમહન્તતાય, પયોગસમત્તેપિ વત્થુમહન્તતાય. ગુણવન્તેસુ

મનુસ્સાદીસુ અપ્પગુણે પાણે અપ્પસાવજ્જો, મહાગુણે મહાસાવજ્જો. સરીરગુણાનં પન સમભાવે સતિ કિલેસાનં ઉપક્કમાનઞ્ચ મુદુતાય અપ્પસાવજ્જો, તિબ્બતાય મહાસાવજ્જોતિ વેદિતબ્બો.

તસ્સ પઞ્ચ સમ્ભારા હોન્તિ – પાણો પાણસઞ્ઞિતા વધકચિત્તં ઉપક્કમો તેન મરણન્તિ. છપ્પયોગા – સાહત્થિકો આણત્તિકો નિસ્સગ્ગિયો થાવરો વિજ્જામયો ઇદ્ધિમયોતિ. ઇમસ્મિં પનત્થે વિત્થારિયમાને અતિપપઞ્ચો હોતિ, તસ્મા નં ન વિત્થારયિસ્સામ. અઞ્ઞઞ્ચ એવરૂપં , અત્થિકેહિ પન સમન્તપાસાદિકં વિનયટ્ઠકથં (પારા॰ અટ્ઠ॰ ૨.૧૭૨) ઓલોકેત્વા ગહેતબ્બં.

અદિન્નસ્સ આદાનં **અદિન્નાદાનં**, પરસ્સ હરણં થેય્યં ચોરિકાતિ વુત્તં હોતિ. તત્થ **અદિન્નન્તિ** પરપરિગ્ગહિતં, યત્થ પરો યથાકામકારિતં આપજ્જન્તો અદણ્ડારહો અનુપવજ્જો ચ હોતિ, તસ્મિં પન પરપરિગ્ગહિતે પરપરિગ્ગહિતસઞ્ઞિનો તદાદાયકઉપક્કમસમુટ્ઠાપિકા થેય્યચેતના અદિન્નાદાનં. તં હીને પરસન્તકે વત્થુસ્મિં અપ્પસાવજ્જં, પણીતે મહાસાવજ્જં. કસ્મા? વત્થુપણીતતાય, વત્થુસમત્તે સતિ ગુણાધિકાનં સન્તકે વત્થુસ્મિં મહાસાવજ્જં. તં તં ગુણાધિકં ઉપાદાય તતો તતો હીનગુણસ્સ સન્તકે વત્થુસ્મિં અપ્પસાવજ્જં.

તસ્સ પઞ્ચ સમ્ભારા હોન્તિ – પરપરિગ્ગહિતં પરપરિગ્ગહિતસઞ્ઞિતા થેય્યચિત્તં ઉપક્કમો તેન હરણન્તિ. છપ્પયોગા સાહત્થિકાદયોવ. તે ચ ખો યથાનુરૂપં થેય્યાવહારો પસય્હાવહારો પટિચ્છન્નાવહારો પરિકપ્પાવહારો કુસાવહારોતિ ઇમેસં પઞ્ચન્નં અવહારાનં વસેન પવત્તન્તિ. અયમેત્થ સઙ્ખેપો. વિત્થારો પન સમન્તપાસાદિકાયં વુત્તો.

કામેસુમિચ્છાચારોતિ એત્થ પન **કામેસૂ**તિ મેથુનસમાચારેસુ. **મિચ્છાચારો**તિ એકન્તનિન્દિતો લામકાચારો. લક્ખણતો પન અસદ્ધમ્મસેવનાધિપ્પાયેન કાયદ્વારપ્પવત્તા અગમનીયટ્ઠાનવીતિક્કમચેતના કામેસુમિચ્છાચારો.

તત્થ અગમનીયટ્ઠાનં નામ પુરિસાનં તાવ માતુરક્ખિતા પિતુરક્ખિતા માતાપિતુરક્ખિતા ભાતુરક્ખિતા ભગિનિરક્ખિતા ઞાતિરક્ખિતા ગોત્તરક્ખિતા ધમ્મરક્ખિતા સારક્ખા સપરિદણ્ડાતિ માતુરક્ખિતાદયો દસ, ધનક્કીતા છન્દવાસિની ભોગવાસિની પટવાસિની ઓદપત્તકિની ઓભતચુમ્બટકા દાસી ચ ભરિયા કમ્મકારી ચ ભરિયા ધજાહટા મુહુત્તિકાતિ એતા ધનક્કીતાદયો દસાતિ વીસતિ ઇત્થિયો. ઇત્થીસુ પન દ્વિન્નં સારક્ખસપરિદણ્ડાનં દસન્નઞ્ચ ધનક્કીતાદીનન્તિ દ્વાદસન્નં ઇત્થીનં અઞ્ઞે પુરિસા, ઇદં અગમનીયટ્ઠાનં નામ.

સો પનેસ મિચ્છાચારો સીલાદિગુણરહિતે અગમનીયટ્ઠાને અપ્પસાવજ્જો, સીલાદિગુણસમ્પન્ને મહાસાવજ્જો. તસ્સ ચત્તારો સમ્ભારા – અગમનીયવત્થુ તસ્મિં સેવનચિત્તં સેવનપયોગો મગ્ગેન મગ્ગપટિપત્તિઅધિવાસનન્તિ. એકો પયોગો સાહત્થિકો એવ.

મુસાતિ વિસંવાદનપુરેક્ખારસ્સ અત્થભઞ્જનકો વચીપયોગો કાયપયોગો વા. વિસંવાદનાધિપ્પાયેન પનસ્સ પરવિસંવાદકકાયવચીપયોગસમુટ્ઠાપિકા ચેતના **મુસાવાદો**. અપરો નયો – **મુસા**તિ અભૂતં અતચ્છં વત્થુ. **વાદો**તિ તસ્સ ભૂતતો તચ્છતો વિઞ્ઞાપનં. લક્ખણતો પન અતથં વત્થું તથતો પરં વિઞ્ઞાપેતુકામસ્સ તથાવિઞ્ઞત્તિસમુટ્ઠાપિકા ચેતના **મુસાવાદો**. સો યમત્થં ભઞ્જતિ, તસ્સ અપ્પતાય અપ્પસાવજ્જો, મહન્તતાય મહાસાવજ્જો. અપિ ચ ગહટ્ઠાનં અત્તનો સન્તકં અદાતુકામતાય ''નત્થી''તિઆદિનયપ્પવત્તો અપ્પસાવજ્જો, સક્ખિના હુત્વા અત્થભઞ્જનત્થં વુત્તો મહાસાવજ્જો. પબ્બજિતાનં અપ્પકમ્પિ તેલં વા સપ્પિં વા લભિત્વા

હસાધિપ્પાયેન ‘‘અજ્જ ગામે તેલં નદી મઞ્ઞે સન્દતી’’તિ પૂરણકથાનયેન પવત્તો અપ્પસાવજ્જો, અદિટ્ઠંયેવ પન દિટ્ઠન્તિઆદિના નયેન વદન્તાનં મહાસાવજ્જો.

તસ્સ ચત્તારો સમ્ભારા હોન્તિ – અતથં વત્થુ વિસંવાદનચિત્તં તજ્જો વાયામો પરસ્સ તદત્થવિજાનનન્તિ. એકો પયોગો સાહત્થિકોવ. સો ચ કાયેન વા કાયપટિબદ્ધેન વા વાચાય વા પરવિસંવાદકકિરિયાકરણે દટ્ઠબ્બો. તાય ચે કિરિયાય પરો તમત્થં જાનાતિ, અયં કિરિયસમુટ્ઠાપિકા ચેતનાક્ખણેયેવ મુસાવાદકમ્મુના બજ્ઝતિ.

પિસુણવાચાતિઆદીસુ યાય વાચાય યસ્સ તં વાચં ભાસતિ, તસ્સ હદયે અત્તનો પિયભાવં પરસ્સ ચ સુઞ્ઞભાવં કરોતિ, સા **પિસુણવાચા**. યાય પન અત્તાનમ્પિ પરમ્પિ ફરુસં કરોતિ, યા વાચા સયમ્પિ ફરુસા નેવ કણ્ણસુખા ન હદયઙ્ગમા, અયં **ફરુસવાચા**. યેન સમ્ફં પલપતિ નિરત્થકં, સો **સમ્ફપ્પલાપો**. તેસં મૂલભૂતાપિ ચેતના પિસુણવાચાદિનામમેવ લભતિ, સા એવ ઇધ અધિપ્પેતાતિ.

તત્થ સંકિલિટ્ઠચિત્તસ્સ પરેસં વા ભેદાય અત્તનો પિયકમ્યતાય વા કાયવચીપયોગસમુટ્ઠાપિકા ચેતના **પિસુણવાચા**. સા યસ્સ ભેદં કરોતિ , તસ્સ અપ્પગુણાય અપ્પસાવજ્જા, મહાગુણતાય મહાસાવજ્જા.

તસ્સા ચત્તારો સમ્ભારા હોન્તિ – ભિન્દિતબ્બો પરો ‘‘ઇતિ ઇમે નાના ભવિસ્સન્તિ વિના ભવિસ્સન્તી’’તિ ભેદપુરેક્ખારતા વા, ‘‘ઇતિ અહં પિયો ભવિસ્સામિ વિસ્સાસિકો’’તિ વિયકમ્યતા વા, તજ્જો વાયામો, તસ્સ તદત્થવિજાનનન્તિ.

પરસ્સ મમ્મચ્છેદકકાયવચીપયોગસમુટ્ઠાપિકા એકન્તફરુસચેતના **ફરુસવાચા**. મમ્મચ્છેદકોપિ પયોગો ચિત્તસણ્હતાય ફરુસવાચા ન હોતિ. માતાપિતરો હિ કદાચિ પુત્તકે એવમ્પિ વદન્તિ ‘‘ચોરા વો ખણ્ડાખણ્ડિકં કરોન્તૂ’’તિ, ઉપ્પલપત્તમ્પિ ચ નેસં ઉપરિ પતન્તં ન ઇચ્છન્તિ. આચરિયુપજ્ઝાયા ચ કદાચિ નિસ્સિતકે એવં વદન્તિ ‘‘કિં ઇમે અહિરિકા અનોત્તપ્પિનો ચરન્તિ, નિદ્ધમથ ને’’તિ. અથ ચ નેસં આગમાધિગમસમ્પત્તિં ઇચ્છન્તિ. યથા ચ ચિત્તસણ્હતાય ફરુસવાચા ન હોતિ, એવં વચનસણ્હતાય અફરુસવાચાપિ ન હોતિ. ન હિ મારાપેતુકામસ્સ ‘‘ઇમં સુખં સયાપેથા’’તિ વચનં અફરુસવાચા હોતિ, ચિત્તફરુસતાય પનેસા ફરુસવાચાવ, સા યં સન્ધાય પવત્તિતા. તસ્સ અપ્પગુણતાય અપ્પસાવજ્જા, મહાગુણતાય મહાસાવજ્જા. તસ્સા તયો સમ્ભારા – અક્કોસિતબ્બો પરો કુપિતચિત્તં અક્કોસનન્તિ.

અનત્થવિઞ્ઞાપિકા કાયવચીપયોગસમુટ્ઠાપિકા અકુસલચેતના **સમ્ફપ્પલાપો**. સો આસેવનમન્દતાય અપ્પસાવજ્જો, આસેવનમહન્તતાય મહાસાવજ્જો. તસ્સ દ્વે સમ્ભારા હોન્તિ – ભારતયુદ્ધસીતાહરણાદિનિરત્થકકથાપુરેક્ખારતા તથારૂપીકથાકથનઞ્ચાતિ.

અભિજ્ઝાયતીતિ **અભિજ્ઝા**, પરભણ્ડાભિમુખી હુત્વા તન્નિન્નતાય પવત્તતીતિ અત્થો. સા ‘‘અહો વત ઇદં મમાસ્સા’’તિ એવં પરભણ્ડાભિજ્ઝાયનલક્ખણા. અદિન્નાદાનં વિય અપ્પસાવજ્જા મહાસાવજ્જા ચ. તસ્સા દ્વે સમ્ભારા હોન્તિ – પરભણ્ડં અત્તનો પરિણામનઞ્ચાતિ. પરભણ્ડવત્થુકે હિ લોભે ઉપ્પન્નેપિ ન તાવ કમ્મપથભેદો હોતિ, યાવ ‘‘અહો વતિદં મમાસ્સા’’તિ અત્તનો ન પરિણામેતિ.

હિતસુખં બ્યાપાદયતીતિ **બ્યાપાદો**, સો પરવિનાસાય મનોપદોસલક્ખણો. ફરુસવાચા વિય અપ્પસાવજ્જો મહાસાવજ્જો ચ. તસ્સ દ્વે સમ્ભારા હોન્તિ – પરસત્તો ચ તસ્સ ચ વિનાસચિન્તાતિ. પરસત્તવત્થુકે હિ કોધે ઉપ્પન્નેપિ ન તાવ કમ્મપથભેદો હોતિ, યાવ ''અહો વતાયં ઉચ્છિજ્જેય્ય વિનસ્સેય્યા''તિ તસ્સ વિનાસં ન ચિન્તેસિ.

યથાભુચ્ચગહણાભાવેન મિચ્છા પસ્સતીતિ **મિચ્છાદિટ્ઠિ**. સા ''નત્થિ દિન્ન''ન્તિઆદિના નયેન વિપરીતદસ્સનલક્ખણા. સમ્ફપ્પલાપો વિય અપ્પસાવજ્જા મહાસાવજ્જા ચ.

સઞ્ઞી, **અસઞ્ઞી**, **નેવસઞ્ઞીનાસઞ્ઞી ભવિસ્સામા**તિ રૂપાદિવસેન કઙ્ખન્તિ. **ભવિસ્સામ નુ ખો મય**ન્તિઆદિના અત્તાનં કઙ્ખન્તિ. તત્થ **ભવિસ્સામ નુ ખો**. **ન નુ ખો ભવિસ્સામા**તિ તસ્સ સસ્સતાકારઞ્ચ ઉચ્છેદાકારઞ્ચ નિસ્સાય અનાગતે અત્તાનં વિજ્જમાનતઞ્ચ અવિજ્જમાનતઞ્ચ કઙ્ખન્તિ. **કિં નુ ખો ભવિસ્સામા**તિ જાતિલિઙ્ગુપપત્તિયો નિસ્સાય ''ખત્તિયા નુ ખો ભવિસ્સામ, બ્રાહ્મણવેસ્સસુદ્દગહટ્ઠપબ્બજિતદેવમનુસ્સાનં અઞ્ઞતરા''તિ કઙ્ખન્તિ. **કથં નુ ખો ભવિસ્સામા**તિ સણ્ઠાનાકારં નિસ્સાય ''દીઘા નુ ખો ભવિસ્સામ, રસ્સઓદાતકણ્હપમાણિકઅપ્પમાણિકાદીનં અઞ્ઞતરા''તિ કઙ્ખન્તિ. કેચિ પન ''ઇસ્સરનિમ્માનાદીનિ નિસ્સાય 'કેન નુ ખો કારણેન ભવિસ્સામા'તિ હેતુતો કઙ્ખન્તી''તિ વદન્તિ. **કિં હુત્વા કિં ભવિસ્સામ નુ ખો મય**ન્તિ જાતિઆદીનિ નિસ્સાય ''ખત્તિયા હુત્વા નુ ખો બ્રાહ્મણા ભવિસ્સામ...પે॰... દેવા હુત્વા મનુસ્સા''તિ અત્તનો પરમ્પરં કઙ્ખન્તિ. સબ્બત્થેવ પન **અદ્ધાન**ન્તિ કાલાધિવચનમેતં.

૧૦. યસ્મા એતદેવ **તસ્મા હિ સિક્ખેથ...પે॰... આહુ ધીરા**તિ. તત્થ **સિક્ખેથા**તિ તિસ્સો સિક્ખા આવજ્જેય્ય. **ઇધેવા**તિ ઇમસ્મિંયેવ સાસને. તત્થ સિક્ખિતબ્બાતિ **સિક્ખા**. **તિસ્સો**તિ ગણનપરિચ્છેદો. **અધિસીલસિક્ખા**તિ અધિકં ઉત્તમં સીલન્તિ અધિસીલં, અધિસીલઞ્ચ તં સિક્ખિતબ્બટ્ઠેન સિક્ખા ચાતિ અધિસીલસિક્ખા. એસ નયો અધિચિત્તઅધિપઞ્ઞાસિક્ખાસુ.

કતમં પનેત્થ સીલં, કતમં અધિસીલં, કતમં ચિત્તં, કતમં અધિચિત્તં, કતમા પઞ્ઞા, કતમા અધિપઞ્ઞાતિ? વુચ્ચતે – પઞ્ચઙ્ગદસઙ્ગસીલં તાવ સીલમેવ . તઞ્હિ બુદ્ધે ઉપ્પન્નેપિ અનુપ્પન્નેપિ લોકે પવત્તતિ . ઉપ્પન્ને બુદ્ધે તસ્મિં સીલે બુદ્ધાપિ સાવકાપિ મહાજનં સમાદપેન્તિ, અનુપ્પન્ને બુદ્ધે પચ્ચેકબુદ્ધા ચ કમ્મવાદિનો ચ ધમ્મિકા સમણબ્રાહ્મણા ચ ચક્કવત્તી ચ મહારાજાનો મહાબોધિસત્તા ચ સમાદપેન્તિ, સામમ્પિ પણ્ડિતા સમણબ્રાહ્મણા સમાદિયન્તિ. તે તં કુસલં ધમ્મં પરિપૂરેત્વા દેવેસુ ચ મનુસ્સેસુ ચ સમ્પત્તિં અનુભોન્તિ.

પાતિમોક્ખસંવરસીલં પન ''અધિસીલ''ન્તિ વુચ્ચતિ. તઞ્હિ સૂરિયો વિય પજ્જોતાનં સિનેરુ વિય પબ્બતાનં સબ્બલોકિયસીલાનં અધિકઞ્ચેવ ઉત્તમઞ્ચ, બુદ્ધુપ્પાદેયેવ ચ પવત્તતિ, ન વિના બુદ્ધુપ્પાદા. ન હિ તં પઞ્ઞત્તિં ઉદ્ધરિત્વા અઞ્ઞો સત્તો ઠપેતું સક્કોતિ. બુદ્ધાયેવ પન સબ્બસો કાયવચીદ્વારઅજ્ઝાચારસોતં છિન્દિત્વા તસ્સ તસ્સ વીતિક્કમસ્સ અનુચ્છવિકં તં સીલસંવરં પઞ્ઞપેન્તિ. પાતિમોક્ખસંવરતોપિ ચ મગ્ગફલસમ્પયુત્તમેવ સીલં અધિસીલં.

કામાવચરાનિ પન અટ્ઠ કુસલચિત્તાનિ લોકિયઅટ્ઠસમાપત્તિચિત્તાનિ ચ એકજ્ઝં કત્વા ચિત્તમેવાતિ વેદિતબ્બાનિ. બુદ્ધુપ્પાદાનુપ્પાદે ચસ્સ પવત્તિ, સમાદપનં સમાદાનઞ્ચ સીલે વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બં.

વિપસ્સનાપાદકં અટ્ઠસમાપત્તિચિત્તં પન ‘‘અધિચિત્ત’’ન્તિ વુચ્ચતિ. તઞ્હિ અધિસીલં વિય સીલાનં, સબ્બલોકિયચિત્તાનં અધિકઞ્ચેવ ઉત્તમઞ્ચ, બુદ્ધુપ્પાદેયેવ ચ હોતિ, ન વિના બુદ્ધુપ્પાદા. તતોપિ ચ મગ્ગફલચિત્તમેવ અધિચિત્તં.

‘‘અત્થિ દિન્નં અત્થિ યિટ્ઠ’’ન્તિઆદિનયપ્પવત્તં (મ॰ નિ॰ ૨.૯૪) પન કમ્મસ્સકતાઞાણં પઞ્ઞા. સા હિ બુદ્ધે ઉપ્પન્નેપિ અનુપ્પન્નેપિ લોકે પવત્તતિ. ઉપ્પન્ને બુદ્ધે તસ્સા પઞ્ઞાય બુદ્ધાપિ સાવકાપિ મહાજનં સમાદપેન્તિ, અનુપ્પન્ને બુદ્ધે પચ્ચેકબુદ્ધા ચ કમ્મવાદિનો ચ ધમ્મિકા સમણબ્રાહ્મણા ચ ચક્કવત્તી ચ મહારાજાનો મહાબોધિસત્તા ચ સમાદપેન્તિ, સામમ્પિ પણ્ડિતા સત્તા સમાદિયન્તિ. તથા હિ અઙ્કુરો દસવસ્સસહસ્સાનિ મહાદાનં અદાસિ. વેલામો વેસ્સન્તરો અઞ્ઞે ચ બહૂ પણ્ડિતમનુસ્સા મહાદાનાનિ અદંસુ. તે તં કુસલં ધમ્મં પરિપૂરેત્વા દેવેસુ ચ મનુસ્સેસુ ચ સમ્પત્તિં અનુભવિંસુ.

તિલક્ખણાકારપરિચ્છેદકં પન વિપસ્સનાઞાણં ‘‘અધિપઞ્ઞા’’તિ વુચ્ચતિ. સા હિ અધિસીલઅધિચિત્તાનિ વિય સીલચિત્તાનં, સબ્બલોકિયપઞ્ઞાનં અધિકા ચેવ ઉત્તમા ચ, ન ચ વિના બુદ્ધુપ્પાદા લોકે પવત્તતિ. તતોપિ ચ મગ્ગફલપઞ્ઞાવ અધિપઞ્ઞા.

ઇદાનિ એકેકં દસ્સેન્તો ‘‘**કતમા અધિસીલસિક્ખા – ઇધ ભિક્ખુ સીલવા હોતિ, પાતિમોક્ખસંવરસંવુતો વિહરતી**’’તિઆદિમાહ. **ઇધા**તિ વચનં પુબ્બભાગકરણીયસમ્પદાય સમ્પન્નસ્સ સબ્બપકારસીલપરિપૂરકસ્સ પુગ્ગલસ્સ સન્નિસ્સયભૂતસાસનપરિદીપનં, અઞ્ઞસાસનસ્સ ચ તથાભાવપટિસેધનં. વુત્તઞ્હેતં – ‘‘ઇધેવ, ભિક્ખવે, સમણો…પે॰… સુઞ્ઞા પરપ્પવાદા સમણેભિ અઞ્ઞેહી’’તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૧૩૯-૧૪૦). **ભિક્ખૂ**તિ તસ્સ સીલસ્સ પરિપૂરકસ્સ પુગ્ગલસ્સ પરિદીપનં. **પાતિમોક્ખસંવરસંવુતો**તિ ઇદમસ્સ પાતિમોક્ખસંવરે પતિટ્ઠિતભાવપરિદીપનં. **વિહરતી**તિ ઇદમસ્સ તદનુરૂપવિહારસમઙ્ગીભાવપરિદીપનં. **આચારગોચરસમ્પન્નો**તિ ઇદમસ્સ પાતિમોક્ખસંવરસ્સ ઉપકારકધમ્મપરિદીપનં. **અણુમત્તેસુ વજ્જેસુ ભયદસ્સાવી**તિ ઇદમસ્સ પાતિમોક્ખતો અચવનધમ્મતાપરિદીપનં. **સમાદાયા**તિ ઇદમસ્સ સિક્ખાપદાનં અનવસેસતો આદાનપરિદીપનં. **સિક્ખતી**તિ ઇદમસ્સ સિક્ખાય સમઙ્ગીભાવપરિદીપનં. **સિક્ખાપદેસૂ**તિ ઇદમસ્સ સિક્ખિતબ્બધમ્મપરિદીપનં.

તત્થ **ભિક્ખૂ**તિ સંસારે ભયં ઇક્ખતીતિ ભિક્ખુ. સીલમસ્સ અત્થીતિ સીલવાતિ એત્થ **સીલ**ન્તિ સીલનટ્ઠેન સીલં. કિમિદં સીલનં નામ? સમાધાનં વા, કાયકમ્માદીનં સુસીલ્યવસેન અવિપ્પકિણ્ણતાતિ અત્થો. ઉપધારણં વા, કુસલાનં ધમ્માનં પતિટ્ઠાવસેન આધારભાવોતિ અત્થો. એતદેવ હિ એત્થ અત્થદ્વયં સદ્દલક્ખણવિદૂ અનુજાનન્તિ. અઞ્ઞે પન ‘‘અધિસેવનટ્ઠેન આચારટ્ઠેન સીલનટ્ઠેન સિરટ્ઠેન સીતલટ્ઠેન સિવટ્ઠેન **સીલ**’’ન્તિ વણ્ણયન્તિ.

> સીલનં લક્ખણં તસ્સ, ભિન્નસ્સાપિ અનેકધા;
> સનિદસ્સનત્તં રૂપસ્સ, યથા ભિન્નસ્સનેકધા.

યથા હિ નીલપીતાદિભેદેનનેકધા ભિન્નસ્સાપિ રૂપાયતનસ્સ સનિદસ્સનત્તં લક્ખણં નીલાદિભેદેન ભિન્નસ્સાપિ સનિદસ્સનભાવાનતિક્કમનતો. તથા સીલસ્સ ચેતનાદિભેદેન અનેકધા ભિન્નસ્સાપિ યદેતં કાયકમ્માદીનં સમાધાનવસેન, કુસલાનઞ્ચ ધમ્માનં પતિટ્ઠાવસેન વુત્તં સીલનં, તદેવ લક્ખણં ચેતનાદિભેદેન ભિન્નસ્સાપિ સમાધાનપતિટ્ઠાભાવાનતિક્કમનતો. એવં લક્ખણસ્સ પનસ્સ –

દુસ્સીલ્યવિદ્ધંસનતા, અનવજ્જગુણો તથા;
કિચ્ચસમ્પત્તિઅત્થેન, રસો નામ પવુચ્ચતિ.

તસ્મા ઇદં સીલં નામ કિચ્ચટ્ઠેન રસેન દુસ્સીલ્યવિદ્ધંસનરસં, સમ્પત્તિઅત્થેન રસેન અનવજ્જરસન્તિ વેદિતબ્બં.

સોચેય્યપચ્ચુપટ્ઠાનં, તયિદં તસ્સ વિઞ્ઞુભિ;
ઓત્તપ્પઞ્ચ હિરી ચેવ, પદટ્ઠાનન્તિ વણ્ણિતં.

તઞ્હિદં સીલં ''કાયસોચેય્યં વચીસોચેય્યં મનોસોચેય્ય''ન્તિ એવં વુત્તસોચેય્યપચ્ચુપટ્ઠાનં, સોચેય્યભાવેન પચ્ચુપટ્ઠાતિ ગહણભાવં ગચ્છતિ. હિરોત્તપ્પઞ્ચ પન તસ્સ વિઞ્ઞૂહિ પદટ્ઠાનન્તિ વણ્ણિતં, આસન્નકારણન્તિ અત્થો. હિરોત્તપ્પે હિ સતિ સીલં ઉપ્પજ્જતિ ચેવ તિટ્ઠતિ ચ, અસતિ નેવ ઉપ્પજ્જતિ ચેવ ન તિટ્ઠતિ ચાતિ એવંવિધેન સીલેન સીલવા હોતિ. એતં સીલં નામ પાણાતિપાતાદીહિ વા વિરમન્તસ્સ, વત્તપટિપત્તિં વા પૂરેન્તસ્સ ચેતનાદયો ધમ્મા વેદિતબ્બા. વુત્તઞ્હેતં પટિસમ્ભિદાયં ''કિં સીલન્તિ? ચેતના સીલં, ચેતસિકં સીલં, સંવરો સીલં, અવીતિક્કમો સીલ''ન્તિ (પટિ॰ મ॰ ૧.૩૯).

તત્થ **ચેતના સીલં** નામ પાણાતિપાતાદીહિ વા વિરમન્તસ્સ વત્તપટિપત્તિં વા પૂરેન્તસ્સ ચેતના. **ચેતસિકં સીલં** નામ પાણાતિપાતાદીહિ વિરમન્તસ્સ વિરતિ. અપિ ચ ચેતના સીલં નામ પાણાતિપાતાદીનિ પજહન્તસ્સ સત્તકમ્મપથચેતના. ચેતસિકં સીલં નામ ''અભિજ્ઝં પહાય વિગતાભિજ્ઝેન ચેતસા વિહરતી''તિઆદિના (દી॰ નિ॰ ૧.૨૧૭) નયેન સંયુત્તમહાવગ્ગે વુત્તા અનભિજ્ઝાબ્યાપાદસમ્માદિટ્ઠિધમ્મા. **સંવરો સીલ**ન્તિ એત્થ પઞ્ચવિધેન સંવરો વેદિતબ્બો – પાતિમોક્ખસંવરો સતિસંવરો ઞાણસંવરો ખન્તિસંવરો વીરિયસંવરો. તસ્સ નાનાકરણં ઉપરિ આવિ ભવિસ્સતિ. **અવીતિક્કમો સીલ**ન્તિ સમાદિન્નસીલસ્સ કાયિકવાચસિકો અવીતિક્કમો. એત્થ ચ સંવરસીલં, અવીતિક્કમસીલન્તિ ઇદમેવ નિપ્પરિયાયતો સીલં. ચેતનાસીલં, ચેતસિકં સીલન્તિ પરિયાયતો સીલન્તિ વેદિતબ્બં.

પાતિમોક્ખન્તિ સિક્ખાપદસીલં. તઞ્હિ યો નં પાતિ રક્ખતિ, તં મોક્ખેતિ મોચેતિ આપાયિકાદીહિ દુક્ખેહિ, તસ્મા ''પાતિમોક્ખ''ન્તિ વુત્તં. **પાતિમોક્ખસંવરસંવુતો**તિ પાતિમોક્ખસંવરસીલેન સમન્નાગતો. **આચારગોચરસમ્પન્નો**તિ આચારેન ચેવ ગોચરેન ચ સમ્પન્નો. **અણુમત્તેસૂ**તિ અપ્પમત્તકેસુ. **વજ્જેસૂ**તિ અકુસલધમ્મેસુ. **ભયદસ્સાવી**તિ ભયદસ્સી. **સમાદાયા**તિ સમ્મા આદિયિત્વા. **સિક્ખતિ સિક્ખાપદેસૂ**તિ તં તં સિક્ખાપદં સમાદિયિત્વા સિક્ખતિ. અપિ ચ સમાદાય સિક્ખતિ સિક્ખાપદેસૂતિ યંકિઞ્ચિ સિક્ખાપદેસુ સિક્ખાકોટ્ઠાસેસુ સિક્ખિતબ્બં કાયિકં વા ચેતસિકં વા, તં સબ્બં સમાદાય સિક્ખતિ.

ખુદ્દકો સીલક્ખન્ધોતિ સઙ્ઘાદિસેસાદિસાવસેસો સીલક્ખન્ધો. **મહન્તો**તિ પારાજિકાદિનિરવસેસો. યસ્મા પન પાતિમોક્ખસીલેન ભિક્ખુ સાસને પતિટ્ઠાતિ નામ , તસ્મા તં ''પતિટ્ઠા''તિ વુત્તં. પતિટ્ઠહતિ વા એત્થ ભિક્ખુ, કુસલા ધમ્મા એવ વા એત્થ પતિટ્ઠહન્તીતિ પતિટ્ઠા. અયમત્થો ''સીલે પતિટ્ઠાય નરો સપઞ્ઞો''તિ (સં॰ નિ॰ ૧.૨૩, ૧૯૨) ચ, ''પતિટ્ઠાનલક્ખણં, મહારાજ, સીલં સબ્બેસં કુસલાનં ધમ્માન''ન્તિ (મિ॰ પ॰ ૨.૧.૯) ચ , ''સીલે પતિટ્ઠિતો ખો, મહારાજ...પે॰... સબ્બે કુસલા ધમ્મા ન પરિહાયન્તી''તિ (મિ॰ પ॰ ૨.૧.૯) ચ આદિસુત્તવસેન વેદિતબ્બો.

તદેતં પુબ્બુપ્પત્તિઅત્થેન **આદિ**. વુત્તમ્પિ ચેતં ''તસ્માતિહ ત્વં ઉત્તિય આદિમેવ વિસોધેહિ કુસલેસુ ધમ્મેસુ. કો ચાદિ કુસલાનં ધમ્માનં, સીલઞ્ચ સુવિસુદ્ધં દિટ્ઠિ ચ ઉજુકા''તિ (સં॰ નિ॰ ૫.૩૮૨). યથા હિ નગરવડ્ઢકી નગરં માપેતુકામો પઠમં નગરટ્ઠાનં સોધેતિ, તતો અપરભાગે વીથિચતુક્કસિઙ્ઘાટકાદિપરિચ્છેદેન વિભજિત્વાવ નગરં માપેતિ. એવમેવ યોગાવચરો આદિતો સીલં વિસોધેતિ, તતો અપરભાગે સમાધિવિપસ્સનામગ્ગફલનિબ્બાનાનિ સચ્છિકરોતિ. યથા વા પન રજકો પઠમં તીહિ ખારેહિ વત્થં ધોવિત્વા પરિસુદ્ધે વત્થે યદિચ્છકં રઙ્ગજાતં ઉપનેતિ, યથા વા પન છેકો ચિત્તકારો રૂપં લિખિતુકામો આદિતોવ ભિત્તિપરિકમ્મં કરોતિ, તતો અપરભાગે રૂપં સમુટ્ઠાપેતિ. એવમેવ યોગાવચરો આદિતોવ સીલં વિસોધેત્વા અપરભાગે સમથવિપસ્સનાદયો ધમ્મે સચ્છિકરોતિ. તસ્મા સીલં ''આદી''તિ વુત્તં.

તદેતં ચરણસરિક્ખતાય **ચરણં**. ચરણાતિ હિ પાદા વુચ્ચન્તિ. યથા હિ છિન્નચરણસ્સ પુરિસસ્સ દિસં ગમનાભિસઙ્ખારો ન જાયતિ, પરિપુણ્ણપાદસ્સેવ જાયતિ, એવમેવ યસ્સ સીલં ભિન્નં હોતિ ખણ્ડં અપરિપુણ્ણં, તસ્સ નિબ્બાનગમનાય ઞાણગમનં ન સમ્પજ્જતિ. યસ્સ પન તં અભિન્નં હોતિ અખણ્ડં પરિપુણ્ણં, તસ્સ નિબ્બાનગમનાય ઞાણગમનં સમ્પજ્જતિ. તસ્મા સીલં ''ચરણ''ન્તિ વુત્તં.

તદેતં સંયમનવસેન **સંયમો**. સંવરણવસેન **સંવરો**તિ ઉભયેનાપિ સીલસંયમો ચેવ સીલસંવરો ચ કથિતો. વચનત્થો પનેત્થ સંયમેતિ વીતિક્કમવિપ્ફન્દનં , પુગ્ગલં વા સંયમેતિ વીતિક્કમવસેન તસ્સ વિપ્ફન્દિતું ન દેતીતિ સંયમો. વીતિક્કમસ્સ પવેસનદ્વારં સંવરતિ પિદહતીતિ સંવરો.

મોક્ખન્તિ ઉત્તમં મુખભૂતં વા. યથા હિ સત્તાનં ચતુબ્બિધો આહારો મુખેન પવિસિત્વા અઙ્ગમઙ્ગાનિ ફરતિ, એવં યોગિનોપિ ચતુભૂમકકુસલં સીલમુખેન પવિસિત્વા અત્થસિદ્ધિં સમ્પાદેતિ. તેન ''મોક્ખ''ન્તિ. પમુખે સાધૂતિ **પામોક્ખં**, પુબ્બઙ્ગમં સેટ્ઠં પધાનન્તિ અત્થો. **કુસલાનં ધમ્માનં સમાપત્તિયા**તિ ચતુભૂમકકુસલાનં પટિલાભત્થાય પામોક્ખં પુબ્બઙ્ગમં સેટ્ઠં પધાનન્તિ વેદિતબ્બં.

વિવિચ્ચેવ કામેહીતિ કામેહિ વિવિચ્ચ વિના હુત્વા અપક્કમિત્વા. યો પનાયમેત્થ એવકારો, સો નિયમત્થોતિ વેદિતબ્બો. યસ્મા ચ નિયમત્થો, તસ્મા તસ્મિં પઠમં ઝાનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરણસમયે અવિજ્જમાનાનમ્પિ કામાનં તસ્સ પઠમજ્ઝાનસ્સ પટિપક્ખભાવં કામપરિચ્ચાગેનેવ ચસ્સ અધિગમં દીપેતિ. કથં? ''વિવિચ્ચેવ કામેહી''તિ એવઞ્હિ નિયમે કરિયમાને ઇદં પઞ્ઞાયતિ, નૂનિમસ્સ ઝાનસ્સ કામા પટિપક્ખભૂતા, યેસુ સતિ ઇદં ન પવત્તતિ અન્ધકારે સતિ પદીપોભાસો વિય, તેસં પરિચ્ચાગેનેવ ચસ્સ અધિગમો હોતિ ઓરિમતીરપરિચ્ચાગેન પારિમતીરસ્સેવ. તસ્મા નિયમં કરોતીતિ.

તત્થ સિયા ''કસ્મા પનેસ પુબ્બપદેયેવ વુત્તો ન ઉત્તરપદે, કિં અકુસલેહિ ધમ્મેહિ અવિવિચ્ચાપિ ઝાનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરેય્યા''તિ? ન ખો પનેતં એવં દટ્ઠબ્બં. તંનિસ્સરણતો હિ પુબ્બપદે એવ એસ વુત્તો. કામધાતુસમતિક્કમનતો હિ કામરાગપટિપક્ખતો ચ ઇદં ઝાનં કામાનમેવ નિસ્સરણં. યથાહ – ''કામાનમેતં નિસ્સરણં યદિદં નેક્ખમ્મ''ન્તિ (ઇતિવુ॰ ૭૨). ઉત્તરપદેપિ પન યથા ''ઇધેવ, ભિક્ખવે, સમણો, ઇધ દુતિયો સમણો''તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૧૩૯) એત્થ એવકારો આનેત્વા વુચ્ચતિ, એવં વત્તબ્બો. ન હિ સક્કા ઇતો અઞ્ઞેહિપિ નીવરણસઙ્ખાતેહિ અકુસલેહિ ધમ્મેહિ અવિવિચ્ચ ઝાનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરિતું. તસ્મા વિવિચ્ચેવ કામેહિ વિવિચ્ચેવ અકુસલેહિ ધમ્મેહીતિ એવં પદદ્વયેપિ એસ દટ્ઠબ્બો. પદદ્વયેપિ ચ કિઞ્ચાપિ વિવિચ્ચાતિ ઇમિના સાધારણવચનેન

તદઙ્ગવિવેકાદયો કાયવિવેકાદયો ચ સબ્બેપિ વિવેકા સઙ્ગહં ગચ્છન્તિ, તથાપિ પુબ્બભાગે કાયવિવેકચિત્તવિવેકવિક્ખમ્ભનવિવેકા દટ્ઠબ્બા. લોકુત્તરમગ્ગક્ખણે કાયવિવેકચિત્તવિવેકસમુચ્છેદવિવેકનિસ્સરણવિવેકા.

કામેહીતિ ઇમિના પન પદેન યે ચ ઇધ ''કતમે વત્થુકામા મનાપિકા રૂપા''તિઆદિના નયેન વત્થુકામા વુત્તા, યે ચ ઇધેવ વિભઙ્ગે ''છન્દો કામો રાગો કામો છન્દરાગો કામો સઙ્કપ્પો કામો રાગો કામો સઙ્કપ્પરાગો કામો''તિ એવં કિલેસકામા વુત્તા, તે સબ્બેપિ સઙ્ગહિતા ઇચ્ચેવ દટ્ઠબ્બા. એવઞ્હિ સતિ વિવિચ્ચેવ કામેહીતિ વત્થુકામેહિપિ વિવિચ્ચેવાતિ અત્થો યુજ્જતિ. તેન કાયવિવેકો વુત્તો હોતિ.

વિવિચ્ચ અકુસલેહિ ધમ્મેહીતિ કિલેસકામેહિ સબ્બાકુસલેહિ વા વિવિચ્ચાતિ અત્થો યુજ્જતિ. તેન ચિત્તવિવેકો વુત્તો હોતિ. પુરિમેન ચેત્થ વત્થુકામેહિ વિવેકવચનતો એવ કામસુખપરિચ્ચાગો, દુતિયેન કિલેસકામેહિ વિવેકવચનતો નેક્ખમ્મસુખપરિગ્ગહો વિભાવિતો હોતિ . એવં વત્થુકામકિલેસકામવિવેકવચનતોયેવ ચ એતેસં પઠમેન સંકિલેસવત્થુપ્પહાનં, દુતિયેન સંકિલેસપ્પહાનં. પઠમેન લોલભાવસ્સ હેતુપરિચ્ચાગો, દુતિયેન બાલભાવસ્સ. પઠમેન ચ પયોગસુદ્ધિ, દુતિયેન આસયપોસનં વિભાવિતં હોતીતિ ઞાતબ્બં . એસ તાવ નયો ''કામેહી''તિ એત્થ વુત્તકામેસુ વત્થુકામપક્ખે .

કિલેસકામપક્ખે પન છન્દોતિ ચ રાગોતિ ચ એવમાદીહિ અનેકભેદો કામચ્છન્દોવ ''કામો''તિ અધિપ્પેતો. સો ચ અકુસલપરિયાપન્નોપિ સમાનો ''તત્થ કતમો કામચ્છન્દો, કામો''તિઆદિના નયેન વિભઙ્ગે ઝાનપટિપક્ખતો વિસું વુત્તો. કિલેસકામત્તા વા પુરિમપદે વુત્તો, અકુસલપરિયાપન્નત્તા દુતિયપદે. અનેકભેદતો ચસ્સ કામતોતિ અવત્વા કામેહીતિ વુત્તં. અઞ્ઞેસમ્પિ ચ ધમ્માનં અકુસલભાવે વિજ્જમાને ''તત્થ કતમે અકુસલા ધમ્મા, કામચ્છન્દો''તિઆદિના નયેન વિભઙ્ગે (વિભ॰ ૫૬૪) ઉપરિઝાનઙ્ગાનં પચ્ચનીકપટિપક્ખભાવદસ્સનતો નીવરણાનેવ વુત્તાનિ. નીવરણાનિ હિ ઝાનઙ્ગપચ્ચનીકાનિ તેસં ઝાનઙ્ગાનેવ પટિપક્ખાનિ, વિદ્ધંસકાનિ વિઘાતકાનીતિ વુત્તં હોતિ. તથા હિ ''સમાધિ કામચ્છન્દસ્સ પટિપક્ખો, પીતિ બ્યાપાદસ્સ, વિતક્કો થિનમિદ્ધસ્સ, સુખં ઉદ્ધચ્ચકુક્કુચ્ચસ્સ, વિચારો વિચિકિચ્છાયા''તિ પેટકે વુત્તં.

એવમેત્થ વિવિચ્ચેવ કામેહીતિ ઇમિના કામચ્છન્દસ્સ વિક્ખમ્ભનવિવેકો વુત્તો હોતિ, વિવિચ્ચ અકુસલેહિ ધમ્મેહીતિ ઇમિના પઞ્ચન્નમ્પિ નીવરણાનં. અગ્ગહિતગ્ગહણેન પન પઠમેન કામચ્છન્દસ્સ, દુતિયેન સેસનીવરણાનં. તથા પઠમેન તીસુ અકુસલમૂલેસુ પઞ્ચકામગુણભેદવિસયસ્સ લોભસ્સ, દુતિયેન આઘાતવત્થુભેદાદિવિસયાનં દોસમોહાનં. ઓઘાદીસુ વા ધમ્મેસુ પઠમેન કામોઘકામયોગકામાસવકામુપાદાનઅભિજ્ઝાકાયગન્થકામરાગસંયોજનાનં, દુતિયેન અવસેસઓઘયોગાસવઉપાદાનગન્થસંયોજનાનં. પઠમેન ચ તણ્હાય તંસમ્પયુત્તકાનઞ્ચ, દુતિયેન અવિજ્જાય તંસમ્પયુત્તકાનઞ્ચ. અપિ ચ પઠમેન લોભસમ્પયુત્તઅટ્ઠચિત્તુપ્પાદાનં, દુતિયેન સેસાનં ચતુન્નં અકુસલચિત્તુપ્પાદાનં વિક્ખમ્ભનવિવેકો વુત્તો હોતીતિ વેદિતબ્બો.

એત્તાવતા ચ પઠમસ્સ ઝાનસ્સ પહાનઙ્ગં દસ્સેત્વા ઇદાનિ સમ્પયોગઙ્ગં દસ્સેતું ''**સવિતક્કં સવિચાર**''ન્તિઆદિ વુત્તં. તત્થ આરમ્મણે ચિત્તસ્સ અભિનિરોપનલક્ખણો વિતક્કો, આરમ્મણાનુમજ્જનલક્ખણો વિચારો. સન્તેપિ ચ નેસં કત્થચિ અવિયોગે ઓળારિકટ્ઠેન પુબ્બઙ્ગમટ્ઠેન ચ ઘણ્ડાભિઘાતો વિય ચેતસો પઠમાભિનિપાતો વિતક્કો,

સુખુમટ્ઠેન અનુમજ્જનસભાવેન ચ ઘણ્ડાનુરવો વિય અનુપબન્ધો વિચારો. વિપ્ફારવા ચેત્થ વિતક્કો પઠમુપ્પત્તિકાલે પરિપ્ફન્દનભૂતો ચિત્તસ્સ, આકાસે ઉપ્પતિતુકામસ્સ પક્ખિનો પક્ખવિક્ખેપો વિય, પદુમાભિમુખપાતો વિય ચ ગન્ધાનુબન્ધચેતસો ભમરસ્સ. સન્તવુત્તિ વિચારો નાતિપરિપ્ફન્દનભાવો ચિત્તસ્સ, આકાસે ઉપ્પતિતસ્સ પક્ખિનો પક્ખપ્પસારણં વિય, પરિબ્ભમનં વિય ચ પદુમાભિમુખપતિતસ્સ ભમરસ્સ પદુમસ્સ ઉપરિભાગે.

દુકનિપાતટ્ઠકથાયં પન ''આકાસે ગચ્છતો મહાસકુણસ્સ ઉભોહિ પક્ખેહિ વાતં ગહેત્વા પક્ખે સન્નિસીદાપેત્વા ગમનં વિય આરમ્મણે ચેતસો અભિનિરોપનભાવેન પવત્તો વિતક્કો, વાતગ્ગહણત્થં પક્ખે ફન્દાપયમાનસ્સ ગમનં વિય અનુમજ્જનભાવેન પવત્તો વિચારો''તિ વુત્તં. તં અનુપ્પબન્ધેન પવત્તિયં યુજ્જતિ. સો પન નેસં વિસેસો પઠમદુતિયજ્ઝાનેસુ પાકટો હોતિ. અપિ ચ મલગ્ગહિતં કંસભાજનં એકેન હત્થેન દળ્હં ગહેત્વા ઇતરેન હત્થેન ચુણ્ણતેલવાલણ્ડુપકેન પરિમજ્જન્તસ્સ દળ્હગ્ગહણહત્થો વિય વિતક્કો. પરિમજ્જનહત્થો વિય વિચારો. તથા કુમ્ભકારસ્સ દણ્ડપ્પહારેન ચક્કં ભમયિત્વા ભાજનં કરોન્તસ્સ ઉપ્પીળનહત્થો વિય વિતક્કો. ઇતો ચિતો ચ સઞ્ચરણહત્થો વિય વિચારો. તથા મણ્ડલં કરોન્તસ્સ મજ્ઝે સન્નિરુમ્ભિત્વા ઠિતકણ્ટકો વિય અભિનિરોપનો વિતક્કો. બહિ પરિબ્ભમનકણ્ટકો વિય અનુમજ્જમાનો વિચારો. ઇતિ ઇમિના ચ વિતક્કેન ઇમિના ચ વિચારેન સહ વત્તતિ રુક્ખો વિય પુપ્ફેન ચ ફલેન ચાતિ ઇદં ઝાનં ''સવિતક્કં સવિચાર''ન્તિ વુચ્ચતિ.

વિવેકજન્તિ એત્થ વિવિત્તિ વિવેકો, નીવરણવિગમોતિ અત્થો. વિવિત્તોતિ વા વિવેકો, નીવરણવિવિત્તો ઝાનસમ્પયુત્તધમ્મરાસીતિ અત્થો. તસ્મા વિવેકા, તસ્મિં વા વિવેકે જાતન્તિ વિવેકજં. **પીતિસુખન્તિ** એત્થ પિણયતીતિ પીતિ, સા સમ્પિયાયનલક્ખણા. સા પનેસા ખુદ્દિકાપીતિ , ખણિકાપીતિ, ઓક્કન્તિકાપીતિ, ઉબ્બેગાપીતિ, ફરણાપીતીતિ પઞ્ચવિધા હોતિ.

તત્થ ખુદ્દિકાપીતિ સરીરે લોમહંસમત્તમેવ કાતું સક્કોતિ. ખણિકાપીતિ ખણે ખણે વિજ્જુપ્પાદસદિસા હોતિ. ઓક્કન્તિકાપીતિ સમુદ્દતીરં વીચિ વિય, કાયં ઓક્કમિત્વા ઓક્કમિત્વા ભિજ્જતિ. ઉબ્બેગાપીતિ બલવતી હોતિ, કાયં ઉદ્ધગ્ગં કત્વા આકાસે લઙ્ઘાપનપ્પમાણપત્તા.

ફરણાપીતિ અતિબલવતી હોતિ. તાય હિ ઉપ્પન્નાય સકલસરીરં ધમિત્વા પૂરિતવત્થિ વિય મહતા ઉદકોઘેન પક્ખન્દપબ્બતકુચ્છિ વિય ચ અનુપરિપ્ફુટં હોતિ. સા પનેસા પઞ્ચવિધા પીતિ ગબ્ભં ગણ્હન્તી પરિપાકં ગચ્છન્તી દુવિધં પસ્સદ્ધિં પરિપૂરેતિ કાયપસ્સદ્ધિઞ્ચ ચિત્તપસ્સદ્ધિઞ્ચ, પસ્સદ્ધિ ગબ્ભં ગણ્હન્તી પરિપાકં ગચ્છન્તી દુવિધમ્પિ સુખં પરિપૂરેતિ કાયિકં ચેતસિકઞ્ચ, સુખં ગબ્ભં ગણ્હન્તં પરિપાકં ગચ્છન્તં તિવિધં સમાધિં પરિપૂરેતિ ખણિકસમાધિં ઉપચારસમાધિં અપ્પનાસમાધિઞ્ચાતિ. તાસુ યા અપ્પનાસમાધિસ્સ મૂલં હુત્વા વડ્ઢમાના સમાધિસમ્પયોગઙ્ગતા ફરણાપીતિ, અયં ઇમસ્મિં અત્થે અધિપ્પેતા પીતીતિ.

ઇતરં પન સુખયતીતિ **સુખં**, યસ્સ ઉપ્પજ્જતિ, તં સુખિતં કરોતીતિ અત્થો. સુખનં વા સુખં, સુટ્ઠુ વા ખાદતિ ખણતિ ચ કાયચિત્તાબાધન્તિ સુખં, સોમનસ્સવેદનાયેતં નામં. તં સાતલક્ખણં. સન્તેપિ ચ નેસં કત્થચિ અવિપ્પયોગે ઇટ્ઠારમ્મણપટિલાભતુટ્ઠિ પીતિ, પટિલદ્ધરસાનુભવનં સુખં. યત્થ પીતિ, તત્થ સુખં, યત્થ સુખં, તત્થ ન નિયમતો પીતિ. સઙ્ખારક્ખન્ધસઙ્ગહિતા પીતિ, વેદનાક્ખન્ધસઙ્ગહિતં સુખં. કન્તારખિન્નસ્સ વનન્તોદકદસ્સનસવનેસુ વિય પીતિ, વનચ્છાયપ્પવેસનઉદકપરિભોગેસુ વિય સુખં. તસ્મિં તસ્મિં સમયે

પાકટભાવતો ચેતં વુત્તન્તિ વેદિતબ્બં. ઇતિ અયઞ્ચ પીતિ ઇદઞ્ચ સુખં અસ્સ ઝાનસ્સ, અસ્મિં વા ઝાને અત્થીતિ ઇદં ઝાનં ''પીતિસુખ''ન્તિ વુચ્ચતિ.

અથ વા પીતિ ચ સુખઞ્ચ પીતિસુખં ધમ્મવિનયાદયો વિય. વિવેકજં પીતિસુખં અસ્સ ઝાનસ્સ, અસ્મિં વા ઝાને અત્થીતિ એવમ્પિ વિવેકજંપીતિસુખં. યથેવ હિ ઝાનં, એવં પીતિસુખમ્પેત્થ વિવેકજમેવ હોતિ, તઞ્ચસ્સ અત્થિ, તસ્મા અલોપસમાસં કત્વા એકપદેનેવ ''વિવેકજંપીતિસુખ''ન્તિપિ વત્તું યુજ્જતિ.

પઠમન્તિ ગણનાનુપુબ્બતા પઠમં, ઇદં પઠમં ઉપ્પન્નન્તિપિ પઠમં. **ઝાન**ન્તિ દુવિધં ઝાનં આરમ્મણૂપનિજ્ઝાનં લક્ખણૂપનિજ્ઝાનઞ્ચાતિ. તત્થ અટ્ઠ સમાપત્તિયો પથવીકસિણાદિઆરમ્મણં ઉપનિજ્ઝાયન્તીતિ **આરમ્મણૂપનિજ્ઝાન**ન્તિ સઙ્ખ્યં ગતા. વિપસ્સનામગ્ગફલાનિ પન **લક્ખણૂપનિજ્ઝાનં** નામ. તત્થ વિપસ્સના અનિચ્ચાદિલક્ખણસ્સ ઉપનિજ્ઝાનતો લક્ખણૂપનિજ્ઝાનં. વિપસ્સનાય કતકિચ્ચસ્સ મગ્ગેન ઇજ્ઝનતો મગ્ગો લક્ખણૂપનિજ્ઝાનં, ફલં પન નિરોધસચ્ચં તથલક્ખણં ઉપનિજ્ઝાયતીતિ લક્ખણૂપનિજ્ઝાનં. તેસુ ઇધ પુબ્બભાગે આરમ્મણૂપનિજ્ઝાનં, લોકુત્તરમગ્ગક્ખણે લક્ખણૂપનિજ્ઝાનં અધિપ્પેતં. તસ્મા આરમ્મણૂપનિજ્ઝાનતો ચ લક્ખણૂપનિજ્ઝાનતો ચ પચ્ચનીકઝાપનતો ચ ઝાનન્તિ વેદિતબ્બં.

ઉપસમ્પજ્જાતિ ઉપગન્ત્વા, પાપુણિત્વાતિ વુત્તં હોતિ. ઉપસમ્પાદયિત્વા વા, નિપ્ફાદેત્વાતિ વુત્તં હોતિ. **વિહરતી**તિ તદનુરૂપેન ઇરિયાપથવિહારેન ઇરિયતિ, વુત્તપ્પકારઝાનસમઙ્ગી હુત્વા અત્તભાવસ્સ ઇરિયનં વુત્તિં અભિનિપ્ફાદેતિ.

તં પનેતં પઠમજ્ઝાનં પઞ્ચઙ્ગવિપ્પહીનં પઞ્ચઙ્ગસમન્નાગતં તિવિધકલ્યાણં, દસલક્ખણસમ્પન્નં. તત્થ કામચ્છન્દો બ્યાપાદો થિનમિદ્ધં ઉદ્ધચ્ચકુક્કુચ્ચં વિચિકિચ્છાતિ ઇમેસં પઞ્ચન્નં નીવરણાનં પહાનવસેન પઞ્ચઙ્ગવિપ્પહીનતા વેદિતબ્બા. ન હિ એતેસુ અપ્પહીનેસુ ઝાનં ઉપ્પજ્જતિ. તેનસ્સેતાનિ પહાનઙ્ગાનીતિ વુચ્ચન્તિ. કિઞ્ચાપિ હિ ઝાનક્ખણે અઞ્ઞેપિ અકુસલા ધમ્મા પહીયન્તિ, તથાપિ એતાનેવ વિસેસેન ઝાનન્તરાયકરાનિ. કામચ્છન્દેન હિ નાનાવિસયપ્પલોભિતં ચિત્તં ન એકત્તારમ્મણે સમાધિયતિ, કામચ્છન્દાભિભૂતં વા, તં ન કામધાતુપ્પહાનાય પટિપદં પટિપજ્જતિ. બ્યાપાદેન વા આરમ્મણે પટિહઞ્ઞમાનં ન નિરન્તરં પવત્તતિ. થિનમિદ્ધાભિભૂતં અકમ્મઞ્ઞં હોતિ. ઉદ્ધચ્ચકુક્કુચ્ચપરેતં અવૂપસન્તમેવ હુત્વા પરિબ્ભમતિ. વિચિકિચ્છાય ઉપહતં ઝાનાધિગમસાધિકં પટિપદં નારોહતિ. ઇતિ વિસેસેન ઝાનન્તરાયકરત્તા એતાનેવ પહાનઙ્ગાનીતિ વુત્તાનિ.

યસ્મા પન વિતક્કો આરમ્મણે ચિત્તં અભિનિરોપેતિ, વિચારો અનુપબન્ધતિ, તેહિ અવિક્ખેપાય સમ્પાદિતપયોગસ્સ ચેતસો પયોગસમ્પત્તિસમ્ભવા પીતિ પીણનં સુખઞ્ચ ઉપબ્રૂહનં કરોતિ. અથસ્સ સેસસમ્પયુત્તધમ્મા એતેહિ અભિનિરોપનાનુબન્ધનપીણનુપબ્રૂહનેહિ અનુગ્ગહિતા એકગ્ગતા એકત્તારમ્મણે સમં સમ્મા ચ આધિયતિ. તસ્મા વિતક્કો વિચારો પીતિ સુખં ચિત્તેકગ્ગતાતિ ઇમેસં પઞ્ચન્નં ઉપ્પત્તિવસેન પઞ્ચઙ્ગસમન્નાગતતા વેદિતબ્બા. ઉપ્પન્નેસુ હિ એતેસુ પઞ્ચસુ ઝાનં ઉપ્પન્નં નામ હોતિ. તેનસ્સ એતાનિ પઞ્ચઙ્ગસમન્નાગતાનીતિ વુચ્ચન્તિ. તસ્મા ન એતેહિ સમન્નાગતં અઞ્ઞદેવ ઝાનં નામ અત્થીતિ ગહેતબ્બં. યથા પન અઙ્ગમત્તવસેનેવ ચતુરઙ્ગિની સેના, પઞ્ચઙ્ગિકં તૂરિયં, અટ્ઠઙ્ગિકો ચ મગ્ગોતિ વુચ્ચતિ, એવમિદમ્પિ અઙ્ગમત્તવસેનેવ પઞ્ચઙ્ગિકન્તિ વા પઞ્ચઙ્ગસમન્નાગતન્તિ વા વુચ્ચતીતિ વેદિતબ્બં.

એતાનિ ચ પઞ્ચઙ્ગાનિ કિઞ્ચાપિ ઉપચારક્ખણેપિ અત્થિ, અથ ખો ઉપચારે પકતિચિત્તતો બલવતરાનિ. ઇધ પન ઉપચારતોપિ બલવતરાનિ રૂપાવચરલક્ખણપ્પત્તાનિ નિપ્ફન્નાનિ. એત્થ હિ વિતક્કો સુવિસદેન આકારેન આરમ્મણે ચિત્તં અભિનિરોપયમાનો ઉપ્પજ્જતિ. વિચારો અતિવિય આરમ્મણં અનુમજ્જમાનો. પીતિસુખં સબ્બાવન્તમ્પિ કાયં ફરમાનં . તેનેવાહ – ''નાસ્સ કિઞ્ચિ સબ્બાવતો કાયસ્સ વિવેકજેન પીતિસુખેન અપ્ફુટં હોતી''તિ (દી॰ નિ॰ ૧.૨૨૬). ચિત્તેકગ્ગતાપિ હેટ્ઠિમમ્હિ સમુગ્ગપટલે ઉપરિમં સમુગ્ગપટલં વિય આરમ્મણેસુ ફુસિતા હુત્વા ઉપ્પજ્જતિ, અયમેતેસં ઇતરેહિ વિસેસો. તત્થ ચિત્તેકગ્ગતા કિઞ્ચાપિ ''સવિતક્કં સવિચાર''ન્તિ ઇમસ્મિં પાઠે ન નિદ્દિટ્ઠા, તથાપિ વિભઙ્ગે (વિભ॰ ૫૬૫) ''ઝાનન્તિ વિતક્કો વિચારો પીતિ સુખં ચિત્તેકગ્ગતા''તિ એવં વુત્તત્તા અઙ્ગમેવ. યેન હિ અધિપ્પાયેન ભગવતા ઉદ્દેસો કતો, સોયેવ તેન વિભઙ્ગે પકાસિતોતિ.

તિવિધકલ્યાણં

તિવિધકલ્યાણં દસલક્ખણસમ્પન્નન્તિ એત્થ પન આદિમજ્ઝપરિયોસાનવસેનતિવિધકલ્યાણતા. તેસંયેવ ચ આદિમજ્ઝપરિયોસાનાનં લક્ખણવસેન દસલક્ખણસમ્પન્નતા વેદિતબ્બા. તત્રાયં પાળિ –

> ''પઠમસ્સ ઝાનસ્સ પટિપદાવિસુદ્ધિ આદિ, ઉપેક્ખાનુબ્રૂહના મજ્ઝે, સમ્પહંસના પરિયોસાનં, પઠમસ્સ ઝાનસ્સ પટિપદાવિસુદ્ધિ આદિ. આદિસ્સ કતિ લક્ખણાનિ? આદિસ્સ તીણિ લક્ખણાનિ – યો તસ્સ પરિપન્થો, તતો ચિત્તં વિસુજ્ઝતિ, વિસુદ્ધત્તા ચિત્તં મજ્ઝિમં સમથનિમિત્તં પટિપજ્જતિ, પટિપન્નત્તા તત્થ ચિત્તં પક્ખન્દતિ. યઞ્ચ પરિપન્થતો ચિત્તં વિસુજ્ઝતિ, યઞ્ચ વિસુદ્ધત્તા ચિત્તં મજ્ઝિમં સમથનિમિત્તં પટિપજ્જતિ, યઞ્ચ પટિપન્નત્તા તત્થ ચિત્તં પક્ખન્દતિ. પઠમસ્સ ઝાનસ્સ પટિપદાવિસુદ્ધિ આદિ, આદિસ્સ ઇમાનિ તીણિ લક્ખણાનિ. તેન વુચ્ચતિ – 'પઠમં ઝાનં આદિકલ્યાણઞ્ચેવ હોતિ તિલક્ખણસમ્પન્નઞ્ચા'તિ.
>
> ''પઠમસ્સ ઝાનસ્સ ઉપેક્ખાનુબ્રૂહના મજ્ઝે. મજ્ઝસ્સ કતિ લક્ખણાનિ? મજ્ઝસ્સ તીણિ લક્ખણાનિ – વિસુદ્ધં ચિત્તં અજ્ઝુપેક્ખતિ, સમથપટિપન્નં અજ્ઝુપેક્ખતિ, એકત્તુપટ્ઠાનં અજ્ઝુપેક્ખતિ. યઞ્ચ વિસુદ્ધં ચિત્તં અજ્ઝુપેક્ખતિ, યઞ્ચ સમથપટિપન્નં અજ્ઝુપેક્ખતિ, યઞ્ચ એકત્તુપટ્ઠાનં અજ્ઝુપેક્ખતિ. પઠમસ્સ ઝાનસ્સ ઉપેક્ખાનુબ્રૂહના મજ્ઝે, મજ્ઝસ્સ ઇમાનિ તીણિ લક્ખણાનિ. તેન વુચ્ચતિ – 'પઠમં ઝાનં મજ્ઝેકલ્યાણઞ્ચેવ હોતિ તિલક્ખણસમ્પન્નઞ્ચા'તિ.
>
> ''પઠમસ્સ ઝાનસ્સ સમ્પહંસના પરિયોસાનં. પરિયોસાનસ્સ કતિ લક્ખણાનિ? પરિયોસાનસ્સ ચત્તારિ લક્ખણાનિ – તત્થ જાતાનં ધમ્માનં અનતિવત્તનટ્ઠેન સમ્પહંસના, ઇન્દ્રિયાનં એકરસટ્ઠેન સમ્પહંસના, તદુપગવીરિયવાહનટ્ઠેન સમ્પહંસના, આસેવનટ્ઠેન સમ્પહંસના. પઠમસ્સ ઝાનસ્સ સમ્પહંસના પરિયોસાનં, પરિયોસાનસ્સ ઇમાનિ ચત્તારિ લક્ખણાનિ. તેન વુચ્ચતિ 'પઠમં ઝાનં પરિયોસાનકલ્યાણઞ્ચેવ હોતિ ચતુલક્ખણસમ્પન્નઞ્ચા'''તિ (પટિ॰ મ॰ ૧.૧૫૮).

''તત્ર **પટિપદાવિસુદ્ધિ** નામ સસમ્ભારિકો ઉપચારો. **ઉપેક્ખાનુબ્રૂહના** નામ અપ્પના. **સમ્પહંસના** નામ પચ્ચવેક્ખણા''તિ એવમેકે વણ્ણયન્તિ. યસ્મા પન ''એકત્તગતં ચિત્તં પટિપદાવિસુદ્ધિપક્ખન્દઞ્ચેવ હોતિ ઉપેક્ખાનુબ્રૂહિતઞ્ચ ઞાણેન ચ સમ્પહંસિત''ન્તિ પાળિયં વુત્તં, તસ્મા અન્તોઅપ્પનાયમેવ આગમનવસેન **પટિપદાવિસુદ્ધિ**, તત્રમજ્ઝત્તુપેક્ખાય કિચ્ચવસેન **ઉપેક્ખાનુબ્રૂહના**, ધમ્માનં અનતિવત્તનાદિભાવસાધનેન પરિયોદાપકસ્સ ઞાણસ્સ કિચ્ચનિપ્ફત્તિવસેન **સમ્પહંસના** ચ વેદિતબ્બા.

કથં ? યસ્મિઞ્હિ વારે અપ્પના ઉપ્પજ્જતિ, તસ્મિં યો નીવરણસઙ્ખાતો કિલેસગણો તસ્સ ઝાનસ્સ પરિપન્થો, તતો ચિત્તં વિસુજ્ઝતિ. વિસુદ્ધત્તા આવરણવિરહિતં હુત્વા મજ્ઝિમં સમથનિમિત્તં પટિપજ્જતિ. **મજ્ઝિમસમથનિમિત્તં** નામ સમપ્પવત્તો અપ્પનાસમાધિયેવ. તદનન્તરં પન પુરિમચિત્તં એકસન્તતિપરિણામનયેન તથત્તં ઉપગચ્છમાનં મજ્ઝિમં સમથનિમિત્તં પટિપજ્જતિ નામ, એવં પટિપન્નત્તા તથત્તુપગમનેન તત્થ પક્ખન્દતિ નામ. એવં તાવ પુરિમચિત્તે વિજ્જમાનાકારનિપ્ફાદિકા પઠમસ્સ ઝાનસ્સ ઉપ્પાદક્ખણેયેવ આગમનવસેન પટિપદાવિસુદ્ધિ વેદિતબ્બા.

એવં વિસુદ્ધસ્સ પન તસ્સ પુન વિસોધેતબ્બાભાવતો વિસોધને બ્યાપારં અકરોન્તો વિસુદ્ધં ચિત્તં અજ્ઝુપેક્ખતિ નામ. સમથભાવૂપગમનેન સમથપટિપન્નસ્સ પુન સમાધાને બ્યાપારં અકરોન્તો સમથપટિપન્નં અજ્ઝુપેક્ખતિ નામ. સમથપટિપન્નભાવતો એવ ચસ્સ કિલેસસંસગ્ગં પહાય એકત્તેન ઉપટ્ઠિતસ્સ પુન એકત્તુપટ્ઠાને બ્યાપારં અકરોન્તો એકત્તુપટ્ઠાનં અજ્ઝુપેક્ખતિ નામ. એવં તત્રમજ્ઝત્તુપેક્ખાય કિચ્ચવસેન ઉપેક્ખાનુબ્રૂહના વેદિતબ્બા.

યે પનેતે એવં ઉપેક્ખાનુબ્રૂહિતે તત્થ જાતા સમાધિપઞ્ઞાસઙ્ખાતા યુગનદ્ધધમ્મા અઞ્ઞમઞ્ઞં અનતિવત્તમાના હુત્વા પવત્તા, યાનિ ચ સદ્ધાદીનિ ઇન્દ્રિયાનિ નાનાકિલેસેહિ વિમુત્તત્તા વિમુત્તિરસેન એકરસાનિ હુત્વા પવત્તાનિ, યઞ્ચેસ તદુપગં તેસં અનતિવત્તનએકરસભાવાનં અનુચ્છવિકં વીરિયં વાહયતિ, યા ચસ્સ તસ્મિં ખણે પવત્તા આસેવના, સબ્બેપિ તે આકારા યસ્મા ઞાણેન સંકિલેસવોદાનેસુ તં તં આદીનવઞ્ચ આનિસંસઞ્ચ દિસ્વા તથા તથા સમ્પહંસિતત્તા વિસોધિતત્તા પરિયોદાપિતત્તા નિપ્ફન્નાવ, તસ્મા ‘‘ધમ્માનં અનતિવત્તનાદિભાવસાધનેન પરિયોદાપકસ્સ ઞાણસ્સ કિચ્ચનિપ્ફત્તિવસેન સમ્પહંસના વેદિતબ્બા’’તિ વુત્તં.

વિતક્કવિચારાનં વૂપસમાતિ વિતક્કસ્સ ચ વિચારસ્સ ચાતિ ઇમેસં દ્વિન્નં વૂપસમા સમતિક્કમા, દુતિયજ્ઝાનક્ખણે અપાતુભાવાતિ વુત્તં હોતિ. તત્થ કિઞ્ચાપિ દુતિયજ્ઝાને સબ્બેપિ પઠમજ્ઝાનધમ્મા ન સન્તિ, અઞ્ઞેયેવ હિ પઠમજ્ઝાને ફસ્સાદયો, અઞ્ઞે ઇધ. ઓળારિકસ્સ પન ઓળારિકસ્સ અઙ્ગસ્સ સમતિક્કમા પઠમજ્ઝાનતો પરેસં દુતિયજ્ઝાનાદીનં અધિગમો હોતીતિ દસ્સનત્થં ‘‘વિતક્કવિચારાનં વૂપસમા’’તિ એવં વુત્તન્તિ વેદિતબ્બં. **અજ્ઝત્તન્તિ** ઇધ નિયકજ્ઝત્તં અધિપ્પેતં, **વિભઙ્ગે** પન ‘‘અજ્ઝત્તં પચ્ચત્ત’’ન્તિ (વિભ॰ ૫૭૩) એત્તકમેવ વુત્તં. યસ્મા નિયકજ્ઝત્તં અધિપ્પેતં, તસ્મા અત્તનિ જાતં, અત્તનો સન્તાને નિબ્બત્તન્તિ અયમેત્થ અત્થો.

સમ્પસાદનન્તિ સમ્પસાદનં વુચ્ચતિ સદ્ધા. સમ્પસાદનયોગતો ઝાનમ્પિ સમ્પસાદનં, નીલવણ્ણયોગતો નીલવત્થં વિય. યસ્મા વા તં ઝાનં સમ્પસાદનસમન્નાગતત્તા વિતક્કવિચારક્ખોભવૂપસમનેન ચ ચેતો સમ્પસાદયતિ, તસ્માપિ ‘‘સમ્પસાદન’’ન્તિ વુત્તં. ઇમસ્મિઞ્ચ અત્થવિકપ્પે સમ્પસાદનં ચેતસોતિ એવં પદસમ્બન્ધો વેદિતબ્બો. પુરિમસ્મિં પન અત્થવિકપ્પે ચેતસોતિ એતં એકોદિભાવેન સદ્ધિં યોજેતબ્બં.

તત્રાયં અત્થયોજના – એકો ઉદેતીતિ **એકોદિ**, વિતક્કવિચારેહિ અનજ્ઝારૂળ્હત્તા અગ્ગો સેટ્ઠો હુત્વા ઉદેતીતિ અત્થો. સેટ્ઠોપિ હિ લોકે એકોતિ વુચ્ચતિ. વિતક્કવિચારવિરહિતો વા એકો અસહાયો હુત્વાતિપિ વત્તું વટ્ટતિ. અથ વા સમ્પયુત્તધમ્મે ઉદાયતીતિ ઉદિ, ઉટ્ઠાપેતીતિ અત્થો. સેટ્ઠટ્ઠેન એકો ચ સો ઉદિ ચાતિ **એકોદિ**, સમાધિસ્સેતં

અધિવચનં. ઇતિ ઇમં એકોદિં ભાવેતિ વડ્ઢેતીતિ ઇદં દુતિયજ્ઝાનં **એકોદિભાવં**. સો પનાયં એકોદિ યસ્મા ચેતસો, ન સત્તસ્સ, ન જીવસ્સ. તસ્મા એતં "**ચેતસો એકોદિભાવ**"ન્તિ વુત્તં.

નનુ ચાયં સદ્ધા પઠમજ્ઝાનેપિ અત્થિ, અયઞ્ચ એકોદિનામકો સમાધિ, અથ કસ્મા ઇદમેવ "સમ્પસાદનં ચેતસો એકોદિભાવ"ન્તિ વુત્તન્તિ? વુચ્ચતે – અદુઞ્હિ પઠમજ્ઝાનં વિતક્કવિચારક્ખોભેન વીચિતરઙ્ગસમાકુલમિવ જલં ન સુપ્પસન્નં હોતિ, તસ્મા સતિયાપિ સદ્ધાય સમ્પસાદનન્તિ ન વુત્તં. ન સુપ્પસન્નત્તાયેવ ચેત્થ સમાધિપિ ન સુટ્ઠુ પાકટો, તસ્મા એકોદિભાવન્તિપિ ન વુત્તં. ઇમસ્મિં પન ઝાને વિતક્કવિચારપલિબોધાભાવેન લદ્ધોકાસા બલવતી સદ્ધા, બલવસદ્ધાસહાયપટિલાભેનેવ ચ સમાધિપિ પાકટો. તસ્મા ઇદમેવ એવં વુત્તન્તિ વેદિતબ્બં.

અવિતક્કં અવિચારન્તિ ભાવનાય પહીનત્તા એતસ્મિં, એતસ્સ વા વિતક્કો નત્થીતિ અવિતક્કં. ઇમિનાવ નયેન અવિચારં. એત્થાહ "નનુ ચ 'વિતક્કવિચારાનં વૂપસમા'તિ ઇમિનાપિ અયમત્થો સિદ્ધો. અથ કસ્મા પુન વુત્તં 'અવિતક્કં અવિચાર'"ન્તિ? વુચ્ચતે – એવમેતં, સિદ્ધોવાયમત્થો. ન પનેતં તદત્થદીપકં, નનુ અવોચુમ્હ "ઓળારિકસ્સ પન ઓળારિકસ્સ અઙ્ગસ્સ સમતિક્કમા પઠમજ્ઝાનતો પરેસં દુતિયજ્ઝાનાદીનં સમધિગમો હોતીતિ દસ્સનત્થં 'વિતક્કવિચારાનં વૂપસમા'તિ એવં વુત્ત"ન્તિ.

અપિ ચ વિતક્કવિચારાનં વૂપસમા ઇદં સમ્પસાદનં, ન કિલેસકાલુસ્સિયસ્સ. વિતક્કવિચારાનઞ્ચ વૂપસમા એકોદિભાવં, ન ઉપચારજ્ઝાનમિવ નીવરણપ્પહાના, ન પઠમજ્ઝાનમિવ ચ અઙ્ગપાતુભાવાતિ એવં સમ્પસાદનએકોદિભાવાનં હેતુપરિદીપકમિદં વચનં. તથા વિતક્કવિચારાનં વૂપસમા ઇદં અવિતક્કં અવિચારં, ન તતિયચતુત્થજ્ઝાનાનિ વિય ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદીનિ વિય ચ અભાવાતિ, એવં અવિતક્કઅવિચારભાવસ્સ હેતુપરિદીપકઞ્ચ, ન વિતક્કવિચારાભાવમત્તપરિદીપકં. વિતક્કવિચારાભાવમત્તપરિદીપકમેવ પન "અવિતક્કં અવિચાર"ન્તિ ઇદં વચનં. તસ્મા પુરિમં વત્વાપિ પુન વત્તબ્બમેવાતિ.

સમાધિજન્તિ પઠમજ્ઝાનસમાધિતો સમ્પયુત્તસમાધિતો વા જાતન્તિ અત્થો. તત્થ કિઞ્ચાપિ પઠમમ્પિ સમ્પયુત્તસમાધિતો જાતં, અથ ખો અયમેવ સમાધિ "સમાધી"તિ વત્તબ્બતં અરહતિ, વિતક્કવિચારક્ખોભવિરહેન અતિવિય અચલત્તા સુપ્પસન્નત્તા ચ. તસ્મા ઇમસ્સ વણ્ણભણનત્થં ઇદમેવ "સમાધિજ"ન્તિ વુત્તં. **પીતિસુખન્તિ** ઇદં વુત્તનયમેવ.

દુતિયન્તિ ગણનાનુપુબ્બતા દુતિયં. ઇદં દુતિયં ઉપ્પન્નન્તિપિ દુતિયં.

પીતિયા ચ વિરાગાતિ વિરાગો નામ વુત્તપ્પકારાય પીતિયા જિગુચ્છનં વા સમતિક્કમો વા . ઉભિન્નં પન અન્તરા **ચ**-સદ્દો સમ્પિણ્ડનત્થો, સો વૂપસમં વા સમ્પિણ્ડેતિ વિતક્કવિચારવૂપસમં વા. તત્થ યદા વૂપસમમેવ સમ્પિણ્ડેતિ, તદા પીતિયા વિરાગા ચ, કિઞ્ચ ભિય્યો વૂપસમા ચાતિ એવં યોજના વેદિતબ્બા. ઇમિસ્સા ચ યોજનાય વિરાગો જિગુચ્છનત્થો હોતિ, તસ્મા પીતિયા જિગુચ્છના ચ સમતિક્કમા ચાતિ અયમત્થો દટ્ઠબ્બો. યદા પન વિતક્કવિચારવૂપસમં સમ્પિણ્ડેતિ, તદા પીતિયા ચ વિરાગા, કિઞ્ચ ભિય્યો વિતક્કવિચારાનઞ્ચ વૂપસમાતિ એવં યોજના વેદિતબ્બા. ઇમિસ્સા ચ યોજનાય વિરાગો સમતિક્કમનત્થો હોતિ, તસ્મા પીતિયા ચ સમતિક્કમા વિતક્કવિચારાનઞ્ચ વૂપસમાતિ અયમત્થો દટ્ઠબ્બો.

કામઞ્ચેતે વિતક્કવિચારા દુતિયજ્ઝાનેયેવ વૂપસન્તા, ઇમસ્સ પન ઝાનસ્સ મગ્ગપરિદીપનત્થં વણ્ણભણનત્થઞ્ચેતં વુત્તં. ''વિતક્કવિચારાનં વૂપસમા''તિ હિ વુત્તે ઇદં પઞ્ઞાયતિ ''નૂન વિતક્કવિચારવૂપસમો મગ્ગો ઇમસ્સ ઝાનસ્સા''તિ. યથા ચ તતિયે અરિયમગ્ગે અપ્પહીનાનમ્પિ સક્કાયદિટ્ઠાદીનં ''પઞ્ચન્નં ઓરમ્ભાગિયાનં સંયોજનાનં પહાના''તિ (મ॰ નિ॰ ૨.૧૩૨-૧૩૩) એવં પહાનં વુચ્ચમાનં વણ્ણભણનં હોતિ, તદધિગમાય ઉસ્સુક્કાનં ઉસ્સાહજનકં, એવમેવ ઇધ અવૂપસન્તાનમ્પિ વિતક્કવિચારાનં વૂપસમો વુચ્ચમાનો વણ્ણભણનં હોતિ, તેનાયમત્થો વુત્તો ''પીતિયા ચ સમતિક્કમા વિતક્કવિચારાનઞ્ચ વૂપસમા''તિ.

ઉપેક્ખકો ચ વિહરતીતિ એત્થ ઉપપત્તિતો ઇક્ખતીતિ ઉપેક્ખા, સમં પસ્સતિ, અપક્ખપતિતા હુત્વા પસ્સતીતિ અત્થો. તાય વિસદાય વિપુલાય થામગતાય સમન્નાગતત્તા તતિયજ્ઝાનસમઙ્ગી ''ઉપેક્ખકો''તિ વુચ્ચતિ.

ઉપેક્ખા પન દસવિધા હોતિ – છળઙ્ગુપેક્ખા બ્રહ્મવિહારુપેક્ખા બોજ્ઝઙ્ગુપેક્ખા વીરિયુપેક્ખા સઙ્ખારુપેક્ખા વેદનુપેક્ખા વિપસ્સનુપેક્ખા તત્રમજ્ઝત્તુપેક્ખા ઝાનુપેક્ખા પારિસુદ્ધુપેક્ખાતિ.

તત્થ યા ''ઇધ, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ ચક્ખુના રૂપં દિસ્વા નેવ સુમનો હોતિ ન દુમ્મનો, ઉપેક્ખકો ચ વિહરતિ સતો સમ્પજાનો''તિ (મ॰ નિ॰ ૬.૧) એવમાગતા ખીણાસવસ્સ છસુ દ્વારેસુ ઇટ્ઠાનિટ્ઠછળારમ્મણાપાથે પરિસુદ્ધપકતિભાવાવિજહનાકારભૂતા ઉપેક્ખા, અયં **છળઙ્ગુપેક્ખા** નામ.

યા પન ''ઉપેક્ખાસહગતેન ચેતસા એકં દિસં ફરિત્વા વિહરતી''તિ (દી॰ નિ॰ ૧.૫૫૬; મ॰ નિ॰ ૧.૭૭) એવમાગતા સત્તેસુ મજ્ઝત્તાકારભૂતા ઉપેક્ખા, અયં **બ્રહ્મવિહારુપેક્ખા** નામ.

યા પન ''ઉપેક્ખાસમ્બોજ્ઝઙ્ગં ભાવેતિ વિવેકનિસ્સિત''ન્તિ (મ॰ નિ॰ ૨.૨૪૭) એવમાગતા સહજાતાનં ધમ્માનં મજ્ઝત્તાકારભૂતા ઉપેક્ખા, અયં **બોજ્ઝઙ્ગુપેક્ખા** નામ.

યા પન ''કાલેન કાલં ઉપેક્ખાનિમિત્તં મનસિ કરોતી''તિ (અ॰ નિ॰ ૩.૧૦૩) એવમાગતા અનચ્ચારદ્ધનાતિસિથિલવીરિયસઙ્ખાતા ઉપેક્ખા, અયં **વીરિયુપેક્ખા** નામ.

યા પન ''કતિ સઙ્ખારુપેક્ખા સમથવસેન ઉપ્પજ્જન્તિ, કતિ સઙ્ખારુપેક્ખા વિપસ્સનાવસેન ઉપ્પજ્જન્તિ? અટ્ઠ સઙ્ખારુપેક્ખા સમથવસેન ઉપ્પજ્જન્તિ, દસ સઙ્ખારુપેક્ખા વિપસ્સનાવસેન ઉપ્પજ્જન્તી''તિ (પટિ॰ મ॰ ૧.૫૭) એવમાગતા નીવરણાદિપટિસઙ્ખાસન્તિટ્ઠનાગહણે મજ્ઝત્તભૂતા ઉપેક્ખા, અયં **સઙ્ખારુપેક્ખા** નામ.

યા પન ''યસ્મિં સમયે કામાવચરં કુસલં ચિત્તં ઉપ્પન્નં હોતિ ઉપેક્ખાસહગત''ન્તિ (ધ॰ સ॰ ૧૫૦) એવમાગતા અદુક્ખમસુખસઙ્ખાતા ઉપેક્ખા, અયં **વેદનુપેક્ખા** નામ.

યા પન ''યદત્થિ યં ભૂતં, તં પજહતિ, ઉપેક્ખં પટિલભતી''તિ (મ॰ નિ॰ ૩.૭૧-૭૨; અ॰ નિ॰ ૭.૫૫) એવમાગતા વિચિનને મજ્ઝત્તભૂતા ઉપેક્ખા, અયં **વિપસ્સનુપેક્ખા** નામ.

યા પન છન્દાદીસુ યેવાપનકેસુ આગતા સહજાતાનં સમવાહિતભૂતા ઉપેક્ખા, અયં **તત્રમજ્ઝત્તુપેક્ખા** નામ.

યા પન ‘‘ઉપેક્ખકો ચ વિહરતી’’તિ એવમાગતા અગ્ગસુખેપિ તસ્મિં અપક્ખપાતજનની ઉપેક્ખા, અયં **ઝાનુપેક્ખા** નામ.

યા પન ‘‘ઉપેક્ખાસતિપારિસુદ્ધિં ચતુત્થં ઝાન’’ન્તિ (ધ॰ સ॰ ૧૬૫; દી॰ નિ॰ ૧.૨૩૨) એવમાગતા સબ્બપચ્ચનીકપરિસુદ્ધા પચ્ચનીકવૂપસમનેપિ અબ્યાપારભૂતા ઉપેક્ખા, અયં **પારિસુદ્ધુપેક્ખા** નામ.

તત્થ છળઙ્ગુપેક્ખા ચ બ્રહ્મવિહારુપેક્ખા ચ બોજ્ઝઙ્ગુપેક્ખા ચ તત્રમજ્ઝત્તુપેક્ખા ચ ઝાનુપેક્ખા ચ પારિસુદ્ધુપેક્ખા ચ અત્થતો એકા, તત્રમજ્ઝત્તુપેક્ખાવ હોતિ. તેન તેન અવત્થાભેદેન પનસ્સા અયં ભેદો . એકસ્સાપિ સતો સત્તસ્સ કુમારયુવથેરસેનાપતિરાજાદિવસેન ભેદો વિય, તસ્મા તાસુ યત્થ છળઙ્ગુપેક્ખા, ન તત્થ બોજ્ઝઙ્ગુપેક્ખાદયો. યત્થ વા પન બોજ્ઝઙ્ગુપેક્ખા, ન તત્થ છળઙ્ગુપેક્ખાદયો હોન્તીતિ વેદિતબ્બા.

યથા ચેતાસં અત્થતો એકીભાવો, એવં સઙ્ખારુપેક્ખાવિપસ્સનુપેક્ખાનમ્પિ. પઞ્ઞા એવ હિ એસા, કિચ્ચવસેન દ્વિધા ભિન્ના, યથા હિ પુરિસસ્સ સાયં ગેહં પવિટ્ઠં સપ્પં અજપદદણ્ડં ગહેત્વા પરિયેસમાનસ્સ તં થુસકોટ્ઠકે નિપન્નં દિસ્વા ‘‘સપ્પો નુ ખો નો’’તિ અવલોકેન્તસ્સ સોવત્થિકત્તયં દિસ્વા નિબ્બેમતિકસ્સ ‘‘સપ્પો ન સપ્પો’’તિ વિચિનને મજ્ઝત્તતા ઉપ્પજ્જતિ, એવમેવ યા આરદ્ધવિપસ્સકસ્સ વિપસ્સનાઞાણેન લક્ખણત્તયે દિટ્ઠે સઙ્ખારાનં અનિચ્ચભાવાદિવિચિનને મજ્ઝત્તતા ઉપ્પજ્જતિ, અયં વિપસ્સનુપેક્ખા. યથા પન તસ્સ પુરિસસ્સ અજપદદણ્ડકેન ગાળ્હં સપ્પં ગહેત્વા ‘‘કિન્તાહં ઇમં સપ્પં અવિહેઠેન્તો અત્તાનઞ્ચ ઇમિના અડંસાપેન્તો મુઞ્ચેય્ય’’ન્તિ મુઞ્ચનાકારમેવ પરિયેસતો ગહણે મજ્ઝત્તતા હોતિ, એવમેવ યા લક્ખણત્તયસ્સ દિટ્ઠત્તા આદિત્તે વિય તયો ભવે પસ્સતો સઙ્ખારગ્ગહણે મજ્ઝત્તતા, અયં સઙ્ખારુપેક્ખા. ઇતિ વિપસ્સનુપેક્ખાય સિદ્ધાય સઙ્ખારુપેક્ખાપિ સિદ્ધાવ હોતિ. ઇમિના પનેસા વિચિનનગ્ગહણેસુ મજ્ઝત્તતાસઙ્ખાતેન કિચ્ચેન દ્વિધા ભિન્નાતિ. વીરિયુપેક્ખા પન વેદનુપેક્ખા ચ અઞ્ઞમઞ્ઞઞ્ચ અવસેસાહિ ચ અત્થતો ભિન્નાયેવાતિ. આહ ચેત્થ –

‘‘મજ્ઝત્તબ્રહ્મબોજ્ઝઙ્ગછળઙ્ગઝાનસુદ્ધિયો;
વિપસ્સના ચ સઙ્ખારવેદનાવીરિયં ઇતિ.

‘‘વિત્થારતો દસોપેક્ખા-છમજ્ઝત્તાદિતો તતો;
દુવે પઞ્ઞા તતો દ્વીહિ, ચતસ્સોવ ભવન્તિમા’’તિ.

ઇતિ ઇમાસુ ઉપેક્ખાસુ ઝાનુપેક્ખા ઇધ અધિપ્પેતા. સા મજ્ઝત્તલક્ખણા, અનાભોગરસા , અબ્યાપારપચ્ચુપટ્ઠાના, પીતિવિરાગપદટ્ઠાનાતિ. એત્થાહ – ‘‘નનુ ચાયં અત્થતો તત્રમજ્ઝત્તુપેક્ખાવ હોતિ, સા ચ પઠમદુતિયજ્ઝાનેસુપિ અત્થિ. તસ્મા તત્રાપિ ‘ઉપેક્ખકો ચ વિહરતી’તિ એવમયં વત્તબ્બા સિયા, સા કસ્મા ન વુત્તા’’તિ? અપરિબ્યત્તકિચ્ચતો. અપરિબ્યત્તઞ્હિ તસ્સા તત્થ કિચ્ચં, વિતક્કાદીહિ અભિભૂતત્તા. ઇધ પનાયં વિતક્કવિચારપીતીહિ અનભિભૂતત્તા ઉક્ખિત્તસિરા વિય હુત્વા પરિબ્યત્તકિચ્ચા જાતા, તસ્મા વુત્તાતિ.

સતો ચ સમ્પજાનોતિ એત્થ સરતીતિ **સતો**. સમ્પજાનાતીતિ **સમ્પજાનો**. ઇતિ પુગ્ગલેન સતિ ચ સમ્પજઞ્ઞઞ્ચ વુત્તં. તત્થ સરણલક્ખણા સતિ, અસમ્મુસ્સનરસા આરક્ખપચ્ચુપટ્ઠાના. અસમ્મોહલક્ખણં સમ્પજઞ્ઞં, તીરણરસં, પવિચયપચ્ચુપટ્ઠાનં.

તત્થ કિઞ્ચાપિ ઇદં સતિસમ્પજઞ્ઞં પુરિમજ્ઝાનેસુપિ અત્થિ, મુટ્ઠસ્સતિસ્સ હિ અસમ્પજાનસ્સ ઉપચારમત્તમ્પિ ન સમ્પજ્જતિ, પગેવ અપ્પના. ઓળારિકત્તા પન તેસં ઝાનાનં ભૂમિયં વિય પુરિસસ્સ ચિત્તસ્સ ગતિ સુખા હોતિ, અબ્યત્તં તત્થ સતિસમ્પજઞ્ઞકિચ્ચં. ઓળારિકઙ્ગપ્પહાનેન પન સુખુમત્તા ઇમસ્સ ઝાનસ્સ પુરિસસ્સ ખુરધારાયં વિય સતિસમ્પજઞ્ઞકિચ્ચપરિગ્ગહિતા એવ ચિત્તસ્સ ગતિ ઇચ્છિતબ્બાતિ ઇધેવ વુત્તં. કિઞ્ચ ભિય્યો – યથા ધેનુપગો વચ્છો ધેનુતો અપનીતો અરક્ખિયમાનો પુનદેવ ધેનું ઉપગચ્છતિ, એવમિદં તતિયજ્ઝાનસુખં પીતિતો અપનીતમ્પિ સતિસમ્પજઞ્ઞારક્ખેન અરક્ખિયમાનં પુનદેવ પીતિં ઉપગચ્છેય્ય, પીતિસમ્પયુત્તમેવ સિયા, સુખે વાપિ સત્તા સારજ્જન્તિ. ઇદઞ્ચ અતિમધુરસુખં, તતો પરં સુખાભાવા. સતિસમ્પજઞ્ઞાનુભાવેન પનેત્થ સુખે અસારજ્જના હોતિ, નો અઞ્ઞથાતિ ઇમમ્પિ અત્થવિસેસં દસ્સેતું ઇદમિધેવ વુત્તન્તિ વેદિતબ્બં.

ઇદાનિ **સુખઞ્ચ કાયેન પટિસંવેદેતી**તિ એત્થ કિઞ્ચાપિ તતિયજ્ઝાનસમઙ્ગિનો સુખપટિસંવેદનાભોગો નત્થિ, એવં સન્તેપિ યસ્મા તસ્સ નામકાયેન સમ્પયુત્તં સુખં. યં વા તં નામકાયસમ્પયુત્તં સુખં, તંસમુટ્ઠાનેનસ્સ યસ્મા અતિપણીતેન રૂપેન રૂપકાયો ફુટો, યસ્સ ફુટત્તા ઝાના વુટ્ઠિતોપિ સુખં પટિસંવેદેય્ય, તસ્મા એતમત્થં દસ્સેન્તો ''સુખઞ્ચ કાયેન પટિસંવેદેતી''તિ આહ.

ઇદાનિ **યં તં અરિયા આચિક્ખન્તિ ઉપેક્ખકો સતિમા સુખવિહારી**તિ એત્થ યંઝાનહેતુ યંઝાનકારણા તં તતિયજ્ઝાનસમઙ્ગીપુગ્ગલં બુદ્ધાદયો અરિયા આચિક્ખન્તિ દેસેન્તિ પઞ્ઞપેન્તિ પટ્ઠપેન્તિ વિવરન્તિ વિભજન્તિ ઉત્તાનીકરોન્તિ પકાસેન્તિ, પસંસન્તીતિ અધિપ્પાયો. કિન્તિ? ઉપેક્ખકો સતિમા સુખવિહારીતિ. તં તતિયજ્ઝાનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરતીતિ એવમેત્થ યોજના વેદિતબ્બા.

કસ્મા પન તં તે એવં પસંસન્તીતિ? પસંસારહતો. અયઞ્હિ યસ્મા અતિમધુરસુખે સુખપારમિપ્પત્તેપિ તતિયજ્ઝાને ઉપેક્ખકો, ન તત્થ સુખાભિસઙ્ગેન આકડ્ઢીયતિ. યથા ચ પીતિ ન ઉપ્પજ્જતિ, એવં ઉપટ્ઠિતસતિતાય સતિમા. યસ્મા ચ અરિયકન્તં અરિયજનસેવિતમેવ ચ અસંકિલિટ્ઠં સુખં નામકાયેન પટિસંવેદેતિ, તસ્મા પસંસારહો. ઇતિ પસંસારહતો નં અરિયા તે એવં પસંસાહેતુભૂતે ગુણે પકાસેન્તો ''ઉપેક્ખકો સતિમા સુખવિહારી''તિ એવં પસંસન્તીતિ વેદિતબ્બં. **તતિયન્**તિ ગણનાનુપુબ્બતા તતિયં, ઇદં તતિયં ઉપ્પન્નન્તિપિ તતિયં.

સુખસ્સ ચ પહાના દુક્ખસ્સ ચ પહાનાતિ કાયિકસુખસ્સ ચ કાયિકદુક્ખસ્સ ચ પહાના. **પુબ્બેવા**તિ તઞ્ચ ખો પુબ્બેવ, ન ચતુત્થજ્ઝાનક્ખણે. **સોમનસ્સદોમનસ્સાનં અત્થઙ્ગમા**તિ ચેતસિકસુખસ્સ ચ ચેતસિકદુક્ખસ્સ ચાતિ ઇમેસમ્પિ દ્વિન્નં પુબ્બેવ અત્થઙ્ગમા, પહાના ઇચ્ચેવ વુત્તં હોતિ.

કદા પન નેસં પહાનં હોતિ? ચતુન્નં ઝાનાનં ઉપચારક્ખણે. સોમનસ્સઞ્હિ ચતુત્થજ્ઝાનસ્સ ઉપચારક્ખણેયેવ પહીયતિ, દુક્ખદોમનસ્સસુખાનિ પઠમદુતિયતતિયજ્ઝાનાનં ઉપચારક્ખણેસુ. એવમેતેસં પહાનક્કમેન અવુત્તાનં, **ઇન્દ્રિયવિભઙ્ગે** પન ઇન્દ્રિયાનં ઉદ્દેસક્કમેનેવ ઇધાપિ વુત્તાનં સુખદુક્ખસોમનસ્સદોમનસ્સાનં પહાનં વેદિતબ્બં.

યદિ પનેતાનિ તસ્સ તસ્સ ઝાનસ્સ ઉપચારક્ખણેયેવ પહીયન્તિ, અથ કસ્મા ''કત્થ ચુપ્પન્નં દુક્ખિન્દ્રિયં અપરિસેસં નિરુજ્ઝતિ? ઇધ, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ વિવિચ્ચેવ કામેહિ...પે॰... પઠમં ઝાનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરતિ, એત્થ ચુપ્પન્નં દુક્ખિન્દ્રિયં અપરિસેસં નિરુજ્ઝતિ. કત્થ ચુપ્પન્નં દોમનસ્સિન્દ્રિયં... સુખિન્દ્રિયં... સોમનસ્સિન્દ્રિયં અપરિસેસં નિરુજ્ઝતિ? ઇધ, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ, સુખસ્સ ચ પહાના...પે॰... ચતુત્થં ઝાનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરતિ. એત્થ ચુપ્પન્નં

સોમનસ્સિન્દ્રિયં અપરિસેસં નિરુજ્ઝતી''તિ (સં॰ નિ॰ ૫.૫૧૦) એવં ઝાનેસ્વેવ નિરોધો વુત્તોતિ. અતિસયનિરોધત્તા. અતિસયનિરોધો હિ નેસં પઠમજ્ઝાનાદીસુ, ન નિરોધોયેવ. નિરોધોયેવ પન ઉપચારક્ખણે નાતિસયનિરોધો.

તથા હિ નાનાવજ્જને પઠમજ્ઝાનૂપચારે નિરુદ્ધસ્સાપિ દુક્ખિન્દ્રિયસ્સ ડંસમકસાદિસમ્ફસ્સેન વા વિસમાસનુપતાપેન વા સિયા ઉપ્પત્તિ, ન ત્વેવ અન્તોઅપ્પનાયં. ઉપચારે વા નિરુદ્ધમ્પેતં ન સુટ્ઠુ નિરુદ્ધં હોતિ, પટિપક્ખેન અવિહતત્તા. અન્તોઅપ્પનાયં પન પીતિફરણેન સબ્બો કાયો સુખોક્કન્તો હોતિ, સુખોક્કન્તકાયસ્સ ચ સુટ્ઠુ નિરુદ્ધં હોતિ દુક્ખિન્દ્રિયં, પટિપક્ખેન વિહતત્તા. નાનાવજ્જનેયેવ ચ દુતિયજ્ઝાનૂપચારે પહીનસ્સાપિ દોમનસ્સિન્દ્રિયસ્સ યસ્મા એતં વિતક્કવિચારપચ્ચયેપિ કાયકિલમથે ચિત્તુપઘાતે ચ સતિ ઉપ્પજ્જતિ, વિતક્કવિચારાભાવે નેવ ઉપ્પજ્જતિ. યત્થ પન ઉપ્પજ્જતિ, તત્થ વિતક્કવિચારભાવે. અપ્પહીનાયેવ ચ દુતિયજ્ઝાનૂપચારે વિતક્કવિચારાતિ તત્થસ્સ સિયા ઉપ્પત્તિ, ન ત્વેવ દુતિયજ્ઝાને, પહીનપ્પચ્ચયત્તા. તથા તતિયજ્ઝાનૂપચારે પહીનસ્સાપિ સુખિન્દ્રિયસ્સ પીતિસમુટ્ઠાનપણીતરૂપફુટકાયસ્સ સિયા ઉપ્પત્તિ, ન ત્વેવ તતિયજ્ઝાને. તતિયજ્ઝાને હિ સુખસ્સ પચ્ચયભૂતા પીતિ સબ્બસો નિરુદ્ધાતિ. તથા ચતુત્થજ્ઝાનૂપચારે પહીનસ્સાપિ સોમનસ્સિન્દ્રિયસ્સ આસન્નત્તા, અપ્પનાપત્તાય ઉપેક્ખાય અભાવેન સમ્મા અનતિક્કન્તત્તા ચ સિયા ઉપ્પત્તિ, ન ત્વેવ ચતુત્થજ્ઝાને. તસ્મા એવ ચ ''એત્થુપ્પન્નં દુક્ખિન્દ્રિયં અપરિસેસં નિરુજ્ઝતી''તિ તત્થ તત્થ અપરિસેસગ્ગહણં કતન્તિ.

એત્થાહ – ''અથેવં તસ્સ તસ્સ ઝાનસ્સુપચારે પહીનાપિ એતા વેદના ઇધ કસ્મા સમાહટા''તિ? સુખગ્ગહણત્થં. યા હિ અયં **અદુક્ખમસુખ**ન્તિ એત્થ અદુક્ખમસુખા વેદના વુત્તા, સા સુખુમા દુબ્બિઞ્ઞેય્યા, ન સક્કા સુખેન ગહેતું, તસ્મા યથા નામ દુટ્ઠસ્સ યથા વા તથા વા ઉપસઙ્કમિત્વા ગહેતું અસક્કુણેય્યસ્સ ગોણસ્સ સુખગહણત્થં ગોપો એકસ્મિં વજે સબ્બા ગાવો સમાહરતિ, અથેકેકં નીહરન્તો પટિપાટિયા આગતં ''અયં સો ગણ્હથ ન''ન્તિ તમ્પિ ગાહાપેતિ, એવમેવ ભગવા સુખગ્ગહણત્થં સબ્બા એતા સમાહરીતિ. એવઞ્હિ સમાહટા એતા દસ્સેત્વા ''યં નેવ સુખં, ન દુક્ખં, ન સોમનસ્સં, ન દોમનસ્સં, અયં અદુક્ખમસુખા વેદના''તિ સક્કા હોતિ એસા ગાહયિતું.

અપિ ચ અદુક્ખમસુખાય ચેતોવિમુત્તિયા પચ્ચયદસ્સનત્થઞ્ચાપિ એતા વુત્તાતિ વેદિતબ્બા. દુક્ખપ્પહાનાદયો હિ તસ્સા પચ્ચયા. યથાહ – ''ચત્તારો ખો, આવુસો, પચ્ચયા અદુક્ખમસુખાય ચેતોવિમુત્તિયા સમાપત્તિયા. ઇધાવુસો, ભિક્ખુ સુખસ્સ ચ પહાના ...પે॰... ચતુત્થં ઝાનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરતિ. ઇમે ખો, આવુસો, ચત્તારો પચ્ચયા અદુક્ખમસુખાય ચેતોવિમુત્તિયા સમાપત્તિયા''તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૪૫૮). યથા વા અઞ્ઞત્થ પહીનાપિ સક્કાયદિટ્ઠિઆદયો તતિયમગ્ગસ્સ વણ્ણભણનત્થં ''તત્થ પહીના''તિ વુત્તા, એવં વણ્ણભણનત્થમ્પેતસ્સ ઝાનસ્સેતા ઇધ વુત્તાતિપિ વેદિતબ્બા. પચ્ચયઘાતેન વા એત્થ રાગદોસાનં અતિદૂરભાવં દસ્સેતુમ્પેતા વુત્તાતિ વેદિતબ્બા. એતાસુ હિ સુખં સોમનસ્સસ્સ પચ્ચયો, સોમનસ્સં રાગસ્સ, દુક્ખં દોમનસ્સસ્સ, દોમનસ્સં દોસસ્સ. સુખાદિઘાતેન ચ તે સપ્પચ્ચયા રાગદોસા હતાતિ અતિદૂરે હોન્તીતિ.

અદુક્ખમસુખન્તિ દુક્ખાભાવેન અદુક્ખં, સુખાભાવેન અસુખં. એતેનેત્થ સુખદુક્ખપટિપક્ખભૂતં તતિયવેદનં દીપેતિ, ન દુક્ખસુખાભાવમત્તં. તતિયવેદના નામ અદુક્ખમસુખા, ઉપેક્ખાતિપિ વુચ્ચતિ. સા ઇટ્ઠાનિટ્ઠવિપરીતાનુભવનલક્ખણા, મજ્ઝત્તરસા, અવિભૂતપચ્ચુપટ્ઠાના, સુખનિરોધપદટ્ઠાનાતિ વેદિતબ્બા.

ઉપેક્ખાસતિપારિસુદ્ધિન્તિ ઉપેક્ખાય જનિતસતિપારિસુદ્ધિં. ઇમસ્મિઞ્હિ ઝાને સુપરિસુદ્ધા સતિ, યા ચ તસ્સા સતિયા પારિસુદ્ધિ, સા ઉપેક્ખાય કતા, ન અઞ્ઞેન. તસ્મા એતં ''ઉપેક્ખાસતિપારિસુદ્ધિ''ન્તિ વુચ્ચતિ. યાય ચ ઉપેક્ખાય એત્થ સતિ પારિસુદ્ધિ હોતિ, સા અત્થતો તત્રમજ્ઝત્તતાતિ વેદિતબ્બા. ન કેવલઞ્ચેત્થ તાય સતિયેવ પરિસુદ્ધા, અપિ ચ ખો સબ્બેપિ સમ્પયુત્તધમ્મા, સતિસીસેન પન દેસના વુત્તા.

તત્થ કિઞ્ચાપિ અયં ઉપેક્ખા હેટ્ઠાપિ તીસુ ઝાનેસુ વિજ્જતિ, યથા પન દિવા સૂરિયપ્પભાભિભવા સોમ્મભાવેન ચ અત્તનો ઉપકારકત્તેન વા સભાગાય રત્તિયા અલાભા દિવા વિજ્જમાનાપિ ચન્દલેખા અપરિસુદ્ધા હોતિ અપરિયોદાતા, એવમયમ્પિ તત્રમજ્ઝત્તુપેક્ખાચન્દલેખા વિતક્કાદિપચ્ચનીકધમ્મતેજાભિભવા સભાગાય ચ ઉપેક્ખાવેદનારત્તિયા અપટિલાભા વિજ્જમાનાપિ પઠમજ્ઝાનાદિભેદેસુ અપરિસુદ્ધા હોતિ. તસ્સા ચ અપરિસુદ્ધાય દિવા અપરિસુદ્ધચન્દલેખાય પભા વિય સહજાતાપિ સતિઆદયો અપરિસુદ્ધાવ હોન્તિ. તસ્મા તેસુ એકમ્પિ ''ઉપેક્ખાસતિપારિસુદ્ધિ''ન્તિ ન વુત્તં. ઇધ પન વિતક્કાદિપચ્ચનીકધમ્મતેજાભિભવાભાવા સભાગાય ચ ઉપેક્ખાવેદનારત્તિયા પટિલાભા અયં તત્રમજ્ઝત્તુપેક્ખાચન્દલેખા અતિવિય પરિસુદ્ધા, તસ્સા પરિસુદ્ધત્તા પરિસુદ્ધચન્દલેખાય પભા વિય સહજાતાપિ સતિઆદયો પરિસુદ્ધા હોન્તિ પરિયોદાતા. તસ્મા ઇદમેવ ''ઉપેક્ખાસતિપારિસુદ્ધિ''ન્તિ વુત્તન્તિ વેદિતબ્બં. **ચતુત્થ**ન્તિ ગણનાનુપુબ્બતા ચતુત્થં. ઇદં ચતુત્થં ઉપ્પન્નન્તિપિ ચતુત્થં.

પઞ્ઞવા હોતીતિ પઞ્ઞા અસ્સ અત્થીતિ પઞ્ઞવા. **ઉદયત્થગામિનિયા**તિ ઉદયગામિનિયા ચેવ અત્થગામિનિયા ચ. **સમન્નાગતો**તિ પરિપુણ્ણો. **અરિયાયા**તિ નિદ્દોસાય. **નિબ્બેધિકાયા**તિ નિબ્બેધપક્ખિકાય. **દુક્ખક્ખયગામિનિયા**તિ નિબ્બાનગામિનિયા. **સો ઇદં દુક્ખ**ન્તિ એવમાદીસુ ''એત્તકં દુક્ખં ન ઇતો ભિય્યો''તિ સબ્બમ્પિ દુક્ખસચ્ચં સરસલક્ખણપટિવેધેન યથાભૂતં પજાનાતિ પટિવિજ્ઝતિ. તસ્સ ચ દુક્ખસ્સ નિબ્બત્તિકં તણ્હં ''**અયં દુક્ખસમુદયો**''તિ. તદુભયમ્પિ યં ઠાનં પત્વા નિરુજ્ઝતિ, તં તેસં અપ્પવત્તિં નિબ્બાનં ''**અયં દુક્ખનિરોધો**''તિ. તસ્સ ચ સમ્પાપકં અરિયમગ્ગં ''**અયં દુક્ખનિરોધગામિની પટિપદા**''તિ સરસલક્ખણપટિવેધેન યથાભૂતં પજાનાતિ પટિવિજ્ઝતીતિ એવમત્થો વેદિતબ્બો.

એવં સરૂપતો સચ્ચાનિ દસ્સેત્વા ઇદાનિ કિલેસવસેન પરિયાયતો દસ્સેન્તો ''**ઇમે આસવા**''તિઆદિમાહ. તે વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બા. એવં તિસ્સો સિક્ખાયો દસ્સેત્વા ઇદાનિ તાસં પારિપૂરિક્કમં દસ્સેતું ''**ઇમા તિસ્સો સિક્ખાયો આવજ્જન્તો સિક્ખેય્યા**''તિઆદિમાહ. તસ્સત્થો – પચ્ચેકં પરિપૂરેતું આવજ્જન્તોપિ સિક્ખેય્ય, આવજ્જિત્વાપિ ''અયં નામ સિક્ખા''તિ જાનન્તોપિ સિક્ખેય્ય, જાનિત્વા પુનપ્પુનં પસ્સન્તોપિ સિક્ખેય્ય, પસ્સિત્વા યથાદિટ્ઠં પચ્ચવેક્ખન્તોપિ સિક્ખેય્ય, પચ્ચવેક્ખિત્વા તત્થેવ ચિત્તં અચલં કત્વા પતિટ્ઠપેન્તોપિ સિક્ખેય્ય, તંતંસિક્ખાસમ્પયુત્તસદ્ધાવીરિયસતિસમાધિપઞ્ઞાહિ સકસકકિચ્ચં કરોન્તોપિ સિક્ખેય્ય, અભિઞ્ઞેય્યાભિજાનનકાલેપિ તં તં કિચ્ચં કરોન્તોપિ તિસ્સો સિક્ખાયો સિક્ખેય્ય, અધિસીલં આચરેય્ય, અધિચિત્તં સમ્મા ચરેય્ય, અધિપઞ્ઞં સમાદાય વત્તેય્ય.

ઇધાતિ મૂલપદં. **ઇમિસ્સા દિટ્ઠિયા**તિઆદીહિ દસહિ પદેહિ સિક્ખત્તયસઙ્ખાતં સબ્બઞ્ઞુબુદ્ધસાસનમેવ કથિતં. તઞ્હિ બુદ્ધેન ભગવતા દિટ્ઠત્તા **દિટ્ઠી**તિ વુચ્ચતિ. તસ્સેવ ખમનવસેન **ખન્તિ**, રુચ્ચનવસેન **રુચિ**, ગહણવસેન **આદાયો**, સભાવટ્ઠેન **ધમ્મો**, સિક્ખિતબ્બટ્ઠેન **વિનયો**, તદુભયેનપિ **ધમ્મવિનયો**, પવુત્તવસેન **પાવચનં**, સેટ્ઠચરિયટ્ઠેન **બ્રહ્મચરિયં**, અનુસિટ્ઠિદાનવસેન **સત્થુસાસન**ન્તિ વુચ્ચતિ. તસ્મા ''ઇમિસ્સા દિટ્ઠિયા''તિઆદીસુ

ઇમિસ્સા બુદ્ધદિટ્ઠિયા ઇમિસ્સા બુદ્ધખન્તિયા ઇમિસ્સા બુદ્ધરુચિયા ઇમસ્મિં બુદ્ધઆદાયે ઇમસ્મિં બુદ્ધધમ્મે ઇમસ્મિં બુદ્ધવિનયે.

> ‘‘યે ખો ત્વં, ગોતમિ, ધમ્મે જાનેય્યાસિ ‘ઇમે ધમ્મા સરાગાય સંવત્તન્તિ, નો વિરાગાય, સઞ્ઞોગાય સંવત્તન્તિ, નો વિસઞ્ઞોગાય, આચયાય સંવત્તન્તિ, નો અપચયાય, મહિચ્છતાય સંવત્તન્તિ, નો અપ્પિચ્છતાય, અસન્તુટ્ઠિયા સંવત્તન્તિ, નો સન્તુટ્ઠિયા, સઙ્ગણિકાય સંવત્તન્તિ , નો પવિવેકાય, કોસજ્જાય સંવત્તન્તિ, નો વીરિયારમ્ભાય, દુબ્ભરતાય સંવત્તન્તિ, નો સુભરતાયા’તિ. એકંસેન, ગોતમિ, ધારેય્યાસિ ‘નેસો ધમ્મો, નેસો વિનયો, નેતં સત્થુસાસન’ન્તિ.

> ‘‘યે ચ ખો ત્વં, ગોતમિ, ધમ્મે જાનેય્યાસિ ‘ઇમે ધમ્મા વિરાગાય સંવત્તન્તિ, નો સરાગાય…પે॰… સુભરતાય સંવત્તન્તિ, નો દુબ્ભરતાયા’તિ. એકંસેન, ગોતમિ, ધારેય્યાસિ ‘એસો ધમ્મો, એસો વિનયો, એતં સત્થુસાસન’’’ન્તિ (અ॰ નિ॰ ૮.૫૩; ચૂળવ॰ ૪૦૬) –

એવં વુત્તે ઇમસ્મિં બુદ્ધધમ્મવિનયે ઇમસ્મિં બુદ્ધપાવચને ઇમસ્મિં બુદ્ધબ્રહ્મચરિયે ઇમસ્મિં બુદ્ધસાસનેતિ એવમત્થો વેદિતબ્બો.

અપિ ચેતં સિક્ખત્તયસઙ્ખાતં સકલં સાસનં ભગવતા દિટ્ઠત્તા સમ્માદિટ્ઠિપચ્ચયત્તા સમ્માદિટ્ઠિપુબ્બઙ્ગમત્તા ચ દિટ્ઠિ. ભગવતો ખમનવસેન ખન્તિ. રુચ્ચનવસેન રુચિ. ગહણવસેન આદાયો. અત્તનો કારકં અપાયેસુ અપતમાનં કત્વા ધારેતીતિ ધમ્મો. સોવ સંકિલેસપક્ખં વિનેતીતિ વિનયો. ધમ્મો ચ સો વિનયો ચાતિ ધમ્મવિનયો. કુસલધમ્મેહિ વા અકુસલધમ્માનં એસ વિનયોતિ ધમ્મવિનયો. તેનેવ વુત્તં –

> ‘‘યે ચ ખો ત્વં, ગોતમિ, ધમ્મે જાનેય્યાસિ ‘ઇમે ધમ્મા વિરાગાય સંવત્તન્તિ, નો સરાગાય…પે॰… એકંસેન ગોતમિ ધારેય્યાસિ ‘એસો ધમ્મો, એસો વિનયો, એતં સત્થુસાસન’’’ન્તિ (અ॰ નિ॰ ૮.૫૩; ચૂળવ॰ ૪૦૬).

ધમ્મેન વા વિનયો, ન દણ્ડાદીહીતિ ધમ્મવિનયો. વુત્તમ્પિ ચેતં –

> ‘‘દણ્ડેનેકે દમયન્તિ, અઙ્કુસેહિ કસાહિ ચ;
> અદણ્ડેન અસત્થેન, નાગો દન્તો મહેસિના’’તિ. (ચૂળવ॰ ૩૪૨; મ॰ નિ॰ ૨.૩૫૨);

તથા –

> ‘‘ધમ્મેન નીયમાનાનં, કા ઉસૂયા વિજાનત’’ન્તિ. (મહાવ॰ ૬૩);

ધમ્માય વા વિનયો ધમ્મવિનયો. અનવજ્જધમ્મત્થઞ્હેસ વિનયો, ન ભવભોગામિસત્થં. તેનાહ ભગવા ‘‘નયિદં, ભિક્ખવે, બ્રહ્મચરિયં વુસ્સતિ જનકુહનત્થ’’ન્તિ (અ॰ નિ॰ ૪.૨૫) વિત્થારો. પુણ્ણત્થેરોપિ આહ ‘‘અનુપાદાપરિનિબ્બાનત્થં ખો, આવુસો, ભગવતિ બ્રહ્મચરિયં વુસ્સતી’’તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૨૫૯). વિસિટ્ઠં વા નયતીતિ વિનયો. ધમ્મતો વિનયો ધમ્મવિનયો. સંસારધમ્મતો હિ સોકાદિધમ્મતો વા એસ વિસિટ્ઠં નિબ્બાનં નયતિ. ધમ્મસ્સ વા વિનયો, ન તિત્થકરાનન્તિ ધમ્મવિનયો. ધમ્મભૂતો હિ ભગવા, તસ્સેવ વિનયો.

યસ્મા વા ધમ્મા એવ અભિઞ્ઞેય્યા પરિઞ્ઞેય્યા પહાતબ્બા ભાવેતબ્બા સચ્છિકાતબ્બા ચ, તસ્મા એસ ધમ્મેસુ વિનયો, ન સત્તેસુ ન જીવેસુ ચાતિ ધમ્મવિનયો. સાત્થસબ્યઞ્જનતાદીહિ અઞ્ઞેસં વચનતો પધાનં વચનન્તિ પવચનં, પવચનમેવ પાવચનં. સબ્બચરિયાહિ વિસિટ્ઠચરિયભાવેન બ્રહ્મચરિયં. દેવમનુસ્સાનં સત્થુભૂતસ્સ ભગવતો સાસનન્તિ સત્થુસાસનં. સત્થુભૂતં વા સાસનન્તિપિ સત્થુસાસનં. ''સો વો મમચ્ચયેન સત્થાતિ (દી॰ નિ॰ ૨.૨૧૬) હિ ધમ્મવિનયોવ સત્થા''તિ વુત્તોતિ એવમેતેસં પદાનં અત્થો વેદિતબ્બો.

યસ્મા પન ઇમસ્મિંયેવ સાસને સબ્બપ્પકારઞ્ઞાણનિબ્બત્તકો ભિક્ખુ દિસ્સતિ, ન અઞ્ઞત્ર, તસ્મા તત્થ તત્થ ''ઇમિસ્સા''તિ ચ ''ઇમસ્મિ''ન્તિ ચ અયં નિયમો કતોતિ વેદિતબ્બો.

જીવન્તિ તેન તંસમ્પયુત્તકા ધમ્માતિ જીવિતં. અનુપાલનલક્ખણે ઇન્દટ્ઠં કારેતીતિ ઇન્દ્રિયં. જીવિતમેવ ઇન્દ્રિયં **જીવિતિન્દ્રિયં**. તં પવત્તસન્તતાધિપતેય્યં હોતિ. લક્ખણાદીહિ પન અત્તના અવિનિભુત્તાનં ધમ્માનં અનુપાલનલક્ખણં જીવિતિન્દ્રિયં, તેસં પવત્તનરસં, તેસંયેવ ઠપનપચ્ચુપટ્ઠાનં, યાપયિતબ્બધમ્મપદટ્ઠાનં. સન્તેપિ ચ અનુપાલનલક્ખણાદિમ્હિ વિધાને અત્થિક્ખણેયેવ તં તે ધમ્મે અનુપાલેતિ, ઉદકં વિય ઉપ્પલાદીનિ. યથાસકં પચ્ચયેહિ ઉપ્પન્નેપિ ચ ધમ્મે પાલેતિ, ધાતિ વિય કુમારં, સયંપવત્તિતધમ્મસમ્બન્ધેનેવ ચ પવત્તતિ, નિયામકો વિય નાવં. ન ભઙ્ગતો ઉદ્ધં પવત્તયતિ, અત્તનો ચ પવત્તયિતબ્બાનઞ્ચ અભાવા. ન ભઙ્ગક્ખણે ઠપેતિ, સયં ભિજ્જમાનત્તા, ખીયમાનો વિય વટ્ટિસિનેહો પદીપસિખં, ન ચ અનુપાલનપવત્તનટ્ઠપનાનુભાવવિરહિતં , યથાવુત્તક્ખણે તસ્સ તસ્સ સાધનતોતિ દટ્ઠબ્બં. **ઠિતિપરિત્તતાય વા**તિ ઠિતિક્ખણસ્સ મન્દતાય થોકતાય. **અપ્પકન્તિ** મન્દં લામકં. **સરસપરિત્તતાય વા**તિ અત્તનો પચ્ચયભૂતાનં કિચ્ચાનં સમ્પત્તીનં વા અપ્પતાય દુબ્બલતાય.

તેસં દ્વિન્નં કારણં વિભાગતો દસ્સેતું ''**કથં ઠિતિપરિત્તતાયા**''તિઆદિમાહ. તત્થ ''અતીતે ચિત્તક્ખણે જીવિત્થાતિ એવમાદિ પઞ્ચવોકારભવે પવત્તિયં ચિત્તસ્સ નિરુજ્ઝનકાલે સબ્બસ્મિં રૂપારૂપધમ્મે અનિરુજ્ઝન્તેપિ રૂપતો અરૂપસ્સ પટ્ઠાનભાવેન અરૂપજીવિતં સન્ધાય, ચુતિચિત્તેન વા સદ્ધિં સબ્બેસં રૂપારૂપાનં નિરુજ્ઝનભાવેન પઞ્ચવોકારભવે ચુતિચિત્તં સન્ધાય, ચતુવોકારભવે રૂપસ્સ અભાવેન ચતુવોકારભવં સન્ધાય કથિત''ન્તિ વેદિતબ્બં. **અતીતે ચિત્તક્ખણે**તિ અતીતચિત્તસ્સ ભઙ્ગક્ખણસમઙ્ગીકાલે તંસમઙ્ગીપુગ્ગલો ''જીવિત્થ'' ઇતિ વત્તું લબ્ભતિ. **ન જીવતી**તિ ''જીવતી''તિપિ વત્તું ન લબ્ભતિ. **ન જીવિસ્સતી**તિ ''જીવિસ્સતી''તિપિ વત્તું ન લબ્ભતિ. **અનાગતે ચિત્તક્ખણે જીવિસ્સતી**તિ અનાગતચિત્તસ્સ અનુપ્પજ્જનક્ખણસમઙ્ગીકાલે ''જીવિસ્સતી''તિ વત્તું લબ્ભતિ. **ન જીવતી**તિ ''જીવતી''તિ વત્તું ન લબ્ભતિ. **ન જીવિત્થા**તિ ''જીવિત્થ''ઇતિપિ વત્તું ન લબ્ભતિ. **પચ્ચુપ્પન્ને ચિત્તક્ખણે**તિ પચ્ચુપ્પન્નચિત્તક્ખણસમઙ્ગીકાલે. **જીવતી**તિ ''ઇદાનિ જીવતી''તિ વત્તું લબ્ભતિ. **ન જીવિત્થા**તિ ''જીવિત્થ''ઇતિ વત્તું ન લબ્ભતિ. **ન જીવિસ્સતી**તિ ''જીવિસ્સતી''તિપિ વત્તું ન લબ્ભતિ.

જીવિતં અત્તભાવો ચ સુખદુક્ખા ચાતિ અયં ગાથા પઞ્ચવોકારભવં અમુઞ્ચિત્વા લબ્ભમાનાય દુક્ખાય વેદનાય ગહિતત્તા પઞ્ચવોકારભવમેવ સન્ધાય વુત્તાતિ વેદિતબ્બા. કથં? **જીવિતન્તિ** જીવિતસીસેન સઙ્ખારક્ખન્ધો. **અત્તભાવો**તિ રૂપક્ખન્ધો. ''ઉપેક્ખા પન સન્તત્તા, સુખમિચ્ચેવ ભાસિતા''તિ (વિભ॰ અટ્ઠ॰ ૨૩૨) વુત્તત્તા ઉપેક્ખાવેદના અન્તોકરિત્વા **સુખદુક્ખા ચા**તિ વેદનાક્ખન્ધો, ચિત્તં ઇતિ વિઞ્ઞાણક્ખન્ધો વુત્તો. ઇમેસં ચતુન્નં ખન્ધાનં કથિતત્તાયેવ ખન્ધલક્ખણેન એકલક્ખણભાવેન લક્ખણાકારવસેન સઞ્ઞાક્ખન્ધોપિ કથિતોતિ વેદિતબ્બો. એવં વુત્તેસુ પઞ્ચસુ ખન્ધેસુ અરૂપધમ્મં મુઞ્ચિત્વા કમ્મસમુટ્ઠાનાદિરૂપસ્સ અપ્પવત્તનભાવેન **એકચિત્તસમાયુત્તા**તિ

અરૂપપધાનભાવો કથિતો હોતિ. કથં? અસઞ્ઞસત્તે રૂપમ્પિ ઇધુપચિતકમ્મબલં અમુઞ્ચિત્વાવ પવત્તતિ, નિરોધસમાપન્નાનં રૂપમ્પિ પઠમસમાપન્નસમાપત્તિબલં અમુઞ્ચિત્વાવ પવત્તતિ. એવં અત્તનો અપ્પવત્તિટ્ઠાનેપિ રૂપપવત્તિં અત્તનો સન્તકમેવ કત્વા પવત્તનસભાવસ્સ અરૂપધમ્મસ્સ અત્તનો પવત્તિટ્ઠાને રૂપપવત્તિયા પધાનકારણભાવેન એકચિત્તસમાયુત્તાતિ ચિત્તપધાનભાવો કથિતોતિ વેદિતબ્બો.

એવં પઞ્ચવોકારભવે પવત્તિયં રૂપપવત્તિયા પધાનભૂતચિત્તનિરોધેન રૂપે ધરમાનેયેવ પવત્તાનં નિરોધો નામ હોતીતિ અરૂપધમ્મવસેન એવ “**લહુસો વત્તતે ખણો**”તિ વુત્તં. અથ વા પઞ્ચવોકારભવે ચુતિચિત્તં સન્ધાય કથિતાતિ વેદિતબ્બા. એવં કથિયમાને સુખદુક્ખા ચાતિ કાયિકચેતસિકસુખવેદના ચ કાયિકચેતસિકદુક્ખવેદના ચ ચુતિચિત્તક્ખણે અહોન્તીપિ એકસન્તતિવસેન ચુતિચિત્તેન સદ્ધિં નિરુજ્ઝતીતિ કથિતા. ચતુવોકારભવં વા સન્ધાય કથિતાતિપિ વેદિતબ્બા. કથં ? અઞ્ઞસ્મિં ઠાને અત્તભાવોતિ સઞ્ઞાક્ખન્ધસ્સ વુત્તભાવેન અત્તભાવોતિ સઞ્ઞાક્ખન્ધોવ ગહિતો. બ્રહ્મલોકે કાયિકસુખદુક્ખદોમનસ્સં અહોન્તમ્પિ સુખદુક્ખા ચાતિ વેદનાસામઞ્ઞતો લબ્ભમાનો વેદનાક્ખન્ધો ગહિતોતિ વેદિતબ્બં. સેસં વુત્તસદિસમેવ. ઇમેસુ ચ તીસુ વિકપ્પેસુ **કેવલા**તિ ધુવસુખસુભઅત્તા નત્થિ, કેવલં તેહિ અવોમિસ્સા. **લહુસો વત્તતિ ખણો**તિ વુત્તનયેન એકચિત્તક્ખણિકતાય લહુકો અતિપરિત્તો જીવિતાદીનં ખણો વત્તતિ.

એકતો દ્વિન્નં ચિત્તાનં અપ્પવત્તિં દસ્સેન્તો “**ચુલ્લાસીતિસહસ્સાની**”તિ ગાથમાહ. **ચુલ્લાસીતિસહસ્સાનિ, કપ્પા તિટ્ઠન્તિ યે મરૂ**તિ યે દેવગણા ચતુરાસીતિ કપ્પસહસ્સાનિ આયું ગહેત્વા નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતને તિટ્ઠન્તિ. ‘‘યે નરા’’તિપિ પાળિ. **ન ત્વેવ તેપિ જીવન્તિ**, **દ્વીહિ ચિત્તસમોહિતા**તિ તેપિ દેવા દ્વીહિ ચિત્તેહિ સમોહિતા એકતો હુત્વા યુગનદ્ધેન ચિત્તેન ન તુ એવ જીવન્તિ, એકેનેકેન ચિત્તેન જીવન્તીતિ અત્થો.

ઇદાનિ મરણકાલં દસ્સેન્તો “**યે નિરુદ્ધા**”તિ ગાથમાહ. તત્થ **યે નિરુદ્ધા**તિ યે ખન્ધા નિરુદ્ધા અત્થઙ્ગતા. **મરન્તસ્સા**તિ મતસ્સ. **તિટ્ઠમાનસ્સ વા**તિ ધરમાનસ્સ વા. **સબ્બેપિ સદિસા ખન્ધા**તિ ચુતિતો ઉદ્ધં નિરુદ્ધક્ખન્ધા વા પવત્તે નિરુદ્ધક્ખન્ધા વા પુન ઘટેતું અસક્કુણેય્યટ્ઠેન સબ્બેપિ ખન્ધા સદિસા. **ગતા અપ્પટિસન્ધિકા**તિ નિરુદ્ધક્ખન્ધાનં પુન આગન્ત્વા પટિસન્ધાનાભાવેન ગતા અપ્પટિસન્ધિકાતિ વુચ્ચન્તિ.

ઇદાનિ તીસુ કાલેસુ નિરુદ્ધક્ખન્ધાનં નાનત્તં નત્થીતિ દસ્સેતું “**અનન્તરા**”તિ ગાથમાહ. તત્થ **અનન્તરા ચ યે ભગ્ગા**, **યે ચ ભગ્ગા અનાગતા**તિ યે ખન્ધા અનન્તરાતીતા હુત્વા ભિન્ના નિરુદ્ધા, યે ચ અનાગતા ખન્ધા ભિજ્જિસ્સન્તિ. **તદન્તરે**તિ તેસં અન્તરે નિરુદ્ધાનં પચ્ચુપ્પન્નખન્ધાનં. **વેસમં નત્થિ લક્ખણે**તિ વિસમસ્સ ભાવો વેસમં, તં વેસમં નત્થિ, તેહિ નાનત્તં નત્થીતિ અત્થો. લક્ખીયતીતિ લક્ખણં, તસ્મિં લક્ખણે.

ઇદાનિ અનાગતક્ખન્ધાનં વત્તમાનક્ખન્ધેહિ અસમ્મિસ્સભાવં કથેન્તો “**અનિબ્બત્તેન ન જાતો**”તિ ગાથમાહ. **અનિબ્બત્તેન ન જાતો**તિ અજાતેન અપાતુભૂતેન અનાગતક્ખન્ધેન ન જાતો ન નિબ્બત્તો. એતેન અનાગતક્ખન્ધસ્સ વત્તમાનક્ખન્ધેન અસમ્મિસ્સભાવં કથેસિ. **પચ્ચુપ્પન્નેન જીવતી**તિ ખણપચ્ચુપ્પન્નેન વત્તમાનક્ખન્ધેન જીવતિ. એતેન એકક્ખણે દ્વીહિ ચિત્તેહિ ન જીવતીતિ કથિતં. **ચિત્તભગ્ગા મતો**તિ દ્વીહિ ચિત્તેહિ એકક્ખણે અજીવનભાવેન ચિત્તભઙ્ગેન મતો. ‘‘ઉપરિતો ચિત્તભઙ્ગા’’તિપિ પાળિ, તં ઉજુકમેવ. **પઞ્ઞત્તિ પરમત્થિયા**તિ ‘‘રૂપં જીરતિ મચ્ચાનં, નામગોત્તં ન જીરતી’’તિ (સં॰ નિ॰ ૧.૭૬) વચનક્કમેન પણ્ણત્તિમત્તં ન જીરણસભાવેન પરમા ઠિતિ એતિસ્સાતિ પરમત્થિયા, સભાવટ્ઠિતિકાતિ અત્થો. ‘‘દત્તો મતો, મિત્તો મતો’’તિ

પણ્ણત્તિમત્તમેવ હિ તિટ્ઠતિ. અથ વા **પરમત્થિયા**તિ પરમત્થિકા. પરમો અત્થો એતિસ્સાતિ પરમત્થિકા. અજટાકાસોતિ પઞ્ઞત્તિયા નત્થિધમ્મં પટિચ્ચ કથનં વિય મતોતિ પઞ્ઞત્તિ નત્થિધમ્મં પટિચ્ચ ન કથિયતિ, જીવિતિન્દ્રિયભઙ્ગસઙ્ખાતં ધમ્મં પટિચ્ચ કથિયતિ.

અનિધાનગતા ભગ્ગાતિ યે ખન્ધા ભિન્ના, તે નિધાનં નિહિતં નિચયં ન ગચ્છન્તીતિ અનિધાનગતા. **પુઞ્જો નત્થિ અનાગતે**તિ અનાગતેપિ નેસં પુઞ્જભાવો રાસિભાવો નત્થિ. **નિબ્બત્તાયેવ તિટ્ઠન્તી**તિ પચ્ચુપ્પન્નવસેન ઉપ્પન્ના ઠિતિક્ખણે વયધમ્માવ હુત્વા તિટ્ઠન્તિ. કિમિવ? **આરગ્ગે સાસપૂપમા**તિ સૂચિમુખે સાસપો વિય.

ઇદાનિ ખન્ધાનં દસ્સનભાવં દસ્સેન્તો "**નિબ્બત્તાન**"ન્તિ ગાથમાહ. તત્થ **નિબ્બત્તાનં ધમ્માનન્તિ** પચ્ચુપ્પન્નાનં ખન્ધાનં. **ભઙ્ગો નેસં પુરક્ખતો**તિ એતેસં ભેદો પુરતો કત્વા ઠપિતો. **પલોકધમ્મા**તિ નસ્સનસભાવા. **પુરાણેહિ અમિસ્સિતા**તિ પુરે ઉપ્પન્નેહિ ખન્ધેહિ ન મિસ્સિતા ન સંસગ્ગા.

ઇદાનિ ખન્ધાનં અદસ્સનભાવં દસ્સેન્તો "**અદસ્સનતો આયન્તી**"તિ ગાથમાહ. તત્થ **અદસ્સનતો આયન્તી**તિ અદિસ્સમાનાયેવ આગચ્છન્તિ ઉપ્પજ્જન્તિ. **ભઙ્ગા ગચ્છન્તિદસ્સનન્તિ** ભેદા ભઙ્ગતો ઉદ્ધં અદસ્સનભાવં ગચ્છન્તિ. **વિજ્જુપ્પાદોવ આકાસે**તિ વિવટાકાસે વિજ્જુલતાનિચ્છરણં વિય. **ઉપ્પજ્જન્તિ વયન્તિ ચા**તિ પુબ્બન્તતો ઉદ્ધં ઉપ્પજ્જન્તિ ચ ભિજ્જન્તિ ચ, નસ્સન્તીતિ અત્થો. ''ઉદેતિ આપૂરતિ વેતિ ચન્દો''તિ (જા॰ ૧.૫.૩) એવમાદીસુ વિય.

એવં ઠિતિપરિત્તતં દસ્સેત્વા ઇદાનિ સરસપરિત્તતં દસ્સેન્તો "**કથં સરસપરિત્તતાયા**"તિઆદિમાહ. તત્થ **અસ્સાસૂપનિબન્ધં જીવિતન્તિ** અબ્ભન્તરપવિસનનાસિકવાતપટિબદ્ધં જીવિતિન્દ્રિયં. **પસ્સાસો**તિ બહિનિક્ખમનનાસિકવાતો. **અસ્સાસપસ્સાસો**તિ તદુભયં. **મહાભૂતૂપનિબન્ધન્તિ** ચતુસમુટ્ઠાનિકાનં પથવીઆપતેજવાયાનં મહાભૂતાનં પટિબદ્ધં જીવિતં. **કબળીકારાહારૂપનિબન્ધન્તિ** અસિતપીતાદિકબળીકારઆહારેન ઉપનિબન્ધં. **ઉસ્મૂપનિબન્ધન્તિ** કમ્મજતેજોધાતૂપનિબન્ધં. **વિઞ્ઞાણૂપનિબન્ધન્તિ** ભવઙ્ગવિઞ્ઞાણૂપનિબન્ધં. યં સન્ધાય વુત્તં ''આયુ ઉસ્મા ચ વિઞ્ઞાણં, યદા કાયં જહન્તિમ''ન્તિ (સં॰ નિ॰ ૩.૯૫).

ઇદાનિ નેસં દુબ્બલકારણં દસ્સેન્તો "**મૂલમ્પિ ઇમેસં દુબ્બલ**"ન્તિઆદિમાહ. તત્થ **મૂલમ્પી**તિ પતિટ્ઠકેન મૂલભૂતમ્પિ. અસ્સાસપસ્સાસાનઞ્હિ કરજકાયો મૂલં. મહાભૂતાદીનં અવિજ્જાકમ્મતણ્હાહારા. **ઇમેસન્તિ** વુત્તપ્પકારાનં અસ્સાસાદીનં જીવિતિન્દ્રિયપવત્તિકારણવસેન વુત્તાનં. એતેસુ હિ એકેકસ્મિં અસતિ જીવિતિન્દ્રિયં ન તિટ્ઠતિ. **દુબ્બલન્તિ** અપ્પથામં. **પુબ્બહેતૂપી**તિ અતીતજાતિયં ઇમસ્સ વિપાકવટ્ટસ્સ હેતુભૂતા કારણસઙ્ખાતા અવિજ્જાસઙ્ખારતણ્હુપાદાનભવાપિ. **ઇમેસં દુબ્બલા યે પચ્ચયા તેપિ દુબ્બલા**તિ યે આરમ્મણાદિસાધારણપચ્ચયા. **પભાવિકા**તિ પધાનં હુત્વા ઉપ્પાદિકા ભવતણ્હા. **સહભૂમી**તિ સહભવિકાપિ રૂપારૂપધમ્મા. **સમ્પયોગાપી**તિ એકતો યુત્તાપિ અરૂપધમ્મા. **સહજાપી**તિ સદ્ધિં એકચિત્તે ઉપ્પન્નાપિ. **યાપિ પયોજિકા**તિ ચુતિપટિસન્ધિવસેન યોજેતું નિયુત્તાતિ પયોજિકા, વટ્ટમૂલકા તણ્હા. વુત્તઞ્હેતં ''તણ્હાદુતિયો પુરિસો''તિ (ઇતિવુ॰ ૧૫, ૧૦૫). **નિચ્ચદુબ્બલા**તિ નિરન્તરેન દુબ્બલા. **અનવટ્ઠિતા**તિ ન અવટ્ઠિતા, ઓતરિત્વા ન ઠિતા. **પરિપાતયન્તિ ઇમે**તિ ઇમે અઞ્ઞમઞ્ઞં પાતયન્તિ ખેપયન્તિ. **અઞ્ઞમઞ્ઞસ્સા**તિ અઞ્ઞો અઞ્ઞસ્સ, એકો એકસ્સાતિ અત્થો. **હિ**-ઇતિ કારણત્થે નિપાતો.

નત્થિ તાયિતાતિ તાયનો રક્ખકો નત્થિ. **ન ચાપિ ઠપેન્તિ અઞ્ઞમઞ્ઞ**ન્તિ અઞ્ઞે અઞ્ઞં ઠપેતું ન સક્કોન્તિ. **યોપિ નિબ્બત્તકો સો ન વિજ્જતી**તિ યોપિ ઇમેસં ઉપ્પાદકો ધમ્મો, સો ઇદાનિ નત્થિ.

ન ચ કેનચિ કોચિ હાયતીતિ કોચિ એકોપિ કસ્સચિ વસેન ન પરિહાયતિ. **ગન્ધબ્બા ચ ઇમે હિ સબ્બસો**તિ સબ્બે હિ ઇમે ખન્ધા સબ્બાકારેન ભઙ્ગં પાપુણિતું યુત્તા. **પુરિમેહિ પભાવિતા ઇમે**તિ પુબ્બહેતુપચ્ચયેહિ ઇમે વત્તમાનકા ઉપ્પાદિકા. **યેપિ પભાવિકા**તિ યેપિ ઇમે વત્તમાનકા ઉપ્પાદકા પુબ્બહેતુપચ્ચયા. **તે પુરે મતા**તિ તે વુત્તપ્પકારપચ્ચયા વત્તમાનં અપાપુણિત્વા પઠમમેવ મરણં પત્તા. **પુરિમાપિ ચ પચ્છિમાપિ ચા**તિ પુરિમા પુબ્બહેતુપચ્ચયાપિ ચ પચ્છિમા વત્તમાને પચ્ચયસમુપ્પન્ના ચ. **અઞ્ઞમઞ્ઞં ન કદાચિ મદ્દસંસૂ**તિ અઞ્ઞમઞ્ઞં કિસ્મિઞ્ચિ કાલે ન દિટ્ઠપુબ્બા. **મ**-કારો પદસન્ધિવસેન વુત્તો.

ચાતુમહારાજિકાનં દેવાનન્તિ ધતરટ્ઠવિરૂળ્હકવિરૂપક્ખકુવેરસઙ્ખાતા ચતુમહારાજા ઇસ્સરા એતેસન્તિ ચાતુમહારાજિકા. રૂપાદીહિ દિબ્બન્તિ કીળન્તીતિ **દેવા**. તે સિનેરુપબ્બતસ્સ વેમજ્ઝે હોન્તિ. તેસુ અત્થિ પબ્બતટ્ઠકાપિ, અત્થિ આકાસટ્ઠકાપિ. તેસં પરમ્પરા ચક્કવાળપબ્બતં પત્તા. ખિડ્ડાપદોસિકા મનોપદોસિકા સીતવલાહકા ઉણ્હવલાહકા ચન્દિમા દેવપુત્તો સૂરિયો દેવપુત્તોતિ એતે સબ્બેપિ ચાતુમહારાજિકદેવલોકટ્ઠા એવ તેસં ચાતુમહારાજિકાનં જીવિતં. **ઉપાદાયા**તિ પટિચ્ચ. **પરિત્તક**ન્તિ વુડ્ઢિપટિસેધો. **થોક**ન્તિ મન્દકાલં, દીઘદિવસપટિસેધો. **ખણિક**ન્તિ મન્દકાલં, કાલન્તરપટિસેધો. **લહુક**ન્તિ સલ્લહુકં, અલસપટિસેધો. **ઇતર**ન્તિ સીઘબલવપટિસેધો . **અનદ્ધનીય**ન્તિ કાલવસેન ન અદ્ધાનક્ખમં. **નચિરટ્ઠિતિક**ન્તિ દિવસેન ચિરં ન તિટ્ઠતીતિ નચિરટ્ઠિતિકં, દિવસપટિસેધો.

તાવતિંસાનન્તિ તેત્તિંસજના તત્થ ઉપપન્નાતિ તાવતિંસા. અપિ ચ તાવતિંસાતિ તેસં દેવાનં નામમેવાતિપિ વુત્તં. તેપિ અત્થિ પબ્બતટ્ઠકા, અત્થિ આકાસટ્ઠકા, તેસં પરમ્પરા ચક્કવાળપબ્બતં પત્તા. તથા **યામાદીનં**. એકદેવલોકેપિ હિ દેવાનં પરમ્પરા ચક્કવાળપબ્બતં અપ્પત્તા નામ નત્થિ. દિબ્બસુખં યાતા પયાતા સમ્પત્તાતિ **યામા**. તુટ્ઠા પહટ્ઠાતિ **તુસિતા**. પકતિપટિયત્તારમ્મણતો અતિરેકેન નિમ્મિતુકામકાલે યથારુચિતે ભોગે નિમ્મિનિત્વા રમન્તીતિ **નિમ્માનરતી**. ચિત્તાચારં ઞત્વા પરેહિ નિમ્મિતેસુ ભોગેસુ વસં વત્તેન્તીતિ **પરનિમ્મિતવસવત્તી**. બ્રહ્મકાયે બ્રહ્મઘટાય નિયુત્તાતિ **બ્રહ્મકાયિકા**. સબ્બેપિ પઞ્ચવોકારબ્રહ્માનો ગહિતા.

ગમનિયોતિ ગન્ધબ્બો. **સમ્પરાયો**તિ પરલોકો. **યો ભિક્ખવે ચિરં જીવતિ, સો વસ્સસત**ન્તિ યો ચિરં તિટ્ઠમાનો, સો વસ્સસતમત્તં તિટ્ઠતિ. **અપ્પં વા ભિય્યો**તિ વસ્સસતતો ઉપરિ તિટ્ઠમાનો દ્વે વસ્સસતાનિ તિટ્ઠમાનો નામ નત્થિ. **હીળેય્ય ન**ન્તિ નં જીવિતં અવઞ્ઞાતં કરેય્ય, લામકતો ચિન્તેય્ય. ''હીળેય્યાન''ન્તિ ચ પઠન્તિ. **અચ્ચયન્તી**તિ અતિક્કમન્તિ. **અહોરત્તા**તિ રત્તિન્દિવપરિચ્છેદા. **ઉપરુજ્ઝતી**તિ જીવિતિન્દ્રિયં નિરુજ્ઝતિ, અભાવં ઉપગચ્છતિ. **આયુ ખિય્યતિ મચ્ચાન**ન્તિ સત્તાનં આયુસઙ્ખારો ખયં યાતિ. **કુન્નદીનંવ ઓદક**ન્તિ યથા ઉદકચ્છિન્નાય કુન્નદિયા ઉદકં, એવં મચ્ચાનં આયુ ખિય્યતિ. પરમત્થતો હિ અતિપરિત્તો સત્તાનં જીવિતક્ખણો એકચિત્તક્ખણિકમત્તોયેવ. યથા નામ રથચક્કં પવત્તમાનમ્પિ એકેનેવ નેમિપદેસેન પવત્તતિ, તિટ્ઠમાનમ્પિ એકેનેવ તિટ્ઠતિ, એવમેવ એકચિત્તક્ખણિકં સત્તાનં જીવિતં તસ્મિં ચિત્તે નિરુદ્ધમત્તે સત્તો નિરુદ્ધોતિ વુચ્ચતિ.

ધીરાતિ ધીરા ઇતિ. પુન **ધીરા**તિ પણ્ડિતા. **ધિતિમા**તિ ધિતિ અસ્સ અત્થીતિ ધિતિમા. **ધિતિસમ્પન્ના**તિ પણ્ડિચ્ચેન સમન્નાગતા. **ધીકતપાપા**તિ ગરહિતપાપા. તંયેવ પરિયાયં દસ્સેતું ''**ધી વુચ્ચતિ પઞ્ઞા**''તિઆદિમાહ.

તત્થ પજાનાતીતિ **પઞ્ઞા**. કિં પજાનાતિ? ''ઇદં દુક્ખ''ન્તિઆદિના નયેન અરિયસચ્ચાનિ. અટ્ઠકથાયં પન ''પઞ્ઞાપનવસેન પઞ્ઞા''તિ વુત્તા. કિન્તિ પઞ્ઞાપેતિ? ''અનિચ્ચં દુક્ખં અનત્તા''તિ પઞ્ઞાપેતિ. સાવ અવિજ્જાય અભિભવનતો અધિપતિયટ્ઠેન ઇન્દ્રિયં, દસ્સનલક્ખણે વા ઇન્દટ્ઠં કારેતીતિપિ ઇન્દ્રિયં, પઞ્ઞાવ ઇન્દ્રિયં **પઞ્ઞિન્દ્રિયં**. સા પનેસા ઓભાસનલક્ખણા, પજાનનલક્ખણા ચ; યથા હિ ચતુભિત્તિકે ગેહે રત્તિભાગે દીપે જલિતે અન્ધકારં નિરુજ્ઝતિ, આલોકો પાતુભવતિ, એવમેવ ઓભાસનલક્ખણા પઞ્ઞા. પઞ્ઞોભાસસમો ઓભાસો નામ નત્થિ. પઞ્ઞવતો હિ એકપલ્લઙ્કેન નિસિન્નસ્સ દસસહસ્સિલોકધાતુ એકાલોકા હોતિ. તેનાહ થેરો –

''યથા, મહારાજ, પુરિસો અન્ધકારે ગેહે તેલપ્પદીપં પવેસેય્ય, પવિટ્ઠો પદીપો અન્ધકારં વિદ્ધંસેતિ, ઓભાસં જનેતિ, આલોકં વિદંસેતિ, પાકટાનિ ચ રૂપાનિ કરોતિ; એવમેવ ખો, મહારાજ, પઞ્ઞા ઉપ્પજ્જમાના અવિજ્જન્ધકારં વિદ્ધંસેતિ, વિજ્જોભાસં જનેતિ, ઞાણાલોકં વિદંસેતિ, પાકટાનિ અરિયસચ્ચાનિ કરોતિ. એવં ખો, મહારાજ, ઓભાસનલક્ખણા પઞ્ઞા''તિ (મિ॰ પ॰ ૨.૧.૧૫).

યથા પન છેકો ભિસક્કો આતુરાનં સપ્પાયાસપ્પાયાનિ ભોજનાદીનિ જાનાતિ, એવં પઞ્ઞા ઉપ્પજ્જમાના કુસલાકુસલે સેવિતબ્બાસેવિતબ્બે હીનપ્પણીતકણ્હસુક્કસપ્પટિભાગઅપ્પટિભાગે ધમ્મે પજાનાતિ. વુત્તમ્પિ ચેતં ધમ્મસેનાપતિના ''પજાનાતિ પજાનાતીતિ ખો, આવુસો, તસ્મા પઞ્ઞવાતિ વુચ્ચતિ. કિઞ્ચ પજાનાતિ? ઇદં દુક્ખન્તિ પજાનાતી''તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૪૪૯) વિત્થારેતબ્બં. એવમસ્સા પજાનનલક્ખણતા વેદિતબ્બા.

અપરો નયો – યથાસભાવપટિવેધલક્ખણા પઞ્ઞા, અક્ખલિતપટિવેધલક્ખણા વા, કુસલિસ્સાસખિત્તઉસુપટિવેધો વિય. વિસયોભાસરસા, પદીપો વિય. અસમ્મોહપચ્ચુપટ્ઠાના, અરઞ્ઞગતસુદેસકો વિય.

ખન્ધધીરાતિ પઞ્ચસુ ખન્ધેસુઞાણં પવત્તેન્તીતિ ખન્ધધીરા. અટ્ઠારસસુ ધાતૂસુ ઞાણં પવત્તેન્તીતિ **ધાતુધીરા**. સેસેસુપિ ઇમિના નયેન અત્થો નેતબ્બો. **તે ધીરા એવમાહંસૂ**તિ એતે પણ્ડિતા એવં કથયિંસુ. **કથેન્તી**તિ ''અપ્પકં પરિત્તક''ન્તિ કથયન્તિ. **ભણન્તી**તિ ''થોકં ખણિક''ન્તિ ભાસન્તિ. **દીપયન્તી**તિ ''લહુકં ઇત્તર''ન્તિ પતિટ્ઠપેન્તિ. **વોહરન્તી**તિ ''અનદ્ધનિકં નચિરટ્ઠિતિક''ન્તિ નાનાવિધેન બ્યવહરન્તિ.

૧૧. ઇદાનિ યે તથા ન કરોન્તિ, તેસં બ્યસનુપ્પત્તિં દસ્સેન્તો ''**પસ્સામી**''તિ ગાથમાહ. તત્થ **પસ્સામી**તિ મંસચક્ખુઆદીહિ પેક્ખામિ. **લોકે**તિ અપાયાદિમ્હિ. **પરિફન્દમાન**ન્તિ ઇતો ચિતો ચ ફન્દમાનં. **પજં ઇમ**ન્તિ ઇમં સત્તકાયં. **તણ્હાગત**ન્તિ તણ્હાય ગતં અભિભૂતં નિપાતિતન્તિ અધિપ્પાયો. **ભવેસૂ**તિ કામભવાદીસુ. **હીના નરા**તિ હીનકમ્મન્તા નરા. **મચ્ચુમુખે લપન્તી**તિ અન્તકાલે સમ્પત્તે મરણમુખે પરિદેવન્તિ. **અવીતતણ્હાસે**તિ અવિગતતણ્હા. **ભવા**તિ કામભવાદિકા. **ભવેસૂ**તિ કામભવાદિકેસુ. અથ વા **ભવાભવેસૂ**તિ ભવભવેસુ, પુનપ્પુનભવેસૂતિ વુત્તં હોતિ.

પસ્સામીતિ મંસચક્ખુનાપિ પસ્સામીતિ દુવિધં મંસચક્ખુ – સસમ્ભારચક્ખુ પસાદચક્ખૂતિ. તત્થ યોયં અક્ખિકૂપકે પતિટ્ઠિતો હેટ્ઠા અક્ખિકૂપકટ્ઠિકેન ઉપરિ ભમુકટ્ઠિકેન ઉભતો અક્ખિકૂટેહિ બહિદ્ધા અક્ખિલોમેહિ પરિચ્છિન્નો અક્ખિકૂપકમજ્ઝા નિક્ખન્તેન ન્હારુસુત્તકેન મત્થલુઙ્ગે આબદ્ધો સેતકણ્હમણ્ડલવિચિત્તો મંસપિણ્ડો, ઇદં **સસમ્ભારચક્ખુ** નામ. યો પન એત્થ સિતો એત્થ પટિબદ્ધો ચતુન્નં મહાભૂતાનં ઉપાદાય પસાદો, ઇદં **પસાદચક્ખુ** નામ. ઇદમધિપ્પેતં. તદેતં તસ્સ સસમ્ભારચક્ખુનો સેતમણ્ડલપરિક્ખિત્તસ્સ કણ્હમણ્ડલસ્સ મજ્ઝે અભિમુખે

ઠિતાનં સરીરસણ્ઠાનુપ્પત્તિપદેસે દિટ્ઠમણ્ડલે સત્તસુ પિચુપટલેસુ આસિત્તતેલં પિચુપટલાનિ વિય સત્તક્ખિપટલાનિ બ્યાપેત્વા પમાણતો ઊકાસિરમત્તં ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદીનં યથારહં વત્થુદ્વારભાવં સાધયમાનં તિટ્ઠતિ.

તં ચક્ખતીતિ ચક્ખુ, તેન મંસચક્ખુના પસ્સામિ. **દિબ્બચક્ખુના**તિ ''અદ્દસં ખો અહં, ભિક્ખવે, દિબ્બેન ચક્ખુના વિસુદ્ધેના''તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૨૮૪) એવંવિધેન દિબ્બચક્ખુના. **પઞ્ઞાચક્ખુના**તિ ''વિરજં વીતમલં ધમ્મચક્ખું ઉદપાદી''તિ (મ॰ નિ॰ ૨.૩૯૫; મહાવ॰ ૧૬) એવં આગતેન પઞ્ઞાચક્ખુના. **બુદ્ધચક્ખુના**તિ ''અદ્દસં ખો અહં, ભિક્ખવે, બુદ્ધચક્ખુના લોકં વોલોકેન્તો''તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૨૮૩) એવમાગતેન બુદ્ધચક્ખુના. **સમન્તચક્ખુના**તિ ''સમન્તચક્ખુ વુચ્ચતિ સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણ''ન્તિ (ચૂળનિ॰ ધોતકમાણવપુચ્છાઇદ્દેસ ૩૨; મોઘરાજમાણવપુચ્છાનિદ્દેસ ૮૫) એવમાગતેન સમન્તચક્ખુના. **પસ્સામી**તિ મંસચક્ખુના હત્થતલે ઠપિતામલકં વિય રૂપગતં મંસચક્ખુના. **દક્ખામી**તિ સઞ્જાનામિ દિબ્બેન ચક્ખુના ચુતૂપપાતં. **ઓલોકેમી**તિ અવલોકેમિ પઞ્ઞાચક્ખુના ચતુસચ્ચં. **નિજ્ઝાયામી**તિ ચિન્તેમિ બુદ્ધચક્ખુના સદ્ધાપઞ્ચમકાનિ ઇન્દ્રિયાનિ. **ઉપપરિક્ખામી**તિ સમન્તતો ઇક્ખામિ પરિયેસામિ સમન્તચક્ખુના પઞ્ચ નેય્યપથે.

તણ્હાફન્દનાય ફન્દમાનન્તિ તણ્હાચલનાય ચલમાનં. ઇતો પરં દિટ્ઠિફન્દનાદિદિટ્ઠિબ્યસનેન દુક્ખેન ફન્દમાનપરિયોસાનં વુત્તનયત્તા ઉત્તાનમેવ. **સમ્ફન્દમાન**ન્તિ પુનપ્પુનં ફન્દમાનં. **વિપ્ફન્દમાન**ન્તિ નાનાવિધેન ચલમાનં. **વેધમાન**ન્તિ કમ્પમાનં. **પવેધમાન**ન્તિ પધાનેન કમ્પમાનં. **સમ્પવેધમાન**ન્તિ પુનપ્પુનં કમ્પમાનં. ઉપસગ્ગેન વા પદં વડ્ઢિતં.

તણ્હાનુગતન્તિ તણ્હાય અનુપવિટ્ઠં. **તણ્હાયાનુસટ**ન્તિ તણ્હાય અનુપત્થટં. **તણ્હાયાસન્ન**ન્તિ તણ્હાય નિમુગ્ગં. **તણ્હાય પાતિત**ન્તિ તણ્હાય ખિત્તં. ''પરિપાતિત''ન્તિ વા પાઠો. **અભિભૂત**ન્તિ તણ્હાય મદ્દિતં અજ્ઝોત્થટં. **પરિયાદિન્નચિત્ત**ન્તિ ખેપેત્વા ગહિતચિત્તં. અથ વા ઓઘેન ગતં વિય **તણ્હાગતં**. ઉપાદિણ્ણકરૂપપચ્ચયેહિ પતિત્વા ગતં વિય **તણ્હાનુગતં**. ઉદકપિટ્ઠિં છાદેત્વા પત્થટનીલિકા ઉદકપિટ્ઠિ વિય **તણ્હાનુસટં**. વચ્ચકૂપે નિમુગ્ગં વિય **તણ્હાયાસન્નં**. રુક્ખગ્ગતો પતિત્વા નરકે પતિતં વિય **તણ્હાપાતિતં**. ઉપાદિણ્ણકરૂપં સંયોગં વિય **તણ્હાય અભિભૂતં**. ઉપાદિણ્ણકરૂપપરિગ્ગાહકસ્સ ઉપ્પન્નવિપસ્સનં વિય તણ્હાય **પરિયાદિન્નચિત્તં**. અથ વા કામચ્છન્દેન **તણ્હાગતં**. કામપિપાસાય **તણ્હાનુગતં**. કામાસવેન **તણ્હાનુસટં**. કામપરિળાહેન **તણ્હાયાસન્નં**. કામજ્ઝોસાનેન **તણ્હાય પાતિતં**. કામોઘેન **તણ્હાય અભિભૂતં**. કામુપાદાનેન તણ્હાય **પરિયાદિન્નચિત્ત**ન્તિ એવમેકે વણ્ણયન્તિ. **કામભવે**તિ કામાવચરે. **રૂપભવે**તિ રૂપાવચરે. **અરૂપભવે**તિ અરૂપાવચરે. તેસં નાનત્તં હેટ્ઠા પકાસિતંયેવ.

ભવાભવેસૂતિ ભવાભવેતિ **ભવો**તિ કામધાતુ. **અભવો**તિ રૂપારૂપધાતુ. અથ વા **ભવો**તિ કામધાતુ રૂપધાતુ. **અભવો**તિ અરૂપધાતુ. તેસુ ભવાભવેસુ. **કમ્મભવે**તિ કમ્મવટ્ટે. **પુનબ્ભવે**તિ પોનોભવિકે વિપાકવટ્ટે. **કામભવે**તિ કામધાતુયા. **કમ્મભવે**તિ કમ્મવટ્ટે. તત્થ કમ્મભવો ભાવયતીતિ ભવો. **કામભવે પુનબ્ભવે**તિ કામધાતુયા ઉપપત્તિભવે વિપાકવટ્ટે. વિપાકભવો ભવતીતિ ભવો. **રૂપભવાદીસુપિ** એસેવ નયો. એત્થ ચ ''કામભવે રૂપભવે અરૂપભવે''તિ ઓકાસભવં સન્ધાય વુત્તં. તીસુપિ ''કમ્મભવે''તિ કમ્મભવં , તથા ''પુનબ્ભવે''તિ ઉપપત્તિભવં સન્ધાય વુત્તં. **પુનપ્પુનબ્ભવે**તિ અપરાપરં ઉપ્પત્તિયં. **ગતિયા**તિ પઞ્ચગતિયા અઞ્ઞતરાય. **અત્તભાવાભિનિબ્બત્તિયા**તિ અત્તભાવાનં અભિનિબ્બત્તિયા. **અવીતતણ્હા**તિ મૂલપદં. **અવિગતતણ્હા**તિ ખણિકસમાધિ વિય ખણિકપ્પહાનાભાવેન ન વિગતા તણ્હા એતેસન્તિ અવિગતતણ્હા. **અચત્તતણ્હા**તિ તદઙ્ગપ્પહાનાભાવેન અપરિચ્ચત્તતણ્હા. **અવન્તતણ્હા**તિ વિક્ખમ્ભનપ્પહાનાભાવેન ન વન્તતણ્હાતિ અવન્તતણ્હા.

અમુત્તતણ્હાતિ અચ્ચન્તસમુચ્છેદપ્પહાનાભાવેન ન મુત્તતણ્હા. **અપ્પહીનતણ્હા**તિ પટિપ્પસ્સદ્ધિપ્પહાનાભાવેન ન પહીનતણ્હા. **અપ્પટિનિસ્સટ્ઠતણ્હા**તિ નિસ્સરણપ્પહાનાભાવેન ભવે પતિટ્ઠિતં અનુસયકિલેસં અપ્પટિનિસ્સજ્જિત્વા ઠિતત્તા અપ્પટિનિસ્સટ્ઠતણ્હા.

૧૨. ઇદાનિ યસ્મા અવિગતતણ્હા એવં ફન્દન્તિ ચ લપન્તિ ચ, તસ્મા તણ્હાવિનયે સમાદપેન્તો "**મમાયિતે**"તિ ગાથમાહ. તત્થ **મમાયિતે**તિ તણ્હાદિટ્ઠિમમત્તેહિ "મમ"ન્તિ પરિગ્ગહિતે વત્થુસ્મિં. **પસ્સથા**તિ સોતારે આલપન્તો આહ. **એતમ્પી**તિ એતમ્પિ આદીનવં. સેસં પાકટમેવ.

દ્વે મમત્તાતિ દ્વે આલયા. **યાવતા**તિ પરિચ્છેદનિયમત્થે નિપાતો. **તણ્હાસઙ્ખાતેના**તિ તણ્હાકોટ્ઠાસેન, સઙ્ખા સઙ્ખાતન્તિ અત્થતો એકં "સઞ્ઞાનિદાના હિ પપઞ્ચસઙ્ખા"તિઆદીસુ (સુ॰ નિ॰ ૮૮૦) વિય. **સીમકત**ન્તિ અપરિચ્છેદદોસવિરહિતં મરિયાદકતં "તિયોજનપરમં સીમં સમ્મન્નિતુ"ન્તિ આદીસુ (મહાવ॰ ૧૪૦) વિય. **ઓધિકત**ન્તિ વચનપરિચ્છેદદોસવિરહિતં પરિચ્છેદકતં સીમન્તરિકરુક્ખો વિય. **પરિયન્તકત**ન્તિ પરિચ્છેદકતં. સીમન્તરિકરુક્ખો પન દ્વિન્નં સાધારણં, અયં પન એકાબદ્ધતાલપન્તિ વિય કતન્તિ પરિયન્તકતં. **પરિગ્ગહિત**ન્તિ કાલન્તરેપિ પરાયત્તં મુઞ્ચિત્વા સબ્બાકારેન ગહિતં. **મમાયિત**ન્તિ આલયકતં વસ્સૂપગતં સેનાસનં વિય. **ઇદં મમ**ન્તિ સમીપે ઠિતં. **એતં મમ**ન્તિ દૂરે ઠિતં. **એત્તક**ન્તિ પરિક્ખારનિયમનં "એત્તકમ્પિ નપ્પટિભાસેય્યા"તિ વિય. **એત્તાવતા**તિ પરિચ્છેદત્થેપિ નિપાતનિયમનં "એત્તાવતા ખો મહાનામા"તિ વિય. **કેવલમ્પિ મહાપથવિ**ન્તિ સકલમ્પિ મહાપથવિં.

અટ્ઠસતં તણ્હાવિચરિતન્તિ અટ્ઠુત્તરસતં તણ્હાગમનવિત્થારં. અટ્ઠુત્તરસતં કથં હોતીતિ ચે? રૂપતણ્હા…પે॰… ધમ્મતણ્હાતિ એવં ચક્ખુદ્વારાદીસુ જવનવીથિયા પવત્તા તણ્હા "સેટ્ઠિપુત્તો, બ્રાહ્મણપુત્તો"તિ એવમાદીસુ પિતિતો લદ્ધનામા વિય પિતુસદિસારમ્મણે ભૂતા. એત્થ ચ રૂપારમ્મણા રૂપે તણ્હાતિ રૂપતણ્હા. સા કામરાગભાવેન રૂપં અસ્સાદેન્તી પવત્તમાના કામતણ્હા. સસ્સતદિટ્ઠિસહગતરાગભાવેન "રૂપં નિચ્ચં ધુવં સસ્સત"ન્તિ એવં અસ્સાદેન્તી પવત્તમાના ભવતણ્હા. ઉચ્છેદદિટ્ઠિસહગતરાગભાવેન "રૂપં ઉચ્છિજ્જતિ વિનસ્સતિ પચ્છેદં ભવિસ્સતી"તિ એવં અસ્સાદેન્તી પવત્તમાના વિભવતણ્હાતિ એવં તિવિધા હોતિ. યથા ચ રૂપતણ્હા, તથા સદ્દતણ્હાદયોપીતિ એતાનિ અટ્ઠારસ તણ્હાવિચરિતાનિ હોન્તિ. તાનિ અજ્ઝત્તરૂપાદીસુ અટ્ઠારસ, બહિદ્ધારૂપાદીસુ અટ્ઠારસાતિ છત્તિંસ, ઇતિ અતીતાનિ છત્તિંસ, અનાગતાનિ છત્તિંસ, પચ્ચુપ્પન્નાનિ છત્તિંસાતિ અટ્ઠસતં. અજ્ઝત્તિકસ્સ ઉપાદાય "અસ્મી"તિ હોતિ, "ઇત્થસ્મી"તિ હોતીતિ વા એવમાદીનિ અજ્ઝત્તિકરૂપાદિનિસ્સિતાનિ અટ્ઠારસ, બાહિરસ્સુપાદાય ઇમિના "અસ્મી"તિ હોતિ, ઇમિના "ઇત્થસ્મી"તિ હોતીતિ બાહિરરૂપાદિનિસ્સિતાનિ અટ્ઠારસાતિ છત્તિંસ. ઇતિ અતીતાનિ છત્તિંસ, અનાગતાનિ છત્તિંસ, પચ્ચુપ્પન્નાનિ છત્તિંસાતિ એવમ્પિ અટ્ઠસતતણ્હાવિચરિતાનિ હોન્તિ.

વીસતિવત્થુકા સક્કાયદિટ્ઠીતિ રૂપાદીનં પઞ્ચન્નં ખન્ધાનં એકેકમ્પિ "રૂપં અત્તતો સમનુપસ્સતી"તિઆદિના (પટિ॰ મ॰ ૧.૧૩૦-૧૩૧) નયેન ચતુધા ગાહવસેન પવત્તાનિ વત્થૂનિ કત્વા ઉપ્પન્ના વિજ્જમાનટ્ઠેન સતિ ખન્ધપઞ્ચકસઙ્ખાતે કાયે દિટ્ઠીતિ સક્કાયદિટ્ઠિ. **દસવત્થુકા મિચ્છાદિટ્ઠી**તિ "નત્થિ દિન્નં, નત્થિ યિટ્ઠ"ન્તિઆદિનયપ્પવત્તા મિચ્છાદિટ્ઠિ, અયાથાવદિટ્ઠિ વિરજ્ઝિત્વા ગહણતો વા વિતથા દિટ્ઠિ મિચ્છાદિટ્ઠિ, અનત્થાવહત્તા પણ્ડિતેહિ કુચ્છિતા દિટ્ઠીતિપિ મિચ્છાદિટ્ઠિ. સા અયોનિસો અભિનિવેસલક્ખણા, પરામાસરસા, મિચ્છાભિનિવેસપચ્ચુપટ્ઠાના, અરિયાનમદસ્સનકામતાદિપદટ્ઠાના, પરમવજ્જાતિ દટ્ઠબ્બા. **દસવત્થુકા અન્તગ્ગાહિકા દિટ્ઠી**તિ સસ્સતો લોકો, અસસ્સતો લોકો, અન્તવા લોકો"તિ આદિનયપ્પવત્તા એકેકં કોટ્ઠાસં પતિટ્ઠં

કત્વા ગહણવસેન એવં પવત્તા દિટ્ઠિ દસવત્થુકા અન્તગ્ગાહિકા દિટ્ઠિ. **યા એવરૂપા દિટ્ઠી**તિ યા એવંજાતિકા દિટ્ઠિ. **દિટ્ઠિગત**ન્તિ દિટ્ઠીસુ ગતં. ઇદં દસ્સનં દ્વાસટ્ઠિદિટ્ઠિઅન્તોગધત્તાતિ દિટ્ઠિગતં, દિટ્ઠિયેવ દુરતિક્કમનટ્ઠેન ગહનં **દિટ્ઠિગહનં** તિણગહનવનગહનપબ્બતગહનાનિ વિય. સાસઙ્કસપ્પટિભયટ્ઠેન **દિટ્ઠિકન્તારં** ચોરકન્તારવાળકન્તારનિરુદકકન્તારદુબ્ભિક્ખકન્તારા વિય. સમ્માદિટ્ઠિયા વિનિવિજ્ઝનટ્ઠેન વિલોમનટ્ઠેન ચ **દિટ્ઠિવિસૂકાયિકં**. મિચ્છાદસ્સનઞ્હિ ઉપ્પજ્જમાનં સમ્માદસ્સનં વિનિવિજ્ઝતિ ચેવ વિલોમેતિ ચ. કદાચિ સસ્સતસ્સ, કદાચિ ઉચ્છેદસ્સ ગહણતો દિટ્ઠિયા વિરૂપં ફન્દિતન્તિ **દિટ્ઠિવિપ્ફન્દિતં**. દિટ્ઠિગતિકો હિ એકસ્મિં પતિટ્ઠાતું ન સક્કોતિ. કદાચિ સસ્સતં અનુસ્સરતિ, કદાચિ ઉચ્છેદં. દિટ્ઠિયેવ બન્ધનટ્ઠેન સંયોજનન્તિ **દિટ્ઠિસંયોજનં**. સુસુમારાદયો વિય પુરિસં આરમ્મણં દળ્હં ગણ્હાતીતિ **ગાહો**. પતિટ્ઠહનતો **પતિટ્ઠાહો**. અયઞ્હિ બલવપવત્તિભાવેન પતિટ્ઠહિત્વા ગણ્હાતિ. નિચ્ચાદિવસેન અભિનિવિસતીતિ **અભિનિવેસો**. ધમ્મસભાવં અતિક્કમિત્વા નિચ્ચાદિવસેન પરતો આમસતીતિ **પરામાસો**. અનત્થાવહત્તા કુચ્છિતો મગ્ગો, કુચ્છિતાનં વા અપાયાનં મગ્ગોતિ **કુમ્મગ્ગો**. અયાથાવપથતો **મિચ્છાપથો**. યથા હિ દિસામૂળ્હેન ''અયં અસુકગામસ્સ નામ પથો''તિ ગહિતોપિ તં ગામં ન સમ્પાપેતિ, એવં દિટ્ઠિગતિકેન ''સુગતિપથો''તિ ગહિતાપિ દિટ્ઠિ સુગતિં ન પાપેતીતિ અયાથાવપથતો મિચ્છાપથો. મિચ્છાસભાવતો **મિચ્છત્તં**. તત્થેવ પરિબ્ભમનતો તરન્તિ એત્થ બાલાતિ તિત્થં, તિત્થઞ્ચ તં અનત્થાનઞ્ચ આયતનન્તિ **તિત્થાયતનં**, તિત્થિયાનં વા સઞ્જાતિદેસટ્ઠેન નિવાસટ્ઠાનટ્ઠેન ચ આયતનન્તિપિ **તિત્થાયતનં**. વિપરિયેસભૂતો ગાહો, વિપરિયેસતો વા ગાહોતિ **વિપરિયેસગ્ગાહો**. અસભાવગાહોતિ **વિપરીતગ્ગાહો**. ''અનિચ્ચે નિચ્ચ''ન્તિ આદિનયપ્પવત્તવસેન પરિવત્તેત્વા ગાહો **વિપલ્લાસગ્ગાહો**. અનુપાયગાહો **મિચ્છાગાહો**. અયાથાવકસ્મિં વત્થુસ્મિં ન સભાવસ્મિં વત્થુસ્મિં તથં યાથાવકં સભાવન્તિ ગાહો **''અયાથાવકસ્મિં યાથાવક''ન્તિ ગાહો**. **યાવતા**તિ યત્તકા. **દ્વાસટ્ઠિદિટ્ઠિગતાની**તિ બ્રહ્મજાલે (દી॰ નિ॰ ૧.૨૯ આદયો) આગતાનિ દ્વાસટ્ઠિદિટ્ઠિગતાનિ.

અચ્છેદસંકિનોપિ ફન્દન્તીતિ અચ્છિન્દિત્વા પસય્હ બલક્કારેન ગણ્હિસ્સન્તીતિ ઉપ્પન્નસંકિનોપિ ચલન્તિ. **અચ્છિન્દન્તેપી**તિ વુત્તનયેન અચ્છિજ્જન્તેપિ. **અચ્છિન્નેપી**તિ વુત્તનયેન અચ્છિન્દિત્વા ગહિતેપિ. **વિપરિણામસંકિનોપી**તિ પરિવત્તેત્વા અઞ્ઞથાભાવેન આસંકિનોપિ . **વિપરિણામન્તેપી**તિ વિપરિવત્તનકાલેપિ. **વિપરિણતેપી**તિ વિપરિવત્તિતેપિ. **ફન્દન્તી**તિ ચલન્તિ. **સમ્ફન્દન્તી**તિ સબ્બાકારેન ચલન્તિ. **વિપ્ફન્દન્તી**તિ વિવિધાકારેન ફન્દન્તિ. **વેધન્તી**તિ ભયં દિસ્વા કમ્પન્તિ. **પવેધન્તી**તિ છમ્ભિતત્તા ભયેન વિસેસેન કમ્પન્તિ. **સમ્પવેધન્તી**તિ લોમહંસનભયેન સબ્બાકારેન કમ્પન્તિ. **ફન્દમાને**તિ ઉપયોગબહુવચનં. **અપ્પોદકે**તિ મન્દોદકે. **પરિત્તોદકે**તિ લુળિતોદકે. **ઉદકપરિયાદાને**તિ ખીણોદકે. **બલાકાહિ વા**તિ વુત્તાવસેસાહિ પક્ખિજાતીહિ. **પરિપાતિયમાના**તિ વિહિંસિયમાના ઘટ્ટિયમાના. **ઉક્ખિપિયમાના**તિ કદ્દમન્તરતો નીહરિયમાના ગિલિયમાના વા. **ખજ્જમાના**તિ ખાદિયમાના. **ફન્દન્તિ** કાકેહિ. **સમ્ફન્દન્તિ** કુલલેહિ. **વિપ્ફન્દન્તિ** બલાકાહિ. **વેધન્તિ** તુણ્ડેન ગહિતકાલે મરણવસેન. **પવેધન્તિ** વિજ્ઝનકાલે. **સમ્પવેધન્તિ** મરણસમીપે.

પસ્સિત્વાતિ અગુણં પસ્સિત્વા. **તુલયિત્વા**તિ ગુણાગુણં તુલયિત્વા. **તીરયિત્વા**તિ ગુણાગુણં વિત્થારેત્વા. **વિભાવયિત્વા**તિ વત્થુહાનભાગિં મુઞ્ચિત્વા વજ્જેત્વા. **વિભૂતં કત્વા**તિ નિપ્ફત્તિં પાપેત્વા આવેણિકં કત્વા. અથ વા સંકિણ્ણદોસં મોચેત્વા વત્થુવિભાગકરણેન **પસ્સિત્વા**. અપરિચ્છેદદોસં મોચેત્વા પમાણકરણવસેન **તુલયિત્વા**. વત્થુદોસં મોચેત્વા વિભાગકરણવસેન **તીરયિત્વા**. સમ્મોહદોસં મોચયિત્વા અગ્ગવિભાગકરણવસેન **વિભાવયિત્વા**. ઘનદોસં મોચેત્વા પકતિવિભાગકરણેન **વિભૂતં કત્વા**. **પહાયા**તિ પજહિત્વા. **પટિનિસ્સજ્જિત્વા**તિ નિસ્સજ્જિત્વા.

અમમાયન્તોતિ તણ્હાદિટ્ઠીહિ આલયં અકરોન્તો. **અગણ્હન્તો**તિ દિટ્ઠિયા પુબ્બભાગે પઞ્ઞાય તં ન ગણ્હન્તો. **અપરામસન્તો**તિ વિતક્કેન ઊહનં અકરોન્તો. **અનભિનિવેસન્તો**તિ નિયામોક્કન્તિદિટ્ઠિવસેન નપ્પવિસન્તો.

અકુબ્બમાનોતિ પરિગ્ગાહતણ્હાવસેન અકરોન્તો. **અજનયમાનો**તિ પોનોભવિકતણ્હાવસેન અજનયમાનો. **અસઞ્જનયમાનો**તિ વિસેસેન અસઞ્જનયમાનો. **અનિબ્બત્તયમાનો**તિ પત્થનાતણ્હાવસેન ન નિબ્બત્તયમાનો. **અનભિનિબ્બત્તયમાનો**તિ સબ્બાકારેન ન અભિનિબ્બત્તયમાનો. ઉપસગ્ગવસેન વા એતાનિ પદાનિ વડ્ઢિતાનિ. એવમેત્થ પઠમગાથાય અસ્સાદં.

૧૩. તતો પરાહિ ચતૂહિ ગાથાહિ આદીનવઞ્ચ દસ્સેત્વા ઇદાનિ સઉપાયં નિસ્સરણં નિસ્સરણાનિસંસઞ્ચ દસ્સેતું, સબ્બાહિ વા એતાહિ કામાનં આદીનવં ઓકારં સંકિલેસઞ્ચ દસ્સેત્વા ઇદાનિ નેક્ખમ્મે આનિસંસં દસ્સેતું "**ઉભોસુ અન્તેસૂ**"તિ ગાથાદ્વયમાહ. તત્થ **ઉભોસુ અન્તેસૂ**તિ ફસ્સફસ્સસમુદયાદીસુ દ્વીસુ, દ્વીસુ પરિચ્છેદેસુ. **વિનેય્ય છન્દ**ન્તિ છન્દરાગં વિનેત્વા. **ફસ્સં પરિઞ્ઞાયા**તિ ચક્ખુસમ્ફસ્સાદિફસ્સં, ફસ્સાનુસારેન વા તંસમ્પયુત્તે સબ્બેપિ અરૂપધમ્મે, તેસં વત્થુદ્વારારમ્મણવસેન રૂપધમ્મે ચાતિ સકલમ્પિ નામરૂપં તીહિ પરિઞ્ઞાહિ પરિજાનિત્વા. **અનાનુગિદ્ધો**તિ રૂપાદીસુ સબ્બધમ્મેસુ અગિદ્ધો. **યદત્તગરહી તદકુબ્બમાનો**તિ યં અત્તના ગરહતિ, તં અકુરુમાનો. **ન લિમ્પતી દિટ્ઠસુતેસુ ધીરો**તિ સો એવરૂપો ધિતિસમ્પન્નો ધીરો દિટ્ઠેસુ ચ સુતેસુ ચ ધમ્મેસુ દ્વિન્નં લેપાનં એકેનાપિ લેપેન ન લિમ્પતિ, આકાસમિવ નિરુપલિત્તો અચ્ચન્તવોદાનપ્પત્તો હોતિ.

ફસ્સો એકો અન્તોતિ ફસ્સો એકપરિચ્છેદો. ફુસતીતિ ફસ્સો. સ્વાયં ફુસનલક્ખણો, સઙ્ઘટ્ટનરસો, સન્નિપાતપચ્ચુપટ્ઠાનો, આપાથગતવિસયપદટ્ઠાનો. અયઞ્હિ અરૂપધમ્મોપિ સમાનો આરમ્મણે ફુસનાકારેનેવ પવત્તતીતિ ફુસનલક્ખણો. એકદેસેનેવ અનલ્લીયમાનોપિ રૂપં વિય ચક્ખું, સદ્દો વિય ચ સોતં ચિત્તં આરમ્મણઞ્ચ સઙ્ઘટ્ટેતીતિ સઙ્ઘટ્ટનરસો, વત્થારમ્મણસઙ્ઘટ્ટનતો વા ઉપ્પન્નત્તા સમ્પત્તિઅત્થેનપિ રસેન ''સઙ્ઘટ્ટનરસો''તિ વેદિતબ્બો. વુત્તઞ્હેતં **અટ્ઠકથાયં** –

> ''ચતુભૂમકફસ્સો નો ફુસનલક્ખણો નામ નત્થિ, સઙ્ઘટ્ટનરસો પન પઞ્ચદ્વારિકોવ હોતિ. પઞ્ચદ્વારિકસ્સ હિ ફુસનલક્ખણોતિપિ સઙ્ઘટ્ટનરસોતિપિ નામં. મનોદ્વારિકસ્સ ફુસનલક્ખણોત્વેવ નામં, ન સઙ્ઘટ્ટનરસો''તિ (ધ॰ સ॰ અટ્ઠ॰ ૧, કામાવચરકુસલ, ધમ્મુદ્દેસકથા).

ઇદઞ્ચ વત્વા ઇદં સુત્તં (મિ॰ પ॰ ૨.૩.૮) આભતં –

> ''યથા, મહારાજ, દ્વે મેણ્ડા યુજ્ઝેય્યું, યથા એકો મેણ્ડો, એવં ચક્ખુ દટ્ઠબ્બં. યથા દુતિયો મેણ્ડો, એવં રૂપં દટ્ઠબ્બં. યથા તેસં સન્નિપાતો, એવં ફસ્સો દટ્ઠબ્બો. એવં ફુસનલક્ખણો ચ ફસ્સો સઙ્ઘટ્ટનરસો ચ. યથા, મહારાજ, દ્વે સમ્મા વજ્જેય્યું, દ્વે પાણી વજ્જેય્યું. યથા એકો પાણિ, એવં ચક્ખુ દટ્ઠબ્બં. યથા દુતિયો પાણિ, એવં રૂપં દટ્ઠબ્બં. યથા તેસં સન્નિપાતો, એવં ફસ્સો દટ્ઠબ્બો. એવં ફુસનલક્ખણો ચ ફસ્સો સઙ્ઘટ્ટનરસો ચા''તિ વિત્થારો.

યથા વા ''ચક્ખુના રૂપં દિસ્વા''તિઆદીસુ (ધ॰ સ॰ ૧૩૫૨, ૧૩૫૪) ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદીનિ ચક્ખુઆદિનામેન વુત્તાનિ, એવમિધાપિ તાનિ ચક્ખુઆદિનામેનેવ વુત્તાનીતિ વેદિતબ્બાનિ. તસ્મા ''એવં ચક્ખુ દટ્ઠબ્બ''ન્તિઆદીસુ એવં ચક્ખુવિઞ્ઞાણં દટ્ઠબ્બન્તિ ઇમિના નયેન અત્થો વેદિતબ્બો. એવં સન્તે ચિત્તારમ્મણસઙ્ઘટ્ટનતો ઇમસ્મિમ્પિ

સુત્તે કિચ્ચટ્ઠેનેવ રસેન ‘‘સઙ્ઘટ્ટનરસો’’તિ સિદ્ધો હોતિ. તિણ્ણં સન્નિપાતસઙ્ખાતસ્સ પન અત્તનો કારણસ્સ વસેન પવેદિતત્તા સન્નિપાતપચ્ચુપટ્ઠાનો. અયઞ્હિ તત્થ તત્થ ‘‘તિણ્ણં સઙ્ગતિ ફસ્સો’’તિ એવં કારણસ્સેવ વસેન પવેદિતોતિ. ઇમસ્સ ચ સુત્તપદસ્સ તિણ્ણં સઙ્ગતિયા ફસ્સોતિ અયમત્થો, ન સઙ્ગતિમત્તમેવ ફસ્સો.

એવં પવેદિતત્તા પન તેનેવાકારેન પચ્ચુપટ્ઠાતીતિ ‘‘સન્નિપાતપચ્ચુપટ્ઠાનો’’તિ વુત્તો. ફલટ્ઠેન પન પચ્ચુપટ્ઠાનેનેસ વેદનાપચ્ચુપટ્ઠાનો નામ હોતિ. વેદનં હેસ પચ્ચુપટ્ઠાપેતિ, ઉપ્પાદેતીતિ અત્થો. ઉપ્પાદયમાનો ચ યથા બહિદ્ધા ઉણ્હપચ્ચયાપિ સમાના લાખાસઙ્ખાતધાતુનિસ્સિતા ઉસ્મા અત્તનો નિસ્સયે મુદુભાવકારી હોતિ, ન અત્તનો પચ્ચયભૂતેપિ બહિદ્ધા વીતચ્ચિતઙ્ગારસઙ્ખાતે ઉણ્હભાવે. એવં વત્થારમ્મણસઙ્ખાતઅઞ્ઞપચ્ચયોપિ સમાનો ચિત્તનિસ્સિતત્તા અત્તનો નિસ્સયભૂતે ચિત્તે એવ એસ વેદનુપ્પાદકો હોતિ, ન અત્તનો પચ્ચયભૂતેપિ વત્થુમ્હિ આરમ્મણેવાતિ વેદિતબ્બો. તજ્જેન સમન્નાહારેન પન ઇન્દ્રિયેન ચ પરિક્ખતે વિસયે અનન્તરાયેન ઉપ્પજ્જનતો એસ ‘‘આપાથગતવિસયપદટ્ઠાનો’’તિ વુચ્ચતિ.

ફસ્સો યતો સમુદેતિ ઉપ્પજ્જતિ, સો ‘‘ફસ્સસમુદયો’’તિ વુચ્ચતિ. વુત્તઞ્હેતં – ‘‘સળાયતનપચ્ચયા ફસ્સો’’તિ (મહાવ॰ ૧; વિભ॰ ૨૨૫). અતીતદુકો કાલવસેન વુત્તો. વેદનાદુકો ‘‘ઉપેક્ખા પન સન્તત્તા, સુખમિચ્ચેવ ભાસિતા’’તિ (વિભ॰ અટ્ઠ॰ ૨૩૨) વુત્તત્તા ઉપેક્ખાવેદનં સુખમેવ કત્વા સુખદુક્ખવસેન, નામરૂપદુકો રૂપારૂપવસેન, આયતનદુકો સંસારપવત્તિવસેન, સક્કાયદુકો પઞ્ચક્ખન્ધવસેન વુત્તોતિ વેદિતબ્બો. તત્થ સુખયતીતિ **સુખા**. વેદયતીતિ **વેદના**. દુક્ખયતીતિ **દુક્ખા**. નમનલક્ખણં **નામં**. રુપ્પનલક્ખણં **રૂપં**. ચક્ખાયતનાદીનિ **છ અજ્ઝત્તિકાનિ**. રૂપાયતનાદીનિ **છ બાહિરાનિ**. રૂપક્ખન્ધાદયો પઞ્ચક્ખન્ધા વિજ્જમાનટ્ઠેન **સક્કાયો**. અવિજ્જાકમ્મતણ્હાઆહારફસ્સનામરૂપા **સક્કાયસમુદયો**.

ચક્ખુસમ્ફસ્સોતિ ચક્ખતીતિ ચક્ખુ, રૂપં અસ્સાદેતિ વિભાવેતિ ચાતિ અત્થો. ચક્ખુતો પવત્તો સમ્ફસ્સો ચક્ખુસમ્ફસ્સો. સો પન અત્તના સમ્પયુત્તાય વેદનાય સહજાતઅઞ્ઞમઞ્ઞનિસ્સયવિપાકઆહારસમ્પયુત્તઅત્થિઅવિગતવસેન અટ્ઠધા પચ્ચયો હોતિ. સુણાતીતિ **સોતં**. તં સસમ્ભારસોતબિલસ્સ અન્તો તનુતમ્બલોમાચિતે અઙ્ગુલિવેઠકસણ્ઠાને પદેસે સોતવિઞ્ઞાણાદીનં યથારહં વત્થુદ્વારભાવં સાધયમાનં તિટ્ઠતિ. સોતતો પવત્તો સમ્ફસ્સો **સોતસમ્ફસ્સો**. **ઘાનસમ્ફસ્સા**દીસુપિ એસેવ નયો. ઘાયતીતિ ઘાનં . તં સસમ્ભારબિલસ્સ અન્તો અજપદસણ્ઠાને પદેસે ઘાનવિઞ્ઞાણાદીનં યથારહં વત્થુદ્વારભાવં સાધયમાનં તિટ્ઠતિ. જીવિતમવ્હાયતીતિ **જિવ્હા**, સાયનટ્ઠેન વા **જિવ્હા**. સા સસમ્ભારજિવ્હાય અતિઅગ્ગમૂલપસ્સાનિ વજ્જેત્વા ઉપરિમતલમજ્ઝે ભિન્નઉપ્પલદલગ્ગસણ્ઠાને પદેસે જિવ્હાવિઞ્ઞાણાદીનં યથારહં વત્થુદ્વારભાવં સાધયમાના તિટ્ઠતિ. કુચ્છિતાનં સાસવધમ્માનં આયોતિ **કાયો**. આયોતિ ઉપ્પત્તિદેસો. યાવતા ઇમસ્મિં કાયે ઉપાદિણ્ણપવત્તિ નામ અત્થિ, તત્થ યેભુય્યેન કાયપ્પસાદો કાયવિઞ્ઞાણાદીનં યથારહં વત્થુદ્વારભાવં સાધયમાનો તિટ્ઠતિ. મુનાતીતિ **મનો**, વિજાનાતીતિ અત્થો. **મનો**તિ સહાવજ્જનભવઙ્ગં; મનતો પવત્તો સમ્ફસ્સો **મનોસમ્ફસ્સો**.

છબ્બિધમ્પિ ફસ્સં દુવિધમેવ હોતીતિ દસ્સેતું ‘‘**અધિવચનસમ્ફસ્સો પટિઘસમ્ફસ્સો**’’તિ આહ . મનોદ્વારિકો **અધિવચનસમ્ફસ્સો**. પઞ્ચદ્વારિકો વત્થારમ્મણાદિપટિઘેન ઉપ્પજ્જનતો **પટિઘસમ્ફસ્સો**.

સુખવેદનાય આરમ્મણે **સુખવેદનીયો**. દુક્ખવેદનાય આરમ્મણે **દુક્ખવેદનીયો**. અદુક્ખમસુખવેદનાય આરમ્મણે **અદુક્ખમસુખવેદનીયો**. તત્થ સુખયતીતિ સુખં, યસ્સુપ્પજ્જતિ, તં સુખિતં કરોતીતિ અત્થો. સુટ્ઠુ વા ખનતિ, ખાદતિ ચ કાયચિત્તાબાધન્તિ સુખં. દુક્ખયતીતિ દુક્ખં, યસ્સુપ્પજ્જતિ, તં દુક્ખિતં કરોતીતિ અત્થો. ન દુક્ખં ન સુખન્તિ અદુક્ખમસુખં, **મ**-કારો પદસન્ધિવસેન વુત્તો.

કુસલોતિઆદયો જાતિવસેન વુત્તા. તત્થ **કુસલો**તિ એકવીસતિકુસલચિત્તસમ્પયુત્તો. **અકુસલો**તિ દ્વાદસાકુસલચિત્તસમ્પયુત્તો. **અબ્યાકતો**તિ અવસેસવિપાકકિરિયાબ્યાકતચિત્તસમ્પયુત્તો.

પુન ભવપ્પભેદવસેન નિદ્દિસન્તો ‘‘**કામાવચરો**’’તિઆદિમાહ. ચતુપઞ્ઞાસકામાવચરચિત્તસમ્પયુત્તો **કામાવચરો**. કામં પહાય રૂપે અવચરતીતિ **રૂપાવચરો**, કુસલાબ્યાકતવસેન પઞ્ચદસરૂપાવચરચિત્તસમ્પયુત્તો. કામઞ્ચ રૂપઞ્ચ પહાય અરૂપે અવચરતીતિ **અરૂપાવચરો**, કુસલાબ્યાકતવસેન દ્વાદસારૂપાવચરચિત્તસમ્પયુત્તો.

ઇદાનિ અભિનિવેસવસેન દસ્સેન્તો ‘‘**સુઞ્ઞતો**’’તિઆદિમાહ. તત્થ **સુઞ્ઞતો**તિ રાગદોસમોહેહિ સુઞ્ઞત્તા સુઞ્ઞતો. રાગદોસમોહનિમિત્તેહિ અનિમિત્તત્તા **અનિમિત્તો**. રાગદોસમોહપણિધીનં અભાવતો **અપ્પણિહિતો**તિ વુચ્ચતિ.

ઇદાનિ વટ્ટપરિયાપન્નઅપરિયાપન્નવસેન દસ્સેન્તો ‘‘**લોકિયો**’’તિઆદિમાહ. લોકો વુચ્ચતિ લુજ્જનપલુજ્જનટ્ઠેન વટ્ટં , તસ્મિં પરિયાપન્નભાવેન લોકે નિયુત્તોતિ **લોકિયો**. ઉત્તિણ્ણોતિ ઉત્તરો, લોકે અપરિયાપન્નભાવેન લોકતો ઉત્તરોતિ **લોકુત્તરો**. **કુસના**તિ કુસનાકારો. **સમ્કુસના સમ્કુસિતત્ત**ન્તિ ઉપસગ્ગેન પદં વડ્ઢિતં.

એવં ઞાતં કત્વાતિ એવં પાકટં કત્વા જાનન્તો **તીરેતિ** તીરયતિ, ઉપરિ વત્તબ્બાકારેન ચિન્તેતિ. અનિચ્ચન્તિકતાય આદિઅન્તવન્તતાય ચ **અનિચ્ચતો** તીરેતિ. ઉપ્પાદવયપટિપીળનતાય દુક્ખવત્થુતાય ચ **દુક્ખતો**. પચ્ચયયાપનીયતાય રોગમૂલતાય ચ **રોગતો**. દુક્ખતાસૂલયોગિતાય કિલેસાસુચિપગ્ઘરતાય ઉપ્પાદજરાભઙ્ગેહિ ઉદ્ધુમાતપરિપક્કપભિન્નતાય ચ **ગણ્ડતો**. પીળાજનકતાય અન્તોતુદનતાય દુન્નીહરણીયતાય ચ **સલ્લતો**. વિગરહણીયતાય અવડ્ઢિઆવહનતાય અઘવત્થુતાય ચ **અઘતો**. અસેરિભાવજનકતાય આબાધપદટ્ઠાનતાય ચ **આબાધતો**. અવસતાય અવિધેય્યતાય ચ **પરતો**. બ્યાધિજરામરણેહિ લુજ્જનપલુજ્જનતાય **પલોકતો**. અનેકબ્યસનાવહનતાય **ઈતિતો**. અવિદિતાનંયેવ વિપુલાનં અનત્થાનં આવહનતો સબ્બૂપદ્દવવત્થુતાય ચ **ઉપદ્દવતો**. સબ્બભયાનં આકરતાય ચ દુક્ખવૂપસમસઙ્ખાતસ્સ પરમસ્સાસસ્સ પટિપક્ખભૂતતાય ચ **ભયતો**. અનેકેહિ અનત્થેહિ અનુબદ્ધતાય દોસૂપસટ્ઠતાય, ઉપસગ્ગો વિય અનધિવાસનારહતાય ચ **ઉપસગ્ગતો**. બ્યાધિજરામરણેહિ ચેવ લાભાદીહિ ચ લોકધમ્મેહિ પચલિતતાય **ચલતો**. ઉપક્કમેન ચેવ સરસેન ચ પભઙ્ગુપગમનસીલતાય **પભઙ્ગુતો**. સબ્બાવત્થાવિનિપાતિતાય, થિરભાવસ્સ ચ અભાવતાય **અધુવતો**. અતાયનતાય ચેવ અલબ્ભનેય્યખેમતાય ચ **અતાણતો**. અલ્લીયિતું અનરહતાય, અલ્લીનાનમ્પિ ચ લેણકિચ્ચાકારિતાય **અલેણતો**. નિસ્સિતાનં ભયસારકત્તાભાવેન **અસરણતો**. યથાપરિકપ્પિતેહિ ધુવસુભસુખત્તભાવેહિ રિત્તતાય **રિત્તતો**. રિત્તતાયેવ **તુચ્છતો**, અપ્પકત્તા વા. અપ્પકમ્પિ હિ લોકે ‘‘તુચ્છ’’ન્તિ વુચ્ચતિ. સામિનિવાસિવેદક કારકાધિટ્ઠાયકવિરહિતતાય **સુઞ્ઞતો**.

સયઞ્ચ અસામિકભાવાદિતાય **અનત્તતો**. પવત્તિદુક્ખતાય, દુક્ખસ્સ ચ આદીનવતાય **આદીનવતો**. અથ વા આદીનં વાતિ ગચ્છતિ પવત્તતીતિ આદીનવો, કપણમનુસ્સસ્સેતં અધિવચનં. ખન્ધાપિ ચ કપણાયેવાતિ આદીનવસદિસતાય **આદીનવતો**. જરાય ચેવ મરણેન ચાતિ દ્વેધા પરિણામપકતિતાય **વિપરિણામધમ્મતો**. દુબ્બલતાય, ફેગ્ગુ વિય સુખભઞ્જનીયતાય ચ **અસારકતો**. અઘહેતુતાય **અઘમૂલતો**. મિત્તમુખસપત્તો વિય વિસ્સાસઘાતિતાય **વધકતો**. વિગતભવતાય વિભવસમ્ભૂતતાય ચ **વિભવતો**. આસવપદટ્ઠાનતાય **સાસવતો**. હેતુપચ્ચયેહિ અભિસઙ્ખતતાય **સઙ્ખતતો**. મચ્ચુમારકિલેસમારાનં આમિસભૂતતાય **મારામિસતો**. જાતિજરાબ્યાધિમરણપકતિતાય **જાતિજરાબ્યાધિમરણધમ્મતો**. સોકપરિદેવઉપાયાસહેતુતાય **સોકપરિદેવઉપાયાસધમ્મતો**. તણ્હાદિટ્ઠિદુચ્ચરિતસંકિલેસાનં વિસયધમ્મતાય **સંકિલેસધમ્મતો**. અવિજ્જાકમ્મતણ્હાસળાયતનવસેન ઉપ્પત્તિતો **સમુદયતો**. તેસં અભાવેન **અત્થઙ્ગમતો**. ફસ્સે છન્દરાગવસેન મધુરસ્સાદેન **અસ્સાદતો**. ફસ્સસ્સ વિપરિણામેન **આદીનવતો**. ઉભિન્નં નિસ્સરણેન **નિસ્સરણતો તીરેતી**તિ સબ્બેસુ ચ ઇમેસુ ''તીરેતી''તિ પાઠસેસો દટ્ઠબ્બો.

પજહતીતિ સકસન્તાનતો નીહરતિ. **વિનોદેતી**તિ તુદતિ. **બ્યન્તિં કરોતી**તિ વિગતન્તં કરોતિ. **અનભાવં ગમેતી**તિ અનુ અનુ અભાવં ગમેતિ. અરિયમગ્ગસત્થેન ઉચ્છિન્નં તણ્હાઅવિજ્જામયં મૂલમેતેસન્તિ **ઉચ્છિન્નમૂલા**. તાલવત્થુ વિય નેસં વત્થુ કતન્તિ **તાલાવત્થુકતા**. યથા હિ તાલરુક્ખં સમૂલં ઉદ્ધરિત્વા તસ્સ વત્થુમત્તે તસ્મિં પદેસે કતે ન પુન તસ્સ તાલસ્સ ઉપ્પત્તિ પઞ્ઞાયતિ, એવં અરિયમગ્ગસત્થેન સમૂલે રૂપાદિરસે ઉદ્ધરિત્વા તેસં પુબ્બે ઉપ્પન્નપુબ્બભાવેન વત્થુમત્તે ચિત્તસન્તાને કતે સબ્બેપિ તે ''તાલાવત્થુકતા''તિ વુચ્ચન્તિ. **યસ્સેસો**તિ યસ્સ પુગ્ગલસ્સ એસો ગેધો. **સમુચ્છિન્નો**તિ ઉચ્છિન્નો. **વૂપસન્તો**તિ ફલેન વૂપસન્તો. **પટિપસ્સદ્ધો**તિ પટિપસ્સદ્ધિપ્પહાનેન પટિપસ્સમ્ભિતો. ઉપસગ્ગેન વા પદં વડ્ઢિતં. **અભબ્બુપ્પત્તિકો**તિ પુન ઉપ્પજ્જિતું અભબ્બો. **ઞાણગ્ગિના દડ્ઢો**તિ મગ્ગઞાણગ્ગિના ઝાપિતો. અથ વા વિસનિક્ખિત્તં ભાજનેન સહ છડ્ડિતં વિય વત્થુના સહ પહીનો. મૂલચ્છિન્નવિસવલ્લિ વિય સમૂલચ્છિન્નોતિ **સમુચ્છિન્નો**. ઉદ્ધને ઉદકં સિઞ્ચિત્વા નિબ્બાપિતઅઙ્ગારં વિય **વૂપસન્તો**. નિબ્બાપિતઅઙ્ગારે પતિતઉદકકુસિતં વિય **પટિપસ્સદ્ધો**. અઙ્કુરુપ્પત્તિયા હેતુચ્છિન્નબીજં વિય **અભબ્બુપ્પત્તિકો**. અસનિપાતવિસરુક્ખો વિય **ઞાણગ્ગિના દડ્ઢો**તિ એવમેકે વણ્ણયન્તિ.

વીતગેધોતિ ઇદં સકભાવપરિચ્ચજનવસેન વુત્તં. **વિગતગેધો**તિ ઇદં આરમ્મણે સાલયભાવપરિચ્ચજનવસેન. **ચત્તગેધો**તિ ઇદં પુન અનાદિયનભાવદસ્સનવસેન. **મુત્તગેધો**તિ ઇદં સન્તતિતો વિનિમોચનવસેન. **પહીનગેધો**તિ ઇદં મુત્તસ્સાપિ ક્વચિ અનવટ્ઠાનદસ્સનવસેન. **પટિનિસ્સટ્ઠગેધો**તિ ઇદં આદિન્નપુબ્બસ્સ નિસ્સગ્ગદસ્સનવસેન વુત્તં. **વીતરાગો વિગતરાગો ચત્તરાગો**તિ વુત્તનયેન યોજેતબ્બં. તત્થ ગિજ્ઝનવસેન **ગેધો**. રઞ્જનવસેન **રાગો**. **નિચ્છાતો**તિ નિત્તણ્હો. ''નિચ્છદો''તિપિ પાઠો, તણ્હાછદનવિરહિતોતિ અત્થો. **નિબ્બુતો**તિ નિબ્બુતસભાવો. **સીતિભૂતો**તિ સીતસભાવો. **સુખપટિસંવેદી**તિ કાયિકચેતસિકસુખં અનુભવનસભાવો. **બ્રહ્મભૂતેના**તિ ઉત્તમસભાવેન. **અત્તના**તિ ચિત્તેન.

કતત્તા ચાતિ પાપકમ્માનં કતભાવેન ચ. **અકતત્તા ચા**તિ કુસલાનં અકતભાવેન ચ. **કતં મે કાયદુચ્ચરિતં, અકતં મે કાયસુચરિત**ન્તિઆદયો દ્વારવસેન અવિરતિવિરતિવસેન કમ્મપથવસેન ચ વુત્તા. **સીલેસુમ્હિ ન પરિપૂરકારી**તિઆદયો ચતુપારિસુદ્ધિસીલવસેન. **જાગરિયમનનુયુત્તો**તિ પઞ્ચજાગરણવસેન. **સતિસમ્પજઞ્ઞેના**તિ સાત્થકાદિસમ્પજઞ્ઞવસેન . **ચત્તારો સતિપટ્ઠાના**તિઆદયો બોધિપક્ખિયધમ્મા લોકિયલોકુત્તરવસેન. **દુક્ખં મે**

અપરિઞ્ઞાતન્તિઆદયો ચત્તારો અરિયસચ્ચવસેન વુત્તાતિ વેદિતબ્બં. તે અત્થતો તત્થ તત્થ વુત્તનયત્તા પાકટાયેવ.

ધીરો પણ્ડિતોતિ સત્ત પદા વુત્તત્થાયેવ. અપિ ચ દુક્ખે અકમ્પિયટ્ઠેન **ધીરો**. સુખે અનુપ્પિલવટ્ઠેન **પણ્ડિતો**. દિટ્ઠધમ્મિકસમ્પરાયિકત્થે કતપરિચયટ્ઠેન **પઞ્ઞવા**. અત્તત્થપરત્થે નિચ્ચલટ્ઠેન **બુદ્ધિમા**. ગમ્ભીરઉત્તાનત્થે અપચ્ચોસક્કનટ્ઠેન **ઞાણી**. ગુળ્હપટિચ્છન્નત્થે ઓભાસનટ્ઠેન **વિભાવી**. નિક્કિલેસબ્યવદાનટ્ઠેન તુલાસદિસોતિ **મેધાવી**. **ન લિમ્પતી**તિ સજાતિયા ન લિમ્પતિ આકાસે લેખા વિય. **ન પલિમ્પતી**તિ વિસેસેન ન લિમ્પતિ. **ન ઉપલિમ્પતી**તિ સઞ્ઞોગો હુત્વાપિ ન લિમ્પતિ હત્થતલે લેખા વિય. **અલિત્તો**તિ સઞ્ઞોગો હુત્વાપિ ન કિલિસ્સતિ કાસિકવત્થે ઠપિતમણિરતનં વિય. **અપલિત્તો**તિ વિસેસેન ન કિલિસ્સતિ મણિરતને પલિવેઠિતકાસિકવત્થં વિય. **અનુપલિત્તો**તિ ઉપગન્ત્વાપિ ન અલ્લીયતિ પોક્ખરપત્તે ઉદકબિન્દુ વિય. **નિક્ખન્તો**તિ બહિ નિક્ખન્તો બન્ધનાગારતો પલાતો વિય. **નિસ્સટો**તિ પાપપહીનો અમિત્તસ્સ પટિચ્છાપિતકિલિટ્ઠવત્થુ વિય. **વિપ્પમુત્તો**તિ સુટ્ઠુ મુત્તો ગય્હૂપગે વત્થુમ્હિ રતિં નાસેત્વા પુન નાગમનં વિય. **વિસઞ્ઞુત્તો**તિ કિલેસેહિ એકતો ન યુત્તો બ્યાધિના મુત્તગિલાનો વિય. **વિમરિયાદિકતેન ચેતસા**તિ વિગતમરિયાદકતેન ચિત્તેન, સબ્બભવેન સબ્બારમ્મણેન સબ્બકિલેસેહિ મુત્તચિત્તેનાતિ અત્થો.

૧૪. **સઞ્ઞં પરિઞ્ઞા**તિ ગાથાય પન અયં સઙ્ખેપત્થો – ન કેવલઞ્ચ ફસ્સમેવ, અપિ ચ ખો પન કામસઞ્ઞાદિભેદં સઞ્ઞં, સઞ્ઞાનુસારેન વા પુબ્બે વુત્તનયેનેવ નામરૂપં તીહિ પરિઞ્ઞાહિ પરિજાનિત્વા ઇમાય પટિપદાય ચતુબ્બિધમ્પિ વિતરેય્ય **ઓઘં**, તતો સો તિણ્ણોઘો તણ્હાદિટ્ઠિપરિગ્ગહેસુ તણ્હાદિટ્ઠિકિલેસપ્પહાનેન અનુપલિત્તો ખીણાસવમુનિ રાગાદિસલ્લાનં અબ્બૂળ્હત્તા **અબ્બૂળ્હસલ્લો**, સતિવેપુલ્લપ્પત્તિયા **અપ્પમત્તો ચરં**, પુબ્બભાગે વા અપ્પમત્તો ચરન્તો તેન અપ્પમાદચારેન અબ્બૂળ્હસલ્લો હુત્વા સકપરત્તભાવાદિભેદં **નાસીસતિ લોકમિમં પરઞ્ચ**, અઞ્ઞદત્થુ ચરિમચિત્તનિરોધા નિરુપાદાનોવ જાતવેદો પરિનિબ્બાતીતિ અરહત્તનિકૂટેન દેસનં નિટ્ઠાપેસિ, ધમ્મનેત્તિઠપનમેવ કરોન્તો; ન તુ ઇમાય દેસનાય મગ્ગં વા ફલં વા ઉપ્પાદેસિ, ખીણાસવસ્સ દેસિતત્તાતિ.

નીલાદિભેદં આરમ્મણં સઞ્જાનાતીતિ **સઞ્ઞા**. સા સઞ્જાનનલક્ખણા પચ્ચાભિઞ્ઞાણરસા. ચતુભૂમિકસઞ્ઞા હિ નોસઞ્જાનનલક્ખણા નામ નત્થિ, સબ્બા સઞ્જાનનલક્ખણાવ. યા પનેત્થ અભિઞ્ઞાણેન સઞ્જાનાતિ, સા પચ્ચાભિઞ્ઞાણરસા નામ હોતિ. તસ્સા વડ્ઢકિસ્સ દારુમ્હિ અભિઞ્ઞાણં કત્વા પુન તેન અભિઞ્ઞાણેન તં પચ્ચાભિજાનનકાલે, પુરિસસ્સ કાળતિલકાદિઅભિઞ્ઞાણં સલ્લક્ખેત્વા પુન તેન અભિઞ્ઞાણેન ''અસુકો નામ એસો''તિ તસ્સ પચ્ચાભિજાનનકાલે, રઞ્ઞો પિળન્ધનગોપકભણ્ડાગારિકસ્સ તસ્મિં તસ્મિં પિળન્ધને નામપણ્ણકં બન્ધિત્વા ''અસુકં પિળન્ધનં નામ આહરા''તિ વુત્તે દીપં જાલેત્વા સારગબ્ભં પવિસિત્વા પણ્ણં વાચેત્વા તસ્સ તસ્સેવ પિળન્ધનસ્સ આહરણકાલે ચ પવત્તિ વેદિતબ્બા.

અપરો નયો – સબ્બસઙ્ગાહિકવસેન હિ સઞ્જાનનલક્ખણા સઞ્ઞા, પુનસઞ્જાનનપચ્ચયનિમિત્તકરણરસા દારુઆદીસુ તચ્છકાદયો વિય, યથાગહિતનિમિત્તવસેન અભિનિવેસકરણપચ્ચુપટ્ઠાના હત્થિદસ્સકઅન્ધો વિય, આરમ્મણે અનોગાળ્હવુત્તિતાય અચિરટ્ઠાનપચ્ચુપટ્ઠાના વા વિજ્જુ વિય, યથાઉપટ્ઠિતવિસયપદટ્ઠાના તિણપુરિસકેસુ મિગપોતકાનં પુરિસાતિ ઉપ્પન્નસઞ્ઞા વિય. યા પનેત્થ ઞાણસમ્પયુત્તા હોતિ, સા ઞાણમેવ અનુવત્તતિ, સસમ્ભારપથવીઆદીસુ સેસધમ્મા પથવીઆદીનિ વિયાતિ વેદિતબ્બા.

કામપટિસઞ્ઞુત્તા સઞ્ઞા **કામસઞ્ઞા**. બ્યાપાદપટિસઞ્ઞુત્તા સઞ્ઞા **બ્યાપાદસઞ્ઞા**. વિહિંસાપટિસઞ્ઞુત્તા સઞ્ઞા **વિહિંસાસઞ્ઞા** . તેસુ દ્વે સત્તેસુપિ સઙ્ખારેસુપિ ઉપ્પજ્જન્તિ. કામસઞ્ઞા હિ પિયે મનાપે સત્તે વા સઙ્ખારે વા વિતક્કેન્તસ્સ ઉપ્પજ્જતિ. બ્યાપાદસઞ્ઞા અપ્પિયે અમનાપે સત્તે વા સઙ્ખારે વા કુજ્ઝિત્વા ઓલોકનકાલતો પટ્ઠાય યાવ વિનાસના ઉપ્પજ્જતિ. વિહિંસાસઞ્ઞા સઙ્ખારેસુ ન ઉપ્પજ્જતિ. સઙ્ખારો હિ દુક્ખાપેતબ્બો નામ નત્થિ. ''ઇમે સત્તા હઞ્ઞન્તુ વા, ઉચ્છિજ્જન્તુ વા, વિનસ્સન્તુ વા, મા વા અહેસુ''ન્તિ ચિન્તનકાલે પન સત્તેસુ ઉપ્પજ્જતિ. નેક્ખમ્મપટિસઞ્ઞુત્તા સઞ્ઞા **નેક્ખમ્મસઞ્ઞા**, સા અસુભપુબ્બભાગે કામાવચરા હોતિ, અસુભઝાને રૂપાવચરા, તં ઝાનં પાદકં કત્વા ઉપ્પન્નમગ્ગફલકાલે લોકુત્તરા. અબ્યાપાદપટિસઞ્ઞુત્તા સઞ્ઞા **અબ્યાપાદસઞ્ઞા**, સા મેત્તાપુબ્બભાગે કામાવચરા હોતિ, મેત્તાઝાને રૂપાવચરા, તં ઝાનં પાદકં કત્વા ઉપ્પન્નમગ્ગફલકાલે લોકુત્તરા. અવિહિંસાપટિસઞ્ઞુત્તા સઞ્ઞા **અવિહિંસાસઞ્ઞા**, સા કરુણાપુબ્બભાગે કામાવચરા, કરુણાઝાને રૂપાવચરા, તં ઝાનં પાદકં કત્વા ઉપ્પન્નમગ્ગફલકાલે લોકુત્તરા. યદા અલોભો સીસં હોતિ, તદા ઇતરે દ્વે તદન્વાયિકા ભવન્તિ. યદા મેત્તા સીસં હોતિ, તદા ઇતરે દ્વે તદન્વાયિકા ભવન્તિ. યદા કરુણા સીસં હોતિ, તદા ઇતરે દ્વે તદન્વાયિકા ભવન્તિ. રૂપારમ્મણં આરબ્ભ ઉપ્પન્ના સઞ્ઞા **રૂપસઞ્ઞા**. **સદ્દસઞ્ઞા**દીસુપિ એસેવ નયો. ઇદં તસ્સાયેવ આરમ્મણતો નામં. આરમ્મણાનં વુત્તત્તા ચક્ખુસમ્ફસ્સજાદિવત્થૂનિપિ વુત્તાનેવ હોન્તિ.

યા એવરૂપા સઞ્ઞાતિ અઞ્ઞાપિ ''પટિઘસમ્ફસ્સજા સઞ્ઞા અધિવચનસમ્ફસ્સજા સઞ્ઞા''તિ એવમાદિકા વેદિતબ્બા. તત્થ અધિવચનસમ્ફસ્સજા સઞ્ઞાતિપિ પરિયાયેન છદ્વારિકાયેવ . તયો હિ અરૂપિનો ખન્ધા સયં પિટ્ઠિવટ્ટકા હુત્વા અત્તના સહજાતસઞ્ઞાય ''અધિવચનસમ્ફસ્સજા સઞ્ઞા''તિ નામં કરોન્તિ, નિપ્પરિયાયેન પન પટિઘસમ્ફસ્સજા સઞ્ઞા નામ પઞ્ચદ્વારિકા સઞ્ઞા, અધિવચનસમ્ફસ્સજા સઞ્ઞા નામ મનોદ્વારિકા સઞ્ઞા. એતા અતિરેકસઞ્ઞા પરિગ્ગહિતાતિ વેદિતબ્બા.

સઞ્ઞાતિ સભાવનામં. **સઞ્જાનના**તિ સઞ્જાનનાકારો. **સઞ્જાનિતત્ત**ન્તિ સઞ્જાનિતભાવો.

અવિજ્જોઘન્તિ પૂરેતું અયુત્તટ્ઠેન કાયદુચ્ચરિતાદિ અવિન્દિયં નામ, અલદ્ધબ્બન્તિ અત્થો. તં અવિન્દિયં વિન્દતીતિ અવિજ્જા. તબ્બિપરીતતો કાયસુચરિતાદિ વિન્દિયં નામ, તં વિન્દિયં ન વિન્દતીતિ અવિજ્જા. ખન્ધાનં રાસટ્ઠં, આયતનાનં આયતનટ્ઠં, ધાતૂનં સુઞ્ઞટ્ઠં, ઇન્દ્રિયાનં અધિપતિયટ્ઠં, સચ્ચાનં તથટ્ઠં અવિદિતં કરોતીતિપિ અવિજ્જા. દુક્ખાદીનં પીળનાદિવસેન વુત્તં ચતુબ્બિધં અત્થં અવિદિતં કરોતીતિપિ અવિજ્જા. અન્તવિરહિતે સંસારે યોનિગતિભવવિઞ્ઞાણટ્ઠિતિસત્તાવાસેસુ સત્તે જવાપેતીતિ અવિજ્જા. પરમત્થતો અવિજ્જમાનેસુ ઇત્થિપુરિસાદીસુ જવતિ, વિજ્જમાનેસુ ખન્ધાદીસુ ન જવતીતિ અવિજ્જા. અપિ ચ ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદીનં વત્થારમ્મણાનં પટિચ્ચસમુપ્પાદપટિચ્ચસમુપ્પન્નાનઞ્ચ ધમ્માનં છાદનતોપિ અવિજ્જા, તં અવિજ્જોઘં. કામોઘવસેન **ઉત્તરેય્ય**. ભવોઘવસેન **પતરેય્ય**. દિટ્ઠોઘવસેન **સમતિક્કમેય્ય**. અવિજ્જોઘવસેન **વીતિવત્તેય્ય**. અથ વા સોતાપત્તિમગ્ગેન પહાનવસેન **ઉત્તરેય્ય**. સકદાગામિમગ્ગેન પહાનવસેન **પતરેય્ય**. અનાગામિમગ્ગેન પહાનવસેન **સમતિક્કમેય્ય**. અરહત્તમગ્ગેન પહાનવસેન **વીતિવત્તેય્ય**. અથ વા ''**તરેય્યાદિ**પઞ્ચપદં તદઙ્ગાદિપઞ્ચપહાનેન યોજેતબ્બ''ન્તિ કેચિ વદન્તિ.

''**મોનં વુચ્ચતિ ઞાણ**''ન્તિ વત્વા તં પભેદતો દસ્સેતું ''**યા પઞ્ઞા પજાનના**''તિઆદિમાહ. તં વુત્તનયમેવ ઠપેત્વા ''અમોહો ધમ્મવિચયો''તિ પદં. **અમોહો** કુસલેસુ ધમ્મેસુ અભાવનાય પટિપક્ખો ભાવનાહેતુ. અમોહેન અવિપરીતં ગણ્હાતિ મૂળ્હસ્સ વિપરીતગ્ગહણતો. અમોહેન યાથાવં યાથાવતો ધારેન્તો યથાસભાવે પવત્તતિ.

મૂળ્હો હિ “તચ્છં અતચ્છં, અતચ્છઞ્ચ તચ્છ”ન્તિ ગણ્હાતિ; તથા ઇચ્છિતાલાભદુક્ખં ન હોતિ. અમૂળ્હસ્સ “તં કુતેત્થ લબ્ભા”તિ એવમાદિપચ્ચવેક્ખણસમ્ભવતો મરણદુક્ખં ન હોતિ. સમ્મોહમરણઞ્હિ દુક્ખં, ન ચ તં અમૂળ્હસ્સ હોતિ. પબ્બજિતાનં સુખસંવાસો હોતિ, તિરચ્છાનયોનિયં નિબ્બત્તિ ન હોતિ. મોહેન હિ નિચ્ચસમ્મૂળ્હા તિરચ્છાનયોનિં ઉપપજ્જન્તિ . મોહપટિપક્ખો ચ અમોહો મોહવસેન અમજ્ઝત્તભાવસ્સ અભાવકરો. અમોહેન અવિહિંસાસઞ્ઞા ધાતુસઞ્ઞા મજ્ઝિમાય પટિપત્તિયા પટિપજ્જનં, પચ્છિમગન્થદ્વયસ્સ પભેદનઞ્ચ હોતિ. પચ્છિમાનિ દ્વે સતિપટ્ઠાનાનિ તસ્સેવ આનુભાવેન ઇજ્ઝન્તિ. અમોહો દીઘાયુકતાય પચ્ચયો હોતિ. અમૂળ્હો હિ હિતાહિતં ઞત્વા અહિતં પરિવજ્જેન્તો હિતઞ્ચ પટિસેવમાનો દીઘાયુકો હોતિ, અત્તસમ્પત્તિયા અપરિહીનો હોતિ. અમૂળ્હો હિ અત્તનો હિતમેવ કરોન્તો અત્તાનં સમ્પાદેતિ. અરિયવિહારસ્સ પચ્ચયો હોતિ, ઉદાસિનપક્ખેસુ નિબ્બુતો હોતિ અમૂળ્હસ્સ સબ્બાભિસઙ્ગતાય અભાવતો. અમોહેન અનત્તદસ્સનં હોતિ. અસમ્મૂળ્હો હિ યાથાવગહણકુસલો અપરિણાયકં ખન્ધપઞ્ચકં અપરિણાયકતો બુજ્ઝતિ. યથા ચ એતેન અનત્તદસ્સનં, એવં અત્તદસ્સનં મોહેન. કો હિ નામ અત્તસુઞ્ઞતં બુજ્ઝિત્વા પુન સમ્મોહં આપજ્જેય્યાતિ.

તેન ઞાણેન સમન્નાગતોતિ એતેન વુત્તપ્પકારેન ઞાણેન સમઙ્ગીભૂતો સેક્ખાદયો મુનિ. **મોનપ્પત્તો**તિ પટિલદ્ધઞાણો મુનિભાવં પત્તો. **તીણી**તિ ગણનપરિચ્છેદો. **મોનેય્યાની**તિ મુનિભાવકરા મોનેય્યકરા પટિપદા ધમ્મા. **કાયમોનેય્ય**ન્તિઆદીસુ વિઞ્ઞત્તિકાયરૂપકાયવસેન પઞ્ઞાપેતબ્બં **કાયમોનેય્યં**. વિઞ્ઞત્તિવાચાસદ્દવાચાવસેન પઞ્ઞાપેતબ્બં **વચીમોનેય્યં**. મનોદ્વારિકચિત્તાદિવસેન પઞ્ઞાપેતબ્બં **મનોમોનેય્યં**. **તિવિધકાયદુચ્ચરિતાનં પહાન**ન્તિ પાણાતિપાતાદિવિધાનં કાયતો પવત્તાનં દુટ્ઠુ ચરિતાનં પજહનં. **કાયસુચરિત**ન્તિ કાયતો પવત્તં સુટ્ઠુ ચરિતં. **કાયારમ્મણે ઞાણ**ન્તિ કાયં આરમ્મણં કત્વા અનિચ્ચાદિવસેન પવત્તં કાયારમ્મણે ઞાણં. **કાયપરિઞ્ઞા**તિ કાયં ઞાતતીરણપ્પહાનપરિઞ્ઞાહિ જાનનવસેન પવત્તં ઞાણં. **પરિઞ્ઞાસહગતો મગ્ગો**તિ અજ્ઝત્તિકં કાયં સમ્મસિત્વા ઉપ્પાદિતમગ્ગો પરિઞ્ઞાસહગતો. **કાયે છન્દરાગસ્સ પહાન**ન્તિ કાયે તણ્હાછન્દરાગસ્સ પજહનં. **કાયસઙ્ખારનિરોધો**તિ અસ્સાસપસ્સાસાનં નિરોધો આવરણો, ચતુત્થજ્ઝાનસમાપત્તિસમાપજ્જનં. **વચીસઙ્ખારનિરોધો**તિ વિતક્કવિચારાનં નિરોધો આવરણો, દુતિયજ્ઝાનસમાપત્તિસમાપજ્જનં. **ચિત્તસઙ્ખારનિરોધો**તિ સઞ્ઞાવેદનાનં નિરોધો આવરણો, સઞ્ઞાવેદયિતનિરોધસમાપત્તિસમાપજ્જનં.

પઠમગાથાય **કાયમુનિ**ન્તિઆદીસુ કાયદુચ્ચરિતપ્પહાનવસેન **કાયમુનિ**. વચીદુચ્ચરિતપ્પહાનવસેન **વાચામુનિ**. મનોદુચ્ચરિતપ્પહાનવસેન **મનોમુનિ**. સબ્બાકુસલપ્પહાનવસેન **અનાસવમુનિ**. **મોનેય્યસમ્પન્ન**ન્તિ જાનિતબ્બં જાનિત્વા ફલે ઠિતત્તા મોનેય્યસમ્પન્નં. **આહુ સબ્બપ્પહાયિન**ન્તિ સબ્બકિલેસે પજહિત્વા ઠિતત્તા સબ્બપ્પહાયિનં કથયન્તિ.

દુતિયગાથાય **નિન્હાતપાપક**ન્તિ યો અજ્ઝત્તબહિદ્ધસઙ્ખાતે સબ્બસ્મિમ્પિ આયતને અજ્ઝત્તબહિદ્ધારમ્મણવસેન ઉપ્પત્તિરહાનિ સબ્બપાપકાનિ મગ્ગઞાણેન નિન્હાય ધોવિત્વા ઠિતત્તા નિન્હાતપાપકં આહૂતિ એવમત્થો દટ્ઠબ્બો. અગારમજ્ઝે વસન્તા **અગારમુનિનો**. પબ્બજ્જુપગતા **અનગારમુનિનો**. તત્થ સેક્ખા **સેક્ખમુનિનો**. અરહન્તો **અસેક્ખમુનિનો**. પચ્ચેકબુદ્ધા **પચ્ચેકમુનિનો**. સમ્માસમ્બુદ્ધા **મુનિમુનિનો**.

પુન કથેતુકમ્યતાપુચ્છાવસેન “**કતમે અગારમુનિનો**”તિ આહ. **અગારિકા**તિ કસિગોરક્ખાદિઅગારિકકમ્મે નિયુત્તા. **દિટ્ઠપદા**તિ દિટ્ઠનિબ્બાના . **વિઞ્ઞાતસાસના**તિ વિઞ્ઞાતં સિક્ખત્તયસાસનં એતેસન્તિ વિઞ્ઞાતસાસના.

અનગારાતિ કસિગોરક્ખાદિઅગારિયકમ્મં એતેસં નત્થીતિ પબ્બજિતા ''અનગારા''તિ વુચ્ચન્તિ. **સત્ત સેક્ખા**તિ સોતાપન્નાદયો સત્ત. તીસુ સિક્ખાસુ સિક્ખન્તીતિ સેક્ખા. અરહન્તો ન સિક્ખન્તીતિ અસેક્ખા. તં તં કારણં પટિચ્ચ એકકાવ અનાચરિયકાવ ચતુસચ્ચં બુજ્ઝિતવન્તોતિ **પચ્ચેકબુદ્ધા પચ્ચેકમુનિનો**.

મુનિમુનિનો વુચ્ચન્તિ તથાગતાતિ એત્થ અટ્ઠહિ કારણેહિ ભગવા તથાગતો – તથા આગતોતિ તથાગતો, તથા ગતોતિ તથાગતો, તથલક્ખણં આગતોતિ તથાગતો, તથધમ્મે યાથાવતો અભિસમ્બુદ્ધોતિ તથાગતો, તથદસ્સિતાય તથાગતો, તથવાદિતાય તથાગતો, તથાકારિતાય તથાગતો, અભિભવનટ્ઠેન તથાગતોતિ.

કથં ભગવા **તથા આગતોતિ તથાગતો**? યથા સબ્બલોકહિતાય ઉસ્સુક્કમાપન્ના પુરિમકા સમ્માસમ્બુદ્ધા આગતા. કિં વુત્તં હોતિ? યેનાભિનીહારેન પુરિમકા ભગવન્તો આગતા, તેનેવ અમ્હાકમ્પિ ભગવા આગતો. અથ વા યથા પુરિમકા ભગવન્તો દાનસીલનેક્ખમ્મપઞ્ઞાવીરિયખન્તિસચ્ચાધિટ્ઠાનમેત્તુપેક્ખાસઙ્ખાતા દસ પારમિયો દસ ઉપપારમિયો દસ પરમત્થપારમિયોતિ સમતિંસપારમિયો પૂરેત્વા અઙ્ગપરિચ્ચાગં નયનધનરજ્જપુત્તદારપરિચ્ચાગન્તિ ઇમે પઞ્ચ મહાપરિચ્ચાગે પરિચ્ચજિત્વા પુબ્બયોગપુબ્બચરિયધમ્મક્ખાનઞાતત્થચરિયાદયો પૂરેત્વા બુદ્ધિચરિયાય કોટિં પત્વા આગતા, તથા અમ્હાકમ્પિ ભગવા આગતો. યથા ચ પુરિમકા ભગવન્તો ચત્તારો સતિપટ્ઠાને, ચત્તારો સમ્મપ્પધાને, ચત્તારો ઇદ્ધિપાદે, પઞ્ચિન્દ્રિયાનિ, પઞ્ચ બલાનિ, સત્ત બોજ્ઝઙ્ગે, અરિયં અટ્ઠઙ્ગિકં મગ્ગં ભાવેત્વા પૂરેત્વા આગતા, તથા અમ્હાકમ્પિ ભગવા આગતો. એવં તથા આગતોતિ તથાગતો.

''યથા ચ દીપઙ્કરબુદ્ધઆદયો, સબ્બઞ્ઞુભાવં મુનયો ઇધાગતા;
તથા અયં સક્યમુનીપિ આગતો, તથાગતો વુચ્ચતિ તેન ચક્ખુમા''તિ.

કથં **તથા ગતોતિ તથાગતો**? યથા સમ્પતિજાતા પુરિમકા ભગવન્તો ગતા. કથઞ્ચ તે ગતા? તે હિ સમ્પતિજાતા સમેહિ પાદેહિ પથવિયં પતિટ્ઠાય ઉત્તરાભિમુખા સત્તપદવીતિહારેન ગતા. યથાહ –

''સમ્પતિજાતો, આનન્દ, બોધિસત્તો સમેહિ પાદેહિ પથવિયં પતિટ્ઠહિત્વા ઉત્તરાભિમુખો સત્તપદવીતિહારેન ગચ્છતિ, સેતમ્હિ છત્તે અનુધારિયમાને સબ્બા ચ દિસા અનુવિલોકેતિ, આસભિઞ્ચ વાચં ભાસતિ – 'અગ્ગોહમસ્મિ લોકસ્સ, જેટ્ઠોહમસ્મિ લોકસ્સ, સેટ્ઠોહમસ્મિ લોકસ્સ, અયમન્તિમા જાતિ, નત્થિ દાનિ પુનબ્ભવો'''તિ (દી॰ નિ॰ ૨.૩૧; મ॰ નિ॰ ૩.૨૦૭).

તઞ્ચસ્સ ગમનં તથં અહોસિ અવિતથં અનેકેસં વિસેસાધિગમાનં પુબ્બનિમિત્તભાવેન. યઞ્હિ સો સમ્પતિજાતો સમેહિ પાદેહિ પતિટ્ઠાતિ, ઇદમસ્સ ચતુરિદ્ધિપાદપટિલાભસ્સ પુબ્બનિમિત્તં. ઉત્તરમુખભાવો પનસ્સ સબ્બલોકુત્તરભાવસ્સ પુબ્બનિમિત્તં. સત્તપદવીતિહારો સત્તબોજ્ઝઙ્ગરતનપટિલાભસ્સ. ''સુવણ્ણદણ્ડા વીતિપતન્તિ ચામરા''તિ (સુ॰ નિ॰ ૬૯૩) એત્થ વુત્તચામરુક્ખેપો પન સબ્બતિત્થિયનિમ્મદનસ્સ. સેતચ્છત્તધારણં અરહત્તવિમુત્તિવરવિમલસેતચ્છત્તપટિલાભસ્સ. સબ્બદિસાનુવિલોકનં સબ્બઞ્ઞુતાનાવરણઞાણપટિલાભસ્સ. આસભિવાચાભાસનં પન અપ્પટિવત્તિયવરધમ્મચક્કપવત્તનસ્સ પુબ્બનિમિત્તં. તથા અયં ભગવાપિ ગતો. તઞ્ચસ્સ ગમનં તથં અહોસિ અવિતથં તેસંયેવ વિસેસાધિગમાનં પુબ્બનિમિત્તભાવેન. તેનાહુ પોરાણા –

''મુહુત્તજાતોવ ગવમ્પતી યથા, સમેહિ પાદેહિ ફુસી વસુન્ધરં;

સો વિક્કમી સત્ત પદાનિ ગોતમો, સેતઞ્ચ છત્તં અનુધારયું મરૂ.

‘‘ગન્ત્વાન સો સત્ત પદાનિ ગોતમો, દિસા વિલોકેસિ સમા સમન્તતો;
અટ્ઠઙ્ગુપેતં ગિરમબ્ભુદીરયિ, સીહો યથા પબ્બતમુદ્ધનિટ્ઠિતો’’તિ. (પટિ॰ મ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧.૩૭; ઇતિવુ॰ અટ્ઠ॰ ૩૮);

એવં તથા ગતોતિ તથાગતો.

અથ વા યથા પુરિમકા ભગવન્તો, અયમ્પિ ભગવા તથેવ નેક્ખમ્મેન કામચ્છન્દં…પે॰… પઠમજ્ઝાનેન નીવરણે…પે॰… અનિચ્ચાનુપસ્સનાય નિચ્ચસઞ્ઞં…પે॰… અરહત્તમગ્ગેન સબ્બકિલેસે પહાય ગતો, એવમ્પિ તથા ગતોતિ તથાગતો.

કથં **તથલક્ખણં આગતોતિ તથાગતો**? પથવીધાતુયા કક્ખળત્તલક્ખણં તથં અવિતથં, આપોધાતુયા પગ્ઘરણલક્ખણં, તેજોધાતુયા ઉણ્હત્તલક્ખણં, વાયોધાતુયા વિત્થમ્ભનલક્ખણં, આકાસધાતુયા અસમ્ફુટ્ઠલક્ખણં, વિઞ્ઞાણધાતુયા વિજાનનલક્ખણં.

રૂપસ્સ રુપ્પનલક્ખણં, વેદનાય વેદયિતલક્ખણં, સઞ્ઞાય સઞ્જાનનલક્ખણં, સઙ્ખારાનં અભિસઙ્ખરણલક્ખણં, વિઞ્ઞાણસ્સ વિજાનનલક્ખણં.

વિતક્કસ્સ અભિનિરોપનલક્ખણં, વિચારસ્સ અનુમજ્જનલક્ખણં, પીતિયા ફરણલક્ખણં, સુખસ્સ સાતલક્ખણં, ચિત્તેકગ્ગતાય અવિક્ખેપલક્ખણં, ફસ્સસ્સ ફુસનલક્ખણં.

સદ્ધિન્દ્રિયસ્સ અધિમોક્ખલક્ખણં, વીરિયિન્દ્રિયસ્સ પગ્ગહલક્ખણં, સતિન્દ્રિયસ્સ ઉપટ્ઠાનલક્ખણં, સમાધિન્દ્રિયસ્સ અવિક્ખેપલક્ખણં, પઞ્ઞિન્દ્રિયસ્સ પજાનનલક્ખણં.

સદ્ધાબલસ્સ અસ્સદ્ધિયે અકમ્પિયલક્ખણં, વીરિયબલસ્સ કોસજ્જે, સતિબલસ્સ મુટ્ઠસ્સચ્ચે, સમાધિબલસ્સ ઉદ્ધચ્ચે, પઞ્ઞાબલસ્સ અવિજ્જાય અકમ્પિયલક્ખણં.

સતિસમ્બોજ્ઝઙ્ગસ્સ ઉપટ્ઠાનલક્ખણં, ધમ્મવિચયસમ્બોજ્ઝઙ્ગસ્સ પવિચયલક્ખણં, વીરિયસમ્બોજ્ઝઙ્ગસ્સ પગ્ગહલક્ખણં, પીતિસમ્બોજ્ઝઙ્ગસ્સ ફરણલક્ખણં, પસ્સદ્ધિસમ્બોજ્ઝઙ્ગસ્સ ઉપસમલક્ખણં, સમાધિસમ્બોજ્ઝઙ્ગસ્સ અવિક્ખેપલક્ખણં, ઉપેક્ખાસમ્બોજ્ઝઙ્ગસ્સ પટિસઙ્ખાનલક્ખણં.

સમ્માદિટ્ઠિયા દસ્સનલક્ખણં, સમ્માસઙ્કપ્પસ્સ અભિનિરોપનલક્ખણં, સમ્માવાચાય પરિગ્ગહલક્ખણં, સમ્માકમ્મન્તસ્સ સમુટ્ઠાનલક્ખણં, સમ્માઆજીવસ્સ વોદાનલક્ખણં, સમ્માવાયામસ્સ પગ્ગહલક્ખણં, સમ્માસતિયા ઉપટ્ઠાનલક્ખણં, સમ્માસમાધિસ્સ અવિક્ખેપલક્ખણં.

અવિજ્જાય અઞ્ઞાણલક્ખણં, સઙ્ખારાનં ચેતનાલક્ખણં, વિઞ્ઞાણસ્સ વિજાનનલક્ખણં, નામસ્સ નમનલક્ખણં, રૂપસ્સ રુપ્પનલક્ખણં, સળાયતનસ્સ આયતનલક્ખણં, ફસ્સસ્સ ફુસનલક્ખણં, વેદનાય વેદયિતલક્ખણં, તણ્હાય

હેતુલક્ખણં, ઉપાદાનસ્સ ગહણલક્ખણં, ભવસ્સ આયૂહનલક્ખણં, જાતિયા નિબ્બત્તિલક્ખણં, જરાય જીરણલક્ખણં, મરણસ્સ ચુતિલક્ખણં.

ધાતૂનં સુઞ્ઞતલક્ખણં, આયતનાનં આયતનલક્ખણં, સતિપટ્ઠાનાનં ઉપટ્ઠાનલક્ખણં, સમ્મપ્પધાનાનં પદહનલક્ખણં, ઇદ્ધિપાદાનં ઇજ્ઝનલક્ખણં, ઇન્દ્રિયાનં અધિપતિલક્ખણં, બલાનં અકમ્પિયલક્ખણં, બોજ્ઝઙ્ગાનં નિય્યાનલક્ખણં, મગ્ગસ્સ હેતુલક્ખણં.

સચ્ચાનં તથલક્ખણં, સમથસ્સ અવિક્ખેપલક્ખણં, વિપસ્સનાય અનુપસ્સનાલક્ખણં, સમથવિપસ્સનાનં એકરસલક્ખણં, યુગનદ્ધાનં અનતિવત્તનલક્ખણં.

સીલવિસુદ્ધિયા સંવરણલક્ખણં, ચિત્તવિસુદ્ધિયા અવિક્ખેપલક્ખણં, દિટ્ઠિવિસુદ્ધિયા દસ્સનલક્ખણં, ખયે ઞાણસ્સ સમુચ્છેદલક્ખણં, અનુપ્પાદે ઞાણસ્સ પસ્સદ્ધિલક્ખણં, છન્દસ્સ મૂલલક્ખણં.

મનસિકારસ્સ સમુટ્ઠાનલક્ખણં, ફસ્સસ્સ સમોધાનલક્ખણં, વેદનાય સમોસરણલક્ખણં, સમાધિસ્સ પમુખલક્ખણં, સતિયા આધિપતેય્યલક્ખણં, પઞ્ઞાય તતુત્તરિયલક્ખણં, વિમુત્તિયા સારલક્ખણં, અમતોગધસ્સ નિબ્બાનસ્સ પરિયોસાનલક્ખણં તથં અવિતથં, એતં તથલક્ખણં ઞાણગતિયા આગતો અવિરજ્ઝિત્વા પત્તો અનુપ્પત્તોતિ તથાગતો. એવં તથલક્ખણં આગતોતિ તથાગતો.

કથં **તથધમ્મે યાથાવતો અભિસમ્બુદ્ધોતિ તથાગતો**? તથધમ્મા નામ ચત્તારિ અરિયસચ્ચાનિ. યથાહ –

> ‘‘ચત્તારિમાનિ, ભિક્ખવે, તથાનિ અવિતથાનિ અનઞ્ઞથાનિ. કતમાનિ ચત્તારિ? ‘ઇદં દુક્ખ’ન્તિ, ભિક્ખવે, તથમેતં અવિતથમેતં અનઞ્ઞથમેત’’ન્તિ વિત્થારો (સં॰ નિ॰ ૫.૧૦૯૦).

તાનિ ચ ભગવા અભિસમ્બુદ્ધોતિ તથાનં અભિસમ્બુદ્ધત્તા તથાગતોતિ વુચ્ચતિ. અભિસમ્બુદ્ધત્થો હિ એત્થ ગતસદ્દો.

અપિ ચ જરામરણસ્સ જાતિપચ્ચયસમ્ભૂતસમુદાગતટ્ઠો તથો અવિતથો અનઞ્ઞથો…પે॰… સઙ્ખારાનં અવિજ્જાપચ્ચયસમ્ભૂતસમુદાગતટ્ઠો તથો અવિતથો અનઞ્ઞથો. તથા અવિજ્જાય સઙ્ખારાનં પચ્ચયટ્ઠો…પે॰… જાતિયા જરામરણસ્સ પચ્ચયટ્ઠો તથો અવિતથો અનઞ્ઞથો. તં સબ્બં ભગવા અભિસમ્બુદ્ધો, તસ્સાપિ તથાનં અભિસમ્બુદ્ધત્તા તથાગતો. એવં તથધમ્મે યાથાવતો અભિસમ્બુદ્ધોતિ તથાગતો.

કથં **તથદસ્સિતાય તથાગતો**? ભગવા યં સદેવકે લોકે…પે॰… સદેવમનુસ્સાય પજાય અપરિમાણાસુ લોકધાતૂસુ અપરિમાણાનં સત્તાનં ચક્ખુદ્વારે આપાથં આગચ્છન્તં રૂપારમ્મણં નામ અત્થિ, તં સબ્બાકારેન જાનાતિ પસ્સતિ. એવં જાનતા પસ્સતા ચ તેન તં ઇટ્ઠાનિટ્ઠાદિવસેન વા દિટ્ઠસુતમુતવિઞ્ઞાતેસુ લબ્ભમાનકપદવસેન વા ‘‘કતમં તં રૂપં રૂપાયતનં? યં રૂપં ચતુન્નં મહાભૂતાનં ઉપાદાય વણ્ણનિભા સનિદસ્સનં સપ્પટિઘં નીલં પીતક’’ન્તિઆદિના (ધ॰ સ॰ ૬૧૬) નયેન અનેકેહિ નામેહિ તેરસહિ વારેહિ દ્વિપઞ્ઞાસાય નયેહિ વિભજ્જમાનં તથમેવ હોતિ, વિતથં નત્થિ. એસ નયો સોતદ્વારાદીસુપિ આપાથમાગચ્છન્તેસુ સદ્દાદીસુ. વુત્તમ્પિ ચેતં ભગવતા –

‘‘યં, ભિક્ખવે, સદેવકસ્સ લોકસ્સ…પે॰… સદેવમનુસ્સાય પજાય દિટ્ઠં સુતં મુતં વિઞ્ઞાતં પત્તં પરિયેસિતં અનુવિચરિતં મનસા, તમહં જાનામિ…પે॰… તમહં અબ્ભઞ્ઞાસિં. તં તથાગતસ્સ વિદિતં, તં તથાગતો ન ઉપટ્ઠાસી’’તિ (અ॰ નિ॰ ૪.૨૪).

એવં તથદસ્સિતાય તથાગતો. તત્થ તથદસ્સીઅત્થે તથાગતોતિ પદસમ્ભવો વેદિતબ્બો.

કથં **તથવાદિતાય તથાગતો**? યં રત્તિં ભગવા બોધિમણ્ડે અપરાજિતપલ્લઙ્કે નિસિન્નો ચતુન્નં મારાનં મત્થકં મદ્દિત્વા અનુત્તરં સમ્માસમ્બોધિં અભિસમ્બુદ્ધો, યઞ્ચ રત્તિં યમકસાલાનમન્તરે અનુપાદિસેસાય નિબ્બાનધાતુયા પરિનિબ્બાયિ, એત્થન્તરે પઞ્ચચત્તાલીસવસ્સપરિમાણે કાલે પઠમબોધિયમ્પિ મજ્ઝિમબોધિયમ્પિ પચ્છિમબોધિયમ્પિ યં ભગવતા ભાસિતં સુત્તં ગેય્યં…પે॰… વેદલ્લં. સબ્બં તં અત્થતો બ્યઞ્જનતો ચ અનુપવજ્જં અનૂનમનધિકં સબ્બાકારપરિપુણ્ણં રાગમદનિમ્મદનં દોસમોહમદનિમ્મદનં, નત્થિ તત્થ વાલગ્ગમત્તમ્પિ પક્ખલિતં, સબ્બં તં એકમુદ્દિકાય લઞ્છિતં વિય, એકનાળિયા મિતં વિય, એકતુલાય તુલિતં વિય ચ તથમેવ હોતિ અવિતથં અનઞ્ઞથં. યથાહ –

‘‘યઞ્ચ, ચુન્દ, રત્તિં તથાગતો અનુત્તરં સમ્માસમ્બોધિં અભિસમ્બુજ્ઝતિ, યઞ્ચ રત્તિં અનુપાદિસેસાય નિબ્બાનધાતુયા પરિનિબ્બાયતિ, યં એતસ્મિં અન્તરે ભાસતિ લપતિ નિદ્દિસતિ, સબ્બં તં તથેવ હોતિ નો અઞ્ઞથા, તસ્મા ‘તથાગતો’તિ વુચ્ચતી’’તિ (દી॰ નિ॰ ૩.૧૮૮).

ગદઅત્થો હિ એત્થ ગતસદ્દો. એવં તથવાદિતાય તથાગતો.

અપિ ચ આગદનં આગદો, વચનન્તિ અત્થો. તથો અવિપરીતો આગદો અસ્સાતિ દકારસ્સ તકારં કત્વા તથાગતોતિ એવમેતસ્મિં અત્થે પદસિદ્ધિ વેદિતબ્બા.

કથં **તથાકારિતાય તથાગતો**? ભગવતો હિ વાચાય કાયો અનુલોમેતિ, કાયસ્સાપિ વાચા. તસ્મા યથાવાદી તથાકારી, યથાકારી તથાવાદી ચ હોતિ. એવંભૂતસ્સ ચસ્સ યથા વાચા , કાયોપિ તથા ગતો પવત્તોતિ અત્થો. યથા ચ કાયો, વાચાપિ તથા ગતા પવત્તાતિ તથાગતો. તેનેવાહ – ‘‘યથાવાદી, ભિક્ખવે, તથાગતો તથાકારી, યથાકારી તથાવાદી. ઇતિ યથાવાદી તથાકારી, યથાકારી તથાવાદી. ‘તસ્મા તથાગતો’તિ વુચ્ચતી’’તિ (અ॰ નિ॰ ૪.૨૩). એવં તથાકારિતાય તથાગતો.

કથં **અભિભવનટ્ઠેન તથાગતો**? ઉપરિ ભવગ્ગં હેટ્ઠા અવીચિં પરિયન્તં કત્વા તિરિયં અપરિમાણાસુ લોકધાતૂસુ સબ્બસત્તે અભિભવતિ સીલેન સમાધિના પઞ્ઞાય વિમુત્તિયા વિમુત્તિઞાણદસ્સનેન, ન તસ્સ તુલા વા પમાણં વા અત્થિ, અથ ખો અતુલો અપ્પમેય્યો અનુત્તરો રાજાતિરાજા દેવાનં અતિદેવો સક્કાનં અતિસક્કો બ્રહ્માનં અતિબ્રહ્મા. તેનાહ –

‘‘સદેવકે , ભિક્ખવે, લોકે…પે॰… સદેવમનુસ્સાય પજાય તથાગતો અભિભૂ અનભિભૂતો અઞ્ઞદત્થુદસો વસવત્તી, તસ્મા ‘તથાગતો’તિ વુચ્ચતી’’તિ (અ॰ નિ॰ ૪.૨૩).

તત્થેવં પદસિદ્ધિ વેદિતબ્બા – અગદો વિય અગદો. કો પનેસ? દેસનાવિલાસો ચેવ પુઞ્ઞુસ્સયો ચ. તેન હેસ મહાનુભાવો ભિસક્કો દિબ્બાગદેન સપ્પે વિય સબ્બપરપ્પવાદિનો સદેવકઞ્ચ લોકં અભિભવતિ. ઇતિ

સબ્બલોકાભિભવને તથો અવિપરીતો દેસનાવિલાસમયો ચેવ પુઞ્ઞમયો ચ અગદો અસ્સાતિ દકારસ્સ તકારં કત્વા તથાગતોતિ વેદિતબ્બો. એવં અભિભવનટ્ઠેન તથાગતો.

અપિ ચ તથાય ગતોતિપિ તથાગતો, તથં ગતોતિપિ તથાગતો. **ગતો**તિ અવગતો, અતીતો પત્તો પટિપન્નોતિ અત્થો. તત્થ સકલં લોકં તીરણપરિઞ્ઞાય તથાય ગતો અવગતોતિ તથાગતો, લોકસમુદયં પહાનપરિઞ્ઞાય તથાય ગતો અતીતોતિ તથાગતો, લોકનિરોધં સચ્છિકિરિયાય તથાય ગતો પત્તોતિ તથાગતો, લોકનિરોધગામિનિં પટિપદં તથં ગતો પટિપન્નોતિ તથાગતો. તેન યં વુત્તં ભગવતા –

> ''લોકો, ભિક્ખવે, તથાગતેન અભિસમ્બુદ્ધો, લોકસ્મા તથાગતો વિસંયુત્તો. લોકસમુદયો, ભિક્ખવે, તથાગતેન અભિસમ્બુદ્ધો, લોકસમુદયો તથાગતસ્સ પહીનો. લોકનિરોધો, ભિક્ખવે, તથાગતેન અભિસમ્બુદ્ધો, લોકનિરોધો તથાગતસ્સ સચ્છિકતો. લોકનિરોધગામિની પટિપદા, ભિક્ખવે, તથાગતેન અભિસમ્બુદ્ધા, લોકનિરોધગામિની પટિપદા તથાગતસ્સ ભાવિતા. યં, ભિક્ખવે, સદેવકસ્સ લોકસ્સ...પે॰... અનુવિચરિતં મનસા, સબ્બં તં તથાગતેન અભિસમ્બુદ્ધં. તસ્મા 'તથાગતો'તિ વુચ્ચતી''તિ (અ॰ નિ॰ ૪.૨૩).

તસ્સ એવમ્પિ અત્થો વેદિતબ્બો. ઇદમ્પિ ચ તથાગતસ્સ તથાગતભાવદીપેન મુખમત્તમેવ. સબ્બાકારેન પન તથાગતોવ તથાગતસ્સ તથાગતભાવં વણ્ણેય્ય. યસ્મા પન સબ્બબુદ્ધા તથાગતગુણેનાપિ સમસમા, તસ્મા સબ્બેસં વસેન ''તથાગતા''તિ આહ.

અરહન્તોતિ કિલેસેહિ આરકત્તા, અરીનં અરાનઞ્ચ હતત્તા, પચ્ચયાદીનં અરહત્તા, પાપકરણે રહાભાવા તથાગતો અરહં. આરકા હિ સો સબ્બકિલેસેહિ સુવિદૂરવિદૂરે ઠિતો મગ્ગેન સવાસનાનં કિલેસાનં વિદ્ધંસિતત્તાતિ આરકત્તા અરહં.

> ''સો તતો આરકા નામ, યસ્સ યેનાસમઙ્ગિતા;
> અસમઙ્ગી ચ દોસેહિ, નાથો તેનારહં મતો''.

તે ચાનેન કિલેસારયો મગ્ગેન હતાતિ અરીનં હતત્તાપિ અરહં.

> ''યસ્મા રાગાદિસઙ્ખાતા, સબ્બેપિ અરયો હતા;
> પઞ્ઞાસત્થેન નાથેન, તસ્માપિ અરહં મતો''.

યઞ્ચેતં અવિજ્જાભવતણ્હામયનાભિં પુઞ્ઞાદિઅભિસઙ્ખારાનં જરામરણનેમિં આસવસમુદયમયેન અક્ખેન વિજ્ઝિત્વા તિભવરથે સમાયોજિતં અનાદિકાલપ્પવત્તં સંસારચક્કં, તસ્સાનેન બોધિમણ્ડે વીરિયપાદેહિ સીલપથવિયં પતિટ્ઠાય સદ્ધાહત્થેન કમ્મક્ખયકરં ઞાણફરસું ગહેત્વા સબ્બે અરા હતાતિ અરહં.

> ''અરા સંસારચક્કસ્સ, હતા ઞાણાસિના યતો;
> લોકનાથેન તેનેસ, 'અરહ'ન્તિ પવુચ્ચતિ''.

અગ્ગદક્ખિણેય્યત્તા ચ ચીવરાદિપચ્ચયે અરહતિ પૂજાવિસેસઞ્ચ, તેનેવ ચ ઉપ્પન્ને તથાગતે યે કેચિ મહેસક્ખા દેવમનુસ્સા, ન તે અઞ્ઞત્થ પૂજં કરોન્તિ. તથા હિ બ્રહ્મા સહમ્પતિ સિનેરુમત્તેન રતનદામેન તથાગતં પૂજેસિ, યથાબલઞ્ચ અઞ્ઞે દેવા ચ મનુસ્સા ચ બિમ્બિસારકોસલરાજાદયો. પરિનિબ્બુતમ્પિ ચ ભગવન્તં ઉદ્દિસ્સ છન્નવુતિકોટિધનં વિસ્સજ્જેત્વા અસોકમહારાજા સકલજમ્બુદીપે ચતુરાસીતિવિહારસહસ્સાનિ પતિટ્ઠાપેસિ. કો પન વાદો અઞ્ઞેસં પૂજાવિસેસાનન્તિ પચ્ચયાદીનં અરહત્તાપિ અરહં.

‘‘પૂજાવિસેસં સહ પચ્ચયેહિ, યસ્મા અયં અરહતિ લોકનાથો;
અત્થાનુરૂપં અરહન્તિ લોકે, તસ્મા જિનો અરહતિ નામમેતં’’.

યથા ચ લોકે યે કેચિ પણ્ડિતમાનિનો બાલા અસિલોકભયેન રહો પાપં કરોન્તિ, એવમેસ ન કદાચિ પાપં કરોતીતિ પાપકરણે રહાભાવતોપિ અરહં.

‘‘યસ્મા નત્થિ રહો નામ, પાપકમ્મેસુ તાદિનો;
રહાભાવેન તેનેસ, અરહં ઇતિ વિસ્સુતો’’.

એવં સબ્બથાપિ –

‘‘આરકત્તા હતત્તા ચ, કિલેસારીન સો મુનિ;
હતસંસારચક્કારો, પચ્ચયાદીન ચારહો;
ન રહો કરોતિ પાપાનિ, અરહં તેન વુચ્ચતી’’તિ.

યસ્મા પન સબ્બે બુદ્ધા અરહત્તગુણેનાપિ સમસમા, તસ્મા સબ્બેસમ્પિ વસેન ‘‘અરહન્તો’’તિ આહ. **સમ્માસમ્બુદ્ધા**તિ સમ્મા સામઞ્ચ સબ્બધમ્માનં બુદ્ધત્તા સમ્માસમ્બુદ્ધો. તથા હેસ સબ્બધમ્મે સમ્માસમ્બુદ્ધો, અભિઞ્ઞેય્યે ધમ્મે અભિઞ્ઞેય્યતો, પરિઞ્ઞેય્યે ધમ્મે પરિઞ્ઞેય્યતો, પહાતબ્બે ધમ્મે પહાતબ્બતો, સચ્છિકાતબ્બે ધમ્મે સચ્છિકાતબ્બતો, ભાવેતબ્બે ધમ્મે ભાવેતબ્બતો. તેનેવાહ –

‘‘અભિઞ્ઞેય્યં અભિઞ્ઞાતં, ભાવેતબ્બઞ્ચ ભાવિતં;
પહાતબ્બં પહીનં મે, તસ્મા બુદ્ધોસ્મિ બ્રાહ્મણા’’તિ. (સુ॰ નિ॰ ૫૬૩; મ॰ નિ॰ ૨.૩૯૯);

અથ વા ચક્ખુ દુક્ખસચ્ચં, તસ્સ મૂલકારણભાવેન સમુટ્ઠાપિકા પુરિમતણ્હા સમુદયસચ્ચં, ઉભિન્નં અપ્પવત્તિ નિરોધસચ્ચં, નિરોધપજાનના પટિપદા મગ્ગસચ્ચન્તિ એવં એકેકપદુદ્ધારેનાપિ સબ્બધમ્મે સમ્મા સામઞ્ચ બુદ્ધો. એસ નયો સોતઘાનજિવ્હાકાયમનેસુ. એતેનેવ ચ નયેન રૂપાદીનિ છ આયતનાનિ, ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદયો છ વિઞ્ઞાણકાયા, ચક્ખુસમ્ફસ્સાદયો છ ફસ્સા, ચક્ખુસમ્ફસ્સજા વેદનાદયો છ વેદના, રૂપસઞ્ઞાદયો છ સઞ્ઞા, રૂપસઞ્ચેતનાદયો છ ચેતના, રૂપતણ્હાદયો છ તણ્હાકાયા, રૂપવિતક્કાદયો છ વિતક્કા, રૂપવિચારાદયો છ વિચારા, રૂપક્ખન્ધાદયો પઞ્ચક્ખન્ધા, દસ કસિણાનિ, દસ અનુસ્સતિયો, ઉદ્ધુમાતકસઞ્ઞાદિવસેન દસ સઞ્ઞા, કેસાદયો દ્વત્તિંસાકારા, દ્વાદસાયતનાનિ, અટ્ઠારસ ધાતુયો, કામભવાદયો નવ ભવા, પઠમાદીનિ ચત્તારિ ઝાનાનિ, મેત્તાભાવનાદયો ચતસ્સો અપ્પમઞ્ઞાયો, ચતસ્સો અરૂપસમાપત્તિયો, પટિલોમતો જરામરણાદીનિ, અનુલોમતો અવિજ્જાદીનિ પટિચ્ચસમુપ્પાદઙ્ગાનિ ચ યોજેતબ્બાનિ.

તત્રાયં એકપદયોજના – જરામરણં દુક્ખસચ્ચં, જાતિ સમુદયસચ્ચં, ઉભિન્નં નિસ્સરણં નિરોધસચ્ચં, નિરોધપજાનના પટિપદા મગ્ગસચ્ચન્તિ એવં એકેકપદુદ્ધારેન સબ્બધમ્મે સમ્મા સામઞ્ચ બુદ્ધો અનુબુદ્ધો પટિવિદ્ધો. યં વા પન કિઞ્ચિ અત્થિ નેય્યં નામ, સબ્બસ્સ સમ્મા સમ્બુદ્ધત્તા વિમોક્ખન્તિકઞાણવસેન સમ્માસમ્બુદ્ધો. તેસં પન વિભાગો ઉપરિ આવિ ભવિસ્સતિ. યસ્મા પન સબ્બબુદ્ધા સમ્માસમ્બુદ્ધગુણેનાપિ સમસમા, તસ્મા સબ્બેસમ્પિ વસેન ''સમ્માસમ્બુદ્ધા''તિ આહ.

મોનેનાતિ કામઞ્હિ મોનેય્યપટિપદાસઙ્ખાતેન મગ્ગઞાણમોનેન મુનિ નામ હોતિ, ઇધ પન તુણ્હીભાવં સન્ધાય ''ન મોનેના''તિ વુત્તં. **મૂળ્હરૂપો**તિ તુચ્છરૂપો. **અવિદ્દસૂ**તિ અવિઞ્ઞૂ. એવરૂપો હિ તુણ્હીભૂતોપિ મુનિ નામ ન હોતિ. અથ વા મોનેય્યમુનિ નામ ન હોતિ, તુચ્છભાવો ચ પન અઞ્ઞાણી ચ હોતીતિ અત્થો. **યો ચ તુલંવ પગ્ગય્હા**તિ યથા હિ તુલં ગહેત્વા ઠિતો અતિરેકં ચે હોતિ, હરતિ, ઊનં ચે હોતિ, પક્ખિપતિ; એવમેવ સો અતિરેકં હરન્તો વિય પાપં હરતિ પરિવજ્જેતિ, ઊનકે પક્ખિપન્તો વિય કુસલં પરિપૂરેતિ. એવઞ્ચ પન કરોન્તો સીલસમાધિપઞ્ઞાવિમુત્તિવિમુત્તિઞાણદસ્સનસઙ્ખાતં **વરં** ઉત્તમમેવ આદાય **પાપાનિ** અકુસલકમ્માનિ **પરિવજ્જેતિ સ મુનિ** નામાતિ અત્થો. **તેન સો મુની**તિ કસ્મા પન સો મુનીતિ ચે? યં હેટ્ઠા વુત્તકારણં, તેન સો મુનીતિ અત્થો. **યો મુનાતિ ઉભો લોકે**તિ યો પુગ્ગલો ઇમસ્મિં ખન્ધાદિલોકે તુલં આરોપેત્વા મિનન્તો વિય ''ઇમે અજ્ઝત્તિકા ખન્ધા, ઇમે બાહિરા''તિઆદિના નયેન ઇમે ઉભો અત્થે મુનાતિ. **મુનિ તેન પવુચ્ચતી**તિ તેન પન કારણેન ''મુની''તિ વુચ્ચતિયેવાતિ અત્થો.

અસતઞ્ચાતિ ગાથાય અયં સઙ્ખેપત્થો – ય્વાયં અકુસલકુસલપ્પભેદો, અસતઞ્ચ સતઞ્ચ ધમ્મો, તં ''અજ્ઝત્તં બહિદ્ધા''તિ ઇમસ્મિં સબ્બલોકે પવિચયઞાણેન અસતઞ્ચ સતઞ્ચ ઞત્વા ધમ્મં. તસ્સ ઞાતત્તા એવ, રાગાદિભેદતો સત્તવિધં **સઙ્ગં** તણ્હાદિટ્ઠિભેદતો દુવિધં **જાલઞ્ચ અતિચ્ચ** અતિક્કમિત્વા ઠિતો, સો તેન મોનસઙ્ખાતેન પવિચયઞાણેન સમન્નાગતત્તા **મુનિ**. **દેવમનુસ્સેહિ પૂજિતો**તિ ઇદં પનસ્સ થુતિવચનં. સો હિ ખીણાસવમુનિત્તા દેવમનુસ્સાનં પૂજારહો હોતિ, તસ્મા એવં વુત્તોતિ.

સલ્લન્તિ મૂલપદં. **સત્ત સલ્લાની**તિ ગણનપરિચ્છેદો. **રાગસલ્લન્તિ** રઞ્જનટ્ઠેન રાગો ચ પીળાજનકતાય અન્તોતુદનતાય દુન્નીહરણતાય સલ્લઞ્ચાતિ રાગસલ્લં. **દોસસલ્લા**દીસુપિ એસેવ નયો. **અબ્બૂળ્હસલ્લો**તિ મૂલપદં. **અબ્બહિતસલ્લો**તિ નીહટસલ્લો. **ઉદ્ધતસલ્લો**તિ ઉદ્ધં હટસલ્લો ઉદ્ધરિતસલ્લો. **સમુદ્ધતસલ્લો**તિ ઉપસગ્ગવસેન વુત્તો. **ઉપ્પાટિતસલ્લો**તિ લુઞ્ચિતસલ્લો. **સમુપ્પાટિતસલ્લો**તિ ઉપસગ્ગવસેનેવ.

સક્કચ્ચકારીતિ દાનાદીનં કુસલધમ્માનં ભાવનાય પુગ્ગલસ્સ વા દેય્યધમ્મસ્સ વા સક્કચ્ચકરણવસેન સક્કચ્ચકારી. સતતભાવકરણેન **સાતચ્ચકારી**. અટ્ઠિતકરણેન **અટ્ઠિતકારી**. યથા નામ કકણ્ટકો થોકં ગન્ત્વા થોકં તિટ્ઠતિ, ન નિરન્તરં ગચ્છતિ; એવમેવ યો પુગ્ગલો એકદિવસં દાનં દત્વા પૂજં વા કત્વા ધમ્મં વા સુત્વા સમણધમ્મં વા કત્વા પુન ચિરસ્સં કરોતિ, તં ન નિરન્તરં પવત્તેતિ. સો ''અસાતચ્ચકારી, અનટ્ઠિતકારી''તિ વુચ્ચતિ. અયં એવં ન કરોતીતિ અટ્ઠિતકારી. **અનોલીનવુત્તિકો**તિ નિરન્તરકરણસઙ્ખાતસ્સ વિપ્ફારસ્સ ભાવેન ન લીનવુત્તિકોતિ અનોલીનવુત્તિકો. **અનિક્ખિત્તચ્છન્દો**તિ કુસલકરણે વીરિયચ્છન્દસ્સ અનિક્ખિત્તભાવેન અનિક્ખિત્તચ્છન્દો. **અનિક્ખિત્તધુરો**તિ વીરિયધુરસ્સ અનોરોપનેન અનિક્ખિત્તધુરો, અનોસક્કિતમાનસોતિ અત્થો. **યો તત્થ છન્દો ચ વાયામો ચા**તિ યો તેસુ કુસલધમ્મેસુ કત્તુકમ્યતાધમ્મચ્છન્દો ચ પયત્તસઙ્ખાતો વાયામો ચ. ઉસ્સહનવસેન **ઉસ્સાહો ચ**. અધિમત્તુસ્સહનવસેન **ઉસ્સોળ્હી ચ**. વાયામો ચેસો પારં ગમનટ્ઠેન. ઉસ્સાહો ચેસો

પુબ્બઙ્ગમનટ્ઠેન. ઉસ્સોળ્હી ચેસો અધિમત્તટ્ઠેન. **અપ્પટિવાનિ ચા**તિ અનિવત્તના ચ. **સતિ ચ સમ્પજઞ્ઞ**ન્તિ સરતીતિ સતિ. સમ્પજાનાતીતિ સમ્પજઞ્ઞં, સમન્તતો પકારેહિ જાનાતીતિ અત્થો. સાત્થકસમ્પજઞ્ઞં સપ્પાયસમ્પજઞ્ઞં ગોચરસમ્પજઞ્ઞં અસમ્મોહસમ્પજઞ્ઞન્તિ ઇમસ્સ સમ્પજાનસ્સ વસેન ભેદો વેદિતબ્બો. **આતપ્પ**ન્તિ કિલેસતાપનવીરિયં. **પધાન**ન્તિ ઉત્તમવીરિયં. **અધિટ્ઠાન**ન્તિ કુસલકરણે પતિટ્ઠાભાવો. **અનુયોગો**તિ અનુયુઞ્જનં. **અપ્પમાદો**તિ નપ્પમજ્જનં, સતિયા અવિપ્પવાસો.

ઇમં લોકં નાસીસતીતિ મૂલપદં. **સકત્તભાવ**ન્તિ અત્તનો અત્તભાવં. **પરત્તભાવ**ન્તિ પરલોકે અત્તભાવં. સકરૂપવેદનાદયો અત્તનો પઞ્ચક્ખન્ધે, પરરૂપવેદનાદયો ચ પરલોકે પઞ્ચક્ખન્ધે. **કામધાતુ**ન્તિ કામભવં. **રૂપધાતુ**ન્તિ રૂપભવં. **અરૂપધાતુ**ન્તિ અરૂપભવં. પુન રૂપારૂપવસેન દુકં દસ્સેતું કામધાતું રૂપધાતું એકં કત્વા, અરૂપધાતું એકં કત્વા વુત્તં. **ગતિં વા**તિ પતિટ્ઠાનવસેન પઞ્ચગતિ વુત્તા. **ઉપપત્તિં વા**તિ નિબ્બત્તિવસેન ચતુયોનિ વુત્તા. **પટિસન્ધિં વા**તિ તિણ્ણં ભવાનં ઘટનવસેન પટિસન્ધિ વુત્તા. **ભવં વા**તિ કમ્મભવવસેન. **સંસારં વા**તિ ખન્ધાદીનં અબ્બોચ્છિન્નવસેન. **વટ્ટં વા**તિ તેભૂમકવટ્ટં **નાસીસતી**તિ.

સદ્ધમ્મપ્પજ્જોતિકાય મહાનિદ્દેસટ્ઠકથાય

ગુહટ્ઠકસુત્તનિદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૩. દુટ્ઠટ્ઠકસુત્તનિદ્દેસવણ્ણના

૧૫. દુટ્ઠટ્ઠકે પઠમગાથાયં તાવ તત્થ **વદન્તી**તિ ભગવન્તં ભિક્ખુસઙ્ઘઞ્ચ ઉપવદન્તિ. **દુટ્ઠમનાપિ એકે, અથોપિ વે સચ્ચમના**તિ એકચ્ચે દુટ્ઠચિત્તા, એકચ્ચે તથસઞ્ઞિનોપિ હુત્વા તિત્થિયા તુટ્ઠચિત્તા, યે તેસં સુત્વા સદ્દહિંસુ, તે સચ્ચમનાતિ અધિપ્પાયો. **વાદઞ્ચ જાત**ન્તિ એતં અક્કોસવાદં ઉપ્પન્નં. **મુનિ નો ઉપેતી**તિ અકારકતાય ચ અકુપ્પનતાય ચ બુદ્ધમુનિ ન ઉપેતિ. **તસ્મા મુની નત્થિ ખિલો કુહિઞ્ચી**તિ તેન કારણેન અયં મુનિ, રાગાદિખિલેહિ નત્થિ ખિલો કુહિઞ્ચીતિ વેદિતબ્બો.

દુટ્ઠમનાતિ ઉપ્પન્નેહિ દોસેહિ દૂસિતચિત્તા. **વિરુદ્ધમના**તિ તેહિ કિલેસેહિ કુસલસ્સ દ્વારં અદત્વા આવરિતચિત્તા. **પટિવિરુદ્ધમના**તિ ઉપસગ્ગવસેન પદં વડ્ઢિતં. **આહતમના**તિ પટિઘેન આહતં ચિત્તં એતેસન્તિ આહતમના. **પચ્ચાહતમના**તિ ઉપસગ્ગવસેનેવ. **આઘાતિતમના**તિ વિહિંસાવસેન આઘાતિતં મનં એતેસન્તિ આઘાતિતમના. **પચ્ચાઘાતિતમના**તિ ઉપસગ્ગવસેનેવ. અથ વા ''કોધવસેન **દુટ્ઠમના**, ઉપનાહવસેન **પદુટ્ઠમના**, મક્ખવસેન **વિરુદ્ધમના**, પળાસવસેન **પટિવિરુદ્ધમના**, દોસવસેન **આહતપચ્ચાહતમના**, બ્યાપાદવસેન **આઘાતિતપચ્ચાઘાતિતમના**. પચ્ચયાનં અલાભેન **દુટ્ઠમના પદુટ્ઠમના**, અયસેન **વિરુદ્ધમના પટિવિરુદ્ધમના**, ગરહેન **આહતપચ્ચાહતમના**, દુક્ખવેદનાસમઙ્ગીભાવેન **આઘાતિતપચ્ચાઘાતિતમના**''તિ એવમાદિના નયેન એકે વણ્ણયન્તિ. **ઉપવદન્તી**તિ ગરહં ઉપ્પાદેન્તિ. **અભૂતેના**તિ અસંવિજ્જમાનેન.

સદ્દહન્તાતિ પસાદવસેન સદ્ધં ઉપ્પાદેન્તા. **ઓકપ્પેન્તા**તિ ગુણવસેન ઓતરિત્વા અવકપ્પયન્તા. **અધિમુચ્ચન્તા**તિ સમ્પસાદનવસેન સન્નિટ્ઠાનં કત્વા તેસં કથં અધિવાસેન્તા. **સચ્ચમના**તિ તચ્છમના. **સચ્ચસઞ્ઞિનો**તિ તચ્છસઞ્ઞિનો. **તથમના**તિ અવિપરીતમના. **ભૂતમના**તિ ભૂતત્થમના. **યાથાવમના**તિ નિચ્ચલમના. **અવિપરીતમના**તિ નિચ્છયમના. તત્થ ''સચ્ચમના સચ્ચસઞ્ઞિનો''તિ સચ્ચવાદિગુણં, ''તથમના તથસઞ્ઞિનો''તિ સચ્ચસદ્ધાગુણં, ''ભૂતમના ભૂતસઞ્ઞિનો''તિ ઠિતગુણં, ''યાથાવમના યાથાવસઞ્ઞિનો''તિ પચ્ચયિકગુણં, ''અવિપરીતમના અવિપરીતસઞ્ઞિનો''તિ અવિસંવાદગુણં કથિતન્તિ ઞાતબ્બં.

પરતોઘોસોતિ અઞ્ઞેસં સન્તિકા ઉપ્પન્નસદ્દો. **અક્કોસો**તિ જાતિઆદીસુ દસસુ અક્કોસેસુ અઞ્ઞતરો. **યો વાદં ઉપેતી**તિ યો પુગ્ગલો ઉપવાદં ઉપગચ્છતિ. **કારકો વા**તિ કતદોસો વા. **કારકતાયા**તિ દોસસ્સ કતભાવેન **વુચ્ચમાનો**તિ કથિયમાનો. **ઉપવદિયમાનો**તિ દોસં ઉપવજ્જમાનો. **કુપ્પતી**તિ કોપં કરોતિ.

ખીલજાતતાપિ નત્થીતિ ચિત્તબન્ધભાવચિત્તકચવરભાવસઙ્ખાતં પટિઘખિલં જાતં અસ્સાતિ ખિલજાતો, તસ્સ ભાવો ખિલજાતતા, તાપિ નત્થિ ન સન્તિ. **પઞ્ચપિ ચેતોખિલા**તિ કામે અવીતરાગો, કાયે અવીતરાગો, રૂપે અવીતરાગો, યાવદત્થં ઉદરાવદેહકં ભુઞ્જિત્વા સેય્યસુખં પસ્સસુખં મિદ્ધસુખં અનુયુત્તો વિહરતિ, અઞ્ઞતરં દેવનિકાયં પણિધાય બ્રહ્મચરિયં ચરતિ ''ઇમિનાહં સીલેન વા વતેન વા તપેન વા બ્રહ્મચરિયેન વા દેવો વા ભવિસ્સામિ, દેવઞ્ઞતરો વા''તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૧૮૬) એવરૂપા પઞ્ચપિ ચિત્તસ્સ બન્ધભાવકચવરભાવસઙ્ખાતા ચેતોખિલા નત્થિ.

૧૬. ઇમઞ્ચ ગાથં વત્વા ભગવા આનન્દત્થેરં પુચ્છિ – ''એવં ખુંસેત્વા વમ્ભેત્વા વુચ્ચમાના ભિક્ખૂ, આનન્દ, કિં વદન્તી''તિ, ''ન કિઞ્ચિ ભગવા''તિ. ''ન, આનન્દ, 'અહં સીલવા'તિ સબ્બત્થ તુણ્હી ભવિતબ્બં. લોકે હિ

નાભાસમાનં જાનન્તિ, મિસ્સં બાલેહિ પણ્ડિત''ન્તિ (સં॰ નિ॰ ૨.૨૪૧) વત્વા ''ભિક્ખૂ, આનન્દ, તે મનુસ્સે એવં પટિચોદેન્તૂ''તિ ધમ્મદેસનત્થાય ''અભૂતવાદી નિરયં ઉપેતી''તિ (ધ॰ પ॰ ૩૦૬; ઉદા॰ ૩૮; ઇતિવુ॰ ૪૮; સુ॰ નિ॰ ૬૬૬) ઇમં ગાથં અભાસિ. થેરો તં ઉગ્ગહેત્વા ભિક્ખૂ આહ – ''મનુસ્સા તુમ્હેહિ ઇમાય ગાથાય પટિચોદેતબ્બા''તિ. ભિક્ખૂ તથા અકંસુ. પણ્ડિતમનુસ્સા તુણ્હી અહેસું. રાજાપિ રાજપુરિસે સબ્બત્થ પેસેત્વા યેસં ધુત્તાનં લઞ્જં દત્વા તિત્થિયા તં મારાપેસું, તે ગહેત્વા નિગ્ગય્હ તં પવત્તિં ઞત્વા તિત્થિયે પરિભાસિ. મનુસ્સાપિ તિત્થિયે દિસ્વા લેડ્ડુના હનન્તિ, પંસુના ઓકિરન્તિ ''ભગવતો અયસં ઉપ્પાદેસુ''ન્તિ. આનન્દત્થેરો તં દિસ્વા ભગવતો આરોચેસિ, ભગવા થેરસ્સ ઇમં ગાથમભાસિ ''**સકઞ્હિ દિટ્ઠિં…પે॰… વદેય્યા**''તિ.

તસ્સ અત્થો – યાયં દિટ્ઠિ તિત્થિયજનસ્સ ''સુન્દરિં મારેત્વા સમણાનં સક્યપુત્તિયાનં અવણ્ણં પકાસેત્વા એતેનુપાયેન લદ્ધં સક્કારં સાદિયિસ્સામા''તિ સો તં દિટ્ઠિં કથં અતિક્કમેય્ય? અથ ખો સો અયસો તમેવ તિત્થિયજનં પચ્ચાગતો તં દિટ્ઠિં અચ્ચેતું અસક્કોન્તં. યો વા સસ્સતાદિવાદી, સોપિ **સકં દિટ્ઠિં કથમચ્ચયેય્ય**, તેન દિટ્ઠિ**છન્દેન અનુનીતો** તાય ચ દિટ્ઠિ**રુચિયા નિવિટ્ઠો**, અપિ ચ ખો પન **સયં સમત્તાનિ પકુબ્બમાનો** અત્તનાવ પરિપુણ્ણાનિ તાનિ દિટ્ઠિગતાનિ કરોન્તો **યથા જાનેય્ય, તથેવ વદેય્યા**તિ.

અવણ્ણં પકાસયિત્વાતિ અગુણં પાકટં કત્વા. **સક્કાર**ન્તિ ચતુન્નં પચ્ચયાનં સક્કચ્ચકરણં. **સમ્માન**ન્તિ ચિત્તેન બહુમાનનં. **પચ્ચાહરિસ્સામા**તિ એતં લાભાદિં નિબ્બત્તેસ્સામ. **એવંદિટ્ઠિકા**તિ એવંલદ્ધિકા. યથા તં ''લાભાદિં નિબ્બત્તેસ્સામા''તિ એવં અયં લદ્ધિ તેસં અત્થિ, તથા ''અત્થિ મે વુત્તપ્પકારો ધમ્મો''તિ એતેસં ખમતિ ચેવ રુચ્ચતિ ચ, એવંસભાવમેવ વા તેસં ચિત્તં ''અત્થિ મે ચિત્ત''ન્તિ. તદા તેસં દિટ્ઠિ વા, દિટ્ઠિયા સહ ખન્તિ વા, દિટ્ઠિખન્તીહિ સદ્ધિં રુચિ વા, દિટ્ઠિખન્તિરુચીહિ સદ્ધિં લદ્ધિ વા, દિટ્ઠિખન્તિરુચિલદ્ધીહિ સદ્ધિં અજ્ઝાસયો વા, દિટ્ઠિખન્તિરુચિલદ્ધિઅજ્ઝાસયેહિ સદ્ધિં અધિપ્પાયો વા હોતીતિ દસ્સેન્તો ''**એવંદિટ્ઠિકા…પે॰… એવંઅધિપ્પાયા**''તિ આહ. **સકં દિટ્ઠિ**ન્તિ અત્તનો દસ્સનં. **સકં ખન્તિ**ન્તિ અત્તનો સહનં. **સકં રુચિ**ન્તિ અત્તનો રુચિં. **સકં લદ્ધિ**ન્તિ અત્તનો લદ્ધિં. **સકં અજ્ઝાસય**ન્તિ અત્તનો અજ્ઝાસયં. **સકં અધિપ્પાય**ન્તિ અત્તનો ભાવં. **અતિક્કમિતુ**ન્તિ સમતિક્કમિતું. **અથ ખો સ્વેવ અયસો**તિ સો એવ અયસો એકંસેન. **તે પચ્ચાગતો**તિ તેસં પતિઆગતો. **તે**તિ સામિઅત્થે ઉપયોગવચનં.

અથ વાતિ અત્થન્તરદસ્સનં. **સસ્સતો**તિ નિચ્ચો ધુવો. **લોકો**તિ અત્તભાવો. **ઇદમેવ સચ્ચં**, **મોઘમઞ્ઞ**ન્તિ ઇદં એવ તચ્છં તથં, અઞ્ઞં તુચ્છં. **સમત્તા**તિ સમ્પુણ્ણા. **સમાદિન્ના**તિ સમ્મા આદિન્ના. **ગહિતા**તિ ઉપગન્ત્વા ગહિતા.

પરામટ્ઠાતિ સબ્બાકારેન પરામસિત્વા ગહિતા. **અભિનિવિટ્ઠા**તિ વિસેસેન લદ્ધપ્પતિટ્ઠા. **અસસ્સતો**તિ વુત્તવિપરિયાયેન વેદિતબ્બો.

અન્તવાતિ સઅન્તો. **અનન્તવા**તિ વુદ્ધિઅનન્તવા. **તં જીવ**ન્તિ સો જીવો, લિઙ્ગવિપલ્લાસો કતો. **જીવો**તિ ચ અત્તાયેવ. **તથાગતો**તિ સત્તો, ''અરહ''ન્તિ એકે. **પરં મરણા**તિ મરણતો ઉદ્ધં, પરલોકેતિ અત્થો. **ન હોતિ તથાગતો પરં મરણા**તિ મરણતો ઉદ્ધં ન હોતિ. **હોતિ ચ ન ચ હોતિ તથાગતો પરં મરણા**તિ મરણતો ઉદ્ધં હોતિ ચ ન હોતિ ચ. **નેવ હોતિ ન ન હોતિ તથાગતો પરં મરણા**તિ ઉચ્છેદવસેન નેવ હોતિ, તક્કિકવસેન ન ન હોતિ.

સકાય દિટ્ઠિયાતિઆદયો કરણવચનં. **અલ્લીનો**તિ એકીભૂતો.

સયં સમત્તં કરોતીતિ અત્તના ઊનભાવં મોચેત્વા સમ્મા અત્તં સમત્તં કરોતિ. **પરિપુણ્ણ**ન્તિ અતિરેકદોસં મોચેત્વા સમ્પુણ્ણં. **અનોમ**ન્તિ હીનદોસં મોચેત્વા અલામકં. **અગ્ગ**ન્તિ આદિં. **સેટ્ઠ**ન્તિ પધાનં નિદ્દોસં. **વિસેસ**ન્તિ જેટ્ઠકં . **પામોક્ખ**ન્તિ અધિકં. **ઉત્તમ**ન્તિ વિસેસં ન હેટ્ઠિમં. **પવરં કરોતી**તિ અતિરેકેન ઉત્તમં કરોતિ. અથ વા ''આસયદોસમોચનેન **અગ્ગં**, સંકિલેસદોસમોચનેન **સેટ્ઠં**, ઉપક્કિલેસદોસમોચનેન **વિસેસં**, પમત્તદોસમોચનેન **પામોક્ખં**, મજ્ઝિમદોસમોચનેન **ઉત્તમં**, ઉત્તમમજ્ઝિમદોસમોચનેન **પવરં કરોતી**''તિ એવમેકે વણ્ણયન્તિ. **અયં સત્થા સબ્બઞ્ઞૂ**તિ અયં અમ્હાકં સત્થા સબ્બજાનનવસેન સબ્બઞ્ઞૂ. **અયં ધમ્મો સ્વાક્ખાતો**તિ અયં અમ્હાકં ધમ્મો સુટ્ઠુ અક્ખાતો. **અયં ગણો સુપ્પટિપન્નો**તિ અયં અમ્હાકં ગણો સુટ્ઠુ પટિપન્નો. **અયં દિટ્ઠિ ભદ્દિકા**તિ અયં અમ્હાકં લદ્ધિ સુન્દરા. **અયં પટિપદા સુપઞ્ઞત્તા**તિ અયં અમ્હાકં પુબ્બભાગા અત્તન્ત પાદિપટિપદા સુટ્ઠુ પઞ્ઞત્તા. **અયં મગ્ગો નિય્યાનિકો**તિ અયં અમ્હાકં નિય્યામોક્કન્તિકો મગ્ગો નિય્યાનિકોતિ **સયં સમત્તં કરોતિ**.

કથેય્ય ''સસ્સતો લોકો''તિ. **ભણેય્ય** ''ઇદમેવ સચ્ચં મોઘમઞ્ઞ''ન્તિ. **દીપેય્ય** ''અન્તવા લોકો''તિ. **વોહરેય્ય** નાનાવિધેન ગણ્હાપેય્ય ''હોતિ ચ ન ચ હોતી''તિ.

૧૭. અથ રાજા સત્તાહચ્ચયેન તં કુણપં છડ્ડાપેત્વા સાયન્હસમયં વિહારં ગન્ત્વા ભગવન્તં અભિવાદેત્વા આહ – ''નનુ, ભન્તે, ઈદિસે અયસે ઉપ્પન્ને મય્હમ્પિ આરોચેતબ્બં સિયા''તિ? એવં વુત્તે ભગવા ''ન, મહારાજ, 'અહં સીલવા ગુણસમ્પન્નો'તિ પરેસં આરોચેતું અરિયાનં પટિરૂપ''ન્તિ વત્વા તસ્સા અટ્ઠુપ્પત્તિયા ''**યો અત્તનો સીલવતાની**તિ અવસેસગાથાયો અભાસિ.

તત્થ **સીલવતાની**તિ પાતિમોક્ખાદીનિ સીલાનિ, આરઞ્ઞિકાદીનિ ધુતઙ્ગવતાનિ ચ. **અનાનુપુટ્ઠો**તિ અપુચ્છિતો. **પાવા**તિ વદતિ. **અનરિયધમ્મં કુસલા તમાહુ, યો આતુમાનં સયમેવ પાવા**તિ યો એવં અત્તાનં સયમેવ વદતિ, તસ્સ તં વાદં ''અનરિયધમ્મો એસો''તિ કુસલા એવં કથેન્તિ.

અત્થિ સીલઞ્ચેવ વતઞ્ચાતિ સીલનટ્ઠેન સીલઞ્ચેવ અત્થિ, સમાદાનટ્ઠેન વતઞ્ચ અત્થિ, **વતં ન સીલ**ન્તિ વુત્તત્થેન વતં અત્થિ, તં ન સીલં. **કતમ**ન્તિ કથેતુકમ્યતાપુચ્છા. **ઇધ ભિક્ખુ સીલવા**તિઆદયો વુત્તનયા એવ. **સંવરટ્ઠેના**તિ સંવરણટ્ઠેન, વીતિક્કમદ્વારં પિદહનટ્ઠેન. **સમાદાનટ્ઠેના**તિ તં તં સિક્ખાપદં સમ્મા આદાનટ્ઠેન. **આરઞ્ઞિકઙ્ગ**ન્તિ અરઞ્ઞે નિવાસો સીલં અસ્સાતિ આરઞ્ઞિકો, તસ્સ અઙ્ગં આરઞ્ઞિકઙ્ગં. **પિણ્ડપાતિકઙ્ગ**ન્તિ ભિક્ખાસઙ્ખાતાનં પરઆમિસપિણ્ડાનં પાતો પિણ્ડપાતો, પરેહિ દિન્નાનં પિણ્ડાનં પત્તે નિપતનન્તિ વુત્તં હોતિ. તં પિણ્ડપાતં ઉઞ્છતિ તં તં કુલં ઉપસઙ્કમન્તો ગવેસતીતિ પિણ્ડપાતિકો, પિણ્ડાય વા પતિતું વતમેતસ્સાતિ પિણ્ડપાતી. **પતિતુ**ન્તિ ચરિતું. પિણ્ડપાતી એવ પિણ્ડપાતિકો, તસ્સ અઙ્ગં પિણ્ડપાતિકઙ્ગં. **અઙ્ગ**ન્તિ કારણં વુચ્ચતિ. તસ્મા યેન સમાદાનેન સો પિણ્ડપાતિકો હોતિ, તસ્સેતં અધિવચનન્તિ વેદિતબ્બં. એતેનેવ નયેન રથિકાસુસાનસઙ્કારકૂટાદીનં યત્થ કત્થચિ પંસૂનં ઉપરિ ઠિતત્તા અબ્ભુગ્ગતટ્ઠેન તેસુ પંસુકૂલમિવાતિ પંસુકૂલં. અથ વા પંસુ વિય કુચ્છિતભાવં ઉલતીતિ પંસુકૂલં, કુચ્છિતભાવં ગચ્છતીતિ વુત્તં હોતિ. એવં લદ્ધનિબ્બચનસ્સ પંસુકૂલસ્સ ધારણં પંસુકૂલં, પંસુકૂલં સીલમસ્સાતિ પંસુકૂલિકો, પંસુકૂલિકસ્સ અઙ્ગં **પંસુકૂલિકઙ્ગં**. સઙ્ઘાટિઉત્તરાસઙ્ગઅન્તરવાસકસઙ્ખાતં તિચીવરં સીલમસ્સાતિ તેચીવરિકો, તેચીવરિકસ્સ અઙ્ગં **તેચીવરિકઙ્ગં. સપદાનચારિકઙ્ગ**ન્તિ **દાનં** વુચ્ચતિ અવખણ્ડનં, અપેતં દાનતો અપદાનં, અનવખણ્ડનન્તિ અત્થો. સહ અપદાનેન સપદાનં, અવખણ્ડનવિરહિતં, અનુઘરન્તિ વુત્તં હોતિ. સપદાનં ચરિતું ઇદમસ્સ સીલન્તિ સપદાનચારી, સપદાનચારીયેવ સપદાનચારિકો, તસ્સ અઙ્ગં સપદાનચારિકઙ્ગં. **ખલુપચ્છાભત્તિકઙ્ગ**ન્તિ **ખલૂ**તિ પટિસેધનત્થે નિપાતો. પવારિતેન સતા પચ્છા લદ્ધં ભત્તં પચ્છાભત્તં નામ, તસ્સ

પચ્છાભત્તસ્સ ભોજનં પચ્છાભત્તભોજનં, તસ્મિં પચ્છાભત્તભોજને પચ્છાભત્તસઞ્ઞં કત્વા પચ્છાભત્તં સીલમસ્સાતિ પચ્છાભત્તિકો, ન પચ્છાભત્તિકો ખલુપચ્છાભત્તિકો, સમાદાનવસેન પટિક્ખિત્તાતિરિત્તભોજનસ્સેતં નામં, તસ્સ અઙ્ગં ખલુપચ્છાભત્તિકઙ્ગં . **નેસજ્જિકઙ્ગ**ન્તિ સયનં પટિક્ખિપિત્વા નિસજ્જાય વિહરિતું સીલમસ્સાતિ નેસજ્જિકો, તસ્સ અઙ્ગં નેસજ્જિકઙ્ગં. **યથાસન્થતિકઙ્ગ**ન્તિ યદેવ સન્થતં યથાસન્થતં, ''ઇદં તુય્હં પાપુણાતી''તિ એવં પઠમં ઉદ્દિટ્ઠસેનાસનસ્સેતં અધિવચનં. તસ્મિં યથાસન્થતે વિહરિતું સીલમસ્સાતિ યથાસન્થતિકો, તસ્સ અઙ્ગં યથાસન્થતિકઙ્ગં. સબ્બાનેવ પનેતાનિ તેન તેન સમાદાનેન ધુતકિલેસત્તા ધુતસ્સ ભિક્ખુનો અઙ્ગાનિ, કિલેસધુનનતો વા ધુતન્તિ લદ્ધવોહારં ઞાણં અઙ્ગં એતેસન્તિ **ધુતઙ્ગાનિ**. અથ વા ધુતાનિ ચ તાનિ પટિપક્ખાનં ધુનનતો અઙ્ગાનિ ચ પટિપત્તિયાતિપિ **ધુતઙ્ગાનિ**. એવં તાવેત્થ અત્થતો વિઞ્ઞાતબ્બો વિનિચ્છયો. સબ્બાનેવ ચેતાનિ સમાદાનચેતનાલક્ખણાનિ. વુત્તમ્પિ ચેતં –

''યો સમાદિયતિ, સો પુગ્ગલો. યેન સમાદિયતિ, ચિત્તચેતસિકા એતે ધમ્મા. યા સમાદાનચેતના, તં ધુતઙ્ગં. યં પટિક્ખિપતિ, તં વત્થુ''ન્તિ (વિસુદ્ધિ॰ ૧.૨૩).

સબ્બાનેવ ચ લોલુપ્પવિદ્ધંસનરસાનિ, નિલ્લોલુપ્પભાવપચ્ચુપટ્ઠાનાનિ, અપ્પિચ્છતાદિઅરિયધમ્મપદટ્ઠાનાનિ. એવમેત્થ લક્ખણાદીહિ વિનિચ્છયો વેદિતબ્બો.

વીરિયસમાદાનમ્પીતિ વીરિયગ્ગહણમ્પિ. **કામ**ન્તિ એકંસત્થે નિપાતો. **તચો ચ ન્હારુ ચા**તિ છવિ ચ ન્હારુવલ્લિયો ચ. **અટ્ઠિ ચા**તિ સબ્બા અટ્ઠિયો ચ. **અવસિસ્સતૂ**તિ તિટ્ઠતુ. **ઉપસુસ્સતુ મંસલોહિત**ન્તિ સબ્બં મંસઞ્ચ લોહિતઞ્ચ સુક્ખતુ. ''તચો''તિ એકં અઙ્ગં, ''ન્હારૂ''તિ એકં, ''અટ્ઠી''તિ એકં, ''ઉપસુસ્સતુ મંસલોહિત''ન્તિ એકં અઙ્ગં. **યં ત**ન્તિ ઉપરિ વત્તબ્બપદેન સમ્બન્ધો. **પુરિસથામેના**તિ પુરિસસ્સ કાયિકેન બલેન, **બલેના**તિ ઞાણબલેન. **વીરિયેના**તિ ચેતસિકઞાણવીરિયતેજેન. **પરક્કમેના**તિ પરં પરં ઠાનં અક્કમનેન ઉસ્સાહપ્પત્તવીરિયેન. **પત્તબ્બ**ન્તિ યં તં પાપુણિતબ્બં. **ન તં અપાપુણિત્વા**તિ તં પત્તબ્બં અપ્પત્વા. **વીરિયસ્સ સણ્ઠાનં ભવિસ્સતી**તિ વુત્તપ્પકારસ્સ વીરિયસ્સ સિથિલત્તં ઓસીદનં ન ભવિસ્સતિ. ''પટ્ઠાન''ન્તિપિ પાઠો, અયમેવત્થો. **ચિત્તં પગ્ગણ્હાતી**તિ ચિત્તં ઉસ્સાહં ગણ્હાપેતિ. **પદહતી**તિ પતિટ્ઠાપેતિ.

નાસિસ્સન્તિ ન ખાદિસ્સામિ ન ભુઞ્જિસ્સામિ. **ન પિવિસ્સામી**તિ યાગુપાનાદીનિ ન પિવિસ્સામિ. **વિહારતો ન નિક્ખમે**તિ સેનાસનતો બહિ ન નિક્ખમેય્યં. **નપિ પસ્સં નિપાતેસ્સ**ન્તિ પસ્સં મઞ્ચે વા પીઠે વા ભૂમિયં વા કટસન્થરકે વા પાતનં ઠપનં ન કરિસ્સામિ. **તણ્હાસલ્લે અનૂહતે**તિ તણ્હાસઙ્ખાતે કણ્ડે અનુદ્ધટે, અવિગતેતિ અત્થો.

ઇમં પલ્લઙ્કન્તિ સમન્તતો આભુજિતં ઊરુબદ્ધાસનં. **ન ભિન્દિસ્સામી**તિ ન વિજહિસ્સામિ. **યાવ મે ન અનુપાદાયા**તિ ચતૂહિ ઉપાદાનેહિ ગહણં અગ્ગહેત્વા. **આસવેહી**તિ કામાસવાદીહિ ચતૂહિ આસવેહિ. **વિમુચ્ચિસ્સતી**તિ સમુચ્છેદવિમુત્તિયા ન મુચ્ચિસ્સતિ. **ન તાવાહં ઇમમ્હા આસના વુટ્ઠહિસ્સામી**તિ આદિં કત્વા યાવ **રુક્ખમૂલા નિક્ખમિસ્સામી**તિ ઓકાસવસેન વુત્તા. **ઇમસ્મિઞ્ઞેવ પુબ્બણ્હસમયં અરિયધમ્મં આહરિસ્સામી**તિ આદિં કત્વા યાવ **ગિમ્હે**તિ કાલવસેન વુત્તા. **પુરિમે વયોખન્ધે**તિઆદયો વયવસેન વુત્તા. તત્થ **આસના ન વુટ્ઠહિસ્સામી**તિ નિસિન્નાસના ન ઉટ્ઠહિસ્સામિ. **અડ્ઢયોગા**તિ નિકુણ્ડગેહા. **પાસાદા**તિ દીઘપાસાદા. **હમ્મિયા**તિ મુણ્ડચ્છદનગેહા. **ગુહાયા**તિ પંસુગુહાય. **લેણા**તિ મરિયાદછિન્નચ્છિદ્દા પબ્બતલેણા. **કુટિયા**તિ ઉલ્લિત્તાદિકુટિયા. **કૂટાગારા**તિ કણ્ણિકં આરોપેત્વા કતગેહતો. **અટ્ટા**તિ દ્વારટ્ટાલકા. **માળા**તિ વટ્ટગેહા. ઉદ્દણ્ડો નામ એકો પતિસ્સયવિસેસો.

‘‘તિછદનગેહો’’તિપિ એકે. **ઉપટ્ઠાનસાલા**તિ સન્નિપાતસાલા ભોજનસાલા વા. **મણ્ડપાદયો** પાકટાયેવ. **અરિયધમ્મ**ન્તિ અનવજ્જધમ્મં, અરિયાનં વા બુદ્ધપચ્ચેકબુદ્ધબુદ્ધસાવકાનં ધમ્મં. **આહરિસ્સામી**તિ મમ ચિત્તસમીપં આનયિસ્સામિ સીલેન. **સમાહરિસ્સામી**તિ વિસેસેન આનયિસ્સામિ સમાધિના. **અધિગચ્છિસ્સામી**તિ પટિલાભવસેન ગમિસ્સામિ તદઙ્ગેન. **ફસ્સયિસ્સામી**તિ ફુસિસ્સામિ મગ્ગેન. **સચ્છિકરિસ્સામી**તિ પચ્ચક્ખં કરિસ્સામિ ફલેન. અથ વા સોતાપત્તિમગ્ગેન **આહરિસ્સામિ**. સકદાગામિમગ્ગેન **સમાહરિસ્સામિ**, અનાગામિમગ્ગેન **અધિગચ્છિસ્સામિ**, અરહત્તમગ્ગેન **ફસ્સયિસ્સામિ**, પચ્ચવેક્ખણેન **સચ્છિકરિસ્સામિ**. દ્વીસુપિ નયેસુ ફસ્સયિસ્સામીતિ નામકાયેન નિબ્બાનં ફુસિસ્સામીતિ અત્થો.

અપુટ્ઠોતિ મૂલપદં, તસ્સ અપુચ્છિતોતિ અત્થો. **અપુચ્છિતો**તિ અજાનાપિતો. **અયાચિતો**તિ અનાયાચિતો. **અનજ્ઝેસિતો**તિ અનાણાપિતો , ‘‘ન ઇચ્છિતો’’તિ એકે. **અપસાદિતો**તિ ન પસાદાપિતો. **પાવદતી**તિ કથયતિ. **અહમસ્મી**તિ અહં અસ્મિ ભવામિ. **જાતિયા વા**તિ ખત્તિયબ્રાહ્મણજાતિયા વા. **ગોત્તેન વા**તિ ગોતમાદિગોત્તેન વા. **કોલપુત્તિયેન વા**તિ કુલપુત્તભાવેન વા. **વણ્ણપોક્ખરતાય વા**તિ સરીરસુન્દરતાય વા. **ધનેન વા**તિ ધનસમ્પત્તિયા વા. **અજ્ઝેનેન વા**તિ અજ્ઝાયકરણેન વા. **કમ્માયતનેન વા**તિ કમ્મમેવ કમ્માયતનં, તેન કમ્માયતનેન, કસિગોરક્ખકમ્માદિના વા. **સિપ્પાયતનેન વા**તિ ધનુસિપ્પાદિના વા. **વિજ્જાટ્ઠાનેન વા**તિ અટ્ઠારસવિજ્જાટ્ઠાનેન વા. **સુતેન વા**તિ બહુસ્સુતગુણેન વા. **પટિભાનેન વા**તિ કારણાકારણપટિભાનસઙ્ખાતઞાણેન વા. **અઞ્ઞતરઞ્ઞતરેન વા વત્થુના**તિ જાતિઆદીનં એકેકેન વત્થુના વા.

ઉચ્ચા કુલાતિ ખત્તિયબ્રાહ્મણકુલા, એતેન જાતિગોત્તમહત્તં દીપેતિ. **મહાભોગકુલા**તિ ગહપતિમહાસાલકુલા, એતેન અટ્ઠમહત્તં દીપેતિ. **ઉળારભોગકુલા**તિ અવસેસવેસ્સાદિકુલા, એતેન પહૂતજાતરૂપરજતાદિં દીપેતિ. ચણ્ડાલાપિ હિ ઉળારભોગા હોન્તિ. **ઞાતો**તિ પાકટો. **યસસ્સી**તિ પરિવારસમ્પન્નો. **સુત્તન્તિકો**તિ સુત્તન્તે નિયુત્તો. **વિનયધરો**તિ વિનયપિટકધરો. **ધમ્મકથિકો**તિ આભિધમ્મિકો. **આરઞ્ઞિકો**તિઆદયો ધુતઙ્ગપુબ્બઙ્ગમપટિપત્તિદસ્સનત્થં વુત્તા. **પઠમસ્સ ઝાનસ્સ લાભી**તિઆદયો રૂપારૂપઅટ્ઠસમાપત્તિયો દસ્સેત્વા પટિવેધદસ્સનવસેન વુત્તા. **પાવદતી**તિ મૂલપદં. **કથેતી**તિ ‘‘પિટકાચરિયોસ્મી’’તિ કથયતિ. **ભણતી**તિ ‘‘ધુતઙ્ગિકોમ્હી’’તિ પાકટં કરોતિ. **દીપયતી**તિ ‘‘રૂપજ્ઝાનં લાભીમ્હી’’તિ પરિદીપયતિ. **વોહરતી**તિ ‘‘અરૂપજ્ઝાનં લાભીમ્હી’’તિ વાક્યભેદં કરોતિ.

ખન્ધકુસલાતિ પઞ્ચસુ ખન્ધેસુ સલક્ખણસામઞ્ઞલક્ખણેસુ છેકા, ઞાતતીરણપહાનવસેન કુસલાતિ અત્થો. **ધાતુઆયતનપટિચ્ચસમુપ્પાદા**દીસુપિ એસેવ નયો. **નિબ્બાનકુસલા**તિ નિબ્બાને છેકા. **અનરિયાન**ન્તિ ન અરિયાનં. **એસો ધમ્મો**તિ એસો સભાવો. **બાલાન**ન્તિ અપણ્ડિતાનં. **અસપ્પુરિસાન**ન્તિ ન સોભનપુરિસાનં. **અત્તા**તિ અત્તાનં.

૧૮. સન્તોતિ રાગાદિકિલેસૂપસમેન સન્તો. તથા **અભિનિબ્બુતત્તો. ઇતિ’હન્તિ સીલેસુ અકત્થમાનો**તિ ‘‘અહમસ્મિ સીલસમ્પન્નો’’તિઆદિના નયેન ઇતિ સીલેસુ અકત્થમાનો, સીલનિમિત્તં અત્તુપનાયિકં વાચં અભાસમાનોતિ વુત્તં હોતિ. **તમરિયધમ્મં કુસલા વદન્તી**તિ તસ્સ તં અકત્થનં ‘‘અરિયધમ્મો એસો’’તિ બુદ્ધાદયો ખન્ધાદિકુસલા વદન્તિ. **યસ્સુસ્સદા નત્થિ કુહિઞ્ચિ લોકે**તિ યસ્સ ખીણાસવસ્સ રાગાદયો સત્તુસ્સદા કુહિઞ્ચિ લોકે નત્થિ. તસ્સ તં અકત્થનં ‘‘અરિયધમ્મો એસો’’તિ એવં કુસલા વદન્તીતિ સમ્બન્ધો.

સન્તોતિ મૂલપદં. **રાગસ્સ સમિતત્તા**તિ રઞ્જનલક્ખણસ્સ રાગસ્સ સમિતભાવેન. **દોસા**દીસુપિ એસેવ નયો. **વિજ્ઝાતત્તા**તિ સબ્બપરિળાહાનં ઝાપિતત્તા. **નિબ્બુતત્તા**તિ સબ્બસન્તાપાનં નિબ્બાપિતભાવેન. **વિગતત્તા**તિ સબ્બાકુસલાભિસઙ્ખારાનં વિગતભાવેન દૂરભાવેન. **પટિપસ્સદ્ધત્તા**તિ સબ્બાકારેન અભબ્બુપ્પત્તિકભાવેન. **સત્તન્નં ધમ્માનં ભિન્નત્તા ભિક્ખૂ**તિ ઉપરિ વત્તબ્બાનં સત્તધમ્માનં ભિન્દિત્વા ઠિતભાવેન ભિક્ખુ. સક્કાયદિટ્ઠિવિચિકિચ્છાસીલબ્બતપરામાસોતિ ઇમે તયો કિલેસા સોતાપત્તિમગ્ગેન ભિન્ના, રાગો દોસોતિ ઇમે દ્વે કિલેસા ઓળારિકા સકદાગામિમગ્ગેન ભિન્ના, તે એવ અણુસહગતા અનાગામિમગ્ગેન ભિન્ના, મોહો માનોતિ ઇમે દ્વે કિલેસા અરહત્તમગ્ગેન ભિન્ના. અવસેસે કિલેસે દસ્સેતું "**ભિન્નાસ્સ હોન્તિ પાપકા અકુસલા ધમ્મા**"તિ આહ. **સંકિલેસિકા**તિ કિલેસપચ્ચયા. **પોનોભવિકા**તિ પુનબ્ભવદાયિકા. **સદરા**તિ કિલેસદરથા એત્થ સન્તીતિ સદરા. ''સદ્દરા''તિપિ પાઠો, સહદરથાતિ અત્થો. **દુક્ખવિપાકા**તિ ફલકાલે દુક્ખદાયિકા. **આયતિં જાતિજરામરણિયા**તિ અનાગતે જાતિજરામરણસ્સ પચ્ચયા.

પજ્જેન કતેન અત્તનાતિ ગાથાય અયં પિણ્ડત્થો – યો અત્તના ભાવિતેન મગ્ગેન પરિનિબ્બાનં ગતો, કિલેસપરિનિબ્બાનં પત્તો, પરિનિબ્બાનગતત્તા એવ ચ **વિતિણ્ણકઙ્ખો**, વિપત્તિસમ્પત્તિહાનિવુદ્ધિઉચ્છેદસસ્સતઅપુઞ્ઞપુઞ્ઞપ્પભેદં **ભવઞ્ચ વિભવઞ્ચ વિપ્પહાય** મગ્ગવાસં **વુસિતવા** ખીણપુનબ્ભવોતિ એતેસં થુતિવચનાનં અરહો **સો ભિક્ખૂ**તિ.

ઇતિહન્તિ , **ઇદહન્તી**તિ દુવિધો પાઠો. **ઇતીતિ પદસન્ધિ**આદયો સન્ધાય ''ઇદહ''ન્તિ પાઠં ન રોચેન્તિ. તત્થ **ઇતી**તિ યં વુત્તં. **પદસન્ધી**તિ પદાનં સન્ધિ પદસન્ધિ, પદઘટનન્તિ અત્થો. **પદસંસગ્ગો**તિ પદાનં એકીભાવો. **પદપારિપૂરી**તિ પદાનં પરિપૂરણં દ્વિન્નં પદાનં એકીભાવો. **અક્ખરસમવાયો**તિ એકીભૂતોપિ અપરિપુણ્ણોપિ હોતિ, અયં ન એવં. અક્ખરાનં સમવાયો સન્નિપાતો હોતીતિ દસ્સનત્થં ''અક્ખરસમવાયો''તિ આહ. **બ્યઞ્જનસિલિટ્ઠતા**તિ બ્યઞ્જનસમુચ્ચયો પદમીતિ વુત્તાનં બ્યઞ્જનાનં અત્થબ્યઞ્જનાનં અત્થબ્યત્તિકારણાનં વા મધુરભાવત્તા પાઠસ્સ મુદુભાવો. **પદાનુપુબ્બતા મેતન્તિ** પદાનં અનુપુબ્બભાવો પદાનુપુબ્બતા, પદપટિપાટિભાવોતિ અત્થો. **મેતન્તિ** એતં. કતમન્તિ ચે? **ઇતી**તિ ઇદં. **મેતન્તિ** એત્થ મ-કારો પદસન્ધિવસેન વુત્તો. **કત્થી હોતી**તિ ''અહમસ્મિ સીલસમ્પન્નો''તિ અત્તાનં ઉક્કંસેત્વા કથનસીલો હોતિ. **કત્થતી**તિ વુત્તનયેન કથયતિ. **વિકત્થતી**તિ વિવિધા કથયતિ. **કત્થના**તિ કથના. **આરતો**તિ દૂરતો રતો. **વિરતો**તિ ઠાનસઙ્કન્તિવસેન વિગતભાવેન રતો. **પટિવિરતો**તિ તતો નિવત્તિત્વા સબ્બાકારેન વિયુત્તો હુત્વા રતો. તત્થ પિસાચં વિય દિસ્વા પલાતો આરતો. હત્થિમ્હિ મદ્દન્તે વિય પરિધાવિત્વા ગતો વિરતો. યોધસમ્પહારં વિય પોથેત્વા મદ્દેત્વા ગતો પટિવિરતો.

ખીણાસવસ્સાતિ ખીણકિલેસાસવસ્સ. **કમ્મુસ્સદો**તિ પુઞ્ઞાભિસઙ્ખારઅપુઞ્ઞાભિસઙ્ખારઆનેઞ્જાભિસઙ્ખારસઙ્ખાતાનં કમ્માનં ઉસ્સદો ઉસ્સન્નતા. **યસ્સિમે**તિ યસ્સ ખીણાસવસ્સ ઇમે ઉસ્સદા.

૧૯. એવં ખીણાસવપટિપત્તિં દસ્સેત્વા ઇદાનિ દિટ્ઠિગતિકાનં તિત્થિયાનં પટિપત્તિઞ્ચ દસ્સેન્તો આહ "**પકપ્પિતા સઙ્ખતા**"તિ. તત્થ **પકપ્પિતા**તિ પરિકપ્પિતા. **સઙ્ખતા**તિ પચ્ચયાભિસઙ્ખતા. **યસ્સા**તિ યસ્સ કસ્સચિ દિટ્ઠિગતિકસ્સ. **ધમ્મા**તિ દિટ્ઠિયો. **પુરક્ખતા**તિ પુરતો કતા. **સન્તી**તિ સંવિજ્જન્તિ. **અવીવદાતા**તિ અવોદાતા. **યદત્તનિ પસ્સતિ આનિસંસં**, **તં નિસ્સિતો કુપ્પપટિચ્ચસન્તિ**ન્તિ યસ્સેતે દિટ્ઠિધમ્મા 'પુરક્ખતા અવોદાતા સન્તિ, સો એવંવિધો યસ્મા અત્તનિ તસ્સા દિટ્ઠિયા દિટ્ઠધમ્મિકઞ્ચ સક્કારાદિં, સમ્પરાયિકઞ્ચ ગતિવિસેસાદિં આનિસંસં સમ્પસ્સતિ, તસ્મા તઞ્ચ આનિસંસં, તઞ્ચ કુપ્પતાય ચ પટિચ્ચસમુપ્પન્નતાય ચ સમ્મુતિસન્તિતાય ચ

કુપ્પપટિચ્ચસન્તિસઞ્ઞાતં દિટ્ઠિં નિસ્સિતો ચ હોતિ. સો તં નિસ્સિતત્તા અત્તાનં વા ઉક્કંસેય્ય, પરે વા વમ્ભેય્ય અભૂતેહિપિ ગુણદોસેહિ.

સઞ્ઞતાતિ મૂલપદં. **સઞ્ઞતા**તિ પચ્ચયેહિ સમાગન્ત્વા કતા. ઉપસગ્ગવસેન પદં વડ્ઢિતં. **અભિસઞ્ઞતા**તિ પચ્ચયેહિ અભિકતા. **સઞ્ઞપિતા**તિ પચ્ચયવસેનેવ સમ્મા ઠપિતા. **અનિચ્ચા**તિ હુત્વા અભાવેન. **પટિચ્ચસમુપ્પન્ના**તિ વત્થારમ્મણં પટિચ્ચ ઉપ્પન્ના. **ખયધમ્મા**તિ કમેન ખયસભાવા. **વયધમ્મા**તિ પવત્તિવસેન પરિહાયનસભાવા. **વિરાગધમ્મા**તિ અનિવત્તી હુત્વા વિગચ્છનસભાવા. **નિરોધધમ્મા**તિ નિરુજ્ઝનસભાવા, અનુપ્પત્તિધમ્મા હુત્વા નિરુજ્ઝનસભાવાતિ અત્થો. **દિટ્ઠિગતિકસ્સા**તિ દ્વાસટ્ઠિદિટ્ઠિયો ગહેત્વા ઠિતપુગ્ગલસ્સ.

પુરેક્ખારાતિ પુરે કતા. **તણ્હાધજો**તિ ઉસ્સાપિતટ્ઠેન તણ્હાધજો, તણ્હાપટાકા અસ્સ અત્થીતિ તણ્હાધજો. પુરેચારિકટ્ઠેન તણ્હા એવ કેતુ અસ્સાતિ **તણ્હાકેતુ. તણ્હાધિપતેય્યો**તિ છન્દાધિપતિવસેન, તણ્હા અધિપતિતો આગતાતિ વા તણ્હાધિપતેય્યો, તણ્હાધિપતિ વા એતસ્સ અત્થીતિ તણ્હાધિપતેય્યો. **દિટ્ઠિધજા**દીસુપિ એસેવ નયો. **અવોદાતા**તિ અપરિસુદ્ધા. **સંકિલિટ્ઠા**તિ સયં કિલિટ્ઠા. **સંકિલેસિકા**તિ તપનીયા.

દ્વે આનિસંસે પસ્સતીતિ દ્વે ગુણે દક્ખતિ. **દિટ્ઠધમ્મિકઞ્ચ આનિસંસ**ન્તિ ઇમસ્મિંયેવ અત્તભાવે પચ્ચક્ખધમ્માનિસંસઞ્ચ. **સમ્પરાયિક**ન્તિ પરલોકે પત્તબ્બં આનિસંસઞ્ચ. **યંદિટ્ઠિકો સત્થા હોતી**તિ સત્થા યથાલદ્ધિકો ભવતિ. **તંદિટ્ઠિકા સાવકા હોન્તી**તિ તસ્સ વચનં સુણન્તા સાવકાપિ તથાલદ્ધિકા હોન્તિ. **સક્કરોન્તી**તિ સક્કારપ્પત્તં કરોન્તિ. **ગરું કરોન્તી**તિ ગરુકારપ્પત્તં કરોન્તિ. **માનેન્તી**તિ મનસા પિયાયન્તિ. **પૂજેન્તી**તિ ચતુપચ્ચયાભિહારપૂજાય પૂજેન્તિ. **અપચિતિં કરોન્તી**તિ અપચિતિપ્પત્તં કરોન્તિ. તત્થ યસ્સ ચત્તારો પચ્ચયે સક્કરિત્વા સુઅભિસઙ્ખતે પણીતે કત્વા દેન્તિ, સો સક્કતો. યસ્મિં ગરુભાવં પચ્ચુપેત્વા દેન્તિ, સો ગરુકતો. યં મનસા પિયાયન્તિ, સો માનિતો. યસ્સ સબ્બમ્પેતં કરોન્તિ, સો પૂજિતો. યસ્સ અભિવાદનપચ્ચુપટ્ઠાનઅઞ્જલિકમ્માદિવસેન પરમનિપચ્ચકારં કરોન્તિ, સો અપચિતો. કેચિ "**સક્કરોન્તિ** કાયેન, **ગરું કરોન્તિ** વાચાય, **માનેન્તિ** ચિત્તેન, **પૂજેન્તિ** લાભેના"તિ વણ્ણયન્તિ. **અલં નાગત્તાય વા**તિ નાગભાવાય નાગરાજભાવાય વા અલં પરિયત્તં. **સુપણ્ણત્તાય વા**તિ સુપણ્ણરાજભાવાય. **યક્ખત્તાય વા**તિ યક્ખસેનાપતિભાવાય. **અસુરત્તાય વા**તિ અસુરભાવાય. **ગન્ધબ્બત્તાય વા**તિ ગન્ધબ્બદેવઘટે નિબ્બત્તભાવાય. **મહારાજત્તાય વા**તિ ચતુન્નં મહારાજાનં અઞ્ઞતરભાવાય. **ઇન્દત્તાય વા**તિ સક્કભાવાય. **બ્રહ્મત્તાય વા**તિ બ્રહ્મકાયિકાદીનં અઞ્ઞતરભાવાય. **દેવત્તાય વા**તિ સમ્મુતિદેવાદીનં અઞ્ઞતરભાવાય. **સુદ્ધિયા**તિ પરિસુદ્ધભાવાય અલં પરિયત્તં. **વિસુદ્ધિયા**તિ સબ્બમલરહિતઅચ્ચન્તપરિસુદ્ધભાવાય. **પરિસુદ્ધિયા**તિ સબ્બાકારેન પરિસુદ્ધભાવાય.

તત્થ તિરચ્છાનયોનિયં અધિપચ્ચત્તં સુદ્ધિયા. દેવલોકે અધિપચ્ચત્તં વિસુદ્ધિયા. બ્રહ્મલોકે અધિપચ્ચત્તં પરિસુદ્ધિયા. ચતુરાસીતિકપ્પસહસ્સાનિ અતિક્કમિત્વા મુચ્ચનત્થં **મુત્તિયા.** અન્તરાયાભાવેન મુચ્ચનત્થં **વિમુત્તિયા.** સબ્બાકારેન મુત્તિયા **પરિમુત્તિયા. સુજ્ઝન્તી**તિ તસ્મિં સમયે પબ્બજિતભાવેન સુદ્ધિં પાપુણન્તિ. **વિસુજ્ઝન્તી**તિ પબ્બજ્જં ગહેત્વા પટિપત્તિયા યુત્તભાવેન વિવિધેન સુજ્ઝન્તિ. **પરિસુજ્ઝન્તી**તિ નિપ્ફત્તિં પાપેત્વા સબ્બાકારેન સુજ્ઝન્તિ. **મુચ્ચન્તિ** તેસં સમયન્તરધમ્મેન. **વિમુચ્ચન્તિ** એતસ્સ સત્થુનો ઓવાદેન. **પરિમુચ્ચન્તિ** એતસ્સ સત્થુનો અનુસાસનેન. **સુજ્ઝિસ્સામી**તિઆદયો અનાગતવસેન વુત્તા. **આયતિં ફલપાટિકઙ્ખી**તિ અનાગતે વિપાકફલમાકઙ્ખમાનો. ઇદં દિટ્ઠિગતિકાનં ઇચ્છામત્તં. દિટ્ઠિગતઞ્હિ ઇજ્ઝમાનં નિરયં વા તિરચ્છાનયોનિં વા નિપ્ફાદેતિ.

અચ્ચન્તસન્તીતિ અતિઅન્તનિસ્સરણસન્તિ. **તદઙ્ગસન્તી**તિ પઠમજ્ઝાનાદિગુણઙ્ગેન નીવરણાદિઅગુણઙ્ગં સમેતીતિ ઝાનં તદઙ્ગસન્તિ. **સમ્મુતિસન્તી**તિ સમાહારવસેન દિટ્ઠિસન્તિ. તા વિભાગતો દસ્સેતું "**કતમા અચ્ચન્તસન્તી**"તિઆદિમાહ. **અમતં નિબ્બાન**ન્તિ એવમાદયો હેટ્ઠા વુત્તત્થાયેવ. **પઠમં ઝાનં સમાપન્નસ્સ નીવરણા સન્તા હોન્તી**તિ એવમાદયો અન્તો અપ્પનાયં અતિસયવસેન વુત્તા. અપિ ચ સમ્મુતિસન્તિ ઇમસ્મિં અત્થે અધિપ્પેતા, સન્તીતિ ઇતરે દ્વે સન્તિયો પટિક્ખિપિત્વા સમ્મુતિસન્તિમેવ દીપેતિ. **કુપ્પસન્તિ**ન્તિ વિપાકજનકવસેન પરિવત્તનવસેન ચલસન્તિં . **પકુપ્પસન્તિ**ન્તિ વિસેસેન ચલસન્તિં. **એરિતસન્તિ**ન્તિ કમ્પનસન્તિં. **સમેરિતસન્તિ**ન્તિ વિસેસેન કમ્પિતસન્તિં. **ચલિતસન્તિ**ન્તિ તસ્સેવ વેવચનં. **ઘટ્ટિતસન્તિ**ન્તિ પીળિતસન્તિં. **સન્તિં નિસ્સિતો**તિ દિટ્ઠિસઙ્ખાતં સન્તિં નિસ્સિતો. **અસ્સિતો**તિ આસિતો વિસેસેન નિસ્સિતો. **અલ્લીનો**તિ એકીભૂતો.

૨૦. એવં નિસ્સિતે તાવ "**દિટ્ઠીનિવેસા...પે॰... આદિયતી ચ ધમ્મ**"ન્તિ તત્થ **દિટ્ઠીનિવેસા**તિ ઇદંસચ્ચાભિનિવેસસઙ્ખાતાનિ દિટ્ઠિનિવેસનાનિ. **ન હિ સ્વાતિવત્તા**તિ સુખેન અતિવત્તિતબ્બા ન હોન્તિ. **ધમ્મેસુ નિચ્છેય્ય સમુગ્ગહીત**ન્તિ દ્વાસટ્ઠિદિટ્ઠિગતેસુ તં તં સમુગ્ગહિતં અભિનિવિટ્ઠધમ્મં નિચ્છિનિત્વા પવત્તા દિટ્ઠિનિવેસા ન હિ સ્વાતિવત્તાતિ વુત્તં હોતિ. **તસ્મા નરો તેસુ નિવેસનેસુ, નિરસ્સતી આદિયતી ચ ધમ્મ**ન્તિ યસ્મા ન હિ સ્વાતિવત્તા, તસ્મા નરો તેસુયેવ દિટ્ઠિનિવેસનેસુ અજસીલગોસીલકુક્કુરસીલપઞ્ચાતપમરુપ્પપાતઉક્કુટિકપ્પધાનકણ્ટકાપસ્સયાદિભેદં સત્થારં ધમ્મક્ખાનં ગણાદિભેદઞ્ચ તં તં ધમ્મં નિરસ્સતિ ચ આદિયતિ ચ જહતિ ચ ગણ્હાતિ ચ વનમક્કટો વિય તં તં સાખન્તિ વુત્તં હોતિ.

એવં નિરસ્સન્તો ચ આદિયન્તો ચ અનવટ્ઠિતચિત્તત્તા અસન્તેહિપિ ગુણદોસેહિ અત્તનો વા પરસ્સ વા યસાયસં ઉપ્પાદેય્ય. **દુરતિવત્તા**તિ અતિક્કમિતું દુક્ખા. **દુત્તરા**તિ દુઉત્તરા. **દુપ્પતરા દુસ્સમતિક્કમા દુબ્બિનિવત્તા**તિ ઉપસગ્ગેન વડ્ઢિતા.

નિચ્છિનિત્વાતિ સસ્સતવસેન નિચ્છયં કત્વા. **વિનિચ્છિનિત્વા**તિ અત્તવસેન નાનાવિધેન વિનિચ્છયં કત્વા. **વિચિનિત્વા**તિ પરિયેસિત્વા. **પવિચિનિત્વા**તિ અત્તનિયવસેન સબ્બાકારેન પરિયેસિત્વા. ''નિચિનિત્વા વિચ્ચિનિત્વા''તિપિ પાઠો. **ઓધિગ્ગાહો**તિ અવધિયિત્વા ગાહો. **બિલગ્ગાહો**તિ કોટ્ઠાસવસેન ગાહો "બિલસો વિભજિત્વા"તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૨.૩૭૮; મ॰ નિ॰ ૧.૧૧૧) વિય. **વરગ્ગાહો**તિ ઉત્તમગાહો. **કોટ્ઠાસગ્ગાહો**તિ અવયવવસેન ગાહો. **ઉચ્ચયગ્ગાહો**તિ રાસિવસેન ગાહો. **સમુચ્ચયગ્ગાહો**તિ કોટ્ઠાસવસેન રાસિવસેન ચ ગાહો. **ઇદં સચ્ચ**ન્તિ ઇદમેવ સભાવં. **તચ્છ**ન્તિ તથભાવં અવિપરીતસભાવં. **તથ**ન્તિ વિપરિણામરહિતં. **ભૂત**ન્તિ વિજ્જમાનં. **યાથાવ**ન્તિ યથાસભાવં. **અવિપરીત**ન્તિ ન વિપરીતં.

નિરસ્સતીતિ નિઅસ્સતિ વિક્ખિપતિ. **પરવિચ્છિન્દનાય વા**તિ પરેહિ વિસ્સજ્જાપનેન. **અનભિસમ્ભુણન્તો વા**તિ અસમ્પાપુણન્તો વા અસક્કોન્તો વા વિસ્સજ્જેતિ. **પરો વિચ્છિન્દેતી**તિ અઞ્ઞો વિયોગં કરોતિ. **નત્થેત્થા**તિ નત્થિ એત્થ. **સીલં અનભિસમ્ભુણન્તો**તિ સીલં અસમ્પાદેન્તો. **સીલં નિરસ્સતી**તિ સીલં વિસ્સજ્જેતિ. ઇતો પરેસુપિ એસેવ નયો.

૨૧. યો પનાયં સબ્બદિટ્ઠિગતાદિદોસધુનનાય પઞ્ઞાય સમન્નાગતત્તા ધોનો, તસ્સ **ધોનસ્સ હિ...પે॰... અનૂપયો સો**. કિં વુત્તં હોતિ? ધોનધમ્મસમન્નાગમા **ધોનસ્સ** ધુતસબ્બપાપસ્સ અરહતો કત્થચિ **લોકે** તેસુ તેસુ

ભવેસુ સંકપ્પના **દિટ્ઠિ નત્થિ**. સો તસ્સા દિટ્ઠિયા અભાવા, યાય ચ અત્તના કતં પાપકમ્મં પટિચ્છાદેન્તા તિત્થિયા માયાય વા માનેન વા એવં અગતિં ગચ્છન્તિ, તમ્પિ **માયઞ્ચ માનઞ્ચ પહાય ધોનો** રાગાદીનં દોસાનં **કેન ગચ્છેય્ય**, દિટ્ઠધમ્મે સમ્પરાયે વા નિરયાદીસુ ગતિવિસેસેસુ કેન સઙ્ખં ગચ્છેય્ય, **અનૂપયો સો**, સો હિ તણ્હાદિટ્ઠિઉપયાનં દ્વિન્નં અભાવેન અનૂપયોતિ.

કિં કારણાતિ કેન કારણેન. **ધોના વુચ્ચતિ પઞ્ઞા**તિ ધોના ઇતિ કિંકારણા પઞ્ઞા કથીયતિ. **તાય પઞ્ઞાય કાયદુચ્ચરિતન્તિ** તાય વુત્તપ્પકારાય પઞ્ઞાય કાયતો પવત્તં દુટ્ઠુ કિલેસપૂતિકત્તા વા ચરિતન્તિ કાયદુચ્ચરિતં. **ધૂતઞ્ચ ધોતઞ્ચા**તિ કમ્પિતઞ્ચ ધોવિતઞ્ચ. **સન્ધોતઞ્ચા**તિ સમ્મા ધોવિતઞ્ચ. **નિદ્ધોતઞ્ચા**તિ વિસેસેન સુટ્ઠુ નિદ્ધોતઞ્ચ. **રાગો ધુતો ચા**તિઆદયો ચતુન્નં મગ્ગાનં વસેન યોજેતબ્બા.

સમ્માદિટ્ઠિયા મિચ્છાદિટ્ઠિ ધુતા ચાતિ મગ્ગસમ્પયુત્તાય સમ્માદિટ્ઠિયા મિચ્છાદિટ્ઠિ કમ્પિતા ચલિતા ધોવિતા. **સમ્માસઙ્કપ્પાદી**સુપિ એસેવ નયો. વુત્તઞ્હેતં ''સમ્માદિટ્ઠિકસ્સ, ભિક્ખવે, મિચ્છાદિટ્ઠિ નિજ્જિણ્ણા હોતી''તિ સુત્તં (અ॰ નિ॰ ૧૦.૧૦૬; દી॰ નિ॰ ૩.૩૬૦) વિત્થારેતબ્બં. **સમ્માઞાણેના**તિ મગ્ગસમ્પયુત્તઞાણેન, પચ્ચવેક્ખણઞાણેન વા. **મિચ્છાઞાણન્તિ** વિપરીતઞાણં અયાથાવઞાણં, પાપકિરિયાસુ ઉપચિન્તાવસેન પાપં કત્વા ''સુકતં મયા''તિ પચ્ચવેક્ખણાકારેન ચ ઉપ્પન્નો મોહો. **સમ્માવિમુત્તિયા મિચ્છાવિમુત્તી**તિ સમુચ્છેદવિમુત્તિયા વિપરીતા અયાથાવવિમુત્તિયેવ ચેતોવિમુત્તિસઞ્ઞિતા.

અરહા ઇમેહિ ધોનેય્યેહિ ધમ્મેહીતિ રાગાદીહિ કિલેસેહિ દૂરે ઠિતો અરહા ઇમેહિ વુત્તપ્પકારેહિ કિલેસધોવનેહિ ધમ્મેહિ ઉપેતો હોતિ. **ધોનો**તિ ધોનો પુગ્ગલો, તેનેવ ''**સો ધુતરાગો**''તિઆદયો આહ.

માયા વુચ્ચતિ વઞ્ચનિકાચરિયાતિ વઞ્ચનકિરિયં વઞ્ચનકરણં અસ્સા અત્થીતિ વઞ્ચનિકાચરિયા. **તસ્સ પટિચ્છાદનહેતૂ**તિ તેસં દુચ્ચરિતાનં અપ્પકાસનકારણા. **પાપિકં ઇચ્છં પણિદહતી**તિ લામકં પત્થનં પતિટ્ઠાપેતિ. ''**મા મં જઞ્ઞા**''**તિ ઇચ્છતી**તિ ''મયહં કતં પાપં પરે મા જાનિંસૂ''તિ પચ્ચાસીસતિ. **સઙ્કપ્પેતી**તિ વિતક્કં ઉપ્પાદેતિ. **વાચં ભાસતી**તિ જાનંયેવ પણ્ણત્તિં વીતિક્કમન્તો ભિક્ખુ ભારિયં કરોતિ. ''અમ્હાકં વીતિક્કમટ્ઠાનં નામ નત્થી''તિ ઉપસન્તો વિય ભાસતિ. **કાયેન પરક્કમતી**તિ ''મયા કતં ઇદં પાપકમ્મં મા કેચિ જાનિંસૂ''તિ કાયેન વત્તં કરોતિ. વિજ્જમાનદોસપટિચ્છાદનતો ચક્ખુમોહનમાયા અસ્સાતિ માયાવી, માયાવિનો ભાવો **માયાવિતા**. કત્વા પાપં પુન પટિચ્છાદનતો અતિચ્ચ અસ્સરતિ એતાય સત્તોતિ **અચ્ચસરા**. કાયવાચાકિરિયાહિ અઞ્ઞથા દસ્સનતો વઞ્ચેતીતિ **વઞ્ચના** . એતાય સત્તા નિકરોન્તીતિ **નિકતિ**, મિચ્છા કરોન્તીતિ અત્થો. ''નાહં એવં કરોમી''તિ પાપાનં વિક્ખિપનતો **નિકિરણા**. ''નાહં એવં કરોમી''તિ પરિવજ્જનતો **પરિહરણા**. કાયાદીહિ સંહરણતો **ગૂહના**. સમભાગેન ગૂહના **પરિગૂહના**. તિણપણ્ણેહિ વિય ગૂથં કાયવચીકમ્મેહિ પાપં છાદેતીતિ **છાદના**. સબ્બતો ભાગેન છાદના **પરિચ્છાદના**. ન ઉત્તાનિં કત્વા દસ્સેતીતિ **અનુત્તાનિકમ્મં**. ન પાકટં કત્વા દસ્સેતીતિ **અનાવિકમ્મં**. સુટ્ઠુ છાદના **વોચ્છાદના**. કતપટિચ્છાદનવસેન પુનપિ પાપસ્સ કરણતો **પાપકિરિયા**. **અયં વુચ્ચતી**તિ અયં કતપટિચ્છાદનલક્ખણા માયા નામ વુચ્ચતિ, યાય સમન્નાગતો પુગ્ગલો ભસ્મપટિચ્છન્નો વિય અઙ્ગારો, ઉદકપટિચ્છન્નો વિય ખાણુ, પિલોતિકપલિવેઠિતં વિય ચ સત્થં હોતિ.

એકવિધેન માનોતિ એકપરિચ્છેદેન એકકોટ્ઠાસેન માનો. **યા ચિત્તસ્સ ઉન્નતી**તિ યા ચિત્તસ્સ અબ્ભુસ્સાપના, અયં માનોતિ અત્થો. એત્થ પુગ્ગલં અનામસિત્વા નિબ્બત્તિતમાનોવ વુત્તો.

અત્તુક્કંસનમાનોતિ અત્તાનં ઉપરિ ઠપનમાનો. **પરવમ્ભનમાનો**તિ પરે લામકકરણમાનો. ઇમે દ્વે માના યેભુય્યેન તથા પવત્તાકારવસેન વુત્તા.

“**સેય્યોહમસ્મી**”**તિ માનો**તિ જાતિઆદીનિ નિસ્સાય ‘‘અહમસ્મિ સેય્યો’’તિ ઉપ્પન્નો માનો. **સદિસમાના**દીસુપિ એસેવ નયો. એવમિમેપિ તયો માના પુગ્ગલવિસેસં અનિસ્સાય તથા પવત્તાકારવસેન વુત્તા. તેસુ એકેકો તિણ્ણમ્પિ સેય્યસદિસહીનાનં ઉપ્પજ્જતિ. તત્થ ‘‘સેય્યોહમસ્મી’’તિ માનો સેય્યસ્સેવ યાથાવમાનો, સેસાનં અયાથાવમાનો. ‘‘સદિસોહમસ્મી’’તિ માનો સદિસસ્સેવ યાથાવમાનો, સેસાનં અયાથાવમાનો. ‘‘હીનોહમસ્મી’’તિ માનો હીનસ્સેવ યાથાવમાનો, સેસાનં અયાથાવમાનો.

ચતુબ્બિધેન માનો લોકધમ્મવસેન વુત્તો. પઞ્ચવિધેન માનો પઞ્ચકામગુણવસેન વુત્તો. છબ્બિધેન માનો ચક્ખાદિસમ્પત્તિવસેન વુત્તો. તત્થ **માનં જનેતી**તિ માનં ઉપ્પાદેતિ.

સત્તવિધેન માનનિદ્દેસે **માનો**તિ ઉન્નમો. **અતિમાનો**તિ ‘‘જાતિઆદીહિ મયા સદિસો નત્થી’’તિ અતિક્કમિત્વા મઞ્ઞનવસેન ઉપ્પન્નો માનો. **માનાતિમાનો**તિ ‘‘અયં પુબ્બે મયા સદિસો, ઇદાનિ અહં સેટ્ઠો, અયં હીનતરો’’તિ ઉપ્પન્નો માનો. અયં ભારાતિભારો વિય પુરિમં સદિસમાનં ઉપાદાય માનાતિમાનો નામાતિ દસ્સેતું “**માનાતિમાનો**”તિ આહ. **ઓમાનો**તિ હીનમાનો. યો ‘‘હીનોહમસ્મી’’તિ માનો નામ વુત્તો, અયં ઓમાનો નામ. અપિ ચેત્થ ‘‘ત્વં જાતિમા, કાકજાતિ વિય તે જાતિ. ત્વં ગોત્તવા, ચણ્ડાલગોત્તં વિય તે ગોત્તં. તુય્હં સરો અત્થિ, કાકસરો વિય તે સરો’’તિ એવં અત્તાનં હેટ્ઠા કત્વા પવત્તનવસેન અયં ‘‘ઓમાનો’’તિ વેદિતબ્બો.

અધિમાનોતિ ચત્તારિ સચ્ચાનિ અપ્પત્વા પત્તસઞ્ઞિસ્સ, ચતૂહિ મગ્ગેહિ કત્તબ્બે કિચ્ચે અકતેયેવ કતસઞ્ઞિસ્સ, ચતુસચ્ચધમ્મે અનધિગતે અધિગતસઞ્ઞિસ્સ , અરહત્તે અસચ્છિકતે સચ્છિકતસઞ્ઞિસ્સ ઉપ્પન્નો અધિગતમાનો અધિમાનો નામ. અયં પન કસ્સ ઉપ્પજ્જતિ, કસ્સ ન ઉપ્પજ્જતીતિ? અરિયસાવકસ્સ તાવ ન ઉપ્પજ્જતિ. સો હિ મગ્ગફલનિબ્બાનપહીનકિલેસાવસિટ્ઠકિલેસપચ્ચવેક્ખણેન સઞ્જાતસોમનસ્સો અરિયગુણપટિવેધે નિક્કઙ્ખો, તસ્મા સોતાપન્નાદીનં ‘‘અહં સકદાગામી’’તિઆદિવસેન માનો ન ઉપ્પજ્જતિ, દુસ્સીલસ્સ ચ ન ઉપ્પજ્જતિ. સો હિ અરિયગુણાધિગમે નિરાસોવ. સીલવતોપિ પરિચ્ચત્તકમ્મટ્ઠાનસ્સ નિદ્દારામતાદિમનુયુત્તસ્સ ન ઉપ્પજ્જતિ , પરિસુદ્ધસીલસ્સ પન કમ્મટ્ઠાને અપ્પમત્તસ્સ નામરૂપં વવત્થપેત્વા પચ્ચયપરિગ્ગહેન વિતિણ્ણકઙ્ખસ્સ તિલક્ખણં આરોપેત્વા સઙ્ખારે સમ્મસન્તસ્સ આરદ્ધવિપસ્સકસ્સ ઉપ્પજ્જતિ, ઉપ્પન્ને ચ સુદ્ધસમથલાભી સુદ્ધવિપસ્સનાલાભી વા અન્તરા ઠપેતિ. સો હિ દસપિ વસ્સાનિ વીસમ્પિ વસ્સાનિ તિંસમ્પિ વસ્સાનિ અસીતિપિ વસ્સાનિ કિલેસસમુદાચારં અપસ્સન્તો ‘‘અહં સોતાપન્નો’’તિ વા ‘‘સકદાગામી’’તિ વા ‘‘અનાગામી’’તિ વા મઞ્ઞતિ, સમથવિપસ્સનાલાભી પન અરહત્તેયેવ ઠપેતિ. તસ્સ હિ સમાધિબલેન કિલેસા વિક્ખમ્ભિતા, વિપસ્સનાબલેન સઙ્ખારા સુપરિગ્ગહિતા, તસ્મા સટ્ઠિપિ વસ્સાનિ અસીતિપિ વસ્સાનિ વસ્સસતમ્પિ કિલેસા ન સમુદાચરન્તિ, ખીણાસવસ્સેવ ચિત્તાચારો હોતિ. સો એવં દીઘરત્તં કિલેસસમુદાચારં અપસ્સન્તો અન્તરા અટ્ઠત્વાવ ‘‘અરહા અહ’’ન્તિ મઞ્ઞતિ.

અસ્મિમાનોતિ રૂપે અસ્મીતિઆદિના નયેન પઞ્ચસુ ખન્ધેસુ ‘‘અહં રૂપાદયો’’તિ ઉપ્પન્નો માનો. **મિચ્છામાનો**તિ પાપકેહિ કમ્માયતનસિપ્પાયતનવિજ્જાટ્ઠાનસુતપટિભાનસીલબ્બતેહિ, પાપિકાય ચ દિટ્ઠિયા ઉપ્પન્નો માનો. તત્થ **પાપકં કમ્માયતનં** નામ કેવટ્ટમચ્છબન્ધનેસાદાનં કમ્મં. **પાપકં સિપ્પાયતનં** નામ મચ્છજાલખિપકુમીનકરણેસુ

ચેવ પાસઓડ્ડનસૂલારોપનાદીસુ ચ છેકતા. **પાપકં વિજ્જાટ્ઠાનં** નામ યા કાચિ પરૂપઘાતવિજ્જા. **પાપકં સુતં** નામ ભારતયુદ્ધસીતાહરણાદિપટિસંયુત્તં. **પાપકં પટિભાનં** નામ દુબ્ભાસિતયુત્તં કપ્પનાટકવિલપ્પનાદિપટિભાનં . **પાપકં સીલં** નામ અજસીલં ગોસીલં. **વતમ્પિ** અજવતગોવતમેવ. **પાપિકા દિટ્ઠિ** પન દ્વાસટ્ઠિયા દિટ્ઠિગતેસુ યાકાચિ દિટ્ઠિ. **અટ્ઠવિધમાનો** ઉત્તાનત્થોયેવ.

નવવિધેન માનનિદ્દેસે **સેય્યસ્સ "સેય્યોહમસ્મી"**તિઆદયો નવ માના પુગ્ગલં નિસ્સાય વુત્તા. એત્થ પન **સેય્યસ્સ "સેય્યોહમસ્મી"તિ માનો** રાજાનઞ્ચેવ પબ્બજિતાનઞ્ચ ઉપ્પજ્જતિ. રાજા હિ "રટ્ઠેન વા ધનવાહનેહિ વા કો મયા સદિસો અત્થી"તિ એતં માનં કરોતિ. પબ્બજિતોપિ "સીલધુતઙ્ગાદીહિ કો મયા સદિસો અત્થી"તિ એતં માનં કરોતિ.

સેય્યસ્સ "સદિસોહમસ્મી"તિ માનોપિ એતેસંયેવ ઉપ્પજ્જતિ. રાજા હિ "રટ્ઠેન વા ધનવાહનેહિ વા અઞ્ઞરાજૂહિ સદ્ધિં મય્હં કિં નાનાકરણ"ન્તિ એતં માનં કરોતિ. પબ્બજિતોપિ "સીલધુતઙ્ગાદીહિ અઞ્ઞેન ભિક્ખુના મય્હં કિં નાનાકરણ"ન્તિ એતં માનં કરોતિ.

સેય્યસ્સ "હીનોહમસ્મી"તિ માનોપિ એતેસંયેવ ઉપ્પજ્જતિ. યસ્સ હિ રઞ્ઞો રટ્ઠં વા ધનવાહનાદીનિ વા નાતિસમ્પન્નાનિ હોન્તિ, સો "મય્હં રાજાતિ વોહારસુખમત્તકમેવ, કિં રાજા નામ અહ"ન્તિ એતં માનં કરોતિ. પબ્બજિતોપિ અપ્પલાભસક્કારો "અહં ધમ્મકથિકો, બહુસ્સુતો, મહાથેરોતિ કથામત્તમેવ, કિં ધમ્મકથિકો નામાહં, કિં બહુસ્સુતો નામાહં, કિં મહાથેરો નામાહં, યસ્સ મે લાભસક્કારો નત્થી"તિ એતં માનં કરોતિ.

સદિસસ્સ "સેય્યોહમસ્મી"તિ માનાદયો અમચ્ચાદીનં ઉપ્પજ્જન્તિ. અમચ્ચો વા હિ રટ્ઠિયો વા "ભોગયાનવાહનાદીહિ કો મયા સદિસો અઞ્ઞો રાજપુરિસો અત્થી"તિ વા, "મય્હં અઞ્ઞેહિ સદ્ધિં કિં નાનાકરણ"ન્તિ વા, "અમચ્ચોતિ નામમેવ મય્હં, ઘાસચ્છાદનમત્તમ્પિ મે નત્થિ, કિં અમચ્ચો નામાહ"ન્તિ વા એતે માને કરોતિ.

હીનસ્સ "સેય્યોહમસ્મી"તિ માનાદયો દાસાદીનં ઉપ્પજ્જન્તિ. દાસો હિ "માતિતો વા પિતિતો વા કો મયા સદિસો અઞ્ઞો દાસો નામ અત્થિ, અઞ્ઞે જીવિતું અસક્કોન્તા કુચ્છિહેતુ દાસા નામ જાતા, અહં પન પવેણીઆગતત્તા સેય્યો"તિ વા, "પવેણીઆગતભાવેન ઉભતોસુદ્ધિકદાસત્તેન અસુકદાસેન નામ સદ્ધિં કિ મય્હં નાનાકરણ"ન્તિ વા, "કુચ્છિવસેનાહં દાસબ્યં ઉપગતો, માતાપિતુકોટિયા પન મે દાસટ્ઠાનં નત્થિ , કિં દાસો નામ અહ"ન્તિ વા એતે માને કરોતિ. યથા ચ દાસો, એવં પુક્કુસચણ્ડાલાદયોપિ એતે માને કરોન્તિયેવ.

એત્થ ચ સેય્યસ્સ "સેય્યોહમસ્મી"તિ ઉપ્પન્નમાનોવ યાથાવમાનો, ઇતરે દ્વે અયાથાવમાના. તથા સદિસસ્સ "સદિસોહમસ્મી"તિ, હીનસ્સ "હીનોહમસ્મી"તિ ઉપ્પન્નમાનોવ યાથાવમાનો, ઇતરે દ્વે અયાથાવમાના. તત્થ યાથાવમાના અરહત્તમગ્ગવજ્ઝા, અયાથાવમાના સોતાપત્તિમગ્ગવજ્ઝા.

એત્થ ચ સેય્યસ્સ "સેય્યોહમસ્મી"તિ માનો ઉત્તમસ્સ ઉત્તમટ્ઠેન "અહં સેય્યો"તિ એવં ઉપ્પન્નમાનો, સેય્યસ્સ "સદિસોહમસ્મી"તિ માનો ઉત્તમસ્સ સમટ્ઠેન "અહં સદિસો"તિ એવં ઉપ્પન્નમાનો. સેય્યસ્સ "હીનોહમસ્મી"તિ માનો ઉત્તમસ્સ લામકટ્ઠેન "અહં હીનો"તિ એવં ઉપ્પન્નમાનો. એવં સેય્યમાનો સદિસમાનો હીનમાનોતિ ઇમે તયો

માના સેય્યસ્સ ઉપ્પજ્જન્તિ. સદિસસ્સાપિ અહં સેય્યો, સદિસો, હીનોતિ તયો માના ઉપ્પજ્જન્તિ. હીનસ્સાપિ અહં હીનો, સદિસો, સેય્યોતિ તયો માના ઉપ્પજ્જન્તિ.

દસવિધમાનનિદ્દેસે **ઇધેકચ્ચો માનં જનેતી**તિ એકચ્ચો પુગ્ગલો માનં જનયતિ. **જાતિયા વા**તિ ખત્તિયભાવાદિજાતિસમ્પત્તિયા વા. **ગોત્તેન વા**તિ ગોતમગોત્તાદિના ઉક્કટ્ઠગોત્તેન વા. **કોલપુત્તિયેન વા**તિ મહાકુલભાવેન વા. **વણ્ણપોક્ખરતાય વા**તિ વણ્ણસમ્પન્નસરીરતાય વા. સરીરઞ્હિ ''પોક્ખર''ન્તિ વુચ્ચતિ, તસ્સ વણ્ણસમ્પત્તિયા અભિરૂપભાવેનાતિ અત્થો. **ધનેન વા**તિ ધનસમ્પન્નભાવેન વા, મય્હં નિધાનગતસ્સ ધનસ્સ પમાણં નત્થીતિ અત્થો. **અજ્ઝેનેન વા**તિ અજ્ઝાયનવસેન વા. **કમ્માયતનેન વા**તિ ''અવસેસા સત્તા છિન્નપક્ખકાકસદિસા, અહં પન મહિદ્ધિકો મહાનુભાવો''તિ વા, ''અહં યં યં કમ્મં કરોમિ, તં તં સમિજ્ઝતી''તિ વા એવમાદિનયપ્પવત્તેન કમ્માયતનેન વા. **સિપ્પાયતનેન વા**તિ ''અવસેસા સત્તા નિસિપ્પા, અહં સિપ્પવા''તિ એવમાદિનયપ્પવત્તેન સિપ્પાયતનેન વા. **વિજ્જાટ્ઠાનેન વા**તિ ઇદં હેટ્ઠા વુત્તનયમેવ. **સુતેન વા**તિ ''અવસેસા સત્તા અપ્પસ્સુતા, અહં પન બહુસ્સુતો''તિ એવમાદિસુતેન વા. **પટિભાનેન વા**તિ ''અવસેસા સત્તા અપ્પટિભાના, મય્હં પન પટિભાનપ્પમાણં નત્થી''તિ એવમાદિપટિભાનેન વા. **અઞ્ઞતરઞ્ઞતરેન વા વત્થુના**તિ અવુત્તેન અઞ્ઞેન વત્થુના વા. **યો એવરૂપો માનો**તિ માનકરણવસેન માનો. **મઞ્ઞના મઞ્ઞિતત્ત**ન્તિ આકારભાવનિદ્દેસો. ઉસ્સિતટ્ઠેન **ઉન્નતિ**. યસ્સુપ્પજ્જતિ, તં પુગ્ગલં ઉન્નામેતિ ઉક્ખિપિત્વા ઠપેતીતિ **ઉન્નામો**. સમુસ્સિતટ્ઠેન **ધજો**. ઉક્ખિપનટ્ઠેન ચિત્તં સમ્પગ્ગણ્હાતીતિ **સમ્પગ્ગાહો**. કેતુ વુચ્ચતિ બહૂસુ ધજેસુ અચ્ચુગ્ગતધજો . માનોપિ પુનપ્પુનં ઉપ્પજ્જમાનો અપરાપરે ઉપાદાય અચ્ચુગ્ગતટ્ઠેન કેતુ વિયાતિ કેતુ, તં કેતું ઇચ્છતીતિ કેતુકમ્યં, તસ્સ ભાવો **કેતુકમ્યતા**. સા પન ચિત્તસ્સ, ન અત્તનો. તેન વુત્તં ''કેતુકમ્યતા ચિત્તસ્સા''તિ. માનસમ્પયુત્તઞ્હિ ચિત્તં કેતું ઇચ્છતિ, તસ્સ ભાવો, કેતુસઙ્ખાતો માનોતિ. **ધોનો માયઞ્ચ માનઞ્ચ પહાય પજહિત્વા** યો સો ધોનો અરહા હેટ્ઠા વુત્તનયેન વિનોદનબ્યન્તિકરણાદિવસેન કિલેસે પજહિત્વા ઠિતો, સો તેન રાગાદિના કિલેસેન ગચ્છેય્ય.

નેરયિકોતિ વાતિ નિરયે નિબ્બત્તકસત્તોતિ વા. **તિરચ્છાનયોનિકા**દીસુપિ એસેવ નયો. **સો હેતુ નત્થી**તિ યેન જનકહેતુના ગતિયાદીસુ નિબ્બત્તેય્ય, સો હેતુ નત્થિ. **પચ્ચયો**તિ તસ્સેવ વેવચનં. **કારણ**ન્તિ ઠાનં. કારણઞ્હિ તદાયત્તવુત્તિતાય અત્તનો ફલસ્સ ઠાનન્તિ વુચ્ચતિ. તસ્મા યેન હેતુના યેન પચ્ચયેન ગતિયાદીસુ નિબ્બત્તેય્ય, તં કારણં નત્થિ.

૨૨. યો પન નેસં દ્વિન્નં ઉપયાનં ભાવેન ઉપયો હોતિ, સો **ઉપયો હિ...પે૰... દિટ્ઠિમિધેવ સબ્બ**ન્તિ. તત્થ **ઉપયો**તિ તણ્હાદિટ્ઠિનિસ્સિતો. **ધમ્મેસુ ઉપેતિ વાદ**ન્તિ ''રત્તો''તિ વા ''દુટ્ઠો''તિ વા એવં તેસુ તેસુ ધમ્મેસુ ઉપેતિ વાદં. **અનૂપયં કેન કથં વદેય્યા**તિ તણ્હાદિટ્ઠિપ્પહાનેન પન અનૂપયં ખીણાસવં કેન રાગેન વા દોસેન વા કથં ''રત્તો''તિ વા ''દુટ્ઠો''તિ વા વદેય્ય. એવં અનુપવજ્જો ચ સો કિં તિત્થિયા વિય કતપટિચ્છાદકો ભવિસ્સતીતિ અધિપ્પાયો. **અત્તા નિરત્તા ન હિ તસ્સ અત્થી**તિ તસ્સ હિ અત્તદિટ્ઠિ વા ઉચ્છેદદિટ્ઠિ વા નત્થિ, ગહણમુઞ્ચનં વાપિ અત્તનિરત્તસઞ્ઞિતં નત્થિ. કિં કારણા નત્થીતિ ચે? **અધોસિ સો દિટ્ઠિમિધેવ સબ્બ**ન્તિ. યસ્મા સો ઇધેવ અત્તભાવે ઞાણમ્બુના સબ્બદિટ્ઠિગતં અધોસિ પજહિ વિનોદેસીતિ અરહત્તનિકૂટેન દેસનં નિટ્ઠાપેસિ. તં સુત્વા રાજા અત્તમનો ભગવન્તં અભિવાદેત્વા પક્કામીતિ.

રત્તોતિ વાતિ રાગેન રત્તોતિ વા. **દુટ્ઠોતિ વા**તિઆદીસુપિ એસેવ નયો. **તે અભિસઙ્ખારા અપ્પહીના**તિ યે પુઞ્ઞાપુઞ્ઞઆનેઞ્જાભિસઙ્ખારા, તે અપ્પહીના. **અભિસઙ્ખારાનં અપ્પહીનત્તા**તિ તેસં વુત્તપ્પકારાનં કમ્માભિસઙ્ખારાનં ન

પહીનભાવેન. **ગતિયા વાદં ઉપેતી**તિ પઞ્ચન્નં ગતીનં અઞ્ઞતરાય કથનં ઉપગચ્છતિ. તેનેવાહ – ''**નેરયિકોતિ વા...પે॰... વાદં ઉપેતિ ઉપગચ્છતી**''તિ. **વદેય્યા**તિ કથેય્ય. **ગહિતં નત્થી**તિ ગહેતબ્બં નત્થિ. **મુઞ્ચિતબ્બં નત્થી**તિ મુઞ્ચિત્વા ઠિતત્તા મોચેતબ્બં નત્થિ.

યસ્સત્થિ ગહિતન્તિ યસ્સ પુગ્ગલસ્સ ''અહં મમા''તિ ગહિતં અત્થિ. **તસ્સત્થિ મુઞ્ચિતબ્બ**ન્તિ તસ્સ પુગ્ગલસ્સ મોચેતબ્બં અત્થિ. ઉપરિ પદાનિ પરિવત્તેત્વા યોજેતબ્બાનિ. **ગહણં મુઞ્ચના સમતિક્કન્તો**તિ ગહણમોચના અરહા અતિક્કન્તો. **બુદ્ધિપરિહાનિવીતિવત્તો**તિ વડ્ઢિઞ્ચ પરિહાનિઞ્ચ અતિક્કમિત્વા પવત્તો. **સો વુટ્ઠવાસો**તિઆદિં કત્વા **ઞાણગ્ગિના દડ્ઢાની**તિ પરિયોસાનં હેટ્ઠા વુત્તનયમેવ. **અધોસી**તિ કન્તેસિ. **ધુનિ સન્ધુનિ નિદ્ધુની**તિ ઉપસગ્ગેન પદં વડ્ઢિતં.

સદ્ધમ્મપ્પજ્જોતિકાય મહાનિદ્દેસટ્ઠકથાય

દુટ્ઠટ્ઠકસુત્તનિદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૪. સુદ્ધટ્ઠકસુત્તનિદ્દેસવણ્ણના

૨૩. ચતુત્થે સુદ્ધટ્ઠકે પઠમગાથાય તાવત્થો – ન, ભિક્ખવે, એવરૂપેન દસ્સનેન સુદ્ધિ હોતિ, અપિ ચ ખો કિલેસમલીનત્તા અસુદ્ધં, કિલેસરોગાનં અધિગમા સરોગમેવ ચન્દાભં બ્રાહ્મણં, અઞ્ઞં વા એવરૂપં દિસ્વા દિટ્ઠિગતિકો બાલો અભિજાનાતિ **"પસ્સામિ સુદ્ધં પરમં અરોગં**, તેન ચ દિટ્ઠિસઙ્ખાતેન દસ્સનેન **સંસુદ્ધિ નરસ્સ હોતી**"તિ, સો એવં અભિજાનન્તો તં દસ્સનં "**પરમ**"**ન્તિ ઞત્વા** તસ્મિં દસ્સને **સુદ્ધાનુપસ્સી** સમાનો તં દસ્સનં "મગ્ગઞાણ"ન્તિ **પચ્ચેતિ**. તં પન મગ્ગઞાણં ન હોતિ.

પરમં આરોગ્યપ્પત્તન્તિ ઉત્તમં નિબ્યાધિં પાપુણિત્વા ઠિતં. **તાણપ્પત્ત**ન્તિ તથા પાલનપ્પત્તં. **લેણપ્પત્ત**ન્તિ નિલીયનપ્પત્તં.**સરણપ્પત્ત**ન્તિ પતિટ્ઠાપત્તં, દુક્ખનાસનં વા પત્તં. **અભયપ્પત્ત**ન્તિ નિબ્ભયભાવપ્પત્તં. **અચ્ચુતપ્પત્ત**ન્તિ નિચ્ચલભાવં પત્તં. **અમતપ્પત્ત**ન્તિ અમતં મહાનિબ્બાનં પત્તં. **નિબ્બાનપ્પત્ત**ન્તિ વાનવિરહિતં પત્તં.

અભિજાનન્તોતિ વિસેસેન જાનન્તો. **આજાનન્તો**તિ આજાનમાનો. **વિજાનન્તો**તિ અનેકવિધેન જાનમાનો. **પટિવિજાનન્તો**તિ તં તં પટિચ્ચ વિજાનમાનો. **પટિવિજ્ઝન્તો**તિ હદયે કુરુમાનો.

ચક્ખુવિઞ્ઞાણં રૂપદસ્સનેનાતિ ચક્ખુવિઞ્ઞાણેન રૂપદસ્સનં. **ઞાણન્તિ પચ્ચેતી**તિ પઞ્ઞા ઇતિ સદ્દહતિ. **મગ્ગોતિ પચ્ચેતી**તિ "ઉપાયો"તિ સદ્દહતિ. **પથો**તિ સઞ્ચારો. **નીયાન**ન્તિ ગહેત્વા યાતીતિ નીયાનં. "નિય્યાન"ન્તિ વા પાઠો.

૨૪. "**દિટ્ઠેન ચે સુદ્ધી**"તિ દુતિયગાથા. તસ્સત્થો – તેન રૂપદસ્સનસઙ્ખાતેન **દિટ્ઠેન** યદિ કિલેસ**સુદ્ધિ નરસ્સ હોતિ**, તેન **વા ઞાણેન સો** યદિ જાતિઆદિ**દુક્ખં પજહાતિ**, એવં સન્તે અરિયમગ્ગતો **અઞ્ઞેન** અસુદ્ધિમગ્ગેનેવ **સો સુજ્ઝતિ**, રાગાદીહિ ઉપધીહિ સઉપધિકો એવ સમાનો સુજ્ઝતીતિ વત્તબ્બતં આપન્નો હોતિ, ન ચ એવંવિધો સુજ્ઝતિ. તસ્મા **દિટ્ઠી હિ નં પાવ તથા વદાનં**, સા નં દિટ્ઠિયેવ "મિચ્છાદિટ્ઠિકો અય"ન્તિ કથેતિ, દિટ્ઠિઅનુરૂપં "સસ્સતો લોકો"તિઆદિના નયેન તથા તથા વદતીતિ.

રાગેન સહ વત્તતીતિ **સરાગો**, રાગવાતિ અત્થો. **સદોસો**તિઆદીસુપિ એસેવ નયો.

૨૫. ન બ્રાહ્મણોતિ તતિયગાથા. તસ્સત્થો – યો પન બાહિતપાપત્તા **બ્રાહ્મણો** હોતિ, સો મગ્ગેન અધિગતાસવક્ખયો ખીણાસવબ્રાહ્મણો અરિયમગ્ગઞાણતો અઞ્ઞેન અભિમઙ્ગલસમ્મતરૂપસઙ્ખાતે **દિટ્ઠે**, તથાવિધસદ્દસઙ્ખાતે **સુતે**, અવીતિક્કમસઙ્ખાતે **સીલે**, હત્થિવતાદિભેદે **વતે**, પથવિઆદિભેદે **મુતે** ચ ઉપ્પન્નેન મિચ્છાઞાણેન **સુદ્ધિં ન** આહાતિ. સેસમસ્સ બ્રાહ્મણસ્સ વણ્ણભણનાય વુત્તં. સો હિ તેધાતુક**પુઞ્ઞે** સબ્બસ્મિઞ્ચ **પાપે અનૂપલિત્તો**, કસ્મા? તસ્સ પહીનત્તા તસ્સ અત્તદિટ્ઠિયા, યસ્સ કસ્સચિ વા ગહણસ્સ પહીનત્તા **અત્તઞ્જહો**, પુઞ્ઞાભિસઙ્ખારાદીનં અકરણતો "**નયિધ પકુબ્બમાનો**"તિ વુચ્ચતિ. તસ્મા નં એવં પસંસન્તો આહ. સબ્બસ્સેવ ચસ્સ પુરિમપાદેન સમ્બન્ધો વેદિતબ્બો – પુઞ્ઞે ચ પાપે ચ અનૂપલિત્તો અત્તઞ્જહો નયિધ પકુબ્બમાનો ન બ્રાહ્મણો અઞ્ઞતો સુદ્ધિમાહાતિ. **નાતિ પટિક્ખેપો**તિ ન ઇતિ પટિસેધો.

બાહિત્વા સબ્બપાપકાનીતિ ગાથાયત્થો – યો ચતુત્થમગ્ગેન બાહિત્વા સબ્બપાપકાનિ **ઠિતત્તો** ઠિતોઇચ્ચેવ વુત્તં હોતિ. બાહિતપાપત્તા એવ ચ **વિમલો** વિમલભાવં બ્રહ્મભાવં સેટ્ઠભાવં પત્તો, પટિનિસ્સટ્ઠસમાધિવિક્ખેપકરકિલેસમલેન અગ્ગમગ્ગફલસમાધિના **સાધુસમાહિતો**, સંસારહેતુસમતિક્કમેન **સંસારમતિચ્ચ** પરિનિટ્ઠિતકિચ્ચતાય **કેવલી**તિ ચ, તણ્હાદિટ્ઠીહિ અનિસ્સિતત્તા **અનિસ્સિતો**તિ ચ, લોકધમ્મેહિ નિબ્બિકારત્તા **તાદી**તિ ચ પવુચ્ચતિ. એવં થુતિરહો **સ બ્રહ્મા** સો બ્રાહ્મણોતિ.

અઞ્ઞત્ર સતિપટ્ઠાનેહીતિ ચત્તારો સતિપટ્ઠાને મુઞ્ચિત્વા. **સમ્મપ્પધાના**દીસુપિ એસેવ નયો.

સન્તેકે સમણબ્રાહ્મણાતિ એકચ્ચે લોકસઙ્કેતેન ‘‘સમણબ્રાહ્મણા’’તિ લદ્ધવોહારા સંવિજ્જન્તિ. **દિટ્ઠસુદ્ધિકા**તિ દિટ્ઠેન સુદ્ધિં ઇચ્છમાના. **તે એકચ્ચાનં રૂપાનં દસ્સન**ન્તિ એતે દિટ્ઠસુદ્ધિકા એતેસં રૂપારમ્મણાનં ઓલોકનં. **મઙ્ગલં પચ્ચેન્તી**તિ ઇદ્ધિકારણં બુદ્ધિકારણં સબ્બસમ્પત્તિકારણં પતિટ્ઠાપેન્તિ. **અમઙ્ગલં પચ્ચેન્તી**તિ અનિદ્ધિકારણં ન બુદ્ધિકારણં ન સમ્પત્તિકારણં પતિટ્ઠાપેન્તિ. **તે કાલતો વુટ્ઠહિત્વા**તિ એતે દિટ્ઠાદિમઙ્ગલિકા પુરેતરમેવ ઉટ્ઠહિત્વા. **અભિમઙ્ગલગતાની**તિ વિસેસેન વુડ્ઢિકારણગતાનિ. **રૂપાનિ પસ્સન્તી**તિ નાનાવિધાનિ રૂપારમ્મણાનિ દક્ખન્તિ. **ચાટકસકુણ**ન્તિ એવંનામકં. **ફુસ્સવેળુવલટ્ઠિ**ન્તિ ફુસ્સનક્ખત્તેન ઉપ્પન્નં તરુણબેળુવલટ્ઠિં. **ગબ્ભિનિત્થિ**ન્તિ સગબ્ભં ઇત્થિં. **કુમારકં ખન્ધે આરોપેત્વા ગચ્છન્ત**ન્તિ તરુણદારકં અંસે ઉસ્સાપેત્વા ગચ્છમાનં. **પુણ્ણઘટ**ન્તિ ઉદકપુણ્ણઘટં. **રોહિતમચ્છ**ન્તિ રત્તરોહિતમચ્છં. **આજઞ્ઞરથ**ન્તિ સિન્ધવયુત્તરથં. **ઉસભ**ન્તિ મઙ્ગલઉસભં. **ગોકપિલ**ન્તિ કપિલગાવિં.

પલાલપુઞ્જન્તિ થુસરાસિં. **તક્કઘટ**ન્તિ ગોતક્કાદિપૂરિતચાટિં. **રિત્તઘટ**ન્તિ તુચ્છઘટં. **નટ**ન્તિ નટકાદિં. ‘‘ધુત્તકિરિય’’ન્તિ એકે. **નગ્ગસમણક**ન્તિ નિચ્ચોળસમણં . **ખર**ન્તિ ગદ્રભં. **ખરયાન**ન્તિ ગદ્રભયુત્તં વય્હાદિકં. **એકયુત્તયાન**ન્તિ એકેન વાહનેન સંયુત્તં યાનં. **કાણ**ન્તિ એકક્ખિઉભયક્ખિકાણં. **કુણિ**ન્તિ હત્થકુણિં. **ખઞ્જ**ન્તિ ખઞ્જપાદં તિરિયગતપાદં. **પક્ખહત**ન્તિ પીઠસપ્પિં. **જિણ્ણક**ન્તિ જરાજિણ્ણં. **બ્યાધિક**ન્તિ બ્યાધિપીળિતં. **મત**ન્તિ કાલઙ્કતં.

સુતસુદ્ધિકાતિ સોતવિઞ્ઞાણેન સુતેન સુદ્ધિં ઇચ્છમાના. **સદ્દાનં સવન**ન્તિ સદ્દારમ્મણાનં સવનં. **વડ્ઢાતિ વા**તિઆદયો લોકે પવત્તસદ્દમત્તાનિ ગહેત્વા વુત્તા. અમઙ્ગલં પન ‘‘**કાણો**’’તિઆદિના તેન તેન નામેન વુત્તસદ્દાયેવ. ‘‘**છિન્દ**’’**ન્તિ વા**તિ હત્થપાદાદિચ્છિન્નન્તિ વા. ‘‘**ભિન્દ**’’**ન્તિ વા**તિ સીસાદિભિન્નન્તિ વા. ‘‘**દડ્ઢ**’’**ન્તિ વા**તિ અગ્ગિના ઝાપિતન્તિ વા. ‘‘**નટ્ઠ**’’**ન્તિ વા**તિ ચોરાદીહિ વિનાસિતન્તિ વા. ‘‘**નત્થી**’’**તિ વા**તિ ન વિજ્જતીતિ વા.

સીલસુદ્ધિકાતિ સીલેન વિસુદ્ધિં ઇચ્છનકા. **સીલમત્તેના**તિ સંવરણમત્તેન. **સંયમમત્તેના**તિ ઉપરમમત્તેન. **સંવરમત્તેના**તિ દ્વારથકનમત્તેન. **અવીતિક્કમમત્તેના**તિ ન અતિક્કમિતમત્તેન. **સમણો મુણ્ડિકાપુત્તો**તિ માતિતો લદ્ધનામં. **સમ્પન્નકુસલ**ન્તિ પરિપુણ્ણકુસલં. **પરમકુસલ**ન્તિ ઉત્તમકુસલં. **ઉત્તમપત્તિપ્પત્ત**ન્તિ ઉત્તમં અરહત્તં પાપુણિતબ્બતં પત્વા ઠિતં. **અયોજ્જ**ન્તિ પરાજેતું અસક્કુણેય્યં સમણં.

વતસુદ્ધિકાતિ સમાદાનેન વતેન સુદ્ધિં ઇચ્છનકા. **હત્થિવતિકા વા**તિ સમાદિન્નં હત્થિવતં એતેસં અત્થીતિ હત્થિવતિકા, સબ્બહત્થિકિરિયં કરોન્તીતિ અત્થો. કથં? ‘‘અજ્જ પટ્ઠાય હત્થીહિ કાતબ્બં કરિસ્સામી’’તિ એવં ઉપ્પન્નચિત્તા હત્થીનં ગમનાકારં તિટ્ઠનાકારં નિસીદનાકારં સયનાકારં ઉચ્ચારપસ્સાવકરણાકારં, અઞ્ઞે હત્થી દિસ્વા સોણ્ડં ઉસ્સાપેત્વા ગમનાકારઞ્ચ સબ્બં કરોન્તીતિ **હત્થિવતિકા. અસ્સવતિકા**દીસુપિ લબ્ભમાનવસેન

યથાયોગં યોજેતબ્બં. તેસુ અવસાને **દિસાવતિકા વા**તિ પુરત્થિમાદિદિસાનં નમસ્સનવસેન સમાદિન્નદિસાવતિકા, એતેસં વુત્તપ્પકારાનં સમણબ્રાહ્મણાનં વતસમાદાનં સમ્પજ્જમાનં હત્થિઆદીનં સહબ્યતં ઉપનેતિ. સચે ખો પનસ્સ મિચ્છાદિટ્ઠિ હોતિ ''ઇમિનાહં સીલવતસમાદાનબ્રહ્મચરિયેન દેવો વા દેવઞ્ઞતરો વા હોમી''તિ ચિન્તયન્તસ્સ નિરયતિરચ્છાનયોનીનં અઞ્ઞતરો હોતીતિ ઞાતબ્બં. વુત્તઞ્હેતં ભગવતા (મ॰ નિ॰ ૨.૭૯) –

> ''ઇધ , પુણ્ણ, એકચ્ચો કુક્કુરવતં ભાવેતિ પરિપુણ્ણં અબ્બોકિણ્ણં, કુક્કુરસીલં ભાવેતિ પરિપુણ્ણં અબ્બોકિણ્ણં, કુક્કુરચિત્તં ભાવેતિ પરિપુણ્ણં અબ્બોકિણ્ણં, કુક્કુરાકપ્પં ભાવેતિ પરિપુણ્ણં અબ્બોકિણ્ણં. સો કુક્કુરવતં ભાવેત્વા પરિપુણ્ણં અબ્બોકિણ્ણં, કુક્કુરસીલં ભાવેત્વા પરિપુણ્ણં અબ્બોકિણ્ણં, કુક્કુરચિત્તં ભાવેત્વા પરિપુણ્ણં અબ્બોકિણ્ણં, કુક્કુરાકપ્પં ભાવેત્વા પરિપુણ્ણં અબ્બોકિણ્ણં કાયસ્સ ભેદા પરં મરણા કુક્કુરાનં સહબ્યતં ઉપપજ્જતિ. સચે ખો પનસ્સ એવંદિટ્ઠિ હોતિ 'ઇમિનાહં સીલેન વા વતેન વા તપેન વા બ્રહ્મચરિયેન વા દેવો વા ભવિસ્સામિ દેવઞ્ઞતરો વા'તિ, સાસ્સ હોતિ મિચ્છાદિટ્ઠિ. મિચ્છાદિટ્ઠિસ્સ ખો અહં, પુણ્ણ, દ્વિન્નં ગતીનં અઞ્ઞતરં ગતિં વદામિ નિરયં વા તિરચ્છાનયોનિં વા. ઇતિ ખો, પુણ્ણ, સમ્પજ્જમાનં કુક્કુરવતં કુક્કુરાનં સહબ્યતં ઉપનેતિ, વિપજ્જમાનં નિરય''ન્તિ.

ગન્ધબ્બવતિકાદયો ગન્ધબ્બાદીનં સહબ્યતં ઉપગચ્છન્તીતિ અત્થો ન ગહેતબ્બો, મિચ્છાદિટ્ઠિયા ગહિતત્તા નિરયતિરચ્છાનયોનિમેવ ઉપગચ્છન્તીતિ ગહેતબ્બો.

મુતસુદ્ધિકાતિ કુસિતેન સુદ્ધિકા. **પથવિં આમસન્તી**તિ સસમ્ભારિકં મહાપથવિં કાયેન કુસન્તિ. **હરિત**ન્તિ અલ્લનીલસદ્દલં. **ગોમય**ન્તિ ગવાદિગોમયં. **કચ્છપ**ન્તિ અટ્ઠિકચ્છપાદિઅનેકવિધં. **ફાલં અક્કમન્તી**તિ અયફાલં મદ્દન્તિ. **તિલવાહ**ન્તિ તિલસકટં તિલરાસિં વા. **કુસ્સતિલં ખાદન્તી**તિ મઙ્ગલપટિસંયુત્તં તિલં ખાદન્તિ. **કુસ્સતેલં મક્ખેન્તી**તિ તથારૂપં તિલતેલં સરીરબ્ભઞ્જનં કરોન્તિ. **દન્તકટ્ઠ**ન્તિ દન્તપોણં. **મત્તિકાય ન્હાયન્તી**તિ કુઙ્કુટ્ઠાદિકાય સણ્હમત્તિકાય સરીરં ઉબ્બટ્ટેત્વા ન્હાયન્તિ. **સાટકં નિવાસેન્તી**તિ મઙ્ગલપટિસંયુત્તં વત્થં પરિદહન્તિ. **વેઠનં વેઠેન્તી**તિ સીસવેઠનં પત્તુણ્ણાદિપટં સીસે ઠપેન્તિ પટિમુચ્ચન્તિ.

તેધાતુકં કુસલાભિસઙ્ખારન્તિ કામધાતુરૂપધાતુઅરૂપધાતૂસુ પટિસન્ધિદાયકં કોસલ્લસમ્ભૂતં પચ્ચયાભિસઙ્ખારં. **સબ્બં અકુસલ**ન્તિ દ્વાદસવિધં અકોસલ્લસમ્ભૂતં અકુસલં. **યતો**તિ યદા. તે દસવિધો પુઞ્ઞાભિસઙ્ખારો ચ, દ્વાદસવિધો અપુઞ્ઞાભિસઙ્ખારો ચ, ચતુબ્બિધો આનેઞ્જાભિસઙ્ખારો ચ યથાનુરૂપં સમુચ્છેદપ્પહાનેન પહીના હોન્તિ. **અત્તદિટ્ઠિજહો**તિ ''એસો મે અત્તા''તિ ગહિતદિટ્ઠિં જહો. **ગાહં જહો**તિ ''એસોહમસ્મી''તિ માનસમ્પયુત્તગહણં જહો. પુન **અત્તઞ્જહો**તિ ''એતં મમા''તિ તણ્હાગહણવસેન ચ દિટ્ઠિગહણવસેન ચ પરામસિત્વા ગહિતં, પરતો આમટ્ઠઞ્ચ, તસ્મિં અભિનિવિટ્ઠઞ્ચ, બલવતણ્હાવસેન ગિલિત્વા અજ્ઝોસિતઞ્ચ, બલવમુચ્છિતઞ્ચ. **સબ્બં તં ચત્તં હોતી**તિઆદયો વુત્તનયાયેવ.

૨૬. એવં ''ન બ્રાહ્મણો અઞ્ઞતો સુદ્ધિમાહા''તિ વત્વા ઇદાનિ યે દિટ્ઠિગતિકા અઞ્ઞતો સુદ્ધિં બ્રુવન્તિ, તેસં તસ્સા દિટ્ઠિયા અનિબ્બાહકભાવં દસ્સેન્તો ''**પુરિમં પહાયા**''તિ ગાથમાહ. તસ્સત્થો – તેહિ અઞ્ઞતો સુદ્ધિવાદા સમાનાપિ યસ્સા દિટ્ઠિયા અપ્પહીનત્તા ગહણમુઞ્ચનં હોતિ, તાય **પુરિમં** સત્થારાદિં **પહાય અપરં** નિસ્સિતા, **એજા**સઙ્ખાતાય તણ્હાય **અનુગતા** અભિભૂતા રાગાદિભેદં **ન તરન્તિ સઙ્ગં**, તઞ્ચ અતરન્તા તં તં ધમ્મં ઉગ્ગણ્હન્તિ ચ **નિરસ્સજન્તિ** ચ મક્કટોવ **સાખ**ન્તિ.

પુરિમં સત્થારં પહાયાતિ પુરિમગહિતં સત્થુપટિઞ્ઞં વજ્જેત્વા. **પરં સત્થારં નિસ્સિતા**તિ અઞ્ઞં સત્થુપટિઞ્ઞં નિસ્સિતા અલ્લીના. **પુરિમં ધમ્મક્ખાનં પહાયા**તિઆદીસુપિ એસેવ નયો.

એજાનુગાતિ તણ્હાય અનુગા. **એજાનુગતા**તિ તણ્હાય અનુગતા. **એજાનુસટા**તિ તણ્હાય અનુસટા પક્ખન્દા વા. **એજાય પન્ના પતિતા**તિ તણ્હાય નિમુગ્ગા ચ નિક્ખિપિતા ચ.

મક્કટોતિ વાનરો. **અરઞ્ઞે**તિ વિપિને. **પવને**તિ મહાવને. **ચરમાનો**તિ ગચ્છમાનો. **એવમેવા**તિ ઓપમ્મસંસન્દનં. **પુથૂ**તિ નાના. **પુથુદિટ્ઠિગતાની**તિ નાનાવિધાનિ દિટ્ઠિગતાનિ. **ગણ્હન્તિ ચ મુઞ્ચન્તિ ચા**તિ ગહણવસેન ગણ્હન્તિ ચ ચજનવસેન મુઞ્ચન્તિ ચ. **આદિયન્તિ ચ નિરસ્સજન્તિ ચા**તિ પલિબોધં કરોન્તિ ચ વિસ્સજ્જેન્તિ ચ ખિપન્તિ ચ.

૨૭. પઞ્ચમગાથાય ચ સમ્બન્ધો – યો ચ સો ''દિટ્ઠી હિ નં પાવ તથા વદાન''ન્તિ વુત્તો, સો સયં સમાદાયાતિ. તત્થ **સય**ન્તિ સામં . **સમાદાયા**તિ ગહેત્વા. **વતાની**તિ હત્થિવતાદીનિ. **ઉચ્ચાવચ**ન્તિ અપરાપરં, હીનપણીતં વા સત્થારતો સત્થારાદિં. **સઞ્ઞસત્તો**તિ કામસઞ્ઞાદીસુ લગ્ગો. **વિદ્વા ચ વેદેહિ સમેચ્ચ ધમ્મ**ન્તિ પરમત્થવિદ્વા ચ અરહા ચતૂહિ મગ્ગઞાણવેદેહિ ચતુસચ્ચધમ્મં અભિસમેચ્ચાતિ. સેસં પાકટમેવ.

સામં સમાદાયાતિ સયમેવ ગહેત્વા. **આદાયા**તિ આદિયિત્વા ગણ્હિત્વા. **સમાદાયા**તિ સમ્મા આદાય. **આદિયિત્વા**તિ પલિબોધં કત્વા. **સમાદિયિત્વા**તિ સમ્મા પલિબોધં કત્વા. **ગણ્હિત્વા**તિ અવિસ્સજ્જેત્વા. **પરામસિત્વા**તિ દસ્સિત્વા. **અભિનિવિસિત્વા**તિ પતિટ્ઠહિત્વા. **કામસઞ્ઞાદયો** વુત્તનયા એવ.

વિદ્વાતિ મેધાવી. **વિજ્જાગતો**તિ વિજાનનભાવં ગતો. **ઞાણી**તિ પઞ્ઞાસમ્પન્નો. **વિભાવી**તિ ઞાણેન વીમંસકો. **મેધાવી**તિ અનિચ્ચાદીહિ તુલિતઞાણો. **પઞ્ઞા**તિઆદયો હેટ્ઠા વુત્તનયાયેવ. ચતુસચ્ચધમ્મં વિચિનાતીતિ **ધમ્મવિચયસમ્બોજ્ઝઙ્ગો**. બોજ્ઝઙ્ગત્થો હેટ્ઠા વુત્તોવ. **વીમંસા**તિ ચતુસચ્ચધમ્મવિચિનના પઞ્ઞાવ. ''વીમંસા ધમ્મચિન્તના''તિ હિ વુત્તા. **વિપસ્સના**તિ મગ્ગસમ્પયુત્તા વિવિધાકારેન પસ્સના પઞ્ઞાવ. **સમ્માદિટ્ઠી**તિ સોભના પસટ્ઠા સુન્દરા મગ્ગસમ્પયુત્તા સમ્માદિટ્ઠિ. **તેહિ વેદેહી**તિ એતેહેવ ચતૂહિ મગ્ગઞાણેહિ. **અન્તગતો**તિ જાતિજરામરણસ્સ પરિયોસાનં ગતો. **કોટિગતો**તિઆદયો હેટ્ઠા વુત્તનયાવ. **વેદાનં વા અન્તગતો**તિ જાનિતબ્બાનં અવસાનપ્પત્તો. **વેદેહિ વા અન્તગતો**તિ ચતૂહિ મગ્ગઞાણવેદેહિ વટ્ટદુક્ખસ્સ પરિયન્તભાવેન અન્તસઙ્ખાતં નિબ્બાનં ગતો. **વિદિતત્તા**તિ વિદિતભાવેન જાનિતભાવેન.

વેદાનિ વિચેય્ય કેવલાનીતિ ગાથાય અયમત્થો – યો ચતૂહિ મગ્ગઞાણવેદેહિ કિલેસક્ખયં કરોન્તો ગતો, સો પરમત્થતો વેદગૂ નામ હોતિ. **સોવ સબ્બસમણબ્રાહ્મણાનં** સત્થસઞ્ઞિતાનિ **વેદાનિ** તાયેવ મગ્ગભાવનાય કિચ્ચતો અનિચ્ચાદિવસેન **વિચેય્ય**. તત્થ છન્દરાગપ્પહાનેન તમેવ **સબ્બં વેદમતિચ્ચ** યાપિ વેદપચ્ચયા, અઞ્ઞથા વા ઉપ્પજ્જન્તિ વેદના, તાસુ **સબ્બવેદનાસુ વીતરાગો** હોતિ. તસ્મા તમત્થં દસ્સેન્તો ''કિં પત્તિનમાહુ વેદગુ''ન્તિ (સુ॰ નિ॰ ૫૩૩) પુટ્ઠો ''ઇદં પત્તિન''ન્તિ અવત્વા ''વેદાનિ વિચેય્ય...પે॰... વેદગૂ સો''તિ આહ. યસ્મા વા યો પવિચયપઞ્ઞાય **વેદાનિ વિચેય્ય**, તત્થ છન્દરાગપ્પહાનેન **સબ્બં વેદમતિચ્ચ** વત્તતિ. **સો** સત્થસઞ્ઞિતાનિ **વેદાનિ** ગતો ઞાતો અતિક્કન્તોવ હોતિ. યો **વેદનાસુ વીતરાગો**, સોપિ વેદનાસઞ્ઞિતાનિ **વેદાનિ** ગતો અતિક્કન્તો , અતિવેદનં ગતોતિપિ **વેદગૂ**. તસ્મા તમ્પિ અત્થં દસ્સેન્તો ''ઇદં પત્તિન''ન્તિ અવત્વા ''વેદાનિ વિચેય્ય...પે॰... વેદગૂ સો''તિ આહ.

સમેચ્ચાતિ ઞાણેન સમાગન્ત્વા. **અભિસમેચ્ચા**તિ ઞાણેન પટિવિજ્ઝિત્વા. **ધમ્મ**ન્તિ ચતુસચ્ચધમ્મં. **સબ્બે સઙ્ખારા**તિ સબ્બે સપ્પચ્ચયા ધમ્મા. તે હિ સઙ્ખતસઙ્ખારા નામ. પચ્ચયેહિ સઙ્ગમ્મ કરીયન્તીતિ સઙ્ખારા, તે એવં પચ્ચયેહિ સઙ્ગમ્મ કતત્તા ''સઙ્ખતા''તિ વિસેસેત્વા વુત્તા. ''કમ્મનિબ્બત્તા તેભૂમકરૂપારૂપધમ્મા અભિસઙ્ખતસઙ્ખારા''તિ (વિસુદ્ધિ॰ ૨.૫૮૭) અટ્ઠકથાસુ વુત્તા. તેપિ ''અનિચ્ચા વત સઙ્ખારા''તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૨.૨૨૧, ૨૭૨; સં॰ નિ॰ ૧.૧૮૬) સઙ્ખતસઙ્ખારેસુ સઙ્ગહં ગચ્છન્તિ. ''અવિજ્જાગતોયં, ભિક્ખવે, પુરિસપુગ્ગલો પુઞ્ઞઞ્ચે સઙ્ખારં અભિસઙ્ખરોતી''તિઆદીસુ (સં॰ નિ॰ ૨.૫૧) અવિજ્જાપચ્ચયા સઙ્ખારાવ આગતા. તેભૂમિકકુસલાકુસલચેતના અભિસઙ્ખરણકસઙ્ખારા નામ. ''યાવતિકા અભિસઙ્ખારસ્સ ગતિ, તાવતિકં ગન્ત્વા અક્ખાહતં મઞ્ઞે અટ્ઠાસી''તિઆદીસુ (અ॰ નિ॰ ૩.૧૫) આગતં કાયિકચેતસિકવીરિયં પયોગાભિસઙ્ખારો નામ. ''સઞ્ઞાવેદયિતનિરોધં સમાપન્નસ્સ ખો, આવુસો વિસાખ, ભિક્ખુનો પઠમં નિરુજ્ઝતિ વચીસઙ્ખારો, તતો કાયસઙ્ખારો, તતો ચિત્તસઙ્ખારો''તિઆદીસુ (મ॰ નિ॰ ૧.૪૬૪) આગતા વિતક્કવિચારા વાચં સઙ્ખરોન્તીતિ વચીસઙ્ખારા, અસ્સાસપસ્સાસા કાયેન સઙ્ખરીયન્તીતિ કાયસઙ્ખારા, સઞ્ઞા ચ વેદના ચ ચિત્તેન સઙ્ખરીયન્તીતિ ચિત્તસઙ્ખારા. ઇધ પન સઙ્ખતસઙ્ખારા અધિપ્પેતા. **અનિચ્ચા** હુત્વા અભાવટ્ઠેન. **દુક્ખા** પટિપીળનટ્ઠેન. **સબ્બે ધમ્મા**તિ નિબ્બાનમ્પિ અન્તોકત્વા વુત્તા. **અનત્તા** અવસવત્તનટ્ઠેન. **અવિજ્જાપચ્ચયા સઙ્ખારા**તિ એત્થ યં પટિચ્ચ ફલમેતિ, સો પચ્ચયો. **પટિચ્ચા**તિ ન વિના, અપચ્ચક્ખિત્વાતિ અત્થો. **એતી**તિ ઉપ્પજ્જતિ ચેવ પવત્તતિ ચાતિ અત્થો. અપિચ ઉપકારકટ્ઠો પચ્ચયટ્ઠો. અવિજ્જા ચ સા પચ્ચયો ચાતિ અવિજ્જાપચ્ચયો, તસ્મા અવિજ્જાપચ્ચયા. સઙ્ખારા **સમ્ભવન્તી**તિ નિબ્બત્તન્તિ, એવં સમ્ભવન્તિસદ્દસ્સ સેસપદેહિપિ યોજના કાતબ્બા.

તત્થ કતમા અવિજ્જા? દુક્ખે અઞ્ઞાણં, દુક્ખસમુદયે અઞ્ઞાણં, દુક્ખનિરોધે અઞ્ઞાણં, દુક્ખનિરોધગામિનિયા પટિપદાય અઞ્ઞાણં, પુબ્બન્તે અઞ્ઞાણં, અપરન્તે અઞ્ઞાણં, પુબ્બન્તાપરન્તે અઞ્ઞાણં, ઇદપ્પચ્ચયતાપટિચ્ચસમુપ્પન્નેસુ ધમ્મેસુ અઞ્ઞાણં. કતમે સઙ્ખારા? પુઞ્ઞાભિસઙ્ખારો અપુઞ્ઞાભિસઙ્ખારો આનેઞ્જાભિસઙ્ખારો, કાયસઙ્ખારો વચીસઙ્ખારો ચિત્તસઙ્ખારો, અટ્ઠ કામાવચરકુસલચેતના, પઞ્ચ રૂપાવચરકુસલચેતના પુઞ્ઞાભિસઙ્ખારો, દ્વાદસ અકુસલચેતના અપુઞ્ઞાભિસઙ્ખારો, ચતસ્સો અરૂપાવચરકુસલચેતના આનેઞ્જાભિસઙ્ખારો, કાયસઞ્ચેતના કાયસઙ્ખારો, વચીસઞ્ચેતના વચીસઙ્ખારો, મનોસઞ્ચેતના ચિત્તસઙ્ખારો.

તત્થ સિયા – કથં પનેતં જાનિતબ્બં ''ઇમે સઙ્ખારા અવિજ્જાપચ્ચયા હોન્તી''તિ? અવિજ્જાભાવે ભાવતો. યસ્સ હિ દુક્ખાદીસુ અવિજ્જાસઙ્ખાતં અઞ્ઞાણં અપ્પહીનં હોતિ, સો દુક્ખે તાવ પુબ્બન્તાદીસુ ચ અઞ્ઞાણેન સંસારદુક્ખં સુખસઞ્ઞાય ગહેત્વા તસ્સેવ હેતુભૂતે તિવિધેપિ સઙ્ખારે આરભતિ. સમુદયે અઞ્ઞાણેન દુક્ખહેતુભૂતેપિ તણ્હાપરિક્ખારે સઙ્ખારે સુખહેતુતો મઞ્ઞમાનો આરભતિ. નિરોધે પન મગ્ગે ચ અઞ્ઞાણેન દુક્ખસ્સ અનિરોધભૂતેપિ ગતિવિસેસે દુક્ખનિરોધસઞ્ઞી હુત્વા નિરોધસ્સ ચ અમગ્ગભૂતેસુપિ યઞ્ઞામરતપાદીસુ નિરોધમગ્ગસઞ્ઞી હુત્વા દુક્ખનિરોધં પત્થયમાનો યઞ્ઞામરતપાદિમુખેન તિવિધેપિ સઙ્ખારે આરભતિ.

અપિ ચ સો તાય ચતૂસુ સચ્ચેસુ અપ્પહીનાવિજ્જતાય વિસેસતો જાતિજરારોગમરણાદિઅનેકાદીનવવોકિણ્ણમ્પિ પુઞ્ઞફલસઙ્ખાતં દુક્ખં દુક્ખતો અજાનન્તો તસ્સ અધિગમાય કાયવચીચિત્તસઙ્ખારભેદં પુઞ્ઞાભિસઙ્ખારં આરભતિ દેવચ્છરકામકો વિય મરુપ્પપાતં. સુખસમ્મતસ્સાપિ ચ તસ્સ પુઞ્ઞફલસ્સ અન્તે મહાપરિળાહજનિકં વિપરિણામદુક્ખતં અપ્પસ્સાદતઞ્ચ અપસ્સન્તોપિ તપ્પચ્ચયં વુત્તપ્પકારમેવ પુઞ્ઞાભિસઙ્ખારં આરભતિ સલભો વિય દીપસિખાભિનિપાતં, મધુબિન્દુગિદ્ધો વિય ચ મધુલિત્તસત્થધારાલેહનં.

કામુપસેવનાદીસુ ચ સવિપાકેસુ આદીનવં અપસ્સન્તો સુખસઞ્ઞાય ચેવ કિલેસાભિભૂતતાય ચ દ્વારત્તયપ્પવત્તમ્પિ અપુઞ્ઞાભિસઙ્ખારં આરભતિ બાલો વિય ગૂથકીળનં, મરિતુકામો વિય ચ વિસખાદનં. આરુપ્પવિપાકેસુ ચાપિ સઙ્ખારવિપરિણામદુક્ખતં અનવબુજ્ઝમાનો સસ્સતાદિવિપલ્લાસેન ચિત્તસઙ્ખારભૂતં આનેઞ્જાભિસઙ્ખારં આરભતિ દિસામૂળ્હો વિય પિસાચનગરાભિમુખમગ્ગગમનં. એવં યસ્મા અવિજ્જાભાવતોવ સઙ્ખારભાવો, ન અભાવતો. તસ્મા જાનિતબ્બમેતં ''ઇમે સઙ્ખારા અવિજ્જાપચ્ચયા હોન્તી''તિ.

એત્થાહ – ગણ્હામ તાવ એતં ''અવિજ્જા સઙ્ખારાનં પચ્ચયો''તિ, કિં પનાયમેકાવ અવિજ્જા સઙ્ખારાનં પચ્ચયો, ઉદાહુ અઞ્ઞેપિ પચ્ચયા સન્તીતિ? કિં પનેત્થ યદિ તાવ એકાવ, એકકારણવાદો આપજ્જતિ. અથ અઞ્ઞેપિ સન્તિ, ''અવિજ્જાપચ્ચયા સઙ્ખારા''તિ એકકારણનિદ્દેસો નુપપજ્જતીતિ? ન નુપપજ્જતિ. કસ્મા? યસ્મા –

''એકં ન એકતો ઇધ, નાનેકમનેકતોપિ નો એકં;
ફલમત્થિ અત્થિ પન એક-હેતુફલદીપને અત્થો''. (વિભ॰ અટ્ઠ॰ ૨૨૬, સઙ્ખારપદનિદ્દેસ; પટિ॰ મ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧.૧૦૫; વિસુદ્ધિ॰ ૨.૬૧૭);

ભગવા હિ કત્થચિ પધાનત્તા, કત્થચિ પાકટત્તા, કત્થચિ અસાધારણત્તા દેસનાવિલાસસ્સ ચ વેનેય્યાનઞ્ચ અનુરૂપતો એકમેવ હેતું વા ફલં વા દીપેતિ. તસ્મા અયમિધ અવિજ્જા વિજ્જમાનેસુપિ અઞ્ઞેસુ વત્થારમ્મણસહજાતધમ્માદીસુ સઙ્ખારકારણેસુ ''અસ્સાદાનુપસ્સિનો તણ્હા પવડ્ઢતી''તિ (સં॰ નિ॰ ૨.૫૨) ચ, ''અવિજ્જાસમુદયા આસવસમુદયો''તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૧૦૪) ચ વચનતો અઞ્ઞેસમ્પિ તણ્હાદીનં સઙ્ખારહેતૂનં હેતૂતિ પધાનત્તા, ''અવિદ્વા, ભિક્ખવે, અવિજ્જાગતો પુઞ્ઞાભિસઙ્ખારમ્પિ અભિસઙ્ખરોતી''તિ પાકટત્તા, અસાધારણત્તા ચ સઙ્ખારાનં હેતુભાવેન દીપિતાતિ વેદિતબ્બા. એતેનેવ ચ એકેકહેતુફલદીપનપરિહારવચનેન સબ્બત્થ એકેકહેતુફલદીપને પયોજનં વેદિતબ્બન્તિ.

એત્થાહ – એવં સન્તેપિ એકન્તાનિટ્ઠફલાય સાવજ્જાય અવિજ્જાય કથં પુઞ્ઞાનેઞ્જાભિસઙ્ખારપચ્ચયત્તં યુજ્જતિ? ન હિ નિમ્બબીજતો ઉચ્છુ ઉપ્પજ્જતીતિ. કથં ન યુજ્જિસ્સતિ? લોકસ્મિઞ્હિ –

''વિરુદ્ધો ચા વિરુદ્ધો ચ, સદિસાસદિસો તથા;
ધમ્માનં પચ્ચયો સિદ્ધો, વિપાકા એવ તે ચ ન''.

ઇતિ અયં અવિજ્જા વિપાકવસેન એકન્તાનિટ્ઠફલા, સભાવવસેન ચ સાવજ્જાપિ સમાના સબ્બેસમ્પિ એતેસં પુઞ્ઞાભિસઙ્ખારાદીનં યથાનુરૂપં ઠાનકિચ્ચસભાવવિરુદ્ધાવિરુદ્ધપચ્ચયવસેન, સદિસાસદિસપચ્ચયવસેન ચ પચ્ચયો હોતીતિ વેદિતબ્બા. અપિ ચ અયં અઞ્ઞોપિ પરિયાયો –

''ચુતૂપપાતે સંસારે, સઙ્ખારાનઞ્ચ લક્ખણે;
યો પટિચ્ચસમુપ્પન્ન-ધમ્મેસુ ચ વિમુય્હતિ.

''અભિસઙ્ખરોતિ સો એતે, સઙ્ખારે તિવિધે યતો;
અવિજ્જા પચ્ચયો તેસં, તિવિધાનમ્પયં તતો.

“યથાપિ નામ જચ્ચન્ધો, નરો અપરિણાયકો;
એકદા યાતિ મગ્ગેન, ઉમ્મગ્ગેનાપિ એકદા.

“સંસારે સંસરં બાલો, તથા અપરિણાયકો;
કરોતિ એકદા પુઞ્ઞં, અપુઞ્ઞમપિ એકદા.

“યદા ચ ઞત્વા સો ધમ્મં, સચ્ચાનિ અભિસમેસ્સતિ;
તદા અવિજ્જૂપસમા, ઉપસન્તો ચરિસ્સતી”તિ.

સઙ્ખારપચ્ચયા વિઞ્ઞાણન્તિ છવિઞ્ઞાણકાયા ચક્ખુવિઞ્ઞાણં સોતવિઞ્ઞાણં ઘાનવિઞ્ઞાણં જિવ્હાવિઞ્ઞાણં કાયવિઞ્ઞાણં મનોવિઞ્ઞાણં. તત્થ ચક્ખુવિઞ્ઞાણં કુસલવિપાકં અકુસલવિપાકન્તિ દુવિધં. તથા સોતઘાનજિવ્હાકાયવિઞ્ઞાણાનિ. મનોવિઞ્ઞાણં પન દ્વે વિપાકમનોધાતુયો, તિસ્સો અહેતુકવિપાકમનોવિઞ્ઞાણધાતુયો, અટ્ઠ સહેતુકવિપાકચિત્તાનિ, પઞ્ચ રૂપાવચરવિપાકચિત્તાનિ, ચત્તારિ અરૂપાવચરવિપાકચિત્તાનીતિ બાવીસતિવિધં. ઇતિ સબ્બાનિ બાત્તિંસલોકિયવિપાકવિઞ્ઞાણાનિ.

તત્થ સિયા – કથં પનેતં જાનિતબ્બં “ઇદં વુત્તપ્પકારં વિઞ્ઞાણં સઙ્ખારપચ્ચયા હોતી”તિ? ઉપચિતકમ્માભાવે વિપાકાભાવતો. વિપાકઞ્હેતં, વિપાકઞ્ચ ન ઉપચિતકમ્માભાવે ઉપ્પજ્જતિ, યદિ ઉપ્પજ્જેય્ય, સબ્બેસં સબ્બવિપાકાનિ ઉપ્પજ્જેય્યું, ન ચ ઉપ્પજ્જન્તીતિ જાનિતબ્બમેતં “સઙ્ખારપચ્ચયા ઇદં વિઞ્ઞાણં હોતી”તિ. સબ્બમેવ હિ ઇદં પવત્તિપટિસન્ધિવસેન દ્વેધા પવત્તતિ . તત્થ દ્વે પઞ્ચવિઞ્ઞાણાનિ, દ્વે મનોધાતુયો, સોમનસ્સસહગતા અહેતુકમનોવિઞ્ઞાણધાતૂતિ ઇમાનિ તેરસ પઞ્ચવોકારભવે પવત્તિયંયેવ પવત્તન્તિ. સેસાનિ એકૂનવીસતિ તીસુ ભવેસુ યથાનુરૂપં પવત્તિયમ્પિ પટિસન્ધિયમ્પિ પવત્તન્તિ.

“લદ્ધપ્પચ્ચયમિતિ ધમ્મ-મત્તમેતં ભવન્તરમુપેતિ;
નાસ્સ તતો સઙ્કન્તિ, ન તતો હેતું વિના હોતિ”.

ઇતિ હેતં લદ્ધપ્પચ્ચયં રૂપારૂપધમ્મમત્તં ઉપ્પજ્જમાનં “ભવન્તરમુપેતી”તિ વુચ્ચતિ, ન સત્તો ન જીવો. તસ્સ ચ નાપિ અતીતભવતો ઇધ સઙ્કન્તિ અત્થિ, નાપિ તતો હેતું વિના ઇધ પાતુભાવો. એત્થ ચ પુરિમં ચવનતો ચુતિ, પચ્છિમં ભવન્તરાદિપટિસન્ધાનતો પટિસન્ધીતિ વુચ્ચતિ.

એત્થાહ – નનુ એવં અસઙ્કન્તિપાતુભાવે સતિ યે ઇમસ્મિં મનુસ્સત્તભાવે ખન્ધા, તેસં નિરુદ્ધત્તા, ફલપચ્ચયસ્સ ચ કમ્મસ્સ તત્થ અગમનતો, અઞ્ઞસ્સ અઞ્ઞતો ચ તં ફલં સિયા, ઉપભુઞ્જકે ચ અસતિ કસ્સ તં ફલં સિયા, તસ્મા ન સુન્દરમિદં વિધાનન્તિ? તત્રિદં વુચ્ચતિ –

“સન્તાને યં ફલં એતં, નાઞ્ઞસ્સ ન ચ અઞ્ઞતો;
બીજાનં અભિસઙ્ખારો, એતસ્સત્થસ્સ સાધકો.

“ફલસ્સુપ્પત્તિયા એવ, સિદ્ધા ભુઞ્જકસમ્મુતિ;
ફલુપ્પાદેન રુક્ખસ્સ, યથા ફલતિ સમ્મુતી”તિ.

યોપિ વદેય્ય ‘‘એવં સન્તેપિ એતે સઙ્ખારા વિજ્જમાના વા ફલસ્સ પચ્ચયા સિયું, અવિજ્જમાના વા. યદિ ચ વિજ્જમાના, પવત્તિક્ખણેયેવ નેસં વિપાકેન ભવિતબ્બં. અથ અવિજ્જમાના, પવત્તિતો પુબ્બે પચ્છા ચ નિચ્ચં ફલાવહા સિયુ’’ન્તિ. સો એવં વત્તબ્બો –

‘‘કતત્તા પચ્ચયા એતે, ન ચ નિચ્ચં ફલાવહા;
પાટિભોગાદિકં તત્થ, વેદિતબ્બં નિદસ્સન’’ન્તિ.

વિઞ્ઞાણપચ્ચયા નામરૂપન્તિ ઇધ વેદનાસઞ્ઞાસઙ્ખારક્ખન્ધા નામં, ચત્તારિ મહાભૂતાનિ ચતુન્નઞ્ચ મહાભૂતાનં ઉપાદાયરૂપં રૂપં. અભાવકગબ્ભસેય્યકાનં અણ્ડજાનઞ્ચ પટિસન્ધિક્ખણે વત્થુદસકં કાયદસકન્તિ વીસતિ રૂપરૂપાનિ, તયો ચ અરૂપિનો ખન્ધાતિ એતે તેવીસતિ ધમ્મા ‘‘વિઞ્ઞાણપચ્ચયા નામરૂપ’’ન્તિ વેદિતબ્બા. સભાવકાનં ભાવદસકં પક્ખિપિત્વા તેત્તિંસ, ઓપપાતિકસત્તેસુ બ્રહ્મકાયિકાદીનં પટિસન્ધિક્ખણે ચક્ખુસોતવત્થુદસકાનિ જીવિતિન્દ્રિયનવકઞ્ચાતિ એકૂનચત્તાલીસ રૂપરૂપાનિ, તયો ચ અરૂપિનો ખન્ધાતિ એતે બાચત્તાલીસ ધમ્મા ‘‘વિઞ્ઞાણપચ્ચયા નામરૂપ’’ન્તિ વેદિતબ્બા. કામભવે પન સેસઓપપાતિકાનં, સંસેદજાનં વા સભાવકપરિપુણ્ણાયતનાનં પટિસન્ધિક્ખણે ચક્ખુસોતઘાનજિવ્હાકાયવત્થુભાવદસકાનીતિ સત્તતિ રૂપરૂપાનિ, તયો ચ અરૂપિનો ખન્ધાતિ એતે તેસત્તતિ ધમ્મા ‘‘વિઞ્ઞાણપચ્ચયા નામરૂપ’’ન્તિ વેદિતબ્બા. એસ ઉક્કંસો, અવકંસેન પન તંતંદસકવિકલાનં તસ્સ તસ્સ વસેન હાપેત્વા હાપેત્વા પટિસન્ધિયં વિઞ્ઞાણપચ્ચયા નામરૂપસઙ્ખા વેદિતબ્બા. અરૂપીનં પન તયોવ અરૂપિનો ખન્ધા. અસઞ્ઞીનં રૂપતો જીવિતિન્દ્રિયનવકમેવાતિ. એસ તાવ પટિસન્ધિયં નયો.

પવત્તે પન સબ્બત્થ રૂપપવત્તિદેસે પટિસન્ધિચિત્તસ્સ ઠિતિક્ખણે પટિસન્ધિચિત્તેન સહ પવત્તઉતુતો ઉતુસમુટ્ઠાનં સુદ્ધટ્ઠકં પાતુભવતિ. પઠમભવઙ્ગતો પભુતિ ચિત્તસમુટ્ઠાનં સુદ્ધટ્ઠકં, સદ્દપાતુભાવકાલે ઉતુતો ચેવ ચિત્તતો ચ સદ્દનવકં, કબળીકારાહારૂપજીવીનં આહારસમુટ્ઠાનં સુદ્ધટ્ઠકન્તિ એવં આહારસમુટ્ઠાનસ્સ, સુદ્ધટ્ઠકસ્સ, ઉતુચિત્તસમુટ્ઠાનાનઞ્ચ દ્વિન્નં નવકાનં વસેન છબ્બીસતિવિધં, એકેકચિત્તે તિક્ખત્તું ઉપ્પજ્જમાનં વુત્તકમ્મસમુટ્ઠાનઞ્ચ સત્તતિવિધન્તિ છન્નવુતિવિધં રૂપં, તયો ચ અરૂપિનો ખન્ધાતિ નવનવુતિધમ્મા યથાસમ્ભવં ‘‘વિઞ્ઞાણપચ્ચયા નામરૂપ’’ન્તિ વેદિતબ્બા.

તત્થ સિયા – કથં પનેતં જાનિતબ્બં ‘‘પટિસન્ધિનામરૂપં વિઞ્ઞાણપચ્ચયા હોતી’’તિ? સુત્તતો યુત્તિતો ચ. સુત્તે હિ ‘‘ચિત્તાનુપરિવત્તિનો ધમ્મા’’તિઆદિના (ધ॰ સ॰ દુકમાતિકા ૬૨) નયેન બહુધા વેદનાદીનં વિઞ્ઞાણપચ્ચયતા સિદ્ધા. યુત્તિતો પન –

‘‘ચિત્તજેન હિ રૂપેન, ઇધ દિટ્ઠેન સિજ્ઝતિ;
અદિટ્ઠસ્સાપિ રૂપસ્સ, વિઞ્ઞાણં પચ્ચયો ઇતી’’તિ.

નામરૂપપચ્ચયા સળાયતનન્તિ નામં વુત્તમેવ. ઇધ પન રૂપં નિયમતો ચત્તારિ મહાભૂતાનિ, છ વત્થૂનિ, જીવિતિન્દ્રિયન્તિ એકાદસવિધં. સળાયતનં પન ચક્ખાયતનં સોતઘાનજિવ્હાકાયમનાયતનં.

તત્થ સિયા – કથં પનેતં જાનિતબ્બં ‘‘નામરૂપં સળાયતનસ્સ પચ્ચયો’’તિ? નામરૂપભાવે ભાવતો. તસ્સ તસ્સ હિ નામસ્સ રૂપસ્સ ચ ભાવે તં તં આયતનં હોતિ, ન અઞ્ઞથાતિ.

સળાયતનપચ્ચયા ફસ્સોતિ –

‘‘છળેવ ફસ્સા સઙ્ખેપા, ચક્ખુસમ્ફસ્સઆદયો;
વિઞ્ઞાણમિવ બાત્તિંસ, વિત્થારેન ભવન્તિ તે’’.

ફસ્સપચ્ચયા વેદનાતિ –

‘‘દ્વારતો વેદના વુત્તા, ચક્ખુસમ્ફસ્સજાદિકા;
છળેવ તા પભેદેન, ઇધ બાત્તિંસ વેદના’’.

વેદનાપચ્ચયા તણ્હાતિ –

‘‘રૂપતણ્હાદિભેદેન, છ તણ્હા ઇધ દીપિતા;
એકેકા તિવિધા તત્થ, પવત્તાકારતો મતા.

‘‘દુક્ખી સુખં પત્થયતિ, સુખી ભિય્યોપિ ઇચ્છતિ;
ઉપેક્ખા પન સન્તત્તા, સુખમિચ્ચેવ ભાસિતા.

‘‘તણ્હાય પચ્ચયા તસ્મા, હોન્તિ તિસ્સોપિ વેદના;
વેદનાપચ્ચયા તણ્હા, ઇતિ વુત્તા મહેસિના’’તિ.

તણ્હાપચ્ચયા ઉપાદાનન્તિ ચત્તારિ ઉપાદાનાનિ કામુપાદાનં દિટ્ઠુપાદાનં સીલબ્બતુપાદાનં અત્તવાદુપાદાનં. **ઉપાદાનપચ્ચયા ભવો**તિ ઇધ કમ્મભવો અધિપ્પેતો, ઉપપત્તિભવો પન પદુદ્ધારવસેન વુત્તો. **ભવપચ્ચયા જાતી**તિ કમ્મભવપચ્ચયા જાતિ પટિસન્ધિખન્ધાનં પાતુભવો.

તત્થ સિયા – કથં પનેતં જાનિતબ્બં ‘‘ભવો જાતિયા પચ્ચયો’’તિ ચે? બાહિરપચ્ચયસમત્તેપિ હીનપણીततાદિવિસેસદસ્સનતો. બાહિરાનઞ્હિ જનકજનનિસુક્કસોણિતાહારાદીનં પચ્ચયાનં સમત્તેપિ સત્તાનં યમકાનમ્પિ સતં હીનપણીતતાદિવિસેસો દિસ્સતિ. સો ચ ન અહેતુકો સબ્બદા ચ સબ્બેસઞ્ચ અભાવતો, ન કમ્મભવતો અઞ્ઞહેતુકો તદભિનિબ્બત્તકસત્તાનં અજ્ઝત્તસન્તાને અઞ્ઞસ્સ કારણસ્સ અભાવતોતિ કમ્મભવહેતુકોવ. કમ્મઞ્હિ સત્તાનં હીનપણીતતાદિવિસેસસ્સ હેતુ. તેનાહ ભગવા – ‘‘કમ્મં સત્તે વિભજતિ યદિદં હીનપણીતતાયા’’તિ (મ॰ નિ॰ ૩.૨૮૯). તસ્મા જાનિતબ્બમેતં ‘‘ભવો જાતિયા પચ્ચયો’’તિ.

જાતિપચ્ચયા જરામરણન્તિઆદીસુ યસ્મા અસતિ જાતિયા જરામરણઞ્ચેવ સોકાદયો ચ ધમ્મા ન હોન્તિ, જાતિયા પન સતિ જરામરણઞ્ચેવ જરામરણસઙ્ખાતદુક્ખધમ્મફુટ્ઠસ્સ બાલસ્સ જરામરણાદિસમ્બન્ધા વા તેન તેન દુક્ખધમ્મેન ફુટ્ઠસ્સ અનભિસમ્બન્ધા વા સોકાદયો ચ ધમ્મા હોન્તિ. તસ્મા જાતિપચ્ચયા જરામરણન્તિ. **સમેચ્ચ અભિસમેચ્ચ ધમ્મ**ન્તિ ઞાણેન સમાગન્ત્વા ચતુસચ્ચધમ્મં પટિવિજ્ઝિત્વા.

એવં દ્વાદસપદિકં પચ્ચયાકારપ્પવત્તિં દસ્સેત્વા ઇદાનિ વિવટ્ટવસેન અવિજ્જાદીનં નિરોધદસ્સનત્થં ‘‘**અવિજ્જાનિરોધા સઙ્ખારનિરોધોતિ સમેચ્ચ અભિસમેચ્ચ ધમ્મ**’’ન્તિઆદિમાહ. તત્થ **અવિજ્જાનિરોધા**તિ

અવિજ્જાય અનુપ્પાદનિરોધા પુન અપ્પવત્તિનિરોધેન. **સઙ્ખારનિરોધો**તિ સઙ્ખારાનં અનુપ્પાદનિરોધો હોતિ. એવં સેસપદેસુપિ. **ઇદં દુક્ખ**ન્તિઆદયો પુબ્બે વુત્તનયા એવ. **ઇમે ધમ્મા અભિઞ્ઞેય્યા**તિ ઇમે તેભૂમકા ધમ્મા સભાવલક્ખણાવબોધવસેન સોભનાકારેન, અધિકેન ઞાણેન વા સભાવતો જાનિતબ્બા. **પરિઞ્ઞેય્યા**તિ સામઞ્ઞલક્ખણાવબોધવસેન, કિચ્ચસમાપનવસેન ચ બ્યાપિત્વા જાનિતબ્બા. **ઇમે ધમ્મા પહાતબ્બા**તિ ઇમે સમુદયપક્ખિકા ધમ્મા તેન તેન ગુણઙ્ગેન પહાતબ્બા. **ભાવેતબ્બા**તિ વડ્ઢેતબ્બા. **સચ્છિકાતબ્બા**તિ પચ્ચક્ખં કાતબ્બા. દુવિધા સચ્છિકિરિયા પટિલાભસચ્છિકિરિયા ચ આરમ્મણસચ્છિકિરિયા ચ. **છન્નં ફસ્સાયતનાન**ન્તિ ચક્ખાદીનં છન્નં આયતનાનં. **સમુદયઞ્ચ અત્થઙ્ગમઞ્ચા**તિ ઉપ્પાદઞ્ચ નિરોધઞ્ચ.

ભૂરિપઞ્ઞોતિ ભૂરિ વિયાતિ ભૂરિ, તાય ભૂરિપઞ્ઞાય સમન્નાગતો ભૂરિપઞ્ઞો. **મહાપઞ્ઞો**તિઆદીસુ મહાપઞ્ઞાદીહિ સમન્નાગતોતિ અત્થો.

તત્રિદં મહાપઞ્ઞાદીનં નાનત્તં – કતમા મહાપઞ્ઞા? મહન્તે અત્થે પરિગ્ગણ્હાતીતિ મહાપઞ્ઞા. મહન્તે ધમ્મે...પે॰... મહન્તા નિરુત્તિયો... મહન્તાનિ પટિભાનાનિ પરિગ્ગણ્હાતીતિ મહાપઞ્ઞા. મહન્તે સીલક્ખન્ધે પરિગ્ગણ્હાતીતિ મહાપઞ્ઞા. મહન્તે સમાધિક્ખન્ધે...પે॰... પઞ્ઞાક્ખન્ધે... વિમુત્તિક્ખન્ધે... વિમુત્તિઞાણદસ્સનક્ખન્ધે પરિગ્ગણ્હાતીતિ મહાપઞ્ઞા. મહન્તાનિ ઠાનાઠાનાનિ...પે॰... મહાવિહારસમાપત્તિયો... મહન્તાનિ અરિયસચ્ચાનિ... મહન્તે સતિપટ્ઠાને... સમ્મપ્પધાને... ઇદ્ધિપાદે... મહન્તાનિ ઇન્દ્રિયાનિ ... બલાનિ... બોજ્ઝઙ્ગાનિ... મહન્તે અરિયમગ્ગે... મહન્તાનિ સામઞ્ઞફલાનિ... મહાઅભિઞ્ઞાયો... મહન્તં પરમત્થં નિબ્બાનં પરિગ્ગણ્હાતીતિ મહાપઞ્ઞા.

કતમા પુથુપઞ્ઞા? પુથુનાનાખન્ધેસુ ઞાણં પવત્તતીતિ પુથુપઞ્ઞા. પુથુનાનાધાતૂસુ...પે॰... પુથુનાનાઆયતનેસુ... પુથુનાનાપટિચ્ચસમુપ્પાદેસુ... પુથુનાનાસુઞ્ઞતમનુપલબ્ભેસુ... પુથુનાનાઅત્થેસુ... ધમ્મેસુ... નિરુત્તીસુ... પટિભાનેસુ... પુથુનાનાસીલક્ખન્ધેસુ... પુથુનાનાસમાધિપઞ્ઞાવિમુત્તિવિમુત્તિઞાણદસ્સનક્ખન્ધેસુ... પુથુનાનાઠાનાઠાનેસુ... પુથુનાનાવિહારસમાપત્તીસુ... પુથુનાનાઅરિયસચ્ચેસુ... પુથુનાનાસતિપટ્ઠાનેસુ... સમ્મપ્પધાનેસુ... ઇદ્ધિપાદેસુ... ઇન્દ્રિયેસુ... બલેસુ... બોજ્ઝઙ્ગેસુ... પુથુનાનાઅરિયમગ્ગેસુ... સામઞ્ઞફલેસુ... અભિઞ્ઞાસુ... પુથુનાનાજનસાધારણે ધમ્મે સમતિક્કમ્મ પરમત્થે નિબ્બાને ઞાણં પવત્તતીતિ પુથુપઞ્ઞા.

કતમા હાસપઞ્ઞા? ઇધેકચ્ચો હાસબહુલો વેદબહુલો તુટ્ઠિબહુલો પામોજ્જબહુલો સીલં પરિપૂરેતિ. ઇન્દ્રિયસંવરં પરિપૂરેતિ. ભોજને મત્તઞ્ઞુતં...પે॰... જાગરિયાનુયોગં... સીલક્ખન્ધં... સમાધિક્ખન્ધં... પઞ્ઞાક્ખન્ધં... વિમુત્તિક્ખન્ધં... વિમુત્તિઞાણદસ્સનક્ખન્ધં પરિપૂરેતીતિ હાસપઞ્ઞા. હાસબહુલો...પે॰... પામોજ્જબહુલો ઠાનાઠાનં પટિવિજ્ઝતીતિ હાસપઞ્ઞા. હાસબહુલો વિહારસમાપત્તિયો પરિપૂરેતીતિ હાસપઞ્ઞા. હાસબહુલો અરિયસચ્ચાનિ પટિવિજ્ઝતીતિ હાસપઞ્ઞા. સતિપટ્ઠાને ભાવેતિ સમ્મપ્પધાને... ઇદ્ધિપાદે... ઇન્દ્રિયાનિ... બલાનિ... બોજ્ઝઙ્ગે... અરિયમગ્ગં ભાવેતીતિ હાસપઞ્ઞા, હાસબહુલો સામઞ્ઞફલાનિ સચ્છિકરોતીતિ હાસપઞ્ઞા, અભિઞ્ઞાયો પટિવિજ્ઝતીતિ હાસપઞ્ઞા, હાસબહુલો પરમત્થં નિબ્બાનં સચ્છિકરોતીતિ હાસપઞ્ઞા.

કતમા જવનપઞ્ઞા? યં કિઞ્ચિ રૂપં અતીતાનાગતપચ્ચુપ્પન્નં અજ્ઝત્તં વા બહિદ્ધા વા ઓળારિકં વા સુખુમં વા હીનં વા પણીતં વા યં દૂરે સન્તિકે વા, સબ્બં રૂપં અનિચ્ચતો ખિપ્પં જવતીતિ જવનપઞ્ઞા. દુક્ખતો, અનત્તતો

ખિપ્પં જવતીતિ જવનપઞ્ઞા. યા કાચિ વેદના...પે॰... યા કાચિ સઞ્ઞા... યે કેચિ સઙ્ખારા... યં કિઞ્ચિ વિઞ્ઞાણં અતીતાનાગતપચ્ચુપ્પન્નં...પે॰... યં દૂરે સન્તિકે વા, સબ્બં વિઞ્ઞાણં અનિચ્ચતો... દુક્ખતો... અનત્તતો ખિપ્પં જવતીતિ જવનપઞ્ઞા. ચક્ખું...પે॰... જરામરણં અતીતાનાગતપચ્ચુપ્પન્નં અનિચ્ચતો... દુક્ખતો... અનત્તતો ખિપ્પં જવતીતિ જવનપઞ્ઞા.

રૂપં અતીતાનાગતપચ્ચુપ્પન્નં અનિચ્ચં ખયટ્ઠેન, દુક્ખં ભયટ્ઠેન, અનત્તા અસારકટ્ઠેનાતિ તુલયિત્વા તીરયિત્વા વિભાવયિત્વા વિભૂતં કત્વા રૂપનિરોધે નિબ્બાને ખિપ્પં જવતીતિ જવનપઞ્ઞા. વેદના... સઞ્ઞા... સઙ્ખારા... વિઞ્ઞાણં... ચક્ખું...પે॰... જરામરણં અતીતાનાગતપચ્ચુપ્પન્નં અનિચ્ચં ખયટ્ઠેન, દુક્ખં ભયટ્ઠેન, અનત્તા અસારકટ્ઠેનાતિ તુલયિત્વા...પે॰... વિભૂતં કત્વા જરામરણનિરોધે નિબ્બાને ખિપ્પં જવતીતિ જવનપઞ્ઞા.

રૂપં અતીતાનાગતપચ્ચુપ્પન્નં અનિચ્ચં સઙ્ખતં પટિચ્ચસમુપ્પન્નં ખયધમ્મં વયધમ્મં વિરાગધમ્મં નિરોધધમ્મન્તિ તુલયિત્વા...પે॰... વિભૂતં કત્વા રૂપનિરોધે નિબ્બાને ખિપ્પં જવતીતિ જવનપઞ્ઞા. વેદના...પે॰... સઞ્ઞા... સઙ્ખારા... વિઞ્ઞાણં... ચક્ખું...પે॰... જરામરણં અતીતાનાગતપચ્ચુપ્પન્નં અનિચ્ચં...પે॰... નિરોધધમ્મન્તિ તુલયિત્વા...પે॰... વિભૂતં કત્વા જરામરણનિરોધે નિબ્બાને ખિપ્પં જવતીતિ જવનપઞ્ઞા.

કતમા તિક્ખપઞ્ઞા? ખિપ્પં કિલેસે છિન્દતીતિ તિક્ખપઞ્ઞા. ઉપ્પન્નં કામવિતક્કં નાધિવાસેતિ. ઉપ્પન્નં બ્યાપાદવિતક્કં... ઉપ્પન્નં વિહિંસાવિતક્કં... ઉપ્પન્નુપ્પન્ને પાપકે અકુસલે ધમ્મે... ઉપ્પન્નં રાગં... ઉપ્પન્નં દોસં... મોહં... કોધં... ઉપનાહં... મક્ખં... પળાસં... ઇસ્સં... મચ્છરિયં... માયં... સાઠેય્યં... થમ્ભં... સારમ્ભં... માનં... અતિમાનં... મદં... પમાદં... સબ્બે કિલેસે... સબ્બે દુચ્ચરિતે... સબ્બે અભિસઙ્ખારે... સબ્બે ભવગામિકમ્મે નાધિવાસેતિ પજહતિ વિનોદેતિ બ્યન્તીકરોતિ અનભાવં ગમેતીતિ તિક્ખપઞ્ઞા. એકમ્હિ આસને ચત્તારો અરિયમગ્ગા, ચત્તારિ ચ સામઞ્ઞફલાનિ, ચતસ્સો ચ પટિસમ્ભિદાયો, છ અભિઞ્ઞાયો અધિગતા હોન્તિ સચ્છિકતા ફસ્સિતા પઞ્ઞાયાતિ તિક્ખપઞ્ઞા.

કતમા નિબ્બેધિકપઞ્ઞા? ઇધેકચ્ચો સબ્બસઙ્ખારેસુ ઉબ્બેગબહુલો હોતિ ઉત્તાસબહુલો ઉક્કણ્ઠનબહુલો અરતિબહુલો અનભિરતિબહુલો બહિમુખો ન રમતિ સબ્બસઙ્ખારેસુ, અનિબ્બિદ્ધપુબ્બં અપદાલિતપુબ્બં લોભક્ખન્ધં નિબ્બિજ્ઝતિ પદાલેતીતિ નિબ્બેધિકપઞ્ઞા. અનિબ્બિદ્ધપુબ્બં અપદાલિતપુબ્બં દોસક્ખન્ધં...પે॰... મોહક્ખન્ધં... કોધં... ઉપનાહં...પે॰... સબ્બે ભવગામિકમ્મે નિબ્બિજ્ઝતિ પદાલેતીતિ નિબ્બેધિકપઞ્ઞા.

૨૮. **સ સબ્બધમ્મેસુ વિસેનિભૂતો, યં કિઞ્ચિ દિટ્ઠં વ સુતં મુતં વા**તિ સો ભૂરિપઞ્ઞો ખીણાસવો યં કિઞ્ચિ દિટ્ઠં વા સુતં વા મુતં વા તેસુ સબ્બધમ્મેસુ મારસેનં વિનાસેત્વા ઠિતભાવેન વિસેનિભૂતો. **તમેવ દસ્સિન્**તિ તં એવ વિસુદ્ધદસ્સિં. **વિવટં ચરન્તન્**તિ તણ્હાછદનાદિવિગમેન વિવટં હુત્વા ચરન્તં. **કેનીધ લોકસ્મિ વિકપ્પયેય્યા**તિ કેન ઇધ લોકે તણ્હાકપ્પેન વા દિટ્ઠિકપ્પેન વા કોચિ વિકપ્પેય્ય, તેસં વા પહીનત્તા રાગાદિના પુબ્બે વુત્તેનાતિ.

કામા તે પઠમા સેનાતિઆદીસુ ચતૂસુ ગાથાસુ અયમત્થો – યસ્મા આદિતોવ અગારિયભૂતે સત્તે વત્થુકામેસુ કિલેસ**કામા** મોહયન્તિ, તે અભિભુય્ય અનગારિયભાવં ઉપગતાનં પન્તેસુ વા સેનાસનેસુ, અઞ્ઞતરઞ્ઞતરેસુ વા અધિકુસલેસુ ધમ્મેસુ **અરતિ** ઉપ્પજ્જતિ. વુત્તઞ્હેતં – ''પબ્બજિતેન ખો, આવુસો, અભિરતિ દુક્કરા''તિ (સં॰ નિ॰ ૪.૩૩૧). તતો તે પરપટિબદ્ધજીવિકત્તા **ખુપ્પિપાસા** બાધેતિ, તાય બાધિતાનં પરિયેસન**તણ્હા** ચિત્તં કિલમયતિ, અથ નેસં કિલન્તચિત્તાનં **થિનમિદ્ધં** ઓક્કમતિ તતો વિસેસમનધિગચ્છન્તાનં દુરભિસમ્ભવેસુ અરઞ્ઞવનપત્થેસુ

સેનાસનેસુ વિહરતં ઉત્રાસસઞ્ઞિતા **ભીરુ** જાયતિ, તેસં ઉસ્સઙ્કિતપરિસઙ્કિતાનં દીઘરત્તં વિવેકરસમનસ્સાદયમાનાનં વિહરતં ''ન સિયા નુ ખો એસ મગ્ગો''તિ પટિપત્તિયં **વિચિકિચ્છા** ઉપ્પજ્જતિ, તં વિનોદેત્વા વિહરતં અપ્પમત્તકેન વિસેસાધિગમેન **માનમક્ખથમ્ભા** જાયન્તિ, તેપિ વિનોદેત્વા વિહરતં તતો અધિકતરં વિસેસાધિગમં નિસ્સાય **લાભસક્કારસિલોકા** ઉપ્પજ્જન્તિ, લાભાદિમુચ્છિતા ધમ્મપટિરૂપકાનિ પકાસેન્તા **મિચ્છાયસં** અધિગન્ત્વા તત્થ ઠિતા જાતિઆદીહિ **અત્તાનં ઉક્કંસેન્તિ, પરં વમ્ભેન્તિ**. તસ્મા કામાદીનં પઠમસેનાદિભાવો વેદિતબ્બો.

એવમેતં દસવિધં સેનં ઉદ્દિસિત્વા યસ્મા સા કણ્હધમ્મસમન્નાગતત્તા કણ્હસ્સ નમુચિનો ઉપકારાય સંવત્તતિ, તસ્મા નં ''તવ સેના''તિ નિદ્દિસન્તો આહ – ''**એસા નમુચિ તે સેના, કણ્હસ્સાભિપ્પહારિની**''તિ. તત્થ **અભિપ્પહારિની**તિ સમણબ્રાહ્મણાનં ઘાતિની નિપ્પોથિની, અન્તરાયકરીતિ અત્થો. **ન નં અસૂરો જિનાતિ, જેત્વાવ લભતે સુખન્તિ** એવં તવ સેનં અસૂરો કાયે ચ જીવિતે ચ સાપેક્ખો પુરિસો ન જિનાતિ, સૂરો પન જિનાતિ, જેત્વાવ મગ્ગસુખં ફલસુખઞ્ચ અધિગચ્છતિ.

યતો ચતૂહિ અરિયમગ્ગેહીતિ યદા ચતૂહિ નિદ્દોસનિબ્બાનમગ્ગનસઙ્ખાતેહિ મગ્ગેહિ. **મારસેના**તિ મારસ્સ સેના વચનકરા કિલેસા. **પટિસેનિકરા**તિ પટિપક્ખકરા. **જિતા ચા**તિ પરાજયમાના હનિતા ચ. **પરાજિતા ચા**તિ નિગ્ગહિતા ચ. **ભગ્ગા**તિ ભિન્ના. **વિપ્પલુગ્ગા**તિ ચુણ્ણવિચુણ્ણા. **પરમ્મુખા**તિ વિમુખભાવં પાપિતા. **વિસેનિભૂતો**તિ નિક્કિલેસો હુત્વા ઠિતો.

વોદાતદસ્સિન્તિ બ્યવદાતદસ્સિં. **તાનિ છદનાની**તિ એતાનિ તણ્હાદિકિલેસછદનાનિ. **વિવટાની**તિ પાકટીકતાનિ. **વિદ્ધંસિતાની**તિ ઠિતટ્ઠાનતો અપહતાનિ. **ઉગ્ઘાટિતાની**તિ ઉપ્પાટિતાનિ. **સમુગ્ઘાટિતાની**તિ વિસેસેન ઉપ્પાટિતાનિ.

૨૯. ન કપ્પયન્તીતિ ગાથાય સમ્બન્ધો અત્થો ચ – કિઞ્ચ ભિય્યો? તે હિ તાદિસા સન્તો દ્વિન્નં કપ્પાનં પુરેક્ખારાનઞ્ચ કેનચિ **ન કપ્પયન્તિ, ન પુરેક્ખરોન્તિ**. પરમત્થં અચ્ચન્તસુદ્ધિં અધિગતત્તા અનચ્ચન્તસુદ્ધિંયેવ અકિરિયસસ્સતદિટ્ઠિં ''**અચ્ચન્તસુદ્ધી''તિ ન તે વદન્તિ. આદાનગન્થં ગતિતં વિસજ્જા**તિ ચતુબ્બિધમ્પિ રૂપાદીનં આદાયકત્તા આદાનગન્થં અત્તનો ચિત્તસન્તાને ગથિતં બદ્ધં અરિયમગ્ગસત્થેન વિસ્સજ્જ છિન્દિત્વા. સેસં પાકટમેવ.

અચ્ચન્તસુદ્ધિન્તિ અચ્ચન્તં પરમત્થં સુદ્ધિં. **સંસારસુદ્ધિ**ન્તિ સંસારતો સુદ્ધિં. **અકિરિયદિટ્ઠિ**ન્તિ કરોતો ન કરીયતિ પાપન્તિ અકિરિયદિટ્ઠિં. **સસ્સતવાદ**ન્તિ ''નિચ્ચો ધુવો સસ્સતો''તિ વચનં. **ન વદન્તિ** ન કથેન્તિ.

ગન્થાતિ નામકાયં ગન્થેન્તિ, ચુતિપટિસન્ધિવસેન વટ્ટસ્મિં ઘટેન્તીતિ ગન્થા. અભિજ્ઝા ચ સા નામકાયઘટનવસેન ગન્થો ચાતિ **અભિજ્ઝાકાયગન્થો**. હિતસુખં બ્યાપાદયતીતિ **બ્યાપાદો**. બ્યાપાદો ચ સો વુત્તનયેન ગન્થો ચાતિ **બ્યાપાદો કાયગન્થો. સીલબ્બતપરામાસો**તિ ''ઇતો બહિદ્ધા સમણબ્રાહ્મણાનં સીલેન સુદ્ધિ વતેન સુદ્ધી''તિ (ધ॰ સ॰ ૧૧૪૩, ૧૨૨૨) પરતો આમાસો. **ઇદંસચ્ચાભિનિવેસો**તિ સબ્બઞ્ઞુભાસિતમ્પિ પટિક્ખિપિત્વા ''સસ્સતો લોકો, ઇદમેવ સચ્ચં, મોઘમઞ્ઞ''ન્તિ (ધ॰ સ॰ ૧૧૪૪) ઇમિના આકારેન અભિનિવેસો ઇદંસચ્ચાભિનિવેસો. **અત્તનો દિટ્ઠિયા રાગો**તિ અત્તના અભિનિવિસિત્વા ગહિતાય દિટ્ઠિયા છન્દરાગો. **પરવાદેસુ આઘાતો**તિ પરસ્સ વચનેસુ કોપો. **અપ્પચ્ચયો**તિ અતુટ્ઠાકારો. **અત્તનો સીલં વા**તિ અત્તના સમાદિન્નં

ગોસીલાદિસીલં વા. **અત્તનો દિટ્ઠી**તિ અત્તના ગહિતા પરામટ્ઠા દિટ્ઠિ. **તેહિ ગન્થેહી**તિ એતેહિ વુત્તેહિ નામકાયઘટનેહિ. **રૂપં આદિયન્તી**તિ ચતુસમુટ્ઠાનિકં રૂપારમ્મણં આદિયન્તિ ગણ્હન્તિ. **ઉપાદિયન્તી**તિ ઉપગન્ત્વા ગણ્હન્તિ તણ્હાગહણેન. **પરામસન્તિ** દિટ્ઠિગહણેન. **અભિનિવિસન્તિ** માનગહણેન. **વટ્ટન્તિ** તેભૂમકવટ્ટં. **ગન્થે**તિ બન્ધને.

વોસજ્જિત્વા વાતિ સમ્મા વિસ્સજ્જિત્વા વા. **ગથિતે**તિ બન્ધને. **ગન્થિતે**તિ ગન્થનેન ગન્થિતે. **વિબન્ધે**તિ વિસેસેન બન્ધે. **આબન્ધે**તિ અનેકવિધેન બન્ધે. **પલિબુદ્ધે**તિ અમુઞ્ચિતે. **બન્ધને પોટયિત્વા**તિ તણ્હામાનદિટ્ઠિબન્ધનાનિ પપ્પોટયિત્વા. **વિસજ્જા**તિ ચજિત્વા.

ઇમે પન ચત્તારો ગન્થે કિલેસપટિપાટિયાપિ આહરિતું વટ્ટતિ, મગ્ગપટિપાટિયાપિ – કિલેસપટિપાટિયા અભિજ્ઝાકાયગન્થો અરહત્તમગ્ગેન પહીયતિ, બ્યાપાદો કાયગન્થો અનાગામિમગ્ગેન, સીલબ્બતપરામાસો કાયગન્થો ઇદંસચ્ચાભિનિવેસો કાયગન્થો સોતાપત્તિમગ્ગેન. મગ્ગપટિપાટિયા સીલબ્બતપરામાસો કાયગન્થો ઇદંસચ્ચાભિનિવેસો કાયગન્થો સોતાપત્તિમગ્ગેન, બ્યાપાદો કાયગન્થો અનાગામિમગ્ગેન, અભિજ્ઝાકાયગન્થો અરહત્તમગ્ગેનાતિ. એતે ચત્તારો ગન્થા યસ્સ સંવિજ્જન્તિ, તં ચુતિપટિસન્ધિવસેન વટ્ટસ્મિં ગન્થેન્તિ ઘટેન્તીતિ ગન્થા. તે ચતુપ્પભેદા અભિજ્ઝાયન્તિ એતાય, સયં વા અભિજ્ઝાયતિ, અભિજ્ઝાયનમત્તમેવ વા એસાતિ **અભિજ્ઝા**. લોભોયેવ નામકાયં ગન્થેતિ ચુતિપટિસન્ધિવસેન વટ્ટસ્મિં ઘટેતીતિ **કાયગન્થો**. બ્યાપજ્જતિ તેન ચિત્તં પૂતિભાવં ગચ્છતિ, બ્યાપાદયતિ વા વિનયાચારરૂપસમ્પત્તિહિતસુખાદીનીતિ **બ્યાપાદો**. ''ઇતો બહિદ્ધા સમણબ્રાહ્મણાનં સીલેન સુદ્ધિ વતેન સુદ્ધી''તિ પરામસનં સીલબ્બતપરામાસો, સબ્બઞ્ઞુભાસિતમ્પિ પટિક્ખિપિત્વા ''સસ્સતો લોકો, ઇદમેવ સચ્ચં, મોઘમઞ્ઞ''ન્તિઆદિના આકારેન અભિનિવિસતીતિ ઇદંસચ્ચાભિનિવેસો. **યથા વચ્છં વા**તિઆદિં વચ્છાદિવિસઙ્ખરણં ગન્થાનં વિયોગકરણે ઉપમં દસ્સેન્તો આહ.

ન જનેન્તીતિ ન ઉપ્પાદેન્તિ. **ન સઞ્જનેન્તી**તિ ન નિબ્બત્તેન્તિ. **નાભિનિબ્બત્તેન્તી**તિ ઉપસગ્ગવસેન પદં વડ્ઢિતં. ન સઞ્જનેન્તીતિ ઉપ્પાદક્ખણં. ન નિબ્બત્તેન્તિ નાભિનિબ્બત્તેન્તીતિ પવત્તિક્ખણં સન્ધાય વુત્તં.

૩૦. **સીમાતિગો**તિ ગાથા એકપુગ્ગલાધિટ્ઠાનાય દેસનાય વુત્તા. પુબ્બસદિસો એવ પનસ્સા સમ્બન્ધો, સો એવં અત્થવણ્ણનાય સદ્ધિં વેદિતબ્બો – કિઞ્ચ ભિય્યો? સો ઈદિસો ભૂરિપઞ્ઞો ચતુન્નં કિલેસસીમાનં અતીતત્તા **સીમાતિગો**, બાહિતપાપત્તા ચ **બ્રાહ્મણો**, ઇત્થમ્ભૂતસ્સ ચ **તસ્સ નત્થિ**, પરચિત્તપુબ્બેનિવાસઞાણેહિ **ઞત્વા** વા મંસદિબ્બચક્ખૂહિ **દિસ્વા** વા કિઞ્ચિ **સમુગ્ગહીતં**, અભિનિવિટ્ઠન્તિ વુત્તં હોતિ. સો ચ કામરાગાભાવતો **ન રાગરાગી** રૂપારૂપરાગાભાવતો **ન વિરાગરત્તો**, યતો એવંવિધસ્સ **તસ્સ** ''ઇદં પરમ''ન્તિ કિઞ્ચિ **ઇધ ઉગ્ગહીતં નત્થી**તિ અરહત્તનિકૂટેન દેસનં નિટ્ઠાપેસિ.

ચતસ્સો સીમાયોતિ ચત્તારો પરિચ્છેદા. **દિટ્ઠાનુસયો**તિ દિટ્ઠિ ચ સા અપ્પહીનટ્ઠેન અનુસયો ચાતિ દિટ્ઠાનુસયો. **વિચિકિચ્છાનુસયા**દીસુપિ એસેવ નયો. કેનટ્ઠેન અનુસયા? અનુસયનટ્ઠેન. કો એસ અનુસયટ્ઠો નામાતિ? અપ્પહીનટ્ઠો. એતે હિ અપ્પહીનટ્ઠેન તસ્સ તસ્સ સન્તાને અનુસેન્તિ નામ, તસ્મા ''અનુસયા''તિ વુચ્ચન્તિ. **અનુસેન્તી**તિ અનુરૂપં કારણં લભિત્વા ઉપ્પજ્જન્તીતિ અત્થો. અથાપિ સિયા – અનુસયટ્ઠો નામ અપ્પહીનાકારો, અપ્પહીનાકારો ચ ''ઉપ્પજ્જતી''તિ વત્તું ન યુજ્જતિ, તસ્મા ન અનુસયા ઉપ્પજ્જન્તીતિ. તત્રિદં પટિવચનં – અપ્પહીનાકારો અનુસયો, અનુસયોતિ પન અપ્પહીનટ્ઠેન થામગતા કિલેસા વુચ્ચન્તિ. સો ચિત્તસમ્પયુત્તો

સારમ્મણો સપ્પચ્ચયટ્ઠેન સહેતુકો એકન્તાકુસલો અતીતોપિ હોતિ અનાગતોપિ પચ્ચુપ્પન્નોપિ, તસ્મા ‘‘ઉપ્પજ્જતી’’તિ વત્તું યુજ્જતિ.

તત્રિદં પમાણં – **પટિસમ્ભિદાયં** તાવ અભિસમયકથાયં (પટિ॰ મ॰ ૩.૨૧) ‘‘પચ્ચુપ્પન્ને કિલેસે પજહતી’’તિ પુચ્છિત્વા અનુસયાનં પચ્ચુપ્પન્નભાવસ્સ અત્થિતાય ‘‘થામગતો અનુસયં પજહતી’’તિ વુત્તં. **ધમ્મસઙ્ગણિયં** મોહસ્સ પદભાજને (ધ॰ સ॰ ૩૯૦) ‘‘અવિજ્જાનુસયો અવિજ્જાપરિયુટ્ઠાનં, અવિજ્જાલઙ્ગી મોહો અકુસલમૂલં, અયં તસ્મિં સમયે મોહો હોતી’’તિ અકુસલચિત્તેન સદ્ધિં અવિજ્જાનુસયસ્સ ઉપ્પન્નભાવો વુત્તો. **કથાવત્થુસ્મિં** ‘‘અનુસયા અબ્યાકતા અનુસયા અહેતુકા અનુસયા ચિત્તવિપ્પયુત્તા’’તિ (કથા॰ ૬૦૫) સબ્બે વાદા પટિસેધિતા. **અનુસયયમકે** સત્તન્નં મહાવારાનં અઞ્ઞતરસ્મિં ઉપ્પજ્જનવારે ‘‘યસ્સ કામરાગાનુસયો ઉપ્પજ્જતિ તસ્સ પટિઘાનુસયો ઉપ્પજ્જતી’’તિઆદિ વુત્તં. તસ્મા ‘‘અનુસેન્તીતિ અનુરૂપં કારણં લભિત્વા ઉપ્પજ્જન્તી’’તિ યં વુત્તં, તં ઇમિના તન્તિપ્પમાણેન સુવુત્તન્તિ વેદિતબ્બં. યમ્પિ ‘‘ચિત્તસમ્પયુત્તો સારમ્મણો’’તિઆદિ વુત્તં, તમ્પિ સુવુત્તમેવ. અનુસયો હિ નામેસ પરિનિપ્ફન્નો ચિત્તસમ્પયુત્તો અકુસલધમ્મોતિ નિટ્ઠમેત્થ ગન્તબ્બં.

તત્થ દિટ્ઠાનુસયો ચતૂસુ દિટ્ઠિસમ્પયુત્તેસુ, વિચિકિચ્છાનુસયો વિચિકિચ્છાસહગતે, અવિજ્જાનુસયો દ્વાદસસુ અકુસલચિત્તેસુ સહજાતવસેન આરમ્મણવસેન ચ; તયોપિ અવસેસતેભૂમકધમ્મેસુ આરમ્મણવસેન દિટ્ઠિવિચિકિચ્છામોહા. કામરાગાનુસયો ચેત્થ લોભસહગતચિત્તેસુ સહજાતવસેન આરમ્મણવસેન ચ, મનાપેસુ અવસેસકામાવચરધમ્મેસુ આરમ્મણવસેન ઉપ્પજ્જમાનો લોભો. પટિઘાનુસયો દોમનસ્સસહગતચિત્તેસુ સહજાતવસેન આરમ્મણવસેન ચ, અમનાપેસુ અવસેસકામાવચરધમ્મેસુ આરમ્મણવસેનેવ ઉપ્પજ્જમાનો દોસો. માનાનુસયો દિટ્ઠિવિપ્પયુત્તલોભસહગતચિત્તેસુ સહજાતવસેન આરમ્મણવસેન ચ, દુક્ખવેદનાવજ્જેસુ અવસેસકામાવચરધમ્મેસુ રૂપારૂપાવચરધમ્મેસુ ચ આરમ્મણવસેનેવ ઉપ્પજ્જમાનો માનો. ભવરાગાનુસયો ચતૂસુ દિટ્ઠિવિપ્પયુત્તેસુ ઉપ્પજ્જમાનોપિ સહજાતવસેન વુત્તો. આરમ્મણવસેનેવ પન રૂપારૂપાવચરધમ્મેસુ ઉપ્પજ્જમાનો લોભો વુત્તો.

તત્થ **દિટ્ઠાનુસયો**તિ દ્વાસટ્ઠિવિધા દિટ્ઠિ. **વિચિકિચ્છાનુસયો**તિ અટ્ઠવત્થુકા વિચિકિચ્છા. **તદેકટ્ઠા ચ કિલેસા**તિ સહજેકટ્ઠવસેન દિટ્ઠિયા વિચિકિચ્છાય, સહજેકટ્ઠવસેન એકતો ઠિતા. **માનાનુસયો**તિ નવવિધમાનો. **પરમત્થઞાણેન વા ઞત્વા**તિ પરેસં ચિત્તાચારજાનનપઞ્ઞાય જાનિત્વા, ચેતોપરિયઞાણેન જાનિત્વાતિ વુત્તં હોતિ. **પુબ્બેનિવાસાનુસ્સતિઞાણેન વા**તિ અતીતે નિવુટ્ઠક્ખન્ધાનુસ્સરણઞાણેન જાનિત્વા. **મંસચક્ખુના વા**તિ પકતિચક્ખુના. **દિબ્બચક્ખુના વા**તિ દિબ્બસદિસેન દિબ્બવિહારસન્નિસ્સિતેન વા દિબ્બચક્ખુના પસ્સિત્વા. **રાગરત્તા**તિ રાગેન રઞ્જિતા. **યે પઞ્ચસુ કામગુણેસૂ**તિ યે પઞ્ચસુ રૂપાદિવત્થુકામકોટ્ઠાસેસુ. **વિરાગરત્તા**તિ વિરાગસઙ્ખાતાસુ રૂપારૂપસમાપત્તીસુ અતિરત્તા અલ્લીના. **યતો કામરાગો ચા**તિ યદા કામભવે રાગો ચ. **રૂપારૂપરાગેસુ**પિ એસેવ નયો.

સદ્ધમ્મપ્પજ્જોતિકાય મહાનિદ્દેસટ્ઠકથાય

સુદ્ધટ્ઠકસુત્તનિદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૫. પરમટ્ઠકસુત્તનિદ્દેસવણ્ણના

૩૧. પઞ્ચમે પરમટ્ઠકસુત્તે **પરમન્તિ દિટ્ઠીસુ પરિબ્બસાનો**તિ ઇદં પરમન્તિ ગહેત્વા સકાય સકાય દિટ્ઠિયા વસમાનો. **યદુત્તરિં કુરુતે**તિ યં અત્તનો સત્થારાદિં સેટ્ઠં કરોતિ. **હીનાતિ અઞ્ઞે તતો સબ્બમાહા**તિ તં અત્તનો સત્થારાદિં ઠપેત્વા તતો અઞ્ઞે સબ્બે ''હીના ઇમે''તિ આહ. **તસ્મા વિવાદાનિ અવીતિવત્તો**તિ તેન કારણેન સો દિટ્ઠિકલહે અવીતિવત્તોવ હોતિ.

વસન્તીતિ પઠમુપ્પન્નદિટ્ઠિવસેન વસન્તિ. **પવસન્તી**તિ પવિસિત્વા વસન્તિ. **આવસન્તી**તિ વિસેસેન વસન્તિ. **પરિવસન્તી**તિ સબ્બભાગેન વસન્તિ. તં ઉપમાય સાધેન્તો **''યથા આગારિકા વા''**તિઆદિમાહ. **આગારિકા વા**તિ ઘરસામિકા. **ઘરેસુ વસન્તી**તિ અત્તનો ઘરેસુ આસઙ્કવિરહિતા હુત્વા નિવસન્તિ. **સાપત્તિકા વા**તિ આપત્તિબહુલા. **સકિલેસા વા**તિ રાગાદિકિલેસબહુલા. **ઉત્તરિં કરોતી**તિ અતિરેકં કરોતિ. **અયં સત્થા સબ્બઞ્ઞૂ**તિ 'અયં અમ્હાકં સત્થા સબ્બં જાનાતિ'.

સબ્બે પરપ્પવાદે ખિપતીતિ સબ્બા પરલદ્ધિયો છડ્ડેતિ. **ઉક્ખિપતી**તિ નીહરતિ. **પરિક્ખિપતી**તિ પરમ્મુખે કરોતિ. **દિટ્ઠિમેધગાની**તિ દિટ્ઠિવિહેસકાનિ.

૩૨. દુતિયગાથાયત્થો – એવં અવીતિવત્તો ચ **યં દિટ્ઠે સુતે સીલવતે મુતે**તિ એતેસુ ચતૂસુ વત્થૂસુ ઉપ્પન્નદિટ્ઠિસઙ્ખાતે **અત્તનિ** પુબ્બે વુત્તપ્પકારં **આનિસંસં પસ્સતિ, તદેવ સો તત્થ** સકાય દિટ્ઠિયા આનિસંસં ''ઇદં સેટ્ઠ''ન્તિ અભિનિવિસિત્વા **અઞ્ઞં સબ્બં** પરસત્થારાદિકં **નિહીનતો પસ્સતિ**.

દ્વે આનિસંસે પસ્સતીતિ દ્વે ગુણે ઓલોકેતિ. **દિટ્ઠધમ્મિકઞ્ચા**તિ દિટ્ઠે પચ્ચક્ખે અત્તભાવે વિપચ્ચનકરણં. **સમ્પરાયિકઞ્ચા**તિ પરલોકે પટિલભિતબ્બગુણઞ્ચ. **યંદિટ્ઠિકો સત્થા**તિ યંલદ્ધિકો તિત્થાયતનસામિકો. **અલં નાગત્તાય વા**તિ નાગરાજભાવાય વા પરિયત્તં. **સુપણ્ણત્તા**દીસુપિ એસેવ નયો. **દેવત્તાય વા**તિ સમ્મુતિદેવાદિભાવાય. **આયતિં ફલપાટિકઙ્ખી હોતી**તિ અનાગતે વિપાકફલં પત્થયાનો હોતિ. **દિટ્ઠસુદ્ધિયાપિ દ્વે આનિસંસે પસ્સતી**તિ ચક્ખુવિઞ્ઞાણેન દિટ્ઠરૂપાયતનસ્સ વસેન સુદ્ધિયા હેતુત્તાપિ અત્તનો ગહિતગહણેન દ્વે ગુણે ઓલોકેતિ. **સુતસુદ્ધિયા**દીસુપિ એસેવ નયો.

૩૩. તતિયગાથાયત્થો – એવં પસ્સતો ચ **યં** અત્તનો સત્થારાદિં **નિસ્સિતો અઞ્ઞં** પરસત્થારાદિં **હીનં પસ્સતિ**, તં પન દસ્સનં **ગન્થ**મેવ **કુસલા વદન્તિ**, બન્ધનન્તિ વુત્તં હોતિ. યસ્મા એતદેવ, **તસ્મા હિ દિટ્ઠં વ સુતં મુતં વા, સીલબ્બતં ભિક્ખુ ન નિસ્સયેય્ય**, નાભિનિવેસેય્યાતિ વુત્તં હોતિ.

કુસલાતિ ખન્ધાદિજાનને છેકા. **ખન્ધકુસલા**તિ રૂપાદીસુ પઞ્ચસુ ખન્ધેસુ કુસલા. **ધાતુઆયતનપટિચ્ચસમુપ્પાદસતિપટ્ઠાનસમ્મપ્પધાનઇદ્ધિપાદઇન્દ્રિયબલબોજ્ઝઙ્ગમગ્ગફલનિબ્બાને**સુપિ એસેવ નયો. તત્થ **મગ્ગકુસલા**તિ ચતૂસુ મગ્ગેસુ. **ફલકુસલા**તિ ચતૂસુ ફલેસુ. **નિબ્બાનકુસલા**તિ દુવિધે નિબ્બાને છેકા. **તે કુસલા**તિ તે એતેસુ વુત્તપ્પકારેસુ છેકા. **એવં વદન્તી**તિ એવં કથેન્તિ. **ગન્થો એસો**તિ પસ્સતો ચ અત્તનો સત્થારાદિનિસ્સિતઞ્ચ અઞ્ઞં પરસત્થારાદિં હીનતો દસ્સનઞ્ચ ગન્થો બન્ધનો એસોતિ વદન્તિ. **લગ્ગનં એત**ન્તિ એતં

વુત્તપ્પકારં નાગદન્તે લગ્ગિતં વિય અધોલમ્બનં. **બન્ધનં એતન્તિ** નિચ્છિન્દિતું દુક્ખટ્ઠેન સઙ્ખલિકાદિબન્ધનં વિય એતં બન્ધનં. **પલિબોધો એસો**તિ સંસારતો નિક્ખમિતું અપ્પદાનટ્ઠેન એસો પલિબોધો.

૩૪. ચતુત્થગાથાયત્થો – ન કેવલં દિટ્ઠસુતાદીસુ ન નિસ્સયેય્ય, અપિચ ખો પન અસઞ્ઞાતં ઉપરૂપરિ **દિટ્ઠિમ્પિ લોકસ્મિં ન કપ્પયેય્ય**, ન જનેય્યાતિ વુત્તં હોતિ. કીદિસં? **ઞાણેન વા સીલવતેન વાપિ**, સમાપત્તિઞાણાદિઞાણેન વા સીલવતેન વા યા કપ્પિયતિ, એતં દિટ્ઠિં ન કપ્પેય્ય. ન કેવલઞ્ચ દિટ્ઠિં ન કપ્પયેય્ય, અપિચ ખો પન માનેનપિ જાતિઆદીહિ વત્થૂહિ **સમોતિ અત્તાનમનૂપનેય્ય, હીનો ન મઞ્ઞેથ વિસેસિ વાપી**તિ.

અટ્ઠસમાપત્તિઞાણેન વાતિ પઠમજ્ઝાનાદીનં અટ્ઠન્નં સમાપત્તીનં સમ્પયુત્તપઞ્ઞાય વા. **પઞ્ચાભિઞ્ઞાઞાણેન વા**તિ લોકિયાનં પઞ્ચન્નં અભિઞ્ઞાનં સમ્પયુત્તપઞ્ઞાય વા. **મિચ્છાઞાણેન વા**તિ વિપરીતસભાવેન પવત્તાય પઞ્ઞાય અમુત્તે મુત્તં પસ્સાતિ એવં ઉપ્પન્નેન મિચ્છાઞાણેન વા.

૩૫. પઞ્ચમગાથાયત્થો – એવઞ્હિ દિટ્ઠિં અકપ્પેન્તો અમઞ્ઞમાનો ચ **અત્તં પહાય અનુપાદિયાનો** યં પુબ્બે ગહિતં, તં પહાય પરં અગ્ગણ્હન્તો તસ્મિમ્પિ વુત્તપ્પકારે ઞાણે દુવિધં **નિસ્સયં નો કરોતિ**, અકરોન્તો ચ **સ વે વિયત્તેસુ** નાનાદિટ્ઠિવસેન ભિન્નેસુ સત્તેસુ **ન વગ્ગસારી** છન્દાદિવસેન અગચ્છનધમ્મો હુત્વા દ્વાસટ્ઠિયા દિટ્ઠીસુ **કિઞ્ચિ દિટ્ઠિં ન પચ્ચેતિ**, ન પચ્ચાગચ્છતીતિ વુત્તં હોતિ.

ચતૂહિ ઉપાદાનેહીતિ કામુપાદાનાદીહિ ચતૂહિ ભુસં ગહણેહિ **સ વે વિયત્તેસૂ**તિ સો પુગ્ગલો નિચ્છિતેસુ. **ભિન્નેસૂ**તિ દ્વિધા ભિન્નેસુ.

૩૬. ઇદાનિ યો સો ઇમાય ગાથાય વુત્તો ખીણાસવો, તસ્સ વણ્ણભણનત્થં "**યસ્સૂભયન્તે**"તિઆદિકા તિસ્સો ગાથાયો આહ. તત્થ પઠમગાથાય **યસ્સૂભયન્તે**તિ પુબ્બે વુત્તે ફસ્સાદિભેદે. **પણિધી**તિ તણ્હા. **ભવાભવાયા**તિ પુનપ્પુનભવાય . **ઇધ વા હુરં વા**તિ સકત્તભાવાદિભેદે ઇધ વા પરત્તભાવાદિભેદે પરત્થ વા.

ફસ્સો એકો અન્તોતિ ચક્ખુસમ્ફસ્સાદિકો એકો કોટ્ઠાસો. **ફસ્સસમુદયો**તિ વત્થારમ્મણો. યતો સમુદેતિ ઉપ્પજ્જતિ, સો સમુદયો. **દુતિયો અન્તો**તિ દુતિયો કોટ્ઠાસો. **અતીતન્તિ** અતિ ઇતં અતીતં, અતિક્કન્તન્તિ વુત્તં હોતિ. **અનાગતન્તિ** ન આગતં, અનુપ્પન્નન્તિ વુત્તં હોતિ. **સુખા વેદના**દયો વિસભાગવસેન. **નામરૂપ**દુકં નમનરુપ્પનવસેન. **અજ્ઝત્તિકા**દયો અજ્ઝત્તબાહિરવસેન. **સક્કાયા**દયો ખન્ધપઞ્ચકાનં પવત્તિસમુદયવસેન વુત્તાતિ વેદિતબ્બા.

સકત્તભાવોતિ અત્તનો અત્તભાવો. **પરત્તભાવો**તિ પરસ્સ અત્તભાવો.

૩૭. દુતિયગાથાય **દિટ્ઠે વા**તિ દિટ્ઠસુદ્ધિયા વા. એસ નયો **સુતાદીસુ**. **સઞ્ઞા**તિ સઞ્ઞાસમુટ્ઠાપિકા દિટ્ઠિ.

અપરામસન્તન્તિ તણ્હામાનદિટ્ઠીહિ ન પરામસન્તં. **અનભિનિવેસન્ત**ન્તિ તેહેવ અનભિનિવિસન્તં.

"**વિનિબદ્ધો**"**તિ વા**તિ માનેન વિનિબદ્ધોતિ વા. "**પરામટ્ઠો**"**તિ વા**તિ પરતો નિચ્ચસુખસુભાદીહિ પરામટ્ઠોતિ વા. **વિક્ખેપગતો**તિ ઉદ્ધચ્ચવસેન. **અનિટ્ઠઙ્ગતો**તિ વિચિકિચ્છાવસેન. **થામગતો**તિ અનુસયવસેન. **ગતિયા**તિ ગન્તબ્બવસેન.

૩૮. તતિયગાથાય **ધમ્માપિ તેસં ન પટિચ્છિતાસે**તિ દ્વાસટ્ઠિદિટ્ઠિગતધમ્માપિ તેસં "ઇદમેવ સચ્ચં, મોઘમઞ્ઞ"ન્તિ (ઉદા॰ ૫૪) એવં ન પટિચ્છિતા. **પારઙ્ગતો ન પચ્ચેતિ તાદી**તિ નિબ્બાનપારં ગતો તેન તેન મગ્ગેન પહીને કિલેસે પુન નાગચ્છતિ પઞ્ચહિ ચ આકારેહિ તાદી હોતીતિ. સેસં પાકટમેવ.

વીસતિવત્થુકા સક્કાયદિટ્ઠીતિ "રૂપં અત્તતો સમનુપસ્સતી"તિઆદિના (પટિ॰ મ॰ ૧.૧૩૨) નયેન એકેકસ્મિં ખન્ધે ચતૂહિ ચતૂહિ આકારેહિ પઞ્ચક્ખન્ધે પતિટ્ઠં કત્વા પવત્તા વિજ્જમાને કાયે દિટ્ઠિ. **દસવત્થુકા મિચ્છાદિટ્ઠી**તિ "નત્થિ દિન્ન"ન્તિઆદિનયપ્પવત્તા (ધ॰ સ॰ ૧૨૨૧) દિટ્ઠિ. **અન્તગ્ગાહિકાદિટ્ઠી**તિ "સસ્સતો લોકો ઇદમેવ સચ્ચં, મોઘમઞ્ઞ"ન્તિઆદિનયપ્પવત્તા (મ॰ નિ॰ ૩.૨૭) એકેકં અન્તં અત્થીતિ ગહેત્વા પવત્તા દિટ્ઠિ. **યા એવરૂપા દિટ્ઠી**તિ ઇદાનિ વુચ્ચમાનાનં એકૂનવીસપદાનં સાધારણં મૂલપદં. યા દિટ્ઠિ, તદેવ **દિટ્ઠિગતં**; યા દિટ્ઠિ, તદેવ **દિટ્ઠિગહન**ન્તિ સબ્બેસં સમ્બન્ધો કાતબ્બો. યા અયાથાવદસ્સનટ્ઠેન દિટ્ઠિ, તદેવ દિટ્ઠીસુ ગતં દસ્સનં દ્વાસટ્ઠિદિટ્ઠિયા અન્તોગતત્તાતિ **દિટ્ઠિગતં**. હેટ્ઠાપિસ્સ અત્થો વુત્તોયેવ.

દ્વિન્નં અન્તાનં એકન્તગતત્તાતિપિ **દિટ્ઠિગતં**. તત્થ **સસ્સતો**તિ નિચ્ચો. **લોકો**તિ અત્તા. "ઇધ સરીરંયેવ નસ્સતિ, અત્તા પન ઇધ પરત્થ ચ સોયેવા"તિ મઞ્ઞન્તિ. સો હિ સામઞ્ઞેવ આલોકેતીતિ કત્વા લોકોતિ મઞ્ઞતિ. **અસસ્સતો**તિ અનિચ્ચો. અત્તા સરીરેનેવ સહ નસ્સતીતિ મઞ્ઞન્તિ. **અન્તવા**તિ પરિત્તે કસિણે ઝાનં ઉપ્પાદેત્વા તં પરિત્તકસિણારમ્મણં ચેતનં "સપરિયન્તો અત્તા"તિ મઞ્ઞન્તિ. **અનન્ત વા**તિ ન અન્તવા અપ્પમાણે કસિણે ઝાનં ઉપ્પાદેત્વા તં અપ્પમાણકસિણારમ્મણં ચેતનં "અપરિયન્તો અત્તા"તિ મઞ્ઞન્તિ. **તં જીવં તં સરીર**ન્તિ જીવો ચ સરીરઞ્ચ તંયેવ. જીવોતિ અત્તા, લિઙ્ગવિપલ્લાસેન નપુંસકવચનં કતં. **સરીર**ન્તિ રાસટ્ઠેન ખન્ધપઞ્ચકં. **અઞ્ઞં જીવં અઞ્ઞં સરીર**ન્તિ અઞ્ઞો જીવો અઞ્ઞં ખન્ધપઞ્ચકં . **હોતિ તથાગતો પરં મરણા**તિ ખન્ધા ઇધેવ વિનસ્સન્તિ, સત્તો મરણતો પરં હોતિ વિજ્જતિ ન નસ્સતિ, **તથાગતો**તિ ચેતં સત્તાધિવચનન્તિ. કેચિ પન "**તથાગતો**તિ અરહા"તિ વદન્તિ. ઇમે **ન હોતી**તિ પક્ખે દોસં દિસ્વા એવં ગણ્હન્તિ. **ન હોતિ તથાગતો પરં મરણા**તિ ખન્ધાપિ ઇધેવ નસ્સન્તિ , તથાગતો ચ મરણતો પરં ન હોતિ ઉચ્છિજ્જતિ. ઇમે **હોતી**તિ પક્ખે દોસં દિસ્વા એવં ગણ્હન્તિ. **હોતિ ચ ન ચ હોતી**તિ ઇમે એકેકપક્ખપરિગ્ગહે દોસં દિસ્વા ઉભયપક્ખં ગણ્હન્તિ. **નેવ હોતિ ન ન હોતી**તિ ઇમે ઉભયપક્ખપરિગ્ગહે ઉભયદોસાપત્તિં દિસ્વા "હોતિ ચ ન હોતી"તિ ચ "નેવ હોતિ ન ન હોતી"તિ ચ અમરાવિક્ખેપપક્ખં ગણ્હન્તિ.

અયં પનેત્થ અટ્ઠકથાનયો (પટિ॰ મ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૧.૧૧૩) – "સસ્સતો લોકો"તિ વાતિઆદીહિ દસહાકારેહિ દિટ્ઠિપભેદોવ વુત્તો. તત્થ **સસ્સતો લોકો**તિ ચ ખન્ધપઞ્ચકં લોકોતિ ગહેત્વા "અયં લોકો નિચ્ચો ધુવો સબ્બકાલિકો"તિ ગણ્હન્તસ્સ સસ્સતન્તિ ગહણાકારપ્પવત્તા દિટ્ઠિ. **અસસ્સતો**તિ તમેવ લોકં "ઉચ્છિજ્જતિ વિનસ્સતી"તિ ગણ્હન્તસ્સ ઉચ્છેદગ્ગહણાકારપ્પવત્તા દિટ્ઠિ. **અન્તવા**તિ પરિત્તકસિણલાભિનો સુપ્પમત્તે વા સરાવમત્તે વા કસિણે સમાપન્નસ્સ અન્તોસમાપત્તિયં પવત્તિતરૂપારૂપધમ્મે "લોકો"તિ ચ કસિણપરિચ્છેદન્તેન "અન્તવા"તિ ચ ગણ્હન્તસ્સ "અન્તવા લોકો"તિ ગહણાકારપ્પવત્તા દિટ્ઠિ. સા સસ્સતદિટ્ઠિપિ હોતિ ઉચ્છેદદિટ્ઠિપિ. વિપુલકસિણલાભિનો પન તસ્મિં કસિણે સમાપન્નસ્સ અન્તોસમાપત્તિયં પવત્તિતરૂપારૂપધમ્મે "લોકો"તિ ચ કસિણપરિચ્છેદન્તેન ચ "અનન્તો"તિ ગણ્હન્તસ્સ "અનન્તવા લોકો"તિ ગહણાકારપ્પવત્તા દિટ્ઠિ. સા સસ્સતદિટ્ઠિ હોતિ, ઉચ્છેદદિટ્ઠિપિ. **તં જીવં તં સરીર**ન્તિ ભેદનધમ્મસ્સ સરીરસ્સેવ "જીવ"ન્તિ ગહિતત્તા "સરીરે ઉચ્છિજ્જમાને જીવમ્પિ ઉચ્છિજ્જતી"તિ ઉચ્છેદગ્ગહણાકારપ્પવત્તા દિટ્ઠિ. દુતિયપદેન સરીરતો અઞ્ઞસ્સ જીવસ્સ ગહિતત્તા "સરીરે ચ ઉચ્છિજ્જમાનેપિ જીવં ન ઉચ્છિજ્જતી"તિ સસ્સતગહણાકારપ્પવત્તા દિટ્ઠિ. **હોતિ તથાગતો**તિઆદીસુ

''સત્તો તથાગતો નામ, સો પરં મરણા હોતી''તિ ગણ્હતો પઠમા સસ્સતદિટ્ઠિ. ''ન હોતી''તિ ગણ્હતો દુતિયા ઉચ્છેદદિટ્ઠિ. ''હોતિ ચ ન ચ હોતી''તિ ગણ્હતો તતિયા એકચ્ચસસ્સતદિટ્ઠિ. ''નેવ હોતિ ન ન હોતી''તિ ગણ્હતો ચતુત્થા અમરાવિક્ખેપદિટ્ઠીતિ વુત્તપ્પકારા દસવિધા દિટ્ઠિ. યથાયોગં ભવદિટ્ઠિ ચ વિભવદિટ્ઠિ ચાતિ દ્વિધા હોતિ. તાસુ એકાપિ તેસં ખીણાસવાનં ન પટિચ્છિતાતિ અત્થો.

યે કિલેસાતિ યે કિલેસા **સોતાપત્તિમગ્ગેન પહીના**, તે કિલેસે . **ન પુનેતી**તિ ન પુન એતિ . **ન પચ્ચેતી**તિ પુન નિબ્બત્તેત્વા ન પટિએતિ, **ન પચ્ચાગચ્છતી**તિ પચ્ચભવે નાગચ્છતિ. **પઞ્ચહાકારેહિ તાદી**તિ પઞ્ચહિ કારણેહિ કોટ્ઠાસેહિ વા સદિસો. **ઇટ્ઠાનિટ્ઠે તાદી**તિ ઇટ્ઠારમ્મણે ચ અનિટ્ઠારમ્મણે ચ અનુનયપટિઘં મુઞ્ચિત્વા ઠિતત્તા દ્વીસુ સદિસો. **ચત્તાવી**તિ કિલેસે ચજિતવા. **તિણ્ણાવી**તિ સંસારં અતિક્કમિતવા. **મુત્તાવી**તિ રાગાદિતો મુત્તવા. **તંનિદ્દેસા તાદી**તિ તેન તેન સીલસદ્ધાદિના નિદ્દિસિત્વા નિદ્દિસિત્વા કથેતબ્બતો સદિસો.

તં પઞ્ચવિધં વિત્થારેત્વા કથેતુકામો ''**કથં અરહા ઇટ્ઠાનિટ્ઠે તાદી**''તિઆદિમાહ. તત્થ **લાભેપી**તિ ચતુન્નં પચ્ચયાનં લાભેપિ. **અલાભેપી**તિ તેસં અલાભેપિ. **યસેપી**તિ પરિવારેપિ. **અયસેપી**તિ પરિવારવિપત્તિયાપિ. **પસંસાયપી**તિ વણ્ણભણનાયપિ. **નિન્દાયપી**તિ ગરહાયપિ. **સુખેપી**તિ કાયિકસુખેપિ. **દુક્ખેપી**તિ કાયિકદુક્ખેપિ. **એકઞ્ચે બાહં ગન્ધેન લિમ્પેય્યુ**ન્તિ સચે એકં બાહં ચતુજાતિયગન્ધેન લેપં ઉપરૂપરિ દદેય્યું. **વાસિયા તચ્છેય્યુ**ન્તિ યદિ એકં બાહં વડ્ઢકી વાસિયા તચ્છેત્વા તચ્છેત્વા તનું કરેય્યું. **અમુસ્મિં નત્થિ રાગો**તિ અમુસ્મિં ગન્ધલેપને સિનેહો નત્થિ ન સંવિજ્જતિ. **અમુસ્મિં નત્થિ પટિઘ**ન્તિ અમુસ્મિં વાસિયા તચ્છને પટિહનનસઞ્ઞાતં પટિઘં કોપં નત્થિ ન સંવિજ્જતિ. **અનુનયપટિઘવિપ્પહીનો**તિ સિનેહઞ્ચ કોપઞ્ચ પજહિત્વા ઠિતો. **ઉગ્ઘાતિનિઘાતિવીતિવત્તો**તિ અનુનયવસેન અનુગ્ગહઞ્ચ પટિઘવસેન નિગ્ગહઞ્ચ અતિક્કમિત્વા ઠિતો. **અનુરોધવિરોધસમતિક્કન્તો**તિ અનુનયઞ્ચ પટિઘઞ્ચ સમ્મા અતિક્કન્તો.

સીલે સતીતિ સીલે સંવિજ્જમાને. **સીલવા**તિ સીલસમ્પન્નો. તેન નિદ્દેસં કથનં લભતીતિ **તાદી. સદ્ધાય સતિ સદ્ધો**તિ એવમાદીસુપિ એસેવ નયો.

સદ્ધમ્મપ્પજ્જોતિકાય મહાનિદ્દેસટ્ઠકથાય

પરમટ્ઠકસુત્તનિદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૬. જરાસુત્તનિદ્દેસવણ્ણના

૩૯. છટ્ઠે જરાસુત્તે **અપ્પં વત જીવિતં ઇદ**ન્તિ ઇદં વત મનુસ્સાનં જીવિતં અપ્પકં પરિત્તં ઠિતિપરિત્તતાય સરસપરિત્તતાયાતિ ગુહટ્ઠકસુત્તેપિ વુત્તનયમેતં. **ઓરં વસ્સસતાપિ મિય્યતી**તિ વસ્સસતા ઓરં કલલાદિકાલેપિ મિય્યતિ. **અતિચ્ચા**તિ વસ્સસતં અતિક્કમિત્વા. **જરસાપિ મિય્યતી**તિ જરાય મિય્યતિ. ઇતો પરં ગુહટ્ઠકસુત્તવણ્ણનાય વુત્તનયેનેવ ગહેતબ્બં.

અપ્પન્તિ મન્દં. **ગમનીયો સમ્પરાયો**તિ પરલોકો ગન્તબ્બો. **કલલકાલેપી**તિ એત્થ કલલકાલં નામ પટિસન્ધિક્ખણે તીહિ જાતિઉણ્ણંસૂહિ કતસુત્તગ્ગે ઠિતતેલબિન્દુપ્પમાણં અચ્છં વિપ્પસન્નકલલં હોતિ. યં સન્ધાય વુત્તં –

> ‘‘તિલતેલસ્સ યથા બિન્દુ, સપ્પિમણ્ડો અનાવિલો;
> એવં વણ્ણપ્પટિભાગં, કલલં સમ્પવુચ્ચતી’’તિ. (સં॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧.૨૩૫; વિભ॰ અટ્ઠ॰ ૨૬ પકિણ્ણકકથા);

તસ્મિં કલલકાલેપિ. **ચવતી**તિ જીવિતં ગળતિ. **મરતી**તિ જીવિતવિયોગં આપજ્જતિ. **અન્તરધાયતી**તિ અદસ્સનં પાપુણાતિ. **વિપ્પલુજ્જતી**તિ છિજ્જતિ. ‘‘અણ્ડજયોનિયા **ચવતિ**. જલાબુજયોનિયા **મરતિ**. સંસેદજયોનિયા **અન્તરધાયતિ**. ઓપપાતિકયોનિયા **વિપ્પલુજ્જતી**’’તિ એવમેકે વણ્ણયન્તિ. **અબ્બુદકાલેપી**તિ અબ્બુદં નામ કલલતો સત્તાહચ્ચયેન મંસધોવનઉદકવણ્ણં હોતિ, કલલન્તિ નામં અન્તરધાયતિ. વુત્તમ્પિ ચેતં –

> ‘‘સત્તાહં કલલં હોતિ, પરિપક્કં સમૂહતં;
> વિવટ્ટમાનં તબ્ભાવં, અબ્બુદં નામ જાયતી’’તિ. (સં॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧.૨૩૫);

તસ્મિં અબ્બુદકાલેપિ. **પેસિકાલેપી**તિ તસ્માપિ અબ્બુદા સત્તાહચ્ચયેન વિલીનતિપુસદિસા પેસિ નામ સઞ્જાયતિ. સા મરિચફાણિતેન દીપેતબ્બા. ગામદારિકા હિ સુપક્કાનિ મરિચાનિ ગહેત્વા સાટકન્તે ભણ્ડિકં કત્વા પીળેત્વા મણ્ડં આદાય કપાલે પક્ખિપિત્વા આતપે ઠપેન્તિ, તં સુક્ખમાનં સબ્બભાગેહિ મુચ્ચતિ. એવરૂપા પેસિ હોતિ, અબ્બુદન્તિ નામં અન્તરધાયતિ. વુત્તમ્પિ ચેતં –

> ‘‘સત્તાહં અબ્બુદં હોતિ, પરિપક્કં સમૂહતં;
> વિવટ્ટમાનં તબ્ભાવં, પેસિ નામ પજાયતી’’તિ. (સં॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧.૨૩૫);

તસ્મિં પેસિકાલેપિ. **ઘનકાલેપી**તિ તતોપિ પેસિતો સત્તાહચ્ચયેન કુક્કુટણ્ડસણ્ઠાનો ઘનો નામ મંસપિણ્ડો નિબ્બત્તતિ, પેસીતિ નામં અન્તરધાયતિ. વુત્તમ્પિ ચેતં –

> ‘‘સત્તાહં પેસિ ભવતિ, પરિપક્કં સમૂહતં;
> વિવટ્ટમાનં તબ્ભાવં, ઘનોતિ નામ જાયતિ.

> ‘‘યથા કુક્કુટિયા અણ્ડં, સમન્તા પરિમણ્ડલં;

એવં ધનસ્સ સણ્ઠાનં, નિબ્બત્તં કમ્મપચ્ચયા’’તિ. (સં॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧.૨૩૫);

તસ્મિં ઘનકાલેપિ. **પસાખકાલેપી**તિ પઞ્ચમે સત્તાહે દ્વિન્નં દ્વિન્નં હત્થપાદાનં સીસસ્સ ચત્થાય પઞ્ચ પીળકા જાયન્તિ, યં સન્ધાય વુત્તં – ‘‘પઞ્ચમે, ભિક્ખવે, સત્તાહે પઞ્ચ પીળકા સણ્ઠહન્તિ કમ્મતો’’તિ. તસ્મિં પસાખકાલેપિ. તતો પરં છટ્ઠસત્તમાદીનિ સત્તાહાનિ અતિક્કમ્મ દેસનં સઙ્ખિપિત્વા દ્વાચત્તાલીસસત્તાહે પરિણતકાલે કેસલોમનખાદીનં ઉપ્પત્તિકાલઞ્ચ. તસ્સ ચ નાભિતો ઉટ્ઠિતો નાળો માતુ ઉદરપટલેન એકાબદ્ધો હોતિ, સો ઉપ્પલદણ્ડકો વિય છિદ્દો, તેન આહારરસો સંસરિત્વા આહારસમુટ્ઠાનરૂપં સમુટ્ઠાપેતિ. એવં સો દસમાસે યાપેતિ, તં સબ્બં અવત્વા ‘‘**સૂતિઘરે**’’તિ આહ. યં સન્ધાય વુત્તં –

‘‘કેસા લોમા નખાનિ ચ’’;
‘‘યઞ્ચસ્સ ભુઞ્જતી માતા, અન્નં પાનઞ્ચ ભોજનં;
તેન સો તત્થ યાપેતિ, માતુકુચ્છિગતો નરો’’તિ. (સં॰ નિ॰ ૧.૨૩૫; કથા॰ ૬૯૨);

તત્થ **સૂતિઘરે**તિ સૂતિકઘરે, વિજાયનઘરેતિ અત્થો. ‘‘સૂતિકાઘરે’’તિ વા પાઠો, સૂતિકાયાતિ પદચ્છેદો. **અડ્ઢમાસિકોપી**તિ જાતદિવસતો પટ્ઠાય અડ્ઢમાસો એતસ્સ અત્થીતિ અડ્ઢમાસિકો. **દ્વેમાસિકા**દીસુપિ એસેવ નયો. જાતદિવસતો પટ્ઠાય એકં સંવચ્છરં એતસ્સ અત્થીતિ સંવચ્છરિકો. ઉપરિ **દ્વેવસ્સિકા**દીસુપિ એસેવ નયો.

યદા જિણ્ણો હોતીતિ યસ્મિં કાલે જરાજિણ્ણો ભવતિ જજ્જરીભૂતો. **વુડ્ઢો**તિ વયોવુડ્ઢો. **મહલ્લકો**તિ જાતિમહલ્લકો. **અદ્ધગતો**તિ તયો અદ્ધે અતિક્કન્તો. **વયોઅનુપ્પત્તો**તિ તતિયં વયં અનુપ્પત્તો. **ખણ્ડદન્તો**તિ અન્તરન્તરા પતિતા દન્તા ફાલિતા ચ જરાનુભાવેન ખણ્ડા દન્તા જાતા અસ્સાતિ ખણ્ડદન્તો. **પલિતકેસો**તિ પણ્ડરકેસો. **વિલૂન**ન્તિ લુઞ્ચિત્વા ગહિતકેસા વિય ખલ્લાટસીસો . **ખલિતસિરો**તિ મહાખલ્લાટસીસો. **વલિન**ન્તિ સઞ્જાતવલિ. **તિલકાહતગત્તો**તિ સેતતિલકકાળતિલકેહિ વિકિણ્ણસરીરો. **ભોગ્ગો**તિ ભગ્ગો, ઇમિનાપિસ્સ વઙ્કભાવં દીપેતિ. **દણ્ડપરાયણો**તિ દણ્ડપટિસ્સરણો દણ્ડદુતિયો. **સો જરાયપી**તિ સો પુગ્ગલો જરાયપિ અભિભૂતો મરતિ. **નત્થિ મરણમ્હા મોક્ખો**તિ મરણતો મુઞ્ચનુપાયો નત્થિ નુપલબ્ભતિ.

ફલાનમિવ પક્કાનં, પાતો પતનતો ભયન્તિ પરિપાકગતાનં સિથિલવણ્ટાનં પનસફલાદિપક્કાનં પચ્ચૂસકાલે અવસ્સં પતિસ્સન્તીતિ ફલસામિકાનં ભાયમાનાનં વિય. **એવં જાતાન મચ્ચાનં, નિચ્ચં મરણતો ભય**ન્તિ એવમેવ ઉપ્પન્નાનં સત્તાનં મચ્ચુસઙ્ખાતમરણતો સતતં કાલં ભયં.

યથાપિ કુમ્ભકારસ્સાતિ યથા નામ મત્તિકાભાજનં કરોન્તસ્સ. **કતં મત્તિકભાજન**ન્તિ (સુ॰ નિ॰ ૫૮૨) તેન નિટ્ઠાપિતભાજનં. **સબ્બં ભેદનપરિયન્ત**ન્તિ પક્કાપક્કં સબ્બં ભેદનં ભિજ્જપરિયન્તં અવસાનં અસ્સાતિ ભેદનપરિયન્તં. **એવં મચ્ચાન જીવિત**ન્તિ એવમેવ સત્તાનં આયુસઙ્ખારં.

દહરા ચ મહન્તા ચાતિ તરુણા ચ મહલ્લકા ચ. **યે બાલા યે ચ પણ્ડિતા**તિ યે ચ અસ્સાસપસ્સાસાયત્તા જીવિતા બાલા યે ચ પણ્ડિચ્ચેન સમન્નાગતા બુદ્ધાદયો. **સબ્બે મચ્ચુવસં યન્તી**તિ એતે વુત્તપ્પકારા દહરાદયો સબ્બે મચ્ચુનો ઇસ્સરિયં ઉપગચ્છન્તિ.

તેસં મચ્ચુપરેતાનન્તિ એતેસં મચ્ચુના પરિવારિતાનં. **ગચ્છતં પરલોકતોતિ** ઇતો મનુસ્સલોકતો પરલોકં ગચ્છન્તાનં. **ન પિતા તાયતે પુત્તન્તિ** પિતા પુત્તં ન રક્ખતિ. **ઞાતી વા પન ઞાતકેતિ** માતાપિતિપક્ખિકા ઞાતી વા તેયેવ ઞાતકે રક્ખિતું ન સક્કોન્તિ.

પેક્ખતઞ્ઞેવ ઞાતીનન્તિ વુત્તવિધાનંયેવ ઞાતીનં પેક્ખન્તાનંયેવ ઓલોકેન્તાનંયેવ. **પસ્સ લાલપ્પતં પુથૂતિ પસ્સાતિ** આલપનં. લાલપન્તાનં વિલપન્તાનં પુથૂનં નાનપ્પકારાનં. **એકમેકોવ મચ્ચાનં, ગોવજ્ઝો વિય નિય્યતીતિ** સત્તાનં એકમેકો વધાય નિય્યમાનગોણો વિય મરણાય નિય્યતિ પાપુણીયતિ. **એવમબ્ભાહતો લોકોતિ** એવમેવ સત્તલોકો ભુસં આહતો. **મચ્ચુના ચ જરાય ચાતિ** મરણેન ચ જરાય ચ અભિભૂતો.

૪૦. **મમાયિતેતિ** મમાયિતવત્થુકારણા. **વિનાભાવં સન્તમેવિદન્તિ** સન્તં વિજ્જમાનં વિનાભાવમેવ ઇદં, ન સક્કા અવિનાભાવેન ભવિતુન્તિ વુત્તં હોતિ.

સોચન્તીતિ ચિત્તેન સોચનં કરોન્તિ. **કિલમન્તીતિ** કાયેન કિલમથં પાપુણન્તિ. **પરિદેવન્તીતિ** નાનાવિધં વાચાવિલાપં ભણન્તિ. **ઉરત્તાળિં કન્દન્તીતિ** ઉરં તાળેત્વા તાળેત્વા કન્દન્તિ. **સમ્મોહં આપજ્જન્તીતિ** સમ્મોહભાવં પાપુણન્તિ.

અનિચ્ચોતિ હુત્વા અભાવટ્ઠેન. **સઙ્ખતોતિ** પચ્ચયેહિ સઙ્ગમ્મ કતો. **પટિચ્ચસમુપ્પન્નોતિ** પચ્ચયસામગ્ગિં પટિચ્ચ ન પચ્ચક્ખાય સહ સમ્મા ચ ઉપ્પન્નો. **ખયધમ્મોતિ** ખયં ગમનસભાવો. **વયધમ્મોતિ** વયં ગમનસભાવો, ભઙ્ગવસેન ભઙ્ગગમનસભાવોતિ અત્થો. **વિરાગધમ્મોતિ** વિરજ્જનસભાવો. **નિરોધધમ્મોતિ** નિરુજ્ઝનસભાવો. **ય્વાયં પરિગ્ગહોતિ** યો અયં પરિગ્ગહો. ''યાય પરિગ્ગહો''તિપિ પાઠો, અયમેવ પદચ્છેદો. **નિચ્ચોતિ** સતતકાલિકો. **ધુવોતિ** થિરો. **સસ્સતોતિ** અચવનો. **અવિપરિણામધમ્મોતિ** પકતિઅજહનસભાવો. **સસ્સતિ સમં તથેવ ઠસ્સતીતિ** ચન્દસૂરિયસિનેરુમહાસમુદ્દપથવીપબ્બતાદયો વિય તિટ્ઠેય્ય.

નાનાભાવોતિ જાતિયા નાનાભાવો. **વિનાભાવોતિ** મરણેન વિયોગભાવો. **અઞ્ઞથાભાવોતિ** સબ્ભાવતો અઞ્ઞથાભાવો. **પુરિમાનં પુરિમાનં ખન્ધાનન્તિ** અનન્તરે પુરે ઉપ્પન્નાનં ખન્ધાનં. **વિપરિણામઞ્ઞથાભાવાતિ** પકતિભાવં જહિત્વા અઞ્ઞથાભાવેન. પચ્છિમા પચ્છિમા ખન્ધાદયો પવત્તન્તિ ઉપ્પજ્જન્તીતિ સમ્બન્ધો.

સબ્બં ઘરાવાસપલિબોધન્તિ સકલં ગિહિભાવજટં. **ઞાતિમિત્તામચ્ચપલિબોધન્તિ** માતાપિતુપક્ખિકા **ઞાતી, મિત્તા** સહાયા, **અમચ્ચા** ભચ્ચા. **સન્નિધિપલિબોધન્તિ** નિધાનજટં છિન્દિત્વા. **કેસમસ્સું ઓહારેત્વાતિ** કેસે ચ મસ્સૂનિ ચ ઓરોપયિત્વા. **કાસાયાનિ વત્થાનીતિ** કસાયરસપીતાનિ વત્થાનિ.

૪૧. **મામકોતિ** મમ ઉપાસકો ભિક્ખુ વાતિ સઙ્ખં ગતો, બુદ્ધાદીનિ વા વત્થૂનિ મમાયમાનો.

તેસં તેસં સત્તાનન્તિ અનેકેસં સત્તાનં સાધારણનિદ્દેસો. ''યઞ્ઞદત્તસ્સ મરણં, સોમદત્તસ્સ મરણ''ન્તિ એવઞ્હિ દિવસમ્પિ કથિયમાને નેવ સત્તા પરિયાદાનં ગચ્છન્તિ, ન સબ્બં અપરત્તદીપનં સિજ્ઝતિ. ઇમેહિ પન દ્વીહિ પદેહિ ન કોચિ સત્તો અપરિયાદિન્નો હોતિ, ન કિઞ્ચિ અપરત્તાદીપનં ન સિજ્ઝતિ. **તમ્હા તમ્હાતિ** અયં ગતિવસેન અનેકેસં નિકાયાનં સાધારણનિદ્દેસો. **સત્તનિકાયાતિ** સત્તાનં નિકાયા, સત્તઘટા સત્તસમૂહાતિ અત્થો. **ચુતીતિ** ચવનવસેન વુત્તં. એકચતુપઞ્ચક્ખન્ધાય ચુતિયા સામઞ્ઞવચનમેતં. **ચવનતાતિ** ભાવવચનેન લક્ખણનિદસ્સનં. **ભેદોતિ**

ચુતિખન્ધાનં ભઙ્ગુપ્પત્તિપરિદીપનં. **અન્તરધાનન્તિ** ઘટસ્સ વિય ભિન્નસ્સ ભિન્નાનં ખન્ધાનં યેન કેનચિ પરિયાયેન ઠાનાભાવપરિદીપનં. **મચ્ચુમરણન્તિ** મચ્ચુસઙ્ખાતં મરણં, ન ખણિકમરણં. કાલો નામ અન્તકો, તસ્સ કિરિયાતિ **કાલંકિરિયા**. એત્તાવતા સમ્મુતિમરણં દીપિતં. ઇદાનિ પરમત્થેન દીપેતું "**ખન્ધાનં ભેદો**"તિઆદિમાહ. પરમત્થેન હિ ખન્ધાયેવ ભિજ્જન્તિ, ન સત્તો નામ કોચિ મરતિ. ખન્ધેસુ પન ભિજ્જમાનેસુ સત્તો મરતિ, ભિન્નેસુ ''મતો''તિ વોહારો હોતિ.

એત્થ ચ ચતુવોકારપઞ્ચવોકારવસેન ખન્ધાનં ભેદો, એકવોકારવસેન કળેવરસ્સ નિક્ખેપો. ચતુવોકારવસેન વા ખન્ધાનં ભેદો, સેસદ્વયવસેન કળેવરસ્સ નિક્ખેપો વેદિતબ્બો. કસ્મા? કામરૂપભવદ્વયેપિ રૂપકાયસઙ્ખાતસ્સ કળેવરસ્સ સબ્ભાવતો. યસ્મા વા ચાતુમહારાજિકાદીસુ ખન્ધા ભિજ્જન્તેવ, ન કિઞ્ચિ નિક્ખિપન્તિ, તસ્મા તેસં વસેન ખન્ધાનં ભેદો, મનુસ્સાદીસુ કળેવરસ્સ નિક્ખેપો. એત્થ ચ કળેવરસ્સ નિક્ખેપકરણતો મરણં ''કળેવરસ્સ નિક્ખેપો''તિ વુત્તં. **જીવિતિન્દ્રિયસ્સુપચ્છેદો**તિ ઇમિના ઇન્દ્રિયબદ્ધસ્સેવ મરણં નામ હોતિ, અનિન્દ્રિયબદ્ધસ્સ મરણં નામ નત્થીતિ દસ્સેતિ. ''સસ્સં મતં, રુક્ખો મતો''તિ ઇદં પન વોહારમત્તમેવ. અત્થતો પન એવરૂપાનિ વચનાનિ સસ્સાદીનં ખયવયભાવમેવ દીપેન્તિ. **રૂપગતન્તિ** રૂપમેવ રૂપગતં. **વેદનાગતન્તિ**આદીસુપિ એસેવ નયો.

તત્થ **પુબ્બેવ મચ્ચન્તિ** મચ્ચં વા ભોગા પુબ્બેવ પઠમતરઞ્ઞેવ વિજહન્તિ. મચ્ચો વા તે ભોગે પુબ્બતરં જહતિ. **કામકામી**તિ ચોરરાજાનં આલપતિ. અમ્ભો કામે કામયમાન કામકામિ ભોગિનો નામ લોકે અસસ્સતા, ભોગેસુ વા નટ્ઠેસુ જીવમાના ચ અભોગિનો હોન્તિ. ભોગે વા પહાય સયં નસ્સન્તિ, તસ્મા અહં મહાજનસ્સ સોકકાલેપિ ન સોચામીતિ અત્થો.

વિદિતા મયા સત્તુક લોકધમ્માતિ ચોરરાજાનં આલપન્તો આહ. અમ્ભો સત્તુક મયા લાભો અલાભો યસો અયસોતિઆદયો લોકધમ્મા વિદિતા. યથેવ હિ ચન્દો ઉદેતિ ચ પૂરતિ ચ પુન ચ ખીયતિ, યથા ચ સૂરિયો અન્ધકારં વિધમેન્તો મહન્તં લોકપ્પદેસં તપિત્વાન પુન સાયં અત્થં પલેતિ અત્થં ગચ્છતિ ન દિસ્સતિ, એવમેવ ભોગા ઉપ્પજ્જન્તિ ચ વિનસ્સન્તિ ચ, તત્થ કિં સોકેન, તસ્મા ન સોચામીતિ અત્થો.

તણ્હામઞ્ઞનાય મઞ્ઞતીતિ તણ્હાય જનિતમાનમઞ્ઞનાય મઞ્ઞતિ. **માનં કરોતિ દિટ્ઠિમઞ્ઞનાયા**તિ દિટ્ઠિં ઉપનિસ્સયં કત્વા ઉપ્પન્નાય મઞ્ઞનાય. **માનમઞ્ઞનાયા**તિ સહજાતમાનમઞ્ઞનાય. **કિલેસમઞ્ઞનાયા**તિ વુત્તપ્પકારાય ઉપતાપનટ્ઠેન કિલેસમઞ્ઞનાય મઞ્ઞતિ.

કુહાતિ વિમ્હાપકા. **થદ્ધા**તિ ખાણુ વિય થદ્ધા. **લપા**તિ પચ્ચયનિમિત્તેન લપનકા.

૪૨. **સઙ્ગતન્તિ** સમાગતં, દિટ્ઠં કુટ્ઠં વા. **પિયાયિતન્તિ** પિયકતં.

સઙ્ગતન્તિ સમ્મુખીભૂતં. **સમાગતન્તિ** સમીપં આગતં. **સમાહિતન્તિ** એકીભૂતં. **સન્નિપતિતન્તિ** પિણ્ડિતં. **સુપિનગતો**તિ સુપિનં પવિટ્ઠો. **સેનાબ્યૂહં પસ્સતી**તિ સેનાસન્નિવેસં દક્ખતિ. **આરામરામણેય્યકન્તિ** પુપ્ફારામાદીનં રમણીયભાવં. **વનરામણેય્યકા**દીસુપિ એસેવ નયો. **પેતન્તિ** ઇતો પરલોકં ગતં. **કાલઙ્કતન્તિ** મતં.

૪૩. **નામંયેવાવસિસ્સતિ** , **અક્ખેય્યન્તિ** સબ્બં રૂપાદિધમ્મજાતં પહીયતિ, નામમત્તમેવ તુ અવસિસ્સતિ ''બુદ્ધરક્ખિતો ધમ્મરક્ખિતો''તિ એવં અક્ખાતું કથેતું.

યે ચક્ખુવિઞ્ઞાણાભિસમ્ભૂતાતિ યે સયં ચક્ખુવિઞ્ઞાણેન અભિસમ્ભૂતા રાસિકતા દિટ્ઠા ચતુસમુટ્ઠાનિકા રૂપા. **સોતવિઞ્ઞાણાભિસમ્ભૂતા**તિ પરતોઘોસેન સોતવિઞ્ઞાણેન રાસિકતા સુતા દ્વિસમુટ્ઠાનિકા સદ્દા.

૪૪. **મુનયો**તિ ખીણાસવમુનયો. **ખેમદસ્સિનો**તિ નિબ્બાનદસ્સિનો.

સોકોતિ સોકનિદ્દેસે – બ્યસતીતિ બ્યસનં, હિતસુખં ખિપતિ વિદ્ધંસેતીતિ અત્થો. ઞાતીનં બ્યસનં ઞાતિબ્યસનં, ચોરરોગભયાદીહિ ઞાતિક્ખયો ઞાતિવિનાસોતિ અત્થો. તેન **ઞાતિબ્યસનેન. ફુટ્ઠસ્સા**તિ અજ્ઝોત્થટસ્સ, અભિભૂતસ્સ સમન્નાગતસ્સાતિ અત્થો. સેસેસુપિ એસેવ નયો. અયં પન વિસેસો – ભોગાનં બ્યસનં **ભોગબ્યસનં**, રાજચોરાદિવસેન ભોગક્ખયો ભોગવિનાસોતિ અત્થો. રોગોયેવ બ્યસનં **રોગબ્યસનં**. રોગો હિ આરોગ્યં બ્યસતિ વિનાસેતીતિ બ્યસનં. સીલસ્સ બ્યસનં **સીલબ્યસનં**, દુસ્સિલ્યસ્સેતં નામં. સમ્માદિટ્ઠિં વિનાસયમાના ઉપ્પન્ના દિટ્ઠિયેવ બ્યસનં **દિટ્ઠિબ્યસનં**. એત્થ ચ પુરિમાનિ દ્વે અનિપ્ફન્નાનિ, પચ્છિમાનિ તીણિ નિપ્ફન્નાનિ તિલક્ખણબ્ભાહતાનિ. પુરિમાનિ ચ તીણિ નેવ કુસલાનિ નાકુસલાનિ, સીલદિટ્ઠિબ્યસનદ્વયં અકુસલં.

અઞ્ઞતરઞ્ઞતરેનાતિ ગહિતેસુ વા યેન કેનચિ અગ્ગહિતેસુ વા મિત્તામચ્ચબ્યસનાદીસુ યેન કેનચિ. **સમન્નાગતસ્સા**તિ સમનુબન્ધસ્સ અપરિમુચ્ચમાનસ્સ. **અઞ્ઞતરઞ્ઞતરેન દુક્ખધમ્મેના**તિ યેન કેનચિ સોકદુક્ખસ્સ ઉપ્પત્તિહેતુના. **સોકો**તિ સોચનકવસેન સોકો. ઇદં તેહિ કારણેહિ ઉપ્પજ્જનકસોકસ્સ સભાવપચ્ચત્તં. **સોચના**તિ સોચનાકારો. **સોચિતત્તન્તિ** સોચિતભાવો. **અન્તોસોકો**તિ અબ્ભન્તરસોકો. દુતિયપદં ઉપસગ્ગેન વડ્ઢિતં. સો હિ અબ્ભન્તરં સુક્ખાપેન્તો વિય પરિસુક્ખાપેન્તો વિય ઉપ્પજ્જતીતિ ''અન્તોસોકો અન્તોપરિસોકો''તિ વુચ્ચતિ. **અન્તોદાહો**તિ અબ્ભન્તરદાહો. દુતિયપદં ઉપસગ્ગેન વડ્ઢિતં. **ચેતસો પરિજ્ઝાયના**તિ ચિત્તસ્સ ઝાનનાકારો. સોકો હિ ઉપ્પજ્જમાનો અગ્ગિ વિય ચિત્તં ઝાપેતિ દહતિ, ''ચિત્તં મે ઝામં, ન મે કિઞ્ચિ પટિભાતી''તિ વદાપેતિ. દુક્ખિતો મનો દુમ્મનો, તસ્સ ભાવો **દોમનસ્સં**. અનુપવિટ્ઠટ્ઠેન સોકોવ સલ્લન્તિ **સોકસલ્લં**.

પરિદેવનિદ્દેસે – ''મય્હં ધીતા, મય્હં પુત્તો''તિ એવં આદિસ્સ આદિસ્સ દેવન્તિ રોદન્તિ એતેનાતિ **આદેવો**. તં તં વણ્ણં પરિકિત્તેત્વા પરિકિત્તેત્વા દેવન્તિ એતેનાતિ **પરિદેવો**. તતો પરાનિ દ્વે દ્વે પદાનિ પુરિમદ્વયસ્સેવ આકારભાવનિદ્દેસવસેન વુત્તાનિ. **વાચા**તિ વચનં. **પલાપો**તિ તુચ્છં નિરત્થકવચનં . ઉપ્પડ્ઢભણિતઅઞ્ઞભણિતાદિવસેન વિરૂપો પલાપો **વિપ્પલાપો. લાલપ્પો**તિ પુનપ્પુનં લપનં. લાલપ્પનાકારો **લાલપ્પના**. લાલપ્પિતસ્સ ભાવો **લાલપ્પિતત્તં**. મચ્છરિયાદીનિ વુત્તત્થાનેવ.

૪૫. સત્તમગાથા એવં મરણબ્ભાહતે લોકે અનુરૂપપટિપત્તિદસ્સનત્થં વુત્તા. તત્થ **પતિલીનચરસ્સા**તિ તતો તતો પતિલીનં ચિત્તં કત્વા ચરન્તસ્સ. **ભિક્ખુનો**તિ કલ્યાણપુથુજ્જનસ્સ વા સેક્ખસ્સ વા. **સામગ્ગિયમાહુ તસ્સ તં, યો અત્તાનં ભવને ન દસ્સયે**તિ તસ્સેતં પતિરૂપમાહુ, યો એવંપટિપન્નો નિરયાદિભેદે ભવને અત્તાનં ન દસ્સયે. એવઞ્હિ સો ઇમમ્હા મરણા મુચ્ચેય્યાતિ અધિપ્પાયો.

પતિલીનચરા વુચ્ચન્તીતિ તતો તતો લીનચિત્તાચારા કથીયન્તિ. **સત્ત સેક્ખા**તિ અધિસીલાદીસુ તીસુ સિક્ખાસુ સિક્ખન્તીતિ સોતાપત્તિમગ્ગટ્ઠં આદિં કત્વા યાવ અરહત્તમગ્ગટ્ઠા સત્ત સેક્ખા. **અરહા**તિ ફલટ્ઠો. સો નિટ્ઠિતચિત્તત્તા **પતિલીનો**. સેક્ખાનં પતિલીનચરણભાવે કારણં દસ્સેન્તો ''**કિં કારણા**''તિઆદિમાહ. **તે તતો તતો**તિ તે સત્ત સેક્ખા તેહિ તેહિ આરમ્મણેહિ **ચિત્તં પતિલીનેન્તા**તિ અત્તનો ચિત્તં નિલીનેન્તા. **પતિકુટેન્તા**તિ સઙ્કોચેન્તા.

પતિવટ્ટેન્તાતિ કટસારકં વિય આભુજેન્તા. **સન્નિરુદ્ધન્તા**તિ સન્નિરુજ્ઝન્તા. **સન્નિગણ્હન્તા**તિ નિગ્ગહં કુરુમાના. **સન્નિવારેન્તા**તિ વારયમાના. **રક્ખન્તા**તિ રક્ખં કુરુમાના. **ગોપેન્તા**તિ ચિત્તમઞ્જૂસાય ગોપયમાના.

ઇદાનિ દ્વારવસેન દસ્સેન્તો ''**ચક્ખુદ્વારે**''તિઆદિમાહ. તત્થ **ચક્ખુદ્વારે**તિ ચક્ખુવિઞ્ઞાણદ્વારે. **સોતદ્વારા**દીસુપિ એસેવ નયો. **ભિક્ખુનોતિ પુથુજ્જનકલ્યાણકસ્સ વા ભિક્ખુનો, સેક્ખસ્સ વા ભિક્ખુનો**તિ ભિક્ખુસદ્દસ્સ વચનત્થં અવત્વા ઇધાધિપ્પેતભિક્ખુયેવ દસ્સિતો. તત્થ પુથુજ્જનો ચ સો કિલેસાનં અસમુચ્છિન્નત્તા, કલ્યાણો ચ સીલાદિપટિપત્તિયુત્તત્તાતિ પુથુજ્જનકલ્યાણોવ પુથુજ્જનકલ્યાણકો, તસ્સ **પુથુજ્જનકલ્યાણકસ્સ**. અધિસીલાદીનિ સિક્ખતીતિ **સેક્ખો**, તસ્સ સેક્ખસ્સ વા સોતાપન્નસ્સ વા સકદાગામિનો વા અનાગામિનો વા.

આસન્તિ નિસીદન્તિ એત્થાતિ **આસનં**. **યત્થા**તિ યેસુ મઞ્ચપીઠાદીસુ. **મઞ્ચો**તિઆદીનિ આસનસ્સ પભેદવચનાનિ. મઞ્ચોપિ હિ નિસજ્જાયપિ ઓકાસત્તા ઇધ આસનેસુ વુત્તો, સો પન મસારકબુન્દિકાબદ્ધકુળીરપાદકઆહચ્ચપાદકાનં અઞ્ઞતરો. **પીઠ**મ્પિ તેસં અઞ્ઞતરમેવ. **ભિસી**તિ ઉણ્ણભિસિ ચોળભિસિ વાકભિસિ તિણભિસિ પણ્ણભિસીનં અઞ્ઞતરા. **તટ્ટિકા**તિ તાલપણ્ણાદીહિ વિનિત્વા કતા. **ચમ્મખણ્ડો**તિ નિસજ્જારહો યો કોચિ ચમ્મખણ્ડો. **તિણસન્થારા**દયો તિણાદીનિ ગુમ્બેત્વા કતા. **અસપ્પાયરૂપદસ્સનેના**તિ અસપ્પાયાનં ઇટ્ઠરૂપાનં ઓલોકનેન. **રિત્ત**ન્તિ અબ્ભન્તરતો તુચ્છં. **વિવિત્ત**ન્તિ બહિદ્વાપવેસનેન સુઞ્ઞં. **પવિવિત્ત**ન્તિ કોચિ ગહટ્ઠો તત્થ નત્થીતિ અતિરેકેન સુઞ્ઞં. **અસપ્પાયસદ્દસ્સવને**પિ એસેવ નયો. **પઞ્ચહિ કામગુણેહી**તિ ઇત્થિરૂપસદ્દગન્ધરસફોટ્ઠબ્બેહિ પઞ્ચહિ કામકોટ્ઠાસેહિ. વુત્તમ્પિ ચેતં –

''રૂપા સદ્દા રસા ગન્ધા, ફોટ્ઠબ્બા ચ મનોરમા;
પઞ્ચ કામગુણા લોકે, ઇત્થિરૂપસ્મિં દિસ્સરે''તિ. (અ॰ નિ॰ ૫.૫૫);

ભજતોતિ ચિત્તેન સેવનં કરોન્તસ્સ. **સમ્ભજતો**તિ સમ્મા સેવન્તસ્સ. **સેવતો**તિ ઉપસઙ્કમન્તસ્સ. **નિસેવતો**તિ નિસ્સયં કત્વા સેવન્તસ્સ. **સંસેવતો**તિ સુટ્ઠુ સેવન્તસ્સ. **પટિસેવતો**તિ પુનપ્પુનં ઉપસઙ્કમન્તસ્સ.

ગણસામગ્ગીતિ સમણાનં એકીભાવો સમગ્ગભાવો. **ધમ્મસામગ્ગી**તિ સત્તતિંસબોધિપક્ખિયધમ્માનં સમૂહભાવો. **અનભિનિબ્બત્તિસામગ્ગી**તિ અનિબ્બત્તમાનાનં અનુપ્પજ્જમાનાનં અનુપાદિસેસાય નિબ્બાનધાતુયા પરિનિબ્બુતાનં અરહન્તાનં સમૂહો. **સમગ્ગા**તિ કાયેન અવિયોગા. **સમ્મોદમાના**તિ ચિત્તેન સુટ્ઠુ મોદમાના તુસ્સમાના. **અવિવદમાના**તિ વાચાય વિવાદં અકુરુમાના. **ખીરોદકીભૂતા**તિ ખીરેન સંસટ્ઠઉદકસદિસા.

તે એકતો પક્ખન્દન્તીતિ તે બોધિપક્ખિયધમ્મા એકં આરમ્મણં પવિસન્તિ. **પસીદન્તી**તિ તસ્મિંયેવ આરમ્મણે પસાદમાપજ્જન્તિ. **અનુપાદિસેસાયા**તિ ઉપાદિવિરહિતાય.

નિબ્બાનધાતુયાતિ અમતમહાનિબ્બાનધાતુયા. **ઊનત્તં વા**તિ એત્થ ઉનભાવો ઊનત્તં, અપરિપુણ્ણભાવોતિ અત્થો. **પુણ્ણત્તં વા**તિ પરિપુણ્ણભાવો પુણ્ણત્તં, પુણ્ણભાવો વા ન પઞ્ઞાયતિ નત્થીતિ અત્થો.

નેરયિકાનન્તિ નિરયે નિબ્બત્તનકકમ્માનં અત્થિભાવેન. નિરયં અરહન્તીતિ નેરયિકા, તેસં નેરયિકાનં. **નિરયો ભવન**ન્તિ નિરયો એવ તેસં વસનટ્ઠાનં ઘરં. **તિરચ્છાનયોનિકાન**ન્તિઆદીસુપિ એસેવ નયો. **તસ્સેસા સામગ્ગી**તિ તસ્સ ખીણાસવસ્સ એસા નિબ્બાનસામગ્ગી. **એતં છન્ન**ન્તિ એતં અનુચ્છવિકં. **પતિરૂપ**ન્તિ સદિસં પટિભાગં,

અસદિસં અપ્પટિભાગં ન હોતિ. **અનુચ્છવિકન્તિ** એતં સમણબ્રાહ્મણાનં વા ધમ્માનં, મગ્ગફલનિબ્બાનસાસનધમ્માનં વા અનુચ્છવિકં. તેસં છવિં છાયં સુન્દરભાવં અન્વેતિ અનુગચ્છતિ, અથ ખો સન્તિકાવ તેહિ ધમ્મેહિ અનુચ્છવિકત્તા એવ ચ અનુલોમં. તેસઞ્ચ અનુલોમેતિ, અથ ખો ન વિલોમં ન પચ્ચનીકભાવે ઠિતં.

૪૬. ઇદાનિ ''યો અત્તાનં ભવને ન દસ્સયે''તિ એવં ખીણાસવો વિભાવિતો, તસ્સ વણ્ણભણનત્થં ઇતો પરા તિસ્સો ગાથાયો આહ. તત્થ પઠમગાથાય **સબ્બત્થા**તિ દ્વાદસસુ આયતનેસુ. ન પિયં કુબ્બતિ નોપિ અપ્પિયન્તિ નિદ્દેસે **પિયા**તિ ચિત્તે પીતિકરા. તે વિભાગતો દસ્સેન્તો ''**કતમે સત્તા પિયા, ઇધ યસ્સ તે હોન્તી**''તિ આહ. તત્થ **યસ્સ તે**તિ યે અસ્સ તે. **હોન્તી**તિ ભવન્તિ. **અત્થકામા**તિ વડ્ઢિકામા. **હિતકામા**તિ સુખકામા. **ફાસુકામા**તિ સુખવિહારકામા. **યોગક્ખેમકામા**તિ ચતૂહિ યોગેહિ ખેમં નિબ્ભયં કામા. મમાયતીતિ **માતા**. પિયાયતીતિ **પિતા**. ભજતીતિ **ભાતા**. **ભગિની**તિ એત્થાપિ એસેવ નયો. પું તાયતિ રક્ખતીતિ **પુત્તો**. કુલવંસં ધારેતીતિ **ધીતા**. **મિત્તા** સહાયા. **અમચ્ચા** ભચ્ચા. **ઞાતી** પિતુપક્ખિકા. **સાલોહિતા** માતિપક્ખિકા. **ઇમે સત્તા પિયા**તિ ઇમે સત્તા પીતિજનકા. વુત્તવિપરિયાયેન અપ્પિયા વેદિતબ્બા.

૪૭. **યદિદં દિટ્ઠસુતમુતેસુ વા**તિ એત્થ પન યદિદં દિટ્ઠસુતં, એત્થ વા મુતેસુ વા ધમ્મેસુ; એવં મુનિ ન ઉપલિમ્પતીતિ એવં સમ્બન્ધો વેદિતબ્બો.

ઉદકથેવોતિ ઉદકસ્સ થેવો. ''ઉદકત્થેવકો''તિપિ પાઠો. **પદુમપત્તે**તિ પદુમિનિપત્તે.

૪૮. **ધોનો ન હિ તેન મઞ્ઞતિ, યદિદં દિટ્ઠસુતમુતેસુ વા**તિ અત્રાપિ યદિદં દિટ્ઠસુતં, તેન વત્થુના ન મઞ્ઞતિ, મુતેસુ વા ધમ્મેસુ ન મઞ્ઞતીતિ એવમેવ સમ્બન્ધો વેદિતબ્બો. **ન હિ સો રજ્જતિ, નો વિરજ્જતી**તિ બાલપુથુજ્જનો વિય ન રજ્જતિ, કલ્યાણપુથુજ્જનસેક્ખા વિય ન વિરજ્જતિ, રાગસ્સ ખીણત્તા ''વિરત્તો''ત્વેવ સઙ્ખં ગચ્છતિ. સેસં પાકટમેવાતિ.

તાય પઞ્ઞાય કાયદુચ્ચરિતન્તિ સમ્પયુત્તાય પુબ્બભાગાયેવ વા પઞ્ઞાય પરિગ્ગહેતબ્બે પરિગ્ગણ્હન્તો યોગી તિવિધં કાયદુચ્ચરિતં સમુચ્છેદવસેન ધુનાતિ. અયઞ્ચ પુગ્ગલો વિપન્નધમ્મં દેસનાધમ્મેસુ ધુનન્તેસુ તંધમ્મસમઙ્ગીપુગ્ગલોપિ ધુનાતિ નામ. તે ચ ધમ્મે પઞ્ઞાય અત્તનો પવત્તિક્ખણે ધુનિતુમારદ્ધો ધુતાતિ વુચ્ચતિ, યથા ભુઞ્જિતુમારદ્ધો ભુત્તોતિ વુચ્ચતિ. લક્ખણં પનેત્થ સદ્દસત્થતો વેદિતબ્બં. **ધુતન્તિ** કત્તુસાધનં. **ધુતં** પઠમમગ્ગેન. **ધોતં** દુતિયમગ્ગેન. **સન્ધોતં** તતિયમગ્ગેન. **નિદ્ધોતં** ચતુત્થમગ્ગેન.

ધોનો દિટ્ઠં ન મઞ્ઞતીતિ અરહા મંસચક્ખુના દિટ્ઠં દિબ્બચક્ખુના દિટ્ઠં રૂપાયતનં ન મઞ્ઞતિ તીહિ મઞ્ઞનાહિ, કથં? રૂપાયતનં સુભસઞ્ઞાય સુખસઞ્ઞાય ચ પસ્સન્તો ન તત્થ છન્દરાગં જનેતિ ન તં અસ્સાદેતિ નાભિનન્દતિ, એવં દિટ્ઠં તણ્હામઞ્ઞનાય ન મઞ્ઞતિ. ''ઇતિ મે રૂપં સિયા અનાગતમદ્ધાન''ન્તિ વા પનેત્થ નન્દિં ન સમન્નાનેતિ. રૂપસમ્પદં વા આકઙ્ખમાનો દાનં ન દેતિ, સીલં ન સમાદિયતિ, ઉપોસથકમ્મં ન કરોતિ. એવમ્પિ દિટ્ઠં તણ્હામઞ્ઞનાય ન મઞ્ઞતિ, અત્તનો પન પરસ્સ ચ રૂપસમ્પત્તિવિપત્તિં નિસ્સાય માનં ન જનેતિ. ''ઇમિનાહં સેય્યોસ્મીતિ વા, સદિસોસ્મીતિ વા, હીનોસ્મીતિ વા''તિ એવં દિટ્ઠં માનમઞ્ઞનાય ન મઞ્ઞતિ. રૂપાયતનં પન ''નિચ્ચં ધુવં સસ્સત''ન્તિ ન મઞ્ઞતિ. અત્તાનં ''અત્તનિય''ન્તિ ન મઞ્ઞતિ. મઙ્ગલં ''અમઙ્ગલ''ન્તિ ન મઞ્ઞતિ. એવં દિટ્ઠં દિટ્ઠિમઞ્ઞનાય ન મઞ્ઞતિ. **દિટ્ઠસ્મિં ન મઞ્ઞતી**તિ રૂપસ્મિં અત્તાનં સમનુપસ્સનનયેન અમઞ્ઞન્તો

દિટ્ઠસ્મિં ન મઞ્ઞતિ. યથા વા થને થઞ્ઞં, એવં રૂપસ્મિં રાગાદયોતિ અમઞ્ઞન્તોપિ દિટ્ઠસ્મિં ન મઞ્ઞતિ. તસ્મિંયેવ પનસ્સ દિટ્ઠિમઞ્ઞનાય અમઞ્ઞિતે વત્થુસ્મિં સિનેહં માનઞ્ચ ન ઉપ્પાદયતો તણ્હામાનમઞ્ઞનાપિ નત્થીતિ વેદિતબ્બા. એવં દિટ્ઠસ્મિં ન મઞ્ઞતિ. **દિટ્ઠતો ન મઞ્ઞતી**તિ એત્થ પન **દિટ્ઠતો**તિ નિસ્સક્કવચનં. તસ્મા સઉપકારણસ્સ અત્તનો વા પરસ્સ વા યથાવુત્તપ્પભેદતો દિટ્ઠતો ઉપપત્તિ વા નિગ્ગમનં વા દિટ્ઠતો વા અઞ્ઞો અત્તાતિ અમઞ્ઞમાનો દિટ્ઠતો ન મઞ્ઞતીતિ વેદિતબ્બો. અયમસ્સ ન દિટ્ઠિમઞ્ઞના. તસ્મિંયેવ પનસ્સ દિટ્ઠિમઞ્ઞનાય અમઞ્ઞિતે વત્થુસ્મિં સિનેહં માનઞ્ચ ન ઉપ્પાદયતો ન તણ્હામાનમઞ્ઞનાપિ વેદિતબ્બા.

દિટ્ઠા મેતિ ન મઞ્ઞતીતિ એત્થ પન ''એતં મમા''તિ તણ્હાવસેન અમમાયમાનો દિટ્ઠં તણ્હામઞ્ઞનાય ન મઞ્ઞતિ. **સુતન્તિ** મંસસોતેનપિ સુતં, દિબ્બસોતેનપિ સુતં, સદ્દાયતનસ્સેતં અધિવચનં. **મુતન્તિ** મુત્વા મુનિત્વા ચ ગહિતં આહચ્ચ ઉપગન્ત્વાતિ અત્થો. ઇન્દ્રિયાનં આરમ્મણાનઞ્ચ અઞ્ઞમઞ્ઞં સંકિલેસે વિઞ્ઞાતન્તિ વુત્તં હોતિ. ગન્ધરસફોટ્ઠબ્બાયતનાનં એતં અધિવચનં. **વિઞ્ઞાતન્તિ** મનસા વિઞ્ઞાતં, સેસાનં સત્તાનં આયતનાનમેતં અધિવચનં, ધમ્મારમ્મણસ્સ વા, ઇધ પન સક્કાયપરિયાપન્નમેવ લબ્ભતિ. વિત્થારો પનેત્થ દિટ્ઠવારે વુત્તનયેન વેદિતબ્બો.

ઇદાનિ ભગવતા વુત્તસુત્તવસેન દસ્સેન્તો "**અસ્મીતિ ભિક્ખવે**"તિઆદિમાહ. તત્થ **અસ્મી**તિ ભવામિ, નિચ્ચસ્સેતં અધિવચનં. **મઞ્ઞિતમેતન્તિ** દિટ્ઠિકપ્પનં એતં. **અયમહમસ્મી**તિ અયં અહં અસ્મિ ભવામિ.

અઞ્ઞત્ર સતિપટ્ઠાનેહીતિ ઠપેત્વા ચતુસતિપટ્ઠાને.

સબ્બે બાલપુથુજ્જના રજ્જન્તીતિ સકલા અન્ધબાલા નાનાજના લગ્ગન્તિ. **સત્ત સેક્ખા વિરજ્જન્તી**તિ સોતાપન્નાદયો સત્ત અરિયજના વિરાગં આપજ્જન્તિ . **અરહા નેવ રજ્જતિ નો વિરજ્જતી**તિ કિલેસાનં પરિનિબ્બાપિતત્તા ઉભયમ્પિ ન કરોતિ. **ખયા રાગસ્સા**તિઆદયો તિવિધાપિ નિબ્બાનમેવ.

સદ્ધમ્મપ્પજ્જોતિકાય મહાનિદ્દેસટ્ઠકથાય

જરાસુત્તનિદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૭. તિસ્સમેત્તેય્યસુત્તનિદ્દેસવણ્ણના

૪૯. સત્તમે તિસ્સમેત્તેય્યસુત્તે **મેથુનમનુયુત્તસ્સા**તિ મેથુનધમ્મં સમાયુત્તસ્સ. **ઇતી**તિ એવમાહ. **આયસ્મા**તિ પિયવચનમેતં. **તિસ્સો**તિ નામં તસ્સ થેરસ્સ. સોપિ હિ તિસ્સોતિ નામેન. **મેત્તેય્યો**તિ ગોત્તં, ગોત્તવસેનેવ એસ પાકટો અહોસિ. તસ્મા અટ્ઠુપ્પત્તિયં (સુ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૮૨૧) વુત્તં – ''તિસ્સમેત્તેય્યા નામ દ્વે સહાયા''તિ. **વિઘાતન્તિ** ઉપઘાતં. **બ્રૂહી**તિ આચિક્ખ. **મારિસા**તિ પિયવચનમેતં, નિદ્દુક્ખાતિ વુત્તં હોતિ. **સુત્વાન તવ સાસનન્તિ** તવ વચનં સુત્વા. **વિવેકે સિક્ખિસ્સામસે**તિ સહાયં આરબ્ભ ધમ્મદેસનં યાચન્તો ભણતિ, સો પન સિક્ખિતસિક્ખોયેવ.

મેથુનધમ્મો નામાતિ ઇદં નિદ્દિસિતબ્બસ્સ મેથુનધમ્મસ્સ ઉપદેસપદં. **અસદ્ધમ્મો**તિ અસતં નીચજનાનં ધમ્મો. **ગામધમ્મો**તિ ગામવાસીનં સેવનધમ્મો. **વસલધમ્મો**તિ વસલાનં ધમ્મો, કિલેસવસ્સનતો વા સયમેવ વસલો ધમ્મોતિ વસલધમ્મો. **દુટ્ઠુલ્લો**તિ દુટ્ઠો ચ કિલેસેહિ દુટ્ઠત્તા, થૂલો ચ અનિપુણભાવતોતિ દુટ્ઠુલ્લો. યસ્મા ચ તસ્સ ધમ્મસ્સ પરિવારભૂતં દસ્સનમ્પિ ગહણમ્પિ આમસનમ્પિ ફુસનમ્પિ ઘટ્ટનમ્પિ દુટ્ઠુલ્લં, તસ્માપિ દુટ્ઠુલ્લો સો મેથુનધમ્મો. **ઓદકન્તિકો**તિ ઉદકં અસ્સ અન્તે સુદ્ધત્થં આદિયતીતિ ઉદકન્તો, ઉદકન્તોયેવ ઓદકન્તિકો. રહો પટિચ્છન્ને ઓકાસે કત્તબ્બતાય **રહસ્સો**. વિનયે પન ''દુટ્ઠુલ્લં ઓદકન્તિકં રહસ્સ''ન્તિ (પારા॰ ૩૯) પાઠો. તત્થ તીસુ પદેસુ **યો સો**તિ પદં પરિવત્તેત્વા યં તન્તિ કત્વા યોજેતબ્બં ''યં તં દુટ્ઠુલ્લં, સો મેથુનધમ્મો, યં તં ઓદકન્તિકં સો મેથુનધમ્મો, યં તં રહસ્સં , સો મેથુનધમ્મો''તિ. ઇધ પન ''યો સો અસદ્ધમ્મો, સો મેથુનધમ્મો... પે॰... યો સો રહસ્સો, સો મેથુનધમ્મો''તિ એવં યોજના વેદિતબ્બા. દ્વયેન દ્વયેન સમાપજ્જિતબ્બતો **દ્વયંદ્વયસમાપત્તિ**. તત્થ યોજના – યા સા દ્વયંદ્વયસમાપત્તિ, સો મેથુનધમ્મો નામાતિ. **કિંકારણા વુચ્ચતિ મેથુનધમ્મો**તિ કેન કારણેન કેન પરિયાયેન મેથુનધમ્મોતિ કથીયતિ. તં કારણં દસ્સેન્તો ''**ઉભિન્નં રત્તાન**''ન્તિઆદિમાહ. તત્થ **ઉભિન્નં રત્તાનન્તિ** દ્વિન્નં ઇત્થિપુરિસાનં રાગેન રઞ્જિતાનં. **સારત્તાનન્તિ** વિસેસેન સુટ્ઠુ રઞ્જિતાનં. **અવસ્સુતાનન્તિ** કિલેસેન તિન્તાનં. **પરિયુટ્ઠિતાનન્તિ** કુસલાચારં પરિયાદિયિત્વા મદ્દિત્વા ઠિતાનં ''મગ્ગે ચોરા પરિયુટ્ઠિતા''તિઆદીસુ વિય. **પરિયાદિન્નચિત્તાનન્તિ** કુસલચિત્તં પરિયાદિયિત્વા ખેપેત્વા ઠિતચિત્તાનં. **ઉભિન્નં સદિસાનન્તિ** દ્વિન્નં કિલેસેન સદિસાનં. **ધમ્મો**તિ સભાવો. **તં કારણા**તિ તેન કારણેન. તં ઉપમાય સાધેન્તો ''**ઉભો કલહકારકા**''તિઆદિમાહ. તત્થ **ઉભો કલહકારકા**તિ પુબ્બભાગે કલહકારકા દ્વે. **મેથુનકાતિ વુચ્ચન્તી**તિ સદિસાતિ વુચ્ચન્તિ. **ભણ્ડનકારકા**તિ તત્થ તત્થ ગન્ત્વા ભણ્ડનં કરોન્તા. **ભસ્સકારકા**તિ વાચાકલહં કરોન્તા. **વિવાદકારકા**તિ નાનાવચનં કરોન્તા. **અધિકરણકારકા**તિ વિનિચ્છયપાપુણનવિસેસકારણં કરોન્તા. **વાદિનો**તિ વાદપટિવાદિનો. **સલ્લાપકા**તિ વાચં કથેન્તા **એવમેવન્તિ** ઉપમાસંસન્દનં.

યુત્તસ્સાતિ સઞ્ઞુત્તસ્સ. **પયુત્તસ્સા**તિ આદરેન યુત્તસ્સ. **આયુત્તસ્સા**તિ વિસેસેન યુત્તસ્સ. **સમાયુત્તસ્સા**તિ એકતો યુત્તસ્સ. **તચ્ચરિતસ્સા**તિ તંચરિતં કરોન્તસ્સ. **તબ્બહુલસ્સા**તિ તંબહુલં કરોન્તસ્સ. **તગ્ગરુકસ્સા**તિ તંગરું કરોન્તસ્સ. **તન્નિન્નસ્સા**તિ તસ્મિં નતચિત્તસ્સ. **તપ્પોણસ્સા**તિ તસ્મિં નતકાયસ્સ. **તપ્પબ્ભારસ્સા**તિ તસ્મિં અભિમુખકાયસ્સ. **તદધિમુત્તસ્સા**તિ તસ્મિં અધિહરિતસ્સ. **તદધિપતેય્યસ્સા**તિ તં અધિપતિં જેટ્ઠકં કત્વા પવત્તસ્સ.

વિઘાતન્તિ નિદ્દેસસ્સ ઉદ્દેસવચનં. **વિઘાતન્તિ** પીળનં. **ઉપઘાતન્તિ** સમીપં કત્વા પીળનં. **પીળનન્તિ** ઘટ્ટનં. **ઘટ્ટનન્તિ** પીળનં. સબ્બં અઞ્ઞમઞ્ઞવેવચનં. **ઉપદ્દવન્તિ** હિંસનં. **ઉપસગ્ગન્તિ** તત્થ તત્થ ઉપગન્ત્વા પીળનાકારં.

બ્રૂહીતિ કથેહિ. **આચિક્ખા**તિ વિસ્સજ્જેહિ. **દેસેહી**તિ દસ્સેહિ. **પઞ્ઞપેહી**તિ ઞાપેહિ. **પટ્ઠપેહી**તિ ઠપેહિ. **વિવરા**તિ પાકટં કરોહિ. **વિભજા**તિ ભાજેહિ. **ઉત્તાનીકરોહી**તિ તીરં પાપેહિ. **પકાસેહી**તિ પાકટં કરોહિ.

તુય્હં વચનન્તિ તવ વાચં. **બ્યપ્પથ**ન્તિ વચનં. **દેસન**ન્તિ આચિક્ખનં. **અનુસાસન**ન્તિ ઓવાદં. **અનુસિટ્ઠ**ન્તિ અનુસાસનં. **સુત્વા**તિ સોતેન સુત્વા. **સુણિત્વા**તિ તસ્સેવ વેવચનં. **ઉગ્ગહેત્વા**તિ સમ્મા ગહેત્વા. **ઉપધારયિત્વા**તિ અનાસેત્વા. **ઉપલક્ખયિત્વા**તિ સલ્લક્ખેત્વા.

૫૦. **મુસ્સતે વાપિ સાસન**ન્તિ પરિયત્તિપટિપત્તિતો દુવિધમ્પિ સાસનં નસ્સતિ. **વાપી**તિ પદપૂરણમત્તં. **એતં તસ્મિં અનરિય**ન્તિ તસ્મિં પુગ્ગલે એતં અનરિયં, યદિદં મિચ્છાપટિપદા. **ગારવાધિવચન**ન્તિ ગુણવિસિટ્ઠસબ્બસત્તુત્તમગરુગારવાધિવચનં. તેનાહુ પોરાણા –

“ભગવાતિ વચનં સેટ્ઠં, ભગવાતિ વચનમુત્તમં;
ગરુ ગારવયુત્તો સો, **ભગવા** તેન વુચ્ચતી”તિ. (વિસુદ્ધિ॰ ૧.૧૪૨);

ચતુબ્બિધં વા નામં આવત્થિકં, લિઙ્ગિકં, નેમિત્તિકં, અધિચ્ચસમુપ્પન્નન્તિ. અધિચ્ચસમુપ્પન્નં નામ લોકિયવોહારેન “યદિચ્છક”ન્તિ વુત્તં હોતિ. તત્થ વચ્છો, દમ્મો, બલીબદ્દોતિ એવમાદિ **આવત્થિકં**, દણ્ડી, છત્તી, સિખી, કરીતિ એવમાદિ **લિઙ્ગિકં**, તેવિજ્જો, છળભિઞ્ઞોતિ એવમાદિ **નેમિત્તિકં**, સિરિવડ્ઢકો, ધનવડ્ઢકોતિ એવમાદિ વચનત્થં અનપેક્ખિત્વા પવત્તં **અધિચ્ચસમુપ્પન્નં**. ઇદં પન **ભગવા**તિ નામં નેમિત્તિકં, ન મહામાયાય, ન સુદ્ધોદનમહારાજેન, ન અસીતિયા ઞાતિસહસ્સેહિ કતં, ન સક્કસન્તુસિતાદીહિ દેવતાવિસેસેહિ કતં. વક્ખતિ ચ “ભગવાતિ નેતં નામં માતરા કતં…પે॰… પટિલાભા સચ્છિકા પઞ્ઞત્તિ યદિદં ભગવા”તિ (મહાનિ॰ ૮૪).

“ભાગ્યવા ભગ્ગવા યુત્તો, ભગેહિ ચ વિભત્તવા;
ભત્તવા વન્તગમનો, ભવેસુ **ભગવા** તતો”તિ. (વિસુદ્ધિ॰ ૧.૧૪૪);

તત્થ –

“વણ્ણાગમો વણ્ણવિપરિયાયો, દ્વે ચાપરે વણ્ણવિકારનાસા;
ધાતૂનમત્થાતિસયેન યોગો, તદુચ્ચતે પઞ્ચવિધં નિરુત્તિ”ન્તિ. –

એવં વુત્તનિરુત્તિલક્ખણં ગહેત્વા પદસિદ્ધિ વેદિતબ્બા. તત્થ “નક્ખત્તરાજારિવ તારકાન”ન્તિ એત્થ રકારાગમો વિય અવિજ્જમાનસ્સ અક્ખરસ્સ આગમો **વણ્ણાગમો** નામ. “હિંસના, હિંસો”તિ વત્તબ્બે “સીહો”તિ વિય વિજ્જમાનક્ખરાનં હેટ્ઠુપરિયવસેન પરિવત્તનં **વણ્ણવિપરિયાયો** નામ. “નવે છન્નકે દાનં દિય્યતી”તિ એત્થ અકારસ્સ એકારાપજ્જનતા વિય અઞ્ઞક્ખરસ્સ અઞ્ઞક્ખરાપજ્જનતા **વણ્ણવિકારો** નામ. “જીવનસ્સ મૂતો જીવનમૂતો”તિ વત્તબ્બે “જીમૂતો”તિ વકારનકારાનં વિનાસો વિય વિજ્જમાનક્ખરવિનાસો **વણ્ણવિનાસો** નામ. “ફરુસાહિ વાચાહિ પકુબ્બમાનો આસજ્જ મં ત્વં વદસિ કુમારા”તિ એત્થ પકુબ્બમાનોતિ પદસ્સ અભિભવમાનોતિ અત્થપટિપાદનં વિય તત્થ તત્થ યથાયોગં વિસેસત્થયોગો **ધાતૂનં અત્થાતિસયેન યોગો** નામ.

એવં નિરુત્તિલક્ખણં ગહેત્વા સદ્દનયેન વા પિસોદરાદિનિસ્સિતો પતિટ્ઠાનીતિ પિસોદરાદિપક્ખેપલક્ખણં ગહેત્વા યસ્મા લોકિયલોકુત્તરસુખાભિનિબ્બત્તકં દાનસીલાદિપારપ્પત્તં ભાગ્યમસ્સ અત્થિ, તસ્મા “ભાગ્યવા”તિ

વત્તબ્બે ‘‘ભગવા’’તિ વુચ્ચતીતિ ઞાતબ્બં.

યસ્મા પન લોભદોસમોહવિપરીતમનસિકારઅહિરિકાનોત્તપ્પકોધૂપનાહમક્ખપળાસઇસ્સા-મચ્છરિયમાયાસાઠેય્યથમ્ભસારમ્ભમાનાતિમાનમદપમાદતણ્હાઅવિજ્જાતિવિધાકુસલમૂલદુચ્ચરિત-સંકિલેસમલવિસમસઞ્ઞાવિતક્કપપઞ્ચચતુબ્બિધવિપરિયેસઆસવગન્થઓઘયોગઅગતિ-તણ્હુપ્પાદુપાદાનપઞ્ચચેતોખીલવિનિબન્ધનીવરણાભિનન્દનછવિવાદમૂલતણ્હાકાયસત્તાનુસય-અટ્ઠમિચ્છત્તનવતણ્હામૂલકદસાકુસલકમ્મપથદ્વાસટ્ઠિદિટ્ઠિગતઅટ્ઠસતતણ્હાવિચરિતપ્પભેસબ્બદરથ-પરિળાહકિલેસસતસહસ્સાનિ, સઙ્ખેપતો વા પઞ્ચ કિલેસખન્ધઅભિસઙ્ખારદેવપુત્તમચ્ચુમારે અભઞ્જિ, તસ્મા ભગ્ગત્તા એતેસં પરિસ્સયાનં ‘‘ભગ્ગવા’’તિ વત્તબ્બે ‘‘**ભગવા**’’તિ વુચ્ચતિ. આહ ચેત્થ –

‘‘ભગ્ગરાગો ભગ્ગદોસો, ભગ્ગમોહો અનાસવો;
ભગ્ગાસ્સ પાપકા ધમ્મા, **ભગવા** તેન વુચ્ચતી’’તિ. (પારા॰ અટ્ઠ॰ ૧.૯૬; વિસુદ્ધિ॰ ૧.૧૪૪);

ભાગ્યવન્તતાય ચસ્સ સતપુઞ્ઞજલક્ખણવરસ્સ રૂપકાયસમ્પત્તિ દીપિતા હોતિ. ભગ્ગદોસતાય ધમ્મકાયસમ્પત્તિ. તથા લોકિયસરિક્ખકાનં બહુમતભાવો , ગહટ્ઠપબ્બજિતેહિ અભિગમનીયતા, અભિગતાનઞ્ચ નેસં કાયચિત્તદુક્ખાપનયને પટિબલભાવો, આમિસદાનધમ્મદાનેહિ ઉપકારિતા, લોકિયલોકુત્તરસુખેહિ ચ સઞ્ઞોજનસમત્થતા દીપિતા હોતિ.

યસ્મા ચ લોકે ઇસ્સરિયધમ્મયસસિરિકામપયત્તેસુ છસુ ધમ્મેસુ ભગસદ્દો પવત્તતિ, પરમઞ્ચસ્સ સકચિત્તે **ઇસ્સરિયં**, અણિમાલઙ્ઘિમાદિકં વા લોકિયસમ્મતં સબ્બાકારપરિપૂરં અત્થિ, તથા લોકુત્તરો **ધમ્મો**, લોકત્તયબ્યાપકો યથાભુચ્ચગુણાધિગતો અતિવિય પરિસુદ્ધો **યસો**, રૂપકાયદસ્સનબ્યાવટજનનયનપ્પસાદજનનસમત્થા સબ્બાકારપરિપૂરા સબ્બઙ્ગપચ્ચઙ્ગ**સિરી**, યં યં એતેન ઇચ્છિતં પત્થિતં અત્તહિતં પરહિતં વા, તસ્સ તસ્સ તથેવ અભિનિપ્ફન્નત્તા ઇચ્છિતિચ્છિતત્થનિપ્ફત્તિસઞ્ઞિતો **કામો**, સબ્બલોકગરુભાવપ્પત્તિહેતુભૂતો સમ્માવાયામસઙ્ખાતો **પયત્તો** ચ અત્થિ, તસ્મા ઇમેહિ ભગેહિ યુત્તત્તાપિ **ભગા અસ્સ સન્તી**તિ ઇમિના અત્થેન ‘‘**ભગવા**’’તિ વુચ્ચતિ.

યસ્મા પન કુસલાદીહિ ભેદેહિ સબ્બધમ્મે, ખન્ધાયતનધાતુસચ્ચઇન્દ્રિયપટિચ્ચસમુપ્પાદાદીહિ વા કુસલાદિધમ્મે, પીળનસઙ્ખતસન્તાપવિપરિણામટ્ઠેન વા **દુક્ખમરિયસચ્ચં**, આયૂહનનિદાનસંયોગપલિબોધટ્ઠેન **સમુદયં**, નિસ્સરણવિવેકાસઙ્ખતઅમતટ્ઠેન નિરોધં, નિય્યાનિકહેતુદસ્સનાધિપતેય્યટ્ઠેન **મગ્ગં** વિભત્તવા, વિભજિત્વા વિવરિત્વા દેસિતવાતિ વુત્તં હોતિ, તસ્મા ‘‘**વિભત્તવા**’’તિ વત્તબ્બે ‘‘**ભગવા**’’તિ વુચ્ચતિ.

યસ્મા ચ એસ દિબ્બબ્રહ્મઅરિયવિહારે કાયચિત્તઉપધિવિવેકે સુઞ્ઞતપ્પણિહિતાનિમિત્તવિમોક્ખે અઞ્ઞે ચ લોકિયલોકુત્તરે ઉત્તરિમનુસ્સધમ્મે ભજિ સેવિ બહુલમકાસિ, તસ્મા ‘‘**ભત્તવા**’’તિ વત્તબ્બે ‘‘**ભગવા**’’તિ વુચ્ચતિ.

યસ્મા પન તીસુ ભવેસુ તણ્હાસઙ્ખાતં ગમનં અનેન વન્તં, તસ્મા ‘‘ભવેસુ વન્તગમનો’’તિ વત્તબ્બે ભવસદ્દતો ભકારં ગમનસદ્દતો ગકારં વન્તસદ્દતો વકારઞ્ચ દીઘં કત્વા આદાય ‘‘**ભગવા**’’તિ વુચ્ચતિ, યથા લોકે ‘‘મેહનસ્સ ખસ્સ માલા’’તિ વત્તબ્બે ‘‘મેખલા’’તિ વુચ્ચતિ.

પુન અપરમ્પિ પરિયાયં નિદ્દિસન્તો ''**અપિ ચ ભગ્ગરાગોતિ ભગવા**''તિઆદિમાહ. તત્થ ભગ્ગો રાગો અસ્સાતિ ભગ્ગરાગો. **ભગ્ગદોસા**દીસુપિ એસેવ નયો. **કણ્ડકો**તિ વિનિવિજ્ઝનટ્ઠેન કિલેસા એવ. **ભજી**તિ ઉદ્દેસવસેન વિભાગં કત્વા ભાજેસિ. **વિભજી**તિ નિદ્દેસવસેન વિવિધા ભાજેસિ. **પવિભજી**તિ પટિનિદ્દેસવસેન પકારેન વિભજિ. ઉગ્ઘટિતઞ્ઞૂનં વસેન **ભજિ**. વિપઞ્ચિતઞ્ઞૂનં વસેન **વિભજિ**. નેય્યાનં વસેન **પવિભજિ**.

ધમ્મરતનન્તિ –

> ''ચિત્તીકતં મહગ્ઘઞ્ચ, અતુલં દુલ્લભદસ્સનં;
> અનોમસત્તપરિભોગં, રતનં તેન વુચ્ચતી''તિ. (ખુ॰ પા॰ અટ્ઠ॰ ૬.૩; દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૩૩) –

એવં વણ્ણિતં ધમ્મરતનં તિવિધેન ભાજેસિ. **ભવાનં અન્તકરો**તિ કામભવાદીનં નવન્નં ભવાનં પરિચ્છેદં પરિયન્તં પરિવટુમં કારકો. **ભાવિતકાયો**તિ વડ્ઢિતકાયો. તથા ઇતરેસુપિ. **ભજી**તિ સેવિ. **અરઞ્ઞવનપત્થાની**તિ ગામસ્સ વા નગરસ્સ વા ઇન્દખીલતો બહિ અરઞ્ઞં. વનપત્થાનિ મનુસ્સૂપચારાતિક્કન્તાનિ વનસણ્ડાનિ. **પન્તાની**તિ યત્થ મનુસ્સા ન કસન્તિ ન વપન્તિ દૂરાનિ સેનાસનાનિ. કેચિ પન ''વનપત્તાનીતિ યસ્મા યત્થ બ્યગ્ઘાદયો અત્થિ, તં વનં તે પાલયન્તિ રક્ખન્તિ, તસ્મા તેહિ રક્ખિતત્તા વનપત્તાની''તિ વદન્તિ. **સેનાસનાની**તિ સેતિ ચેવ આસતિ ચ એત્થાતિ સેનાસનાનિ. **અપ્પસદ્દાની**તિ વચનસદ્દેન અપ્પસદ્દાનિ. **અપ્પનિગ્ઘોસાની**તિ ગામનગરનિગ્ઘોસસદ્દેન અપ્પનિગ્ઘોસાનિ. **વિજનવાતાની**તિ અન્તોસઞ્ચરણજનસ્સ સરીરવાતેન વિરહિતાનિ. ''વિજનવાદાની''તિપિ પાઠો, ''અન્તોજનવાદેન વિરહિતાની''તિ અત્થો. ''વિજનપાતાની''તિપિ પાઠો, ''જનસઞ્ચારવિરહિતાની''તિ અત્થો. **મનુસ્સરાહસ્સેય્યકાની**તિ મનુસ્સાનં રહસ્સકરણટ્ઠાનાનિ. **પટિસલ્લાનસારુપ્પાની**તિ વિવેકાનુરૂપાનિ. **ભાગી વા**તિ ''ભાગો ચીવરાદિકોટ્ઠાસો અસ્સ અત્થી''તિ ભાગી. ''પટિલાભવસેન અત્થરસાદિભાગો અસ્સ અત્થી''તિ ભાગી. **અત્થરસસ્સા**તિ હેતુફલસમ્પત્તિસઙ્ખાતસ્સ અત્થરસસ્સ. **ધમ્મરસસ્સા**તિ હેતુસમ્પત્તિસઙ્ખાતસ્સ ધમ્મરસસ્સ. વુત્તઞ્હેતં ''હેતુફલે ઞાણં અત્થપટિસમ્ભિદા, હેતુમ્હિ ઞાણં ધમ્મપટિસમ્ભિદા''તિ (વિભ॰ ૭૨૦). **વિમુત્તિરસસ્સા**તિ ફલસમ્પત્તિસઙ્ખાતસ્સ વિમુત્તિરસસ્સ. વુત્તમ્પિ ચેતં ''કિચ્ચસમ્પત્તિઅત્થેન, રસો નામ પવુચ્ચતી''તિ (પટિ॰ મ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧.૨ માતિકાવણ્ણના; વિસુદ્ધિ॰ ૧.૮).

ચતુન્નં ઝાનાનન્તિ પઠમજ્ઝાનાદીનં ચતુન્નં ઝાનાનં. **ચતુન્નં અપ્પમઞ્ઞાન**ન્તિ મેત્તાદીનં ફરણપ્પમાણવિરહિતાનં ચતુન્નં બ્રહ્મવિહારાનં. **ચતુન્નં અરૂપસમાપત્તીન**ન્તિ આકાસાનઞ્ચાયતનાદીનં ચતુન્નં અરૂપજ્ઝાનાનં. **અટ્ઠન્નં વિમોક્ખાન**ન્તિ ''રૂપી રૂપાનિ પસ્સતી''તિઆદિના (ધ॰ સ॰ ૨૪૮) નયેન વુત્તાનં આરમ્મણવિમુત્તાનં અટ્ઠન્નં વિમોક્ખાનં. **અભિભાયતનાન**ન્તિ એત્થ અભિભૂતાનિ આયતનાનિ એતેસં ઝાનાનન્તિ અભિભાયતનાનિ, ઝાનાનિ. **આયતનાની**તિ અધિટ્ઠાનટ્ઠેન આયતનસઙ્ખાતાનિ કસિણારમ્મણાનિ. ઞાણુત્તરિકો હિ પુગ્ગલો વિસદઞાણોતિ કિં એત્થ આરમ્મણે સમાપજ્જિતબ્બં, ન મયિ ચિત્તેકગ્ગતાકરણે ભારો અત્થીતિ તાનિ આરમ્મણાનિ અભિભવિત્વા સમાપજ્જતિ. સહ નિમિત્તુપ્પાદેનેવેત્થ અપ્પનં નિબ્બત્તેતીતિ અત્થો. એવં ઉપ્પાદિતાનિ ઝાનાનિ અભિભાયતનાનીતિ વુચ્ચન્તિ, તેસં અટ્ઠન્નં અભિભાયતનાનં. **નવન્નં અનુપુબ્બવિહારસમાપત્તીન**ન્તિ પુબ્બં પુબ્બં અનુ અનુપુબ્બં, અનુપુબ્બં વિહરિતબ્બતો સમાપજ્જિતબ્બતો અનુપુબ્બવિહારસમાપત્તિ, અનુપટિપાટિયા સમાપજ્જિતબ્બાતિ અત્થો, તાસં નવન્નં અનુપુબ્બવિહારસમાપત્તીનં. **દસન્નં સઞ્ઞાભાવનાન**ન્તિ ગિરિમાનન્દસુત્તે (અ॰ નિ॰ ૧૦.૬૦) આગતાનં અનિચ્ચસઞ્ઞાદીનં દસન્નં સઞ્ઞાભાવનાનં. **દસન્નં કસિણસમાપત્તીન**ન્તિ સકલટ્ઠેન કસિણસઙ્ખાતાનં પથવીકસિણજ્ઝાનાદીનં દસન્નં ઝાનાનં.

આનાપાનસ્સતિસમાધિસ્સાતિ આનાપાનસ્સતિસમ્પયુત્તસમાધિસ્સ . **અસુભસમાપત્તિયા**તિ અસુભજ્ઝાનસમાપત્તિયા. **દસન્નં તથાગતબલાન**ન્તિ દસબલબલાનં દસન્નં. **ચતુન્નં વેસારજ્જાન**ન્તિ વિસારદભાવાનં ચતુન્નં વેસારજ્જાનં. **ચતુન્નં પટિસમ્ભિદાન**ન્તિ પટિસમ્ભિદાઞાણાનં ચતુન્નં. **છન્નં અભિઞ્ઞાણાન**ન્તિ ઇદ્ધિવિધાદીનં છન્નં અભિઞ્ઞાણાનં. **છન્નં બુદ્ધધમ્માન**ન્તિ ''સબ્બં કાયકમ્મં ઞાણાનુપરિવત્તી''તિઆદિના (ચૂળનિ॰ મોઘરાજમાણવપુચ્છાનિદ્દેસ ૮૫; નેત્તિ॰ ૧૫) નયેન ઉપરિ આગતાનં છન્નં બુદ્ધધમ્માનં.

તત્થ ચીવરાદયો ભાગ્યસમ્પત્તિવસેન વુત્તા. અત્થરસતિકો પટિવેધવસેન વુત્તો. અધિસીલતિકો પટિપત્તિવસેન. ઝાનત્તિકો રૂપારૂપજ્ઝાનવસેન. વિમોક્ખત્તિકો સમાપત્તિવસેન. સઞ્ઞાચતુક્કો ઉપચારપ્પનાવસેન. સતિપટ્ઠાનાદયો સત્તતિંસબોધિપક્ખિયધમ્મવસેન. **તથાગતબલાન**ન્તિઆદયો આવેણિકધમ્મવસેન વુત્તાતિ વેદિતબ્બા.

ઇતો પરં **ભગવાતિ નેતં નામ**ન્તિઆદિ ''અત્થમનુગતા અયં પઞ્ઞત્તી''તિ ઞાપનત્થં વુત્તં. તત્થ **સમણા** પબ્બજ્જુપગતા. **બ્રાહ્મણા** ભોવાદિનો સમિતપાપબાહિતપાપા વા. **દેવતા** સક્કાદયો બ્રહ્માનો ચ. **વિમોક્ખન્તિક**ન્તિ વિમોક્ખો અરહત્તમગ્ગો, વિમોક્ખસ્સ અન્તો અરહત્તફલં, તસ્મિં વિમોક્ખન્તે ભવં વિમોક્ખન્તિકં નામં. સબ્બઞ્ઞુભાવો હિ અરહત્તમગ્ગેન સિજ્ઝતિ, અરહત્તફલાધિગમેન સિદ્ધો હોતિ. તસ્મા સબ્બઞ્ઞુભાવો વિમોક્ખન્તે ભવો હોતિ. તં નેમિત્તિકમ્પિ નામં વિમોક્ખન્તે ભવં નામ હોતિ. તેન વુત્તં – ''વિમોક્ખન્તિકમેતં બુદ્ધાનં ભગવન્તાન''ન્તિ. **બોધિયા મૂલે સહ સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણસ્સ પટિલાભા**તિ મહાબોધિરુક્ખમૂલે યથાવુત્તક્ખણે સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણસ્સ પટિલાભેન સહ. **સચ્છિકા પઞ્ઞત્તી**તિ અરહત્તફલસચ્છિકિરિયાય સબ્બધમ્મસચ્છિકિરિયાય વા જાતા પઞ્ઞત્તિ. **યદિદં ભગવા**તિ યા અયં ભગવાતિ પઞ્ઞત્તિ.

દ્વીહિ કારણેહીતિ દ્વીહિ કોટ્ઠાસેહિ. **પરિયત્તિસાસન**ન્તિ તેપિટકં બુદ્ધવચનં. **પટિપત્તી**તિ પટિપજ્જતિ એતાયાતિ પટિપત્તિ. **યં તસ્સ પરિયાપુટ**ન્તિ તેન પુગ્ગલેન યં પરિયાપુટં સજ્ઝાયિતં કરણત્થે સામિવચનં. ''પરિયાપુટ્ઠ''ન્તિપિ પાઠો. **સુત્ત**ન્તિ ઉભતોવિભઙ્ગનિદ્દેસખન્ધકપરિવારા, સુત્તનિપાતે મઙ્ગલસુત્ત- (ખુ॰ પા॰ ૫.૧ આદયો; સુ॰ નિ॰ ૨૬૧ આદયો) રતનસુત્ત- (ખુ॰ પા॰ ૬.૧ આદયો) તુવટકસુત્તાનિ (સુ॰ નિ॰ ૯૨૧ આદયો), અઞ્ઞમ્પિ ચ સુત્તનામકં તથાગતવચનં સુત્તન્તિ વેદિતબ્બં. **ગેય્ય**ન્તિ સબ્બમ્પિ સગાથકં સુત્તં ગેય્યન્તિ વેદિતબ્બં, વિસેસેન સંયુત્તકે સકલોપિ સગાથાવગ્ગો. **વેય્યાકરણ**ન્તિ સકલં અભિધમ્મપિટકં નિગ્ગાથકં સુત્તં, યઞ્ચ અઞ્ઞમ્પિ અટ્ઠહિ અઙ્ગેહિ અસઙ્ગહિતં બુદ્ધવચનં , તં ''વેય્યાકરણ''ન્તિ વેદિતબ્બં. **ગાથા**તિ ધમ્મપદં, થેરગાથા, થેરીગાથા, સુત્તનિપાતે નોસુત્તનામિકા સુદ્ધિકગાથા ચ ''ગાથા''તિ વેદિતબ્બા. **ઉદાન**ન્તિ સોમનસ્સઞાણમયિકગાથાપટિસંયુત્તા દ્વેઅસીતિ સુત્તન્તા ''ઉદાન''ન્તિ વેદિતબ્બં. **ઇતિવુત્તક**ન્તિ ''વુત્તઞ્હેતં ભગવતા''તિઆદિનયપ્પવત્તા (ઇતિવુ॰ ૧ આદયો) દસુત્તરસતસુત્તન્તા ''ઇતિવુત્તક''ન્તિ વેદિતબ્બં. **જાતક**ન્તિ અપણ્ણકજાતકાદીનિ (જા॰ ૧.૧.૧) પણ્ણાસાધિકાનિ પઞ્ચજાતકસતાનિ ''જાતક''ન્તિ વેદિતબ્બં. **અબ્ભુતધમ્મ**ન્તિ ''ચત્તારોમે , ભિક્ખવે, અચ્છરિયા અબ્ભુતધમ્મા આનન્દે''તિઆદિનયપ્પવત્તા (દી॰ નિ॰ ૨.૨૦૯; અ॰ નિ॰ ૪.૧૨૯) સબ્બેપિ અચ્છરિયઅબ્ભુતધમ્મપટિસંયુત્તા સુત્તન્તા ''અબ્ભુતધમ્મ''ન્તિ વેદિતબ્બં. **વેદલ્લ**ન્તિ ચૂળવેદલ્લ- (મ॰ નિ॰ ૧.૪૬૦ આદયો) મહાવેદલ્લ- (મ॰ નિ॰ ૧.૪૪૯ આદયો) સમ્માદિટ્ઠિ- (મ॰ નિ॰ ૧.૮૯ આદયો) સક્કપઞ્હ- (દી॰ નિ॰ ૨.૩૪૪ આદયો) સઙ્ખારભાજનિયમહાપુણ્ણમસુત્તાદયો (મ॰ નિ॰ ૩.૮૫ આદયો) સબ્બેપિ વેદઞ્ચ તુટ્ઠિઞ્ચ લદ્ધા લદ્ધા પુચ્છિતસુત્તન્તા ''વેદલ્લ''ન્તિ વેદિતબ્બં. **ઇદં પરિયત્તિસાસન**ન્તિ ઇદં વુત્તપ્પકારં તેપિટકં બુદ્ધવચનં પરિયાપુણિતબ્બટ્ઠેન પરિયત્તિ, અનુસાસનટ્ઠેન સાસનન્તિ કત્વા પરિયત્તિસાસનં.

તમ્પિ મુસ્સતીતિ તમ્પિ પરિયત્તિસાસનં નસ્સતિ. **સમ્મુસ્સતી**તિ આદિતો નસ્સતિ. **પરિબાહિરો હોતી**તિ પરમ્મુખો હોતિ.

કતમં પટિપત્તિસાસનન્તિ લોકુત્તરધમ્મતો પુબ્બભાગો તદત્થં પટિપજ્જીયતીતિ પટિપત્તિ. સાસીયન્તિ એત્થ વેનેય્યાતિ સાસનં. **સમ્માપટિપદા**તિઆદયો વુત્તનયા એવ.

પાણમ્પિ હનતીતિ જીવિતિન્દ્રિયમ્પિ ઘાતેતિ. **અદિન્નમ્પિ આદિયતી**તિ પરપરિગ્ગહિતમ્પિ વત્થું ગણ્હાતિ. **સન્ધિમ્પિ છિન્દતી**તિ ઘરસન્ધિમ્પિ છિન્દતિ. **નિલ્લોપમ્પિ હરતી**તિ ગામે પહરિત્વા મહાવિલોપમ્પિ કરોતિ. **એકાગારિકમ્પિ કરોતી**તિ પણ્ણાસમત્તેહિપિ સટ્ઠિમત્તેહિપિ પરિવારેત્વા જીવગ્ગાહં ગહેત્વાપિ ધનં આહરાપેતિ. **પરિપન્થેપિ તિટ્ઠતી**તિ પન્થદૂહનકમ્મં કરોતિ. **પરદારમ્પિ ગચ્છતી**તિ પરદારેસુ ચારિત્તં આપજ્જતિ. **મુસાપિ ભણતી**તિ અત્થભઞ્જનકં મુસાપિ વદતિ. **અનરિયધમ્મો**તિ અનરિયસભાવો.

૫૧. એકો પુબ્બે ચરિત્વાનાતિ પબ્બજ્જાસઙ્ખાતેન વા ગણાવવસ્સગ્ગટ્ઠેન વા પુબ્બે લોકે વિહરિત્વા. **યાનં ભન્તંવ તં લોકે, હીનમાહુ પુથુજ્જન**ન્તિ તં વિબ્ભન્તકં પુગ્ગલં યથા હત્થિયાનાદિયાનં અદન્તં વિસમમ્પિ આરોહતિ, આરોહનકમ્પિ ભઞ્જતિ, પપાતેપિ પપતતિ, એવં કાયદુચ્ચરિતાદિવિસમારોહનેન નિરયાદીસુ, અત્થભઞ્જનેન જાતિપપાતાદીસુ પપતનેન ચ યાનં ભન્તંવ હીનં પુથુજ્જનઞ્ચ આહૂતિ.

પબ્બજ્જાસઙ્ખાતેન વાતિ પબ્બજ્જાકોટ્ઠાસેન વા ''પબ્બજિતો સમણો''તિ ગણનારોપનેન વા. **ગણાવવસ્સગ્ગટ્ઠેન વા**તિ ગણસઙ્ગણિકારામતં વિસ્સજ્જેત્વા વસ્સગ્ગટ્ઠેન વા.

એકો પટિક્કમતીતિ એકકોવ ગામતો નિવત્તતિ. **યો નિસેવતી**તિ નિદ્દેસસ્સ ઉદ્દેસપદં. **અપરેન સમયેના**તિ અઞ્ઞસ્મિં કાલે અપરભાગે. **બુદ્ધ**ન્તિ સબ્બઞ્ઞુબુદ્ધં. **ધમ્મ**ન્તિ સ્વાક્ખાતતાદિગુણયુત્તં ધમ્મં. **સઙ્ઘ**ન્તિ સુપ્પટિપન્નતાદિગુણયુત્તં સઙ્ઘં. **સિક્ખ**ન્તિ અધિસીલાદિસિક્ખિતબ્બં સિક્ખં. **પચ્ચક્ખાયા**તિ બુદ્ધાદિં પટિક્ખિપિત્વા. **હીનાયા**તિ હીનત્થાય ગિહિભાવાય. **આવત્તિત્વા**તિ નિવત્તિત્વા. **સેવતિ** એકવારં સેવતિ. **નિસેવતિ** અનેકવિધેન સેવતિ. **સંસેવતિ** અલ્લીયિત્વા સેવતિ. **પટિસેવતિ** પુનપ્પુનં સેવતિ.

ભન્તન્તિ વિબ્ભન્તં. **અદન્ત**ન્તિ દન્તભાવં અનુપનીતં. **અકારિત**ન્તિ સુસિક્ખિતકિરિયં અસિક્ખાપિતં. **અવિનીત**ન્તિ ન વિનીતં આચારસમ્પત્તિયા અસિક્ખિતં. **ઉપ્પથં ગણ્હાતી**તિ વુત્તપ્પકારં યાનં અદન્તાતિયુત્તં ભન્તં વિસમમગ્ગં ઉપેતિ. **વિસમં ખાણુમ્પિ પાસાણમ્પિ અભિરુહતી**તિ વિસમં હુત્વા ઠિતં ખરખાણુમ્પિ તથા પબ્બતપાસાણમ્પિ આરોહતિ. **યાનમ્પિ આરોહનકમ્પિ ભઞ્જતી**તિ વય્હાદિયાનં આરોહન્તસ્સ પાજેન્તસ્સ હત્થપાદાદિમ્પિ ભિન્દતિ. **પપાતેપિ પપતતી**તિ એકતોચ્છિન્નપબ્ભારપપાતેપિ પાતેતિ. **સો વિબ્ભન્તકો**તિ સો પટિક્કન્તકો. **ભન્તયાનપટિભાગો**તિ અનવટ્ઠિતયાનસદિસો. **ઉપ્પથં ગણ્હાતી**તિ કુસલકમ્મપથતો પટિક્કમિત્વા અપાયપથભૂતં ઉપ્પથં મિચ્છામગ્ગં ઉપેતિ. **વિસમં કાયકમ્મં અભિરુહતી**તિ સમસ્સ પટિપક્ખં કાયદુચ્ચરિતસઙ્ખાતં વિસમં કાયકમ્મં આરોહતિ. સેસેસુપિ એસેવ નયો. **નિરયે અત્તાનં ભઞ્જતી**તિ નિરસ્સાદસઙ્ખાતે નિરયે અત્તભાવં ચુણ્ણવિચુણ્ણં કરોતિ. **મનુસ્સલોકે અત્તાનં ભઞ્જતી**તિ વિવિધકમ્મકારણવસેન ભઞ્જતિ. **દેવલોકે અત્તાનં ભઞ્જતી**તિ પિયવિપ્પયોગાદિદુક્ખવસેન. **જાતિપપાતમ્પિ પપતતી**તિ જાતિપપાતેપિ પાતેતિ. **જરાપપાતાદી**સુપિ એસેવ નયો. **મનુસ્સલોકે**તિ ઇધ અધિપ્પેતલોકમેવ દસ્સેતિ.

પુથુજ્જનાતિ નિદ્દેસસ્સ ઉદ્દેસપદં. તત્થ પુથુજ્જનાતિ –

> પુથૂનં જનનાદીહિ, કારણેહિ પુથુજ્જનો;
> પુથુજ્જનન્તોગધત્તા, પુથુવાયં જનો ઇતિ.

સો હિ પુથૂનં નાનપ્પકારાનં કિલેસાદીનં જનનાદીહિપિ કારણેહિ પુથુજ્જનો. તં વિભાગતો દસ્સેતું ''**પુથુ કિલેસે જનેન્તી**''તિઆદિમાહ. તત્થ બહૂનં નાનપ્પકારાનં સક્કાયદિટ્ઠીનં અવિહતત્તા વા તા જનેન્તિ, તાહિ જનિતાતિ વા પુથુજ્જના. અવિહતમેવત્થં જનસદ્દો વદતિ. **પુથુ સત્થારાનં મુખુલ્લોકિકા**તિ એત્થ પુથૂ નાનાજના સત્થુપટિઞ્ઞા એતેસન્તિ પુથુજ્જનાતિ વચનત્થો. **પુથુ સબ્બગતીહિ અવુટ્ઠિતા**તિ એત્થ જનેતબ્બા જનયન્તિ એત્થાતિ જના, ગતિયો. પુથૂ જના એતેસન્તિ પુથુજ્જના. ઇતો પરે જાયન્તિ એતેહીતિ જના, અભિસઙ્ખારાદયો. તે એતેસં વિજ્જન્તીતિ પુથુજ્જના. અભિસઙ્ખરણાદિઅત્થો એવ વા જનસદ્દો દટ્ઠબ્બો. **નાનાસન્તાપેહિ સન્તપન્તી**તિ રાગગ્ગિઆદયો સન્તાપા. તે એવ વા સબ્બેપિ વા કિલેસા પરિળાહા. **પુથુ પઞ્ચસુ કામગુણેસૂ**તિ એત્થ જાયતીતિ જનો, રાગો ગેધોતિ એવમાદિકો, પુથુ જનો એતેસન્તિ પુથુજ્જના. પુથુ જાતા રત્તાતિ એવં રાગાદિઅત્થો એવ વા જનસદ્દો દટ્ઠબ્બો. **પલિબુદ્ધા**તિ સમ્બદ્ધા. **આવુતા**તિ આવરિતા. **નિવુતા**તિ વારિતા. **ઓવુતા**તિ ઉપરિતો પિહિતા. **પિહિતા**તિ હેટ્ઠાભાગેન પિહિતા. **પટિચ્છન્ના**તિ અપાકટા. **પટિકુજ્જિતા**તિ અધોમુખગતા.

અથ વા પુથૂનં વા ગણનપથમતીતાનં અરિયધમ્મપરમ્મુખાનં નીચધમ્મસમાચારાનં જનાનં અન્તોગધત્તાપિ પુથુજ્જના. પુથુ વા અયં વિસુંયેવ સઙ્ખં ગતો, વિસંસટ્ઠો સીલસુતાદિગુણયુત્તેહિ અરિયેહિ જનોતિપિ પુથુજ્જનો.

એવં યે તે –

> ''દ્વે પુથુજ્જના વુત્તા, બુદ્ધેનાદિચ્ચબન્ધુના;
> અન્ધો પુથુજ્જનો એકો, કલ્યાણેકો પુથુજ્જનો''તિ. –

દ્વેવ પુથુજ્જના વુત્તા, તેસુ અન્ધપુથુજ્જનો વુત્તો હોતીતિ વેદિતબ્બો.

૫૨. યસો કિત્તિ ચાતિ લાભસક્કારો પસંસા ચ. **પુબ્બે**તિ પબ્બજિતભાવે. **હાયતે વાપિ તસ્સ સા**તિ તસ્સ વિબ્ભન્તકસ્સ સતો સો ચ યસો સા ચ કિત્તિ હાયતિ. **એતમ્પિ દિસ્વા**તિ એતમ્પિ પુબ્બે યસકિત્તીનં લાભં પચ્છા ચ હાનિં દિસ્વા. **સિક્ખેથ મેથુનં વિપ્પહાતવે**તિ તિસ્સો સિક્ખાયો સિક્ખેથ. કિં કારણા? **મેથુનં વિપ્પહાતવે,** મેથુનપ્પહાનત્થાયાતિ વુત્તં હોતિ.

કિત્તિવણ્ણગતોતિ ભગવા કિત્તિવણ્ણો, કિત્તિસદ્દઞ્ચેવ ગુણઞ્ચ ઉક્ખિપિત્વા વદન્તો હોતીતિ અત્થો. ચિત્તં નાનાનયેન કથનં અસ્સ અત્થીતિ **ચિત્તકથી. કલ્યાણપટિભાનો**તિ સુન્દરપઞ્ઞો.

હાયતીતિ નિદ્દેસસ્સ ઉદ્દેસપદં. **પરિહાયતી**તિ સમન્તતો હાયતિ. **પરિધંસતી**તિ અધોપથવિં પતતિ. **પરિપતતી**તિ સમન્તતો અપગચ્છતિ. **અન્તરધાયતી**તિ અદસ્સનં યાતિ. **વિપ્પલુજ્જતી**તિ ઉચ્છિજ્જતિ.

ખુદ્દકો સીલક્ખન્ધોતિ થુલ્લચ્ચયાદિ. **મહન્તો સીલક્ખન્ધો**તિ પારાજિકસંઙ્ઘાદિસેસો.

મેથુનધમ્મસ્સ પહાનાયાતિ તદઙ્ગાદિપહાનેન પજહનત્થાય. **વૂપસમાયા**તિ મલાનં વૂપસમનત્થાય. **પટિનિસ્સગ્ગાયા**તિ પક્ખન્દનપરિચ્ચાગપટિનિસ્સગ્ગત્થાય. **પટિપસ્સદ્ધિયા**તિ પટિપસ્સદ્ધિસઙ્ખાતસ્સ ફલસ્સ અત્થાય.

૫૩. યો હિ મેથુનં ન વિપ્પજહતિ **સઙ્કપ્પેહિ...પે॰... તથાવિધો**. તત્થ **પરેતો**તિ સમન્નાગતો. **પરેસં નિગ્ઘોસ**ન્તિ ઉપજ્ઝાયાદીનં નિન્દાવચનં. **મઙ્કુ હોતી**તિ દુમ્મનો હોતિ.

કામસઙ્કપ્પેનાતિ કામપટિસંયુત્તેન વિતક્કેન. ઉપરિટ્ઠેપિ એસેવ નયો. **કુટ્ઠો**તિ વિતક્કેહિ કુસિતો. **પરેતો**તિ અપરિહીનો. **સમોહિતો**તિ સમ્મા ઓહિતો અન્તો પવિટ્ઠો. **કપણો વિયા**તિ દુગ્ગતમનુસ્સો વિય. **મન્દો વિયા**તિ અઞ્ઞાણી વિય. **મોમૂહો વિયા**તિ સમ્મોહભૂતો વિય. **ઝાયતી**તિ ચિન્તેતિ. **પજ્ઝાયતી**તિ ભુસં ચિન્તેતિ. **નિજ્ઝાયતી**તિ અનેકવિધેન ચિન્તેતિ. **અપજ્ઝાયતી**તિ તતો અપગન્ત્વા ચિન્તેતિ. **ઉલૂકો**તિ ઉલૂકસકુણો. **રુક્ખસાખાય**ન્તિ રુક્ખે ઉટ્ઠિતસાખાય, વિટપે વા. **મૂસિકં મગયમાનો**તિ મૂસિકં ગવેસમાનો, ''મગ્ગયમાનો''તિપિ પઠન્તિ. **કોત્થૂ**તિ સિઙ્ગાલો. **બિળારો**તિ બબ્બુ. **સન્ધિસમલસઙ્કટિરે**તિ દ્વિન્નં ઘરાનં અન્તરે ચ ઉદકનિદ્ધમનચિક્ખલ્લકચવરનિક્ખિપનટ્ઠાને ચ થણ્ડિલે ચ. **વહચ્છિન્નો**તિ પિટ્ઠિગીવમંસચ્છિન્નો. ઇતો પરા ગાથા પાકટસમ્બન્ધા એવ.

૫૪. તાસુ **સત્થાની**તિ કાયદુચ્ચરિતાદીનિ. તાનિ હિ અત્તનો પરેસઞ્ચ છેદનટ્ઠેન ''સત્થાની''તિ વુચ્ચન્તિ. તેસુ વાચં વિસેસેન તાવ આદિતો મુસાવચનસત્થાનેવ કરોતિ, ''ઇમિના કારણેનાહં વિબ્ભન્તો''તિ ભણન્તો. તેનેવાહ – "**એસ ખ્વસ્સ મહાગેધો , મોસવજ્જં પગાહતી**"તિ. તત્થ **એસ ખ્વસ્સા**તિ એસ ખો અસ્સ. **મહાગેધો**તિ મહાબન્ધનં. કતમોતિ ચે? યદિદં મોસવજ્જં પગાહતિ, સ્વાયં મુસાવાદજ્ઝોગાહો ''મહાગેધો''તિ વેદિતબ્બો.

તીણિ સત્થાનીતિ તયો છેદકા. કાયદુચ્ચરિતં **કાયસત્થં. વચીસત્થા**દીસુપિ એસેવ નયો. તં વિભાગતો દસ્સેતું "**તિવિધં કાયદુચ્ચરિતં કાયસત્થ**"ન્તિ આહ. **સમ્પજાનમુસા ભાસતી**તિ જાનન્તો તુચ્છં વાચં ભાસતિ. **અભિરતો અહં ભન્તે અહોસિં પબ્બજ્જાયા**તિ સાસને પબ્બજ્જાય અનભિરતિવિરહિતો અહં આસિં. **માતા મે પોસેતબ્બા**તિ માતા મયા પોસેતબ્બા. **તેનમ્હિ વિબ્ભન્તોતિ ભણતી**તિ તેન કારણેન પટિક્કન્તો અસ્મીતિપિ કથેતિ. **પિતા મે પોસેતબ્બો**તિઆદીસુપિ એસેવ નયો.

એસો તસ્સ મહાગેધોતિ તસ્સ પુગ્ગલસ્સ એસો મહાબન્ધો. **મહાવન**ન્તિ મહન્તં દુટ્ઠવનં. **ગહન**ન્તિ દુરતિક્કમં. **કન્તારો**તિ ચોરકન્તારાદિસદિસો. **વિસમો**તિ કણ્ટકવિસમો. **કુટિલો**તિ વઙ્કકટકસદિસો. **પઙ્કો**તિ પલ્લલસદિસો. **પલિપો**તિ કદ્દમસદિસો. **પલિબોધો**તિ મહાદુક્ખો. **મહાબન્ધન**ન્તિ મહન્તં દુમોચયબન્ધનં. **યદિદં સમ્પજાનમુસાવાદો**તિ યો અયં સમ્પજાનમુસાવાદો.

સભગ્ગતો વાતિ સભાયં ઠિતો વા. **પરિસગ્ગતો વા**તિ ગામપરિસાયં ઠિતો વા. **ઞાતિમજ્ઝગતો વા**તિ દાયાદાનં મજ્ઝે ઠિતો વા. **પૂગમજ્ઝગતો વા**તિ સેનીનં મજ્ઝે ઠિતો વા. **રાજકુલમજ્ઝગતો વા**તિ રાજકુલસ્સ મજ્ઝે મહાવિનિચ્છયે ઠિતો વા. **અભિનીતો**તિ પુચ્છનત્થાય નીતો. **સક્ખિપુટ્ઠો**તિ સક્ખિં કત્વા પુચ્છિતો. **એહમ્ભો પુરિસા**તિ આલપનમેતં. **અત્તહેતુ વા પરહેતુ વા**તિ અત્તનો વા પરસ્સ વા હત્થપાદાદિહેતુ વા ધનહેતુ વા. **આમિસકિઞ્ચિક્ખહેતુ વા**તિ એત્થ **આમિસ**ન્તિ લાભો અધિપ્પેતો. **કિઞ્ચિક્ખ**ન્તિ યં વા તં વા અપ્પમત્તકં, અન્તમસો

તિત્તિરવટ્ટકસપ્પિપિણ્ડનવનીતપિણ્ડાદિમત્તકસ્સપિ લાભસ્સ હેતૂતિ અત્થો. **સમ્પજાનમુસા ભાસતી**તિ જાનન્તોયેવ મુસાવાદં કરોતિ.

પુન અઞ્ઞં પરિયાયં દસ્સેન્તો ‘‘**અપિ ચ તીહાકારેહિ મુસાવાદો હોતિ, પુબ્બેવસ્સ હોતી**’’તિઆદિમાહ. તત્થ **તીહાકારેહી**તિ સમ્પજાનમુસાવાદસ્સ અઙ્ગભૂતેહિ તીહિ કારણેહિ. **પુબ્બેવસ્સ હોતી**તિ પુબ્બભાગેયેવ અસ્સ પુગ્ગલસ્સ એવં હોતિ ‘‘મુસા ભણિસ્સ’’ન્તિ. **ભણન્તસ્સ હોતી**તિ ભણમાનસ્સ હોતિ. **ભણિતસ્સ હોતી**તિ ભણિતે અસ્સ હોતિ. યં વત્તબ્બં તસ્મિં વુત્તે હોતીતિ અત્થો. અથ વા **ભણિતસ્સા**તિ વુત્તવતો નિટ્ઠિતવચનસ્સ હોતીતિ. યો એવં પુબ્બભાગેપિ જાનાતિ, ભણન્તોપિ જાનાતિ, પચ્છાપિ જાનાતિ ‘‘મુસા મયા ભણિત’’ન્તિ, સો એવં વદન્તો મુસાવાદકમ્મુના બજ્ઝતીતિ અયમેત્થ અત્થો દસ્સિતો. કિઞ્ચાપિ દસ્સિતો, અથ ખો અયમેત્થ વિસેસો – પુચ્છા તાવ હોતિ, ‘‘મુસા ભણિસ્સ’’ન્તિ પુબ્બભાગો અત્થિ, ‘‘મુસા મયા ભણિત’’ન્તિ પચ્છાભાગો નત્થિ. વુત્તમત્તમેવ હિ કોચિ પમુસ્સતિ કિં તસ્સ મુસાવાદો હોતિ, ન હોતીતિ? સા એવં **અટ્ઠકથાસુ** વિસ્સજ્જિતા – પુબ્બભાગે ‘‘મુસા ભણિસ્સ’’ન્તિ ચ, ભણન્તસ્સ ‘‘મુસા ભણામી’’તિ ચ જાનતો પચ્છાભાગે ‘‘મુસા મયા ભણિત’’ન્તિ ન સક્કા ન ભવિતું, સચેપિ ન હોતિ, મુસાવાદોયેવ. પુરિમમેવ હિ અઙ્ગદ્વયં પમાણં. યસ્સાપિ પુબ્બભાગે ‘‘મુસા ભણિસ્સ’’ન્તિ આભોગો નત્થિ, ભણન્તો પન ‘‘મુસા ભણામી’’તિ જાનાતિ. ભણિતેપિ ‘‘મુસા મયા ભણિત’’ન્તિ જાનાતિ. સો મુસાવાદેન ન કારેતબ્બો. પુબ્બભાગો હિ પમાણતરો. તસ્મિં અસતિ દવા ભણિતં વા, રવા ભણિતં વા હોતીતિ.

એત્થ ચ તંઞાણતા ચ ઞાણસમોધાનઞ્ચ પરિચ્ચજિતબ્બં. **તંઞાણતા પરિચ્ચજિતબ્બા**તિ યેન ચિત્તેન ‘‘મુસા ભણિસ્સ’’ન્તિ જાનાતિ, તેનેવ ‘‘મુસા ભણામી’’તિ ચ, ‘‘મુસા મયા ભણિત’’ન્તિ ચ જાનાતીતિ એવં એકચિત્તેનેવ તીસુ ખણેસુ જાનાતીતિ અયં તંઞાણતા પરિચ્ચજિતબ્બા. ન હિ સક્કા તેનેવ ચિત્તેન તં ચિત્તં જાનિતું, યથા ન સક્કા તેનેવ અસિના સો અસિ છિન્દિતુન્તિ. પુરિમં પુરિમં પન ચિત્તં પચ્છિમસ્સ પચ્છિમસ્સ ચિત્તસ્સ તથા ઉપ્પત્તિયા પચ્ચયો હુત્વા નિરુજ્ઝતિ. તેનેતં વુચ્ચતિ –

> ‘‘પમાણં પુબ્બભાગોવ, તસ્મિં સતિ ન હેસ્સતિ;
> સેસદ્વયન્તિ નત્થેત, મિતિ વાચા તિવઙ્ગિકા’’તિ. (પારા॰ અટ્ઠ॰ ૨.૨૦૦);

ઞાણસમોધાનં પરિચ્ચજિતબ્બન્તિ એતાનિ તીણિ ચિત્તાનિ એકક્ખણે ઉપ્પજ્જન્તીતિ ન ગહેતબ્બાનિ. ઇદઞ્હિ ચિત્તં નામ –

> ‘‘અનિરુદ્ધમ્હિ પઠમે, ન ઉપ્પજ્જતિ પચ્છિમં;
> નિરન્તરુપ્પજ્જનતો, એકં વિય પકાસતી’’તિ. (પારા॰ અટ્ઠ॰ ૨.૨૦૦);

ઇતો પરં પન યાયં અજાનંયેવ ‘‘જાનામી’’તિઆદિના નયેન સમ્પજાનમુસા ભણતિ, યસ્મા સો ‘‘ઇદં અભૂત’’ન્તિ એવંદિટ્ઠિકો હોતિ, તસ્સ હિ અત્થેવ અયં લદ્ધિ. તથા ‘‘ઇદં અભૂત’’ન્તિ એવમસ્સ ખમતિ ચેવ રુચ્ચતિ ચ. એવમસ્સ સઞ્ઞા, એવંસભાવમેવ ચસ્સ ચિત્તં ‘‘ઇદં અભૂત’’ન્તિ. યદા પન મુસા વત્તુકામો હોતિ, તદા તં દિટ્ઠિં વા દિટ્ઠિયા સહ ખન્તિં વા દિટ્ઠિખન્તીહિ સદ્ધિં રુચિં વા દિટ્ઠિખન્તિરુચીહિ સદ્ધિં સઞ્ઞં વા દિટ્ઠિખન્તિરુચિસઞ્ઞાહિ સદ્ધિં ભાવં વા વિનિધાય નિક્ખિપિત્વા પટિચ્છાદેત્વા અભૂતં કત્વા ભણતિ. તસ્મા તેસમ્પિવસેન અઙ્ગભેદં દસ્સેતું ‘‘**અપિ ચ ચતૂહાકારેહી**’’તિઆદિ વુત્તં.

એત્થ ચ **વિનિધાય દિટ્ઠિન્તિ** બલવધમ્મવિનિધાનવસેનેતં વુત્તં. **વિનિધાય ખન્તિ**ન્તિઆદીનિ તતો દુબ્બલદુબ્બલાનં વિનિધાનવસેન. **વિનિધાય સઞ્ઞન્તિ** ઇદં પનેત્થ સબ્બદુબ્બલધમ્મવિનિધાનવસેન. સઞ્ઞામત્તમ્પિ નામ અવિનિધાય સમ્પજાનમુસા ભાસિસ્સતીતિ નેતં ઠાનં વિજ્જતિ.

૫૫. **મન્દોવ પરિકિસ્સતી**તિ પાણવધાદીનિ કરોન્તો તતોનિદાનઞ્ચ દુક્ખમનુભોન્તો ભોગપરિયેસનારક્ખણાનિ ચ કરોન્તો મોમૂહો વિય પરિકિલિસ્સતિ.

તમેનં રાજાનો ગહેત્વા વિવિધા કમ્મકારણા કારેન્તીતિ ન રાજાનો કરોન્તિ, રાજાધીનપુરિસા નાનાવિધાનિ કમ્મકારણાનિ કરોન્તિ. **કસાહિપિ તાળેન્તી**તિ કસાદણ્ડકેહિપિ વિતજ્જેન્તિ. **વેત્તેહી**તિ વેત્તલતાહિ. **અદ્ધદણ્ડકેહી**તિ મુગ્ગરેહિ, પહારસાધનત્થં વા ચતુહત્થદણ્ડં દ્વેધા છેત્વા ગહિતદણ્ડકેહિ. **બિલઙ્ગથાલિકન્તિ** કઞ્જિયઉક્ખલિકકમ્મકારણં. તં કરોન્તા સીસકપાલં ઉપ્પાટેત્વા તત્તં અયોગુળં સણ્ડાસેન ગહેત્વા તત્થ પક્ખિપન્તિ, તેન મત્થલુઙ્ગં પક્કુથિત્વા ઉપરિ ઉત્તરતિ. **સઙ્ખમુણ્ડિકન્તિ** સઙ્ખમુણ્ડકમ્મકારણં. તં કરોન્તા ઉત્તરોટ્ઠઉભતોકણ્ણચૂળિકગલવાટકપરિચ્છેદેન ચમ્મં છિન્દિત્વા સબ્બકેસે એકતો ગણ્ઠિં કત્વા દણ્ડકેન વેઠેત્વા ઉપ્પાટેન્તિ, સહ કેસેહિ ચમ્મં ઉટ્ઠહતિ. તતો સીસકટાહં થૂલસક્ખરાહિ ઘંસિત્વા ધોવન્તા સઙ્ખવણ્ણં કરોન્તિ. **રાહુમુખન્તિ** રાહુમુખકમ્મકારણં. તં કરોન્તા સઙ્કુના મુખં વિવરિત્વા અન્તોમુખે દીપં જાલેન્તિ, કણ્ણચૂળિકાહિ વા પટ્ઠાય મુખં નિખાદનેન ખનન્તિ, લોહિતં પગ્ઘરિત્વા મુખં પૂરેતિ.

જોતિમાલિકન્તિ સકલસરીરં તેલપિલોતિકાય વેઠેત્વા આલિમ્પેન્તિ. **હત્થપજ્જોતિકન્તિ** હત્થે તેલપિલોતિકાય વેઠેત્વા દીપં વિય પજ્જાલેન્તિ. **એરકવત્તિકન્તિ** એરકવત્તકમ્મકારણં. તં કરોન્તા હેટ્ઠાગીવતો પટ્ઠાય ચમ્મવટ્ટે કન્તિત્વા ગોપ્ફકે પાતેન્તિ. અથ નં યોત્તેહિ બન્ધિત્વા કડ્ઢન્તિ. સો અત્તનો ચમ્મવટ્ટે અક્કમિત્વા અક્કમિત્વા પતતિ. **ચિરકવાસિકન્તિ** ચિરકવાસિકકમ્મકારણં. તં કરોન્તા તથેવ ચમ્મવટ્ટે કન્તિત્વા કટિયં ઠપેન્તિ, કટિતો પટ્ઠાય કન્તિત્વા ગોપ્ફકેસુ ઠપેન્તિ, ઉપરિમેહિ હેટ્ઠિમસરીરં ચિરકનિવાસનનિવત્થં વિય હોતિ. **એણેય્યકન્તિ** એણેય્યકકમ્મકારણં. તં કરોન્તા ઉભોસુ કપ્પરેસુ ચ ઉભોસુ જણ્ણુકેસુ ચ અયવલયાનિ દત્વા અયસૂલાનિ કોટ્ટેન્તિ, સો ચતૂહિ અયસૂલેહિ ભૂમિયં પતિટ્ઠહતિ. અથ નં પરિવારેત્વા અગ્ગિં કરોન્તિ. ''એણેય્યકો જોતિપરિગ્ગહો યથા''તિ આગતટ્ઠાનેપિ ઇદમેવ વુત્તં. તં સન્ધિતો સન્ધિતો સૂલાનિ અપનેત્વા ચતૂહિ અટ્ઠિકોટીહિયેવ ઠપેન્તિ. એવરૂપા કમ્મકારણા નામ નત્થિ.

બળિસમંસિકન્તિ ઉભતોમુખેહિ બળિસેહિ પહરિત્વા ચમ્મમંસન્હારૂનિ ઉપ્પાટેન્તિ. **કહાપણિકન્તિ** સકલસરીરં તિણ્હાહિ વાસીહિ કોટિતો પટ્ઠાય કહાપણમત્તં કહાપણમત્તં પાતેન્તા કોટ્ટેન્તિ. **ખારાપતચ્છિકન્તિ** સરીરં તત્થ તત્થ આવુધેહિ પહરિત્વા કોચ્છેહિ ખારં ઘંસેન્તિ, ચમ્મમંસન્હારૂનિ પગ્ઘરિત્વા પસવન્તિ, અટ્ઠિકસઙ્ખલિકાવ તિટ્ઠતિ. **પલિઘપરિવત્તિકન્તિ** એકેન પસ્સેન નિપજ્જાપેત્વા કણ્ણચ્છિદ્દેન અયસૂલં કોટ્ટેત્વા પથવિયા એકાબદ્ધં કરોન્તિ. અથ નં પાદે ગહેત્વા આવિઞ્છન્તિ. **પલાલપીઠકન્તિ** છેકા કારણિકા છવિચમ્મં અચ્છિન્દિત્વા નિસદપોતકાહિ અટ્ઠીનિ છિન્દિત્વા કેસેસુ ગહેત્વા ઉક્ખિપન્તિ, મંસરાસિયેવ હોતિ. અથ નં કેસેહેવ પરિયોનન્ધિત્વા ગણ્હન્તિ, પલાલપીઠં વિય કત્વા પલિવેઠેન્તિ. **સુનખેહિપી**તિ કતિપયાનિ દિવસાનિ આહારં અદત્વા છાતસુનખેહિ ખાદાપેન્તિ. તે મુહુત્તેન અટ્ઠિસઙ્ખલિકમેવ કરોન્તિ. **એવમ્પિ કિસ્સતી**તિ એવમ્પિ વિઘાતં પાપુણાતિ. **પરિકિસ્સતી**તિ સબ્બભાગેન વિઘાતં પાપુણાતિ. **પરિકિલિસ્સતી**તિ ઉપતાપં પાપુણાતિ.

પુન અઞ્ઞં કારણં દસ્સેન્તો “**અથ વા કામતણ્હાય અભિભૂતો**”તિઆદિમાહ. તત્થ **કામતણ્હાયાતિ** પઞ્ચકામગુણિકલોભેન. **અભિભૂતો**તિ તેન મદ્દિતો. **પરિયાદિન્નચિત્તો**તિ કુસલાચારં ખેપેત્વા ગહિતચિત્તો. **ભોગે પરિયેસન્તો**તિ ધનં ગવેસમાનો. **નાવાય મહાસમુદ્દં પક્ખન્દતી**તિ તરણીસઙ્ખાતાય નાવાય મહન્તં લોણસાગરં પવિસતિ. **સીતસ્સ પુરક્ખતો**તિ સીતં પુરતો કત્વા. **ઉણ્હસ્સ પુરક્ખતો**તિ ઉણ્હં પુરતો કત્વા. **ડંસા**તિ પિઙ્ગલમક્ખિકા. **મકસા**તિ મકસા એવ. **પીળિયમાનો**તિ ડંસાદિસમ્ફસ્સેહિ વિહેસિયમાનો. **ખુપ્પિપાસાય મિય્યમાનો**તિ ખુદ્દાપિપાસાય મરમાનો. **તિગુમ્બં ગચ્છતી**તિઆદીનિ **મૂલપદં ગચ્છતી**તિપરિયોસાનાનિ ચતુવીસતિ પદાનિ રટ્ઠનામેન વુત્તાનિ. **મરુકન્તારં ગચ્છતી**તિ વાલુકકન્તારં તારકસઞ્ઞાય ગચ્છતિ . **જણ્ણુપથ**ન્તિ જાણૂહિ ગન્તબ્બમગ્ગં. **અજપથ**ન્તિ અજેહિ ગન્તબ્બમગ્ગં. **મેણ્ડપથે**પિ એસેવ નયો.

સઙ્કુપથન્તિ ખાણુકે કોટ્ટેત્વા તેહિ ઉગ્ગમિતબ્બં ખાણુમગ્ગં, તં ગચ્છન્તો પબ્બતપાદે ઠત્વા અયસિઙ્ઘાટકં યોત્તેન બન્ધિત્વા ઉદ્ધં ખિપિત્વા પબ્બતે લગ્ગાપેત્વા યોત્તેનારુય્હ વજિરગ્ગેન લોહદણ્ડેન પબ્બતં વિજ્ઝિત્વા ખાણુકં કોટ્ટેત્વા તત્થ ઠત્વા સિઙ્ઘાટકં આકડ્ઢિત્વા પુન ઉપરિ લગ્ગાપેત્વા તત્થ ઠિતો ચમ્મયોત્તં ઓલમ્બેત્વા તં આદાય ઓતરિત્વા હેટ્ઠિમખાણુકે બન્ધિત્વા વામહત્થેન યોત્તં ગહેત્વા દક્ખિણહત્થેન મુગ્ગરં આદાય યોત્તં પહરિત્વા ખાણુકં નીહરિત્વા પુન અભિરુહતિ. એતેનુપાયેન પબ્બતમત્થકં અભિરુય્હ પરતો ઓતરન્તો પુરિમનયેનેવ પઠમં પબ્બતમત્થકે ખાણુકં કોટ્ટેત્વા ચમ્મપસિબ્બકે યોત્તં બન્ધિત્વા ખાણુકે વેઠેત્વા સયં અન્તોપસિબ્બકે નિસીદિત્વા મક્કટકાનં સુત્તવિસ્સજ્જનાકારેન યોત્તં વિનિવેઠેત્વા ઓતરતિ. તેન વુત્તં – ‘‘ખાણુકે કોટ્ટેત્વા તેહિ ઉગ્ગમિતબ્બં ખાણુમગ્ગ’’ન્તિ. **છત્તપથ**ન્તિ ચમ્મછત્તેન વાતં ગાહાપેત્વા સકુણેહિ વિય ઓતરિતબ્બં મગ્ગં. **વંસપથ**ન્તિ વેણુગુમ્બછેદનસત્થેન છિન્દિત્વા રુક્ખં ફરસુના કોટ્ટેત્વા મગ્ગં કરોન્તો વેળુવને નિસ્સેણિં કત્વા વેળુગુમ્બે આરુય્હ વેળું છિન્દિત્વા અપરસ્સ વેળુગુમ્બસ્સ ઉપરિ પાતેત્વા વેળુગુમ્બમત્થકેનેવ ગન્તબ્બં મગ્ગં સન્ધાય ‘‘વંસપથં ગચ્છતી’’તિ વુત્તન્તિ વેદિતબ્બં.

ગવેસન્તો ન વિન્દતિ, અલાભમૂલકમ્પિ દુક્ખં દોમનસ્સં પટિસંવેદેતીતિ અવિન્દનમૂલકમ્પિ કાયિકચેતસિકં દુક્ખં પટિલભતિ.

લદ્ધાતિ લભિત્વા. **આરક્ખમૂલક**ન્તિ રક્ખણમૂલકમ્પિ. **કિન્તિ મે ભોગે**તિ કેન ઉપાયેન મમ ભોગે. **નેવ રાજાનો હરેય્યું...પે॰... ન અપ્પિયા દાયાદા હરેય્યુ**ન્તિ. **ગોપયતો**તિ મઞ્જૂસાદીહિ ગોપયન્તસ્સ. **વિપ્પલુજ્જન્તી**તિ વિનસ્સન્તિ.

૫૬. એતમાદીનવં ઞત્વા, મુનિ પુબ્બાપરે ઇધાતિ એતં ‘‘યસો કિત્તિ ચ યા પુબ્બે, હાયતે વાપિ તસ્સ સા’’તિ ઇતો પભુતિ વુત્તે પુબ્બાપરે ઇધ ઇમસ્મિં સાસને પુબ્બતો અપરે સમણભાવતો વિબ્ભન્તકભાવે આદીનવં મુનિ ઞત્વા.

દળ્હં કરેય્યાતિ નિદ્દેસપદસ્સ ઉદ્દેસપદં. **થિરં કરેય્યા**તિ અસિથિલં કરેય્ય. **દળ્હં સમાદાનો અસ્સા**તિ થિરપટિઞ્ઞો ભવેય્ય. **અવટ્ઠિતસમાદાનો**તિ સન્નિટ્ઠાનપટિઞ્ઞો.

૫૭. એતં અરિયાનમુત્તમન્તિ યદિદં વિવેકચરિયા, એતં બુદ્ધાદીનં અરિયાનં ઉત્તમં. તસ્મા વિવેકંયેવ સિક્ખેથાતિ અધિપ્પાયો. **ન તેન સેટ્ઠો મઞ્ઞેથા**તિ તેન ચ વિવેકેન અત્તાનં ‘‘સેટ્ઠો અહ’’ન્તિ ન મઞ્ઞેય્ય, તેન માનથદ્ધો ન ભવેય્યાતિ વુત્તં હોતિ.

ઉન્નતિન્તિ ઉસ્સાપનં. **ઉન્નમ**ન્તિ ઉગ્ગન્ત્વા પટ્ઠપનં. **માન**ન્તિ અહંકારં. **થામ**ન્તિ બલક્કારં. **થમ્ભ**ન્તિ થદ્ધકરણં. **થદ્ધો**તિ અમદ્દવો. **પત્થદ્ધો**તિ વિસેસેન અમદ્દવો. **પગ્ગહિતસિરો**તિ ઉક્ખિત્તસીસો. **સામન્તા**તિ ન આરકા. **આસન્ને**તિ ન દૂરે. **અવિદૂરે**તિ સમીપે. **ઉપકટ્ઠે**તિ સન્તિકે.

૫૮. **રિત્તસ્સા**તિ વિવિત્તસ્સ, કાયદુચ્ચરિતાદીહિ વિરહિતસ્સ. **ઓઘતિણ્ણસ્સ પિહયન્તિ, કામેસુ ગધિતા પજા**તિ વત્થુકામેસુ લગ્ગા સત્તા તસ્સ ચતુરોઘતિણ્ણસ્સ પિહયન્તિ ઇણાયિકા વિય આણણ્યસ્સાતિ અરહત્તનિકૂટેન દેસનં નિટ્ઠાપેસિ.

રિત્તસ્સાતિ સબ્બકિલેસેહિ તુચ્છસ્સ. **વિવિત્તસ્સા**તિ સુઞ્ઞસ્સ. **પવિવિત્તસ્સા**તિ એકકસ્સ. ઇદાનિ યેહિ રિત્તો હોતિ, તે દસ્સેન્તો "**કાયદુચ્ચરિતેન રિત્તસ્સા**"તિઆદિમાહ. તત્થ કિલેસપટિપાટિયા મગ્ગપટિપાટિયાતિ દ્વિધા રિત્તતા વેદિતબ્બા. કિલેસપટિપાટિયા તાવ રાગો મોહો થમ્ભો સારમ્ભો માનો મદોતિ, ઇમેહિ છહિ કિલેસેહિ અરહત્તમગ્ગેન રિત્તો હોતિ; દોસો કોધો ઉપનાહો પમાદોતિ, ઇમેહિ ચતૂહિ કિલેસેહિ અનાગામિમગ્ગેન રિત્તો હોતિ; અતિમાનો મક્ખો પળાસો ઇસ્સા મચ્છરિયં માયા સાઠેય્યન્તિ, ઇમેહિ સત્તહિ સોતાપત્તિમગ્ગેન રિત્તો હોતિ.

મગ્ગપટિપાટિયા પન સોતાપત્તિમગ્ગેન અતિમાનો મક્ખો પળાસો ઇસ્સા મચ્છરિયં માયા સાઠેય્યન્તિ; ઇમેહિ સત્તહિ રિત્તો હોતિ, અનાગામિમગ્ગેન દોસો કોધો ઉપનાહો પમાદોતિ, ઇમેહિ ચતૂહિ રિત્તો હોતિ; અરહત્તમગ્ગેન રાગો મોહો થમ્ભો સારમ્ભો માનો મદોતિ, ઇમેહિ છહિ રિત્તો હોતિ. તીણિ દુચ્ચરિતાનિ સબ્બકિલેસેહીતિઆદિના નયેન અવસેસાપિ યથાયોગં યોજેતબ્બા.

વત્થુકામે પરિજાનિત્વાતિ તેભૂમકે વત્થુકામે ઞાતતીરણપરિઞ્ઞાહિ સમાપનવસેન જાનિત્વા. **કિલેસકામે પહાયા**તિ છન્દાદયો કિલેસકામે પહાનપરિઞ્ઞાય જહિત્વા. **બ્યન્તિં કરિત્વા**તિ વિગતન્તં વિગતકોટિં કરિત્વા.

કામોઘં તિણ્ણસ્સાતિ અનાગામિમગ્ગેન અવસાનસઙ્ખાતં કામોઘં તરિત્વા ઠિતસ્સ. **ભવોઘ**ન્તિ અરહત્તમગ્ગેન. **દિટ્ઠોઘ**ન્તિ સોતાપત્તિમગ્ગેન. **અવિજ્જોઘ**ન્તિ અરહત્તમગ્ગેન. **સબ્બં સંસારપથ**ન્તિ સબ્બખન્ધધાતુઆયતનપટિપાટિસઙ્ખાતં પથં અરહત્તમગ્ગેનેવ તરિત્વા ઠિતસ્સ. સોતાપત્તિમગ્ગેન **ઉત્તિણ્ણસ્સ**. સકદાગામિમગ્ગેન **નિત્તિણ્ણસ્સ**. અનાગામિમગ્ગેન કામધાતું **અતિક્કન્તસ્સ**. અરહત્તમગ્ગેન સબ્બભવં **સમતિક્કન્તસ્સ**. ફલસમાપત્તિવસેન **વીતિવત્તસ્સ. પારંગતસ્સા**તિઆદીનિ નિબ્બાનવસેન વુત્તાનિ. **યથા ઇણાયિકા આણણ્ય**ન્તિ પવડ્ઢકઇણં આદાય વિચરન્તા આણણ્યં. **પત્થેન્તી**તિ પત્થનં ઉપ્પાદેન્તિ. **આબાધિકા આરોગ્ય**ન્તિ પિત્તાદિરોગાતુરો ભેસજ્જકિરિયાય તંરોગવૂપસમનત્થં આરોગ્યં. **યથા બન્ધનબદ્ધા**તિ નક્ખત્તદિવસે બન્ધનાગારે બદ્ધપુરિસા. **યથા દાસા ભુજિસ્સ**ન્તિ યસ્મા ભુજિસ્સા પુરિસા યં ઇચ્છન્તિ, તં કરોન્તિ, ન નં કોચિ બલક્કારેન તતો નિવત્તેતિ, તસ્મા દાસા ભુજિસ્સભાવં પત્થેન્તિ. **યથા કન્તારદ્ધાનપક્ખન્દા**તિ યસ્મા બલવન્તો પુરિસા હત્થભારં ગહેત્વા સજ્જાવુધા સપરિવારા કન્તારં પટિપજ્જન્તિ, તે ચોરા દૂરતોવ દિસ્વા પલાયન્તિ. તે સોત્થિના કન્તારં નિત્થરિત્વા ખેમન્તં પત્વા હટ્ઠતુટ્ઠા હોન્તિ. તસ્મા કન્તારપક્ખન્દા ખેમન્તભૂમિં પત્થેન્તિ. દેસનાપરિયોસાને તિસ્સો સોતાપત્તિફલં પત્વા પચ્છા પબ્બજિત્વા અરહત્તં સચ્છાકાસિ.

સદ્ધમ્મપજ્જોતિકાય મહાનિદ્દેસટ્ઠકથાય

તિસ્સમેત્તેય્યસુત્તનિદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૮. પસૂરસુત્તનિદ્દેસવણ્ણના

૫૯. અટ્ઠમે પસૂરસુત્તનિદ્દેસે પઠમગાથાય તાવ સઙ્ખેપો – ઇમે દિટ્ઠિગતિકા અત્તનો દિટ્ઠિં સન્ધાય ‘‘ઇધેવ સુદ્ધી’’તિ વદન્તિ. અઞ્ઞેસુ પન ધમ્મેસુ વિસુદ્ધિં નાહુ, એવં યં અત્તનો સત્થારાદિં નિસ્સિતા, તત્થેવ ‘‘એસ વાદો સુભો’’તિ એવં સુભવાદા હુત્વા પુથૂ સમણબ્રાહ્મણા ‘‘સસ્સતો લોકો’’તિઆદીસુ પચ્ચેકસચ્ચેસુ નિવિટ્ઠા.

સબ્બે પરવાદે ખિપન્તીતિ સબ્બા પરલદ્ધિયો છડ્ડેન્તિ. **ઉક્ખિપન્તી**તિ દૂરતો ખિપન્તિ. **પરિક્ખિપન્તી**તિ સમન્તતો ખિપન્તિ. **સુભવાદા**તિ નિદ્દેસસ્સ ઉદ્દેસપદં. **સોભનવાદા**તિ ‘‘એતં સુન્દર’’ન્તિ કથેન્તા. **પણ્ડિતવાદા**તિ ‘‘પણ્ડિતા મય’’ન્તિ એવં કથેન્તા. **થિરવાદા**તિ ‘‘નિદ્દોસવાદં વદામા’’તિ કથેન્તા. **ઞાયવાદા**તિ ‘‘યુત્તવાદં વદામા’’તિ કથેન્તા. **હેતુવાદા**તિ ‘‘કારણસહિતં વદામા’’તિ કથેન્તા. **લક્ખણવાદા**તિ ‘‘સલ્લક્ખેતબ્બં વદામા’’તિ વદન્તા. **કારણવાદા**તિ ‘‘ઉદાહરણયુત્તવાદં વદામા’’તિ કથેન્તા. **ઠાનવાદા**તિ ‘‘પક્કમિતું અસક્કુણેય્યવાદં વદામા’’તિ વદન્તા.

નિવિટ્ઠાતિ અન્તોપવિટ્ઠા. **પતિટ્ઠિતા**તિ તત્થેવ ઠિતા.

૬૦. એવં નિવિટ્ઠા ચ ‘‘**તે વાદકામા**’’તિ દુતિયગાથા. તત્થ **બાલં દહન્તી મિથુ અઞ્ઞમઞ્ઞ**ન્તિ ‘‘અયં બાલો, અયં બાલો’’તિ એવં દ્વેપિ જના અઞ્ઞમઞ્ઞં બાલં દહન્તિ, બાલતો પસ્સન્તિ. **વદન્તિ તે અઞ્ઞસિતા કથોજ્જ**ન્તિ તે અઞ્ઞમઞ્ઞસત્થારાદિનિસ્સિતા કલહં વદન્તિ. **પસંસકામા કુસલાવદાના**તિ પસંસત્થિકા ઉભોપિ ‘‘મયં કુસલાવદાના પણ્ડિતવાદા’’તિ એવં સઞ્ઞિનો હુત્વા.

વાદત્થિકાતિ વાદેન અત્થિકા. **વાદાધિપ્પાયા**તિ વાદજ્ઝાસયા. **વાદપુરેક્ખારા**તિ વાદમેવ પુરતો કત્વા ચરમાના . **વાદપરિયેસનં ચરન્તા**તિ વાદમેવ ગવેસનં ચરમાના. **વિગય્હા**તિ પવિસિત્વા. **ઓગય્હા**તિ ઓતરિત્વા. **અજ્ઝોગાહેત્વા**તિ નિમુજ્જિત્વા. **પવિસિત્વા**તિ અન્તોકત્વા.

અનોજવન્તીતિ નિહીનઓજવતી, તેજવિરહિતાતિ અત્થો. **સા કથા**તિ એસા વાચા. **કથોજ્જં વદન્તી**તિ નિત્તેજં ભણન્તિ. એવં વદાનેસુ ચ તેસુ એકો નિયમતો એવ.

૬૧. યુત્તો કથાયન્તિ ગાથા. તત્થ **યુત્તો કથાય**ન્તિ વાદકથાય ઉસ્સુક્કો. **પસંસમિચ્છં વિનિઘાતિ હોતી**તિ અત્તનો પસંસં ઇચ્છન્તો ‘‘કથં નુ ખો નિગ્ગહેસ્સામી’’તિઆદિના નયેન પુબ્બેવ વાદા કથંકથી વિનિઘાતી હોતિ. **અપાહતસ્મિ**ન્તિ પઞ્હવીમંસકેહિ ‘‘અત્થાપગતં તે ભણિતં, બ્યઞ્જનાપગતં તે ભણિત’’ન્તિઆદિના નયેન અપહરિતે વાદે. **નિન્દાય સો કુપ્પતી**તિ એવં અપાહતસ્મિઞ્ચ વાદે ઉપ્પન્નાય નિન્દાય સો કુપ્પતિ. **રન્ધમેસી**તિ યસ્સ રન્ધમેવ ગવેસન્તો.

થોમનન્તિ વણ્ણભણનં. **કિત્તિ**ન્તિ પાકટકરણં. **વણ્ણહારિય**ન્તિ ગુણવડ્ઢનં. **પુબ્બેવ સલ્લાપા**તિ સલ્લાપતો પુરેતરમેવ. ‘‘કથમિદં કથમિદ’’ન્તિ કથંકથા અસ્સ અત્થીતિ **કથંકથી. જયો નુ ખો મે**તિ મમ જયો. **કથં નિગ્ગહ**ન્તિ કેન પકારેન નિગ્ગણ્હનં. **પટિકમ્મં કરિસ્સામી**તિ મમ લદ્ધિં પરિસુદ્ધિં કરિસ્સામિ. **વિસેસ**ન્તિ અતિરેકં. **પટિવિસેસ**ન્તિ પુનપ્પુનં વિસેસં. **આવેઠિયં કરિસ્સામી**તિ પરિવેઠનં કરિસ્સામિ. **નિબ્બેઠિય**ન્તિ મમ નિબ્બેઠનં મોચનં નિક્ખમનં.

છેદન્તિ વાદછિન્દનં. **મણ્ડલન્તિ** વાદસઙ્ઘાતં. **પારિસજ્જાતિ** પરિચારિકા. **પાસારિકાતિ** કારણિતા. **અપહરન્તીતિ** પટિબાહન્તિ.

અત્થાપગતન્તિ અત્થતો અપગતં , અત્થો નત્થીતિ. **અત્થતો અપહરન્તીતિ** અત્થમ્હા પટિબાહન્તિ. **અત્થો તે દુન્નિતોતિ** તવ અત્થો ન સમ્મા ઉપનીતો. **બ્યઞ્જનં તે દુરોપિતન્તિ** તવ બ્યઞ્જનં દુપ્પતિટ્ઠાપિતં. **નિગ્ગહો તે અકતોતિ** તયા નિગ્ગહો ન કતો. **પટિકમ્મં તે દુક્કટન્તિ** તયા અત્તનો લદ્ધિપતિટ્ઠાપનં દુટ્ઠુ કતં. **વિસમકથં દુક્કથિતન્તિ** ન સમ્મા કથિતં. **દુબ્ભણિતન્તિ** ભણન્તેનપિ દુટ્ઠુ ભણિતં. **દુલ્લપિતન્તિ** ન સમ્મા વિસ્સજ્જિતં. **દુરુત્તન્તિ** અઞ્ઞથા ભણિતં. **દુબ્ભાસિતન્તિ** વિરૂપં ભાસિતં.

નિન્દાયાતિ ગરહણેન. **ગરહાયાતિ** દોસકથનેન. **અકિત્તિયાતિ** અગુણકથનેન. **અવણ્ણહારિકાયાતિ** અગુણવડ્ઢનેન.

કુપ્પતીતિ પકતિભાવં જહેત્વા ચલતિ. **બ્યાપજ્જતીતિ** દોસવસેન પૂતિભાવં આપજ્જતિ. **પતિટ્ઠીયતીતિ** કોધવસેન ગણભાવં ગચ્છતિ. **કોપઞ્ચાતિ** કુપિતભાવં. **દોસઞ્ચાતિ** દૂસનં. **અપચ્ચયઞ્ચાતિ** અતુટ્ઠાકારઞ્ચ. **પાતુકરોતીતિ** પાકટં કરોતિ. **રન્ધમેસીતિ** અન્તરગવેસી. **વિરન્ધમેસીતિ** છિદ્દગવેસી. **અપરદ્ધમેસીતિ** ગુણં અપનેત્વા દોસમેવ ગવેસી. **ખલિતમેસીતિ** પક્ખલનગવેસી. **ગળિતમેસીતિ** પતનગવેસી. ‘‘ઘટ્ટિતમેસી’’તિપિ પાઠો, તસ્સ પીળનગવેસીતિ અત્થો. **વિવરમેસીતિ** દોસગવેસી.

૬૨. ન કેવલઞ્ચ સો કુપ્પતિ, અપિચ ખો પન **‘‘યમસ્સ વાદ’’ન્તિ** ગાથા. તત્થ **પરિહીનમાહુ, અપાહતન્તિ** અત્થબ્યઞ્જનાદિતો અપાહતં પરિહીનં વદન્તિ. **પરિદેવતીતિ** તતોનિમિત્તં સો ‘‘અઞ્ઞં મયા આવજ્જિત’’ન્તિઆદીહિ વિપ્પલપતિ. **સોચતીતિ** ‘‘તસ્સ જયો’’તિઆદીનિ આરબ્ભ સોચતિ. **‘‘ઉપચ્ચગા મ’’ન્તિ અનુત્થુનાતીતિ** ‘‘સો મં વાદેન વાદં અતિક્કન્તો’’તિઆદિના નયેન સુટ્ઠુતરં વિપ્પલપતિ.

પરિહાપિતન્તિ ન વડ્ઢિતં. **અઞ્ઞં મયા આવજ્જિતન્તિ** અઞ્ઞં કારણં મયા અવનમિતં. **ચિન્તિતન્તિ** વીમંસિતં. **મહાપક્ખોતિ** મહન્તો ઞાતિપક્ખો એતસ્સાતિ મહાપક્ખો. **મહાપરિસોતિ** મહાપરિચારિકપરિસો. **મહાપરિવારોતિ** મહાદાસદાસિપરિવારો. **પરિસા ચાયં વગ્ગાતિ** અયઞ્ચ પરિસા વગ્ગા, ન એકા. **પુન ભઞ્જિસ્સામીતિ** પુન ભિન્દિસ્સામિ.

૬૩. એતે વિવાદા સમણેસૂતિ એત્થ પન સમણા વુચ્ચન્તિ બાહિરપરિબ્બાજકા. **એતેસુ ઉગ્ઘાતિનિઘાતિ હોતીતિ** એતેસુ વાદેસુ જયપરાજયાદિવસેન ચિત્તઉગ્ઘાતનિઘાતં વા પાપુણન્તો ઉગ્ઘાતિ ચ નિઘાતિ ચ હોતિ. **વિરમે કથોજ્જન્તિ** પજહેય્ય કલહં. **ન હઞ્ઞદત્થત્થિ પસંસલાભાતિ** ન હિ એત્થ પસંસલાભતો અઞ્ઞો અત્થો અત્થિ. **ઉત્તાનો વાતિ** ન ગમ્ભીરોતિ અત્થો ‘‘પઞ્ચિમે કામગુણા’’તિઆદીસુ (અ॰ નિ॰ ૬.૬૩) વિય.

ગમ્ભીરો વાતિ દુપ્પવેસો અપ્પતિટ્ઠો પટિચ્ચસમુપ્પાદો વિય. **ગૂળ્હો વાતિ** પટિચ્છન્નો હુત્વા ઠિતો ‘‘અભિરમ નન્દ અહં તે પાટિભોગો’’તિઆદીસુ (ઉદા॰ ૨૨) વિય. **પટિચ્છન્નો વાતિ** અપાકટો ‘‘માતરં પિતરં હન્ત્વા’’તિઆદીસુ (ધ॰ પ॰ ૨૯૪; નેત્તિ॰ ૧૧૩) વિય. **નેય્યો વાતિ** નીહરિત્વા કથેતબ્બો ‘‘અસદ્ધો અકતઞ્ઞૂ ચા’’તિઆદીસુ (ધ॰ પ॰ ૯૭) વિય. **નીતો વાતિ** પાળિયા ઠિતનિયામેન કથેતબ્બો ‘‘ચત્તારોમે, ભિક્ખવે, અરિયવંસા’’તિઆદીસુ (અ॰ નિ॰ ૪.૨૮) વિય. **અનવજ્જો વાતિ** નિદ્દોસત્થો ‘‘કુસલા ધમ્મા’’તિઆદીસુ (ધ॰ સ॰

તિકમાતિકા ૧) વિય. **નિક્કિલેસો** વાતિ કિલેસવિરહિતો વિપસ્સના વિય. **વોદાનો** વાતિ પરિસુદ્ધો લોકુત્તરં વિય. **પરમત્થો** વાતિ ઉત્તમત્થો ઉત્તમત્થભૂતો અત્થો ખન્ધધાતુઆયતનનિબ્બાનાનિ વિય.

૬૪. છટ્ઠગાથાયત્થો – યસ્મા ચ ન હઞ્ઞદત્થત્થિ પસંસલાભા, તસ્મા પરમં લાભં લભન્તોપિ ''સુન્દરો અય''ન્તિ **તત્થ** દિટ્ઠિયા **પસંસિતો વા પન હોતી**તિ તં **વાદં પરિસાય મજ્ઝે** દીપેત્વા તતો સો તેન જયત્થેન તુટ્ઠિં વા દન્તવિદંસકં વા આપજ્જન્તો **હસ્સતિ**, માનેન ચ **ઉન્નમતિ**. કિં કારણં? યસ્મા તં જયત્થં **પપ્પુય્ય યથામનો** જાતો.

થમ્ભયિત્વાતિ પૂરેત્વા. **બ્રૂહયિત્વા**તિ વડ્ઢેત્વા. ઇમિસ્સા ગાથાય નિદ્દેસો ઉત્તાનત્થો.

૬૫. એવં ઉન્નમતો ચ "**યા ઉન્નતી**"તિ ગાથા. તત્થ **માનાતિમાનં વદતે પનેસો**તિ એસો પન તં ઉન્નતિં ''વિઘાતભૂમી''તિ અબુજ્ઝમાનો માનઞ્ચ અતિમાનઞ્ચ વદતિ. એવં ઇમિસ્સાપિ ગાથાય નિદ્દેસો ઉત્તાનત્થો.

૬૬. એવં વાદે દોસં દસ્સેત્વા ઇદાનિ તસ્સ વાદં અસમ્પટિચ્છન્તો "**સૂરો**"તિ ગાથમાહ. તત્થ **રાજખાદાયા**તિ રાજખાદનીયેન, ભત્તવેતનેનાતિ વુત્તં હોતિ. **અભિગજ્જમેતિ પટિસૂરમિચ્છ**ન્તિ યથા સો પટિસૂરં ઇચ્છન્તો અભિગજ્જન્તો એતિ, એવં દિટ્ઠિગતિકો દિટ્ઠિગતિકન્તિ દસ્સેતિ. **યેનેવ સો તેન પલેહી**તિ યેન સો તુય્હં પટિસૂરો, તેન ગચ્છ. **પુબ્બેવ નત્થિ યદિદં યુધાયા**તિ યં પન કિલેસજાતં યુદ્ધાય સિયા, તં ઇધ પુબ્બેવ નત્થિ, બોધિમૂલેયેવસ્સ પહીનન્તિ દસ્સેતિ.

સૂરોતિ નિદ્દેસસ્સ ઉદ્દેસપદં. સુટ્ઠુ ઉરો સૂરો, વિસ્સટ્ઠઉરો નિન્નઉરોતિ અત્થો. **વીરો**તિ પરક્કમવન્તો. **વિક્કન્તો**તિ સઙ્ગામં પવિસન્તો. **અભીરૂ**તિઆદયો વુત્તનયા એવ. **પુટ્ઠો**તિ નિદ્દેસસ્સ ઉદ્દેસપદં. **પોસિતો**તિ થૂલકતો. **આપાદિતો**તિ ઉપટ્ઠબલિતો પટિપાદિતો. **વડ્ઢિતો**તિ તતો તતો ભાવિતો.

ગજ્જન્તોતિ અબ્યત્તસરેન ગજ્જન્તો. **ઉગ્ગજ્જન્તો**તિ ઉક્કુટ્ઠિં કરોન્તો. **અભિગજ્જન્તો**તિ સીહનાદં કરોન્તો. **એતી**તિ આગચ્છતિ. **ઉપેતી**તિ તતો સમીપં ગચ્છતિ. **ઉપગચ્છતી**તિ તતો સમીપં ગન્ત્વા ન નિવત્તતિ. **પટિસૂર**ન્તિ નિબ્ભયં. **પટિપુરિસ**ન્તિ સત્તુપુરિસં. **પટિસત્તુ**ન્તિ સત્તુ હુત્વા અભિમુખે ઠિતં. **પટિમલ્લ**ન્તિ પટિસેધં હુત્વા યુજ્ઝન્તં. **ઇચ્છન્તો**તિ આકઙ્ખમાનો.

પલેહીતિ ગચ્છ. **વજા**તિ મા તિટ્ઠ. **ગચ્છા**તિ સમીપં ઉપસઙ્કમ. **અભિક્કમા**તિ પરક્કમં કરોહિ.

બોધિયા મૂલેતિ મહાબોધિરુક્ખસ્સ સમીપે. **યે પટિસેનિકરા કિલેસા**તિ યે કિલેસા પટિપક્ખકરા. **પટિલોમકરા**તિ પટાણીકરા. **પટિકણ્ટકકરા**તિ વિનિવિજ્ઝનકરા. **પટિપક્ખકરા**તિ સત્તુકરા.

૬૭. ઇતો પરં સેસગાથા પાકટસમ્બન્ધા એવ. તત્થ **વિવાદયન્તી**તિ વિવદન્તિ. **પટિસેનિકત્તા**તિ પટિલોમકારકા. ''ન ત્વં ઇમં ધમ્મવિનયં આજાનાસી''તિઆદિના નયેન વિરુદ્ધવચનં વિવાદો.

સહિતં મેતિ મમ વચનં અત્થસંહિતં. **અસહિતં તે**તિ તવ વચનં અનત્થસંહિતં. **અધિચિણ્ણં તે વિપરાવત્ત**ન્તિ યં તં અધિચિણ્ણં ચિરકાલસેવનવસેન પગુણં, તં મમ વાદં આગમ્મ નિવત્તં. **આરોપિતો તે વાદો**તિ તુય્હં ઉપરિ મયા દોસો આરોપિતો. **ચર વાદપ્પમોક્ખાયા**તિ ભત્તપુટં આદાય તં તં ઉપસઙ્કમિત્વા વાદા પમોક્ખત્થાય ઉત્તરં

પરિયેસમાનો વિચર. **નિબ્બેઠેહિ વા**તિ અથ વા મયા આરોપિતદોસતો અત્તાનં મોચેહિ. **સચે પહોસી**તિ સચે સક્કોસિ.

આવેઠિયાય આવેઠિયન્તિ આવેઠેત્વા નિવત્તનેન નિવત્તનં. **નિબ્બેઠિયાય નિબ્બેઠિયન્તિ** દોસતો મોચનેન મોચનં. **છેદેન છેદ**ન્તિ એવમાદિ હેટ્ઠા વુત્તનયત્તા યથાયોગં યોજેતબ્બં.

૬૮. **વિસેનિકત્વા**તિ કિલેસસેનં વિનાસેત્વા. **કિં લભેથા**તિ પટિમલ્લં કિં લભિસ્સસિ. **પસૂરા**તિ તં પરિબ્બાજકં આલપતિ. **યેસીધ નત્થી**તિ યેસં ઇધ નત્થિ. ઇમાયપિ ગાથાય નિદ્દેસો ઉત્તાનત્થોયેવ.

૬૯. **પવિતક્ક**ન્તિ ''જયો નુ ખો મે ભવિસ્સતી''તિઆદીનિ વિતક્કેન્તો. **ધોનેન યુગં સમાગમા**તિ ધુતકિલેસેન બુદ્ધેન સદ્ધિં યુગગ્ગાહં સમાપન્નો. **ન હિ ત્વં સક્ખસિ સમ્પયાતવે**તિ કોત્થુઆદયો વિય સીહાદીહિ ધોનેન સહ યુગં ગહેત્વા એકપદમ્પિ સમ્પયાતું યુગગ્ગાહમેવ વા સમ્પાદેતું ન સક્ખિસ્સસીતિ.

મનોતિ નિદ્દેસસ્સ ઉદ્દેસપદં. **ચિત્ત**ન્તિ ચિત્તતાય ચિત્તં. ''આરમ્મણં મિનમાનં જાનાતી''તિ મનો. **માનસ**ન્તિ મનો એવ. ''અન્તલિક્ખચરો પાસો, ય્વાયં ચરતિ માનસો''તિ (મહાવ॰ ૩૩; સં॰ નિ॰ ૧.૧૫૧) હિ એત્થ પન સમ્પયુત્તકધમ્મો માનસોતિ વુત્તો.

> ''કથઞ્હિ ભગવા તુય્હં, સાવકો સાસને રતો;
> અપ્પત્તમાનસો સેક્ખો, કાલંકયિરા જનેસુતા''તિ. (સં॰ નિ॰ ૧.૧૫૯) –

એત્થ અરહત્તં માનસન્તિ વુત્તં. ઇધ પન મનોવ માનસં, બ્યઞ્જનવસેન હેતં પદં વડ્ઢિતં.

હદયન્તિ ચિત્તં. ''ચિત્તં વા તે ખિપિસ્સામિ, હદયં વા તે ફાલેસ્સામી''તિ (સુ॰ નિ॰ આળવકસુત્ત; સં॰ નિ॰ ૧.૨૩૭) એત્થ ઉરો હદયન્તિ વુત્તં. ''હદયા હદયં મઞ્ઞે અઞ્ઞાય તચ્છતી''તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૬૩) એત્થ ચિત્તં. ''વક્કં હદય''ન્તિ (દી॰ નિ॰ ૨.૩૭૭; મ॰ નિ॰ ૧.૧૧૦; ખુ॰ પા॰ ૩.દ્વત્તિંસાકાર) એત્થ હદયવત્થુ. ઇધ પન ચિત્તમેવ અબ્ભન્તરટ્ઠેન ''હદય''ન્તિ વુત્તં. તમેવ પરિસુદ્ધટ્ઠેન **પણ્ડરં**, ભવઙ્ગં સન્ધાયેતં વુત્તં. યથાહ ''પભસ્સરમિદં, ભિક્ખવે, ચિત્તં, તઞ્ચ ખો આગન્તુકેહિ ઉપક્કિલેસેહિ ઉપક્કિલિટ્ઠ''ન્તિ (અ॰ નિ॰ ૧.૪૯). તતો નિક્ખન્તત્તા પન અકુસલમ્પિ ગઙ્ગાય નિક્ખન્તા નદી ગઙ્ગા વિય ગોધાવરિતો નિક્ખન્તા ગોધાવરિ વિય ચ ''પણ્ડર''ન્ત્વેવ વુત્તં.

મનો મનાયતનન્તિ ઇધ પન મનોગહણં મનસ્સેવ આયતનભાવદીપનત્થં. તેનેતં દીપેતિ ''નયિદં દેવાયતનં વિય મનસ્સ આયતનત્તા મનાયતનં, અથ ખો મનો એવ આયતનં મનાયતન''ન્તિ. તત્થ નિવાસટ્ઠાનટ્ઠેન આકરટ્ઠેન સમોસરણટ્ઠાનટ્ઠેન સઞ્જાતિદેસટ્ઠેન કારણટ્ઠેન ચ **આયતનં** વેદિતબ્બં. તથા હિ લોકે ''ઇસ્સરાયતનં વાસુદેવાયતન''ન્તિઆદીસુ નિવાસટ્ઠાનં આયતનન્તિ વુચ્ચતિ . ''સુવણ્ણાયતનં રજતાયતન''ન્તિઆદીસુ આકરો. સાસને પન ''મનોરમે આયતને, સેવન્તિ નં વિહઙ્ગમા''તિઆદીસુ (અ॰ નિ॰ ૫.૩૮) સમોસરણટ્ઠાનં. ''દક્ખિણાપથો ગુન્નં આયતન''ન્તિઆદીસુ સઞ્જાતિદેસો. ''તત્ર તત્રેવ સક્ખિભબ્બતં પાપુણાતિ સતિ સતિઆયતને''તિઆદીસુ (અ॰ નિ॰ ૩.૧૦૨; મ॰ નિ॰ ૩.૧૫૮) કારણં. ઇધ પન સઞ્જાતિદેસટ્ઠેન સમોસરણટ્ઠાનટ્ઠેન કારણટ્ઠેનાતિ તિધાપિ વટ્ટતિ.

ફસ્સાદયો હિ ધમ્મા એત્થ સઞ્ઞાયન્તીતિ સઞ્ઞાતિદેસટ્ઠેનપિ એતં આયતનં. બહિદ્ધા રૂપસદ્દગન્ધરસફોટ્ઠબ્બા આરમ્મણભાવેનેત્થ ઓસરન્તીતિ સમોસરણટ્ઠાનટ્ઠેનપિ આયતનં . ફસ્સાદીનં પન સહજાતાદિપચ્ચયટ્ઠેન કારણત્તા કારણટ્ઠેનાપિ આયતનન્તિ વેદિતબ્બં. **મનિન્દ્રિયં** વુત્તત્થમેવ.

વિજાનાતીતિ **વિઞ્ઞાણં**. વિઞ્ઞાણમેવ ખન્ધો **વિઞ્ઞાણક્ખન્ધો**. તસ્સ રાસિઆદિવસેન અત્થો વેદિતબ્બો. ''મહાઉદકક્ખન્ધોત્વેવ સઙ્ખં ગચ્છતી''તિ (અ॰ નિ॰ ૪.૫૧) એત્થ હિ રાસટ્ઠેન ખન્ધો વુત્તો. ''સીલક્ખન્ધો સમાધિક્ખન્ધો''તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૩.૩૫૫) ગુણટ્ઠેન. ''અદ્દસ ખો ભગવા મહન્તં દારુક્ખન્ધ''ન્તિ (સં॰ નિ॰ ૪.૨૪૧) એત્થ પણ્ણત્તિમત્તટ્ઠેન. ઇધ પન રૂળ્હિતો ખન્ધો વુત્તો. રાસટ્ઠેન હિ વિઞ્ઞાણક્ખન્ધસ્સ એકદેસો એકં વિઞ્ઞાણં. તસ્મા યથા રુક્ખસ્સ એકદેસં છિન્દન્તો રુક્ખં છિન્દતીતિ વુચ્ચતિ, એવમેવ વિઞ્ઞાણક્ખન્ધસ્સ એકદેસભૂતં એકમ્પિ વિઞ્ઞાણં રૂળ્હિતો વિઞ્ઞાણક્ખન્ધોતિ વુત્તં.

તજ્જા મનોવિઞ્ઞાણધાતૂતિ તેસં ફસ્સાદીનં ધમ્માનં અનુચ્છવિકા મનોવિઞ્ઞાણધાતુ. ઇમસ્મિઞ્હિ પદે એકમેવ ચિત્તં મિનનટ્ઠેન મનો, વિજાનનટ્ઠેન વિઞ્ઞાણં, સભાવટ્ઠેન નિસ્સત્તટ્ઠેન વા ધાતૂતિ તીહિ નામેહિ વુત્તં.

સદ્ધિં યુગં સમાગમન્તિ એકપ્પહારેન સદ્ધિં. **સમ્માગન્ત્વા**તિ પાપુણિત્વા. **યુગગ્ગાહં ગણ્હિત્વા**તિ યુગપટિભાગં ગહેત્વા. **સાકચ્છેતુ**ન્તિ સદ્ધિં કથેતું. **સલ્લપિતુ**ન્તિ અલ્લાપસલ્લાપં કાતું. **સાકચ્છં સમાપજ્જિતુ**ન્તિ સદ્ધિં કથનં પટિપજ્જિતું. ન પટિબલભાવે કારણં દસ્સેતું ''**તં કિસ્સહેતુ, પસૂરો પરિબ્બાજકો હીનો**''તિઆદિમાહ. **સો હિ ભગવા અગ્ગો ચા**તિ અસદિસદાનઅગ્ગત્તા અસમાનપઞ્ઞત્તા અગ્ગો ચ. **સેટ્ઠો ચા**તિ સબ્બગુણેહિ અપ્પટિસમટ્ઠેન સેટ્ઠો ચ. **મોક્ખો ચા**તિ સવાસનેહિ કિલેસેહિ મુત્તત્તા મોક્ખો ચ. **ઉત્તમો ચા**તિ અત્તનો ઉત્તરિતરવિરહિતત્તા ઉત્તમો ચ. **પવરો ચા**તિ સબ્બલોકેન અભિપત્થનીયત્તા પવરો ચ. **મત્તેન માતઙ્ગેના**તિ પભિન્નમદેન હત્થિના.

કોત્થુકોતિ જિરણસિઙ્ગાલો. **સીહેન મિગરઞ્ઞા સદ્ધિ**ન્તિ કેસરસીહેન મિગરાજેન સહ. **તરુણકો**તિ છાપકો. **ધેનુપકો**તિ ખીરપકો. **ઉસભેના**તિ મઙ્ગલસમ્મતેન ઉસભેન. **ચલકકુના સદ્ધિ**ન્તિ ચલમાનકકુના સદ્ધિં. **ધઙ્કો**તિ કાકો. **ગરુળેન વેનતેય્યેન સદ્ધિ**ન્તિ એત્થ **ગરુળેના**તિ જાતિવસેન નામં. **વેનતેય્યેના**તિ ગોત્તવસેન. **ચણ્ડાલો**તિ છવચણ્ડાલો. **રઞ્ઞા ચક્કવત્તિના**તિ ચાતુદ્દીપિકચક્કવત્તિના. **પંસુપિસાચકો**તિ કચવરછડ્ડનટ્ઠાને નિબ્બત્તકો યક્ખો. **ઇન્દેન દેવરઞ્ઞા સદ્ધિ**ન્તિ સક્કેન દેવરાજેન સહ. **સો હિ ભગવા મહાપઞ્ઞો**તિઆદીનિ છપ્પદાનિ હેટ્ઠા વિત્થારિતાનિ. તત્થ **પઞ્ઞાપભેદકુસલો**તિ અત્તનો અનન્તવિકપ્પે પઞ્ઞાભેદે છેકો. **પભિન્નઞાણો**તિ અનન્તપ્પભેદપત્તઞાણો. એતેન પઞ્ઞાપભેદકુસલત્તેપિ સતિ તાસં પઞ્ઞાનં અનન્તભેદત્તં દસ્સેતિ. **અધિગતપટિસમ્ભિદો**તિ પટિલદ્ધઅગ્ગચતુપટિસમ્ભિદઞાણો. **ચતુવેસારજ્જપ્પત્તો**તિ ચત્તારિ વિસારદભાવસઙ્ખાતાનિ ઞાણાનિ પત્તો. યથાહ –

> ''સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ તે પટિજાનતો 'ઇમે ધમ્મા અનભિસમ્બુદ્ધા'તિ, તત્ર વત મં સમણો વા બ્રાહ્મણો વા દેવો વા મારો વા બ્રહ્મા વા કોચિ વા લોકસ્મિં સહધમ્મેન પટિચોદેસ્સતીતિ નિમિત્તમેતં, ભિક્ખવે, ન સમનુપસ્સામિ, એતમહં, ભિક્ખવે, નિમિત્તં અસમનુપસ્સન્તો ખેમપ્પત્તો અભયપ્પત્તો વેસારજ્જપ્પત્તો વિહરામિ.
>
> ''ખીણાસવસ્સ તે પટિજાનતો 'ઇમે આસવા અપરિક્ખીણા'તિ...પે॰... 'યે ખો પન તે અન્તરાયિકા ધમ્મા વુત્તા, તે પટિસેવતો નાલં અન્તરાયાયા''તિ...પે॰... યસ્સ ખો પન તે અત્થાય ધમ્મો દેસિતો, સો ન

નિય્યાતિ તક્કરસ્સ સમ્મા દુક્ખક્ખયાયાતિ, તત્ર વત મં સમણો વા બ્રાહ્મણો વા દેવો વા મારો વા બ્રહ્મા વા કોચિ વા લોકસ્મિં સહધમ્મેન પટિચોદેસ્સતીતિ નિમિત્તમેતં, ભિક્ખવે, ન સમનુપસ્સામિ, એતમહં, ભિક્ખવે, નિમિત્તં અસમનુપસ્સન્તો ખેમપ્પત્તો અભયપ્પત્તો વેસારજ્જપ્પત્તો વિહરામી''તિ (અ॰ નિ॰ ૪.૮; મ॰ નિ॰ ૧.૧૫૦).

દસબલબલધારીતિ દસ બલાનિ એતેસન્તિ દસબલા, દસબલાનં બલાનિ દસબલબલાનિ, તાનિ દસબલબલાનિ ધારયતીતિ દસબલબલધારી, દસબલઞાણબલધારીતિ અત્થો. એતેહિ તીહિ વચનેહિ અનન્તપ્પભેદાનં નેય્યાનં પભેદમુખમત્તં દસ્સિતં. સોયેવ પઞ્ઞાપયોગવસેન અભિમઙ્ગલસમ્મતટ્ઠેન **પુરિસાસભો**. અસન્તાસટ્ઠેન **પુરિસસીહો**. મહન્તટ્ઠેન **પુરિસનાગો**. પજાનનટ્ઠેન **પુરિસાજઞ્ઞો**. લોકકિચ્ચધુરવહનટ્ઠેન **પુરિસધોરય્હો**.

અથ તેજાદિકં અનન્તઞાણતો લદ્ધં ગુણવિસેસં દસ્સેતુકામો તેસં તેજાદીનં અનન્તઞાણમૂલભાવં દસ્સેન્તો "**અનન્તઞાણો**"તિ વત્વા "**અનન્તતેજો**"તિઆદિમાહ. તત્થ **અનન્તઞાણો**તિ ગણનવસેન ચ પભાવવસેન ચ અન્તવિરહિતઞાણો. **અનન્તતેજો**તિ વેનેય્યસન્તાને મોહતમવિધમનેન અનન્તઞાણતેજો. **અનન્તયસો**તિ પઞ્ઞાગુણેહેવ લોકત્તયવિત્થતાનન્તકિત્તિઘોસો. **અડ્ઢો**તિ પઞ્ઞાધનસમિદ્ધિયા સમિદ્ધો. **મહદ્ધનો**તિ પઞ્ઞાધનવડ્ઢત્તેપિ પભાવમહત્તેન મહન્તં પવત્તપઞ્ઞાધનમસ્સાતિ મહદ્ધનો. ''મહાધનો''તિ વા પાઠો. **ધનવા**તિ પસંસિતબ્બપઞ્ઞાધનવત્તા નિચ્ચયુત્તપઞ્ઞાધનવત્તા અતિસયભાવેન પઞ્ઞાધનવત્તા ધનવા. એતેસુપિ હિ તીસુ અત્થેસુ ઇદં વચનં સદ્દવિદૂ ઇચ્છન્તિ.

એવં પઞ્ઞાગુણેન ભગવતો અત્તસમ્પત્તિસિદ્ધિં દસ્સેત્વા પુન પઞ્ઞાગુણેનેવ લોકહિતસમ્પત્તિસિદ્ધિં દસ્સેન્તો "**નેતા**"તિઆદિમાહ. તત્થ વેનેય્યે સંસારસઙ્ખાતભયટ્ઠાનતો નિબ્બાનસઙ્ખાતં ખેમટ્ઠાનં **નેતા** . તત્થ નયનકાલે એવ સંવરવિનયપહાનવિનયવસેન વેનેય્યે **વિનેતા**. ધમ્મદેસનાકાલે એવ સંસયચ્છેદનેન **અનુનેતા**. સંસયં છિન્દિત્વા સઞ્ઞાપેતબ્બં અત્થં **પઞ્ઞાપેતા**. તથા પઞ્ઞાપિતાનં નિચ્છયકરણેન **નિજ્ઝાપેતા**. તથા નિજ્ઝાપિતસ્સ અત્થસ્સ પટિપત્તિપયોજનવસેન **પેક્ખેતા**. તથાપટિપન્ને પટિપત્તિબલેન **પસાદેતા. સો હિ ભગવા**તિ એત્થ **હિ**-કારો અનન્તરં વુત્તસ્સ અત્થસ્સ કારણોપદેસે નિપાતો.

અનુપ્પન્નસ્સ મગ્ગસ્સ ઉપ્પાદેતાતિ સકસન્તાને નઉપ્પન્નપુબ્બસ્સ છઅસાધારણઞાણહેતુભૂતસ્સ અરિયમગ્ગસ્સ બોધિમૂલે લોકહિતત્થં સકસન્તાને ઉપ્પાદેતા. **અસઞ્જાતસ્સ મગ્ગસ્સ સઞ્જનેતા**તિ વેનેય્યસન્તાને અસઞ્જાતપુબ્બસ્સ સાવકપારમીઞાણહેતુભૂતસ્સ અરિયમગ્ગસ્સ ધમ્મચક્કપ્પવત્તનતો પભુતિ યાવજ્જકાલા વેનેય્યસન્તાને સઞ્જનેતા. સાવકવેનેય્યાનમ્પિ હિ સન્તાને ભગવતા વુત્તવચનેનેવ અરિયમગ્ગસ્સ સઞ્જનનતો ભગવા સઞ્જનેતા નામ હોતિ. **અનક્ખાતસ્સ મગ્ગસ્સ અક્ખાતા**તિ અટ્ઠધમ્મસમન્નાગતાનં બુદ્ધભાવાય કથાભિનીહારાનં બોધિસત્તાનં બુદ્ધભાવાય બ્યાકરણં દત્વા અનક્ખાતપુબ્બસ્સ પારમિતામગ્ગસ્સ ''બુદ્ધો ભવિસ્સતી''તિ બ્યાકરણમત્તેનેવ બોધિમૂલે ઉપ્પજ્જિતબ્બસ્સ અરિયમગ્ગસ્સ અક્ખાતા. અયં નયો પચ્ચેકબોધિસત્તબ્યાકરણેપિ લબ્ભતિયેવ. **મગ્ગઞ્ઞૂ**તિ પચ્ચવેક્ખણાવસેન અત્તનો ઉપ્પાદિતસ્સ અરિયમગ્ગસ્સ ઞાતા. **મગ્ગવિદૂ**તિ વેનેય્યસન્તાને જનેતબ્બસ્સ અરિયમગ્ગસ્સ કુસલો. **મગ્ગકોવિદો**તિ બોધિસત્તાનં અક્ખાતબ્બમગ્ગે વિચક્ખણો. અથ વા અભિસમ્બોધિપટિપત્તિ **મગ્ગઞ્ઞૂ**, પચ્ચેકબોધિપટિપત્તિ **મગ્ગવિદૂ**, સાવકબોધિપટિપત્તિ **મગ્ગકોવિદો**. અથ વા –

“એતેન મગ્ગેન તરિંસુ પુબ્બે,
તરિસ્સન્તિ યે ચ તરન્તિ ઓઘ”ન્તિ. (સં॰ નિ॰ ૫.૪૦૯) –

વચનતો યથાયોગં અતીતાનાગતપચ્ચુપ્પન્નબુદ્ધપચ્ચેકબુદ્ધસાવકાનં મગ્ગવસેન ચ સુઞ્ઞતાનિમિત્તઅપ્પણિહિતમગ્ગવસેન ચ ઉગ્ઘટિતઞ્ઞૂવિપઞ્ચિતઞ્ઞૂનેય્યપુગ્ગલાનં મગ્ગવસેન ચ યથાક્કમેનેત્થ યોજનં કરોન્તિ . **મગ્ગાનુગા ચ પનસ્સા**તિ ભગવતો ગતમગ્ગાનુગામિનો હુત્વા. એત્થ **ચ**-સદ્દો હેતુઅત્થે નિપાતો, એતેન ચ ભગવતા મગ્ગુપ્પાદનાદિગુણાધિગમાય હેતુ વુત્તો હોતિ. **પન**-સદ્દો કતત્થે નિપાતો, તેન ભગવતા કતમગ્ગકરણં વુત્તં હોતિ. **પચ્છા સમન્નાગતા**તિ પઠમં ગતસ્સ ભગવતો પચ્છા સીલાદિગુણેન સમન્નાગતા. ઇતિ થેરો “અનુપ્પન્નસ્સ મગ્ગસ્સ ઉપ્પાદેતા”તિઆદીહિ યસ્મા સબ્બેપિ ભગવતો સીલાદયો ગુણા અરહત્તમગ્ગમેવ નિસ્સાય આગતા, તસ્મા અરહત્તમગ્ગમેવ નિસ્સાય ગુણં કથેસિ.

જાનં જાનાતીતિ જાનિતબ્બં જાનાતિ, સબ્બઞ્ઞુતાય યંકિઞ્ચિ પઞ્ઞાય જાનિતબ્બં નામ અત્થિ, તં સબ્બં પઞ્ચનેય્યપથભૂતં પઞ્ઞાય જાનાતીતિ અત્થો. **પસ્સં પસ્સતી**તિ પસ્સિતબ્બં પસ્સતિ, સબ્બદસ્સાવિતાય તંયેવ નેય્યપથં ચક્ખુના દિટ્ઠં વિય કરોન્તો પઞ્ઞાચક્ખુના પસ્સતીતિ અત્થો. યથા વા એકચ્ચો વિપરીતં ગણ્હન્તો જાનન્તોપિ ન જાનાતિ, પસ્સન્તોપિ ન પસ્સતિ, ન એવં ભગવા. ભગવા પન યથાસભાવં ગણ્હન્તો જાનન્તો જાનાતિયેવ, પસ્સન્તો પસ્સતિયેવ. સ્વાયં નયન પરિણાયકટ્ઠેન **ચક્ખુભૂતો**. વિદિતતાદિઅત્થેન **ઞાણભૂતો**. અવિપરીતસભાવટ્ઠેન વા પરિયત્તિધમ્મપવત્તનતો હદયેન ચિન્તેત્વા વાચાય નિચ્છારિતધમ્મમયોતિ વા **ધમ્મભૂતો**. સેટ્ઠટ્ઠેન **બ્રહ્મભૂતો**. અથ વા ચક્ખુ વિય ભૂતોતિ **ચક્ખુભૂતો**. ઞાણં વિય ભૂતોતિ **ઞાણભૂતો**. અવિપરીતધમ્મો વિય ભૂતોતિ **ધમ્મભૂતો**. બ્રહ્મા વિય ભૂતોતિ **બ્રહ્મભૂતો**. ચ્વાયં ધમ્મસ્સ વચનતો વત્તનતો વા **વત્તા**. નાનપ્પકારેહિ વચનતો વત્તનતો વા **પવત્તા**. અત્થં નીહરિત્વા દસ્સનતો **અત્થસ્સ નિન્નેતા**. અમતાધિગમાય પટિપત્તિદેસનતો, અમતપ્પકાસનાય વા ધમ્મદેસનાય અમતસ્સ અધિગમાપનતો **અમતસ્સ દાતા**. લોકુત્તરસ્સ ધમ્મસ્સ ઉપ્પાદિતત્તા વેનેય્યાનુરૂપેન યથાસુખં લોકુત્તરધમ્મસ્સ દાનેન ચ ધમ્મેસુ ઇસ્સરોતિ **ધમ્મસ્સામી**. તથાગતપદં હેટ્ઠા વુત્તત્થં.

ઇદાનિ “જાનં જાનાતી”તિઆદીહિ વુત્તગુણં સબ્બઞ્ઞુતાય વિસેસેત્વા દસ્સેતુકામો સબ્બઞ્ઞુતં સાધેન્તો “**નત્થી**”તિઆદિમાહ. એવંભૂતસ્સ હિ તસ્સ ભગવતો પારમિતાપુઞ્ઞફલપ્પભાવનિપ્ફન્નેન અરહત્તમગ્ગઞાણેન સબ્બધમ્મેસુ સવાસનસ્સ સમ્મોહસ્સ વિહતત્તા અસમ્મોહતો સબ્બધમ્માનં ઞાતત્તા **અઞ્ઞાતં** નામ નત્થિ. તથેવ ચ સબ્બધમ્માનં ચક્ખુના વિય ઞાણચક્ખુના દિટ્ઠત્તા **અદિટ્ઠં** નામ નત્થિ. ઞાણેન પત્તત્તા **અવિદિતં** નામ નત્થિ. અસમ્મોહસચ્છિકિરિયાય સચ્છિકતત્તા **અસચ્છિકતં** નામ નત્થિ. અસમ્મોહપઞ્ઞાય ફુટ્ઠત્તા પઞ્ઞાય **અફસ્સિતં** નામ નત્થિ.

પચ્ચુપ્પન્નન્તિ પચ્ચુપ્પન્નં કાલં વા ધમ્મં વા. **ઉપાદાયા**તિ આદાય, અન્તોકત્વાતિ અત્થો. ઉપાદાયવચનેનેવ કાલવિનિમુત્તં નિબ્બાનમ્પિ ગહિતમેવ હોતિ. “અતીતા”દિવચનાનિ ચ “નત્થી”તિઆદિવચનેનેવ ઘટિયન્તિ, “સબ્બે”તિઆદિવચનેન વા. **સબ્બે ધમ્મા**તિ સબ્બસઙ્ખતાસઙ્ખતધમ્મપરિયાદાનં. **સબ્બાકારેના**તિ સબ્બધમ્મેસુ એકેકસ્સેવ ધમ્મસ્સ અનિચ્ચાકારાદિસબ્બાકારપરિયાદાનં. **ઞાણમુખે**તિ ઞાણાભિમુખે. **આપાથં આગચ્છન્તી**તિ ઓસરણં ઉપેન્તિ. **જાનિતબ્બ**ન્તિ પદં **નેય્ય**ન્તિ પદસ્સ અત્થવિવરણત્થં વુત્તં.

અત્તત્થો વાતિઆદીસુ **વા**-સદ્દો સમુચ્ચયત્થો. **અત્તત્થો**તિ અત્તનો અત્થો. **પરત્થો**તિ પરેસં તિણ્ણં લોકાનં અત્થો. **ઉભયત્થો**તિ અત્તનો ચ પરેસઞ્ચાતિ સકિંયેવ ઉભિન્નં અત્થો. **દિટ્ઠધમ્મિકો**તિ દિટ્ઠધમ્મે નિયુત્તો, દિટ્ઠધમ્મપ્પયોજનો વા અત્થો. સમ્પરાયે નિયુત્તો, સમ્પરાયપ્પયોજનો વા **સમ્પરાયિકો**. **ઉત્તાનો**તિઆદીસુ વોહારવસેન વત્તબ્બો સુખપતિટ્ઠત્તા ઉત્તાનો . વોહારં અતિક્કમિત્વા વત્તબ્બો સુઞ્ઞતાપટિસંયુત્તો દુક્ખપતિટ્ઠત્તા **ગમ્ભીરો**. લોકુત્તરો અચ્ચન્તતિરોક્ખત્તા **ગૂળ્હો**. અનિચ્ચતાદિકો ઘનાદીહિ પટિચ્છન્નત્તા **પટિચ્છન્નો**. અપચુરવોહારેન વત્તબ્બો યથારુતં અગ્ગહેત્વા અધિપ્પાયસ્સ નેતબ્બતો **નેય્યો**. પચુરવોહારેન વત્તબ્બો વચનમત્તેનેવ અધિપ્પાયસ્સ નીતત્તા **નીતો**. સુપરિસુદ્ધસીલસમાધિવિપસ્સનત્થો તદઙ્ગવિક્ખમ્ભનવસેન વજ્જવિરહિતત્તા **અનવજ્જો**. કિલેસસમુચ્છેદનતો અરિયમગ્ગત્થો **નક્કિલેસો**. કિલેસપટિપ્પસ્સદ્ધત્તા અરિયફલત્થો **વોદાનો**. સઙ્ખતાસઙ્ખતેસુ અગ્ગધમ્મત્તા નિબ્બાનં **પરમત્થો**. **પરિવત્તતી**તિ બુદ્ધઞાણસ્સ વિસયભાવતો અબહિભૂતત્તા અન્તોબુદ્ધઞાણે બ્યાપિત્વા વા સમન્તા વા અલઙ્કરિત્વા વા વિસેસેન વા વત્તતિ.

“**સબ્બં કાયકમ્મ**”ન્તિઆદીહિ ભગવતો ઞાણવિસયતં દસ્સેતિ. **ઞાણાનુપરિવત્તી**તિ ઞાણં અનુપરિવત્તિ, ઞાણવિરહિતં ન હોતીતિ અત્થો. **અપ્પટિહત**ન્તિ નિરાવરણતં દસ્સેતિ. પુન સબ્બઞ્ઞુતં ઉપમાય સાધેતુકામો “**યાવતક**”ન્તિઆદિમાહ. તત્થ જાનિતબ્બન્તિ **નેય્યં**. નેય્યપરિયન્તો નેય્યાવસાનમસ્સ અત્થીતિ **નેય્યપરિયન્તિકં**. અસબ્બઞ્ઞૂનં પન નેય્યાવસાનમેવ નત્થિ. **ઞાણપરિયન્તિકે**પિ એસેવ નયો. પુરિમયમકે વુત્તત્થમેવ ઇમિના યમકેન વિસેસેત્વા દસ્સેતિ , તતિયયમકેન પટિસેધવસેન નિયમેત્વા દસ્સેતિ. એત્થ ચ નેય્યં ઞાણસ્સ પથત્તા **નેય્યપથો**. **અઞ્ઞમઞ્ઞપરિયન્તટ્ઠાયિનો**તિ નેય્યઞ્ચ ઞાણઞ્ચ ખેપેત્વા ઠાનતો અઞ્ઞમઞ્ઞસ્સ પરિયન્તે ઠાનસીલા.

આવજ્જનપટિબદ્ધાતિ મનોદ્વારાવજ્જનાયત્તા, આવજ્જિતાનન્તરમેવ જાનાતીતિ અત્થો. **આકઙ્ખપટિબદ્ધા**તિ રુચિઆયત્તા , આવજ્જનાનન્તરં જવનઞાણેન જાનાતીતિ અત્થો. ઇતરાનિ દ્વે પદાનિ ઇમેસં દ્વિન્નં પદાનં યથાક્કમેન અત્થપ્પકાસનત્થં વુત્તાનિ. **આસયં જાનાતી**તિ એત્થ આસયન્તિ નિસ્સયન્તિ એત્થાતિ આસયો, મિચ્છાદિટ્ઠિયા સમ્માદિટ્ઠિયા કામાદીહિ નેક્ખમ્માદીહિ વા પરિભાવિતસ્સ સન્તાનસ્સેતં અધિવચનં. સત્તસન્તાનં અનુસેન્તિ અનુપવત્તેન્તીતિ અનુસયા, થામગતાનં કામરાગાદીનંવ એતં અધિવચનં. **અનુસયં જાનાતી**તિ અનુસયકથા હેટ્ઠા વુત્તાયેવ.

ચરિતન્તિ પુબ્બે કતકુસલાકુસલકમ્મં. **અધિમુત્તિ**ન્તિ સમ્પતિ કુસલે અકુસલે વા ચિત્તવોસગ્ગો. **અપ્પરજક્ખે**તિ પઞ્ઞામયે અક્ખિમ્હિ અપ્પં રાગાદિરજો એતેસન્તિ અપ્પરજક્ખા. અપ્પં રાગાદિરજો એતેસન્તિ વા અપ્પરજક્ખા, તે અપ્પરજક્ખે. **મહારજક્ખે**તિ ઞાણમયે અક્ખિમ્હિ મહન્તં રાગાદિરજો એતેસન્તિ મહારજક્ખા. મહન્તં રાગાદિરજો એતેસન્તિ વા મહારજક્ખા, તે મહારજક્ખે. **તિક્ખિન્દ્રિયે મુદિન્દ્રિયે**તિ તિક્ખાનિ સદ્ધાદીનિ ઇન્દ્રિયાનિ એતેસન્તિ તિક્ખિન્દ્રિયા. મુદૂનિ સદ્ધાદીનિ ઇન્દ્રિયાનિ એતેસન્તિ મુદિન્દ્રિયા. **સ્વાકારે દ્વાકારે**તિ સુન્દરા સદ્ધાદયો આકારા કોટ્ઠાસા એતેસન્તિ સ્વાકારા. કુચ્છિતા ગરહિતા અસદ્ધાદયો આકારા કોટ્ઠાસા એતેસન્તિ દ્વાકારા. **સુવિઞ્ઞાપયે દુવિઞ્ઞાપયે**તિ યે કથિતં કારણં સલ્લક્ખેન્તિ સુખેન સક્કા હોન્તિ વિઞ્ઞાપેતું, તે સુવિઞ્ઞાપયા. તબ્બિપરીતા દુવિઞ્ઞાપયા. **ભબ્બાભબ્બે**તિ ભબ્બે ચ અભબ્બે ચ. અરિયાય જાતિયા ભવન્તિ જાયન્તીતિ **ભબ્બા**. વત્તમાનસમીપે વત્તમાનવચનં. ભવિસ્સન્તિ જાયિસ્સન્તિ વાતિ ભબ્બા, ભાજનભૂતાતિ અત્થો. યે અરિયમગ્ગપટિવેધસ્સ અનુચ્છવિકા ઉપનિસ્સયસમ્પન્ના, તે ભબ્બા. વુત્તપટિપક્ખા **અભબ્બા**.

સત્તે પજાનાતીતિ રૂપાદિકે આરમ્મણે લગ્ગે લગ્ગિતે સત્તે પજાનાતિ. **સદેવકો લોકો**તિ સહ દેવેહિ સદેવકો. સહ મારેન **સમારકો**. સહ બ્રહ્મુના **સબ્રહ્મકો**. સહ સમણબ્રાહ્મણેહિ **સસ્સમણબ્રાહ્મણી**. પજાતત્તા **પજા**. સહ દેવમનુસ્સેહિ **સદેવમનુસ્સા**. ‘‘પજા’’તિ સત્તલોકસ્સ પરિયાયવચનમેતં. તત્થ સદેવકવચનેન પઞ્ચકામાવચરદેવગ્ગહણં, સમારકવચનેન છટ્ઠકામાવચરદેવગ્ગહણં. સબ્રહ્મકવચનેન બ્રહ્મકાયિકાદિબ્રહ્મગ્ગહણં. સસ્સમણબ્રાહ્મણીવચનેન સાસનસ્સ પચ્ચત્થિકપચ્ચામિત્તસમણબ્રાહ્મણગ્ગહણં સમિતપાપબાહિતપાપસમણબ્રાહ્મણગ્ગહણઞ્ચ. પજાવચનેન સત્તલોકગ્ગહણં. સદેવમનુસ્સવચનેન સમ્મુતિદેવઅવસેસમનુસ્સગ્ગહણં. એવમેત્થ તીહિ પદેહિ ઓકાસલોકો. દ્વીહિ પજાવસેન સત્તલોકો ગહિતોતિ વેદિતબ્બો.

અપરો નયો – સદેવકગ્ગહણેન અરૂપાવચરલોકો ગહિતો, સમારકગ્ગહણેન છકામાવચરલોકો, સબ્રહ્મકગ્ગહણેન રૂપાવચરબ્રહ્મલોકો, સસ્સમણબ્રાહ્મણાદિગ્ગહણેન ચતુપરિસવસેન સમ્મુતિદેવેહિ વા સહ મનુસ્સલોકો, અવસેસસબ્બસત્તલોકો વા. અપિ ચેત્થ સદેવકવચનેન ઉક્કટ્ઠપરિચ્છેદતો સબ્બસ્સપિ લોકસ્સ અન્તોબુદ્ધઞાણે પરિવત્તનભાવં સાધેતિ. તતો યેસં સિયા ‘‘મારો મહાનુભાવો છકામાવચરિસ્સરો વસવત્તી, કિં સોપિ અન્તોબુદ્ધઞાણે પરિવત્તતી’’તિ. તેસં વિમતિં વિધમેન્તો ‘‘સમારકો’’તિ આહ. યેસં પન સિયા ‘‘બ્રહ્મા મહાનુભાવો, એકઙ્ગુલિયા એકસ્મિં ચક્કવાળસહસ્સે આલોકં ફરતિ. દ્વીહિ…પે॰… દસહિ અઙ્ગુલીહિ દસસુ ચક્કવાળસહસ્સેસુ આલોકં ફરતિ, અનુત્તરઞ્ચ ઝાનસમાપત્તિસુખં પટિસંવેદેતિ, કિં સોપિ અન્તોબુદ્ધઞાણે પરિવત્તતી’’તિ. તેસં વિમતિં વિધમેન્તો ‘‘સબ્રહ્મકો’’તિ આહ. તતો યેસં સિયા ‘‘પુથૂ સમણબ્રાહ્મણા સાસનપચ્ચત્થિકા, કિં તેપિ અન્તોબુદ્ધઞાણે પરિવત્તન્તી’’તિ. તેસં વિમતિં વિધમેન્તો ‘‘સસ્સમણબ્રાહ્મણી પજા’’તિ આહ.

એવં ઉક્કટ્ઠાનં અન્તોબુદ્ધઞાણે પરિવત્તનભાવં પકાસેત્વા અથ સમ્મુતિદેવે અવસેસમનુસ્સે ચ ઉપાદાય ઉક્કટ્ઠપરિચ્છેદવસેન સેસસત્તલોકસ્સ અન્તોબુદ્ધઞાણે પરિવત્તનભાવં પકાસેન્તો ‘‘સદેવમનુસ્સા’’તિ આહ. અયમેત્થ અનુસન્ધિક્કમો. પોરાણા પનાહુ ‘‘**સદેવકો**તિ દેવતાહિ સદ્ધિં અવસેસલોકો. **સમારકો**તિ મારેન સદ્ધિં અવસેસલોકો. **સબ્રહ્મકો**તિ બ્રહ્મેહિ સદ્ધિં અવસેસલોકો. એવં સબ્બેપિ તિભવૂપગે સત્તે તીહાકારેહિ તીસુ પદેસુ પક્ખિપિત્વા પુન દ્વીહાકારેહિ પરિયાદાતું ‘**સસ્સમણબ્રાહ્મણી પજા સદેવમનુસ્સા**’તિ વુત્તં. એવં પઞ્ચહિ પદેહિ તેન તેન આકારેન તેધાતુકમેવ પરિયાદિન્નં હોતી’’તિ.

અન્તમસોતિ ઉપરિમન્તેન. **તિમિતિમિઙ્ગલન્તિ** એત્થ તિમિ નામ એકા મચ્છજાતિ, તિમિં ગિલિતું સમત્થા તતો મહન્તસરીરા તિમિઙ્ગલા નામ એકા મચ્છજાતિ, તિમિઙ્ગલમ્પિ ગિલિતું સમત્થા પઞ્ચયોજનસતિકસરીરા તિમિતિમિઙ્ગલા નામ એકા મચ્છજાતિ. ઇધ જાતિગ્ગહણેન એકવચનં કતન્તિ વેદિતબ્બં. **ગરુળં વેનતેય્યન્તિ** એત્થ **ગરુળો**તિ જાતિવસેન નામં. **વેનતેય્યો**તિ ગોત્તવસેન. **પદેસે**તિ એકદેસે. **સારિપુત્તસમા**તિ સબ્બબુદ્ધાનં ધમ્મસેનાપતિત્થેરે ગહેત્વા વુત્તન્તિ વેદિતબ્બં. સેસસાવકા હિ પઞ્ઞાય ધમ્મસેનાપતિત્થેરેન સમા નામ નત્થિ. યથાહ – ‘‘એતદગ્ગં, ભિક્ખવે, મમ સાવકાનં ભિક્ખૂનં મહાપઞ્ઞાનં યદિદં સારિપુત્તો’’તિ (અ॰ નિ॰ ૧.૧૮૮-૧૮૯). અટ્ઠકથાયઞ્ચ (વિસુદ્ધિ॰ ૧.૧૭૧; પટિ॰ મ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૩.૫) વુત્તં –

‘‘લોકનાથં ઠપેત્વાન, યે ચઞ્ઞે સન્તિ પાણિનો;
પઞ્ઞાય સારિપુત્તસ્સ, કલં નાગ્ઘન્તિ સોળસિ’’ન્તિ.

ફરિત્વાતિ બુદ્ધઞાણં સબ્બદેવમનુસ્સાનમ્પિ પઞ્ઞં પાપુણિત્વા ઠાનતો તેસં પઞ્ઞં ફરિત્વા બ્યાપિત્વા તિટ્ઠતિ. **અભિભવિત્વા**તિ સબ્બદેવમનુસ્સાનમ્પિ પઞ્ઞં અતિક્કમિત્વા, તેસં અવિસયભૂતમ્પિ સબ્બં નેય્યં અભિભવિત્વા તિટ્ઠતીતિ અત્થો.

પટિસમ્ભિદાયં (પટિ॰ મ॰ ૩.૫) પન ''અતિઘંસિત્વા''તિ પાઠો, ઘંસિત્વા તુદિત્વાતિ અત્થો. **યેપિ તે**તિઆદીહિ એવં ફરિત્વા અભિભવિત્વા ઠાનસ્સ પચ્ચક્ખકારણં દસ્સેતિ. તત્થ **પણ્ડિતા**તિ પણ્ડિચ્ચેન સમન્નાગતા . **નિપુણા**તિ સણ્હસુખુમબુદ્ધિનો સુખુમે અત્થન્તરે પટિવિજ્ઝનસમત્થા. **કતપરપ્પવાદા**તિ વિઞ્ઞાતપરપ્પવાદા ચેવ પરેહિ સદ્ધિં કતવાદપરિચયા ચ. **વાલવેધિરૂપા**તિ વાલવેધિધનુગ્ગહસદિસા. **વો ભિન્દન્તા મઞ્ઞે ચરન્તિ પઞ્ઞાગતેન દિટ્ઠિગતાની**તિ વાલવેધી વિય વાલં સુખુમાનિપિ પરેસં દિટ્ઠિગમનાનિ અત્તનો પઞ્ઞાગમનેન ભિન્દન્તા વિય ચરન્તીતિ અત્થો. અથ વા ''ગૂથગતં મુત્તગત''ન્તિઆદીસુ (અ॰ નિ॰ ૯.૧૧) વિય પઞ્ઞા એવ **પઞ્ઞાગતં**. દિટ્ઠિયો એવ **દિટ્ઠિગતાનિ**. **પઞ્હે અભિસઙ્ખરિત્વા અભિસઙ્ખરિત્વા**તિ દ્વિપદમ્પિ તિપદમ્પિ ચતુપદમ્પિ પુચ્છં રચયિત્વા તેસં પઞ્હાનં અતિબહુકત્તા સબ્બસઙ્ગહત્થં દ્વિક્ખત્તું વુત્તં. **ગૂળ્હાનિ ચ પટિચ્છન્નાનિ ચ** અત્થજાતાનીતિ પાઠસેસો. તેસં તથા વિનયં દિસ્વા અત્તના અભિસઙ્ખતં પઞ્હં પુચ્છન્તીતિ એવં ભગવતા અધિપ્પેતત્તા પઞ્હં પુચ્છન્તિ. અઞ્ઞેસં પન પુચ્છાય ઓકાસમેવ અદત્વા ભગવા ઉપસઙ્કમન્તાનં ધમ્મં દેસેતિ. યથાહ –

> ''તે પઞ્હં અભિસઙ્ખરોન્તિ 'ઇમં મયં પઞ્હં સમણં ગોતમં ઉપસઙ્કમિત્વા પુચ્છિસ્સામ, સચે નો સમણો ગોતમો એવં પુટ્ઠો એવં બ્યાકરિસ્સતિ, એવમસ્સ મયં વાદં આરોપેસ્સામ, એવં ચેપિ નો પુટ્ઠો એવં બ્યાકરિસ્સતિ, એવમ્પિસ્સ મયં વાદં આરોપેસ્સામા'તિ. તે સુણન્તિ 'સમણો ખલુ ભો ગોતમો અમુકં નામ ગામં વા નિગમં વા ઓસટો'તિ. તે યેન સમણો ગોતમો તેનુપસઙ્કમન્તિ. તે સમણો ગોતમો ધમ્મિયા કથાય સન્દસ્સેતિ સમાદપેતિ સમુત્તેજેતિ સમ્પહંસેતિ. તે સમણેન ગોતમેન ધમ્મિયા કથાય સન્દસ્સિતા સમાદપિતા સમુત્તેજિતા સમ્પહંસિતા ન ચેવ સમણં ગોતમં પઞ્હં પુચ્છન્તિ, કુતોસ્સ વાદં આરોપેસ્સન્તિ, અઞ્ઞદત્થુ સમણસ્સેવ ગોતમસ્સ સાવકા સમ્પજ્જન્તી''તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૨૮૯).

કસ્મા પઞ્હે ન પુચ્છન્તીતિ ચે? ભગવા કિર પરિસમજ્ઝે ધમ્મં દેસેન્તો પરિસાય અજ્ઝાસયં ઓલોકેતિ, તતો પસ્સતિ ''ઇમે પણ્ડિતા ગૂળ્હં રહસ્સં પઞ્હં ઓવટ્ટિકસારં કત્વા આગતા''તિ. સો તેહિ અપુટ્ઠોયેવ ''પઞ્હપુચ્છાય એત્તકા દોસા, વિસ્સજ્જને એત્તકા, અત્થે, પદે, અક્ખરે એત્તકાતિ; ઇમં પઞ્હં પુચ્છન્તો એવં પુચ્છેય્ય, વિસ્સજ્જેન્તો એવં વિસ્સજ્જેય્યા''તિ; ઇતિ ઓવટ્ટિકસારં કત્વા આનીતે પઞ્હે ધમ્મકથાય અન્તરે પક્ખિપિત્વા દસ્સેતિ. તે પણ્ડિતા ''સેય્યા વત નો, યે મયં ઇમે પઞ્હે ન પુચ્છિમ્હા. સચેપિ મયં પુચ્છેય્યામ, અપ્પતિટ્ઠિતે નો કત્વા સમણો ગોતમો ખિપેય્યા''તિ અત્તમના ભવન્તિ.

અપિ ચ બુદ્ધા નામ ધમ્મં દેસેન્તા પરિસં મેત્તાય ફરન્તિ. મેત્તાફરણેન દસબલેસુ મહાજનસ્સ ચિત્તં પસીદતિ. બુદ્ધા નામ રૂપગ્ગપ્પત્તા હોન્તિ દસ્સનસમ્પન્ના મધુરસ્સરા મુદુજિવ્હા સુફુસિતદન્તાવરણા, અમતેન હદયં સિઞ્ચન્તા વિય ધમ્મં કથેન્તિ. તત્ર નેસં મેત્તાફરણેન પસન્નચિત્તાનં એવં હોતિ – ''એવરૂપં અદ્વેજ્ઝકથં અમોઘકથં નિય્યાનિકકથં કથેન્તેન ભગવતા સદ્ધિં ન સક્ખિસ્સામ પચ્ચનીકગ્ગાહં ગણ્હિતુ''ન્તિ અત્તનો પસન્નભાવેનેવ પઞ્હે ન પુચ્છન્તીતિ.

કથિતા વિસ્સજ્જિતા વાતિ ‘‘એવં તુમ્હે પુચ્છથા’’તિ અપુચ્છિતપઞ્હાનં ઉચ્ચારણેન તે પઞ્હા ભગવતા કથિતા એવ હોન્તિ. યથા ચ તે વિસ્સજ્જેતબ્બા, તથા વિસ્સજ્જિતા એવ હોન્તિ. **નિદ્દિટ્ઠકારણા**તિ ઇમિના કારણેન ઇમિના હેતુના એવં હોન્તીતિ એવં સહેતુકં કત્વા વિસ્સજ્જનેન ભગવતા નિદ્દિટ્ઠકારણા એવ હોન્તિ તે પઞ્હા. **ઉપક્ખિત્તકા ચ તે ભગવતો સમ્પજ્જન્તી**તિ ખત્તિયપણ્ડિતાદયો ભગવતો પઞ્હવિસ્સજ્જનેનેવ ભગવતો સમીપે ખિત્તકા પક્ખિત્તકા સમ્પજ્જન્તિ; સાવકા વા સમ્પજ્જન્તિ, ઉપાસકા વાતિ અત્થો; સાવકસમ્પત્તિં વા પાપુણન્તિ, ઉપાસકસમ્પત્તિં વાતિ વુત્તં હોતિ. **અથા**તિ અનન્તરત્થે, તેસં ઉપક્ખિત્તકસમ્પત્તિસમનન્તરમેવાતિ અત્થો. **તત્થા**તિ તસ્મિં ઠાને, તસ્મિં અધિકારે વા. **અતિરોચતી**તિ અતિવિય જોતતિ પકાસતિ. **યદિદં પઞ્ઞાયા**તિ યાયં ભગવતો પઞ્ઞા, તાય પઞ્ઞાય ભગવાવ અતિરોચતીતિ અત્થો. **ઇતિ**-સદ્દો કારણત્થો, ઇમિના કારણેનાતિ અત્થો. સેસં સબ્બત્થ પાકટમેવાતિ.

સદ્ધમ્મપ્પજ્જોતિકાય મહાનિદ્દેસટ્ઠકથાય

પસૂરસુત્તનિદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૯. માગણ્ડિયસુત્તનિદ્દેસવણ્ણના

૭૦. નવમે માગણ્ડિયસુત્તનિદ્દેસે પઠમગાથાય તાવ અજપાલનિગ્રોધમૂલે નાનારૂપાનિ નિમ્મિનિત્વા અભિકામં આગતં મારધીતરં **દિસ્વાન તણ્હં અરતિં રગઞ્ચ** છન્દમત્તમ્પિ **મેથુનસ્મિં નાહોસિ**, **કિમેવિદં** ઇમિસ્સા દારિકાય **મુત્તકરીસપુણ્ણં** રૂપં દિસ્વા ભવિસ્સતિ, સબ્બથા **પાદાપિ નં સમ્ફુસિતું ન ઇચ્છે**, કુતોનેન સંવસિતુન્તિ.

મુત્તપુણ્ણન્તિ આહારઉતુવસેન વત્થિપુટન્તરં પૂરેત્વા ઠિતમુત્તેન પૂરિતં. **કરીસપુણ્ણ**ન્તિ પક્કાસયસઙ્ખાતે હેટ્ઠાનાભિપિટ્ઠિકણ્ટકમૂલાનં અન્તરે ઉબ્બેધેન અટ્ઠઙ્ગુલમત્તે અન્તાવસાને ઠિતવચ્ચેન પુણ્ણં. **સેમ્હપુણ્ણ**ન્તિ ઉદરપટલે ઠિતએકપત્તપ્પમાણેન સેમ્હેન પૂરિતં. **રુહિરપુણ્ણ**ન્તિ યકનસ્સ હેટ્ઠાભાગં પૂરેત્વા હદયવક્કપપ્ફાસાનં ઉપરિ થોકં થોકં પગ્ઘરન્તેન વક્કહદયયકનપપ્ફાસે તેમયમાનેન ઠિતેન એકપત્તસ્સ પૂરણમત્તેન સન્નિચિતલોહિતસઙ્ખાતેન ચ કેસલોમનખદન્તાનં મંસવિનિમુત્તટ્ઠાનઞ્ચેવ થદ્ધસુક્ખચમ્મઞ્ચ ઠપેત્વા ધમનીજાલાનુસારેન સબ્બં ઉપાદિણ્ણકસરીરં ફરિત્વા ઠિતસંસરણલોહિતસઙ્ખાતેન ચ દુવિધેન રુહિરેન પુણ્ણં.

અટ્ઠિસઙ્ઘાતન્તિ સકલસરીરે હેટ્ઠા અટ્ઠીનં ઉપરિટ્ઠિતાનિ સાધિકાનિ તીણિ અટ્ઠિસતાનિ, તેહિ અટ્ઠીહિ ઘટિતં. **ન્હારુસમ્બન્ધ**ન્તિ સકલસરીરે અટ્ઠીનિ આબન્ધિત્વા ઠિતાનિ નવ ન્હારુસતાનિ, તેહિ ન્હારૂહિ સમ્બન્ધં આબન્ધં. **રુધિરમંસાવલેપન**ન્તિ સંસરણલોહિતેન ચ સાધિકાનિ તીણિ અટ્ઠિસતાનિ અનુલિમ્પેત્વા ઠિતેન નવમંસપેસિસતેન ચ અનુલિત્તં સરીરં. **ચમ્મવિનદ્ધ**ન્તિ સકલસરીરં પરિયોનન્ધિત્વા પાકટકિલોમકસ્સ ઉપરિ છવિયા હેટ્ઠા ઠિતં ચમ્મં, તેન ચમ્મેન વિનદ્ધં પરિયોનદ્ધં. ''ચમ્માવનદ્ધ''ન્તિપિ પાળિ. **છવિયા પટિચ્છન્ન**ન્તિ અતિસુખુમછવિયા પટિચ્છન્નં છાદેત્વા ઠિતં. **છિદ્દાવછિદ્દ**ન્તિ અનેકછિદ્દં. **ઉગ્ઘરન્ત**ન્તિ અક્ખિમુખાદીહિ ઉગ્ઘરન્તં. **પગ્ઘરન્ત**ન્તિ અધોભાગેન પગ્ઘરન્તં. **કિમિસઙ્ઘનિસેવિત**ન્તિ સૂચિમુખાદીહિ નાનાપાણકુલસમૂહેહિ આસેવિતં. **નાનાકલિમલપરિપૂર**ન્તિ અનેકવિધેહિ અસુચિકોટ્ઠાસેહિ પૂરિતં.

૭૧. તતો માગણ્ડિયો ''પબ્બજિતા નામ માનુસકે કામે પહાય દિબ્બકામત્થાય પબ્બજન્તિ, અયઞ્ચ દિબ્બેપિ કામે ન ઇચ્છતિ, ઇદમ્પિ ઇત્થિરતનં, કા નુ અસ્સ દિટ્ઠી''તિ પુચ્છિતું દુતિયં ગાથમાહ. તત્થ **એતાદિસં ચે રતન**ન્તિ દિબ્બિત્થિરતનં સન્ધાય ભણતિ. **નારિ**ન્તિ અત્તનો ધીતરં સન્ધાય. **દિટ્ઠિગતં સીલવતં નુ જીવિત**ન્તિ દિટ્ઠિઞ્ચ સીલઞ્ચ વતઞ્ચ જીવિતઞ્ચ. **ભવૂપપત્તિઞ્ચ વદેસિ કીદિસ**ન્તિ અત્તનો ભવૂપપત્તિં વા તુવં કીદિસં વદેસિ.

૭૨. ઇતો પરા દ્વે ગાથા વિસ્સજ્જનપુચ્છાનયેન પવત્તત્તા પાકટસમ્બન્ધાયેવ. તાસુ પઠમગાથાય સઙ્ખેપત્થો – **તસ્સ** મય્હં માગણ્ડિય દ્વાસટ્ઠિદિટ્ઠિગત**ધમ્મેસુ** નિચ્છિનિત્વા ''ઇદમેવ સચ્ચં, મોઘમઞ્ઞ''ન્તિ (મ॰ નિ॰ ૩.૨૭, ૩૦૧) એવં **ઇદં વદામીતિ સમુગ્ગહીતં ન હોતિ** નત્થિ ન વિજ્જતિ, કિં કારણા? અહઞ્હિ પસ્સન્તો **દિટ્ઠીસુ** આદીનવં કઞ્ચિ દિટ્ઠિં અગ્ગહેત્વા સચ્ચાનિ પવિચિનન્તો અજ્ઝત્તં રાગાદીનં સન્તિભાવેન **અજ્ઝત્તસન્તિ**સઙ્ખાતં નિબ્બાનમેવ અદ્દસન્તિ.

આદીનવન્તિ ઉપદ્દવં. **સદુક્ખ**ન્તિ કાયિકદુક્ખેન સદુક્ખં. **સવિઘાત**ન્તિ ચેતસિકદુક્ખેન સહિતં. **સઉપાયાસ**ન્તિ ઉપાયાસસહિતં. **સપરિળાહ**ન્તિ સદરથં. **ન નિબ્બિદાયા**તિ ન વટ્ટે નિબ્બિન્દનત્થાય. **ન વિરાગાયા**તિ ન વટ્ટે વિરાગત્થાય. **ન નિરોધાયા**તિ ન વટ્ટસ્સ નિરોધત્થાય. **ન ઉપસમાયા**તિ ન વટ્ટસ્સ ઉપસમત્થાય. **ન અભિઞ્ઞાયા**તિ ન વટ્ટસ્સ અભિજાનનત્થાય. **ન સમ્બોધાયા**તિ ન કિલેસનિદ્દાવિગમેન વટ્ટતો સમ્બુજ્ઝનત્થાય . **ન**

નિબ્બાનાયાતિ ન અમતનિબ્બાનત્થાય. એત્થ પન ‘‘નિબ્બિદાયા’’તિ વિપસ્સના. ‘‘વિરાગાયા’’તિ મગ્ગો. ‘‘નિરોધાય ઉપસમાયા’’તિ નિબ્બાનં. ‘‘અભિઞ્ઞાય સમ્બોધાયા’’તિ મગ્ગો. ‘‘નિબ્બાનાયા’’તિ નિબ્બાનમેવ. એવં એકસ્મિં ઠાને વિપસ્સના, તીસુ મગ્ગો, તીસુ નિબ્બાનં વુત્તન્તિ એવં વવત્થાનકથા વેદિતબ્બા. પરિયાયેન પન સબ્બાનિપેતાનિ મગ્ગવેવચનાનિપિ નિબ્બાનવેવચનાનિપિ હોન્તિયેવ.

અજ્ઝત્તં રાગસ્સ સન્તિન્તિ અજ્ઝત્તરાગસ્સ સન્તભાવેન નિબ્બુતભાવેન અજ્ઝત્તસન્તિસઙ્ખાતં નિબ્બાનં ઓલોકેસિં. **દોસસ્સ સન્તિ**ન્તિઆદીસુપિ એસેવ નયો. **પચિનન્તિ** નિદ્દેસસ્સ ઉદ્દેસપદં. **વિચિનન્તો**તિ સચ્ચાનિ વડ્ઢેન્તો વિભાવેન્તો. **પવિચિનન્તો**તિ તાનેવ પચ્ચેકં વિભાવેન્તો . કેચિ ‘‘ગવેસન્તો’’તિ વણ્ણયન્તિ. **અદસ્સન્તિ** ઓલોકેસિં. **અદક્ખિન્તિ** વિનિવિજ્ઝિં. **અફસ્સિન્તિ** પઞ્ઞાય ફુસિં. **પટિવિજ્ઝિન્તિ** ઞાણેન પચ્ચક્ખં અકાસિં.

૭૩. દુતિયગાથાય સઙ્ખેપત્થો – **યાનિ**માનિ દિટ્ઠિગતાનિ તેહિ તેહિ સત્તેહિ વિનિચ્છિનિત્વા ગહિતત્તા ‘‘**વિનિચ્છયા**’’તિ ચ અત્તનો પચ્ચયેહિ અભિસઙ્ખતભાવાદિના નયેન ‘‘**પકપ્પિતાની**’’તિ ચ વુચ્ચન્તિ, **તે વે મુની** દિટ્ઠિગતધમ્મે અગ્ગહેત્વા **અજ્ઝત્તસન્તીતિ યમેતમત્થં બ્રૂસિ**, આચિક્ખ મે, **કથં નુ ધીરેહિ પવેદિતં તં** કથં પકાસિતં ધીરેહીતિ વદતિ.

ઇમિસ્સા ગાથાય નિદ્દેસો ઉત્તાનત્થો ઠપેત્વા પરમત્થપદં. તત્થ **યં પરમત્થન્તિ** યં ઉત્તમં નિબ્બાનં.

૭૪. અથસ્સ ભગવા યથા યેન ઉપાયેન તં પદં ધીરેહિ પકાસિતં, તં ઉપાયં સપટિપક્ખં દસ્સેન્તો ‘‘**ન દિટ્ઠિયા**’’તિ ગાથમાહ. તત્થ **ન દિટ્ઠિયા**તિઆદીહિ દિટ્ઠિસુતિઅટ્ઠસમાપત્તિઞાણબાહિરસીલબ્બતાનિ પટિક્ખિપતિ. ‘‘**સુદ્ધિમાહ**’’તિ એત્થ વુત્તં **આહ**-સદ્દં સબ્બત્થ નકારેન સદ્ધિં યોજેત્વા પુરિમપદત્તયં નેત્વા ‘‘દિટ્ઠિયા સુદ્ધિં નાહ ન કથેમી’’તિ એવમત્થો વેદિતબ્બો. યથા ચેત્થ, એવં ઉત્તરપદેસુપિ. તત્થ ચ **અદિટ્ઠિયા નાહા**તિ દસવત્થુકં સમ્માદિટ્ઠિં વિના ન કથેમિ. તથા **અસ્સુતિયા**તિ નવઙ્ગં સવનં વિના. **અઞાણા**તિ કમ્મસ્સકતસચ્ચાનુલોમિકઞાણં વિના. **અસીલતા**તિ પાતિમોક્ખસંવરં વિના. **અબ્બતા**તિ ધુતઙ્ગવતં વિના. **નોપિ તેના**તિ તેસુ એકમેકેન દિટ્ઠિઆદિમત્તેનાપિ ન કથેમીતિ એવમત્થો વેદિતબ્બો. **એતે ચ નિસ્સજ્જ અનુગ્ગહાયા**તિ એતે ચ પુરિમદિટ્ઠિઆદિભેદે કણ્હપક્ખિકે ધમ્મે સમુગ્ઘાતકરણેન નિસ્સજ્જ, પચ્છિમે અદિટ્ઠિઆદિભેદે સુક્કપક્ખિકેપિ અતમ્મયતાપજ્જનેન અનુગ્ગહાય. **સન્તો અનિસ્સાય ભવં ન જપ્પે**તિ ઇમાય પટિપત્તિયા રાગાદિવૂપસમેન સન્તો ચક્ખાદીસુ કઞ્ચિ ધમ્મં અનિસ્સાય એકમ્પિ ભવં ન જપ્પે, અપિહેતું અપત્થેતું સમત્થો સિયા, અયમસ્સ અજ્ઝત્તસન્તીતિ અધિપ્પાયો.

સવનમ્પિ ઇચ્છિતબ્બન્તિ સુત્તાદિવસેન સુણનમ્પિ આકઙ્ખિતબ્બં. **સમ્ભારા ઇમે ધમ્મા**તિ સમ્માદિટ્ઠિઆદિકા ઇમે ધમ્મા ઉપકારટ્ઠેન સમ્ભારા હોન્તિ . **કણ્હપક્ખિકાનન્તિ** અકુસલપક્ખે ભવાનં. **સમુગ્ઘાતતો પહાનં ઇચ્છિતબ્બન્તિ** સમ્મા હનનતો સમુચ્છેદતો પહાનં આકઙ્ખિતબ્બં. **તેધાતુકેસુ કુસલેસુ ધમ્મેસૂ**તિ કામરૂપારૂપસઙ્ખાતેસુ તેભૂમકેસુ કોસલ્લસમ્ભૂતેસુ. **અતમ્મયતા**તિ નિત્તણ્હભાવો.

૭૫. એવં વુત્તે વચનત્થં અસલ્લક્ખેન્તો માગણ્ડિયો ‘‘**નો ચે કિર**’’તિ ગાથમાહ. તત્થ દિટ્ઠાદીનિ વુત્તનયાનેવ. કણ્હપક્ખિકાનિયેવ પન સન્ધાય ઉભયત્રાપિ આહ. **આહ**-સદ્દં પન ‘‘નો ચે’’તિ સદ્દેન યોજેત્વા **નો ચે કિર આહ** નો ચે કિર કથેસીતિ એવં અત્થો દટ્ઠબ્બો. **મોમૂહન્તિ** અતિમૂળ્હં, મોહનં વા. **પચ્ચેન્તી**તિ જાનન્તિ. ઇમિસ્સાપિ ગાથાય નિદ્દેસો ઉત્તાનો.

૭૬. અથસ્સ ભગવા તં દિટ્ઠિં નિસ્સાય પુચ્છં પટિક્ખિપન્તો “**દિટ્ઠિઞ્ચ નિસ્સાયા**”તિ ગાથમાહ. તસ્સત્થો – ત્વં માગણ્ડિય **દિટ્ઠિં નિસ્સાય** પુનપ્પુનં પુચ્છમાનો યાનિ તે દિટ્ઠિગતાનિ સમુગ્ગહિતાનિ, તેસ્વેવ **સમુગ્ગહીતેસુ પમોહં** આગતો ત્વં **ઇતો** ચ મયા વુત્તઅજ્ઝત્તસન્તિતો પટિપત્તિતો ધમ્મદેસનતો વા **અણુમ્પિ** યુત્ત**સઞ્ઞં** ન પસ્સસિ, તેન કારણેન ત્વં ઇમં ધમ્મં **મોમૂહતો** પસ્સસીતિ.

લગ્ગનં નિસ્સાય લગ્ગનન્તિ દિટ્ઠિલગ્ગનં અલ્લીયિત્વા દિટ્ઠિલગ્ગનં. **બન્ધનન્તિ** દિટ્ઠિબન્ધનં. **પલિબોધન્તિ** દિટ્ઠિપલિબોધં.

અન્ધકારં પક્ખન્દોસીતિ બહલન્ધકારં પવિટ્ઠોસિ. **યુત્તસઞ્ઞન્તિ** સમણધમ્મે યુત્તસઞ્ઞં. **પત્તસઞ્ઞન્તિ** સમણધમ્મે પટિલદ્ધસઞ્ઞં. **લગ્ગનસઞ્ઞન્તિ** સઞ્ઞાનિતસઞ્ઞં. **કારણસઞ્ઞન્તિ** હેતુસઞ્ઞં. **ઠાનસઞ્ઞન્તિ** કારણસઞ્ઞં. **ન પટિલભસી**તિ ન વિન્દસિ. **કુતો ઞાણન્તિ** મગ્ગઞાણં પન કેન કારણેન લભિસ્સસિ. **અનિચ્ચં વા**તિ હુત્વા અભાવટ્ઠેન પઞ્ચક્ખન્ધા અનિચ્ચં. **અનિચ્ચસઞ્ઞાનુલોમં વા**તિ ‘‘પઞ્ચક્ખન્ધા અનિચ્ચા’’તિ ઉપ્પન્ના સઞ્ઞા અનિચ્ચસઞ્ઞા, તાય સઞ્ઞાય અનુલોમં અપ્પટિક્કૂલં અનિચ્ચસઞ્ઞાનુલોમં. કિં તં? વિપસ્સનાઞાણં. દ્વિન્નં વિપસ્સનાઞાણાનં દુક્ખાનત્તસઞ્ઞાનુલોમાનમ્પિ એસેવ નયો.

૭૭. એવં સમુગ્ગહિતેસુ પમોહેન માગણ્ડિયસ્સ વિવાદાપત્તિં દસ્સેત્વા ઇદાનિ તેસુ અઞ્ઞેસુ ચ ધમ્મેસુ વિગતપ્પમોહસ્સ અત્તનો નિબ્બિવાદતં દસ્સેન્તો “**સમો વિસેસી**”તિ ગાથમાહ. તસ્સત્થો – **યો** એવં તિધા માનેન વા દિટ્ઠિયા વા પુગ્ગલેન વા **મઞ્ઞતિ, સો તેન** માનેન તાય વા દિટ્ઠિયા તેન વા પુગ્ગલેન વિવદેય્ય. યો પન અમ્હાદિસો ઇમાસુ **તીસુ વિધાસુ અવિકમ્પમાનો, સમો વિસેસી**તિ **ન તસ્સ હોતિ**, ન ચ હીનોતિ પાઠસેસો. ઇમિસ્સાપિ ગાથાય નિદ્દેસો ઉત્તાનોવ.

૭૮. કિઞ્ચ ભિય્યો – “**સચ્ચન્તિ સો**”તિ ગાથા. તસ્સત્થો – **સો** એવરૂપો પહીનમાનદિટ્ઠિકો ‘‘માદિસો ‘બાહિતપાપત્તા’દિના નયેન **બ્રાહ્મણો**, ઇદમેવ સચ્ચ’’ન્તિ **કિં વદેય્ય** કિં વત્થું ભણેય્ય, કેન વા કારણેન ભણેય્ય, ‘‘મય્હં સચ્ચં, તુય્હં મુસા’’તિ વા **કેન** માનેન દિટ્ઠિયા પુગ્ગલેન વા વિવદેય્ય. **યસ્મિં** માદિસે ખીણાસવે ‘‘સદિસોહમસ્મી’’તિ પવત્તિયા **સમં** વા, ઇતરદ્વયભાવેન પવત્તિયા **વિસમં વા** મઞ્ઞિતં **નત્થિ**, સમાનાદીસુ **કેન વાદં પટિસંયુજેય્ય** પટિપ્ફરેય્યાતિ. ઇમિસ્સાપિ ગાથાય નિદ્દેસો ઉત્તાનો.

૭૯. નનુ એકંસેનેવ એવરૂપો પુગ્ગલો? “**ઓકં પહાયા**”તિ ગાથા. તત્થ **ઓકં પહાયા**તિ રૂપધાત્વાદિવિઞ્ઞાણસ્સોકાસં તત્ર છન્દરાગપ્પહાનેન છડ્ડેત્વા. **અનિકેતસારી**તિ રૂપનિમિત્તનિકેતાદીનિ તણ્હાવસેન અસરન્તો. **ગામે અકુબ્બં મુનિ સન્થવાની**તિ ગામે ગિહિસન્થવાનિ અકરોન્તો. **કામેહિ રિત્તો**તિ કામેસુ છન્દરાગાભાવેન સબ્બકામેહિ પુથુભૂતો. **અપુરક્ખરાનો**તિ આયતિં અત્તભાવં અનભિનિબ્બત્તેન્તો. **કથં ન વિગ્ગય્હ જનેન કયિરા**તિ જનેન સદ્ધિં વિગ્ગાહિકકથં ન કથેય્ય.

હાલિદ્દકાનીતિ એવંનામકો ગહપતિ. **યેનાયસ્મા મહાકચ્ચાનો તેનુપસઙ્કમી**તિ **યેના**તિ ભુમ્મત્થે કરણવચનં. તસ્મા યત્થ મહાકચ્ચાનો, તત્થ ઉપસઙ્કમીતિ એવમેત્થ અત્થો દટ્ઠબ્બો. યેન વા કારણેન મહાકચ્ચાનો દેવમનુસ્સેહિ ઉપસઙ્કમિતબ્બો, તેન કારણેન ઉપસઙ્કમીતિ એવમેત્થ અત્થો દટ્ઠબ્બો. કેન ચ કારણેન મહાકચ્ચાનો ઉપસઙ્કમિતબ્બો? નાનપ્પકારગુણવિસેસાધિગમાધિપ્પાયેન, સાદુફલૂપભોગાધિપ્પાયેન દિજગણેહિ

નિચ્ચફલિતમહારુક્ખો વિય. ઉપસઙ્કમીતિ ચ ગતોતિ વુત્તં હોતિ. **ઉપસઙ્કમિત્વા**તિ ઉપસઙ્કમનપરિયોસાનદીપનં. અથ વા એવં ગતો તતો આસન્નતરં ઠાનં મહાકચ્ચાનસ્સ સમીપસઙ્ખાતં ગન્ત્વાતિપિ વુત્તં હોતિ.

અભિવાદેત્વાતિ પઞ્ચપતિટ્ઠિતેન વન્દિત્વા. ઇદાનિ યેનત્થેન મહાકચ્ચાનસ્સ ઉપટ્ઠાનં આગતો, તં પુચ્છિતુકામો દસનખસમોધાનસમુજ્જલં અઞ્જલિં સિરસિ પતિટ્ઠાપેત્વા એકમન્તં નિસીદિ. **એકમન્ત**ન્તિ ભાવનપુંસકનિદ્દેસો ''વિસમં ચન્દિમસૂરિયા પરિવત્તન્તી''તિઆદીસુ (અ॰ નિ॰ ૪.૭) વિય. તસ્મા યથા નિસિન્નો એકમન્તં નિસિન્નો હોતિ, એવં નિસીદીતિ એવમેત્થ અત્થો દટ્ઠબ્બો. ભુમ્મત્થે વા એતં ઉપયોગવચનં. **નિસીદી**તિ નિસજ્જં કપ્પેસિ. પણ્ડિતા હિ દેવમનુસ્સા ગરુટ્ઠાનિયં ઉપસઙ્કમિત્વા આસનકુસલતાય એકમન્તં નિસીદન્તિ. અયઞ્ચ ગહપતિ તેસં અઞ્ઞતરો, તસ્મા એકમન્તં નિસીદિ.

કથં નિસિન્નો ચ પન એકમન્તં નિસિન્નો હોતીતિ? છ નિસજ્જદોસે વજ્જેત્વા. સેય્યથિદં? અતિદૂરં અચ્ચાસન્નં ઉપરિવાતં ઉન્નતપ્પદેસં અતિસમ્મુખં અતિપચ્છાતિ. અતિદૂરે નિસિન્નો હિ સચે કથેતુકામો હોતિ, ઉચ્ચાસદ્દેન કથેતબ્બં હોતિ. અચ્ચાસન્ને નિસિન્નો સઙ્ઘટ્ટનં કરોતિ. ઉપરિવાતે નિસિન્નો સરીરગન્ધેન બાધતિ. ઉન્નતપ્પદેસે નિસિન્નો અગારવં પકાસેતિ. અતિસમ્મુખા નિસિન્નો સચે દટ્ઠુકામો હોતિ, ચક્ખુના ચક્ખું આહચ્ચ દટ્ઠબ્બં હોતિ. અતિપચ્છા નિસિન્નો સચે દટ્ઠુકામો હોતિ, ગીવં પસારેત્વા દટ્ઠબ્બં હોતિ. તસ્મા અયમ્પિ એતે છ નિસજ્જદોસે વજ્જેત્વા નિસીદિ. તેન વુત્તં – ''એકમન્તં નિસીદી''તિ.

એતદવોચાતિ એતં અવોચ. **વુત્તમિદં ભન્તે કચ્ચાન ભગવતા અટ્ઠકવગ્ગિયે માગણ્ડિયપઞ્હે**તિ અટ્ઠકવગ્ગિયમ્હિ માગણ્ડિયપઞ્હો નામ અત્થિ, તસ્મિં પઞ્હે.

રૂપધાતૂતિ રૂપક્ખન્ધો અધિપ્પેતો. **રૂપધાતુરાગવિનિબન્ધ**ન્તિ રૂપધાતુમ્હિ રાગેન વિનિબદ્ધં. **વિઞ્ઞાણ**ન્તિ કમ્મવિઞ્ઞાણં. **ઓકસારી**તિ ગેહસારી આલયસારી. કસ્મા પનેત્થ ''વિઞ્ઞાણધાતુ ખો ગહપતી''તિ ન વુત્તન્તિ? સમ્મોહવિઘાતત્થં. ''ઓકો''તિ હિ અત્થતો પચ્ચયો વુચ્ચતિ, પુરેજાતઞ્ચ કમ્મવિઞ્ઞાણં પચ્છાજાતસ્સ કમ્મવિઞ્ઞાણસ્સપિ વિપાકવિઞ્ઞાણસ્સપિ, વિપાકવિઞ્ઞાણઞ્ચ વિપાકવિઞ્ઞાણસ્સપિ કમ્મવિઞ્ઞાણસ્સપિ પચ્ચયો હોતિ, તસ્મા ''કતરં નુ ખો ઇધ વિઞ્ઞાણ''ન્તિ સમ્મોહો ભવેય્ય. તસ્સ વિઘાતત્થં તં અગ્ગહેત્વા અસમ્ભિન્નાવ દેસના કતાતિ. અપિચ વિપાકઆરમ્મણવસેન ચતસ્સો અભિસઙ્ખારવિઞ્ઞાણટ્ઠિતિયોતિ વુત્તાતિ તા દસ્સેતુમ્પિ ઇધ વિઞ્ઞાણં ન ગહિતં.

ઉપયુપાદાનાતિ તણ્હૂપયદિટ્ઠૂપયવસેન દ્વે ઉપયા, કામુપાદાનાદીનિ ચત્તારિ ઉપાદાનાનિ ચ. **ચેતસો અધિટ્ઠાનાભિનિવેસાનુસયા**તિ અકુસલચિત્તસ્સ અધિટ્ઠાનભૂતા ચેવ અભિનિવેસભૂતા ચ અનુસયભૂતા ચ. **તથાગતસ્સા**તિ સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ. સબ્બેસમ્પિ હિ ખીણાસવાનં એતે પહીનાવ, સત્થુ પન ખીણાસવભાવો લોકે અતિપાકટોતિ ઉપરિમકોટિયા એવં વુત્તં. **વિઞ્ઞાણધાતુયા**તિ ઇધ વિઞ્ઞાણં કસ્મા ગહિતં? કિલેસપ્પહાનદસ્સનત્થં. કિલેસા હિ ન કેવલં ચતૂસુયેવ ખન્ધેસુ પહીના પહીયન્તિ, પઞ્ચસુપિ પહીયન્તિયેવાતિ કિલેસપ્પહાનદસ્સનત્થં ગહિતં. **એવં ખો ગહપતિ અનોકસારી હોતી**તિ એવં કમ્મવિઞ્ઞાણેન ઓકં અસરન્તેન અનોકસારી નામ હોતિ.

રૂપનિમિત્તનિકેતવિસારવિનિબન્ધાતિ રૂપમેવ કિલેસાનં પચ્ચયટ્ઠેન નિમિત્તં, આરમ્મણકિરિયસઙ્ખાતેન નિવાસટ્ઠેન નિકેતન્તિ રૂપનિમિત્તનિકેતં. વિસારો ચ વિનિબન્ધો ચ વિસારવિનિબન્ધા. ઉભયેનપિ હિ કિલેસાનં પત્થટભાવો ચ વિનિબન્ધનભાવો ચ વુત્તો, રૂપનિમિત્તનિકેતે વિસારવિનિબન્ધાતિ

રૂપનિમિત્તનિકેતવિસારવિનિબન્ધા, તસ્મા રૂપનિમિત્તનિકેતમ્હિ ઉપ્પન્નેન કિલેસવિસારેન ચેવ કિલેસવિનિબન્ધનેન ચાતિ અત્થો. **નિકેતસારીતિ વુચ્ચતી**તિ આરમ્મણકરણવસેન નિવાસટ્ઠાનટ્ઠેન નિકેતસારીતિ વુચ્ચતિ. **પહીના**તિ તે રૂપનિમિત્તનિકેતે કિલેસવિસારવિનિબન્ધા પહીના.

કસ્મા પનેત્થ પઞ્ચક્ખન્ધા ચ ''ઓકા''તિ વુત્તા, છ આરમ્મણાનિ ''નિકેત''ન્તિ? છન્દરાગસ્સ બલવદુબ્બલતાય. સમાનેપિ હિ એતેસં આલયટ્ઠેન વિસયભાવે **ઓકો**તિ નિપ્પરિયાયેન સુદ્ધં ગેહમેવ વુચ્ચતિ, **નિકેત**ન્તિ ''અજ્જ અસુકટ્ઠાને કીળિસ્સામા''તિ કતસઙ્કેતાનં નિવાસનટ્ઠાનં ઉય્યાનાદિ. તત્થ યથા પુત્તદારધનધઞ્ઞપુણ્ણગેહે છન્દરાગો બલવા હોતિ, એવં અજ્ઝત્તિકેસુ ખન્ધેસુ. યથા પન ઉય્યાનટ્ઠાનાદીસુ તતો દુબ્બલતરો હોતિ, એવં બાહિરેસુ છસુ આરમ્મણેસૂતિ છન્દરાગસ્સ બલવદુબ્બલતાય એવં દેસના કતાતિ વેદિતબ્બા.

સુખિતેસુ સુખિતોતિ ઉપટ્ઠાકેસુ ધનધઞ્ઞલાભાદિવસેન સુખિતેસુ ''ઇદાનાહં મનાપં ચીવરં મનાપં ભોજનં લભિસ્સામી''તિ ગેહસ્સિતસુખેન સુખિતો હોતિ, તેહિ પત્તસમ્પત્તિં અત્તના અનુભવમાનો વિય ચરતિ. **દુક્ખિતેસુ દુક્ખિતો**તિ તેસં કેનચિદેવ કારણેન દુક્ખે ઉપ્પન્ને સયં દ્વિગુણેન દુક્ખેન દુક્ખિતો હોતિ. **કિચ્ચકરણીયેસૂ**તિ કિચ્ચસઙ્ખાતેસુ કરણીયેસુ. **વોયોગં આપજ્જતી**તિ ઉપયોગં સયં તેસં કિચ્ચાનં કત્તબ્બતં આપજ્જતિ.

કામેસૂતિ વત્થુકામેસુ. **એવં ખો ગહપતિ કામેહિ અરિત્તો હોતી**તિ એવં કિલેસકામેહિ અરિત્તો હોતિ.

અન્તો કામાનં ભાવેન અતુચ્છો. સુક્કપક્ખો તેસં અભાવેન રિત્તો તુચ્છોતિ વેદિતબ્બો.

પુરક્ખરાનોતિ વટ્ટં પુરતો કુરુમાનો. **એવંરૂપો સિય**ન્તિઆદીસુ દીઘરસ્સકાળોદાતાદીસુ રૂપેસુ એવંરૂપો નામ ભવેય્યન્તિ પત્થેતિ. સુખાદીસુ વેદનાસુ **એવંવેદનો** નામ. નીલસઞ્ઞાદીસુ સઞ્ઞાસુ **એવંસઞ્ઞો** નામ. પુઞ્ઞાભિસઙ્ખારાદીસુ સઙ્ખારેસુ **એવંસઙ્ખારો** નામ. ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદીસુ વિઞ્ઞાણેસુ **એવંવિઞ્ઞાણો** નામ ભવેય્યન્તિ પત્થેતિ.

અપુરક્ખરાનોતિ વટ્ટં પુરતો અકુરુમાનો. **સહિતં મે, અસહિતં તે**તિ તુય્હં વચનં અસહિતં અસિલિટ્ઠં, મય્હં સહિતં સિલિટ્ઠં મધુરં મધુરપાનસદિસં. **અધિચિણ્ણં તે વિપરાવત્ત**ન્તિ યં તુય્હં દીઘેન કાલેન પરિચિતં સુપ્પગુણં, તં મમ વાદં આગમ્મ સબ્બં ખણેન વિપરાવત્તં નિવત્તં. **આરોપિતો તે વાદો**તિ તુય્હં દોસો મયા આરોપિતો. **ચર વાદપ્પમોક્ખાયા**તિ તં તં આચરિયં ઉપસઙ્કમિત્વા ઉત્તરં પરિયેસન્તો ઇમસ્સ વાદસ્સ મોક્ખાય ચર આહિણ્ડ. **નિબ્બેઠેહિ વા સચે પહોસી**તિ અથ સયમેવ પહોસિ, ઇધેવ નિબ્બેઠેહીતિ.

૮૦. સો એવરૂપો ''**યેહિ વિવિત્તો**''તિ ગાથા. તત્થ **યેહી**તિ યેહિ દિટ્ઠિગતાદીહિ. **વિવિત્તો વિચરેય્યા**તિ રિત્તો ચરેય્ય. **ન તાનિ ઉગ્ગય્હ વદેય્ય નાગો**તિ ''આગું ન કરોતી''તિઆદિના (ચૂળનિ॰ ભદ્રાવુધમાણવપુચ્છાનિદ્દેસ ૭૦; પારાયનાનુગીતિનિદ્દેસ ૧૦૨) નયેન નાગો તાનિ દિટ્ઠિગતાનિ ઉગ્ગહેત્વા ન ચરેય્ય. **એલમ્બુજ**ન્તિ એલસઞ્ઞિતે અમ્બુમ્હિ જાતં કણ્ટકનાળં વારિજં, પદુમન્તિ વુત્તં હોતિ. **યથા જલેન પઙ્કેન ચનૂપલિત્ત**ન્તિ તં પદુમં યથા જલેન ચ પઙ્કેન ચ અનુપલિત્તં હોતિ. **એવં મુનિ સન્તિવાદો અગિદ્ધો**તિ એવં અજ્ઝત્તસન્તિવાદો મુનિ ગેધાભાવેન અગિદ્ધો. **કામે ચ લોકે ચ અનૂપલિત્તો**તિ દુવિધેપિ કામે અપાયાદિકે ચ લોકે દ્વીહિ સિલેસેહિ અનુપલિત્તો હોતિ.

આગું ન કરોતીતિ અકુસલાદિદોસં ન કરોતિ. **ન ગચ્છતી**તિ અગતિવસેન ન ગચ્છતિ. **નાગચ્છતી**તિ પહીનકિલેસે ન ઉપેતિ. **પાપકા**તિ લામકા. **અકુસલા**તિ અકોસલ્લસમ્ભૂતા. **તે કિલેસે ન પુનેતી**તિ યે કિલેસા પહીના, તે કિલેસે પુન ન એતિ. **ન પચ્ચેતી**તિ પટિ ન ઉપેતિ. **ન પચ્ચાગચ્છતી**તિ પુન ન નિવત્તતિ.

ખરદણ્ડોતિ ખરપત્તદણ્ડો ફરુસદણ્ડો. **ચત્તગેધો**તિ વિસ્સટ્ઠગેધો. **વન્તગેધો**તિ વમિતગેધો. **મુત્તગેધો**તિ છિન્નબન્ધનગેધો. **પહીનગેધો**તિ પજહિતગેધો. **પટિનિસ્સટ્ઠગેધો**તિ યથા ન પુન ચિત્તં આરુહતિ, એવં પટિવિસ્સજ્જિતગેધો. ઉપરિ **વીતરાગા**દીસુપિ એસેવ નયો. સબ્બાનેવ તાનિ ગહિતગ્ગહણસ્સ વિસ્સટ્ઠભાવવેવચનાનિ.

૮૧. કિઞ્ચ ભિય્યો – "**ન વેદગૂ**"તિ ગાથા. તત્થ **ન વેદગૂ દિટ્ઠિયાયકો**તિ ચતુમગ્ગવેદગૂ માદિસો દિટ્ઠિયાયકો ન હોતિ, દિટ્ઠિયા ગચ્છન્તો વા, તં સારતો પચ્ચેન્તો વા ન હોતિ. તત્થ વચનત્થો – યાયતીતિ યાયકો. કરણવચનેન દિટ્ઠિયા યાયતીતિ દિટ્ઠિયાયકો. ઉપયોગત્થે સામિવચનેનપિ દિટ્ઠિયા યાતીતિપિ દિટ્ઠિયાયકો. **ન મુતિયા સ માનમેતી**તિ મુતરૂપાદિભેદાય મુતિયાપિ સો માનં ન એતિ. **ન હિ તમ્મયો સો**તિ તણ્હાદિટ્ઠિવસેન તમ્મયો હોતિ તપ્પરાયણો, અયં પન ન તાદિસો. **ન કમ્મુના નોપિ સુતેન નેય્યો**તિ પુઞ્ઞાભિસઙ્ખારાદિના કમ્મુના વા, સુતસુદ્ધિઆદિના સુતેન વા સો નેતબ્બો ન હોતિ. **અનૂપનીતો સ નિવેસનેસૂ**તિ સો દ્વિન્નમ્પિ ઉપયાનં પહીનત્તા સબ્બેસુ તણ્હાદિટ્ઠિનિવેસનેસુ અનુપનીતો.

મુતરૂપેન વાતિ એત્થ મુતરૂપં નામ ગન્ધરસફોટ્ઠબ્બાનિ. **માનં નેતી**તિ અસ્મિમાનં ન એતિ. **ન ઉપેતી**તિ સમીપં ન એતિ. **ન ઉપગચ્છતી**તિ ઉપગન્ત્વા ન તિટ્ઠતિ. **તમ્મયો**તિ તપ્પકતો.

૮૨. તસ્સ ચ એવંવિધસ્સ "**સઞ્ઞાવિરત્તસ્સા**"તિ ગાથા. તત્થ **સઞ્ઞાવિરત્તસ્સા**તિ નેક્ખમ્મસઞ્ઞાપુબ્બઙ્ગમાય ભાવનાય પહીનકામાદિસઞ્ઞસ્સ. ઇમિના પદેન ઉભતોભાગવિમુત્તો સમથયાનિકો અધિપ્પેતો. **પઞ્ઞાવિમુત્તસ્સા**તિ વિપસ્સનાપુબ્બઙ્ગમાય ભાવનાય સબ્બકિલેસેહિ વિમુત્તસ્સ. ઇમિના સુક્ખવિપસ્સકો અધિપ્પેતો. **સઞ્ઞઞ્ચ દિટ્ઠિઞ્ચ યે અગ્ગહેસું, તે ઘટ્ટમાના વિચરન્તિ લોકે**તિ યે પન કામસઞ્ઞાદિકં સઞ્ઞં અગ્ગહેસું, તે વિસેસતો ગહટ્ઠા કામાધિકરણં, યે ચ દિટ્ઠિં અગ્ગહેસું, તે વિસેસતો પબ્બજિતા ધમ્માધિકરણં અઞ્ઞમઞ્ઞં ઘટ્ટેન્તા વિચરન્તીતિ.

યો સમથપુબ્બઙ્ગમં અરિયમગ્ગં ભાવેતીતિ યો પુગ્ગલો સમથપુબ્બઙ્ગમં પુરેચારિકં કત્વા સહવિપસ્સનં અરિયમગ્ગં ભાવેતિ, પઠમં સમાધિં ઉપ્પાદેત્વા પચ્છા સહવિપસ્સનં અરિયમગ્ગં ઉપ્પાદેતીતિ અત્થો. **તસ્સ આદિતો**તિ તસ્સ પુગ્ગલસ્સ પઠમજ્ઝાનાદિતો. **ઉપાદાયા**તિ પટિચ્ચ આગમ્મ. **ગન્થા વિક્ખમ્ભીતા હોન્તી**તિ ગન્થા દૂરીકતા ભવન્તિ. **અરહત્તે પત્તે**તિ અરહત્તફલં પત્તે. **અરહતો**તિ અરહત્તફલે ઠિતસ્સ. **ગન્થા ચ મોહા ચા**તિઆદયો સબ્બે કિલેસા પહીના હોન્તિ.

યો વિપસ્સનાપુબ્બઙ્ગમં અરિયમગ્ગં ભાવેતીતિ યો પુગ્ગલો વિપસ્સનં પુબ્બઙ્ગમં પુરેચારિકં કત્વા અરિયમગ્ગં ભાવેતિ, પઠમં વિપસ્સનં ઉપ્પાદેત્વા પચ્છા અરિયમગ્ગસમ્પયુત્તં સમાધિં ભાવેતીતિ અત્થો. **તસ્સ આદિતો ઉપાદાયા**તિ તસ્સ પુગ્ગલસ્સ વિપસ્સનતો પટ્ઠાય વિપસ્સનં પટિચ્ચ. **મોહા વિક્ખમ્ભિતા હોન્તી**તિ એત્થ **વિક્ખમ્ભિતા**તિ દૂરં પાપિતા સઞ્ઞાવસેન. **ઘટ્ટેન્તી**તિ યે કામસઞ્ઞાદિં ગણ્હન્તિ, તે સઞ્ઞાવસેન પીળેન્તિ. **સઙ્ઘટ્ટેન્તી**તિ તતો તતો પીળેન્તિ . ઇદાનિ ઘટ્ટેન્તે દસ્સેતું "**રાજાનોપિ રાજૂહિ વિવદન્તી**"તિઆદિના નયેન વિત્થારો

વુત્તો. **અઞ્ઞમઞ્ઞં પાણીહિપિ ઉપક્કમન્તી**તિ એત્થ અઞ્ઞમઞ્ઞં હત્થેહિ પહરન્તિ. **લેડ્ડૂહી**તિ કપાલખણ્ડેહિ. **દણ્ડેહી**તિ અટ્ઠદણ્ડકેહિ. **સત્થેહી**તિ ઉભતોધારેહિ સત્થેહિ.

અભિસઙ્ખારાનં અપ્પહીનત્તાતિ પુઞ્ઞાદિઅભિસઙ્ખારાનં અપ્પહીનભાવેન. **ગતિયા ઘટ્ટેન્તી**તિ ગન્તબ્બાય પતિટ્ઠાભૂતાય ગતિયા પીળેન્તિ ઘટ્ટનં આપજ્જન્તિ. **નિરયા**દીસુપિ એસેવ નયો. સેસમેત્થ વુત્તનયત્તા ઉત્તાનમેવ.

સદ્ધમ્મપ્પજ્જોતિકાય મહાનિદ્દેસટ્ઠકથાય

માગણ્ડિયસુત્તનિદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૦. પુરાભેદસુત્તનિદ્દેસવણ્ણના

૮૩. દસમે પુરાભેદસુત્તનિદ્દેસે **કથંદસ્સી**તિ ઇમસ્સ સુત્તસ્સ ઇતો પરેસઞ્ચ પઞ્ચન્નં કલહવિવાદચૂળબ્યૂહમહાબ્યૂહતુવટકઅત્તદણ્ડસુત્તાનં સમ્માપરિબ્બાજનીયસુત્તવણ્ણનાયં (સુ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૩૬૨ આદયો) વુત્તનયેનેવ સામઞ્ઞતો ઉપ્પત્તિ વેદિતબ્બા. વિસેસતો પન યથેવ તસ્મિં મહાસમયે રાગચરિતદેવતાનં સપ્પાયવસેન ધમ્મં દેસેતું નિમ્મિતબુદ્ધેન અત્તાનં પુચ્છાપેત્વા સમ્માપરિબ્બાજનીયસુત્તન્ત- (સુ॰ નિ॰ ૩૬૧ આદયો) મભાસિ, એવં તસ્મિંયેવ મહાસમયે ''કિં નુ ખો પુરા સરીરભેદા કત્તબ્બ''ન્તિ ઉપ્પન્નચિત્તાનં દેવતાનં ચિત્તં ઞત્વા તાસં અનુગ્ગહત્થં અટ્ઠતેળસભિક્ખુસતપરિવારં નિમ્મિતબુદ્ધં આકાસેન આનેત્વા તેન અત્તાનં પુચ્છાપેત્વા ઇમં સુત્તમભાસિ.

કથં? બુદ્ધા નામ મહન્તા એતે સત્તવિસેસા, યં સદેવકસ્સ લોકસ્સ દિટ્ઠં સુતં મુતં વિઞ્ઞાતં પત્તં પરિયેસિતં અનુવિચરિતં મનસા ન કિઞ્ચિ કત્થચિ નીલાદિવસેન વિભત્તરૂપારમ્મણેસુ વિભત્તરૂપારમ્મણં વા, ભેરિસદ્દાદિવસેન વિભત્તસદ્દારમ્મણાદીસુ સદ્દાદિઆરમ્મણં વા અત્થિ, યં એતેસં ઞાણમુખે આપાથં નાગચ્છતિ. યથાહ – ''યં, ભિક્ખવે, સદેવકસ્સ લોકસ્સ...પે॰... સદેવમનુસ્સાય દિટ્ઠં સુતં મુતં વિઞ્ઞાતં પત્તં પરિયેસિતં અનુવિચરિતં મનસા, તમહં જાનામિ તમહં અબ્ભઞ્ઞાસિ''ન્તિ (અ॰ નિ॰ ૪.૨૪). એવં સબ્બત્થ અપ્પટિહતઞાણો ભગવા સબ્બાપિ તા દેવતા ભબ્બાભબ્બવસેન દ્વે કોટ્ઠાસે અકાસિ. ''કમ્માવરણેન વા સમન્નાગતા''તિઆદિના (પુ॰ પ॰ ૧૨) હિ નયેન વુત્તા સત્તા અભબ્બા નામ. તે એકવિહારે વસન્તેપિ બુદ્ધા ન ઓલોકેન્તિ. વિપરીતા પન ભબ્બા નામ. તે દૂરે વસન્તેપિ ગન્ત્વા સઙ્ગણ્હન્તિ. તસ્મિં દેવતાસન્નિપાતે યે અભબ્બા, તે પહાય ભબ્બે પરિગ્ગહેસિ. પરિગ્ગહેત્વા ''એત્તકા એત્થ રાગચરિતા, એત્તકા દોસાદિચરિતા''તિ ચરિયવસેન છ કોટ્ઠાસે અકાસિ. અથ નેસં સપ્પાયધમ્મદેસનં ઉપધારેન્તો ''રાગચરિતાનં દેવાનં સમ્માપરિબ્બાજનીયસુત્તં (સુ॰ નિ॰ ૩૬૧ આદયો) કથેસ્સામિ, દોસચરિતાનં કલહવિવાદસુત્તં (સુ॰ નિ॰ ૮૬૮ આદયો), મોહચરિતાનં મહાબ્યૂહસુત્તં (સુ॰ નિ॰ ૯૦૧ આદયો), વિતક્કચરિતાનં ચૂળબ્યૂહસુત્તં (સુ॰ નિ॰ ૮૮૪ આદયો), સદ્ધાચરિતાનં તુવટકસુત્તં (સુ॰ નિ॰ ૯૨૧ આદયો), બુદ્ધિચરિતાનં પુરાભેદસુત્તં (સુ॰ નિ॰ ૮૫૪ આદયો) કથેસ્સામી''તિ દેસનં વવત્થાપેત્વા પુન તં પરિસં મનસાકાસિ ''અત્તજ્ઝાસયેન નુ ખો જાનેય્ય, પરજ્ઝાસયેન, અટ્ઠુપ્પત્તિકેન, પુચ્છાવસેના''તિ. તતો ''પુચ્છાવસેન જાનેય્યા''તિ ઞત્વા ''અત્થિ નુ ખો કોચિ દેવતાનં અજ્ઝાસયં ગહેત્વા ચરિયવસેન પઞ્હં પુચ્છિતું સમત્થો''તિ ''તેસુ પઞ્ચસતેસુ ભિક્ખૂસુ એકોપિ ન સક્કોતી''તિ અદ્દસ. તતો અસીતિમહાસાવકે, દ્વે અગ્ગસાવકે ચ સમન્નાહરિત્વા ''તેપિ ન સક્કોન્તી''તિ દિસ્વા ચિન્તેસિ – ''સચે પચ્ચેકબુદ્ધો ભવેય્ય, સક્કુણેય્ય નુ ખો''તિ. ''સોપિ ન સક્કુણેય્યો''તિ ઞત્વા ''સક્કસુયામાદીસુ કોચિ સક્કુણેય્યા''તિ સમન્નાહરિ. સચે હિ તેસુ કોચિ સક્કુણેય્ય, તં પુચ્છાપેત્વા અત્તના વિસ્સજ્જેય્ય. ન પન તેસુપિ કોચિ સક્કોતિ. અથસ્સ એતદહોસિ – ''માદિસો બુદ્ધોયેવ સક્કુણેય્ય, અત્થિ પન કત્થચિ અઞ્ઞો બુદ્ધો''તિ અનન્તાસુ લોકધાતૂસુ અનન્તઞાણં પત્થરિત્વા લોકં ઓલોકેન્તો ન અઞ્ઞં બુદ્ધં અદ્દસ. અનચ્છરિયઞ્ચેતં, ઇદાનિ અત્તના સમં ન પસ્સેય્ય, યો જાતદિવસેપિ બ્રહ્મજાલવણ્ણનાયં (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૭) વુત્તનયેન અત્તના સમં અપસ્સન્તો ''અગ્ગોહમસ્મિ લોકસ્સા''તિ (દી॰ નિ॰ ૨.૩૧) અપ્પટિવત્તિયં સીહનાદં નદિ. એવં અઞ્ઞં અત્તના સમં અપસ્સિત્વા ચિન્તેસિ ''સચે અહં પુચ્છિત્વા અહમેવ વિસ્સજ્જેય્યં, એવં તા દેવતા ન સક્ખિસ્સન્તિ પટિવિજ્ઝિતું. અઞ્ઞસ્મિં પન બુદ્ધેયેવ પુચ્છન્તે મયિ ચ વિસ્સજ્જન્તે અચ્છેરકં ભવિસ્સતિ, સક્ખિસ્સન્તિ ચ દેવતા પટિવિજ્ઝિતું, તસ્મા નિમ્મિતબુદ્ધં માપેસ્સામી''તિ

અભિઞ્ઞાપાદકં ઝાનં સમાપજ્જિત્વા વુટ્ઠાય ''પત્તચીવરગ્ગહણં આલોકિતં વિલોકિતં સમિઞ્જિતં પસારિતઞ્ચ મમ સદિસંયેવ હોતૂ''તિ કામાવચરચિત્તેહિ પરિકમ્મં કત્વા ''પાચીનયુગન્ધરપરિક્ખેપતો ઉલ્લઙ્ઘયમાનં ચન્દમણ્ડલં ભિન્દિત્વા નિક્ખમન્તો વિય આગચ્છતૂ''તિ રૂપાવચરચિત્તેન અધિટ્ઠાસિ. દેવસઙ્ઘો તં દિસ્વા ''અઞ્ઞોપિ નુ ખો ભો, ચન્દો ઉગ્ગતો''તિ આહ. અથ ચન્દં ઓહાય આસન્નતરે જાતે ''ન ચન્દો, સૂરિયો ઉગ્ગતો''તિ. પુન આસન્નતરે જાતે ''ન સૂરિયો, દેવવિમાનં એત''ન્તિ. પુન આસન્નતરે જાતે ''ન દેવવિમાનં, દેવપુત્તો એસો''તિ. પુન આસન્નતરે જાતે ''ન દેવપુત્તો, મહાબ્રહ્મા એસો''તિ. પુન આસન્નતરે જાતે ''ન મહાબ્રહ્મા, અપરોપિ ભો બુદ્ધો આગતો''તિ આહ.

તત્થ પુથુજ્જનદેવતા ચિન્તયિંસુ – ''એકબુદ્ધસ્સ તાવ અયં દેવતાસન્નિપાતો. દ્વિન્નં કીવમહન્તો ભવિસ્સતી''તિ. અરિયદેવતા ચિન્તયિંસુ – ''એકિસ્સા લોકધાતુયા દ્વે બુદ્ધા નામ નત્થિ, અદ્ધા ભગવા અત્તના સદિસં અઞ્ઞં એકં બુદ્ધં નિમ્મિની''તિ. અથસ્સ દેવસઙ્ઘસ્સ પસ્સન્તસ્સેવ નિમ્મિતબુદ્ધો આગન્ત્વા દસબલં અવન્દિત્વાવ સમ્મુખટ્ઠાને સમસમં કત્વા માપિતે આસને નિસીદિ. ભગવતો બાત્તિંસમહાપુરિસલક્ખણાનિ, નિમ્મિતસ્સાપિ, ભગવતો સરીરા છબ્બણ્ણરસ્મિયો નિક્ખમન્તિ, નિમ્મિતસ્સાપિ, ભગવતો સરીરરસ્મિયો નિમ્મિતસરીરે પટિહઞ્ઞન્તિ, નિમ્મિતસ્સ રસ્મિયો ભગવતો કાયે પટિહઞ્ઞન્તિ. તા દ્વિન્નમ્પિ બુદ્ધાનં સરીરતો ઉગ્ગમ્મ ભવગ્ગં આહચ્ચ તતો તતો પટિનિવત્તિત્વા દેવતાનં મત્થકમત્થકપરિયન્તેન ઓતરિત્વા ચક્કવાળમુખવટ્ટિયં પતિટ્ઠહિંસુ. સકલચક્કવાળગબ્ભં સુવણ્ણમયવઙ્કગોપાનસિવિનદ્ધમિવ ચેતિયઘરં વિરોચિત્થ. દસસહસ્સચક્કવાળદેવતા એકચક્કવાળે રાસિભૂતા દ્વિન્નં બુદ્ધાનં રસ્મિઅબ્ભન્તરં પવિસિત્વા અટ્ઠંસુ. નિમ્મિતો નિસીદન્તોયેવ ''**કથંદસ્સી કથંસીલો, ઉપસન્તોતિ વુચ્ચતી**''તિઆદિના નયેન અધિપઞ્ઞાદિકં પુચ્છન્તો ગાથમાહ.

તત્થ પુચ્છાય તાવ સો નિમ્મિતો **કથંદસ્સી**તિ અધિપઞ્ઞં, **કથંસીલો**તિ અધિસીલં, **ઉપસન્તો**તિ અધિચિત્તં પુચ્છતિ. સેસં પાકટમેવ.

નિમ્મિતબુદ્ધાદિવિભાવનત્થં પેટકે –

''ઉપેતિ ધમ્મં પરિપુચ્છમાનો, કુસલં અત્થુપસઞ્હિતં;
ન જીવતિ ન નિબ્બુતો ન મતો, તં પુગ્ગલં કતમં વદન્તિ બુદ્ધા. (પરિ૰ ૪૭૯);

''સંસારખીણો ન ચ વન્તરાગો, ન ચાપિ સેક્ખો ન ચ દિટ્ઠધમ્મો;
અખીણાસવો અન્તિમદેહધારી, તં પુગ્ગલં કતમં વદન્તિ બુદ્ધા.

''ન દુક્ખસચ્ચેન સમઙ્ગિભૂતો, ન મગ્ગસચ્ચેન કુતો નિરોધો;
સમુદયસચ્ચતો સુવિદૂરવિદૂરો, તં પુગ્ગલં કતમં વદન્તિ બુદ્ધા.

''અહેતુકો નોપિ ચ રૂપનિસ્સિતો, અપચ્ચયો નોપિ ચ સો અસઙ્ખતો;
અસઙ્ખતારમ્મણો નોપિ ચ રૂપી, તં પુગ્ગલં કતમં વદન્તિ બુદ્ધા''તિ. –

વુત્તં.

તત્થ પઠમગાથા નિમ્મિતબુદ્ધં સન્ધાય, દુતિયગાથા પચ્છિમભવિકબોધિસત્તં સન્ધાય, તતિયગાથા અરહત્તફલટ્ઠં સન્ધાય, ચતુત્થગાથા અરૂપે નિબ્બાનપચ્ચવેક્ખણમનોદ્વારપુરેચારિકચિત્તસમઙ્ગિં સન્ધાય વુત્તાતિ ઞાતબ્બા. **કીદિસેન દસ્સનેના**તિ કીદિસવસેન દસ્સનેન. **કિંસણ્ઠિતેના**તિ કિંસરિક્ખેન. **કિંપકારેના**તિ કિંવિધેન. **કિંપટિભાગેના**તિ કિંઆકારેન.

યં પુચ્છામીતિ યં પુગ્ગલં પુચ્છામિ, તં મય્હં વિયાકરોહિ. **યાચામી**તિ આયાચામિ. **અજ્ઝેસામી**તિ આણાપેમિ. **પસાદેમી**તિ તવ સન્તાને સોમનસ્સં ઉપ્પાદેમિ. **બ્રૂહી**તિ નિદ્દેસસ્સ ઉદ્દેસપદં. **આચિક્ખા**તિ દેસેતબ્બાનં ‘‘ઇમાનિ નામાની’’તિ નામવસેન કથેહિ. **દેસેહી**તિ દસ્સેહિ . **પઞ્ઞપેહી**તિ જાનાપેહિ. ઞાણમુખવસેન હિ અપ્પનં ઠપેન્તો ‘‘પઞ્ઞપેહી’’તિ વુચ્ચતિ. **પટ્ઠપેહી**તિ પઞ્ઞાપેહિ, પવત્તાપેહીતિ અત્થો. ઞાણમુખે ઠપેહીતિ વા. **વિવરા**તિ વિવટં કરોહિ, વિવરિત્વા દસ્સેહીતિ અત્થો. **વિભજા**તિ વિભાગકિરિયાય વિભાવેન્તો દસ્સેહીતિ અત્થો. **ઉત્તાનીકરોહી**તિ પાકટભાવં કરોહિ.

અથ વા **આચિક્ખા**તિ દેસનાદીનં છન્નં પદાનં મૂલપદં. દેસનાદીનિ છ પદાનિ એતસ્સ અત્થસ્સ વિવરણત્થં વુત્તાનિ. તત્થ **દેસેહી**તિ ઉગ્ઘટિતઞ્ઞૂનં વસેન સઙ્ખેપતો પઠમં ઉદ્દેસવસેન દેસેહિ. ઉગ્ઘટિતઞ્ઞૂ હિ સઙ્ખેપેન વુત્તં પઠમં વુત્તઞ્ચ પટિવિજ્ઝન્તિ. **પઞ્ઞપેહી**તિ વિપઞ્ચિતઞ્ઞૂનં વસેન તેસં ચિત્તતોસનેન બુદ્ધિનિસાનેન ચ પઠમં સંખિત્તસ્સ વિત્થારતો નિદ્દેસવસેનેવ પઞ્ઞપેહિ. **પટ્ઠપેહી**તિ તેસંયેવ નિદ્દિટ્ઠસ્સ નિદ્દેસસ્સ પટિનિદ્દેસવસેન વિત્થારિતવસેન ઠપેતિ પટ્ઠપેહિ. **વિવરા**તિ નિદ્દિટ્ઠસ્સપિ પુનપ્પુનં વચનેન વિવરાહિ. **વિભજા**તિ પુનપ્પુનં વુત્તસ્સાપિ વિભાગકરણેન વિભજાહિ. **ઉત્તાનીકરોહી**તિ વિવટસ્સ વિત્થારતરવચનેન વિભત્તસ્સ ચ નિદસ્સનવચનેન ઉત્તાનિં કરોહિ. અયં દેસના નેય્યાનમ્પિ પટિવેધાય હોતીતિ.

૮૪. વિસ્સજ્જને પન ભગવા સરૂપેન અધિપઞ્ઞાદીનિ અવિસ્સજ્જેત્વાવ અધિપઞ્ઞાદિપ્પભાવેન યેસં કિલેસાનં ઉપસમા ‘‘ઉપસન્તો’’તિ વુચ્ચતિ, નાનાદેવતાનં આસયાનુલોમેન તેસં ઉપસમમેવ દીપેન્તો ‘‘**વીતતણ્હો**’’તિઆદિકા ગાથાયો અભાસિ. તત્થ આદિતો અટ્ઠન્નં ગાથાનં ‘‘તં બ્રૂમિ ઉપસન્તો’’તિ ઇમાય ગાથાય સમ્બન્ધો વેદિતબ્બો, તતો પરાસં ‘‘સ વે સન્તોતિ વુચ્ચતી’’તિ ઇમિના સબ્બપચ્છિમેન પદેન.

અનુપદવણ્ણનાનયો – **વીતતણ્હો પુરાભેદા**તિ યો સરીરભેદા પુબ્બમેવ પહીનતણ્હો. **પુબ્બમન્તમનિસ્સિતો**તિ અતીતદ્ધાદિભેદં પુબ્બઅન્તં અનિસ્સિતો. **વેમજ્ઝે નુપસઙ્ખેય્યો**તિ પચ્ચુપ્પન્નેપિ અદ્ધનિ ‘‘રત્તો’’તિઆદિના નયેન ન ઉપસઙ્ખાતબ્બો . **તસ્સ નત્થિ પુરક્ખત**ન્તિ તસ્સ અરહતો દ્વિન્નં પુરેક્ખારાનં અભાવા અનાગતે અદ્ધનિ પુરક્ખતમપિ નત્થિ, તં બ્રૂમિ ઉપસન્તોતિ એવમેત્થ યોજના વેદિતબ્બા. એસ નયો સબ્બત્થ.

પુરા કાયસ્સ ભેદાતિ કરજકાયસ્સ ભેદતો પુબ્બેયેવ. **અત્તભાવસ્સા**તિ સકલત્તભાવસ્સ. **કળેવરસ્સ નિક્ખેપા**તિ કળેવરસ્સ નિક્ખેપતો સરીરસ્સ ઠપનતો. **જીવિતિન્દ્રિયસ્સ ઉપચ્છેદા**તિ દુવિધસ્સ જીવિતિન્દ્રિયસ્સ ઉપચ્છેદતો પુબ્બમેવ.

પુબ્બન્તો વુચ્ચતિ અતીતો અદ્ધાતિ પુબ્બસઙ્ખાતો અન્તો કોટ્ઠાસો ‘‘અતીતો અદ્ધાતિ, અતિક્કન્તો કાલો’’તિ કથીયતિ. **અતીતં અદ્ધાનં આરબ્ભા**તિ અતીતકાલં પટિચ્ચ તણ્હા પહીના.

અપરમ્પિ ભદ્દેકરત્તપરિયાયં (મ॰ નિ॰ ૩.૨૭૨ આદયો) દસ્સેન્તો ''**અથ વા**''તિઆદિમાહ. તત્થ **એવંરૂપો અહોસિ**ન્તિ કાળોપિ સમાનો ઇન્દનીલમણિવણ્ણો અહોસિન્તિ એવં મનુઞ્ઞરૂપવસેનેવ એવંરૂપો અહોસિં. કુસલસુખસોમનસ્સવેદનાવસેનેવ **એવંવેદનો**. તં સમ્પયુત્તાનંયેવ સઞ્ઞાદીનં વસેન **એવંસઞ્ઞો. એવંસઙ્ખારો. એવંવિઞ્ઞાણો અહોસિં અતીતમદ્ધાનન્તિ તત્થ નન્દિં ન સમન્નાનેતી**તિ તેસુ રૂપાદીસુ તણ્હં વા તણ્હાસમ્પયુત્તદિટ્ઠિં વા નાનુપવત્તયતિ. અપરેન પરિયાયેન મહાકચ્ચાનભદ્દેકરત્તપરિયાયં દસ્સેન્તો ''**અથ વા ઇતિ મે ચક્ખુ અહોસી**''તિઆદિમાહ. તત્થ **ચક્ખૂ**તિ ચક્ખુપસાદો. **રૂપા**તિ ચતુસમુટ્ઠાનિકરૂપા. ઇમિના નયેન સેસાયતનાનિપિ વેદિતબ્બાનિ. **વિઞ્ઞાણ**ન્તિ નિસ્સયવિઞ્ઞાણં. **ન તદભિનન્દતી**તિ તં ચક્ખુઞ્ચેવ રૂપઞ્ચ તણ્હાદિટ્ઠિવસેન નાભિનન્દતિ. **ઇતિ મે મનો અહોસિ ઇતિ ધમ્મા**તિ એત્થ પન **મનો**તિ ભવઙ્ગચિત્તં. **ધમ્મા**તિ તેભૂમકધમ્મારમ્મણં. **હસિતલપિતકીળિતાની**તિ દન્તવિદંસકહસિતઞ્ચ વાચાલપિતઞ્ચ કાયકીળાદિકીળિતઞ્ચાતિ હસિતલપિતકીળિતાનિ. **ન તદસ્સાદેતી**તિ તાનિ હસિતાદીનિ નાભિનન્દતિ. **ન તં નિકામેતી**તિ કન્તં ન કરોતિ. **ન ચ તેન વિત્તિં આપજ્જતી**તિ તેન ચ તુટ્ઠિં ન પાપુણાતિ.

તં તં પચ્ચયં પટિચ્ચ ઉપ્પન્નોતિ **પચ્ચુપ્પન્નો**. **રત્તોતિ નુપસઙ્ખ્યેય્યો**તિ રાગેન રત્તોતિ ગણનં ન ઉપનેતબ્બો. ઉપરિપિ એસેવ નયો. **એવરૂપો સિય**ન્તિઆદીસુ પણીતમનુઞ્ઞરૂપાદિવસેનેવ તણ્હાદિટ્ઠિપવત્તનસઙ્ખાતા નન્દી સમન્નાનયના વેદિતબ્બા. **ન પણિદહતી**તિ પત્થનાવસેન ન ઠપેતિ. **અપ્પણિધાનપચ્ચયા**તિ ન પત્થનાઠપનકારણેન.

૮૫. **અસન્તાસી**તિ તેન તેન અલાભતો અસન્તસન્તો. **અવિકત્થી**તિ સીલાદીહિ અવિકત્થનસીલો. **અકુક્કુચો**તિ હત્થકુક્કુચ્ચાદિવિરહિતો. **મન્તભાણી**તિ મન્તાય પરિગ્ગહેત્વા વાચં ભાસિતા. **અનુદ્ધતો**તિ ઉદ્ધચ્ચવિરહિતો. **સ વે વાચાયતો**તિ સો વાચાય યતો સંયતો ચતુદોસવિરહિતં વાચં ભાસિતા હોતિ.

અક્કોધનોતિ યઞ્હિ ખો વુત્તન્તિ ''ન કોધનો અકોધનો કોધવિરહિતો''તિ યં કથિતં, તં પઠમં તાવ કોધં કથેતુકામો ''**અપિચ કોધો તાવ વત્તબ્બો**''તિ આહ. **કોધો તાવ વત્તબ્બો**તિ પઠમં કોધો કથેતબ્બો. **દસહાકારેહિ કોધો જાયતી**તિ દસહિ કારણેહિ કોધો ઉપ્પજ્જતિ. **અનત્થં મે અચરી**તિ અવડ્ઢિં મે અકાસિ, ઇમિના ઉપાયેન સબ્બપદેસુ અત્થો વેદિતબ્બો. **અટ્ઠાને વા પન કોધો જાયતી**તિ અકારણે કોધો ઉપ્પજ્જતિ. એકચ્ચો હિ ''દેવો અતિવસ્સતી''તિ કુપ્પતિ, ''ન વસ્સતી''તિ કુપ્પતિ, ''સૂરિયો તપ્પતી''તિ કુપ્પતિ, ''ન તપ્પતી''તિ કુપ્પતિ, વાતે વાયન્તેપિ કુપ્પતિ, અવાયન્તેપિ કુપ્પતિ, સમ્મજ્જિતું અસક્કોન્તો બોધિપણ્ણાનં કુપ્પતિ, ચીવરં પારુપિતું અસક્કોન્તો વાતસ્સ કુપ્પતિ, ઉપક્ખલિત્વા ખાણુકસ્સ કુપ્પતિ. ઇદં સન્ધાય વુત્તં – ''અટ્ઠાને વા પન કોધો જાયતી''તિ. તત્થ હેટ્ઠા નવસુ ઠાનેસુ સત્તે આરબ્ભ ઉપ્પન્નત્તા કમ્મપથભેદો હોતિ.

અટ્ઠાનઘાતો પન સઙ્ખારેસુ ઉપ્પન્નો કમ્મપથભેદં ન કરોતિ. ચિત્તં આઘાતેન્તો ઉપ્પન્નોતિ **ચિત્તસ્સ આઘાતો**. તતો બલવતરો **પટિઘાતો**. પટિહઞ્ઞનવસેન **પટિઘં**. પટિવિરુજ્ઝતીતિ **પટિવિરોધો**. કુપ્પનવસેન **કોપો**. **પકોપો સમ્પકોપો**તિ ઉપસગ્ગવસેન પદં વડ્ઢિતં. દુસ્સનવસેન **દોસો**. **પદોસો સમ્પદોસો**તિ ઉપસગ્ગવસેન પદં વડ્ઢિતં. **ચિત્તસ્સ બ્યાપત્તી**તિ ચિત્તસ્સ વિપન્નતા વિપરિવત્તનાકારો. મનં પદૂસયમાનો ઉપ્પજ્જતીતિ **મનોપદોસો**. કુજ્ઝનવસેન **કોધો**. કુજ્ઝનાકારો **કુજ્ઝના**. કુજ્ઝિતસ્સ ભાવો **કુજ્ઝિતત્તં**. દુસ્સતીતિ **દોસો**. **દુસ્સના**તિ દુસ્સનાકારો. **દુસ્સિતત્ત**ન્તિ દુસ્સિતભાવો. પકતિભાવવિજહનટ્ઠેન બ્યાપજ્જનં **બ્યાપત્તિ**. **બ્યાપજ્જના**તિ બ્યાપજ્જનાકારો. વિરુજ્ઝતીતિ **વિરોધો**. પુનપ્પુનં વિરુજ્ઝતીતિ **પટિવિરોધો**. વિરુદ્ધાકારપટિવિરુદ્ધાકારવસેન વા ઇદં વુત્તં. ચણ્ડિકો

વુચ્ચતિ ચણ્ડો, થદ્ધપુગ્ગલો, તસ્સ ભાવો **ચણ્ડિક્કં**. ન એતેન સુરોપિતં વચનં હોતિ, દુરુત્તં અપરિપુણ્ણમેવ હોતીતિ **અસુરોપો**. કુદ્ધકાલે હિ પરિપુણ્ણવચનં નામ નત્થિ, સચેપિ કસ્સચિ હોતિ, તં અપ્પમાણં. અપરે પન ''અસ્સુજનનટ્ઠેન અસ્સુરોપનતો અસ્સુરોપો''તિ વદન્તિ, તં અકારણં સોમનસ્સસ્સાપિ અસ્સુજનનતો. હેટ્ઠાવુત્તઅત્તમનતાપટિપક્ખતો ન અત્તમનતાતિ **અનત્તમનતા**. સા પન યસ્મા ચિત્તસ્સેવ, ન સત્તસ્સ, તસ્મા "**ચિત્તસ્સા**"તિ વુત્તં.

અધિમત્તપરિત્તતા વેદિતબ્બાતિ અધિમત્તભાવો પરિત્તભાવો ચ, બલવભાવો મન્દભાવોતિ અત્થો. **કઞ્ચિ કાલે**તિ એકદા. ''કઞ્ચિ કાલ''ન્તિપિ પાઠો. **ચિત્તાવિલકરણમત્તો હોતી**તિ ચિત્તસ્સ આવિલકરણપ્પમાણો, ચિત્તકિલિટ્ઠકરણપ્પમાણોતિ અત્થો. ''ચિત્તાલસકરણમત્તો''તિપિ પાઠો, તં ન સુન્દરં. તસ્સ ચિત્તકિલમથકરણમત્તોતિ અત્થો. **ન ચ તાવ મુખકુલાનવિકુલાનો હોતી**તિ મુખસ્સ સઙ્કોચનવિસઙ્કોચનો ન ચ તાવ હોતિ. **ન ચ તાવ હનુસઞ્ચોપનો હોતી**તિ દ્વિન્નં હનૂનં અપરાપરં ચલનો ન ચ તાવ હોતિ. **ન ચ તાવ ફરુસવાચં નિચ્છારણો હોતી**તિ પરેસં મમ્મચ્છેદકં ફરુસવાચં મુખતો નીહરણેન બહિ નિક્ખમનો ન ચ તાવ હોતિ. **ન ચ તાવ દિસાવિદિસાનુવિલોકનો હોતી**તિ પરસ્સ અબ્ભુક્કિરણત્થં દણ્ડાદિઅત્થાય દિસઞ્ચ અનુદિસઞ્ચ પુનપ્પુનં વિલોકનો ન ચ તાવ હોતિ.

ન ચ તાવ દણ્ડસત્થપરામસનો હોતીતિ આઘાતનત્થં દણ્ડઞ્ચ એકતોધારાદિસત્થઞ્ચ આદિયનો ન ચ તાવ હોતિ. **ન ચ તાવ દણ્ડસત્થઅબ્ભુક્કિરણો હોતી**તિ વુત્તપ્પકારં દણ્ડસત્થં ઉક્ખિપિત્વા પહરણો ન ચ તાવ હોતિ. **ન ચ તાવ દણ્ડસત્થઅભિનિપાતનો હોતી**તિ એતં દુવિધં પરસ્સ પહરણત્થં ન ચ તાવ ખિપનો હોતિ. **ન ચ તાવ છિન્નવિચ્છિન્નકરણો હોતી**તિ દણ્ડસત્થાદિખિપનેન પરસરીરં દ્વિધાકરણો ચ વિવિધાકારેન વણકરણો ચ ન તાવ હોતિ. ''છિદ્દવિચ્છિદ્દકરણો''તિપિ પાઠો. **ન ચ તાવ સમ્ભઞ્જનપલિભઞ્જનો હોતી**તિ સરીરં ભઞ્જિત્વા ચુણ્ણવિચુણ્ણકરણો ન ચ તાવ હોતિ. **ન ચ તાવ અઙ્ગમઙ્ગઅપકડ્ઢનો હોતી**તિ અઙ્ગપચ્ચઙ્ગં સમ્પગ્ગહેત્વા અપનેત્વા કડ્ઢનો ન ચ તાવ હોતિ. **ન ચ તાવ જીવિતા વોરોપનો હોતી**તિ જીવિતિન્દ્રિયતો વોરોપનો ન ચ તાવ હોતિ. **ન ચ તાવ સબ્બચાગપરિચ્ચાગાય સણ્ઠિતો હોતી**તિ સબ્બં પરસ્સ જીવિતં નાસેત્વા અત્તનો જીવિતનાસનત્થાય સણ્ઠિતો ન ચ તાવ હોતિ. ઇદં વુત્તં હોતિ – યદા અઞ્ઞં જીવિતા વોરોપેત્વા અત્તાનં જીવિતા વોરોપનત્થાય ઠિતો, તદા સબ્બચાગપરિચ્ચાગા નામ હોતિ. વુત્તઞ્હેતં ભગવતા –

''કોધં છેત્વા સુખં સેતિ, કોધં છેત્વા ન સોચતિ;
કોધસ્સ વિસમૂલસ્સ, મધુરગ્ગસ્સ બ્રાહ્મણ;
વધં અરિયા પસંસન્તિ, તઞ્હિ છેત્વા ન સોચતી''તિ. (સં॰ નિ॰ ૧.૧૮૭, ૨૬૭);

યતોતિ યદા. **પરપુગ્ગલં ઘાટેત્વા**તિ પરપુગ્ગલં નાસેત્વા. **અત્તાનં ઘાટેતી**તિ અત્તાનં મારેતિ. **પરમુસ્સદગતો**તિ અતિબલવભાવં ગતો. **પરમવેપુલ્લપ્પત્તો**તિ અતિવિપુલભાવં પત્તો. **કોધસ્સ પહીનત્તા**તિ અનાગામિમગ્ગેન વુત્તપ્પકારસ્સ કોધસ્સ પહીનભાવેન. **કોધવત્થુસ્સ પરિઞ્ઞાતત્તા**તિ કોધસ્સ પતિટ્ઠાભૂતસ્સ કારણભૂતસ્સ પિયાપિયઅટ્ઠાનસઙ્ખાતસ્સ વત્થુસ્સ ઞાતતીરણપરિઞ્ઞાહિ બ્યાપેત્વા ઞાતભાવેન. **કોધહેતુસ્સ ઉપચ્છિન્નત્તા**તિ કોધસ્સ જનકહેતુનો દોમનસ્સસહગતચિત્તુપ્પાદસ્સ ઉચ્છિન્નભાવેન.

તાસીતિ ભાયનસીલો હોતિ. **ઉત્તાસી**તિ અતિભાયનસીલો. **પરિત્તાસી**તિ સમન્તતો ભાયનસીલો. **ભાયતી**તિ ભયં ઉપ્પજ્જતિ. **સન્તાસં આપજ્જતી**તિ વિરૂપભાવં પાપુણાતિ. **કત્થી હોતી**તિ અત્તનો વણ્ણભણનસીલો હોતિ. **વિકત્થી**તિ વિવિધા નાનપ્પકારતો વણ્ણભણનસીલો. **જાતિયા વા**તિ ખત્તિયભાવાદિજાતિસમ્પત્તિયા વા. **ગોત્તેન વા**તિ ગોતમગોત્તાદિના ઉક્કટ્ઠગોત્તેન વા. **કોલપુત્તિયેન વા**તિ મહાકુલભાવેન વા. **વણ્ણપોક્ખરતાય વા**તિ વણ્ણસમ્પન્નસરીરતાય વા. સરીરઞ્હિ ''પોક્ખર''ન્તિ વુચ્ચતિ, તસ્સ વણ્ણસમ્પત્તિયા અભિરૂપભાવેનાતિ અત્થો. **ધનેન વા**તિઆદીનિ ઉત્તાનત્થાનેવ.

કુક્કુચ્ચન્તિ નિદ્દેસસ્સ ઉદ્દેસપદં. તત્થ **કુક્કુચ્ચ**ન્તિ કુચ્છિતં કતં કુકતં, તસ્સ ભાવો કુક્કુચ્ચં. તં પચ્છાનુતાપલક્ખણં, કતાકતાનુસોચનરસં, વિપ્પટિસારપચ્ચુપટ્ઠાનં, કતાકતપદટ્ઠાનં, દાસબ્યં વિય દટ્ઠબ્બં. **હત્થકુક્કુચ્ચમ્પી**તિ હત્થેહિ કુચ્છિતં કતં કુકતં, તસ્સ ભાવો હત્થકુક્કુચ્ચં. **પાદકુક્કુચ્ચા**દીસુપિ એસેવ નયો.

અકપ્પિયે કપ્પિયસઞ્ઞિતાતિ અચ્છમંસં સૂકરમંસન્તિ ખાદતિ, દીપિમંસં મિગમંસન્તિ ખાદતિ, અકપ્પિયભોજનં કપ્પિયભોજનન્તિ ભુઞ્જતિ, વિકાલે કાલસઞ્ઞિતાય ભુઞ્જતિ, અકપ્પિયપાનકં કપ્પિયપાનકન્તિ પિવતિ. અયં અકપ્પિયે કપ્પિયસઞ્ઞિતા. **કપ્પિયે અકપ્પિયસઞ્ઞિતા**તિ સૂકરમંસં અચ્છમંસન્તિ ખાદતિ, મિગમંસં દીપિમંસન્તિ ખાદતિ, કપ્પિયભોજનં અકપ્પિયભોજનન્તિ ભુઞ્જતિ, કાલે વિકાલસઞ્ઞિતાય ભુઞ્જતિ, કપ્પિયપાનકં અકપ્પિયપાનકન્તિ પિવતિ. અયં કપ્પિયે અકપ્પિયસઞ્ઞિતા. **અવજ્જે વજ્જસઞ્ઞિતા**તિ નિદ્દોસે દોસસઞ્ઞિતા. **વજ્જે અવજ્જસઞ્ઞિતા**તિ સદોસે નિદ્દોસસઞ્ઞિતા. **કુક્કુચ્ચાયના**તિ કુક્કુચ્ચાયનાકારો. **કુક્કુચ્ચાયિતત્ત**ન્તિ કુક્કુચ્ચાયિતભાવો. **ચેતસો વિપ્પટિસારો**તિ ચિત્તસ્સ વિરૂપો પટિસરણભાવો. **મનોવિલેખો**તિ ચિત્તસ્સ વિલેખો.

કતત્તા ચ અકતત્તા ચાતિ કાયદુચ્ચરિતાદીનં કતભાવેન ચ કાયસુચરિતાદીનં અકતભાવેન ચ. **કતં મે કાયદુચ્ચરિત**ન્તિ મયા કાયેન કિલેસપૂતિકત્તા દુટ્ઠુ ચરિતં કાયેન કતં. **અકતં મે કાયસુચરિત**ન્તિ મયા કાયેન સુટ્ઠુ ચરિતં ન કતં. **વચીદુચ્ચરિતવચીસુચરિતા**દીસુપિ એસેવ નયો **નિરોધ**પરિયોસાનેસુ .

ચિત્તસ્સાતિ ન સત્તસ્સ ન પોસસ્સ. **ઉદ્ધચ્ચ**ન્તિ ઉદ્ધતાકારો. **અવૂપસમો**તિ ન વૂપસમો. ચેતો વિક્ખિપતીતિ **ચેતસો વિક્ખેપો**, **ભન્તત્તં ચિત્તસ્સા**તિ ચિત્તસ્સ ભન્તભાવો ભન્તયાનભન્તગોણાદીનં વિય. ઇમિના એકારમ્મણસ્મિંયેવ વિપ્ફન્દનં કથિતં. ઉદ્ધચ્ચઞ્હિ એકારમ્મણે વિપ્ફન્દતિ, વિચિકિચ્છા નાનારમ્મણેતિ. **ઇદં વુચ્ચતિ ઉદ્ધચ્ચ**ન્તિ અયં ઉદ્ધતભાવો કથીયતિ.

મુસાવાદં પહાયાતિ એત્થ **મુસા**તિ વિસંવાદનપુરેક્ખારસ્સ અત્થભઞ્જકો વચીપયોગો કાયપયોગો વા. વિસંવાદનાધિપ્પાયેન પનસ્સ પરવિસંવાદકકાયવચીપયોગસમુટ્ઠાપિકા ચેતના મુસાવાદો.

અપરો નયો – **મુસા**તિ અભૂતં અતચ્છં વત્થુ. **વાદો**તિ તસ્સ ભૂતતો તચ્છતો વિઞ્ઞાપનં. લક્ખણતો પન અતથં વત્થું તથતો પરં વિઞ્ઞાપેતુકામસ્સ તથાવિઞ્ઞત્તિસમુટ્ઠાપિકા ચેતના મુસાવાદો, તં **મુસાવાદં. પહાયા**તિ ઇમં મુસાવાદચેતનાસઙ્ખાતં દુસ્સીલ્યં પજહિત્વા . **પટિવિરતો**તિ પહીનકાલતો પટ્ઠાય તતો દુસ્સીલ્યતો ઓરતો વિરતોવ. નત્થિ તસ્સ વીતિક્કમિસ્સામીતિ ચક્ખુસોતવિઞ્ઞેય્યા ધમ્મા, પગેવ કાયવિઞ્ઞેય્યાતિ ઇમિના નયેન અઞ્ઞેસુપિ એવરૂપેસુ પદેસુ અત્થો વેદિતબ્બો.

સચ્ચં વદતીતિ **સચ્ચવાદી**. સચ્ચેન સચ્ચં સન્દહતિ ઘટેતીતિ સચ્ચસન્ધો, ન અન્તરન્તરા મુસા વદતીતિ અત્થો. યો હિ પુરિસો કદાચિ મુસા વદતિ, કદાચિ સચ્ચં, તસ્સ મુસાવાદેન અન્તરિતત્તા સચ્ચં સચ્ચેન ન ઘટિયતિ, તસ્મા સો ન સચ્ચસન્ધો, અયં પન ન તાદિસો, જીવિતહેતુપિ મુસા અવત્વા સચ્ચેન સચ્ચં સન્દહતિયેવાતિ સચ્ચસન્ધો.

થેતોતિ થિરો, થિરકથોતિ અત્થો. એકો હિ પુગ્ગલો હલિદ્દિરાગો વિય, થુસરાસિમ્હિ નિખાતખાણુ વિય, અસ્સપિટ્ઠે ઠપિતકુમ્ભણ્ડમિવ ચ ન થિરકથો હોતિ, એકો પાસાણલેખા વિય, ઇન્દખીલા વિય ચ થિરકથો હોતિ, અસિના સીસં છિન્દન્તેપિ દ્વે કથા ન કથેતિ, અયં વુચ્ચતિ થેતો.

પચ્ચયિકોતિ પત્તિયાયિતબ્બકો, સદ્ધાયિતબ્બકોતિ અત્થો. એકચ્ચો હિ પુગ્ગલો ન પચ્ચયિકો હોતિ, ‘‘ઇદં કેન વુત્તં, અસુકેના’’તિ વુત્તે ‘‘મા તસ્સ વચનં સદ્દહથા’’તિ વત્તબ્બતં આપજ્જતિ. એકો પચ્ચયિકો હોતિ, ‘‘ઇદં કેન વુત્તં, અસુકેના’’તિ વુત્તે ‘‘યદિ તેન વુત્તં, ઇદમેવ પમાણં, ઇદાનિ ઉપપરિક્ખિતબ્બં નત્થિ, એવમેવ ઇદ’’ન્તિ વત્તબ્બતં આપજ્જતિ, અયં વુચ્ચતિ પચ્ચયિકો.

અવિસંવાદકો લોકસ્સાતિ તાય સચ્ચવાદિતાય લોકં ન વિસંવાદેતીતિ અત્થો.

પિસુણં વાચં પહાયાતિઆદીસુ યાય વાચાય યસ્સ તં વાચં ભાસતિ, તસ્સ હદયે અત્તનો પિયભાવં પરસ્સ ચ સુઞ્ઞભાવં કરોતિ, સા **પિસુણા વાચા**. યાય પન અત્તાનમ્પિ પરમ્પિ ફરુસં કરોતિ, યા વાચા સયમ્પિ ફરુસા, નેવ કણ્ણસુખા ન હદયઙ્ગમા, અયં **ફરુસા વાચા**. યેન સમ્ફં પલપતિ નિરત્થકં, સો **સમ્ફપ્પલાપો**. યા તેસં મૂલભૂતા ચેતનાપિ પિસુણવાચાદિનામમેવ લભતિ, સા એવ ચ ઇધ અધિપ્પેતા.

ઇમેસં ભેદાયાતિ યેસં ઇતો વુત્તાનં સન્તિકે સુતં, તેસં ભેદાય. **ભિન્નાનં વા સન્ધાતા**તિ દ્વિન્નં મિત્તાનં વા સમાનુપજ્ઝાયકાદીનં વા કેનચિદેવ કારણેન ભિન્નાનં એકમેકં ઉપસઙ્કમિત્વા ‘‘તુમ્હાકં ઈદિસે કુલે જાતાનં એવં બહુસ્સુતાનં ઇદં ન યુત્ત’’ન્તિઆદીનિ વત્વા સન્ધાનં કત્તા અનુકત્તા.

અનુપ્પદાતાતિ સન્ધાનાનુપ્પદાતા. દ્વે જને સમગ્ગે દિસ્વા ‘‘તુમ્હાકં એવરૂપે કુલે જાતાનં એવરૂપેહિ ગુણેહિ સમન્નાગતાનં અનુચ્છવિકમેત’’ન્તિઆદીનિ વત્વા દળ્હીકમ્મં કત્તાતિ અત્થો. સમગ્ગો આરામો અસ્સાતિ **સમગ્ગારામો**, યત્થ સમગ્ગા નત્થિ, તત્થ વસિતુમ્પિ ન ઇચ્છતીતિ અત્થો. ‘‘સમગ્ગરામો’’તિપિ પાળિ, અયમેવેત્થ અત્થો. **સમગ્ગરતો**તિ સમગ્ગેસુ રતો, તે પહાય અઞ્ઞત્ર ગન્તુમ્પિ ન ઇચ્છતીતિ અત્થો. સમગ્ગે દિસ્વાપિ સુત્વાપિ નન્દતીતિ **સમગ્ગનન્દી**. **સમગ્ગકરણિં વાચં ભાસિતા**તિ યા વાચા સત્તે સમગ્ગેયેવ કરોતિ, તં સામગ્ગિગુણપરિદીપિકમેવ વાચં ભાસતિ, ન ઇતરન્તિ.

પરસ્સ મમ્મચ્છેદકકાયવચીપયોગસમુટ્ઠાપિકા એકન્તફરુસચેતના **ફરુસા વાચા**, **નેલા**તિ એલં વુચ્ચતિ દોસો, નસ્સા એલન્તિ નેલા, નિદ્દોસાતિ અત્થો ‘‘નેલઙ્ગો સેતપચ્છાદો’’તિ એત્થ (ઉદા॰ ૬૫; પેટકો॰ ૨૫) વુત્તનેલં વિય. **કણ્ણસુખા**તિ બ્યઞ્જનમધુરતાય કણ્ણાનં સુખા, સૂચિવિજ્ઝનં વિય કણ્ણસૂલં ન જનેતિ. અત્થમધુરતાય સકલસરીરે કોપં અજનેત્વા પેમં જનેતીતિ **પેમનીયા**. હદયં ગચ્છતિ અપટિહઞ્ઞમાના સુખેન ચિત્તં પવિસતીતિ **હદયઙ્ગમા**. ગુણપરિપુણ્ણતાય પુરે ભવાતિ **પોરી**, પુરે સંવડ્ઢનારી વિય સુકુમારાતિપિ **પોરી**, પુરસ્સ એસાતિપિ **પોરી**, નગરવાસીનં કથાતિ અત્થો. નગરવાસિનો હિ યુત્તકથા હોન્તિ, પિતિમત્તં પિતાતિ ભાતિમત્તં ભાતાતિ વદન્તિ.

એવરૂપી કથા બહુનો જનસ્સ કન્તા હોતીતિ **બહુજનકન્તા**. કન્તભાવેનેવ બહુનો જનસ્સ મનાપા ચિત્તવુદ્ધિકરાતિ **બહુજનમનાપા**.

અનત્થવિઞ્ઞાપિકા કાયવચીપયોગસમુટ્ઠાપિકા અકુસલચેતના **સમ્ફપ્પલાપો**. કાલેન વદતીતિ **કાલવાદી**, વત્તબ્બયુત્તકાલં સલ્લક્ખેત્વા વદતીતિ અત્થો. ભૂતં તથં તચ્છં સભાવમેવ વદતીતિ **ભૂતવાદી** . દિટ્ઠધમ્મિકસમ્પરાયિકત્થસન્નિસ્સિતમેવ કત્વા વદતીતિ **અત્થવાદી**. નવલોકુત્તરધમ્મસન્નિસ્સિતં કત્વા વદતીતિ **ધમ્મવાદી**. સંવરવિનયપહાનવિનયસન્નિસ્સિતં કત્વા વદતીતિ **વિનયવાદી**.

નિધાનં વુચ્ચતિ ઠપનોકાસો, નિધાનમસ્સ અત્થીતિ **નિધાનવતી**, હદયે નિધાતબ્બયુત્તકં વાચં ભાસિતાતિ અત્થો. **કાલેનાતિ** એવરૂપિં ભાસમાનોપિ ચ ''અહં નિધાનવતિં વાચં ભાસિસ્સામી''તિ ન અકાલેન ભાસતિ, યુત્તકાલં પન અપેક્ખિત્વાવ ભાસતીતિ અત્થો. **સાપદેસન્તિ** સઉપમં, સકારણન્તિ અત્થો. **પરિયન્તવતિન્તિ** પરિચ્છેદં દસ્સેત્વા યથાસ્સા પરિચ્છેદો પઞ્ઞાયતિ, એવં ભાસતીતિ અત્થો. **અત્થસંહિતન્તિ** અનેકેહિપિ નયેહિ વિભજન્તેન પરિયાદાતું અસક્કુણેય્યતાય અત્થસમ્પન્નં ભાસતિ. યં વા સો અત્થવાદી અત્થં વદતિ, તેન અત્થેન સહિતત્તા અત્થસંહિતં વાચં ભાસતિ, ન અઞ્ઞં નિક્ખિપિત્વા અઞ્ઞં ભાસતીતિ વુત્તં હોતિ. **ચતુદ્દોસાપગતં વાચં ભાસતીતિ** મુસાવાદાદીહિ ચતૂહિ દોસેહિ અપગતં વાચં ભાસતિ. **દ્વત્તિંસાય તિરચ્છાનકથાયાતિ** દ્વત્તિંસાય સગ્ગમોક્ખાનં તિરચ્છાનભૂતાય કથાય.

દસ કથાવત્થૂનીતિ અપ્પિચ્છતાદીનિ દસ વિવટ્ટનિસ્સિતાય કથાય વત્થુભૂતાનિ કારણાનિ. **અપ્પિચ્છકથન્તિ** એત્થ અપ્પિચ્છોતિ ઇચ્છાવિરહિતો અનિચ્છો નિત્તણ્હો. એત્થ હિ બ્યઞ્જનં સાવસેસં વિય, અત્થો પન નિરવસેસો. ન હિ ખીણાસવસ્સ અણુમત્તાપિ ઇચ્છા નામ અત્થિ.

અપિચેત્થ અત્રિચ્છતા પાપિચ્છતા મહિચ્છતા અપ્પિચ્છતાતિ અયં ભેદો વેદિતબ્બો – તત્થ સકલાભે અતિત્તસ્સ પરલાભપત્થના **અત્રિચ્છતા** નામ, તાય સમન્નાગતસ્સ એકભાજને પક્કપૂવેપિ અત્તનો પત્તે પતિતે ન સુપક્કો વિય ખુદ્દકો વિય ચ ખાયતિ, સ્વેવ પન પરસ્સ પત્તે પક્ખિત્તો સુપક્કો વિય મહન્તો વિય ચ ખાયતિ. અસન્તગુણસમ્ભાવનતા પન પટિગ્ગહણે ચ અમત્તઞ્ઞુતા **પાપિચ્છતા** નામ, સા ''ઇધેકચ્ચો અસદ્ધો સમાનો સદ્ધોતિ મં જનો જાનાતૂ''તિઆદિના (વિભ॰ ૮૫૧) નયેન અત્રેવ આગતાયેવ. તાય ચ સમન્નાગતો પુગ્ગલો કોહઞ્ઞે પતિટ્ઠાતિ. સન્તગુણસમ્ભાવનતા પન પટિગ્ગહણે ચ અમત્તઞ્ઞુતા **મહિચ્છતા** નામ, સાપિ ''ઇધેકચ્ચો સદ્ધો સમાનો સદ્ધોતિ મં જનો જાનાતૂતિ ઇચ્છતિ, સીલવા સમાનો સીલવાતિ મં જનો જાનાતૂ''તિ (વિભ॰ ૮૫૧) ઇમિના નયેન આગતાયેવ. તાય સમન્નાગતો પુગ્ગલો દુસ્સન્તપ્પયો હોતિ, વિજાતમાતાપિસ્સ ચિત્તં ગહેતું ન સક્કોતિ. તેનેતં વુચ્ચતિ –

> ''અગ્ગિક્ખન્ધો સમુદ્દો ચ, મહિચ્છો ચાપિ પુગ્ગલો;
> સકટેન પચ્ચયે દેતુ, તયોપેતે અતપ્પયા''તિ. (મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૨૫૨; અ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧.૬૩; ઉદા॰ અટ્ઠ॰ ૩૧);

સન્તગુણનિગૂહનતા પન પટિગ્ગહણે ચ મત્તઞ્ઞુતા **અપ્પિચ્છતા** નામ, તાય સમન્નાગતો પુગ્ગલો અત્તનિ વિજ્જમાનમ્પિ ગુણં પટિચ્છાદેતુકામતાય સદ્ધો સમાનો ''સદ્ધોતિ મં જનો જાનાતૂ''તિ ન ઇચ્છતિ. સીલવા... પવિવિત્તો... બહુસ્સુતો... આરદ્ધવીરિયો... સમાધિસમ્પન્નો... પઞ્ઞવા... ખીણાસવો સમાનો ''ખીણાસવોતિ મં

જનો જાનાતૂ’’તિ ન ઇચ્છતિ સેય્યથાપિ **મજ્ઝન્તિકત્થેરો**. એવં અપ્પિચ્છો ચ પન ભિક્ખુ અનુપ્પન્નં લાભં ઉપ્પાદેતિ, ઉપ્પન્નં થાવરં કરોતિ, દાયકાનં ચિત્તં આરાધેતિ, યથા યથા હિ સો અત્તનો અપ્પિચ્છતાય અપ્પં ગણ્હાતિ, તથા તથા તસ્સ વત્તે પસન્ના મનુસ્સા બહૂ દેન્તિ.

અપરોપિ ચતુબ્બિધો અપ્પિચ્છો પચ્ચયઅપ્પિચ્છો ધુતઙ્ગઅપ્પિચ્છો પરિયત્તિઅપ્પિચ્છો અધિગમઅપ્પિચ્છોતિ . તત્થ ચતૂસુ પચ્ચયેસુ અપ્પિચ્છો **પચ્ચયઅપ્પિચ્છો**. સો દાયકસ્સ વસં જાનાતિ, દેય્યધમ્મસ્સ વસં જાનાતિ, અત્તનો થામં જાનાતિ. યદિ હિ દેય્યધમ્મો બહુ હોતિ, દાયકો અપ્પં દાતુકામો, દાયકસ્સ વસેન અપ્પં ગણ્હાતિ. દેય્યધમ્મો અપ્પો, દાયકો બહું દાતુકામો, દેય્યધમ્મસ્સ વસેન અપ્પં ગણ્હાતિ. દેય્યધમ્મોપિ બહુ, દાયકોપિ બહું દાતુકામો, અત્તનો થામં ઞત્વા પમાણેનેવ ગણ્હાતિ.

ધુતઙ્ગસમાદાનસ્સ અત્તનિ અત્થિભાવં ન જાનાપેતુકામો **ધુતઙ્ગઅપ્પિચ્છો** નામ. યો પન બહુસ્સુતભાવં ન જાનાપેતુકામો, અયં **પરિયત્તિઅપ્પિચ્છો** નામ. યો પન સોતાપન્નાદીસુ અઞ્ઞતરો હુત્વા સોતાપન્નાદિભાવં જાનાપેતું ન ઇચ્છતિ, **અયં અધિગમઅપ્પિચ્છો** નામ. ખીણાસવો પન અત્રિચ્છતં પાપિચ્છતં મહિચ્છતં પહાય સબ્બસો ઇચ્છાપટિપક્ખભૂતાય અલોભસઙ્ખાતાય પરિસુદ્ધાય અપ્પિચ્છતાય સમન્નાગતત્તા અપ્પિચ્છો નામ. ‘‘આવુસો, અત્રિચ્છતા પાપિચ્છતા મહિચ્છતાતિ, ઇમે ધમ્મા પહાતબ્બાતિ, તેસુ આદીનવં દસ્સેત્વા એવરૂપં અપ્પિચ્છતં સમાદાય વત્તિતબ્બ’’ન્તિ વદન્તો અપ્પિચ્છકથં કથેતિ નામ.

સન્તુટ્ઠીકથન્તિઆદીસુ વિસેસત્થમેવ દીપયિસ્સામ, યોજના પન વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બા. **સન્તુટ્ઠીકથ**ન્તિ ઇતરીતરપચ્ચયસન્તોસં નિસ્સિતં કથં. સો પનેસ સન્તોસો દ્વાદસવિધો હોતિ. સેય્યથિદં – ચીવરે યથાલાભસન્તોસો, યથાબલસન્તોસો, યથાસારુપ્પસન્તોસોતિ તિવિધો. એવં પિણ્ડપાતાદીસુપિ.

તસ્સાયં પભેદવણ્ણના – ઇધ ભિક્ખુ ચીવરં લભતિ સુન્દરં વા અસુન્દરં વા. સો તેનેવ યાપેતિ, અઞ્ઞં ન પત્થેતિ, લભન્તોપિ ન ગણ્હાતિ. અયમસ્સ ચીવરે **યથાલાભસન્તોસો**. અથ પન યો પકતિદુબ્બલો વા હોતિ, આબાધજરાભિભૂતો વા, ગરુચીવરં પારુપન્તો કિલમતિ. સો સભાગેન ભિક્ખુના સદ્ધિં તં પરિવત્તેત્વા લહુકેન યાપેન્તોપિ સન્તુટ્ઠોવ હોતિ. અયમસ્સ ચીવરે **યથાબલસન્તોસો**. અપરો પણીતપચ્ચયલાભી હોતિ. સો પત્તુણ્ણચીવરાદીનં અઞ્ઞતરં મહગ્ઘચીવરં, બહૂનિ વા પન ચીવરાનિ લભિત્વા ‘‘ઇદં થેરાનં ચિરપબ્બજિતાનં, ઇદં બહુસ્સુતાનં અનુરૂપં, ઇદં ગિલાનાનં, ઇદં અપ્પલાભીનં હોતૂ’’તિ દત્વા તેસં પુરાણચીવરં વા સઙ્કારકૂટાદિતો વા નન્તકાનિ ઉચ્ચિનિત્વા તેહિ સઙ્ઘાટિં કત્વા ધારેન્તોપિ સન્તુટ્ઠોવ હોતિ. અયમસ્સ ચીવરે **યથાસારુપ્પસન્તોસો**.

ઇધ પન ભિક્ખુ પિણ્ડપાતં લભતિ લૂખં વા પણીતં વા, સો તેનેવ યાપેતિ, અઞ્ઞં ન પત્થેતિ, લભન્તોપિ ન ગણ્હાતિ. અયમસ્સ પિણ્ડપાતે **યથાલાભસન્તોસો**. યો પન અત્તનો પકતિવિરુદ્ધં વા બ્યાધિવિરુદ્ધં વા પિણ્ડપાતં લભતિ, યેનસ્સ પરિભુત્તેન અફાસુ હોતિ, સો તં સભાગસ્સ ભિક્ખુનો દત્વા તસ્સ હત્થતો સપ્પાયભોજનં ભુઞ્જિત્વા સમણધમ્મં કરોન્તોપિ સન્તુટ્ઠોવ હોતિ. અયમસ્સ પિણ્ડપાતે **યથાબલસન્તોસો**. અપરો બહું પણીતં પિણ્ડપાતં લભતિ, સો તં ચીવરં વિય થેરચિરપબ્બજિતબહુસ્સુતઅપ્પલાભીગિલાનાનં દત્વા તેસં વા સેસકં પિણ્ડાય વા ચરિત્વા મિસ્સકાહારં ભુઞ્જન્તોપિ સન્તુટ્ઠોવ હોતિ. અયમસ્સ પિણ્ડપાતે **યથાસારુપ્પસન્તોસો**.

ઇધ પન ભિક્ખુ સેનાસનં લભતિ મનાપં વા અમનાપં વા, સો તેન નેવ સોમનસ્સં ન દોમનસ્સં ઉપ્પાદેતિ, અન્તમસો તિણસન્થારકેનાપિ યથાલદ્ધેનેવ તુસ્સતિ. અયમસ્સ સેનાસને **યથાલાભસન્તોસો**. યો પન અત્તનો

પકતિવિરુદ્ધં વા બ્યાધિવિરુદ્ધં વા સેનાસનં લભતિ, યત્થસ્સ વસતો અફાસુ હોતિ, સો તં સભાગસ્સ ભિક્ખુનો દત્વા તસ્સ સન્તકે સપ્પાયસેનાસને વસન્તોપિ સન્તુટ્ઠોવ હોતિ. અયમસ્સ સેનાસને **યથાબલસન્તોસો**.

અપરો મહાપુઞ્ઞો લેણમણ્ડપકૂટાગારાદીનિ બહૂનિ પણીતસેનાસનાનિ લભતિ, સો તં ચીવરં વિય થેરચિરપબ્બજિતબહુસ્સુતઅપ્પલાભીગિલાનાનં દત્વા યત્થ કત્થચિ વસન્તોપિ સન્તુટ્ઠોવ હોતિ. અયમસ્સ સેનાસને **યથાસારુપ્પસન્તોસો**. યોપિ ''ઉત્તમસેનાસનં નામ પમાદટ્ઠાનં, તત્થ નિસિન્નસ્સ થિનમિદ્ધં ઓક્કમતિ, નિદ્દાભિભૂતસ્સ પુન પટિબુજ્ઝતો પાપવિતક્કા પાતુભવન્તી''તિ પટિસઞ્ચિક્ખિત્વા તાદિસં સેનાસનં પત્તમ્પિ ન સમ્પટિચ્છતિ, સો તં પટિક્ખિપિત્વા અબ્ભોકાસરુક્ખમૂલાદીસુ વસન્તોપિ સન્તુટ્ઠોવ હોતિ. અયમસ્સ સેનાસને **યથાસારુપ્પસન્તોસો**.

ઇધ પન ભિક્ખુ ભેસજ્જં લભતિ લૂખં વા પણીતં વા, સો યં લભતિ, તેનેવ તુસ્સતિ, અઞ્ઞં ન પત્થેતિ, લભન્તોપિ ન ગણ્હાતિ. અયમસ્સ ગિલાનપચ્ચયે **યથાલાભસન્તોસો**. યો પન તેલેન અત્થિકો ફાણિતં લભતિ, સો તં સભાગસ્સ ભિક્ખુનો દત્વા તસ્સ હત્થતો તેલં ગહેત્વા અઞ્ઞદેવ વા પરિયેસિત્વા ભેસજ્જં કરોન્તોપિ સન્તુટ્ઠોવ હોતિ. અયમસ્સ ગિલાનપચ્ચયે **યથાબલસન્તોસો**.

અપરો મહાપુઞ્ઞો બહું તેલમધુફાણિતાદિપણીતભેસજ્જં લભતિ, સો તં ચીવરં વિય થેરચિરપબ્બજિતબહુસ્સુતઅપ્પલાભીગિલાનાનં દત્વા તેસં આભતેન યેન કેનચિ યાપેન્તોપિ સન્તુટ્ઠોવ હોતિ. યો પન એકસ્મિં ભાજને ચતુમધુરં ઠપેત્વા એકસ્મિં મુત્તહરીતકં ''ગણ્હ, ભન્તે, યદિચ્છસી''તિ વુચ્ચમાનો ''સચસ્સ તેસુ અઞ્ઞતરેનપિ રોગો વૂપસમ્મતિ, અથ મુત્તહરીતકં નામ બુદ્ધાદીહિ વણ્ણિત''ન્તિ ચતુમધુરં પટિક્ખિપિત્વા મુત્તહરીતકેન ભેસજ્જં કરોન્તો પરમસન્તુટ્ઠોવ હોતિ. અયમસ્સ ગિલાનપચ્ચયે **યથાસારુપ્પસન્તોસો**. ઇમેસં પન પચ્ચેકપચ્ચયેસુ તિણ્ણં તિણ્ણં સન્તોસાનં યથાસારુપ્પસન્તોસોવ અગ્ગો. અરહા એકેકસ્મિં પચ્ચયે ઇમેહિ તીહિપિ સન્તુટ્ઠોવ.

પવિવેકકથન્તિ પવિવેકનિસ્સિતં કથં. તયો હિ વિવેકા કાયવિવેકો ચિત્તવિવેકો ઉપધિવિવેકોતિ. તત્થ એકો ગચ્છતિ, એકો તિટ્ઠતિ, એકો નિસીદતિ, એકો સેય્યં કપ્પેતિ, એકો ગામં પિણ્ડાય પવિસતિ, એકો પટિક્કમતિ, એકો અભિક્કમતિ, એકો ચઙ્કમં અધિટ્ઠાતિ, એકો ચરતિ, એકો વિહરતીતિ અયં **કાયવિવેકો** નામ. અટ્ઠ સમાપત્તિયો પન **ચિત્તવિવેકો** નામ. નિબ્બાનં **ઉપધિવિવેકો** નામ.

વુત્તમ્પિ હેતં – ''કાયવિવેકો ચ વિવેકટ્ઠકાયાનં નેક્ખમ્માભિરતાનં. ચિત્તવિવેકો ચ પરિસુદ્ધચિત્તાનં પરમવોદાનપ્પત્તાનં. ઉપધિવિવેકો ચ નિરુપધીનં પુગ્ગલાનં વિસઙ્ખારગતાન''ન્તિ (મહાનિ॰ ૫૭).

અસંસગ્ગકથન્તિ એત્થ પન સવનસંસગ્ગો દસ્સનસંસગ્ગો સમુલ્લપનસંસગ્ગો સમ્ભોગસંસગ્ગો કાયસંસગ્ગોતિ પઞ્ચવિધો સંસગ્ગો. તેસુ ઇધ ભિક્ખુ સુણાતિ ''અમુકસ્મિં ગામે વા નિગમે વા ઇત્થી વા કુમારી વા અભિરૂપા દસ્સનીયા પાસાદિકા પરમાય વણ્ણપોક્ખરતાય સમન્નાગતા''તિ, સો તં સુત્વા સંસીદતિ વિસીદતિ, ન સક્કોતિ બ્રહ્મચરિયં સન્ધારેતું, સિક્ખાદુબ્બલ્યં અનાવિકત્વા હીનાયાવત્તતિ. એવં પરેહિ કથિયમાનરૂપાદિસમ્પત્તિં અત્તના વા હસિતલપિતગીતસદ્દં સુણન્તસ્સ સોતવિઞ્ઞાણવીથિવસેન ઉપ્પન્નો રાગો **સવનસંસગ્ગો** નામ.

‘‘ઇધ ભિક્ખુ ન હેવ ખો સુણાતિ, અપિ ચ ખો સામં પસ્સતિ ઇત્થિં વા કુમારિં વા અભિરૂપં દસ્સનીયં પાસાદિકં પરમાય વણ્ણપોક્ખરતાય સમન્નાગતં, સો તં દિસ્વા સંસીદતિ વિસીદતિ, ન સક્કોતિ બ્રહ્મચરિયં સન્ધારેતું, સિક્ખાદુબ્બલ્યં અનાવિકત્વા હીનાયાવત્તતિ. એવં વિસભાગરૂપં ઓલોકેન્તસ્સ પન ચક્ખુવિઞ્ઞાણવીથિવસેન ઉપ્પન્નરાગો **દસ્સનસંસગ્ગો** નામ.

અઞ્ઞમઞ્ઞં અલ્લાપસલ્લાપવસેન ઉપ્પન્નરાગો પન **સમુલ્લપનસંસગ્ગો** નામ. ભિક્ખુનો ભિક્ખુનિયા સન્તકં ભિક્ખુનિયા વા ભિક્ખુસ્સ સન્તકં ગહેત્વા પરિભોગકરણવસેન ઉપ્પન્નરાગો **સમ્ભોગસંસગ્ગો** નામ. હત્થગ્ગાહાદિવસેન ઉપ્પન્નરાગો પન **કાયસંસગ્ગો** નામ. અરહા ઇમેહિ પઞ્ચહિ સંસગ્ગેહિ ચતૂહિપિ પરિસાહિ સદ્ધિં અસંસટ્ઠો, ગાહમુત્તકો ચેવ સંસગ્ગમુત્તકો ચ. અસંસગ્ગસ્સ વણ્ણં ભણન્તો અસંસગ્ગકથં કથેતિ નામ.

વીરિયારમ્ભકથન્તિ એત્થ યો પગ્ગહિતવીરિયો પરિપુણ્ણકાયિકચેતસિકવીરિયો હોતિ, ગમને ઉપ્પન્નં કિલેસં ઠાનં પાપુણિતું ન દેતિ, ઠાને ઉપ્પન્નં કિલેસં નિસજ્જં, નિસજ્જાય ઉપ્પન્નં કિલેસં સયનં પાપુણિતું ન દેતિ, દણ્ડેન કણ્હસપ્પં ઉપ્પીળેત્વા ગણ્હન્તો વિય અમિત્તં ગીવાય અક્કમન્તો વિય ચ વિચરતિ, તાદિસસ્સ આરદ્ધવીરિયસ્સ વણ્ણં ભણન્તો વીરિયારમ્ભકથં કથેતિ નામ.

સીલકથન્તિઆદીસુ **સીલ**ન્તિ ચતુપારિસુદ્ધિસીલં. **સમાધી**તિ વિપસ્સનાપાદકા અટ્ઠ સમાપત્તિયો. **પઞ્ઞા**તિ લોકિયલોકુત્તરઞાણં. **વિમુત્તી**તિ અરહત્તફલવિમુત્તિ. **વિમુત્તિઞાણદસ્સન**ન્તિ એકૂનવીસતિવિધં પચ્ચવેક્ખણઞાણં. સીલાદીનં ગુણં પકાસેન્તો સીલાદિકથં કથેતિ નામ.

સતિપટ્ઠાનકથન્તિઆદીનિ **સઞ્જાલમતિચ્ચ સો મુની**તિપરિયોસાનાનિ પુબ્બે વુત્તાનુસારેન વેદિતબ્બાનિ.

૮૬. **નિરાસત્તી**તિ નિત્તણ્હો. **વિવેકદસ્સી ફસ્સેસૂ**તિ પચ્ચુપ્પન્નેસુ ચક્ખુસમ્ફસ્સાદીસુ અત્તાદિભાવવિવેકં પસ્સતિ. **દિટ્ઠીસુ ચ ન નીયતી**તિ દ્વાસટ્ઠિયા દિટ્ઠીસુ કાયચિ દિટ્ઠિયા ન નીયતિ.

વિપરિણતં વા વત્થું ન સોચતીતિ પકતિભાવં જહિત્વા નટ્ઠે કિસ્મિઞ્ચિ વત્થુસ્મિં ન સોકં આપજ્જતિ. **વિપરિણતસ્મિં વા**તિ વિનસ્સમાને વત્થુમ્હિ.

ચક્ખુસમ્ફસ્સોતિ ચક્ખું વત્થું કત્વા ચક્ખુવિઞ્ઞાણસહજાતો ફસ્સો ચક્ખુસમ્ફસ્સો. સેસેસુપિ એસેવ નયો. એત્થ ચ પુરિમા ચક્ખુપસાદાદિવત્થુકાવ, મનોસમ્ફસ્સો હદયવત્થુકોપિ અવત્થુકોપિ સબ્બો ચતુભૂમકો ફસ્સો. **અધિવચનસમ્ફસ્સો**તિ પરિયાયેન એતસ્સ નામં હોતિયેવ . તયો હિ અરૂપિનો ખન્ધા સયં પિટ્ઠિવટ્ટકા હુત્વા અત્તનો સહજાતસમ્ફસ્સસ્સ અધિવચનસમ્ફસ્સોતિ નામં કરોન્તિ. **પટિઘસમ્ફસ્સો**તિ નિપ્પરિયાયેન પન પટિઘસમ્ફસ્સો નામ પઞ્ચદ્વારિકફસ્સો. અધિવચનસમ્ફસ્સો નામ મનોદ્વારિકફસ્સો. **સુખવેદનીયો ફસ્સો**તિ સુખવેદનાય હિતો ઉપ્પાદકો ફસ્સો. ઇતરદ્વયેપિ એસેવ નયો. **કુસલો ફસ્સો**તિ એકવીસતિકુસલચિત્તસહજાતો ફસ્સો. **અકુસલો**તિ દ્વાદસઅકુસલસહજાતો ફસ્સો. **અબ્યાકતો**તિ છપ્પઞ્ઞાસઅબ્યાકતસહજાતો ફસ્સો. **કામાવચરો**તિ ચતુપઞ્ઞાસકામાવચરસહજાતો ફસ્સો. **રૂપાવચરો**તિ કુસલાદિપઞ્ચદસરૂપાવચરસમ્પયુત્તો . **અરૂપાવચરો**તિ કુસલાબ્યાકતવસેન દ્વાદસઅરૂપાવચરસમ્પયુત્તો.

સુઞ્ઞતોતિ અનત્તાનુપસ્સનાવસેન વિપસ્સન્તસ્સ ઉપ્પન્નો મગ્ગો સુઞ્ઞતો, તેન સહજાતો ફસ્સો સુઞ્ઞતો ફસ્સો. ઇતરદ્વયેપિ એસેવ નયો. **અનિમિત્તો**તિ એત્થ અનિચ્ચાનુપસ્સનાવસેન વિપસ્સન્તસ્સ ઉપ્પન્નો મગ્ગો અનિમિત્તો. **અપ્પણિહિતો**તિ દુક્ખાનુપસ્સનાવસેન વિપસ્સન્તસ્સ ઉપ્પન્નો મગ્ગો અપ્પણિહિતો. **લોકિયો**તિ લોકો વુચ્ચતિ લુજ્જનપલુજ્જનટ્ઠેન વટ્ટં, તસ્મિં પરિયાપન્નભાવેન લોકે નિયુત્તોતિ લોકિયો, તેભૂમકો ધમ્મો. **લોકુત્તરો**તિ લોકતો ઉત્તરો ઉત્તિણ્ણોતિ લોકુત્તરો, લોકે અપરિયાપન્નભાવેનપિ લોકુત્તરો. **અત્તેન વા**તિ અત્તભાવેન વા. **અત્તનિયેન વા**તિ અત્તાયત્તેન વા.

૮૭. **પતિલીનો**તિ રાગાદીનં પહીનત્તા તતો અપગતો. **અકુહકો**તિ અવિમ્હાપકો તીહિ કુહનવત્થૂહિ. **અપિહાલૂ**તિ અપિહનસીલો, પત્થનાતણ્હાય રહિતોતિ વુત્તં હોતિ. **અમચ્છરી**તિ પઞ્ચમચ્છેરવિરહિતો. **અપ્પગબ્ભો**તિ કાયપાગબ્ભિયાદિવિરહિતો. **અજેગુચ્છો**તિ સમ્પન્નસીલાદિતાય અજેગુચ્છનીયો અસેચનકો મનાપો. **પેસુણેય્યે ચ નો યુતો**તિ દ્વીહિ આકારેહિ ઉપસંહરિતબ્બે પિસુણકમ્મે અયુત્તો.

રાગસ્સ પહીનત્તાતિ અરહત્તમગ્ગેન રાગકિલેસસ્સ પહીનભાવેન. **અસ્મિમાનો પહીનો હોતી**તિ અસ્મીતિ ઉન્નતિમાનો સમુચ્છેદવસેન પહીનો હોતિ.

તીણિ કુહનવત્થૂનીતિ તીણિ વિમ્હાપનકારણાનિ. **પચ્ચયપટિસેવનસઙ્ખાતં કુહનવત્થૂ**તિઆદીસુ ચીવરાદીહિ નિમન્તિતસ્સ તદત્થિકસ્સેવ સતો પાપિચ્છતં નિસ્સાય પટિક્ખિપનેન તે ચ ગહપતિકે અત્તનિ સુપ્પતિટ્ઠિતપસાદે ઞત્વા પુન તેસં ‘‘અહો અય્યો અપ્પિચ્છો, ન કિઞ્ચિ પટિગ્ગણ્હિતું ઇચ્છતિ, સુલદ્ધં વત નો અસ્સ, સચે અપ્પમત્તકમ્પિ કિઞ્ચિ પટિગ્ગણ્હેય્યા’’તિ નાનાવિધેહિ ઉપાયેહિ પણીતાનિ ચીવરાદીનિ ઉપનેન્તાનં તદનુગ્ગહકામતંયેવ અવિકત્વા પટિગ્ગહણેન ચ તતો પભુતિ અપિ સકટભારેહિ ઉપનામનહેતુભૂતં વિમ્હાપનં **પચ્ચયપટિસેવનસઙ્ખાતં કુહનવત્થૂ**તિ વેદિતબ્બં. પાપિચ્છસ્સેવ પન સતો સમ્ભાવનાધિપ્પાયેન કતેન ઇરિયાપથેન વિમ્હાપનં **ઇરિયાપથસઙ્ખાતં કુહનવત્થૂ**તિ વેદિતબ્બં. પાપિચ્છસ્સેવ પન સતો ઉત્તરિમનુસ્સધમ્માધિગમપરિદીપનવાચાય તથા તથા વિમ્હાપનં **સામન્તજપ્પનસઙ્ખાતં કુહનવત્થૂ**તિ વેદિતબ્બં.

કતમં પચ્ચયપટિસેવનસઙ્ખાતન્તિ એત્થ પચ્ચયપટિસેવનન્તિ એવં સઙ્ખાતં પચ્ચયપટિસેવનસઙ્ખાતં. **નિમન્તેન્તી**તિ ઇધ ગહપતિકા ‘‘ભિક્ખં ગણ્હથા’’તિ ભિક્ખૂ નિમન્તેન્તિ. અયમેવ વા પાઠો. ‘‘નિમન્તેતી’’તિ વા ‘‘વદન્તી’’તિ વા કેચિ પઠન્તિ. તાદિસે નિમન્તાપેન્તિ. નિમન્તેન્તીતિ પાઠસ્સ સમ્ભવો દટ્ઠબ્બો. **ચીવરં પચ્ચક્ખાતી**તિ ચીવરં પટિક્ખિપતિ. **એતં સારુપ્પં, યં સમણો**તિ યં ચીવરધારણં સમણો કરોતિ, એતં સારુપ્પં અનુચ્છવિકં. **પાપણિકા વા નન્તકાની**તિ આપણદ્વારે પતિકાનિ અન્તવિરહિતાનિ પિલોતિકાનિ. **ઉચ્ચિનિત્વા**તિ સંકડ્ઢિત્વા. **ઉઞ્છાચરિયાયા**તિ ભિક્ખાચરણેન. **પિણ્ડિયાલોપેના**તિ પિણ્ડં કત્વા લદ્ધઆલોપેન. **પૂતિમુત્તેન વા**તિ ગોમુત્તેન વા. **ઓસધં કરેય્યા**તિ ભેસજ્જકિચ્ચં કરેય્ય. **તદુપાદાયા**તિ તતો પટ્ઠાય. **ધુતવાદો**તિ ધુતગુણવાદી. **ભિય્યો ભિય્યો નિમન્તેન્તી**તિ ઉપરૂપરિ નિમન્તેન્તિ. **સમ્મુખીભાવા**તિ સમ્મુખીભાવેન, વિજ્જમાનતાયાતિ અત્થો. **પસવતી**તિ પટિલભતિ. સદ્ધાય સમ્મુખીભાવેન સક્કા કાતુન્તિ ‘‘**સદ્ધાય સમ્મુખીભાવા**’’તિઆદિમાહ. દેય્યધમ્મા સુલભા દક્ખિણેય્યા ચ, સદ્ધા પન દુલ્લભા. પુથુજ્જનસ્સ હિ સદ્ધા અથાવરા, પદવારે પદવારે નાના હોતિ. તેનેવસ્સ મહામોગ્ગલ્લાનસદિસોપિ અગ્ગસાવકો પાટિભોગો ભવિતું અસક્કોન્તો આહ ‘‘દ્વિન્નં ખો નેસં આવુસો ધમ્માનં પાટિભોગો ભોગાનઞ્ચ જીવિતસ્સ ચ, સદ્ધાય પન ત્વં પાટિભોગો’’તિ.

એવં તુમ્હે પુઞ્ઞેન પરિબાહિરા ભવિસ્સથાતિ એત્થ **પુઞ્ઞેના**તિ નિસ્સક્કત્થે કરણવચનં. પુઞ્ઞતો પરિહીના પરમ્મુખા ભવિસ્સથ. **ભાકુટિકા**તિ મુખાનં પધાનપુરિમટ્ઠિતભાવદસ્સનેન ભાકુટિકરણં, મુખસઙ્કોચોતિ વુત્તં હોતિ. ભાકુટિકરણં સીલમસ્સાતિ **ભાકુટિકો**, ભાકુટિકસ્સ ભાવો **ભાકુટિયં**. **કુહના**તિ વિમ્હાપના. કુહસ્સ આયના **કુહાયના**. કુહિતસ્સ ભાવો **કુહિતત્તં**.

પાપિચ્છોતિ અસન્તગુણદીપનકામો. **ઇચ્છાપકતો**તિ ઇચ્છાય અપકતો, ઉપદ્દુતોતિ અત્થો. **સમ્ભાવનાધિપ્પાયો**તિ બહુમાનજ્ઝાસયો. **ગમનં સણ્ઠપેતી**તિ અભિક્કમાદિગમનં અભિસઙ્ખરોતિ, પાસાદિકભાવં કરોતીતિ વુત્તં હોતિ. ઇતરેસુપિ એસેવ નયો. **પણિધાય ગચ્છતી**તિ પત્થનં ઠપેત્વા ગચ્છતિ. સેસેસુપિ એસેવ નયો. **સમાહિતો વિય ગચ્છતી**તિ ઉપચારપ્પત્તો વિય ગચ્છતિ. સેસેસુપિ એસેવ નયો.

આપાથકજ્ઝાયીવ હોતીતિ સમ્મુખા આગતાનં મનુસ્સાનં ઝાનં સમાપજ્જન્તો વિય સન્તભાવં દસ્સેતિ. **ઇરિયાપથસ્સા**તિ ચતુઇરિયાપથસ્સ. **આઠપના**તિ આદિટ્ઠપના, આદરેન વા ઠપના. **ઠપના**તિ ઠપનાકારો. **સણ્ઠપના**તિ અભિસઙ્ખરણં, પાસાદિકભાવકરણન્તિ વુત્તં હોતિ. **અરિયધમ્મસન્નિસ્સિત**ન્તિ લોકુત્તરધમ્મપટિબદ્ધં. **કુચ્ચિક**ન્તિ અવાપુરણં. **મિત્તા**તિ સિનેહવન્તો. **સન્દિટ્ઠા**તિ દિટ્ઠમત્તા. **સમ્ભત્તા**તિ દળ્હમિત્તા. **ઉદ્દણ્ડે**તિ એકો પતિસ્સયવિસેસો.

કોરજિકકોરજિકોતિ સઙ્કોચસઙ્કોચકો, અતિસઙ્કોચકોતિ વુત્તં હોતિ. ''કોરચકકોરચકો''તિ વા પાઠો. **ભાકુટિકભાકુટિકો**તિ અતિવિય મુખસઙ્કોચનસીલો. **કુહકકુહકો**તિ અતિવિય વિમ્હાપકો. **લપકલપકો**તિ અતિવિય સલ્લાપકો. **મુખસમ્ભાવિકો**તિ અત્તનો મુખવસેન અઞ્ઞેહિ સહ સમ્ભાવિકો, અપ્પિતચિત્તોતિ એકે. **સન્તાન**ન્તિ કિલેસસન્તતાય સન્તાનં. **સમાપત્તીન**ન્તિ સમાપજ્જિતબ્બાનં. **ગમ્ભીર**ન્તિ નિન્નપતિટ્ઠાનં. **ગૂળ્હ**ન્તિ દસ્સેતું દુક્ખં. **નિપુણ**ન્તિ સુખુમં. **પટિચ્છન્ન**ન્તિ પદત્થેન દુપ્પટિવિજ્ઝાધિપ્પાયં. **લોકુત્તર**ન્તિ ધમ્મદીપકં. **સુઞ્ઞતાપટિસઞ્ઞુત્ત**ન્તિ નિબ્બાનપટિસઞ્ઞુત્તં. અથ વા **લોકુત્તરસુઞ્ઞતાપટિસઞ્ઞુત્ત**ન્તિ લોકુત્તરધમ્મભૂતનિબ્બાનપટિસઞ્ઞુત્તં.

કાયિકં પાગબ્ભિયન્તિ કાયે ભવં કાયિકં. વાચસિકચેતસિકેસુપિ એસેવ નયો. **અચિત્તીકારકતો**તિ બહુમાનકિરિયરહિતો. **અનુપાહનાનં ચઙ્કમન્તાન**ન્તિ ઉપાહનવિરહિતાનં ચઙ્કમન્તાનં સમીપે, અનાદરે વા સામિવચનં. **સઉપાહનો**તિ ઉપાહનારૂળ્હો હુત્વા ચઙ્કમતિ. **નીચે ચઙ્કમે ચઙ્કમન્તાન**ન્તિ અકતપરિચ્છેદાય ભૂમિયા ચઙ્કમન્તે પરિચ્છેદં કત્વા વાલુકં આકિરિત્વા આલમ્બનં યોજેત્વા કતચઙ્કમે નીચેપિ ચઙ્કમે ચઙ્કમન્તે. **ઉચ્ચે ચઙ્કમે ચઙ્કમતી**તિ ઇટ્ઠકચયનસમ્પન્ને વેદિકાપરિક્ખિત્તે ઉચ્ચે ચઙ્કમે ચઙ્કમતિ. સચે પાકારપરિક્ખિત્તો હોતિ દ્વારકોટ્ઠકયુત્તો, પબ્બતન્તરવનન્તરભૂમન્તરસ્સ વા સુપ્પટિચ્છન્નો, તાદિસે ચઙ્કમે ચઙ્કમિતું વટ્ટતિ, અપ્પટિચ્છન્નેપિ ઉપચારં મુઞ્ચિત્વા વટ્ટતિ. **ઘટ્ટયન્તોપિ તિટ્ઠતી**તિ અતિસમીપે તિટ્ઠતિ. **પુરતોપિ તિટ્ઠતી**તિ પુરત્થિમતોપિ તિટ્ઠતિ. **ઠિતકોપિ ભણતી**તિ ખાણુકો વિય અનોનમિત્વા ભણતિ. **બાહાવિક્ખેપકો**તિ બાહું ખિપિત્વા ખિપિત્વા ભણતિ.

અનુપખજ્જાતિ સબ્બેસં નિસિન્નટ્ઠાનં પવિસિત્વા. **નવેપિ ભિક્ખૂ આસનેન પટિબાહતી**તિ અત્તનો પત્તાસને અનિસીદિત્વા પુરે વા પચ્છા વા પવિસન્તો આસનેન પટિબાહતિ નામ.

અનાપુચ્છમ્પિ કટ્ઠં પક્ખિપતીતિ અનાપુચ્છિત્વા અનપલોકેત્વા અગ્ગિમ્હિ દારું ખિપતિ. **દ્વારં પિદહતી**તિ જન્તાઘરે પિદહતિ.

ઓતરતીતિ ઉદકતિત્થં પવિસતિ. **ન્હાયતી**તિ સરીરં સિનેહેતિ. **ઉત્તરતી**તિ ઉદકતિત્થતો તીરં ઉગ્ગચ્છતિ.

વોક્કમ્માપીતિ અતિક્કમિત્વાપિ. **ઓવરકાની**તિ ગબ્ભે પતિટ્ઠિતસયનઘરાનિ.

ગૂળ્હાનીતિ પટિચ્છન્નાનિ. **પટિચ્છન્નાની**તિ અઞ્ઞેહિ પટિચ્છાદિતાનિ.

અનજ્ઝિટ્ઠો વાતિ થેરેહિ ‘‘ધમ્મં ભણાહી’’તિ અનાણત્તો અનાયાચિતો ચ.

પાપધમ્મોતિ લામકધમ્મો. **અસુચિસઙ્કસ્સરસમાચારો**તિ અઞ્ઞેહિ ‘‘અયં દુસ્સીલો’’તિ સઙ્કાય સરિતબ્બો આચારો સંયોગો એતસ્સાતિ અસુચિસઙ્કસરસમાચારો. સઙ્કસ્સરસમાચારોતિ સકારં સંયોગં કત્વાપિ પઠન્તિ. **પટિચ્છન્નકમ્મન્તો**તિ પટિચ્છાદિતકાયવચીકમ્મન્તો. **અસ્સમણો**તિ ન સમણો. **સમણપટિઞ્ઞો**તિ ‘‘અહં સમણો’’તિ પટિજાનન્તો. **અબ્રહ્મચારી**તિ સેટ્ઠચરિયા વિરહિતો. **બ્રહ્મચારિપટિઞ્ઞો**તિ વુત્તપટિપક્ખો. **અન્તોપૂતી**તિ અબ્ભન્તરે કુસલધમ્મવિરહિતત્તા અન્તોપૂતિભાવમાપન્નો. **અવસ્સુતો**તિ રાગેન તિન્તો. **કસમ્બુજાતો**તિ સઙ્કારસભાવો. **આચારગોચરસમ્પન્નો**તિ એત્થ ભિક્ખુ સગારવો સપ્પતિસ્સો હિરોત્તપ્પસમ્પન્નો સુનિવત્થો સુપારુતો પાસાદિકેન અભિક્કન્તેન પટિક્કન્તેન આલોકિતેન વિલોકિતેન સમિઞ્જિતેન પસારિતેન ઓક્ખિત્તચક્ખુ ઇરિયાપથસમ્પન્નો ઇન્દ્રિયેસુ ગુત્તદ્વારો ભોજને મત્તઞ્ઞૂ જાગરિયમનુયુત્તો સતિસમ્પજઞ્ઞેન સમન્નાગતો અપ્પિચ્છો સન્તુટ્ઠો આરદ્ધવીરિયો આભિસમાચારિકેસુ સક્કચ્ચકારી ગરુચિત્તીકારબહુલો વિહરતિ, અયં વુચ્ચતિ આચારો. એવં તાવ આચારો વેદિતબ્બો.

ગોચરો પન તિવિધો ઉપનિસ્સયગોચરો આરક્ખગોચરો ઉપનિબન્ધગોચરોતિ. તત્થ કતમો **ઉપનિસ્સયગોચરો**? દસકથાવત્થુગુણસમન્નાગતો કલ્યાણમિત્તો, યં નિસ્સાય અસ્સુતં સુણાતિ, સુતં પરિયોદાપેતિ, કઙ્ખં વિતરતિ, દિટ્ઠિં ઉજું કરોતિ, ચિત્તં પસાદેતિ; યસ્સ વા પન અનુસિક્ખમાનો સદ્ધાય વડ્ઢતિ, સીલેન, સુતેન, ચાગેન, પઞ્ઞાય વડ્ઢતિ. અયં વુચ્ચતિ ઉપનિસ્સયગોચરો.

કતમો **આરક્ખગોચરો**? ઇધ ભિક્ખુ અન્તરઘરં પવિટ્ઠો વીથિં પટિપન્નો ઓક્ખિત્તચક્ખુ યુગમત્તદસ્સાવી સુસંવુતો ગચ્છતિ, ન હત્થિં ઓલોકેન્તો, ન અસ્સં, ન રથં, ન પત્તિં, ન ઇત્થિં, ન પુરિસં ઓલોકેન્તો, ન ઉદ્ધં ઉલ્લોકેન્તો, ન અધો ઓલોકેન્તો, ન દિસાવિદિસં પેક્ખમાનો ગચ્છતિ. અયં વુચ્ચતિ આરક્ખગોચરો.

કતમો **ઉપનિબન્ધગોચરો**? ચત્તારો સતિપટ્ઠાના યત્થ ચિત્તં ઉપનિબન્ધતિ. વુત્તઞ્હેતં ભગવતા – ‘‘કો ચ, ભિક્ખવે, ભિક્ખુનો ગોચરો સકો પેત્તિકો વિસયો? યદિદં ચત્તારો સતિપટ્ઠાના’’તિ (સં॰ નિ॰ ૫.૩૭૨), અયં વુચ્ચતિ ઉપનિબન્ધગોચરોતિ. ઇતિ ઇમિના ચ આચારેન ઇમિના ચ ગોચરેન ઉપેતો...પે॰... સમન્નાગતો. તેનપિ વુચ્ચતિ આચારગોચરસમ્પન્નોતિ.

અણુમત્તેસુ વજ્જેસુ ભયદસ્સાવીતિ અણુપ્પમાણેસુ અસઞ્ચિચ્ચ આપન્નસેખિયઅકુસલચિત્તુપ્પાદાદિભેદેસુ વજ્જેસુ ભયદસ્સનસીલો. **સમાદાય સિક્ખતિ સિક્ખાપદેસૂ**તિ યંકિઞ્ચિ સિક્ખાપદેસુ સિક્ખિતબ્બં, તં સબ્બં સમ્મા આદાય સિક્ખતિ. એત્થ ચ ‘‘પાતિમોક્ખસંવરસંવુતો’’તિ એત્તાવતા ચ પુગ્ગલાધિટ્ઠાનાય દેસનાય પાતિમોક્ખસંવરસીલં દસ્સિતં. ‘‘આચારગોચરસમ્પન્નો’’તિઆદિ પન સબ્બં યથાપટિપન્નસ્સ તં સીલં સમ્પજ્જતિ, તં પટિપત્તિં દસ્સેતું વુત્તન્તિ વેદિતબ્બં.

૮૮. **સાતિયેસુ અનસ્સાવી**તિ સાતવત્થૂસુ કામગુણેસુ તણ્હાસન્થવવિરહિતો. **સણ્ઠો**તિ સણ્ઠેહિ કાયકમ્માદીહિ સમન્નાગતો. **પટિભાનવા**તિ પરિયત્તિપરિપુચ્છાધિગમપટિભાનેહિ સમન્નાગતો. **ન સદ્ધો**તિ સામં અધિગતધમ્મં ન કસ્સચિ સદ્દહતિ. **ન વિરજ્જતી**તિ ખયા રાગસ્સ વિરત્તત્તા ઇદાનિ ન વિરજ્જતિ.

યેસં એસાતિ યેસં પુગ્ગલાનં સાતવત્થૂસુ કામગુણેસુ ઇચ્છા તણ્હા. **અપ્પહીના**તિ સન્થવસમ્પયુત્તા તણ્હા અરહત્તમગ્ગેન અપ્પહીના. **તેસં ચક્ખુતો રૂપતણ્હા સવતી**તિ એતેસં ચક્ખુદ્વારતો પવત્તજવનવીથિસમ્પયુત્તા રૂપારમ્મણા તણ્હા ઉપ્પજ્જતિ. **આસવતી**તિ ઓકાસતો યાવ ભવગ્ગા ધમ્મતો યાવ ગોત્રભૂ સવતિ. **સન્દતી**તિ નદીસોતં વિય અધોમુખં સન્દતિ. **પવત્તતી**તિ પુનપ્પુનં ઉપ્પત્તિવસેન પવત્તતિ. સેસદ્વારેસુપિ એસેવ નયો. સુક્કપક્ખે વુત્તવિપરિયાયેન તણ્હા અરહત્તમગ્ગેન સુપ્પહીના. તેસં ચક્ખુતો રૂપતણ્હા ન સવતિ.

સણ્ઠેન કાયકમ્મેન સમન્નાગતોતિ અફરુસેન મુદુના કાયકમ્મેન સમઙ્ગીભૂતો એકીભૂતો. **વચીકમ્મા**દીસુપિ એસેવ નયો. **સણ્ઠેહિ સતિપટ્ઠાનેહી**તિઆદીસુ સતિપટ્ઠાનાદયો લોકિયલોકુત્તરમિસ્સકા. પરિયાપુણનઅત્થાદિપરિપુચ્છાલોકિયલોકુત્તરધમ્માધિગમવસેન સલ્લક્ખણવિભાવનવવત્થાનકરણસમત્થા તિસ્સો પટિભાનપ્પભેદસઙ્ખાતા પઞ્ઞા યસ્સ અત્થિ, સો **પટિભાનવા**. **તસ્સ પરિયત્તિં નિસ્સાય પટિભાયતી**તિ તસ્સ પુગ્ગલસ્સ પરિયાપુણનં અલ્લીયિત્વા ઞાણં જાયતિ ઞાણં અભિમુખં હોતિ. **ચત્તારો સતિપટ્ઠાના**તિ સત્તતિંસ બોધિપક્ખિયધમ્મા લોકિયલોકુત્તરમિસ્સકવસેન વુત્તા. મગ્ગફલાનિ નિબ્બત્તિતલોકુત્તરવસેન. ચતસ્સો પટિસમ્ભિદાયો છ ચ અભિઞ્ઞાયો વિમોક્ખન્તિકવસેન વુત્તાતિ ઞાતબ્બા.

તત્થ **ચતસ્સો પટિસમ્ભિદાયો**તિ ચત્તારો ઞાણપ્પભેદાતિ અત્થો. ઇદ્ધિવિધાદિઆસવક્ખયપરિયોસાનાનિ અધિકાનિ છ ઞાણાનિ. **તસ્સા**તિ પરસ્સ, અત્થો પટિભાયતીતિ સમ્બન્ધો. **અત્થો**તિ સઙ્ખેપતો હેતુફલં. તઞ્હિ યસ્મા હેતુઅનુસારેન અરીયતિ અધિગમીયતિ પાપુણીયતિ, તસ્મા અત્થોતિ વુચ્ચતિ. પભેદતો પન યંકિઞ્ચિ પચ્ચયુપ્પન્નં નિબ્બાનં ભાસિતત્થો વિપાકો કિરિયાતિ ઇમે પઞ્ચ ધમ્મા અત્થોતિ વેદિતબ્બા, તં અત્થં પચ્ચવેક્ખન્તસ્સ સો અત્થો પભેદતો ઞાતો પાકટો હોતિ. **ધમ્મો**તિ સઙ્ખેપતો પચ્ચયો. સો હિ યસ્મા તં તં વિદહતિ પવત્તેતિ ચેવ પાપેતિ ચ, તસ્મા ધમ્મોતિ વુચ્ચતિ. પભેદતો પન યો કોચિ ફલનિબ્બત્તકો હેતુ અરિયમગ્ગો ભાસિતં કુસલં અકુસલન્તિ ઇમે પઞ્ચ ધમ્મા ધમ્મોતિ વેદિતબ્બા, તં ધમ્મં પચ્ચવેક્ખન્તસ્સ સો ધમ્મો પભેદતો ઞાતો પાકટો હોતિ, તસ્મિં અત્થે ચ ધમ્મે ચ યા સભાવનિરુત્તિ અબ્યભિચારી વોહારો, તસ્સ અભિલાપે ભાસને ઉદીરણે તં લપિતં ભાસિતં ઉદીરિતં સભાવનિરુત્તિસદ્દં આરમ્મણં કત્વા પચ્ચવેક્ખન્તસ્સ સા નિરુત્તિ ઞાતા પાકટા હોતિ.

એત્થ **અત્થે ઞાતે અત્થો પટિભાયતી**તિ ઇદાનિ તસ્સ સદ્દં આહરિત્વા વુત્તપ્પભેદે અત્થે પાકટીભૂતે વુત્તપ્પભેદો અત્થો તસ્સ પુગ્ગલસ્સ પટિભાયતિ ઞાણાભિમુખો હોતિ. **ધમ્મે ઞાતે ધમ્મો પટિભાયતી**તિ વુત્તપ્પભેદે ધમ્મે પાકટીભૂતે વુત્તપ્પભેદો ધમ્મો પટિભાયતિ. **નિરુત્તિયા ઞાતાય નિરુત્તિ પટિભાયતી**તિ વુત્તપ્પભેદાય નિરુત્તિયા પાકટાય વુત્તપ્પભેદા નિરુત્તિ પટિભાયતિ. **ઇમેસુ તીસુ ઞાણેસુ ઞાણન્તિ** અત્થધમ્મનિરુત્તીસુ ઇમેસુ તીસુ સબ્બત્થકઞાણમારમ્મણં કત્વા પચ્ચવેક્ખન્તસ્સ તેસુ તીસુ ઞાણેસુ પભેદગતં ઞાણં, યથાવુત્તેસુ વા તેસુ તીસુ ઞાણેસુ ગોચરકિચ્ચાદિવસેન વિત્થારગતં ઞાણં પટિભાનપટિસમ્ભિદા. **ઇમાય પટિભાનપટિસમ્ભિદાયા**તિ ઇમાય વુત્તપ્પકારાય યથાવુત્તવિત્થારપઞ્ઞાય ઉપેતો હોતિ. **સો વુચ્ચતિ પટિભાનવા**તિ નિગમેન્તો આહ. **યસ્સ પરિયત્તિ નત્થી**તિ પરિયત્તિ નામ બુદ્ધવચનં. તઞ્હિ ઉગ્ગણ્હન્તસ્સ પટિસમ્ભિદા વિસદા હોન્તિ. યસ્સ પુગ્ગલસ્સ એવરૂપા પરિયત્તિ નત્થિ. **પરિપુચ્છા નત્થી**તિ પરિપુચ્છા નામ પાળિઅટ્ઠકથાદીસુ ગણ્ઠિપદઅત્થપદવિનિચ્છયકથા.

ઉગ્ગહિતપાળિઆદીસુ હિ અત્થં કથેન્તસ્સ પટિસમ્ભિદા વિસદા હોન્તિ. **અધિગમો નત્થી**તિ અધિગમો નામ અરહત્તપ્પત્તિ. અરહત્તઞ્હિ પત્તસ્સ પટિસમ્ભિદા વિસદા હોન્તિ. યસ્સ વુત્તપ્પકારા તિવિધા સમ્પત્તિ નત્થિ. **કિં તસ્સ પટિભાયિસ્સતી**તિ કેન કારણેન તસ્સ પુગ્ગલસ્સ પભેદગતં ઞાણં ઉપટ્ઠહિસ્સતિ.

સામન્તિ સયમેવ. **સયં અભિઞ્ઞાત**ન્તિ સયમેવ તેન ઞાણેન અવગમિતં. **અત્તપચ્ચક્ખં ધમ્મ**ન્તિ અત્તના પટિવિજ્ઝિતં પચ્ચવેક્ખિતં ધમ્મં. **ન કસ્સચિ સદ્દહતી**તિ અત્તપચ્ચક્ખતાય પરેસં ન સદ્દહતિ, સદ્ધાય ન ગચ્છતિ. **અવિજ્જાપચ્ચયા સઙ્ખારા**તિઆદિકં દ્વાદસપદિકપચ્ચયાકારદસ્સનવસેન વુત્તં. **અવિજ્જાનિરોધા**તિઆદયો સંસારનિવત્તિં સન્ધાય વુત્તા. **ઇદં દુક્ખ**ન્તિઆદિ સચ્ચદસ્સનવસેન. **ઇમે આસવા**તિઆદયો અપરેન પરિયાયેન કિલેસવસેન પચ્ચયદસ્સનવસેન. **ઇમે ધમ્મા અભિઞ્ઞેય્યા**તિઆદયો અભિઞ્ઞેય્યપરિઞ્ઞેય્યપહાતબ્બભાવેતબ્બસચ્છિકાતબ્બધમ્માનં દસ્સનવસેન. **છન્નં ફસ્સાયતનાન**ન્તિઆદયો ફસ્સાયતનાનં ઉપ્પત્તિઞ્ચ અત્થઙ્ગમઞ્ચ અસ્સાદઞ્ચ ઉપદ્દવઞ્ચ નિસ્સરણઞ્ચ દસ્સનવસેન. **પઞ્ચન્નં ઉપાદાનક્ખન્ધાનં** પઞ્ચવીસતિવિધેન ઉદયઞ્ચ વયઞ્ચ, તેસુ છન્દરાગવસેન અસ્સાદઞ્ચ, તેસં વિપરિણામં આદીનવઞ્ચ, નિસ્સરણસઙ્ખાતં નિબ્બાનઞ્ચ. **ચતુન્નં મહાભૂતાનં** અવિજ્જાદિસમુદયઞ્ચ, અવિજ્જાદિનિરોધે અત્થઙ્ગમઞ્ચ એવમાદિદસ્સનવસેન વુત્તા. એતે ધમ્મા તત્થ તત્થ વુત્તનયેન વેદિતબ્બા.

અમતોગધન્તિ નત્થિ એતસ્સ મરણસઙ્ખાતં મતન્તિ અમતં. કિલેસવિસપટિપક્ખત્તા અગદન્તિપિ અમતં. તસ્મિં નિન્નતાય **અમતોગધં. અમતપરાયન**ન્તિ વુત્તપ્પકારં અમતં પરં અયનં ગતિ પતિટ્ઠા અસ્સાતિ અમતપરાયનં. **અમતપરિયોસાન**ન્તિ તં અમતં સંસારસ્સ નિટ્ઠાભૂતત્તા પરિયોસાનમસ્સાતિ અમતપરિયોસાનં.

૮૯. **લાભકમ્યા ન સિક્ખતી**તિ લાભપત્થનાય સુત્તન્તાદીનિ ન સિક્ખતિ. **અવિરુદ્ધો ચ તણ્હાય, રસેસુ નાનુગિજ્ઝતી**તિ વિરોધાભાવેન ચ અવિરુદ્ધો હુત્વા તણ્હાય મૂલરસાદીસુ ગેધં નાપજ્જતિ.

કેન નુ ખોતિ લાભપત્થનાય કારણચિન્તેન પિહસ્સ પરિયેસને નિપાતો. **લાભાભિનિબ્બત્તિયા**તિ ચતુન્નં પચ્ચયાનં વિસેસેન ઉપ્પત્તિયા. **લાભં પરિપાચેન્તો**તિ પચ્ચયે પરિપાચયન્તો.

અત્તદમત્થાયાતિ વિપસ્સનાસમ્પયુત્તાય પઞ્ઞાય અત્તનો દમનત્થાય. **અત્તસમત્થાયા**તિ સમાધિસમ્પયુત્તાય પઞ્ઞાય અત્તનો સમાધાનત્થાય. **અત્તપરિનિબ્બાપનત્થાયા**તિ દુવિધેનાપિ ઞાણેન અત્તનો અનુપાદાપરિનિબ્બાનત્થાય. વુત્તઞ્હેતં ''અનુપાદાપરિનિબ્બાનત્થં ખો આવુસો ભગવતિ બ્રહ્મચરિયં વુસ્સતી''તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૨૫૯). **અપ્પિચ્છઞ્ઞેવ નિસ્સાયા**તિ એત્થ પચ્ચયઅપ્પિચ્છો અધિગમઅપ્પિચ્છો પરિયત્તિઅપ્પિચ્છો ધુતઙ્ગઅપ્પિચ્છોતિ ચત્તારો અપ્પિચ્છા, તેસં નાનત્થં હેટ્ઠા વિત્થારિતં એવ, તં અપ્પિચ્છં અલ્લીયિત્વા. **સન્તુટ્ઠિઞ્ઞેવા**તિ ચતૂસુ પચ્ચયેસુ ચ તિવિધં સન્તોસં અલ્લીયિત્વા, એતેસં વિભાગો હેટ્ઠા વિત્થારિતોયેવ. **સલ્લેખઞ્ઞેવા**તિ કિલેસલેખનં. **ઇદમત્થિતઞ્ઞેવા**તિ ઇમેહિ કુસલધમ્મેહિ અત્થિ ઇદમત્થિ, તસ્સ ભાવો ઇદમત્થિતા, તં ઇદમત્થિતંયેવ નિસ્સાય અલ્લીયિત્વા.

રસોતિ નિદ્દેસસ્સ ઉદ્દેસપદં. **મૂલરસો**તિ યંકિઞ્ચિ મૂલં પટિચ્ચ નિબ્બત્તરસો. **ખન્ધરસા**દીસુપિ એસેવ નયો. **અમ્બિલ**ન્તિ તક્કમ્બિલાદિ. **મધુર**ન્તિ એકન્તતો ગોસપ્પિઆદિ. મધુ પન કસાવયુત્તં ચિરનિક્ખિત્તં કસાવં હોતિ, ફાણિતં ખારિયુત્તં ચિરનિક્ખિત્તં ખારિયં હોતિ. સપ્પિ પન ચિરનિક્ખિત્તં વણ્ણગન્ધે જહન્તમ્પિ રસં ન જહતીતિ તદેવ એકન્તમધુરં. **તિત્તક**ન્તિ નિમ્બપણ્ણાદિ. **કટુક**ન્તિ સિઙ્ગિવેરમરિચાદિ. **લોણિક**ન્તિ સામુદ્દિકલોણાદિ. **ખારિક**ન્તિ

વાતિઙ્ગણકળીરાદિ. **લમ્બિકન્તિ** બદરામલકકપિટ્ઠસાલવાદિ. **કસાવન્તિ** હરીતકાદિ. ઇમે સબ્બેપિ રસા વત્થુવસેન વુત્તા. તંતંવત્થુકો પનેત્થ રસો ચ અમ્બિલાદીનિ નામેહિ વુત્તોતિ વેદિતબ્બો. **સાદૂતિ** ઇટ્ઠરસો. **અસાદૂતિ** અનિટ્ઠરસો. ઇમિના પદદ્વયેન સબ્બોપિ રસો પરિયાદિન્નો. **સીતન્તિ** સીતરસો. **ઉણ્હન્તિ** ઉણ્હરસો. એવમયં મૂલરસાદિના ભેદેન ભિન્નોપિ રસો લક્ખણાદીહિ અભિન્નોયેવ. સબ્બોપિ હેસ જિવ્હાપટિહનનલક્ખણો, જિવ્હાવિઞ્ઞાણસ્સ વિસયભાવરસો, તસ્સેવ ગોચરપચ્ચુપટ્ઠાનો. **તે જિવ્હગ્ગેન રસગ્ગાનીતિ** એતે સમણબ્રાહ્મણા પસાદજિવ્હગ્ગેન ઉત્તમરસાનિ. **પરિયેસન્તાતિ** ગવેસમાના. **આહિણ્ડન્તીતિ** તત્થ તત્થ વિચરન્તિ. **તે અમ્બિલં લભિત્વા અનમ્બિલં પરિયેસન્તીતિ** તક્કાદિઅમ્બિલં લદ્ધા અનમ્બિલં ગવેસન્તિ. એવં સબ્બં પરિવત્તેત્વા પરિવત્તેત્વા યોજિતં.

પટિસઙ્ખા યોનિસો આહારં આહારેતીતિ પટિસઙ્ખાનપઞ્ઞાય જાનિત્વા ઉપાયેન આહારં આહારેતિ. ઇદાનિ ઉપાયં દસ્સેતું "**નેવ દવાયા**"તિઆદિ વુત્તં.

તત્થ **નેવ દવાયાતિ** દવત્થાય ન આહારેતિ. તત્થ નટલઙ્ઘકાદયો દવત્થાય આહારેન્તિ નામ. યઞ્હિ ભોજનં ભુત્તસ્સ નચ્ચગીતકબ્બસિલોકસઙ્ખાતો દવો અતિરેકતરેન પટિભાતિ, તં ભોજનં અધમ્મેન વિસમેન પરિયેસિત્વા તે આહારેન્તિ. અયં પન ભિક્ખુ ન એવમાહારેતિ.

ન મદાયાતિ માનમદપુરિસમદાનં વડ્ઢનત્થાય ન આહારેતિ. તત્થ રાજરાજમહામત્તા મદત્થાય આહારેન્તિ નામ. તે હિ અત્તનો માનમદપુરિસમદાનં વડ્ઢનત્થાય પિણ્ડરસભોજનાદીનિ પણીતભોજનાનિ ભુઞ્જન્તિ. અયં પન ભિક્ખુ એવં નાહારેતિ.

ન મણ્ડનાયાતિ સરીરમણ્ડનત્થાય ન આહારેતિ. તત્થ રૂપૂપજીવિનિયો માતુગામા અન્તેપુરિકાદયો ચ સપ્પિફાણિતાદીનિ પિવન્તિ, સિનિદ્ધમુદુમદ્દવભોજનં આહારેન્તિ. એવં નો અઙ્ગલટ્ઠિ સુસણ્ઠિતા ભવિસ્સતિ, સરીરે છવિવણ્ણો પસન્નો ભવિસ્સતીતિ. અયં પન ભિક્ખુ એવં ન આહારેતિ.

ન વિભૂસનાયાતિ સરીરે મંસવિભૂસનત્થાય ન આહારેતિ. તત્થ નિબ્બુદ્ધમલ્લમુટ્ઠિકમલ્લચેટકાદયો સુસિનિદ્ધેહિ મચ્છમંસાદીહિ સરીરં પીણેન્તિ ''એવં નો મંસં ઉસ્સદં ભવિસ્સતિ પહારસહનત્થાયા''તિ. અયં પન ભિક્ખુ એવં સરીરે મંસવિભૂસનત્થાય ન આહારેતિ.

યાવદેવાતિ આહારાહરણપયોજનસ્સ પરિચ્છેદનિયમદસ્સનં. **ઇમસ્સ કાયસ્સ ઠિતિયાતિ** ઇમસ્સ ચતુમહાભૂતિકસ્સ કરજકાયસ્સ ઠપનત્થાય આહારેતિ, ઇદમસ્સ આહારાહરણે પયોજનન્તિ અત્થો. **યાપનાયાતિ** જીવિતિન્દ્રિયયાપનત્થાય આહારેતિ. **વિહિંસૂપરતિયાતિ** વિહિંસા નામ અભુત્તપચ્ચયા ઉપ્પજ્જનકખુદા, તસ્સા ઉપરતિયા વૂપસમનત્થાય આહારેતિ. **બ્રહ્મચરિયાનુગ્ગહાયાતિ** બ્રહ્મચરિયં નામ તિસ્સો સિક્ખા સકલસાસનં, તસ્સ અનુગ્ગણ્હત્થાય આહારેતિ.

ઇતીતિ ઉપાયનિદસ્સનં, ઇમિના ઉપાયેનાતિ અત્થો. **પુરાણઞ્ચ વેદનં પટિહઙ્ખામીતિ** પુરાણવેદનં નામ અભુત્તપચ્ચયા ઉપ્પજ્જનકવેદના, તં પટિહનિસ્સામીતિ આહારેતિ. **નવઞ્ચ વેદનં ન ઉપ્પાદેસ્સામીતિ** નવવેદના નામ અતિભુત્તપચ્ચયેન ઉપ્પજ્જનકવેદના, ન તં ઉપ્પાદેસ્સામીતિ આહારેતિ. અથ વા નવવેદના નામ ભુત્તપચ્ચયા ન ઉપ્પજ્જનકવેદના, તસ્સા અનુપ્પન્નાય અનુપ્પજ્જનત્થમેવ આહારેતિ.

યાત્રા ચ મે ભવિસ્સતીતિ યાપના ચ મે ભવિસ્સતિ. **અનવજ્જતા ચા**તિ એત્થ અત્થિ સાવજ્જં, અત્થિ અનવજ્જં. તત્થ અધમ્મિકપરિયેસના અધમ્મિકપટિગ્ગહણં અધમ્મેન પરિભોગોતિ ઇદં સાવજ્જં નામ. ધમ્મેન પન પરિયેસિત્વા ધમ્મેન પટિગ્ગહેત્વા પચ્ચવેક્ખિત્વા પરિભુઞ્જનં અનવજ્જં નામ. એકચ્ચો અનવજ્જેયેવ સાવજ્જં કરોતિ, ''લદ્ધં મે''તિ કત્વા પમાણાતિક્કન્તં ભુઞ્જતિ, તં જીરાપેતું અસક્કોન્તો ઉદ્ધંવિરેચનઅધોવિરેચનાદીહિ કિલમતિ, સકલવિહારે ભિક્ખૂ તસ્સ સરીરપટિજગ્ગનભેસજ્જપરિયેસનાદીસુ ઉસ્સુક્કં આપજ્જન્તિ, ''કિં ઇદ''ન્તિ વુત્તે ''અસુકસ્સ નામ ઉદરં ઉદ્ધુમાત''ન્તિઆદિં વદન્તિ. ''એસ નિચ્ચકાલમ્પિ એવં પકતિકોયેવ, અત્તનો કુચ્છિપ્પમાણં નામ ન જાનાતી''તિ નિન્દન્તિ ગરહન્તિ. અયં અનવજ્જેયેવ સાવજ્જં કરોતિ નામ. એવં અકત્વા ''અનવજ્જતા ચ મે ભવિસ્સતી''તિ આહારેતિ.

ફાસુવિહારો ચાતિ એત્થાપિ અત્થિ ફાસુવિહારો, અત્થિ ન ફાસુવિહારો. તત્થ આહરહત્થકો અલંસાટકો તત્રવટ્ટકો કાકમાસકો ભુત્તવમિતકોતિ ઇમેસં પઞ્ચન્નં બ્રાહ્મણાનં ભોજનં ન ફાસુવિહારો નામ. એતેસુ હિ **આહરહત્થકો** નામ બહું ભુઞ્જિત્વા અત્તનો ધમ્મતાય ઉટ્ઠાતું અસક્કોન્તો ''આહર હત્થ''ન્તિ વદતિ. **અલંસાટકો** નામ અચ્ચુદ્ધુમાતકુચ્છિતાય ઉટ્ઠિતોપિ સાટકં નિવાસેતું ન સક્કોતિ. **તત્રવટ્ટકો** નામ ઉટ્ઠાતું અસક્કોન્તો તત્રેવ પરિવટ્ટતિ. **કાકમાસકો** નામ યથા કાકેહિ આમસિતું સક્કોતિ, એવં યાવ મુખદ્વારા આહારેતિ. **ભુત્તવમિતકો** નામ મુખેન સન્ધારેતું અસક્કોન્તો તત્થેવ વમતિ. એવં અકત્વા ''ફાસુવિહારો ચ મે ભવિસ્સતી''તિ આહારેતિ. ફાસુવિહારો નામ ચતૂહિ પઞ્ચહિ આલોપેહિ ઊનૂદરતા. એત્તકઞ્હિ ભુઞ્જિત્વા પાનીયં પિવતો ચત્તારો ઇરિયાપથા સુખેન પવત્તન્તિ. તસ્મા ધમ્મસેનાપતિ એવમાહ –

> ''ચત્તારો પઞ્ચ આલોપે, અભુત્વા ઉદકં પિવે;
> અલં ફાસુવિહારાય, પહિતત્તસ્સ ભિક્ખુનો''તિ. (થેરગા॰ ૯૮૩; મિ॰ પ॰ ૬.૫.૧૦);

ઇમસ્મિં પન ઠાને અઙ્ગાનિ સમોધાનેતબ્બાનિ. નેવ દવાયાતિ હિ એકં અઙ્ગં, ન મદાયાતિ એકં, ન મણ્ડનાયાતિ એકં, ન વિભૂસનાયાતિ એકં, યાવદેવ ઇમસ્સ કાયસ્સ ઠિતિયા યાપનાયાતિ એકં, વિહિંસૂપરતિયા બ્રહ્મચરિયાનુગ્ગહાયાતિ એકં, ઇતિ પુરાણઞ્ચ વેદનં પટિહઙ્ખામિ નવઞ્ચ વેદનં ન ઉપ્પાદેસ્સામીતિ એકં, યાત્રા ચ મે ભવિસ્સતીતિ એકં અઙ્ગં, અનવજ્જતા ચ ફાસુવિહારો ચાતિ અયમેત્થ ભોજનાનિસંસો.

મહાસિવત્થેરો પનાહ – ''હેટ્ઠા ચત્તારિ અઙ્ગાનિ પટિક્ખેપો નામ, ઉપરિ પન અટ્ઠઙ્ગાનિ સમોધાનેતબ્બાની''તિ. તત્થ યાવદેવ ઇમસ્સ કાયસ્સ ઠિતિયાતિ એકં અઙ્ગં, યાપનાયાતિ એકં, વિહિંસૂપરતિયાતિ એકં, બ્રહ્મચરિયાનુગ્ગહાયાતિ એકં, ઇતિ પુરાણઞ્ચ વેદનં પટિહઙ્ખામીતિ એકં, નવઞ્ચ વેદનં ન ઉપ્પાદેસ્સામીતિ એકં, યાત્રા ચ મે ભવિસ્સતીતિ એકં, અનવજ્જતા ચાતિ એકં, ફાસુવિહારો પન ભોજનાનિસંસોતિ. એવં અટ્ઠઙ્ગસમન્નાગતં આહારં આહારેતિ.

૯૦. **ઉપેક્ખકો**તિ છળઙ્ગુપેક્ખાય સમન્નાગતો. **સતો**તિ કાયાનુપસ્સનાદિસતિયુત્તો.

ઉપેક્ખકોતિ છળઙ્ગુપેક્ખાય સમન્નાગતોતિ એત્થ છળઙ્ગુપેક્ખાધમ્મો નામ કોતિ? ઞાણાદયો. ''ઞાણ''ન્તિ વુત્તે કિરિયતો ચત્તારિ ઞાણસમ્પયુત્તાનિ લબ્ભન્તિ, ''સતતવિહારો''તિ વુત્તે અટ્ઠ મહાચિત્તાનિ લબ્ભન્તિ, ''રજ્જનદુસ્સનં નત્થી''તિ વુત્તે દસ ચિત્તાનિ લબ્ભન્તિ. સોમનસ્સં આસેવનવસેન લબ્ભતિ. **ચક્ખુના રૂપં દિસ્વા**તિ કારણવસેન ચક્ખૂતિ લદ્ધવોહારેન રૂપદસ્સનસમત્થેન ચક્ખુવિઞ્ઞાણેન રૂપં દિસ્વા. પોરાણા પનાહુ – ચક્ખુ રૂપં

ન પસ્સતિ અચિત્તકત્તા, ચિત્તમ્પિ ન પસ્સતિ અચક્ખુકત્તા. દ્વારારમ્મણસઙ્ઘટ્ટનેન પન પસાદવત્થુકેન ચિત્તેન પસ્સતિ. ઈદિસેસુ પન ઠાનેસુ "ધનુના વિજ્ઝતી"તિઆદીસુ વિય સસમ્ભારકથા નામ હોતિ. તસ્મા ચક્ખુવિઞ્ઞાણેન રૂપં દિસ્વાતિ અયમેવેત્થ અત્થો.

નેવ સુમનો હોતીતિ લોભુપ્પત્તિવસેન છન્દરાગુપ્પત્તિવસેન સોમનસ્સો ન હોતિ. **ન દુમ્મનો**તિ પટિઘુપ્પત્તિવસેન દુટ્ઠચિત્તો ન હોતિ. **ઉપેક્ખકો**તિ ઉપપત્તિતો ઇક્ખકો હોતિ, અપક્ખપતિતો હુત્વા ઇરિયાપથં પવત્તેતિ. **સતો સમ્પજાનો**તિ સતિમા ઞાણસમ્પન્નો. **મનાપં નાભિગિજ્ઝતી**તિ મનવડ્ઢનકં ઇટ્ઠારમ્મણં નાભિગિજ્ઝતિ ન પત્થેતિ. **નાભિહંસતી**તિ ન તુસ્સતિ. **ન રાગં જનેતી**તિ તત્થ તત્થ રઞ્જનં ન ઉપ્પાદેતિ. **તસ્સ ઠિતોવ કાયો હોતી**તિ તસ્સ ખીણાસવસ્સ ચક્ખાદિકાયો કમ્પારહિતત્તા ઠિતો નિચ્ચલો હોતિ. **અમનાપન્તિ** અનિટ્ઠારમ્મણં . **ન મઙ્કુ હોતી**તિ દોમનસ્સિતો ન હોતિ. **અપ્પતિટ્ઠિતચિત્તો**તિ કોધવસેન ઠિતમનો ન હોતિ. **અલીનમનસો**તિ અલીનચિત્તો. **અબ્યાપન્નચેતસો**તિ બ્યાપાદરહિતચિત્તો.

રજનીયે ન રજ્જતીતિ રજનીયસ્મિં વત્થુસ્મિં ન રાગં ઉપ્પાદેતિ. **દુસ્સનીયે ન દુસ્સતી**તિ દોસુપ્પાદે વત્થુસ્મિં ન દોસં ઉપ્પાદેતિ. **મોહનીયે ન મુય્હતી**તિ મોહનીયસ્મિં વત્થુસ્મિં ન મોહં ઉપ્પાદેતિ. **કોપનીયે ન કુપ્પતી**તિ કોધનીયસ્મિં વત્થુસ્મિં ન ચલતિ. **મદનીયે ન મજ્જતી**તિ મદનીયસ્મિં વત્થુસ્મિં ન સંસીદતિ. **કિલેસનીયે ન કિલિસ્સતી**તિ ઉપતપનીયસ્મિં વત્થુસ્મિં ન ઉપતપ્પતિ. **દિટ્ઠે દિટ્ઠમત્તો**તિ રૂપારમ્મણે ચક્ખુવિઞ્ઞાણેન દિટ્ઠે દિટ્ઠમત્તો. **સુતે સુતમત્તો**તિ સદ્દાયતને સોતવિઞ્ઞાણેન સુતે સુતમત્તો. **મુતે મુતમત્તો**તિ ઘાનજિવ્હાકાયવિઞ્ઞાણેન પાપુણિત્વા ગહિતે ગહિતમત્તો. **વિઞ્ઞાતે વિઞ્ઞાતમત્તો**તિ મનોવિઞ્ઞાણેન ઞાતે ઞાતમત્તો. **દિટ્ઠે ન લિમ્પતી**તિ ચક્ખુવિઞ્ઞાણેન દિટ્ઠે રૂપારમ્મણે તણ્હાદિટ્ઠિલેપેન ન લિમ્પતિ. **દિટ્ઠે અનૂપયો**તિ રૂપારમ્મણે નિત્તણ્હો હોતિ. **અનપાયો**તિ અપદુટ્ઠચિત્તો.

સંવિજ્જતીતિ લબ્ભતિ. **પસ્સતી**તિ ઓલોકેતિ. **છન્દરાગો**તિ સિનેહો. **રૂપારામ**ન્તિ રૂપં આરામં અસ્સાતિ રૂપારામં. રૂપે રતન્તિ **રૂપરતં**. રૂપે સન્તુટ્ઠાતિ **રૂપસમ્મુદિતં**.

દન્તં નયન્તિ સમિતિન્તિ ઉય્યાનકીળામણ્ડલાદીસુ મહાજનમજ્ઝં ગચ્છન્તા દન્તમેવ ગોણજાતિં વા અસ્સજાતિં વા યાને યોજેત્વા નયન્તિ. **રાજા**તિ તથારૂપાનેવ ઠાનાનિ ગચ્છન્તો રાજાપિ દન્તમેવ અભિરુહતિ. **મનુસ્સેસૂ**તિ મનુસ્સેસુપિ ચતૂહિ અરિયમગ્ગેહિ દન્તો નિબ્બિસેવનોવ સેટ્ઠો. **યોતિવાક્ય**ન્તિ યો એવરૂપં અતિક્કમવચનં પુનપ્પુનં વુચ્ચમાનમ્પિ તિતિક્ખતિ ન પટિપ્ફન્દતિ ન વિહઞ્ઞતિ, એવરૂપો દન્તો સેટ્ઠોતિ અત્થો.

અસ્સતરાતિ વળવાય ગદ્રભેન જાતા. **આજાનીયા**તિ યં અસ્સદમ્મસારથિ કારણં કારેતિ, તસ્સ ખિપ્પં જાનનસમત્થા. **સિન્ધવા**તિ સિન્ધવરટ્ઠે જાતા અસ્સા. **મહાનાગા**તિ કુઞ્જરસઙ્ખાતા મહાહત્થિનો. **અત્તદન્તો**તિ એતે અસ્સતરા વા આજાનીયા વા સિન્ધવા વા કુઞ્જરા વા વરા દન્તા, ન અદન્તા. યો પન ચતુમગ્ગસઙ્ખાતેન અત્તદન્તેન દન્તતાય અત્તદન્તો નિબ્બિસેવનો, અયં તતોપિ વરં, સબ્બેહિપિ એતેહિ ઉત્તરિતરોતિ અત્થો.

ન હિ એતેહિ યાનેહીતિ યાનિ એતાનિ હત્થિયાનાદિયાનાનિ, ન હિ એતેહિ યાનેહિ કોચિ પુગ્ગલો સુપિનન્તેનપિ અગતપુબ્બત્તા "**અગત**"ન્તિ સઙ્ખાતં નિબ્બાન**દિસં**, તં ઠાનં ગચ્છેય્ય. યથા પુબ્બભાગે ઇન્દ્રિયદમેન **દન્તેન** અપરભાગે અરિયમગ્ગભાવનાય **સુદન્તેન દન્તો** નિબ્બિસેવનો સપ્પઞ્ઞો પુગ્ગલો તં અગતપુબ્બં દિસં ગચ્છતિ, દન્તભૂમિં પાપુણાતિ. તસ્મા અત્તદમનમેવ વરન્તિ અત્થો.

વિધાસુ ન વિકમ્પન્તીતિ સેય્યસ્સ સેય્યોહમસ્મીતિઆદીસુ માનવિધાસુ ન ચલન્તિ નપ્પવેધન્તિ. **વિપ્પમુત્તા પુનબ્ભવા**તિ પુનબ્ભવપટિસન્ધિયા પુનપ્પુનં ઉપ્પત્તિતો સુટ્ઠુ મુત્તા મુઞ્ચિત્વા ઠિતા. **દન્તભૂમિમનુપ્પત્તા**તિ એકન્તદમનં અરહત્તફલભૂમિં પાપુણિત્વા ઠિતા. **તે લોકે વિજિતાવિનો**તિ તે અરહન્તો સત્તલોકે વિજિતવિજયા વિજિતવન્તો નામ હોન્તિ.

યસ્મા ચ ભાવિતિન્દ્રિયો નિબ્ભયો નિબ્બિકારો દન્તો હોતિ, તસ્મા તમત્થં દસ્સેન્તો "**યસ્સિન્દ્રિયાની**"તિ ગાથમાહ. તસ્સત્થો – **યસ્સ** ચક્ખાદીનિ **છળિન્દ્રિયાનિ** ગોચરભાવનાય અનિચ્ચાદિતિલક્ખણં આરોપેત્વા વાસનાભાવનાય સતિસમ્પજઞ્ઞગન્ધં ગાહાપેત્વા **ભાવિતાનિ**, તાનિ ચ ખો **અજ્ઝત્ત**ગોચરભાવનાય, એવં પન **બહિદ્ધા ચ સબ્બલોકે**તિ યત્થ યત્થ ઇન્દ્રિયાનં વેકલ્લતા વેકલ્લતો વા સમ્ભવો, તત્થ નાભિજ્ઝાદિવસેન **ભાવિતાની**તિ એવં **નિબ્બિજ્ઝ** ઞત્વા પટિવિજ્ઝિત્વા **ઇમં પરઞ્ચ લોકં** સકસન્તતિખન્ધલોકં પરસન્તતિખન્ધલોકઞ્ચ દન્તમરણં મરિતુકામો **કાલં કઙ્ખતિ**, જીવિતક્ખયકાલં આગમેતિ પતિમાનેતિ, ન ભાયતિ મરણસ્સ. યથાહ –

''મરણે મે ભયં નત્થિ, નિકન્તિ નત્થી જીવિતે''. (થેરગા॰ ૨૦);

''નાભિકઙ્ખામિ મરણં, નાભિકઙ્ખામિ જીવિતં;
કાલઞ્ચ પતિમાનેમિ, નિબ્બિસં ભતકો યથા''તિ. (થેરગા॰ ૬૦૬, ૬૫૪, ૧૦૦૨; મિ॰ પ॰ ૨.૨.૪ થોકં વિસદિસં);

ભાવિતો સ દન્તોતિ એવં ભાવિતિન્દ્રિયો સો દન્તો.

૯૧. **નિસ્સયતા**તિ તણ્હાદિટ્ઠિનિસ્સયા. **ઞત્વા ધમ્મ**ન્તિ અનિચ્ચાદીહિ આકારેહિ ધમ્મં જાનિત્વા. **અનિસ્સિતો**તિ એવં તેહિ નિસ્સયેહિ અનિસ્સિતો. તેન અઞ્ઞત્ર ધમ્મઞાણા નત્થિ નિસ્સયાનં અભાવોતિ દીપેતિ. **ભવાય વિભવાય વા**તિ સસ્સતાય ઉચ્છેદાય વા. ઇમિસ્સા ગાથાય નિદ્દેસો ઉત્તાનો.

૯૨. **તં બ્રૂમિ ઉપસન્તો**તિ તં એવરૂપં એકેકગાથાય વુત્તં ઉપસન્તોતિ કથેમિ. **અતરી સો વિસત્તિક**ન્તિ સો ઇમં વિસતાદિભાવેન વિસત્તિકાસઙ્ખાતં મહાતણ્હં અતરિ.

અત્તનો દિટ્ઠિયા રાગો અભિજ્ઝાકાયગન્થોતિ સયં ગહિતદિટ્ઠિયા રઞ્જનસઙ્ખાતો રાગો અભિજ્ઝાકાયગન્થો. **પરવાદેસુ આઘાતો અપ્પચ્ચયો**તિ પરેસં વાદપટિવાદેસુ કોપો ચ અતુટ્ઠાકારો ચ બ્યાપાદો કાયગન્થો. **અત્તનો સીલં વા વતં વા**તિ સયં ગહિતમેથુનવિરતિસઙ્ખાતં સીલં વા ગોવતાદિવતં વા. **સીલબ્બતં વા**તિ તદુભયં વા. **પરામાસો**તિ ઇમિના સુદ્ધીતિઆદિવસેન પરતો આમસતિ. **અત્તનો દિટ્ઠિ ઇદંસચ્ચાભિનિવેસો કાયગન્થો**તિ સયં ગહિતદિટ્ઠિં ''ઇદમેવ સચ્ચં મોઘમઞ્ઞ''ન્તિ (ઉદા॰ ૫૪; મ॰ નિ॰ ૩.૨૭, ૩૦૧) અયોનિસો અભિનિવેસો ઇદંસચ્ચાભિનિવેસો કાયગન્થો. **ગન્થા તસ્સ ન વિજ્જન્તી**તિ તસ્સ ખીણાસવસ્સ દ્વે દિટ્ઠિગન્થા સોતાપત્તિમગ્ગેન ન સન્તિ. બ્યાપાદો કાયગન્થો અનાગામિમગ્ગેન. અભિજ્ઝાકાયગન્થો અરહત્તમગ્ગેન.

૯૩. ઇદાનિ તમેવ ઉપસન્તં પસંસન્તો આહ "**ન તસ્સ પુત્તા**"તિ એવમાદિ. તત્થ પુત્તા અત્રજાદયો ચત્તારો. એત્થ ચ પુત્તપરિગ્ગહાદયો પુત્તાદિનામેન વુત્તાતિ વેદિતબ્બા. તે હિસ્સ ન વિજ્જન્તિ, તેસં વા અભાવેન પુત્તાદયો

ન વિજ્જન્તીતિ. **અત્તા**તિ ''અત્તા અત્થી''તિ ગહિતા સસ્સતદિટ્ઠિ નત્થિ. **નિરત્તા**તિ ''ઉચ્છિજ્જતી''તિ ગહિતા ઉચ્છેદદિટ્ઠિ.

નત્થીતિ ગહેતબ્બં નત્થિ. **મુઞ્ચિતબ્બં નત્થી**તિ મોચેતબ્બં નત્થિ. **યસ્સ નત્થિ ગહિત**ન્તિ યસ્સ પુગ્ગલસ્સ તણ્હાદિટ્ઠિવસેન ગહિતં ન વિજ્જતિ. **તસ્સ નત્થિ મુઞ્ચિતબ્બ**ન્તિ તસ્સ પુગ્ગલસ્સ મુઞ્ચિતબ્બં ન વિજ્જતિ. **ગાહમુઞ્ચનસમતિક્કન્તો**તિ ગહણઞ્ચ મોચનઞ્ચ વીતિવત્તો. **વુદ્ધિપરિહાનિવીતિવત્તો**તિ વુદ્ધિઞ્ચ હાનિઞ્ચ અતિક્કન્તો.

૯૪. યેન નં વજ્જું પુથુજ્જના, અથો સમણબ્રાહ્મણાતિ યેન તં રાગાદિના વજ્જેન પુથુજ્જના સબ્બેપિ દેવમનુસ્સા ઇતોવ બહિદ્ધા સમણબ્રાહ્મણા ચ રત્તોતિ વા દુટ્ઠોતિ વા વદેય્યું. **તં તસ્સ અપુરક્ખત**ન્તિ તં રાગાદિવજ્જં તસ્સ અરહતો અપુરક્ખતં. **તસ્મા વાદેસુ નેજતી**તિ તંકારણા નિન્દાવચનેસુ ન કમ્પતિ.

નેજતીતિ નિદ્દેસસ્સ ઉદ્દેસપદં. **ન ઇઞ્જતી**તિ ચલનં ન કરોતિ. **ન ચલતી**તિ ન તત્થ નમતિ. **ન વેધતી**તિ કમ્પેતું અસક્કુણેય્યતાય ન ફન્દતિ. **નપ્પવેધતી**તિ ન કમ્પતિ. **ન સમ્પવેધતી**તિ ન પરિવત્તતિ.

૯૫. ન ઉસ્સેસુ વદતેતિ વિસિટ્ઠેસુ અત્તાનં અન્તોકત્વા ''અહં વિસિટ્ઠો''તિ અતિમાનવસેન ન વદતિ. એસ નયો ઇતરેસુ દ્વીસુ. **કપ્પં નેતિ અકપ્પિયો**તિ સો એવરૂપો દુવિધમ્પિ કપ્પં ન એતિ. કસ્મા? યસ્મા અકપ્પિયો, પહીનકપ્પોતિ વુત્તં હોતિ. ઇમિસ્સાપિ ગાથાય નિદ્દેસો ઉત્તાનોવ.

૯૬. સકન્તિ મય્હન્તિ પરિગ્ગહિતં. **અસતા ચ ન સોચતી**તિ અવિજ્જમાનાદિના અસતા ચ ન સોચતિ. **ધમ્મેસુ ચ ન ગચ્છતી**તિ સબ્બધમ્મેસુ છન્દાદિવસેન ન ગચ્છતિ. **સ વે સન્તોતિ વુચ્ચતી**તિ સો એવરૂપો નરુત્તમો ''સન્તો''તિ વુચ્ચતિ. ઇમિસ્સાપિ ગાથાય નિદ્દેસો ઉત્તાનોવ. અરહત્તનિકૂટેન દેસનં નિટ્ઠાપેસિ. દેસનાપરિયોસાને કોટિસતસહસ્સદેવતાનં અરહત્તપ્પત્તિ અહોસિ, સોતાપન્નાદીનં ગણના નત્થીતિ.

સદ્ધમ્મપ્પજ્જોતિકાય મહાનિદ્દેસટ્ઠકથાય

પુરાભેદસુત્તનિદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૧. કલહવિવાદસુત્તનિદ્દેસવણ્ણના

૯૭. એકાદસમે કલહવિવાદસુત્તનિદ્દેસે **કુતોપહૂતા કલહા વિવાદા**તિ કલહો ચ તસ્સ પુબ્બભાગો વિવાદો ચાતિ ઇમે કુતો જાતા. **પરિદેવસોકા સહમચ્છરા ચા**તિ પરિદેવસોકા ચ સહમચ્છરા ચ કુતો પહૂતા. **માનાતિમાના સહપેસુણા ચા**તિ માના ચ અતિમાના ચ પેસુણા ચ કુતો પહૂતા. **તે**તિ તે સબ્બેપિ અટ્ઠ કિલેસધમ્મા. **તદિઙ્ઘ બ્રૂહી**તિ તં મયા પુચ્છિતમત્થં બ્રૂહિ, યાચામિ તં અહન્તિ. યાચનત્થો હિ **ઇઙ્ઘા**તિ નિપાતો.

એકેન આકારેનાતિ એકેન કારણેન. **અપરેન આકારેના**તિ અપરેન કારણેન. **આગારિકા દણ્ડપસુતા**તિ ગહપતિનો વિહેસમાના. **પબ્બજિતા આપત્તિં આપજ્જન્તા**તિ અનગારિકા સત્તસુ આપત્તિક્ખન્ધેસુ અઞ્ઞતરં આપજ્જમાના.

કુતોપહૂતાતિ કુતોભૂતા. **કુતોજાતા**તિ કુતો પટિલદ્ધભાવા. **કુતોસઞ્જાતા**તિ ઉપસગ્ગેન પદં વડ્ઢિતં. **કુતોનિબ્બત્તા**તિ કુતો નિબ્બત્તલક્ખણં પત્તા. ઉપસગ્ગેન પદં વડ્ઢેત્વા ‘‘**કુતોઅભિનિબ્બત્તા**’’તિ વુત્તં. **કુતોપાતુભૂતા**તિ કુતોપાકટીભૂતા. **કિં નિદાના**તિઆદીસુ અત્તનો ફલં નિદેતીતિ **નિદાનં**. એતસ્મા ફલં સમુદેતીતિ **સમુદયો**. એતસ્મા ફલં જાયતીતિ **જાતિ**. એતસ્મા ફલં પભવતીતિ **પભવો**. **મૂલં પુચ્છતી**તિ કલહસ્સ કારણં પુચ્છતિ. કારણઞ્હિ પતિટ્ઠટ્ઠેન મૂલં. અત્તનો ફલનિપ્ફાદનત્થં હિનોતિ પવત્તતીતિ **હેતુ**. ‘‘હન્દ નં ગણ્હથા’’તિ દસ્સેન્તં વિય અત્તનો ફલં નિદેતીતિ **નિદાનં**. એતસ્મા ફલં સમ્ભવતીતિ **સમ્ભવો**. પભવતિ ફલં એતસ્માતિ **પભવો**. સમુટ્ઠાતિ એત્થ ફલં, એતેન વા સમુટ્ઠાતીતિ **સમુટ્ઠાનં**. અત્તનો ફલં આહરતીતિ **આહારો**. અપટિક્ખિપિતબ્બટ્ઠેન અત્તનો ફલં આરમેતીતિ **આરમ્મણં**. એતં પટિચ્ચ અપટિક્ખિપિત્વા ફલં એતિ પવત્તતીતિ **પચ્ચયો**. એતસ્મા ફલં સમુદેતીતિ **સમુદયો**તિ એવમેતેસં પદાનં વચનત્થો વેદિતબ્બો. તં સન્ધાય ‘‘કલહસ્સ ચ વિવાદસ્સ ચ મૂલં પુચ્છતી’’તિઆદિના નયેન દેસના વુત્તા.

૯૮. **પિયપ્પહૂતા**તિ પિયવત્થુતો જાતા. **મચ્છેરયુત્તા કલહા વિવાદા**તિ ઇમિના કલહવિવાદાદીનં ન કેવલં પિયવત્થુમેવ, મચ્છરિયમ્પિ પચ્ચયં દસ્સેતિ. કલહવિવાદસીસેન ચેત્થ સબ્બેપિ તે ધમ્મા વુત્તાતિ વેદિતબ્બા. યથા ચ એતેસં મચ્છરિયં, તથા પેસુણાનઞ્ચ વિવાદં. તેનાહ ‘‘**વિવાદજાતેસુ ચ પેસુણાની**’’તિ. ઇમિસ્સા ગાથાય નિદ્દેસો ઉત્તાનત્થોયેવ.

૯૯. **પિયા સુ લોકસ્મિં કુતોનિદાના, યે ચાપિ લોભા વિચરન્તિ લોકે**તિ ‘‘પિયપ્પહૂતા કલહા’’તિ યે એત્થ વુત્તા, તે પિયા લોકસ્મિં કુતોનિદાના, ન કેવલઞ્ચ પિયા, યે ચાપિ ખત્તિયાદયો લોકે વિચરન્તિ લોભહેતુ લોભેનાભિભૂતા વિચરન્તિ, તેસં સો લોભો ચ કુતોનિદાનોતિ દ્વે અત્થે એકાય પુચ્છાય પુચ્છતિ. **કુતોનિદાના**તિ ચેત્થ કિંનિદાના કિંહેતુકાતિ પચ્ચત્તવચનસ્સ તોઆદેસો વેદિતબ્બો, સમાસે ચસ્સ લોપાભાવો. અથ વા **નિદાના**તિ જાતા, ઉપ્પન્નાતિ અત્થો. તસ્મા કુતો જાતા કુતો ઉપ્પન્નાતિ વુત્તં હોતિ. **આસા ચ નિટ્ઠા ચા**તિ આસા ચ તસ્સા આસાય સમિદ્ધિ ચ. **યે સમ્પરાયાય નરસ્સ હોન્તી**તિ યે નરસ્સ સમ્પરાયાય હોન્તિ, પરાયના હોન્તીતિ વુત્તં હોતિ. એકા એવાયમ્પિ પુચ્છા.

દીપા હોન્તીતિ પતિટ્ઠા ભવન્તિ. **સરણા હોન્તી**તિ દુક્ખનાસના હોન્તિ. **નિટ્ઠાપરાયના હોન્તી**તિ સમિદ્ધિપરાયના હોન્તિ.

૧૦૦. છન્દાનિદાનાનીતિ કામચ્છન્દાદિછન્દનિદાનાનિ. **યે ચાપિ લોભા વિચરન્તી**તિ યે ચાપિ ખત્તિયાદયો લોભા વિચરન્તિ, તેસં લોભોપિ છન્દનિદાનોતિ દ્વેપિ અત્થે એકતો વિસ્સજ્જેતિ. **ઇતોનિદાના**તિ છન્દનિદાના એવાતિ વુત્તં હોતિ. ''ઇતોનિદાના''તિ હિ છન્દં સન્ધાયાહ. છન્દનિદાના હિ લોભાદયો. ''ઇતોનિદાના''તિ સદ્દસિદ્ધિ ચેત્થ ''કુતોનિદાના''તિ એત્થ વુત્તનયેન વેદિતબ્બા. આસાય સમિદ્ધિ વુચ્ચતિ **નિટ્ઠા**તિ અજ્ઝાસયનિબ્બત્તિપટિલાભો કથીયતિ.

૧૦૧. વિનિચ્છયાતિ તણ્હાદિટ્ઠિવિનિચ્છયા. **યે ચાપિ ધમ્મા સમણેન વુત્તા**તિ યે ચ અઞ્ઞેપિ કોધાદીહિ સમ્પયુત્તા, તથારૂપા વા અકુસલા ધમ્મા બુદ્ધસમણેન વુત્તા, તે **કુતોપહૂતા**તિ.

અઞ્ઞજાતિકાતિ અઞ્ઞસભાવા. **અઞ્ઞવિહિતકા**તિ અઞ્ઞેનાકારેન ઠિતા. **સમિતપાપેના**તિ નિબ્બાપિતપાપેન. **બાહિતપાપધમ્મેના**તિ પહીનલામકધમ્મેન. **ભિન્નકિલેસમૂલેના**તિ કિલેસમૂલાનિ ભિન્દિત્વા ઠિતેન. **સબ્બાકુસલમૂલબન્ધના પમુત્તેના**તિ દ્વાદસઅકુસલબન્ધનં મોચેત્વા ઠિતેન. **વુત્તા**તિ કથિતા. **પવુત્તા**તિ પકારેન કથિતા.

૧૦૨. તમૂપનિસ્સાય પહોતિ છન્દોતિ તં સુખદુક્ખવેદનં તદુભયવત્થુસઞ્ઞાતં સાતાસાતં ઉપનિસ્સાય સંયોગવિયોગપત્થનાવસેન છન્દો પહોતિ. એત્તાવતા ''છન્દો નુ લોકસ્મિં કુતોનિદાનો''તિ અયં પઞ્હો વિસ્સજ્જિતો હોતિ. **રૂપેસુ દિસ્વા વિભવં ભવઞ્ચા**તિ રૂપેસુ વયઞ્ચ ઉપ્પાદઞ્ચ દિસ્વા. **વિનિચ્છયં કુબ્બતિ જન્તુ લોકે**તિ અપાયાદિકે લોકે અયં જન્તુ ભોગાધિગમત્થં તણ્હાવિનિચ્છયં ''અત્તા મે ઉપ્પન્નો''તિઆદિના નયેન દિટ્ઠિવિનિચ્છયઞ્ચ કુરુતે. એત્તાવતા ''વિનિચ્છયા ચાપિ કુતોપભૂતા''તિ અયં પઞ્હો વિસ્સજ્જિતો હોતિ.

સાતાસાતં નિસ્સાયાતિ મધુરઞ્ચ અમધુરઞ્ચ ઉપનિસ્સયં કત્વા. **ઇટ્ઠાનિટ્ઠ**ન્તિ ઇટ્ઠારમ્મણઞ્ચ અનિટ્ઠારમ્મણઞ્ચ.

સુરામેરયમજ્જપ્પમાદટ્ઠાનાનુયોગન્તિ એત્થ **સુરા**તિ પિટ્ઠસુરા પૂવસુરા ઓદનસુરા કિણ્ણપક્ખિત્તા સમ્ભારસંયુત્તાતિ પઞ્ચ સુરા. **મેરય**ન્તિ પુપ્ફાસવો ફલાસવો મધ્વાસવો ગુળાસવો સમ્ભારસંયુત્તોતિ પઞ્ચ આસવા. તં સબ્બમ્પિ મદકરણવસેન મજ્જં. **પમાદટ્ઠાન**ન્તિ પમાદકારણં, યાય ચેતનાય તં મજ્જં પિવતિ, તસ્સેતં અધિવચનં. **અનુયોગ**ન્તિ તં સુરામેરયમજ્જપ્પમાદટ્ઠાનાનુયોગં અનુઆયોગં પુનપ્પુનં કરણં. યસ્મા ચ પન તં અનુયુત્તસ્સ મે ઉપ્પન્ના ચેવ ભોગા પરિહાયન્તિ, અનુપ્પન્ના ચ નુપ્પજ્જન્તિ, તસ્મા ''મે ભોગા પરિક્ખયં ખીણભાવં ગચ્છન્તી''તિ જાનાતિ. એવં સબ્બત્થ. **વિકાલવિસિખાચરિયાનુયોગ**ન્તિ અવેલાય વિસિખાસુ ચરિયાનુયુત્તં. **સમજ્જાભિચરણ**ન્તિ નચ્ચાદિદસ્સનવસેન સમજ્જાભિગમનં. **આલસ્યાનુયોગ**ન્તિ કાયાલસિયતાય યુત્તપ્પયુત્તતં. **અપાયમુખાનિ ન સેવતી**તિ ભોગાનં વિનાસદ્વારાનિ ન સેવતિ.

કસિયા વાતિ કસિકમ્મેન વા. **વણિજ્જાય વા**તિ ધમ્મિકવણિજ્જકમ્મેન વા. **ગોરક્ખેન વા**તિ ગોપાલકમ્મેન વા. **ઇસ્સત્થેન વા**તિ ધનુસિપ્પેન વા. **રાજપોરિસેન વા**તિ રાજસેવકકમ્મેન વા. **સિપ્પઞ્ઞતરેન વા**તિ કુમ્ભકારાદિસિપ્પાનં અઞ્ઞતરેન વા. **પટિપજ્જતી**તિ પયોગં કરોતિ. **ચક્ખુસ્મિં ઉપ્પન્ને જાનાતી**તિ સસમ્ભારચક્ખુસ્મિં ઉપ્પન્ને જાનાતિ. ''**અત્તા મે ઉપ્પન્નો**''તિ દિટ્ઠિં ગણ્હાતિ. **ચક્ખુસ્મિં અન્તરહિતે**તિ તસ્મિં વિનટ્ઠે. **અત્તા મે અન્તરહિતો**તિ ''મમ અત્તા વિનટ્ઠો''તિ દિટ્ઠિં ગણ્હાતિ. **વિગતો મે અત્તા**તિ વીતિક્કન્તો મમ અત્તા. **સોતસ્મિ**ન્તિઆદીસુપિ એસેવ નયો.

૧૦૩. **એતેપિ ધમ્મા દ્વયમેવ સન્તે**તિ એતે કોધાદયો ધમ્મા સાતાસાતદ્વયે સન્તે એવ હોન્તિ ઉપ્પજ્જન્તિ. એત્તાવતા તતિયપઞ્હોપિ વિસ્સજ્જિતો હોતિ. ઇદાનિ યો એવં વિસ્સજ્જિતેસુ એતેસુ પઞ્હેસુ કથંકથી ભવેય્ય, તસ્સ કથંકથાપહાનૂપાયં દસ્સેન્તો આહ "**કથંકથી ઞાણપથાય સિક્ખે**"તિ, ઞાણદસ્સનઞાણાધિગમનત્થં તિસ્સો સિક્ખા સિક્ખેય્યાતિ વુત્તં હોતિ. કિંકારણા? **ઞત્વા પવુત્તા સમણેન ધમ્મા**. બુદ્ધસમણેન હિ ઞત્વા ધમ્મા વુત્તા, નત્થિ તસ્સ ધમ્મેસુ અઞ્ઞાણં, અત્તનો પન ઞાણાનુભાવેન તે અજાનન્તો ન જાનેય્ય, ન દેસનાદોસેન. તસ્મા **કથંકથી ઞાણપથાય સિક્ખે, ઞત્વા પવુત્તા સમણેન ધમ્મા**તિ.

પક્ખેપબન્ધનેન વા બદ્ધોતિ નાગરિકબન્ધેન બદ્ધો. **પરિક્ખેપબન્ધનેન વા**તિ વતિપરિક્ખેપબન્ધનેન વા. **ગામબન્ધનેના**તિઆદીસુ તસ્મા તસ્મા ઠાનતો નિક્ખમિતું અલભન્તો ગામબન્ધનાદીહિ બદ્ધો નામ હોતિ. **તસ્સ બન્ધનસ્સ મોક્ખત્થાયા**તિ એતસ્સ વુત્તપ્પકારસ્સ બન્ધનસ્સ મોચનત્થં.

ઞાણમ્પિ ઞાણપથોતિ પુરે ઉપ્પન્નં ઞાણં અપરાપરુપ્પન્નસ્સ ઞાણમ્પિ ઞાણસ્સ સઞ્ચરણમગ્ગોતિ ઞાણમ્પિ ઞાણપથો. **ઞાણસ્સ આરમ્મણમ્પિ ઞાણપથો**તિ ઞાણસ્સ પચ્ચયોપિ તં આલમ્બિત્વા ઉપ્પજ્જનતો ઞાણપથો. **ઞાણસહભુનોપિ ધમ્મા ઞાણપથો**તિ ઞાણેન સહુપ્પન્ના અવસેસા ચિત્તચેતસિકા ધમ્માપિ ઞાણપથો. ઇદાનિ ઉપમાય સાધેન્તો "**યથા અરિયમગ્ગો અરિયપથો**"તિઆદિમાહ.

કથંકથી પુગ્ગલોતિ વિચિકિચ્છાવન્તો પુગ્ગલો. **સકઙ્ખો**તિ સદ્વેળ્હકો. **સવિલેખો**તિ ચિત્તરાજિવન્તો. **સદ્વેળ્હકો**તિ કઙ્ખાવન્તો. **સવિચિકિચ્છો**તિ સન્દેહવન્તો. **ઞાણાધિગમાયા**તિ ઞાણપટિલાભત્થાય. **ઞાણફુસનાયા**તિ ઞાણપટિવિજ્ઝનત્થાય. અથ વા ઞાણવિન્દનત્થાય. **ઞાણસચ્છિકિરિયાયા**તિ ઞાણસ્સ પચ્ચક્ખકરણત્થાય. **સનિદાનાહ**ન્તિ અહં સનિદાનં સપચ્ચયં કત્વા ધમ્મદેસનં કરોમિ. **સપ્પાટિહારિય**ન્તિ નિય્યાનિકં કત્વા. **નો અપ્પાટિહારિય**ન્તિ અનિય્યાનિકં અકત્વા ધમ્મદેસનં કરોમિ.

૧૦૪. **સાતં અસાતઞ્ચ કુતોનિદાના**તિ એત્થ સાતાસાતન્તિ સુખદુક્ખવેદના એવ અધિપ્પેતા . **ન ભવન્તિ હેતે**તિ ન ભવન્તિ એતે. **વિભવં ભવઞ્ચાપિ યમેતમત્થં, એતં મે પબ્રૂહિ યતોનિદાન**ન્તિ સાતાસાતાનં વિભવં ભવઞ્ચ એતમ્પિ યં અત્થં. લિઙ્ગબ્યત્તયો એત્થ કતો. ઇદં પન વુત્તં હોતિ – સાતાસાતાનં વિભવો ભવો ચાતિ યો એસ અત્થો, એતં મે પબ્રૂહિ યતોનિદાનન્તિ. એત્થ ચ સાતાસાતાનં વિભવભવવત્થુકા વિભવભવદિટ્ઠિયો એવ વિભવભવાતિ અત્થતો વેદિતબ્બા. તથા હિ ઇમસ્સ પઞ્હસ્સ વિસ્સજ્જનપક્ખે ''ભવદિટ્ઠિપિ ફસ્સનિદાના, વિભવદિટ્ઠિપિ ફસ્સનિદાના''તિ ઉપરિ નિદ્દેસે (મહાનિ॰ ૧૦૫) વક્ખતિ. ઇમાય ગાથાય નિદ્દેસે વત્તબ્બં નત્થિ.

૧૦૫. **ઇતોનિદાન**ન્તિ ફસ્સનિદાનં. ઇમાયપિ વત્તબ્બં નત્થિ.

૧૦૬. **કિસ્મિં વિભૂતે ન ફુસન્તિ ફસ્સા**તિ કિસ્મિં વીતિવત્તે ચક્ખુસમ્ફસ્સાદયો પઞ્ચ ફસ્સા ન ફુસન્તિ. ઇમાયપિ વત્તબ્બં નત્થિ.

૧૦૭. **નામઞ્ચ રૂપઞ્ચ પટિચ્ચા**તિ સમ્પયુત્તકનામઞ્ચ વત્થારમ્મણરૂપઞ્ચ પટિચ્ચ. **રૂપે વિભૂતે ન ફુસન્તિ ફસ્સા**તિ રૂપે વીતિવત્તે પઞ્ચ ફસ્સા ન ફુસન્તિ.

તિણ્ણં સઙ્ગતિ ફસ્સોતિ ચક્ખુરૂપવિઞ્ઞાણાનં તિણ્ણન્નં સઙ્ગતિયા ફસ્સો જાયતિ. **ચક્ખુ ચ રૂપા ચ રૂપસ્મિન્તિ** પસાદચક્ખુઞ્ચ રૂપારમ્મણાનિ ચ રૂપભાગે રૂપકોટ્ઠાસે કત્વા. **ચક્ખુસમ્ફસ્સં ઠપેત્વા**તિ તિણ્ણં સઙ્ગતિયા ઉપ્પન્નફસ્સં મુઞ્ચિત્વા. **સમ્પયુત્તકા ધમ્મા નામસ્મિન્તિ** અવસેસા વેદનાદયો ફસ્સેન સહજાતા ધમ્મા નામભાગે. **સોતઞ્ચ પટિચ્ચા**તિઆદીસુપિ એસેવ નયો.

ચતૂહાકારેહિ રૂપં વિભૂતં હોતીતિ ચતૂહિ કારણેહિ રૂપં વીતિવત્તં હોતિ. **ઞાતવિભૂતેના**તિ પાકટં કત્વા વીતિવત્તેન. **તીરણવિભૂતેના**તિ અનિચ્ચાદિતો તીરયિત્વા વીતિવત્તેન. **પહાનવિભૂતેના**તિ છન્દરાગપહાનતો વીતિવત્તેન. **સમતિક્કમવિભૂતેના**તિ ચતુન્નં અરૂપસમાપત્તીનં પટિલાભવસેન વીતિવત્તેન.

૧૦૮. કથં સમેતસ્સાતિ કથં પટિપન્નસ્સ. **વિભોતિ રૂપન્તિ** રૂપં વિભવતિ, ન ભવેય્ય વા. **સુખં દુખઞ્ચા**તિ ઇટ્ઠાનિટ્ઠરૂપમેવ પુચ્છતિ.

જાનેય્યામાતિ જાનિસ્સામ. **આજાનેય્યામા**તિ વિસેસેન જાનિસ્સામ. **વિજાનેય્યામા**તિ અનેકવિધેન જાનિસ્સામ. **પટિવિજાનેય્યામા**તિ સમ્મા જાનિસ્સામ. **પટિવિજ્ઝેય્યામા**તિ ચિત્તેન બુજ્ઝિસ્સામ.

૧૦૯. ન સઞ્ઞસઞ્ઞીતિ યથા સમેતસ્સ વિભોતિ રૂપં, સો પકતિસઞ્ઞાય સઞ્ઞીપિ ન હોતિ. **ન વિસઞ્ઞસઞ્ઞી**તિ વિસઞ્ઞાયપિ વિરૂપાય સઞ્ઞાય વિસઞ્ઞી ન હોતિ ઉમ્મત્તકો વા ખિત્તચિત્તો વા. **નોપિ અસઞ્ઞી**તિ સઞ્ઞાવિરહિતોપિ ન હોતિ નિરોધસમાપન્નો વા અસઞ્ઞસત્તો વા. **ન વિભૂતસઞ્ઞી**તિ ''સબ્બસો રૂપસઞ્ઞાન''ન્તિઆદિના (વિભ॰ ૫૦૮) નયેન સમતિક્કન્તસઞ્ઞીપિ ન હોતિ અરૂપજ્ઝાનલાભી. **એવં સમેતસ્સ વિભોતિ રૂપન્તિ** એતસ્મિં સઞ્ઞસઞ્ઞિતાદિભાવે અટ્ઠત્વા યદેતં વુત્તં ''સો એવં સમાહિતે ચિત્તે...પે॰... આકાસાનઞ્ચાયતનસમાપત્તિપટિલાભત્થાય ચિત્તં અભિનીહરતી''તિ, એવં સમેતસ્સ અરૂપમગ્ગસમઙ્ગિનો વિભોતિ રૂપં. **સઞ્ઞાનિદાના હિ પપઞ્ચસઙ્ખા**તિ એવં પટિપન્નસ્સાપિ ચ યા સઞ્ઞા, તંનિદાના તણ્હાદિટ્ઠિપપઞ્ચાસ્સ અપ્પહીનાવ હોન્તીતિ દસ્સેતિ.

અસઞ્ઞિનો વુચ્ચન્તિ નિરોધસમાપન્નાતિ સઞ્ઞાવેદના નિરોધેત્વા નિરોધસમાપન્ના સઞ્ઞાભાવેન અસઞ્ઞિનોતિ કથીયન્તિ. **અસઞ્ઞસત્તા**તિ સબ્બેન સબ્બં સઞ્ઞાભાવેન અસઞ્ઞભવે નિબ્બત્તા.

સો એવં સમાહિતે ચિત્તેતિ તત્થ **સો**તિ સો ભિક્ખુ. **એવન્તિ** ચતુત્થજ્ઝાનક્કમનિદસ્સનમેતં, ઇમિના કમેન ચતુત્થજ્ઝાનં પટિલભિત્વાતિ વુત્તં હોતિ. **સમાહિતે**તિ ઇમિના ચતુત્થજ્ઝાનસમાધિના સમાહિતે. **પરિસુદ્ધે**તિઆદીસુ પન ઉપેક્ખાસતિપારિસુદ્ધિભાવેન પરિસુદ્ધે. પરિસુદ્ધત્તાયેવ **પરિયોદાતે**, પભસ્સરેતિ વુત્તં હોતિ. સુખાદીનં પચ્ચયાનં ઘાતેન વિહતરાગાદિઅઙ્ગણત્તા **અનઙ્ગણે**. અનઙ્ગણત્તા એવ ચ **વિગતૂપક્કિલેસે**. અઙ્ગણેન હિ ચિત્તં ઉપક્કિલિસ્સતિ. સુભાવિતત્તા **મુદુભૂતે**, વસીભાવપ્પત્તેતિ વુત્તં હોતિ. વસે વત્તમાનઞ્હિ ચિત્તં મુદૂતિ વુચ્ચતિ. મુદુત્તાયેવ ચ **કમ્મનિયે**, કમ્મક્ખમે કમ્મયોગ્ગેતિ વુત્તં હોતિ. મુદુ હિ ચિત્તં કમ્મનિયં હોતિ સુદ્ધન્તમિવ સુવણ્ણં. તદુભયમ્પિ ચ સુભાવિતત્તાયેવ. યથાહ ''નાહં, ભિક્ખવે, અઞ્ઞં એકધમ્મમ્પિ સમનુપસ્સામિ, યં એવં ભાવિતં કમ્મનિયં હોતિ યથયિદં, ભિક્ખવે, ચિત્ત''ન્તિ (અ॰ નિ॰ ૧.૨૨).

એતેસુ હિ પરિસુદ્ધભાવાદીસુ ઠિતત્તા **ઠિતે**. ઠિતત્તાયેવ **આનેઞ્જપ્પત્તે** અચલે નિરિઞ્જનેતિ વુત્તં હોતિ. મુદુકમ્મઞ્ઞભાવેન વા અત્તનો વસે ઠિતત્તા **ઠિતે**. સદ્ધાદીહિ પરિગ્ગહિતત્તા **આનેઞ્જપ્પત્તે**. સદ્ધાપરિગ્ગહિતઞ્હિ ચિત્તં

અસ્સદ્ધિયેન ન ઇઞ્જતિ, વીરિયપરિગ્ગહિતં કોસજ્જેન ન ઇઞ્જતિ, સતિપરિગ્ગહિતં પમાદેન ન ઇઞ્જતિ, સમાધિપરિગ્ગહિતં ઉદ્ધચ્ચેન ન ઇઞ્જતિ, પઞ્ઞાપરિગ્ગહિતં અવિજ્જાય ન ઇઞ્જતિ, ઓભાસગતં કિલેસન્ધકારેન ન ઇઞ્જતિ. ઇમેહિ છહિ ધમ્મેહિ પરિગ્ગહિતું આનેઞ્જપ્પત્તં હોતિ. એવં અટ્ઠઙ્ગસમન્નાગતં ચિત્તં અભિનીહારક્ખમં હોતિ આકાસાનઞ્ચાયતનસમાપત્તિપટિલાભત્થાય.

અપરો નયો – ચતુત્થજ્ઝાનસમાધિના **સમાહિતે**. નીવરણદૂરીભાવેન **પરિસુદ્ધે**. વિતક્કાદિસમતિક્કમેન **પરિયોદાતે**. ઝાનપટિલાભપચ્ચનિકાનં પાપકાનં ઇચ્છાવચરાનઞ્ચ અભાવેન **અનઙ્ગણે**. ઇચ્છાવચરાનન્તિ ઇચ્છાય અવચરાનં, ઇચ્છાવસેન ઓતિણ્ણાનં પવત્તાનં નાનપ્પકારાનં કોપઅપ્પચ્ચયાનન્તિ અત્થો. અભિજ્ઝાદીનં ચિત્તૂપક્કિલેસાનં વિગમેન **વિગતૂપક્કિલેસે**. ઉભયમ્પિ ચેતં અઙ્ગણસુત્તવત્થસુત્તાનુસારેનેવ (મ॰ નિ॰ ૧.૫૭ આદયો, ૭૦ આદયો) વેદિતબ્બં. વસિપ્પત્તિયા **મુદુભૂતે**. ઇદ્ધિપાદભાવૂપગમનેન **કમ્મનિયે**. ભાવનાપારિપૂરિયા પણીતભાવૂપગમેન **ઠિતે આનેઞ્જપ્પત્તે**, યથા આનેઞ્જભાવં આનેઞ્જપ્પત્તં હોતિ, એવં ઠિતેતિ અત્થો. એવમ્પિ અટ્ઠઙ્ગસમન્નાગમેન ચિત્તં અભિનીહારક્ખમં હોતિ આકાસાનઞ્ચાયતનસમાપત્તિપટિલાભત્થાય પાદકં પદટ્ઠાનભૂતં.

આરુપ્પમગ્ગસમઙ્ગીતિ અરૂપસમાપત્તિયા ગમનમગ્ગેન અપરિહીનો. **પપઞ્ચાયેવ પપઞ્ચસઙ્ખા**તિ તણ્હાદિપપઞ્ચાયેવ પપઞ્ચસઙ્ખા.

૧૧૦. એત્તાવતગ્ગં નુ વદન્તિ હેકે, યક્ખસ્સ સુદ્ધિં ઇધ પણ્ડિતાસે. ઉદાહુ અઞ્ઞમ્પિ વદન્તિ એત્તોતિ એત્તાવતા નુ ઇધ પણ્ડિતા સમણબ્રાહ્મણા અગ્ગં સુદ્ધિં સત્તસ્સ વદન્તિ, ઉદાહુ અઞ્ઞમ્પિ એત્તો અરૂપસમાપત્તિતો અધિકઞ્ચ વદન્તીતિ પુચ્છતિ.

એત્તો અરૂપસમાપત્તિતોતિ એતસ્મા અરૂપસમાપત્તિતો.

૧૧૧. એત્તાવતગ્ગમ્પિ વદન્તિ હેકેતિ એકે સસ્સતવાદા સમણબ્રાહ્મણા પણ્ડિતમાનિનો એત્તાવતાપિ અગ્ગં સુદ્ધિં વદન્તિ. **તેસં પનેકે સમયં વદન્તી**તિ તેસઞ્ઞેવ એકે ઉચ્છેદવાદા સમયં ઉચ્છેદં વદન્તિ. **અનુપાદિસેસે કુસલાવદાના**તિ અનુપાદિસેસે કુસલવાદા સમાના.

ભવતજ્જિતાતિ ભવતો ભીતા. **વિભવં અભિનન્દન્તી**તિ ઉચ્છેદં પટિચ્ચ તુસ્સન્તિ. **તે સત્તસ્સ સમ**ન્તિ તે ઉચ્છેદવાદિનો પુગ્ગલસ્સ સમં અનુપ્પત્તિં વદન્તિ. **ઉપસમ**ન્તિ અતીવ સમં. **વૂપસમ**ન્તિ સન્તં. **નિરોધ**ન્તિ અનુપ્પાદં. **પટિપસ્સદ્ધિ**ન્તિ અપુનુપ્પત્તિં.

૧૧૨. એતે ચ ઞત્વા ઉપનિસ્સિતાતિ એતે ચ દિટ્ઠિગતિકે સસ્સતુચ્છેદદિટ્ઠિયો નિસ્સિતાતિ ઞત્વા. **ઞત્વા મુની નિસ્સયે સો વીમંસી**તિ નિસ્સયે ચ ઞત્વા સો વીમંસી પણ્ડિતો બુદ્ધમુનિ. **ઞત્વા વિમુત્તો**તિ દુક્ખાનિચ્ચાદિતો ધમ્મે ઞત્વા વિમુત્તો. **ભવાભવાય ન સમેતી**તિ પુનપ્પુનં ઉપપત્તિયા ન સમાગચ્છતિ. **અપરામસ**ન્તિ અપરામસન્તો. પરામાસં નાપજ્જન્તોતિ અત્થો.

સદ્ધમ્મપ્પજ્જોતિકાય મહાનિદ્દેસટ્ઠકથાય

કલહવિવાદસુત્તનિદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૨. ચૂળબ્યૂહસુત્તનિદ્દેસવણ્ણના

દ્વાદસમે ચૂળબ્યૂહસુત્તનિદ્દેસે **સકંસકંદિટ્ઠિપરિબ્બસાના**તિ ઇદમ્પિ તસ્મિંયેવ મહાસમયે ‘‘સબ્બેપિમે દિટ્ઠિગતિકા ‘સાધુરૂપામ્હા’તિ ભણન્તિ, કિં નુ ખો સાધુરૂપાવ ઇમે અત્તનો એવ દિટ્ઠિયા પતિટ્ઠહન્તિ, ઉદાહુ અઞ્ઞમ્પિ દિટ્ઠિં ગણ્હન્તી’’તિ ઉપ્પન્નચિત્તાનં એકચ્ચાનં દેવતાનં તમત્થં પકાસેતું પુરિમનયેનેવ નિમ્મિતબુદ્ધેન અત્તાનં પુચ્છાપેત્વા વુત્તં.

૧૧૩. તત્થ આદિતો દ્વેપિ ગાથા પુચ્છાગાથાયેવ. તાસુ **સકં સકં દિટ્ઠિપરિબ્બસાના**તિ અત્તનો અત્તનો દિટ્ઠિયા વસમાના. **વિગ્ગય્હ નાના કુસલા વદન્તી**તિ તં દિટ્ઠિં બલવગ્ગાહં ગહેત્વા ‘‘તત્થ કુસલામ્હા’’તિ પટિજાનમાના પુથુ પુથુ વદન્તિ, એકં ન વદન્તિ. **યો એવં જાનાતિ સ વેદિ ધમ્મં, ઇદં પટિક્કોસમકેવલી સો**તિ તઞ્ચ દિટ્ઠિં સન્ધાય યો એવં જાનાતિ, સો ધમ્મં વેદિયિ. ઇદં પન પટિક્કોસન્તો હીનો હોતીતિ ચ વદન્તિ.

નાના વદન્તીતિ નાનાકારણં ભણન્તિ. **વિવિધં વદન્તી**તિ નાનાવિધં ભણન્તિ. **અઞ્ઞોઞ્ઞં વદન્તી**તિ એકં અવત્વા અઞ્ઞં અઞ્ઞં ગહેત્વા વદન્તિ. **અકેવલી સો**તિ યો અકુસલો અયં. **અસમત્તો**તિ ન પરિપૂરો. **અપરિપુણ્ણો**તિ ન સમ્પુણ્ણો.

૧૧૪. બાલોતિ હીનો. **અક્કુસલો**તિ અવિદ્વા.

૧૧૫. ઇદાનિ તિસ્સો વિસ્સજ્જનગાથા હોન્તીતિ. તા પુરિમડ્ઢેન વુત્તમત્થં પચ્છિમડ્ઢેન પટિબ્યૂહિત્વા ઠિતા. તેન બ્યૂહેન ઉત્તરસુત્તતો ચ અપ્પકત્તા ઇદં સુત્તં ‘‘ચૂળબ્યૂહ’’ન્તિ નામં લભિ. તત્થ પઠમગાથાયં તાવ **પરસ્સ ચે ધમ્મ**ન્તિ પરસ્સ દિટ્ઠિં. **સબ્બેવિમે બાલા**તિ એવં સન્તે સબ્બેવ ઇમે બાલા હોન્તીતિ અધિપ્પાયો. કિંકારણા? **સબ્બેવિમે દિટ્ઠિપરિબ્બસાના**તિ.

૧૧૬. સન્દિટ્ઠિયા ચેવ ન વીવદાતા, સંસુદ્ધપઞ્ઞા કુસલા મુતીમાતિ સકાય દિટ્ઠિયા અનવીવદાતા અવોદાતા સંકિલિટ્ઠાવ સમાના સંસુદ્ધપઞ્ઞા ચ કુસલા ચ મુતિમન્તો ચ તે હોન્તિ ચે. અથ વા ‘‘સન્દિટ્ઠિયા ચે વદાતા’’તિ પાઠો, તસ્સત્થો – સકાય પન દિટ્ઠિયા વોદાતા સંસુદ્ધપઞ્ઞા કુસલા મુતિમન્તો હોન્તિ ચે, **ન તેસં કોચી**તિ એવં સન્તે તેસં એકોપિ નિહીનપઞ્ઞો ન હોતિ, કિંકારણા? **દિટ્ઠી હિ તેસમ્પિ તથા સમત્તા**, યથા ઇતરેસન્તિ.

૧૧૭. ન વાહમેતન્તિ ગાથાય સઙ્ખેપત્થો – **યં** તે **મિથુ** દ્વે દ્વે જના **અઞ્ઞમઞ્ઞં** ‘‘બાલો’’તિ આહુ, અહં **એતં તથિય**ન્તિ તચ્છન્તિ **નેવ બ્રૂમિ**. કિંકારણા? યસ્મા સબ્બેવ તે **સકં સકં દિટ્ઠિં** ‘‘ઇદમેવ **સચ્ચં** મોઘમઞ્ઞ’’ન્તિ **અકંસુ,** તેન ચ કારણેન **પરં** ‘‘**બાલો**’’તિ **દહન્તિ**. એત્થ ચ તથિયં, તથેવન્તિ (સુ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૮૮૯) દ્વેપિ પાઠા.

તચ્છન્તિ અતુચ્છં. **તથ**ન્તિ અવિપરીતં, **ભૂત**ન્તિ સન્તં. **યાથાવ**ન્તિ સંવિજ્જમાનં. **અવિપરિત**ન્તિ ન વિસઙ્કેતં.

૧૧૮. યમાહૂતિ પુચ્છાગાથાય ‘‘**યં** દિટ્ઠિ**સચ્ચં તથિય**’’**ન્તિ એકે આહુ**.

૧૧૯. એકઞ્હિ સચ્ચન્તિ વિસ્સજ્જનગાથાય એકં સચ્ચં નિરોધો મગ્ગો વા. **યસ્મિં પજા નો વિવદે પજાન**ન્તિ યમ્હિ સચ્ચે પજાનન્તો પજા નો વિવદેય્યું. **સયં થુનન્તી**તિ અત્તના વદન્તિ.

૧૨૦. કસ્મા નૂતિ પુચ્છાગાથાય **પવાદિયાસે**તિ વાદિનો. **ઉદાહુ તે તક્કમનુસ્સરન્તી**તિ તે વાદિનો ઉદાહુ અત્તનો તક્કમત્તં અનુગચ્છન્તિ.

તક્કપરિયાહતન્તિ વિતક્કેન સમન્તતો આહતં. **વીમંસાનુચરિત**ન્તિ અત્તનો ઉપટ્ઠિતપઞ્ઞાય વિચરિતં. **સયંપટિભાન**ન્તિ અત્તનો પટિભાનં.

૧૨૧. ન હેવાતિ વિસ્સજ્જનગાથાય **અઞ્ઞત્ર સઞ્ઞાય નિચ્ચાની**તિ ઠપેત્વા સઞ્ઞામત્તેન નિચ્ચન્તિ ગહિતગ્ગહણાનિ. **તક્કઞ્ચ દિટ્ઠીસુ પકપ્પયિત્વા**તિ અત્તનો નિચ્ચસઙ્કપ્પમત્તં દિટ્ઠીસુ જનેત્વા.

યસ્મા પન દિટ્ઠીસુ વિતક્કં જનેન્તા દિટ્ઠિયો સઞ્જનેન્તિ, તસ્મા વુત્તં ''દિટ્ઠિગતાનિ જનેન્તિ સઞ્જનેન્તી''તિઆદિ. **જનેન્તી**તિ ઉપરૂપરિ દિટ્ઠિં ઉપ્પાદેન્તા જનેન્તિ. **સઞ્જનેન્તી**તિઆદીનિ ઉપસગ્ગવસેન પદં વડ્ઢેત્વા વુત્તાનિ. **મય્હં સચ્ચ**ન્તિ મમ વચનં તચ્છં.

૧૨૨. ઇદાનિ એવં નાનાસચ્ચેસુ અસન્તેસુ તક્કમત્તં અનુસ્સરન્તાનં દિટ્ઠિગતિકાનં વિપ્પટિપત્તિં દસ્સેતું ''**દિટ્ઠે સુતે**''તિઆદિકા ગાથાયો અભાસિ. તત્થ **દિટ્ઠે**તિ દિટ્ઠં, દિટ્ઠસુદ્ધિન્તિ અધિપ્પાયો. એસ નયો સુતાદીસુ. **એતે ચ નિસ્સાય વિમાનદસ્સી**તિ એતે દિટ્ઠિધમ્મે નિસ્સયિત્વા સુદ્ધિભાવસઙ્ખાતં વિમાનં અસમ્માનં પસ્સન્તોપિ. **વિનિચ્છયે ઠત્વા પહસ્સમાનો, બાલો પરો અક્કુસલોતિ ચાહા**તિ એવં વિમાનદસ્સીપિ તસ્મિં દિટ્ઠિવિનિચ્છયે ઠત્વા તુટ્ઠિજાતો હાસજાતો હુત્વા પરો ''હીનો ચ અવિદ્વા ચા''તિ એવં વદતિયેવ.

ન સમ્માનેતીતિપિ વિમાનદસ્સીતિ ન બહુમાનં કરોતીતિ એવમ્પિ વિમાનદસ્સી ન બહુમાનદસ્સી. **દોમનસ્સં જનેતી**તિ પઠમં દિટ્ઠિનિસ્સયં અલ્લીયિત્વા દોમનસ્સં પત્વા પચ્છા દિટ્ઠિવિનિચ્છયે ઠિતકાલે સોમનસ્સં ઉપ્પાદેતીતિ અત્થો.

વિનિચ્છયદિટ્ઠિયા ઠત્વાતિ સન્નિટ્ઠાનં કત્વા ગહિતદિટ્ઠિયા ઠત્વા.

૧૨૩. એવં સન્તે **યેનેવા**તિ ગાથા. તત્થ **સયમત્તના**તિ સયમેવ અત્તાનં. **વિમાનેતી**તિ ગરહતિ. **તદેવ પાવા**તિ તદેવ વચનં દિટ્ઠિં વદતિ, તં વા પુગ્ગલં.

૧૨૪. અતિસારદિટ્ઠિયાતિ ગાથાયત્થો – **સો** એવં તાય લક્ખણાતિસારિનિયા **અતિસારદિટ્ઠિયા સમત્તો** પરિપુણ્ણો ઉદ્ધુમાતો, તેન ચ દિટ્ઠિ**માનેન મત્તો** ''પરિપુણ્ણો અહં કેવલી''તિ એવં **પરિપુણ્ણમાની. સયમેવ** અત્તાનં **મનસા** ''અહં પણ્ડિતો''તિ અભિસિઞ્ચતિ. કિંકારણા? **દિટ્ઠી હિ સા તસ્સ તથા સમત્તા**તિ.

સબ્બા તા દિટ્ઠિયો લક્ખણાતિક્કન્તાતિ તા સબ્બા દ્વાસટ્ઠિદિટ્ઠિયો લક્ખણં અતીતા અતિસરન્તીતિ અતિક્કન્તા. **અનોમો**તિ અનૂનો.

૧૨૫. પરસ્સ ચેતિ ગાથાય સમ્બન્ધો અત્થો ચ – કિઞ્ચ ભિય્યો? યો સો વિનિચ્છયે ઠત્વા પહસ્સમાનો ''બાલો પરો અક્કુસલો''તિ ચાહ, તસ્સ **પરસ્સ ચે હિ વચસા** સો તેન વુચ્ચમાનો **નિહીનો** હોતિ, **તુમો સહા હોતિ નિહીનપઞ્ઞો**, સોપિ તેનેવ સહ નિહીનપઞ્ઞો હોતિ. સોપિ હિ તં ''બાલો''તિ વદતિ. અથ તસ્સ વચનં અપ્પમાણં,

સો પન **સયમેવ વેદગૂ ચ ધીરો ચ હોતિ**. એવં સન્તે **ન કોચિ બાલો સમણેસુ અત્થિ**. સબ્બેપિ હિ તે અત્તનો ઇચ્છાય પણ્ડિતા.

વાચાયાતિ કથનેન. **વચનેના**તિ ભાસિતેન. **નિન્દિતકારણા**તિ ગરહહેતુના. **ગરહિતકારણા**તિ અવઞ્ઞાતહેતુના. **ઉપવદિતકારણા**તિ ઉપવાદહેતુના.

૧૨૬. અઞ્ઞં ઇતોતિ ગાથાય સમ્બન્ધો અત્થો ચ – ''અથ ચે સયં વેદગૂ હોતિ ધીરો. ન કોચિ બાલો સમણેસુ અત્થી''તિ એવઞ્હિ વુત્તેપિ સિયા કસ્સચિ ''કસ્મા''તિ. તત્થ વુચ્ચતે – યસ્મા **અઞ્ઞં ઇતો યાભિવદન્તિ ધમ્મં, અપરદ્ધા સુદ્ધિમકેવલી તે. એવમ્પિ તિત્થ્યા પુથુસો વદન્તિ**, યે ઇતો અઞ્ઞં દિટ્ઠિં અભિવદન્તિ, તે અપરદ્ધા વિરદ્ધા સુદ્ધિમગ્ગં, અકેવલિનો ચ તેતિ એવં પુથુતિત્થિયા યસ્મા વદન્તીતિ વુત્તં હોતિ. કસ્મા પનેવં વદન્તીતિ ચે? **સન્દિટ્ઠિરાગેન હિ તેભિરત્તા**, યસ્મા સકેન દિટ્ઠિરાગેન તે અભિરત્તાતિ વુત્તં હોતિ.

તે સુદ્ધિમગ્ગન્તિ તે અઞ્ઞતિત્થિયા અકિલિટ્ઠમગ્ગં. **વિસુદ્ધિમગ્ગ**ન્તિ નિદ્દોસમગ્ગં. **પરિસુદ્ધિમગ્ગ**ન્તિ સુક્કમગ્ગં. **વોદાતમગ્ગ**ન્તિ પણ્ડરમગ્ગં. **પરિયોદાતમગ્ગ**ન્તિ પભાવન્તમગ્ગં. **વિરદ્ધા**તિ વુત્તવિધિના મગ્ગેન વિરજ્ઝિત્વા ઠિતા. **અપરદ્ધા**તિ અપરજ્ઝિત્વા ઠિતા. **ખલિતા**તિ પરિહીના. **ગલિતા**તિ તતો ભટ્ઠા. **અઞ્ઞાયા**તિ અઞ્ઞાણેન. **અપરદ્ધા**તિ પરાજયમાપન્ના. અથ વા ''ઞાયાપરદ્ધા''તિપિ પાઠો. ઞાયેન મગ્ગેન વિરદ્ધાતિ અત્થો.

૧૨૭. એવં અભિરત્તા ચ – **ઇધેવ સુદ્ધિ**ન્તિ ગાથા. તત્થ **સકાયને**તિ સકમગ્ગે. **દળ્હં વદાના**તિ દળ્હવાદા.

થિરવાદાતિ સન્નિટ્ઠાનવાદા. **બલિકવાદા**તિ બલવન્તવાદા. **અવટ્ઠિતવાદા**તિ પતિટ્ઠહિત્વા કથિતવાદા.

૧૨૮. યે એવઞ્ચ દળ્હવાદા, તેસુ યો કોચિ તિત્થિયો સકાયને વાપિ દળ્હં વદાનો **કમેત્થ બાલોતિ પરં દહેય્ય**, સઙ્ખેપતો તત્થ સસ્સતુચ્છેદસઙ્ખાતે વિત્થારતો નત્થિકઇસ્સરકારકનિયતિઆદિભેદે સકે અયને ''ઇદમેવ સચ્ચ''ન્તિ દળ્હં વદાનો કં પરં એત્થ દિટ્ઠિગતે ''બાલો''તિ સહ ધમ્મેન પસ્સેય્ય, નનુ સબ્બોપિ તસ્સ મતેન પણ્ડિતો એવ સુપ્પટિપન્નો એવ ચ. એવં સન્તે **સયમેવ સો મેધગમાવહેય્ય, પરં વદં બાલમસુદ્ધિધમ્મં**. સોપિ પરં ''બાલો ચ અસુદ્ધિધમ્મો ચ અય''ન્તિ વદન્તો અત્તનાવ કલહં આવહેય્ય. કસ્મા? યસ્મા સબ્બોપિ તસ્સ મતેન પણ્ડિતોયેવ સુપ્પટિપન્નોયેવ ચ.

૧૨૯. એવં સબ્બથાપિ **વિનિચ્છયે ઠત્વા સયં પમાય, ઉદ્ધં સ લોકસ્મિં વિવાદમેતી**તિ દિટ્ઠિયા ઠત્વા સયઞ્ચ સત્થારાદિં મિનિત્વા સો ભિય્યો વિવાદમેતીતિ. એવં પન વિનિચ્છયેસુ આદીનવં ઞત્વા અરિયમગ્ગેન **હિત્વાન સબ્બાનિ વિનિચ્છયાનિ, ન મેધગં કુબ્બતિ જન્તુ લોકે**તિ અરહત્તનિકૂટેન દેસનં નિટ્ઠાપેસિ.

સયં પમાયાતિ અત્તના મિનિત્વા. **પમિનિત્વા**તિ પમાણં કત્વા. ''પવિનેત્વા''તિપિ પાઠો, તં ન સુન્દરં. **ઉદ્ધં વાદેન સદ્ધિ**ન્તિ અત્તનો ઉપરિ કથેન્તેન સહ. દેસનાપરિયોસાને પુરાભેદસુત્તે (મહાનિ॰ ૮૩) વુત્તસદિસો એવ અભિસમયો અહોસીતિ.

સદ્ધમ્મપ્પજ્જોતિકાય મહાનિદ્દેસટ્ઠકથાય

ચૂળબ્યૂહસુત્તનિદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૩. મહાબ્યૂહસુત્તનિદ્દેસવણ્ણના

૧૩૦. તેરસમે મહાબ્યૂહસુત્તનિદ્દેસે **યે કેચિમે દિટ્ઠિપરિબ્બસાના**તિ ઇદમ્પિ ‘‘કિં નુ ખો ઇમે દિટ્ઠિપરિબ્બસાના વિઞ્ઞૂનં સન્તિકા નિન્દમેવ લભન્તિ, ઉદાહુ પસંસમ્પી’’તિ ઉપ્પન્નચિત્તાનં એકચ્ચાનં દેવતાનં તમત્થં આવિકાતું પુરિમનયેનેવ નિમ્મિતબુદ્ધેન અત્તાનં પુચ્છાપેત્વા વુત્તં. તત્થ **અન્વાનયન્તી**તિ અનુ આનયન્તિ પુનપ્પુનં આહરન્તિ.

નિન્દમેવ અન્વેન્તીતિ ગરહમેવ ઉપગચ્છન્તિ.

૧૩૧. ઇદાનિ યસ્મા તે ‘‘ઇદમેવ સચ્ચ’’ન્તિ વદન્તાપિ દિટ્ઠિગતિકવાદિનો કદાચિ કત્થચિ પસંસમ્પિ લભન્તિ, યં એતં પસંસાસઙ્ખાતં વાદફલં, તં અપ્પં, રાગાદીનં સમાય સમત્થં ન હોતિ, કો પન વાદો દુતિયે નિન્દાફલે, તસ્મા એતમત્થં દસ્સેન્તો ઇમં તાવ વિસ્સજ્જનગાથં આહ ‘‘**અપ્પઞ્હિ એતં ન અલં સમાય, દુવે વિવાદસ્સ ફલાનિ બ્રૂમી**’’તિ. તત્થ **દુવે વિવાદસ્સ ફલાની**તિ નિન્દા ચ પસંસા ચ જયપરાજયાદીનિ વા તંસભાગાનિ. **એતમ્પિ દિસ્વા**તિ ‘‘નિન્દા અનિટ્ઠા એવ, પસંસા નાલં સમાયા’’તિ એતમ્પિ વિવાદફલે આદીનવં દિસ્વા. **ખેમાભિપસ્સં અવિવાદભૂમિ**ન્તિ અવિવાદભૂમિં નિબ્બાનં ખેમન્તિ પસ્સમાનો.

અપ્પકન્તિ મન્દં. **પરિત્તક**ન્તિ થોકં. **ઓમક**ન્તિ હેટ્ઠિમકં. **લામક**ન્તિ પાપકં. **સમાયા**તિ રાગાદીનં સમનત્થાય. **ઉપસમાયા**તિ ઉપરૂપરિ સમનત્થાય. **વૂપસમાયા**તિ સન્નિસીદાપનત્થાય. **નિબ્બાનાયા**તિ અમતમહાનિબ્બાનત્થાય. **પટિનિસ્સગ્ગાયા**તિ મગ્ગેન કિલેસાનં નિસ્સજ્જનત્થાય. **પટિપસ્સદ્ધિયા**તિ ફલેન પટિપસ્સદ્ધાનં અનુપ્પજ્જનત્થાય નાલં.

૧૩૨. એવઞ્હિ અવિવાદમાનો – **યા કાચિમા**તિ ગાથા. તત્થ **સમ્મુતિયો**તિ દિટ્ઠિયો. **પુથુજ્જા**તિ પુથુજ્જનસમ્ભવા. **સો ઉપયં કિમેય્યા**તિ સો ઉપગન્તબ્બટ્ઠેન ઉપયં રૂપાદીસુ એકમ્પિ ધમ્મં કિં ઉપેય્ય, કેન વા કારણેન ઉપેય્ય. **દિટ્ઠે સુતે ખન્તિમકુબ્બમાનો**તિ દિટ્ઠસુતસુદ્ધીસુ પેમં અકરોન્તો.

પુથુજ્જનેહિ જનિતાતિ પુથુજ્જનેહિ ઉપ્પાદિતા. **સમ્મુતિયો**તિ દિટ્ઠિયો. **પુથુ નાનાજનેહિ જનિતા વા**તિ અનેકવિધેહિ દિટ્ઠિગતિકેહિ ઉપ્પાદિતા વા. **નેતી**તિ ન એતિ. **ન ઉપેતી**તિ સમીપં ન એતિ. **ન ઉપગચ્છતી**તિ નિવત્તતિ. **નાભિનિવિસતી**તિ પવિસિત્વા નપ્પતિટ્ઠતિ.

૧૩૩. ઇતો બાહિરા પન – **સીલુત્તમા**તિ ગાથા તસ્સત્થો – સીલંયેવ ‘‘ઉત્તમ’’ન્તિ મઞ્ઞમાના **સીલુત્તમા**તિ એકે ભોન્તો સંયમમત્તેન **સુદ્ધિં** વદન્તિ, હત્થિવતાદિઞ્ચ **વતં સમાદાય ઉપટ્ઠિતાસે.** ઇધેવ દિટ્ઠિયં **અસ્સ** સત્થુનો **સુદ્ધિં ભવૂપનીતા** ભવજ્ઝોસિતા સમાના વદન્તિ, અપિ ચ તે **કુસલાવદાના** ‘‘કુસલા મય’’ન્તિ એવંવાદા.

૧૩૪. એવં સીલુત્તમેસુ ચ તેસુ તથા પટિપન્નો યો કોચિ – **સચે ચુતો**તિ ગાથા. તસ્સત્થો – **સચે** તતો **સીલવતતો** પરવિચ્છિન્દનેન વા અનભિસમ્ભુણન્તો વા **ચુતો હોતિ**, સો તં સીલબ્બતકમ્મં પુઞ્ઞાભિસઙ્ખારાદિકમ્મં વા **વિરાધયિત્વા વેધતી**. ન કેવલઞ્ચ વેધતિ , અપિ ચ ખો તં સીલબ્બતસુદ્ધિં **પજપ્પતી** ચ વિપ્પલપતિ ચ **પત્થયતી** ચ. કિમિવ? **સત્થાવ હીનો પવસં ઘરમ્હા**, ઘરમ્હા પવસન્તો સત્થતો હીનો યથા તં ઘરં વા સત્થં વા પત્થયતીતિ.

પરવિચ્છિન્દનાય વાતિ પરેન વારિયમાનો વા. **અનભિસમ્ભુણન્તો** વાતિ તં પટિપત્તિં અસમ્પાદેન્તો વા.

અઞ્ઞાય અપરદ્ધોતિ નિબ્બાનેન પરિહીનો મગ્ગતો વા. **તં વા સત્થં અનુબન્ધતી**તિ તં વા સત્થં સબ્બત્થ પચ્છતો ગચ્છતિ.

૧૩૫. એવં પન સીલુત્તમાનં પવેધનકારણં અરિયસાવકો **સીલબ્બતં વાપિ પહાય સબ્બ**ન્તિ ગાથા. તત્થ **સાવજ્જાનવજ્જ**ન્તિ સબ્બાકુસલં લોકિયકુસલઞ્ચ. **એતં સુદ્ધિં અસુદ્ધિન્તિ અપત્થયાનો**તિ પઞ્ચકામગુણાદિભેદં સુદ્ધિં અકુસલાદિભેદં અસુદ્ધિઞ્ચ અપત્થયમાનો. **વિરતો ચરે**તિ સુદ્ધિયા અસુદ્ધિયા ચ વિરતો ચરેય્ય. **સન્તિ મનુગ્ગહાયા**તિ દિટ્ઠિં અગ્ગહેત્વા.

કણ્હં કણ્હવિપાકન્તિ અકુસલકમ્મં અકુસલવિપાકદાયકં. **સુક્કં સુક્કવિપાક**ન્તિ લોકિયકુસલં અત્તના સદિસં સુક્કવિપાકદાયકં.

નિયામાવક્કન્તિન્તિ મગ્ગપવિસનં. **સેક્ખા**તિ સત્ત સેક્ખા. **અગ્ગધમ્મ**ન્તિ ઉત્તમધમ્મં, અરહત્તફલં.

૧૩૬. એવં ઇતો બાહિરકે સીલુત્તમે સંયમેન વિસુદ્ધિવાદે તેસઞ્ચ વિપાકં સીલબ્બતપહાયિનો અરહતો ચ પટિપત્તિં દસ્સેત્વા ઇદાનિ અઞ્ઞથાપિ સુદ્ધિવાદે બાહિરકે દસ્સેન્તો "**તમૂપનિસ્સાયા**"તિ ગાથમાહ. તસ્સત્થો – સન્તઞ્ઞેપિ સમણબ્રાહ્મણા, તે **જિગુચ્છિતં** અમરન્તપં વા દિટ્ઠસુદ્ધિઆદીસુ વા અઞ્ઞતરઞ્ઞતરં **ઉપનિસ્સાય**અકિરિયદિટ્ઠિયા વા **ઉદ્ધંસરા** હુત્વા **ભવાભવેસુ અવીતતણ્હા સુદ્ધિ'મનુત્થુનન્તિ** વદન્તિ કથેન્તીતિ.

તપોજિગુચ્છવાદાતિ કાયપીળનાદિતપેન પાપહિરીયનવાદા. **તપોજિગુચ્છસારા**તિ તેનેવ તપેન હિરીયનસારવન્તો. **ઉદ્ધંસરાવાદા**તિ સંસારેન સુદ્ધિં કથયન્તા.

૧૩૭. એવં તેસં અવીતતણ્હાનં સુદ્ધિં અનુત્થુનન્તાનં યોપિ સુદ્ધિપ્પત્તમેવ અત્તાનં મઞ્ઞેય્ય, તસ્સાપિ અવીતતણ્હત્તા ભવાભવેસુ તં તં વત્થું **પત્થયમાનસ્સ હિ જપ્પિતાનિ** પુનપ્પુનં હોન્તિયેવાતિ અધિપ્પાયો. તણ્હા હિ આસેવિતા તણ્હં વડ્ઢયતેવ, ન કેવલઞ્ચ જપ્પિતાનિ, **પવેધિતં વાપિ પકપ્પિતેસુ**, તણ્હાદિટ્ઠીહિ યસ્સ પકપ્પિતેસુ વત્થૂસુ પવેધિતમ્પિ હોતીતિ વુત્તં હોતિ. ભવાભવેસુ પન વીતતણ્હત્તા આયતિં **ચુતૂપપાતો ઇધ યસ્સ નત્થિ, સ કેન વેધેય્ય કુહિં વ જપ્પે**તિ અયમેતિસ્સા ગાથાય સમ્બન્ધો.

આગમનન્તિ પુન આગમનં. **ગમન**ન્તિ ઇતો અઞ્ઞત્થ ગમનં . **ગમનાગમન**ન્તિ ઇતો ગન્ત્વા પુન નિવત્તનં. **કાલ**ન્તિ મરણં. **ગતી**તિ ગમનવસેન ગતિયા ગન્તબ્બં.

૧૩૮. યમાહુ ધમ્મન્તિ પુચ્છાગાથા.

૧૩૯. ઇદાનિ યસ્મા એકોપિ એત્થ વાદો સચ્ચો નત્થિ, કેવલં દિટ્ઠિમત્તકેન હિ તે વદન્તિ, તસ્મા તમત્થં દસ્સેન્તો "**સકં હી**"તિ ઇમં તાવ વિસ્સજ્જનગાથમાહ. તત્થ **સમ્મુતિ**ન્તિ દિટ્ઠિં. **અનોમ**ન્તિ અનૂનં.

૧૪૦. એવમેતેસુ સકં ધમ્મં પરિપુણ્ણં બ્રૂવન્તેસુ અઞ્ઞસ્સ ધમ્મં પન હીનન્તિ વદન્તેસુ યસ્સ કસ્સચિ – **પરસ્સ ચે વમ્ભયિતેન હીનો**તિ ગાથા. તસ્સત્થો – યદિ **પરસ્સ** નિન્દિતકારણા **હીનો** ભવેય્ય, **ન કોચિ ધમ્મેસુ**

વિસેસિ અઞ્ઞો ભવેય્ય. કિંકારણા? **પુથૂ હિ અઞ્ઞસ્સ વદન્તિ ધમ્મં નિહીનતો** સબ્બેવ તે **સમ્હિ દળ્હં વદાના**સકધમ્મે દળ્હવાદા એવ.

વમ્ભયિતકારણાતિ ધંસિતકારણા. **ગરહિતકારણા**તિ લામકકતકારણા. **ઉપવદિતકારણા**તિ અક્કોસિતકારણા. **સકાયન**ન્તિ સકમગ્ગં.

૧૪૧. કિઞ્ચ ભિય્યો – **સદ્ધમ્મપૂજા**તિ ગાથા. તસ્સત્થો – તે ચ તિત્થિયા **યથા પસંસન્તિ સકાયનાનિ, સદ્ધમ્મપૂજાપિ નેસં તથેવ** વત્તતિ. તે હિ અતિવિય સત્થારાદીનિ સક્કરોન્તિ. તત્થ યદિ તે પમાણા સિયું, એવં સન્તે **સબ્બેવ વાદા તથિયા ભવેય્યું**. કિંકારણા ? **સુદ્ધી હિ નેસં પચ્ચત્તમેવ**. ન સા અઞ્ઞત્થ સિજ્ઝતિ, નાપિ પરમત્થતો. અત્તનિ દિટ્ઠિગાહમત્તમેવ હિ તં તેસં પરપચ્ચયનેય્યબુદ્ધીનં. **પચ્ચત્તમેવા**તિ પાટેક્કમેવ.

૧૪૨. યો પન વિપરીતતો બાહિતપાપત્તા બ્રાહ્મણો, તસ્સ **ન બ્રાહ્મણસ્સ પરનેય્યમત્થી**તિ ગાથા. તસ્સત્થો – **બ્રાહ્મણસ્સ** હિ ''સબ્બે સઙ્ખારા અનિચ્ચા''તિઆદિના નયેન સુદિટ્ઠત્તા પરેન નેતબ્બં ઞાણં નત્થિ. દિટ્ઠિ**ધમ્મેસુ** ''ઇદમેવ સચ્ચ''ન્તિ નિચ્છિનિત્વા **સુમગ્ગહીત**મ્પિ નત્થિ. તંકારણા સો દિટ્ઠિકલહાનિ અતિક્કન્તો, **ન હિ** સો **સેટ્ઠતો પસ્સતિ ધમ્મમઞ્ઞં** અઞ્ઞત્ર સતિપટ્ઠાનાદીહિ.

ન પરનેય્યોતિ પરેન નેતબ્બો જાનાપેતબ્બો ન હોતિ. **ન પરપત્તિયો ન પરપચ્ચયો**તિ પરેસં પચ્ચેતબ્બો ન હોતિ. **ન પરપટિબદ્ધગૂ**તિ પરેસં પટિબદ્ધગમનો ન હોતિ.

૧૪૩. જાનામીતિ ગાથાય સમ્બન્ધો અત્થો ચ – એવં તાવ પરમત્થબ્રાહ્મણો ન હિ સેટ્ઠતો પસ્સતિ ધમ્મમઞ્ઞં, અઞ્ઞે પન તિત્થિયા પરચિત્તઞાણાદીહિ જાનન્તાપિ પસ્સન્તાપિ **''જાનામિ પસ્સામિ તથેવ એત''**ન્તિ એવં વદન્તાપિ ચ **દિટ્ઠિયા સુદ્ધિં પચ્ચેન્તિ**. કસ્મા? યસ્મા તેસુ એકોપિ અદક્ખિ ચે અદ્દસ ચેપિ **તેન** પરચિત્તઞાણાદિના યથાભૂતમત્થં, **કિઞ્હિ તુમસ્સ તેન** તસ્સ તેન દસ્સનેન કિં કતં, કિં દુક્ખપરિઞ્ઞા સાધિતા, ઉદાહુ સમુદયપ્પહાનાદીનં અઞ્ઞતરં, યતો સબ્બથાપિ અતિક્કમિત્વા અરિયમગ્ગં તે તિત્થિયા અઞ્ઞેનેવ **વદન્તિ સુદ્ધિં**, અતિક્કમિત્વા વા તે તિત્થિયે બુદ્ધાદયો અઞ્ઞેનેવ વદન્તિ સુદ્ધિન્તિ.

૧૪૪. પસ્સં નરોતિ ગાથાય સમ્બન્ધો અત્થો ચ – કિઞ્ચ ભિય્યો? ય્વાયં પરચિત્તઞાણાદીહિ અદ્દક્ખિ, સો **પસ્સં નરો દક્ખતિ નામરૂપં**, ન તતો પરં, **દિસ્વાન વા ઞસ્સતિ તાનિમેવ** નામરૂપાનિ નિચ્ચતો સુખતો વા, ન અઞ્ઞથા; સો એવં પસ્સન્તો **કામં બહું પસ્સતુ અપ્પકં વા** નામરૂપં નિચ્ચતો સુખતો ચ અથસ્સ એવરૂપેન દસ્સનેન **ન હિ તેન સુદ્ધિં કુસલા વદન્તિ**.

૧૪૫. નિવિસ્સવાદીતિ ગાથાય સમ્બન્ધો અત્થો ચ – તેન ચ દસ્સનેન સુદ્ધિયા અસતિયાપિ યો ''જાનામિ પસ્સામિ તથેવ એત''ન્તિ એવં નિવિસ્સવાદી, એતં વા દસ્સનં પટિચ્ચ દિટ્ઠિયા સુદ્ધિં પચ્ચેન્તો ''ઇદમેવ સચ્ચ''ન્તિ એવં નિવિસ્સવાદી, સો **સુબ્બિનયો** ન હોતિ તં તથા **પકપ્પિતં** અભિસઙ્ખતં **દિટ્ઠિં પુરક્ખરાનો**. સો હિ **યં** સત્થારાદિં **નિસ્સિતો, તત્થેવ સુભં વદાનો સુદ્ધિં વદો**, ''પરિસુદ્ધિવાદો પરિસુદ્ધિદસ્સનો વા અહ''ન્તિ અત્તાનં મઞ્ઞમાનો **તત્થ તથદ્દસા સો**, તત્થ સકાય દિટ્ઠિયા અવિપરીતમેવ સો અદ્દસ. યથા સા દિટ્ઠિ પવત્તતિ, તથેવ તં અદ્દસ, ન અઞ્ઞથા પસ્સિતું ઇચ્છતીતિ અધિપ્પાયો.

નિવિસ્સવાદીતિ પતિટ્ઠહિત્વા કથેન્તો. **દુબ્બિનયો**તિ વિનેતું દુક્ખો. **દુપ્પઞ્ઞાપયો**તિ ઞાપેતું ચિત્તેન લબ્ભાપેતું દુક્ખો. **દુન્નિજ્ઝાપયો**તિ ચિત્તેન વીમંસિત્વા ગહણત્થં પુનપ્પુનં નિજ્ઝાપયિતું દુક્ખો. **દુપ્પેક્ખાપયો**તિ ઇક્ખાપયિતું દુક્ખો. **દુપ્પસાદયો**તિ ચિત્તે પસાદં ઉપ્પાદેતું દુક્ખો.

અપ્પસ્સીતિ ઞાણેન પટિવેધં પાપુણિ. **પટિવિજ્ઝી**તિ ચિત્તેન અવબોધં પાપુણિ.

૧૪૬. એવં પકપ્પિતં દિટ્ઠિં પુરક્ખરાનેસુ તિત્થિયેસુ – **ન બ્રાહ્મણો કપ્પમુપેતિ સઙ્ખા**તિ ગાથા. તત્થ **સઙ્ખા**તિ સઙ્ખાય, જાનિત્વાતિ અત્થો. **નપિ ઞાણબન્ધૂ**તિ સમાપત્તિઞાણાદિના અકતતણ્હાદિટ્ઠિબન્ધુ. તત્થ વિગ્ગહો – નાપિ અસ્સ ઞાણેન કતો બન્ધુ અત્થીતિ નપિ ઞાણબન્ધુ. **સમ્મુતિયો**તિ દિટ્ઠિસમ્મુતિયો. **પુથુજ્જા**તિ પુથુજ્જનસમ્ભવા. **ઉગ્ગહણન્તિ મઞ્ઞે**તિ ઉગ્ગહણન્તિ અઞ્ઞે, અઞ્ઞે તા સમ્મુતિયો ઉગ્ગણ્હન્તીતિ વુત્તં હોતિ.

ઉપેક્ખતીતિ ઉપપત્તિતો અપક્ખપતિતો હુત્વા પસ્સતિ.

૧૪૭. કિઞ્ચ ભિય્યો – **વિસ્સજ્જ ગન્થાની**તિ ગાથા. તત્થ **અનુગ્ગહો**તિ ઉગ્ગહણવિરહિતો, સોપિ નાસ્સ ઉગ્ગહોતિ અનુગ્ગહો. ન વા ઉગ્ગણ્હાતીતિ અનુગ્ગહો.

ગન્થે વોસ્સજ્જિત્વાતિ અભિજ્ઝાદિકે ગન્થે ચજિત્વા. **વિસ્સજ્જા**તિ પુન અનાદિયનવસેન જહિત્વા. **ગધિતે**તિ ઘટિતે. **ગન્થિતે**તિ સુત્તેન સઙ્ગહિતે વિય ગન્થિતે. **બન્ધે**તિ સુટ્ઠુ બન્ધે. **વિબન્ધે**તિ વિવિધા બન્ધે. **પલિબુદ્ધે**તિ સમન્તતો બન્ધનેન બન્ધે. **બન્ધને**તિ કિલેસબન્ધને. **ફોટયિત્વા**તિ પપ્ફોટેત્વા. **સચ્ચં વિસ્સજ્જં કરોન્તી**તિ વિસઙ્ખરિત્વા અપરિભોગં કરોન્તિ. **વિકોપેન્તી**તિ ચુણ્ણવિચુણ્ણં કરોન્તિ.

૧૪૮. કિઞ્ચ ભિય્યો – સો એવરૂપો – **પુબ્બાસવે**તિ ગાથા. તત્થ **પુબ્બાસવે**તિ અતીતરૂપાદીનિ આરબ્ભ ઉપ્પજ્જનધમ્મકિલેસે . **નવે**તિ પચ્ચુપ્પન્નરૂપાદીનિ આરબ્ભ ઉપ્પજ્જનધમ્મે. **ન છન્દગૂ**તિ છન્દાદિવસેન ન ગચ્છતિ. **અનત્તગરહી**તિ કતાકતવસેન અત્તાનં અગરહન્તો.

૧૪૯. એવં અનત્તગરહી ચ – **સ સબ્બધમ્મેસૂ**તિ ગાથા. તત્થ **સબ્બધમ્મેસૂ**તિ દ્વાસટ્ઠિદિટ્ઠિધમ્મેસુ ''યં કિઞ્ચિ દિટ્ઠં વા''તિ એવંપભેદેસુ. **પન્નભારો**તિ પતિતભારો. ન કપ્પેતીતિ **ન કપ્પિયો**, દુવિધમ્પિ કપ્પં ન કરોતીતિ અત્થો. **નૂપરતો**તિ પુથુજ્જનકલ્યાણકસેક્ખા વિય ઉપરતિસમઙ્ગીપિ નો હોતિ. **ન પત્થિયો**તિ નિત્તણ્હો. તણ્હા હિ પત્થયતીતિ પત્થિયા, નાસ્સ પત્થિયાતિ ન પત્થિયો. ઇતો પરઞ્ચ હેટ્ઠા ચ તત્થ તત્થ વુત્તનયત્તા ઉત્તાનત્થમેવ. એવં અરહત્તનિકૂટેનેવ દેસનં નિટ્ઠાપેસિ, દેસનાપરિયોસાને પુરાભેદસુત્તે (મહાનિ॰ ૮૩) વુત્તસદિસો એવ અભિસમયો અહોસીતિ.

સદ્ધમ્મપ્પજ્જોતિકાય મહાનિદ્દેસટ્ઠકથાય

મહાબ્યૂહસુત્તનિદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૪. તુવટકસુત્તનિદ્દેસવણ્ણના

૧૫૦. ચુદ્દસમે તુવટકસુત્તનિદ્દેસે **પુચ્છામિ તન્તિ** ઇદમ્પિ તસ્મિંયેવ મહાસમયે ''કા નુ ખો અરહત્તપ્પત્તિયા પટિપત્તી''તિ ઉપ્પન્નચિત્તાનં એકચ્ચાનં દેવતાનં તમત્થં પકાસેતું પુરિમનયેનેવ નિમ્મિતબુદ્ધેન અત્તાનં પુચ્છાપેત્વા વુત્તં.

તત્થ આદિપુચ્છાગાથાય તાવ **પુચ્છામી**તિ એત્થ અદિટ્ઠજોતનાદિવસેન પુચ્છા વિભજિતા. **આદિચ્ચબન્ધૂ**તિ આદિચ્ચસ્સ ગોત્તબન્ધુ. **વિવેકં સન્તિપદઞ્ચા**તિ વિવેકઞ્ચ સન્તિપદઞ્ચ. **કથં દિસ્વા**તિ કેન કારણેન દિસ્વા, કથં પવત્તદસ્સનો હુત્વાતિ વુત્તં હોતિ.

તિસ્સો પુચ્છાતિ ગણનપરિચ્છેદો. **અદિટ્ઠજોતના**તિ યં ન દિટ્ઠં ન પટિવિદ્ધં, તસ્સ પાકટકરણત્થાય પુચ્છા. **દિટ્ઠસંસન્દના**તિ યં ઞાણચક્ખુના દિટ્ઠં, તસ્સ ઘટનત્થાય. **વિમતિચ્છેદના**તિ યા કઙ્ખા, તસ્સાચ્છેદનત્થં. **પકતિયા લક્ખણં અઞ્ઞાતન્તિ** ધમ્માનં તથલક્ખણં પકતિયા ન ઞાતં. **અદિટ્ઠન્તિ** ન દિટ્ઠં. ''ન નિટ્ઠ''ન્તિપિ પાઠો. **અતુલિતન્તિ** તુલાય તુલિતં વિય ન તુલિતં. **અતીરિતન્તિ** તીરણાય ન તીરિતં. **અવિભૂતન્તિ** ન પાકટં. **અવિભાવિતન્તિ** પઞ્ઞાય ન વડ્ઢિતં. **તસ્સ ઞાણાયા**તિ તસ્સ ધમ્મસ્સ લક્ખણજાનનત્થાય. **દસ્સનાયા**તિ દસ્સનત્થાય. **તુલનાયા**તિ તુલનત્થાય. **તીરણાયા**તિ તીરણત્થાય. **વિભાવનાયા**તિ વિભાગકરણત્થાય. **અઞ્ઞેહિ પણ્ડિતેહી**તિ અઞ્ઞેહિ બુદ્ધિસમ્પન્નેહિ. **સંસયપક્ખન્દો**તિ સન્દેહં પવિટ્ઠો.

મનુસ્સપુચ્છાતિ મનુસ્સાનં પુચ્છા. **અમનુસ્સપુચ્છા**તિ નાગસુપણ્ણાદીનં પુચ્છા. **ગહટ્ઠા**તિ અવસેસગહટ્ઠા. **પબ્બજિતા**તિ લિઙ્ગવસેન વુત્તા. **નાગા**તિ સુફસ્સાદયો નાગા. **સુપણ્ણા**તિ સુપણ્ણસંયુત્તવસેન (સં॰ નિ॰ ૩.૩૯૨ આદયો). **યક્ખા**તિ યક્ખસંયુત્તવસેન (સં॰ નિ॰ ૧૦.૨૩૫ આદયો) ચ વેદિતબ્બા . **અસુરા**તિ પહારાદાદયો. **ગન્ધબ્બા**તિ પઞ્ચસિખગન્ધબ્બપુત્તાદયો . **મહારાજાનો**તિ ચત્તારો મહારાજાનો. **અહીનિન્દ્રિયન્તિ** સણ્ઠાનવસેન અવિકલિન્દ્રિયં. **સો નિમ્મિતો**તિ સો ભગવતા નિમ્મિતો બુદ્ધો.

વોદાનત્થપુચ્છાતિ વિસેસધમ્મપુચ્છા. **અતીતપુચ્છા**તિ અતીતે ધમ્મે આરબ્ભ પુચ્છા. **અનાગતાદી**સુપિ એસેવ નયો. **કુસલપુચ્છા**તિ અનવજ્જધમ્મપુચ્છા. **અકુસલપુચ્છા**તિ સાવજ્જધમ્મપુચ્છા. **અબ્યાકતપુચ્છા**તિ તદુભયવિપરીતધમ્મપુચ્છા.

અજ્ઝેસામિ તન્તિ તં આણાપેમિ. **કથયસ્સુ મે**તિ મય્હં કથેહિ. **ગોત્તઞાતકો**તિ ગોત્તેન ઞાતકો. **ગોત્તબન્ધૂ**તિ ગોત્તજ્ઝત્તિકો. **એકેનાકારેના**તિ એકેન કોટ્ઠાસેન.

સન્તિપદન્તિ સન્તિસઙ્ખાતં નિબ્બાનપદં. **યે ધમ્મા સન્તાધિગમાયા**તિ યે સતિપટ્ઠાનાદયો ધમ્મા નિબ્બાનપટિલાભત્થાય. **સન્તિફુસનાયા**તિ ઞાણફસ્સેન નિબ્બાનફુસનત્થાય. **સચ્છિકિરિયાયા**તિ પચ્ચક્ખકરણત્થાય. **મહન્તં સીલક્ખન્ધન્તિ** મહન્તં સીલરાસિં. **સમાધિક્ખન્ધાદી**સુપિ એસેવ નયો. સીલક્ખન્ધાદયો લોકિયલોકુત્તરા, વિમુત્તિઞાણદસ્સનં લોકિયમેવ.

તમોકાયસ્સ પદાલનન્તિ અવિજ્જારાસિસ્સ વિદ્ધંસનં. **વિપલ્લાસસ્સ ભેદનન્તિ** ચતુબ્બિધવિપલ્લાસસ્સ ભેદનં. **તણ્હાસલ્લસ્સ અબ્બુહનન્તિ** તણ્હાકણ્ટકસ્સ લુઞ્ચનં. **અભિસઙ્ખારસ્સ વૂપસમન્તિ** પુઞ્ઞાદિઅભિસઙ્ખારસ્સ

નિબ્બાપનં. **ભારસ્સ નિક્ખેપન**ન્તિ પઞ્ચક્ખન્ધભારસ્સ ઠપનં. **સંસારવટ્ટસ્સ ઉપચ્છેદન**ન્તિ સંસારપવત્તસ્સ છેદનં. **સન્તાપસ્સ નિબ્બાપન**ન્તિ કિલેસસન્તાપસ્સ નિબ્બુતિ. **પરિળાહસ્સ પટિપસ્સદ્ધિ**ન્તિ કિલેસદરથસ્સ સન્નિસીદનં. **દેવદેવો**તિ દેવાનં અતિદેવો.

૧૫૧. અથ ભગવા યસ્મા યથા પસ્સન્તો કિલેસે ઉપરુન્ધતિ, તથા દિસ્વા તથા પવત્તદસ્સનો હુત્વા પરિનિબ્બાતિ, તસ્મા તમત્થં આવિકરોન્તો નાનપ્પકારેન તં દેવપરિસં કિલેસપ્પહાને નિયોજેન્તો ''**મૂલં પપઞ્ચસઙ્ખાયા**''તિ આરભિત્વા પઞ્ચ ગાથા અભાસિ.

તત્થ આદિગાથાય તાવ સઙ્ખેપત્થો – **પપઞ્ચસઙ્ખા**તિ પપઞ્ચાતિ સઙ્ખાતત્તા પપઞ્ચા એવ પપઞ્ચસઙ્ખા. તસ્સા અવિજ્જાદયો કિલેસા મૂલં, તં પપઞ્ચસઙ્ખાય મૂલં **અસ્મી**તિ પવત્તમાનઞ્ચ સબ્બં મન્તાય **ઉપરુન્ધે**. **યા કાચિ અજ્ઝત્તં તણ્હા** ઉપ્પજ્જેય્યું. **તાસં વિનયાય** પહાનાય **સદા સતો સિક્ખે** ઉપટ્ઠિતસ્સતિ હુત્વા સિક્ખેય્યાતિ.

અજ્ઝત્તસમુટ્ઠાના વાતિ ચિત્તે ઉપ્પન્ના વા. **પુરેભત્ત**ન્તિ દિવાભત્તતો પુરેકાલં. અચ્ચન્તસંયોગત્થે ઉપયોગવચનં, અત્થતો પન ભુમ્મમેવ પુરેભત્તેતિ, એસ નયો પચ્છાભત્તાદીસુ. **પચ્છાભત્ત**ન્તિ દિવાભત્તતો પચ્છાકાલં. **પુરિમં યામ**ન્તિ રત્તિયા પઠમકોટ્ઠાસં. **મજ્ઝિમં યામ**ન્તિ રત્તિયા દુતિયકોટ્ઠાસં. **પચ્છિમં યામ**ન્તિ રત્તિયા તતિયકોટ્ઠાસં. **કાળે**તિ કાળપક્ખે. **જુણ્હે**તિ સુક્કપક્ખે. **વસ્સે**તિ ચત્તારો વસ્સાનમાસે. **હેમન્તે**તિ ચત્તારો હેમન્તમાસે. **ગિમ્હે**તિ ચત્તારો ગિમ્હાનમાસે. **પુરિમે વયોખન્ધે**તિ પઠમે વયોકોટ્ઠાસે, પઠમવયેતિ અત્થો. તીસુ ચ વયેસુ વસ્સસતાયુકસ્સ પુરિસસ્સ એકેકસ્મિં વયે ચતુમાસાધિકાનિ તેત્તિંસ વસ્સાનિ હોન્તિ.

૧૫૨. એવં પઠમગાથાય તાવ તીહિ સિક્ખાહિ યુત્તં દેસનં અરહત્તનિકૂટેન દેસેત્વા પુન માનપ્પહાનવસેન દેસેતું ''**યં કિઞ્ચી**''તિ ગાથમાહ. તત્થ **યં કિઞ્ચિ ધમ્મમભિજઞ્ઞા અજ્ઝત્ત**ન્તિ યં કિઞ્ચિ ઉચ્ચાકુલીનતાદિકં અત્તનો ગુણં જાનેય્ય. **અથ વાપિ બહિદ્ધા**તિ અથ વા બહિદ્ધાપિ આચરિયુપજ્ઝાયાનં વા ગુણં જાનેય્ય. **ન તેન થામં કુબ્બેથા**તિ તેન ગુણેન માનં ન કરેય્ય.

સતાનન્તિ સન્તગુણવન્તાનં. **સન્તાન**ન્તિ નિબ્બુતસન્તાનં. **ન વુત્તા**તિ ન કથિતા. **નપ્પવુત્તા**તિ ન વિસ્સજ્જિતા.

૧૫૩. ઇદાનિસ્સ અકરણવિધિં દસ્સેન્તો ''**સેય્યો ન તેના**''તિ ગાથમાહ. તસ્સત્થો – **તેન** ચ માનેન ''સેય્યોહ''ન્તિ વા ''નીચોહ''ન્તિ વા ''સરિક્ખોહ''ન્તિ વાપિ **ન મઞ્ઞેય્ય**. તેહિ ચ ઉચ્ચાકુલીનતાદીહિ ગુણેહિ **ફુટ્ઠો અનેકરૂપેહિ** ''અહં ઉચ્ચા કુલા પબ્બજિતો''તિઆદિના નયેન અત્તાનં વિકપ્પેન્તો ન તિટ્ઠેય્યાતિ.

૧૫૪. એવં માનપ્પહાનવસેનપિ દેસેત્વા ઇદાનિ સબ્બકિલેસૂપસમવસેન દેસેતું ''**અજ્ઝત્તમેવા**''તિ ગાથમાહ. તત્થ **અજ્ઝત્તમેવુપસમે**તિ અત્તનિ એવ રાગાદિસબ્બકિલેસે ઉપસમેય્ય. **ન અઞ્ઞતો ભિક્ખુ સન્તિમેસેય્યા**તિ ઠપેત્વા ચ સતિપટ્ઠાનાદીનિ અઞ્ઞેન ઉપાયેન સન્તિં ન પરિયેસેય્ય. **કુતો નિરત્તા વા**તિ નિરત્તા કુતોયેવ.

ન એસેય્યાતિ સીલબ્બતાદીહિ ન મગ્ગેય્ય. **ન ગવેસેય્યા**તિ ન ઓલોકેય્ય. **ન પરિયેસેય્યા**તિ પુનપ્પુનં ન ઇક્ખેય્ય.

૧૫૫. ઇદાનિ અજ્ઝત્તં ઉપસન્તસ્સ ખીણાસવસ્સ તાદિભાવં દસ્સેન્તો ‘‘**મજ્ઝે યથા**’’તિ ગાથમાહ. તસ્સત્થો – **યથા** મહા**સમુદ્દસ્સ** ઉપરિહેટ્ઠિમભાગાનં વેમજ્ઝસઙ્ખાતે ચતુયોજનસહસ્સપ્પમાણે **મજ્ઝે** પબ્બતન્તરે ઠિતસ્સ વા મજ્ઝે સમુદ્દસ્સ **ઊમિ નો જાયતિ, ઠિતો**વ સો **હોતિ** અવિકમ્પમાનો, **એવં** અનેજો ખીણાસવો લાભાદીસુ **ઠિતો** અસ્સ અવિકમ્પમાનો, સો તાદિસો રાગાદિ**ઉસ્સદં ભિક્ખુ ન કરેય્ય કુહિઞ્ચી**તિ.

ઉબ્બેધેનાતિ હેટ્ઠાભાગેન. **ગમ્ભીરો**તિ ઉદકપિટ્ઠિતો પટ્ઠાય **ચતુરાસીતિયોજનસહસ્સાનિ** ગમ્ભીરો. ‘‘ઉબ્બેધો’’તિપિ પાઠો, તં ન સુન્દરં. **હેટ્ઠા**તિ અન્તોઉદકં. **ઉપરી**તિ ઉદ્ધંઉદકં. **મજ્ઝે**તિ વેમજ્ઝે. **ન કમ્પતી**તિ ઠિતટ્ઠાનતો ન ચલતિ. **ન વિકમ્પતી**તિ ઇતો ચિતો ચ ન ચલતિ. **ન ચલતી**તિ નિચ્ચલં હોતિ. **ન વેધતી**તિ ન ફન્દતિ. **નપ્પવેધતી**તિ ન પરિવત્તતિ. **ન સમ્પવેધતી**તિ ન પરિબ્ભમતિ. **અનેરિતો**તિ ન એરિતો. **અઘટ્ટિતો**તિ અક્ખોભો. **અચલિતો**તિ ન કમ્પિતો. **અલુળિતો**તિ ન કલલીભૂતો. **તત્ર ઊમિ નો જાયતી**તિ તસ્મિં ઠાને વીચિ ન ઉપ્પજ્જતિ.

સત્તન્નં પબ્બતાનં અન્તરિકાસૂતિ યુગન્ધરાદીનં સત્તન્નં પબ્બતાનં અન્તરન્તરા. **સીદન્તરા**તિ અન્તમસો સિમ્બલીતૂલમ્પિ તેસુ પતિતપતિતં સીદતીતિ સીદા, પબ્બતન્તરે જાતત્તા અન્તરા. ‘‘અન્તરસીદા’’તિપિ પાઠો.

૧૫૬. ઇદાનિ એવં અરહત્તનિકૂટેન દેસિતં ધમ્મદેસનં અબ્ભાનુમોદેન્તો તસ્સ ચ અરહત્તસ્સ આદિપટિપદં પુચ્છન્તો નિમ્મિતબુદ્ધો ‘‘**અકિત્તયી**’’તિ ગાથમાહ. તત્થ **અકિત્તયી**તિ આચિક્ખિ. **વિવટચક્ખૂ**તિ વિવટેહિ અનાવરણેહિ પઞ્ચહિ ચક્ખૂહિ સમન્નાગતો. **સક્ખિધમ્મ**ન્તિ સકાયત્તં સયં અભિઞ્ઞાતં અત્તપચ્ચક્ખધમ્મં. **પરિસ્સયવિનય**ન્તિ પરિસ્સયવિનયનં. **પટિપદં વદેહી**તિ ઇદાનિ પટિપત્તિં વદેહિ. **ભદ્દન્તે**તિ ભદ્દં તવ અત્થૂતિ ભગવન્તં આલપન્તો આહ. અથ વા ભદ્દં સુન્દરં તવ પટિપદં વદેહીતિપિ વુત્તં હોતિ. **પાતિમોક્ખં અથ વાપિ સમાધિ**ન્તિ તમેવ પટિપદં ભિન્દિત્વા પુચ્છતિ. પટિપદન્તિ એતેન વા મગ્ગં પુચ્છતિ. ઇતરેહિ સીલં સમાધિઞ્ચ પુચ્છતિ.

મંસચક્ખુનાપીતિ સસમ્ભારિકમંસચક્ખુનાપિ. **દિબ્બચક્ખુનાપી**તિ દિબ્બસદિસત્તા દિબ્બં. દેવાનઞ્હિ સુચરિતકમ્મનિબ્બત્તં પિત્તસેમ્હરુહિરાદીહિ અપલિબુદ્ધં ઉપક્કિલેસવિનિમુત્તતાય દૂરેપિ આરમ્મણસમ્પટિચ્છનસમત્થં દિબ્બં પસાદચક્ખુ હોતિ. ઇદઞ્ચાપિ વીરિયભાવનાબલનિબ્બત્તં ઞાણચક્ખુ તાદિસમેવાતિ દિબ્બસદિસત્તા દિબ્બં. દિબ્બવિહારવસેન પટિલદ્ધત્તા, અત્તના ચ દિબ્બવિહારસન્નિસ્સિતત્તાપિ દિબ્બં. આલોકપરિગ્ગહેન મહાજુતિકત્તાપિ દિબ્બં. તિરોકુટ્ટાદિગતરૂપદસ્સનેન મહાગતિકત્તાપિ દિબ્બં. તં સબ્બં સદ્દસત્થાનુસારેન વેદિતબ્બં. દસ્સનટ્ઠેન ચક્ખુ, ચક્ખુકિચ્ચકરણેન ચક્ખુમિવાતિપિ ચક્ખુ, દિબ્બઞ્ચ તં ચક્ખુ ચાતિ દિબ્બચક્ખુ. તેન દિબ્બચક્ખુનાપિ વિવટચક્ખુ. ઇદાનિ પઞ્ચવિધં ચક્ખું વિત્થારેન કથેતું ‘‘**કથં ભગવા મંસચક્ખુનાપિ વિવટચક્ખૂ**’’તિઆદિમાહ . **મંસચક્ખુમ્હિ ભગવતો પઞ્ચવણ્ણા સંવિજ્જન્તી**તિ એત્થ સસમ્ભારાદિકચક્ખુમ્હિ બુદ્ધસ્સ ભગવતો પઞ્ચ કોટ્ઠાસા પચ્ચેકં પચ્ચેકં ઉપલબ્ભન્તિ.

નીલો ચ વણ્ણોતિ ઉમાપુપ્ફવણ્ણો. **પીતકો ચ વણ્ણો**તિ કણિકારપુપ્ફવણ્ણો. **લોહિતકો ચ વણ્ણો**તિ ઇન્દગોપકવણ્ણો. **કણ્હો ચ વણ્ણો**તિ અઞ્જનવણ્ણો. **ઓદાતો ચ વણ્ણો**તિ ઓસધિતારકવણ્ણો. **યત્થ ચ અક્ખિલોમાનિ પતિટ્ઠિતાની**તિ યસ્મિં ઠાને અક્ખિલોમાનિ પતિટ્ઠહિત્વા ઉટ્ઠિતાનિ. **તં નીલં હોતિ સુનીલ**ન્તિ એત્થ **નીલ**ન્તિ સબ્બસઙ્ગાહકવસેન વુત્તં. **સુનીલ**ન્તિ અન્તરવિરહિતં સુટ્ઠુ નીલં. **પાસાદિક**ન્તિ પસાદજનકં. **દસ્સનેય્ય**ન્તિ

દસ્સનીયં. **ઉમાપુપ્ફસમાન**ન્તિ દકસીતલપુપ્ફસદિસં. **તસ્સ પરતો**તિ તસ્સ સમન્તા બાહિરપસ્સે. **પીતક**ન્તિ સબ્બસઙ્ગાહકં. **સુપીતક**ન્તિ અન્તરવિરહિતં સુટ્ઠુ પીતકં. **ઉભયતો ચ અક્ખિકૂટાની**તિ દ્વે ચ અક્ખિકોટિયો. **લોહિતકાની**તિ સબ્બસઙ્ગાહકવસેન વુત્તં. **સુલોહિતકાની**તિ અપઞ્ઞાયમાનવિવરાનિ સુટ્ઠુ લોહિતકાનિ. **મજ્ઝે કણ્હ**ન્તિ અક્ખીનં મજ્ઝિમટ્ઠાનં અઞ્જનસદિસં કણ્હં. **સુકણ્હ**ન્તિ અન્તરવિરહિતં સુટ્ઠુ કણ્હં. **અલૂખ**ન્તિ પાસાદિકં. **સિનિદ્ધ**ન્તિ પણીતં. **ભદ્દારિટ્ઠકસમાન**ન્તિ અપનીતતચભદ્દારિટ્ઠકફલસદિસં. ‘‘અદ્દારિટ્ઠકસમાન’’ન્તિપિ પાળિ, તસ્સા તિન્તકાકસદિસન્તિ અત્થો. **ઓદાત**ન્તિ સબ્બસઙ્ગાહકવસેન વુત્તં. **સુઓદાત**ન્તિ અન્તરવિરહિતં રજતમણ્ડલસદિસં સુટ્ઠુ ઓદાતં. **સેતં પણ્ડર**ન્તિ દ્વીહિપિ અતિઓદાતતં દસ્સેતિ. **પાકતિકેન મંસચક્ખુના**તિ પકતિમંસચક્ખુના. **અત્તભાવપરિયાપન્નેના**તિ અત્તભાવસન્નિસ્સિતેન. **પુરિમસુચરિતકમ્માભિનિબ્બત્તેના**તિ પુરિમેસુ તત્થ તત્થુપ્પન્નેસુ અત્તભાવેસુ કાયસુચરિતાદિકમ્મુના ઉપ્પાદિતેન. **સમન્તા યોજનં પસ્સતી**તિ સમન્તતો ચતુગાવુતપ્પમાણે યોજને તિરોકુટ્ટાદિગતં રૂપં આવરણવિરહિતં પકતિમંસચક્ખુના દક્ખતિ.

દિવા ચેવ રત્તિઞ્ચાતિ દિવસભાગે ચ રત્તિભાગે ચ. **ચતુરઙ્ગસમન્નાગતો**તિ ચતૂહિ અઙ્ગેહિ સમન્નાગતો પરિપુણ્ણઅન્ધકારો આલોકવિરહિતો. **સૂરિયો વા અત્થઙ્ગતો**તિ સૂરભાવં જનયન્તો ઉટ્ઠિતો સૂરિયો વિગતો. **કાળપક્ખો ચ ઉપોસથો**તિ કાળપક્ખે ચાતુદ્દસીઉપોસથદિવસો ચ. **તિબ્બો ચ વનસણ્ડો**તિ ગહનો ચ રુક્ખરાસિ. **મહા ચ કાળમેઘો અબ્ભુટ્ઠિતો**તિ મહન્તો કાળમેઘો અબ્ભપટલો ચ ઉટ્ઠિતો હોતિ. **કુટ્ટો વા**તિ ઇટ્ઠકાચયો વા. **કવાટં વા**તિ દ્વારવાતપાનાદિકવાટં વા. **પાકારો વા**તિ મત્તિકાદિપાકારો વા. **પબ્બતો વા**તિ પંસુપબ્બતાદિપબ્બતો વા. **ગચ્છં વા**તિ તરુણગચ્છાદિગચ્છં વા . **લતા વા**તિ કરવિન્દાદિ લતા વા. **આવરણં રૂપાનં દસ્સનાયા**તિ રૂપારમ્મણાનં દસ્સનત્થાય પટિસેધં નત્થિ. **એકઞ્ચે તિલફલં નિમિત્તં કત્વા**તિ સચે એકં તિલબીજં સઞ્ઞાણં કત્વા. **તિલવાહે પક્ખિપેય્યા**તિ દ્વે સકટે તિલરાસિમ્હિ ખિપેય્ય. કેચિ પન ‘‘વાહો નામ કુમ્ભાતિરેકદ્વેસકટ’’ન્તિ વદન્તિ. **તઞ્ઞેવ તિલફલં ઉદ્ધરેય્યા**તિ તંનિમિત્તકતં તિલબીજંયેવ ઉદ્ધરિત્વા ગણ્હેય્ય.

દિબ્બેન ચક્ખુનાતિ ઇદં વુત્તત્થમેવ. **વિસુદ્ધેના**તિ ચુતૂપપાતદસ્સનેન દિટ્ઠિવિસુદ્ધિહેતુત્તા વિસુદ્ધેન. યો હિ ચુતિમત્તમેવ પસ્સતિ ન ઉપપાતં, સો ઉચ્છેદદિટ્ઠિં ગણ્હાતિ. યો ઉપપાતમેવ પસ્સતિ ન ચુતિં, સો નવસત્તપાતુભાવસસ્સતદિટ્ઠિં ગણ્હાતિ. યો પન તદુભયં પસ્સતિ, સો યસ્મા દુવિધમ્પિ તં દિટ્ઠિગતં અતિવત્તતિ, તસ્માસ્સ તં દસ્સનં દિટ્ઠિવિસુદ્ધિહેતુ હોતિ, ઉભયઞ્ચેતં બુદ્ધપુત્તા પસ્સન્તિ. તેન વુત્તં – ‘‘ચુતૂપપાતદસ્સનેન દિટ્ઠિવિસુદ્ધિહેતુત્તા વિસુદ્ધ’’ન્તિ. મનુસ્સૂપચારં અતિક્કમિત્વા રૂપદસ્સનેન અતિક્કન્તમાનુસકં, માનુસકં વા મંસચક્ખું અતિક્કન્તત્તા અતિક્કન્તમાનુસકન્તિ વેદિતબ્બં.

તેન દિબ્બેન ચક્ખુના વિસુદ્ધેન **અતિક્કન્તમાનુસકેન સત્તે પસ્સતી**તિ મનુસ્સમંસચક્ખુના વિય સત્તે ઓલોકેતિ. **ચવમાને ઉપપજ્જમાને**તિ એત્થ ચુતિક્ખણે ઉપપત્તિક્ખણે વા દિબ્બચક્ખુના દટ્ઠું ન સક્કા. યે પન આસન્નચુતિકા ઇદાનિ ચવિસ્સન્તિ, તે ચવમાના. યે ચ ગહિતપટિસન્ધિકા સમ્પતિનિબ્બત્તાવ, તે ઉપપજ્જમાનાતિ અધિપ્પેતા. તે એવરૂપે ચવમાને ઉપપજ્જમાને ચ પસ્સતીતિ દસ્સેતિ. **હીને**તિ મોહનિસ્સન્દયુત્તત્તા હીને. તબ્બિપરીતે **પણીતે. સુવણ્ણે**તિ અદોસનિસ્સન્દયુત્તત્તા ઇટ્ઠકન્તમનાપવણ્ણયુત્તે. તબ્બિપરીતે **દુબ્બણ્ણે**, અભિરૂપે વિરૂપેતિ અત્થો. **સુગતે**તિ સુગતિગતે, અલોભનિસ્સન્દયુત્તત્તા વા અડ્ઢે મહદ્ધને. **દુગ્ગતે**તિ દુગ્ગતિગતે, લોભનિસ્સન્દયુત્તત્તા વા દલિદ્દે અપ્પન્નપાને. **યથાકમ્મૂપગે**તિ યં યં કમ્મં ઉપચિતં, તેન તેન ઉપગતે . તત્થ પુરિમેહિ ‘‘ચવમાને’’તિઆદીહિ દિબ્બચક્ખુકિચ્ચં વુત્તં . ઇમિના પન પદેન યથાકમ્મૂપગઞાણકિચ્ચં.

તસ્સ ચ ઞાણસ્સ અયમુપ્પત્તિક્કમો – ઇધ ભિક્ખુ હેટ્ઠાનિરયાભિમુખં આલોકં વડ્ઢેત્વા નેરયિકે સત્તે પસ્સતિ મહાદુક્ખં અનુભવમાને, તં દસ્સનં દિબ્બચક્ખુકિચ્ચમેવ. સો એવં મનસિ કરોતિ ‘‘કિં નુ ખો કમ્મં કત્વા ઇમે સત્તા એતં દુક્ખં અનુભવન્તી’’તિ, અથસ્સ ‘‘ઇદં નામ કત્વા’’તિ તં કમ્મારમ્મણં ઞાણં ઉપ્પજ્જતિ. તથા ઉપરિદેવલોકાભિમુખં આલોકં વડ્ઢેત્વા નન્દનવન મિસ્સકવન ફારુસકવનાદીસુ સત્તે પસ્સતિ મહાસમ્પત્તિં અનુભવમાને. તમ્પિ દસ્સનં દિબ્બચક્ખુકિચ્ચમેવ. સો એવં મનસિ કરોતિ ‘‘કિં નુ ખો કમ્મં કત્વા ઇમે સત્તા એતં સમ્પત્તિં અનુભવન્તી’’તિ. અથસ્સ ‘‘ઇદં નામ કત્વા’’તિ તં કમ્મારમ્મણં ઞાણમુપ્પજ્જતિ. ઇદં યથાકમ્મૂપગઞાણં નામ. ઇમસ્સ વિસું પરિકમ્મં નામ નત્થિ. યથા ચ ઇમસ્સ, એવં અનાગતંસઞાણસ્સાપિ. દિબ્બચક્ખુપાદકાનેવ હિ ઇમાનિ દિબ્બચક્ખુના સહેવ ઇજ્ઝન્તિ.

ઇમે વત ભોન્તોતિઆદીસુ **ઇમે**તિ દિબ્બચક્ખુના દિટ્ઠાનં નિદસ્સનવચનં. **વતા**તિ અનુસોચનત્થે નિપાતો. **ભોન્તો**તિ ભવન્તો. દુટ્ઠુ ચરિતં, દુટ્ઠં વા ચરિતં કિલેસપૂતિકત્તાતિ દુચ્ચરિતં; કાયેન દુચ્ચરિતં, કાયતો વા ઉપ્પન્નં દુચ્ચરિતન્તિ **કાયદુચ્ચરિતં**. ઇતરેસુપિ એસેવ નયો. **સમન્નાગતા**તિ સમઙ્ગીભૂતા.

અરિયાનં ઉપવાદકાતિ બુદ્ધપચ્ચેકબુદ્ધબુદ્ધસાવકાનં અરિયાનં અન્તમસો ગિહિસોતાપન્નાનમ્પિ અનત્થકામા હુત્વા અન્તિમવત્થુના વા ગુણપરિધંસનેન વા ઉપવાદકા, અક્કોસકા ગરહકાતિ વુત્તં હોતિ. તત્થ ‘‘નત્થિ ઇમેસં સમણધમ્મો, અસ્સમણા એતે’’તિ વદન્તો અન્તિમવત્થુના ઉપવદતિ. ‘‘નત્થિ ઇમેસં ઝાનં વા વિમોક્ખો વા મગ્ગો વા ફલં વા’’તિઆદીનિ વદન્તો ગુણપરિધંસનેન ઉપવદતીતિ વેદિતબ્બો. સો ચ ઝાનં વા ઉપવદેય્ય અઝાનં વા, ઉભયથાપિ અરિયૂપવાદોવ હોતિ; અતિભારિયં કમ્મં, અનન્તરિયકમ્મસદિસં, સગ્ગાવરણં મગ્ગાવરણઞ્ચ, સતેકિચ્છં પન હોતિ. તસ્મા યો અરિયં ઉપવદતિ, તેન ગન્ત્વા સચે અત્તના વુડ્ઢતરો હોતિ , ઉક્કુટિકં નિસીદિત્વા ‘‘અહં આયસ્મન્તં ઇદઞ્ચિદઞ્ચ અવચં, તં મે ખમાહી’’તિ ખમાપેતબ્બો. સચે પન નવકતરો હોતિ, વન્દિત્વા ઉક્કુટિકં નિસીદિત્વા અઞ્જલિં પગ્ગહેત્વા ‘‘અહં, ભન્તે, તુમ્હે ઇદઞ્ચિદઞ્ચ અવચં, તં મે ખમથા’’તિ ખમાપેતબ્બો. સચે સો નક્ખમતિ, દિસાપક્કન્તો વા હોતિ, સયં વા ગન્ત્વા સદ્ધિવિહારિકે વા પેસેત્વા ખમાપેતબ્બો. સચે નાપિ ગન્તું ન પેસેતું સક્કા હોતિ, યે તસ્મિં વિહારે ભિક્ખૂ વસન્તિ, તેસં સન્તિકં ગન્ત્વા સચે નવકતરા હોન્તિ, ઉક્કુટિકં નિસીદિત્વા સચે વુડ્ઢતરા, વુડ્ઢે વુત્તનયેનેવ પટિપજ્જિત્વા ‘‘અહં, ભન્તે, અસુકં નામ આયસ્મન્તં ઇદઞ્ચિદઞ્ચ અવચં, તં ખમતુ મે સો આયસ્મા’’તિ વત્વા ખમાપેતબ્બો. સમ્મુખા અખમન્તેપિ એતદેવ કાતબ્બં. સચે એકચારિકભિક્ખુ હોતિ, નેવ તસ્સ વસનટ્ઠાનં ન ગતટ્ઠાનં પઞ્ઞાયતિ, એકસ્સ પણ્ડિતસ્સ ભિક્ખુનો સન્તિકં ગન્ત્વા ‘‘અહં, ભન્તે, અસુકં નામ આયસ્મન્તં ઇદઞ્ચિદઞ્ચ અવચં, તં મે અનુસ્સરતો અનુસ્સરતો વિપ્પટિસારો હોતિ, કિં કરોમી’’તિ વત્તબ્બં. સો વક્ખતિ ‘‘તુમ્હે મા ચિન્તયિત્થ, થેરો તુમ્હાકં ખમતિ, ચિત્તં વૂપસમેથા’’તિ. તેનપિ અરિયસ્સ ગતદિસાભિમુખેન અઞ્જલિં પગ્ગહેત્વા ‘‘ખમથા’’તિ વત્તબ્બં. યદિ સો પરિનિબ્બુતો હોતિ, પરિનિબ્બુતમઞ્ચટ્ઠાનં ગન્ત્વા યાવ સિવથિકં ગન્ત્વાપિ ખમાપેતબ્બો. એવં કતે નેવ સગ્ગાવરણં ન મગ્ગાવરણં હોતિ, પાકતિકમેવ હોતીતિ.

મિચ્છાદિટ્ઠિકાતિ વિપરીતદસ્સના. **મિચ્છાદિટ્ઠિકમ્મસમાદાના**તિ મિચ્છાદિટ્ઠિવસેન સમાદિન્નનાનાવિધકમ્મા, યે ચ મિચ્છાદિટ્ઠિમૂલકેસુ કાયકમ્માદીસુ અઞ્ઞેપિ સમાદપેન્તિ. એત્થ ચ વચીદુચ્ચરિતગ્ગહણેનેવ અરિયૂપવાદે, મનોદુચ્ચરિતગ્ગહણેન ચ મિચ્છાદિટ્ઠિયા સઙ્ગહિતાયપિ ઇમેસં દ્વિન્નં પુનવચનં મહાસાવજ્જભાવદસ્સનત્થન્તિ વેદિતબ્બં. મહાસાવજ્જો હિ અરિયૂપવાદો આનન્તરિયસદિસો. વુત્તમ્પિ ચેતં –

‘‘સેય્યથાપિ, સારિપુત્ત, ભિક્ખુ સીલસમ્પન્નો સમાધિસમ્પન્નો પઞ્ઞાસમ્પન્નો દિટ્ઠેવ ધમ્મે અઞ્ઞં આરાધેય્ય, એવંસમ્પદમિદં, સારિપુત્ત, વદામિ. તં વાચં અપ્પહાય તં ચિત્તં અપ્પહાય તં દિટ્ઠિં અપ્પટિનિસ્સજ્જિત્વા યથાભતં નિક્ખિત્તો એવં નિરયે’’તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૧૪૯).

મિચ્છાદિટ્ઠિતો ચ મહાસાવજ્જતરં નામ અઞ્ઞં નત્થિ. યથાહ –

‘‘નાહં , ભિક્ખવે, અઞ્ઞં એકધમ્મમ્પિ સમનુપસ્સામિ, યં એવંમહાસાવજ્જં યથયિદં, ભિક્ખવે, મિચ્છાદિટ્ઠિ. મિચ્છાદિટ્ઠિપરમાનિ ભિક્ખવે, મહાસાવજ્જાની’’તિ (અ॰ નિ॰ ૧.૩૧૦).

કાયસ્સ ભેદાતિ ઉપાદિન્નક્ખન્ધપરિચ્ચાગા. **પરં મરણા**તિ તદનન્તરાભિનિબ્બત્તક્ખન્ધગ્ગહણે . અથ વા **કાયસ્સ ભેદા**તિ જીવિતિન્દ્રિયસ્સુપચ્છેદા. **પરં મરણા**તિ ચુતિચિત્તતો ઉદ્ધં. **અપાયન્તિ** એવમાદિ સબ્બં નિરયવેવચનમેવ. નિરયો હિ સગ્ગમોક્ખહેતુભૂતા પુઞ્ઞસમ્મતા અયા અપેતત્તા, સુખાનં વા આયસ્સ અભાવા અપાયો. દુક્ખસ્સ ગતિ પટિસરણન્તિ **દુગ્ગતિ**, દોસબહુલતાય વા દુટ્ઠેન કમ્મુના નિબ્બત્તા ગતીતિ **દુગ્ગતિ**. વિવસા નિપતન્તિ તત્થ દુક્કટકારિનોતિ **વિનિપાતો**, વિનસ્સન્તા વા એત્થ નિપતન્તિ સમ્ભિજ્જમાનઙ્ગપચ્ચઙ્ગાતિપિ **વિનિપાતો**. નત્થિ એત્થ અસ્સાદસઞ્ઞિતો અયોતિ **નિરયો**.

અથ વા અપાયગ્ગહણેન તિરચ્છાનયોનિં દીપેતિ, તિરચ્છાનયોનિ હિ અપાયો સુગતિતો અપેતત્તા. ન દુગ્ગતિ, મહેસક્ખાનં નાગરાજાદીનં સમ્ભવતો. દુગ્ગતિગ્ગહણેન પેત્તિવિસયં દીપેતિ, સો હિ અપાયો ચેવ દુગ્ગતિ ચ સુખતો અપેતત્તા દુક્ખસ્સ ચ ગતિભૂતત્તા, ન તુ વિનિપાતો, અસુરકાયસદિસં અવિનિપતિતત્તા. વિનિપાતગ્ગહણેન અસુરકાયં દીપેતિ. સો હિ યથાવુત્તેન અત્થેન અપાયો ચેવ દુગ્ગતિ ચ સબ્બસમુસ્સયેહિ ચ વિનિપતિતત્તા વિનિપાતોતિ વુચ્ચતિ. નિરયગ્ગહણેન અવીચિઆદિઅનેકપ્પકારં નિરયમેવ દીપેતીતિ. **ઉપપન્ના**તિ ઉપગતા, તત્થ અભિનિબ્બત્તાતિ અધિપ્પાયો. વુત્તવિપરિયાયેન સુક્કપક્ખો વેદિતબ્બો. અયં પન વિસેસો – તત્થ સુગતિગ્ગહણેન મનુસ્સગતિપિ સઙ્ગય્હતિ. સગ્ગગ્ગહણેન દેવગતિયેવ. તત્થ સુન્દરા ગતીતિ **સુગતિ**. રૂપાદીહિ વિસયેહિ સુટ્ઠુ અગ્ગોતિ **સગ્ગો**. સો સબ્બોપિ લુજ્જનપલુજ્જનટ્ઠેન **લોકો**તિ અયં વચનત્થો. **ઇતિ દિબ્બેન ચક્ખુના**તિઆદિ સબ્બં નિગમનવચનં.

એવં દિબ્બેન ચક્ખુના પસ્સતીતિ અયમેત્થ સઙ્ખેપત્થો – દિબ્બચક્ખુઞાણં પરિત્તપચ્ચુપ્પન્નઅજ્ઝત્તબહિદ્ધારમ્મણવસેન ચતૂસુ આરમ્મણેસુ પવત્તતિ . યથાકમ્મૂપગઞાણં પરિત્તમહગ્ગતાતીતઅજ્ઝત્તબહિદ્ધારમ્મણવસેન પઞ્ચસુ આરમ્મણેસુ પવત્તતિ. અનાગતંસઞાણં પરિત્તમહગ્ગતઅપ્પમાણમગ્ગઅનાગતઅજ્ઝત્તબહિદ્ધાનવત્તબ્બારમ્મણવસેન અટ્ઠસુ આરમ્મણેસુ પવત્તતીતિ.

આકઙ્ખમાનો ચ ભગવાતિ ભગવા ઇચ્છમાનો. **એકમ્પિ લોકધાતું પસ્સેય્યા**તિ એકં ચક્કવાળં ઓલોકેય્ય. **સહસ્સિમ્પિ ચૂળનિક**ન્તિ એત્થ યાવતા ચન્દિમસૂરિયા પરિહરન્તિ, દિસા ભાન્તિ વિરોચમાના, તાવ સહસ્સધા લોકો, એસા સહસ્સિચૂળનિકા નામ. **ચૂળનિક**ન્તિ ખુદ્દકં. **દ્વિસહસ્સિમ્પિ મજ્ઝિમિકં લોકધાતુ**ન્તિ એત્થ સહસ્સચક્કવાળાનં સહસ્સભાગેન ગણેત્વા દસસતસહસ્સચક્કવાળપરિમાણા દ્વિસહસ્સી મજ્ઝિમિકા લોકધાતુ નામ. એત્તકેન બુદ્ધાનં જાતિક્ખેત્તં નામ દસ્સિતં. બોધિસત્તાનઞ્હિ પચ્છિમભવે દેવલોકતો ચવિત્વા માતુકુચ્છિયં પટિસન્ધિગ્ગહણદિવસે ચ માતુકુચ્છિતો નિક્ખમનદિવસે ચ મહાભિનિક્ખમનદિવસે ચ સમ્બોધિધમ્મચક્કપવત્તનઆયુસઙ્ખારોસ્સજ્જનપરિનિબ્બાનદિવસેસુ ચ એત્તકં ઠાનં કમ્પતિ.

તિસહસ્સિમ્પિ. મહાસહસ્સિમ્પિ લોકધાતુન્તિ સહસ્સિતો પટ્ઠાય તતિયાતિ તિસહસ્સી, પઠમસહસ્સિં સહસ્સધા કત્વા ગણિતં મજ્ઝિમિકં સહસ્સધા કત્વા ગણિતત્તા મહન્તેહિ સહસ્સેહિ ગણિતાતિ મહાસહસ્સી. એત્તાવતા કોટિસતસહસ્સચક્કવાળપરિમાણો લોકો દસ્સિતો હોતિ. ગણકપુત્તતિસ્સત્થેરો પન એવમાહ – ''ન હિ તિસહસ્સિમહાસહસ્સિલોકધાતુયા એતં પરિમાણં . ઇદઞ્હિ આચરિયાનં સજ્ઝાયમૂલકં વાચાય પરિહીનટ્ઠાનં, દસકોટિસતસહસ્સચક્કવાળપરિમાણં પન ઠાનં તિસહસ્સિમહાસહસ્સિલોકધાતુ નામા''તિ. એત્તાવતા હિ ભગવતો આણાક્ખેત્તં નામ દસ્સિતં. એતસ્મિઞ્હિ અન્તરે આટાનાટિયપરિત્ત- (દી॰ નિ॰ ૩.૨૭૫ આદયો) ઇસિગિલિપરિત્ત- (મ॰ નિ॰ ૩.૧૩૩ આદયો) ધજગ્ગપરિત્ત- (સં॰ નિ॰ ૧.૨૪૯) બોજ્ઝઙ્ગપરિત્તખન્ધપરિત્ત- (અ॰ નિ॰ ૪.૬૭) મોરપરિત્ત- (જા॰ ૧.૨.૧૭-૧૮) મેત્તપરિત્ત- (ખુ॰ પા॰ ૯.૧ આદયો; સુ॰ નિ॰ ૧૪૩ આદયો) રતનપરિત્તાનં (ખુ॰ પા॰ ૬.૧ આદયો; સુ॰ નિ॰ ૨૨૪ આદયો) આણા ફરતિ.

યાવતકં વા પન આકઙ્ખેય્યાતિ યત્તકં વા ઇચ્છેય્ય. ઇમિના વિસયક્ખેત્તં દસ્સિતં. બુદ્ધાનઞ્હિ વિસયક્ખેત્તસ્સ પમાણપરિચ્છેદો નામ નત્થિ , નત્થિકભાવે ચસ્સ ઇમં ઉપમં આહરન્તિ – કોટિસતસહસ્સચક્કવાળમ્હિ યાવ બ્રહ્મલોકા સાસપેહિ પૂરેત્વા સચે કોચિ પુરત્થિમાય દિસાય એકચક્કવાળે એકં સાસપં પક્ખિપન્તો આગચ્છેય્ય, સબ્બેપિ તે સાસપા પરિક્ખયં ગચ્છેય્યું. ન ત્વેવ પુરત્થિમાય દિસાય ચક્કવાળાનિ. દક્ખિણાદીસુપિ એસેવ નયો. તત્થ બુદ્ધાનં અવિસયો નામ નત્થિ. **તાવતકં પસ્સેય્યા**તિ તત્તકં ઓલોકેય્ય. એવં પરિસુદ્ધં ભગવતો દિબ્બચક્ખૂતિ દિબ્બચક્ખુકથં નિટ્ઠાપેસિ.

કથં ભગવા પઞ્ઞાચક્ખુનાપિ વિવટચક્ખૂતિ કેનપ્પકારેન પઞ્ઞાચક્ખુના અપિહિતચક્ખુ? **મહાપઞ્ઞો પુથુપઞ્ઞો**તિઆદિકં **તત્થ અતિરોચતિ યદિદં પઞ્ઞાયા**તિ પરિયોસાનં હેટ્ઠા વુત્તત્થમેવ.

બુદ્ધચક્ખુનાતિ ઇન્દ્રિયપરોપરિયત્તઞાણેન ચ આસયાનુસયઞાણેન ચ. ઇમેસં દ્વિન્નં ઞાણાનં બુદ્ધચક્ખૂતિ નામં, સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણસ્સ સમન્તચક્ખૂતિ, તિણ્ણં મગ્ગઞાણાનં ધમ્મચક્ખૂતિ . **લોકં વોલોકેન્તો અદ્દસ સત્તે**તિ સત્તે અદ્દક્ખિ. **અપ્પરજક્ખે**તિઆદીસુ યેસં વુત્તનયેનેવ પઞ્ઞાચક્ખુમ્હિ રાગાદિરજં અપ્પં, તે **અપ્પરજક્ખા**. યેસં તં મહન્તં, તે **મહારજક્ખા**. યેસં સદ્ધાદીનિ ઇન્દ્રિયાનિ તિક્ખાનિ, તે **તિક્ખિન્દ્રિયા**. યેસં તાનિ મુદૂનિ, તે **મુદિન્દ્રિયા**. યેસં તેયેવ સદ્ધાદયો આકારા સુન્દરા, તે **સ્વાકારા**. યે કથિતકારણં સલ્લક્ખેન્તિ, સુખેન સક્કા હોન્તિ વિઞ્ઞાપેતું તે **સુવિઞ્ઞાપયા**. યે પરલોકઞ્ચેવ વજ્જઞ્ચ ભયતો પસ્સન્તિ, તે **પરલોકવજ્જભયદસ્સાવિનો** નામ.

ઉપ્પલિનિયન્તિ ઉપ્પલવને. ઇતરેસુપિ એસેવ નયો. **અન્તોનિમુગ્ગપોસીની**તિ યાનિ અન્તોનિમુગ્ગાનેવ પોસિયન્તિ. **ઉદકં અચ્ચુગ્ગમ્મ તિટ્ઠન્તી**તિ ઉદકં અતિક્કમિત્વા તિટ્ઠન્તિ. તત્થ યાનિ યાનિ અચ્ચુગ્ગમ્મ ઠિતાનિ, તાનિ તાનિ સૂરિયરસ્મિસમ્ફસ્સં આગમયમાનાનિ ઠિતાનિ અજ્જ પુપ્ફનકાનિ. યાનિ સમોદકં ઠિતાનિ, તાનિ સ્વે પુપ્ફનકાનિ. યાનિ ઉદકા અનુગ્ગતાનિ અન્તોનિમુગ્ગપોસીનિ, તાનિ તતિયદિવસેવ પુપ્ફનકાનિ. ઉદકા પન અનુગ્ગતાનિ અઞ્ઞાનિપિ સરોગઉપ્પલાનિ નામ અત્થિ, યાનિ નેવ પુપ્ફિસ્સન્તિ, મચ્છકચ્છપભક્ખાનેવ ભવિસ્સન્તિ, તાનિ પાળિં નારૂળ્હાનિ, આહરિત્વા પન દીપેતબ્બાનીતિ દીપિતાનિ.

યથેવ હિ તાનિ ચતુબ્બિધપુપ્ફાનિ, એવમેવ ઉગ્ઘટિતઞ્ઞૂ વિપઞ્ચિતઞ્ઞૂ નેય્યો પદપરમોતિ ચત્તારો પુગ્ગલા. યસ્સ પુગ્ગલસ્સ ઉદાહટવેલાય ધમ્માભિસમયો હોતિ, અયં વુચ્ચતિ પુગ્ગલો **ઉગ્ઘટિતઞ્ઞૂ**. યસ્સ પુગ્ગલસ્સ સંખિત્તેન ભાસિતસ્સ વિત્થારેન અત્થે વિભજીયમાને ધમ્માભિસમયો હોતિ, અયં વુચ્ચતિ પુગ્ગલો **વિપઞ્ચિતઞ્ઞૂ**.

યસ્સ પુગ્ગલસ્સ ઉદ્દેસતો પરિપુચ્છતો યોનિસો મનસિકરોતો કલ્યાણમિત્તે સેવતો ભજતો પયિરુપાસતો ધમ્માભિસમયો હોતિ, અયં વુચ્ચતિ પુગ્ગલો **નેય્યો**. યસ્સ પુગ્ગલસ્સ બહુમ્પિ સુણતો બહુમ્પિ ભણતો બહુમ્પિ ધારયતો બહુમ્પિ વાચતો ન તાય જાતિયા ધમ્માભિસમયો હોતિ, અયં વુચ્ચતિ પુગ્ગલો **પદપરમો**. તત્થ ભગવા ઉપ્પલવનાદિસદિસં દસસહસ્સિલોકધાતું ઓલોકેન્તો અજ્જ પુપ્ફનકાનિ ઉગ્ઘટિતઞ્ઞૂ, સ્વે પુપ્ફનકાનિ વિપઞ્ચિતઞ્ઞૂતિ એવં સબ્બાકારતો ચ અદ્દસ. તત્થ તિણ્ણં પુગ્ગલાનં ઇમસ્મિંયેવ અત્તભાવે ભગવતો ધમ્મદેસના અત્થં સાધેતિ, પદપરમાનં અનાગતત્થાય વાસના હોતિ.

રાગચરિતોતિઆદીસુ રજ્જનવસેન આરમ્મણે ચરણં એતસ્સ અત્થીતિ રાગચરિતો. દુસ્સનવસેન આરમ્મણે ચરણં એતસ્સ અત્થીતિ **દોસચરિતો**. મુય્હનવસેન આરમ્મણે ચરણં એતસ્સ અત્થીતિ **મોહચરિતો**. વિતક્કનવસેન ઊહનવસેન આરમ્મણે ચરણં એતસ્સ અત્થીતિ **વિતક્કચરિતો** . ઓકપ્પનસદ્ધાવસેન આરમ્મણે ચરણં એતસ્સ અત્થીતિ **સદ્ધાચરિતો**. ઞાણમેવ ચરણં, ઞાણેન વા ચરણં, ઞાણસ્સ વા ચરણં, ઞાણતો વા ચરણં એતસ્સ અત્થીતિ **ઞાણચરિતો**. **રાગચરિતસ્સા**તિ રાગુસ્સદસ્સ રાગબહુલસ્સ. પરતોપિ એસેવ નયો.

અસુભકથં કથેતીતિ ઉદ્ધુમાતકાદિદસવિધં અસુભપટિસંયુત્તકથં આચિક્ખતિ. વુત્તઞ્હેતં – ''અસુભા ભાવેતબ્બા રાગસ્સ પહાનાયા''તિ (અ॰ નિ॰ ૯.૧). **મેત્તાભાવનં આચિક્ખતી**તિ મેત્તાભાવનં ચિત્તસિનેહનં કથેતિ. વુત્તઞ્હેતં – ''મેત્તા ભાવેતબ્બા બ્યાપાદસ્સ પહાનાયા''તિ. **ઉદ્દેસે**તિ સજ્ઝાયને. **પરિપુચ્છાયા**તિ અટ્ઠકથાય. **કાલેન ધમ્મસ્સવને**તિ યુત્તપ્પત્તકાલે ઉત્તરિ પરિયત્તિધમ્મસ્સવને. **ધમ્મસાકચ્છાયા**તિ અઞ્ઞેહિ સદ્ધિં સાકચ્છાય. **ગરુસંવાસે**તિ ગરૂનં પયિરુપાસને. **નિવેસેતી**તિ આચરિયાનં સન્તિકે પતિટ્ઠાપેતિ. **આનાપાનસ્સતિં આચિક્ખતી**તિ આનાપાનસ્સતિસમ્પયુત્તકમ્મટ્ઠાનં કથેતિ. વુત્તઞ્હેતં – ''આનાપાનસ્સતિ ભાવેતબ્બા વિતક્કુપચ્છેદાયા''તિ (અ॰ નિ॰ ૯.૧). **પસાદનીયં નિમિત્તં આચિક્ખતી**તિ ચૂળવેદલ્લ- (મ॰ નિ॰ ૧.૪૬૦ આદયો) મહાવેદલ્લા- (મ॰ નિ॰ ૧.૪૪૯ આદયો) દિપસાદજનકં સુત્તં કથેતિ. **બુદ્ધસુબોધિ**ન્તિ બુદ્ધસ્સ ભગવતો બુદ્ધત્તપટિવેધં. **ધમ્મસુધમ્મત**ન્તિ નવવિધલોકુત્તરધમ્મસ્સ સ્વાક્ખાતતં. **સઙ્ઘસુપ્પટિપત્તિ**ન્તિ અટ્ઠવિધઅરિયસઙ્ઘસ્સ સુપ્પટિપન્નતાદિસુટ્ઠુપટિપત્તિં. **સીલાનિ ચ અત્તનો**તિ અત્તનો સન્તકસીલાનિ ચ. **આચિક્ખતિ વિપસ્સનાનિમિત્ત**ન્તિ ઉદયબ્બયાદિપટિસંયુત્તં કથેતિ. **અનિચ્ચાકાર**ન્તિ હુત્વા અભાવાકારં. **દુક્ખાકાર**ન્તિ ઉદયબ્બયપટિપીળનાકારં. **અનત્તાકાર**ન્તિ અવસવત્તનાકારં.

સેલે યથા પબ્બતમુદ્ધનિટ્ઠિતોતિ સેલમયે એકગ્ઘને પબ્બતમુદ્ધનિ ઠિતોવ, ન હિ તત્થ ઠિતસ્સ દસ્સનત્થં અભિમુખે ગીવુક્ખિપનપસારણાદિકિચ્ચં અત્થિ. **તથૂપમ**ન્તિ તપ્પટિભાગં સેલપબ્બતૂપમં. અયં પનેત્થ સઙ્ખેપત્થો – યથા સેલપબ્બતમુદ્ધન્તિ ઠિતોવ ચક્ખુના પુરિસો **સમન્તતો જનતં** પસ્સેય્ય. **સુમેધ** સુન્દરપઞ્ઞ સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણેન **સમન્તચક્ખુ** ભગવા **ધમ્મમયં** પઞ્ઞામયં **પાસાદમારુય્હ** સયં **અપેતસોકો સોકાવતિણ્ણં જાતિજરાભિભૂતઞ્ચ જનતં અવેક્ખસ્સુ** ઉપધારયતુ ઉપપરિક્ખતુ.

અયં પનેત્થ અધિપ્પાયો – યથા હિ પબ્બતપાદસામન્તા મહન્તં ખેત્તં કત્વા તત્થ કેદારપાળીસુ કુટિયો કત્વા રત્તિં અગ્ગિં જાલેય્ય, ચતુરઙ્ગસમન્નાગતઞ્ચ અન્ધકારં અસ્સ, અથ તસ્સ પબ્બતસ્સ મત્થકે ઠત્વા ચક્ખુમતો પુરિસસ્સ ભૂમિં ઓલોકયતો નેવ ખેત્તં ન કેદારપાળિયો ન કુટિયો ન તત્થ સયિતમનુસ્સા પઞ્ઞાયેય્યું, કુટિકાસુ પન અગ્ગિજાલમત્તમેવ પઞ્ઞાયેય્ય. એવં ધમ્મપાસાદં આરુય્હ સત્તકાયં ઓલોકયતો તથાગતસ્સ યે તે અકતકલ્યાણા સત્તા, તે એકવિહારે દક્ખિણજાણુપસ્સે નિસિન્નાપિ બુદ્ધચક્ખુસ્સ આપાથં નાગચ્છન્તિ, રત્તિં ખિત્તસરા

વિય હોન્તિ. યે પન કતકલ્યાણા વેનેય્યપુગ્ગલા, તે એવસ્સ દૂરેપિ ઠિતા આપાથં ગચ્છન્તિ, તે એવ અગ્ગિ વિય હિમવન્તપબ્બતો વિય ચ. વુત્તમ્પિ ચેતં –

> ‘‘દૂરે સન્તો પકાસેન્તિ, હિમવન્તોવ પબ્બતો;
> અસન્તેત્થ ન દિસ્સન્તિ, રત્તિં ખિત્તા યથા સરા’’તિ. (ધ॰ પ॰ ૩૦૪; નેત્તિ॰ ૧૧);

સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણન્તિ એત્થ પઞ્ચનેય્યપથપ્પભેદં સબ્બં અઞ્ઞાસીતિ સબ્બઞ્ઞૂ. સઙ્ખતાસઙ્ખતાદિભેદા સબ્બધમ્મા હિ સઙ્ખારો વિકારો લક્ખણં નિબ્બાનં પઞ્ઞત્તીતિ પઞ્ચેવ નેય્યપથા હોન્તિ. સબ્બઞ્ઞુસ્સ ભાવો સબ્બઞ્ઞુતા, સબ્બઞ્ઞુતા એવ ઞાણં ‘‘સબ્બઞ્ઞુતાઞાણ’’ન્તિ વત્તબ્બે ‘‘સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણ’’ન્તિ વુત્તં. સબ્બઞ્ઞૂતિ ચ કમસબ્બઞ્ઞૂ સકિંસબ્બઞ્ઞૂ સતતસબ્બઞ્ઞૂ સત્તિસબ્બઞ્ઞૂ ઞાતસબ્બઞ્ઞૂતિ પઞ્ચવિધા સબ્બઞ્ઞુનો સિયું. તેસુ કમેન સબ્બજાનનકાલાસમ્ભવતો કમસબ્બઞ્ઞુતા ન હોતિ, સકિં સબ્બારમ્મણગ્ગહણાભાવતો સકિંસબ્બઞ્ઞુતા ન હોતિ, ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદીનં યથારમ્મણચિત્તસમ્ભવતો ભવઙ્ગચિત્તવિરોધતો યુત્તિઅભાવતો ચ સતતસબ્બઞ્ઞુતા ન હોતિ, પરિસેસતો સબ્બજાનનસમત્થતાય સત્તિસબ્બઞ્ઞુતા વા સિયા, વિદિતસબ્બધમ્મત્તા ઞાતસબ્બઞ્ઞુતા વા, સત્તિસબ્બઞ્ઞુનો સબ્બજાનનત્તં નત્થીતિ તમ્પિ ન યુજ્જતિ, ‘‘ન તસ્સ અદિટ્ઠમિધત્થિ કિઞ્ચિ…પે॰… સમન્તચક્ખૂ’’તિ વુત્તત્તા ઞાતસબ્બઞ્ઞુતા એવ યુજ્જતિ. એવઞ્હિ સતિ કિચ્ચતો અસમ્મોહતો કારણસિદ્ધિતો આવજ્જનપટિબદ્ધતો સબ્બઞ્ઞુતમેવ હોતીતિ. **તેન ઞાણેના**તિ તેન સબ્બજાનનઞાણેન.

પુન અપરેન પરિયાયેન સબ્બઞ્ઞુભાવસાધનત્થં **‘‘ન તસ્સા’’**તિ ગાથમાહ. તત્થ **ન તસ્સ અદિટ્ઠમિધત્થિ કિઞ્ચી**તિ તસ્સ તથાગતસ્સ ઇધ ઇમસ્મિં તેધાતુકે લોકે ઇમસ્મિં પચ્ચુપ્પન્નકાલે વા પઞ્ઞાચક્ખુના અદિટ્ઠં નામ કિઞ્ચિ અપ્પમત્તકમ્પિ ન અત્થિ ન સંવિજ્જતિ. **અત્થી**તિ ઇદં વત્તમાનકાલિકં આખ્યાતપદં, ઇમિના પચ્ચુપ્પન્નકાલિકસ્સ સબ્બધમ્મસ્સ ઞાતભાવં દસ્સેતિ. ગાથાબન્ધસુખત્થં પનેત્થ **દ**-કારો પયુત્તો. **અથો અવિઞ્ઞાત**ન્તિ એત્થ **અથો**તિ વચનોપાદાને નિપાતો. **અવિઞ્ઞાત**ન્તિ અતીતકાલિકં અવિઞ્ઞાતં નામ કિઞ્ચિ ધમ્મજાતં નાહોસીતિ પાઠસેસો. અબ્યયભૂતસ્સ **અત્થિ**-સદ્દસ્સ ગહણે પાઠસેસં વિનાપિ યુજ્જતિયેવ. ઇમિના અતીતકાલિકસ્સ સબ્બધમ્મસ્સ ઞાતભાવં દસ્સેતિ. **અજાનિતબ્બ**ન્તિ અનાગતકાલિકં અજાનિતબ્બં નામ ધમ્મજાતં ન ભવિસ્સતિ નત્થીતિ. ઇમિના અનાગતકાલિકસ્સ સબ્બધમ્મસ્સ ઞાતભાવં દસ્સેતિ. જાનનકિરિયાવિસેસમત્તમેવ વા એત્થ **અ**-કારો. **સબ્બં અભિઞ્ઞાસિ યદત્થિ નેય્ય**ન્તિ એત્થ યં તેકાલિકં વા કાલવિનિમુત્તં વા નેય્યં જાનિતબ્બં કિઞ્ચિ ધમ્મજાતં અત્થિ, તં સબ્બં તથાગતો અભિઞ્ઞાસિ અધિકેન સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણેન જાનિ પટિવિજ્ઝિ, એત્થ **અત્થિ**-સદ્દેન તેકાલિકસ્સ કાલવિમુત્તસ્સ ચ ગહણા **અત્થિ**-સદ્દો અબ્યયભૂતોયેવ દટ્ઠબ્બો. **તથાગતો તેન સમન્તચક્ખૂ**તિ કાલવસેન ઓકાસવસેન ચ નિપ્પદેસત્તા સમન્તા સબ્બતો પવત્તં ઞાણચક્ખુ અસ્સાતિ સમન્તચક્ખુ, તેન યથાવુત્તેન કારણેન તથાગતો સમન્તચક્ખુ સબ્બઞ્ઞૂતિ વુત્તં હોતિ . ઇમિસ્સા ગાથાય પુગ્ગલાધિટ્ઠાનાય દેસનાય સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણં સાધિતં.

ન ઇતિહિતિહન્તિ ‘‘એવં કિર આસિ, એવં કિર આસી’’તિ ન હોતિ. **ન ઇતિકિરાયા**તિ ‘‘એવં કિર એત’’ન્તિ ન હોતિ. **ન પરમ્પરાયા**તિ પરમ્પરકથાયાપિ ન હોતિ. **ન પિટકસમ્પદાયા**તિ અમ્હાકં પિટકતન્તિયા સદ્ધિં સમેતીતિ ન હોતિ. **ન તક્કહેતૂ**તિ તક્કગ્ગાહેનપિ ન હોતિ. **ન આકારપરિવિતક્કેના**તિ ‘‘સુન્દરમિદં કારણ’’ન્તિ એવં કારણપરિવિતક્કેનપિ ન હોતિ. **ન દિટ્ઠિનિજ્ઝાનક્ખન્તિયા**તિ અમ્હાકં નિજ્ઝાયિત્વા ખમિત્વા ગહિતદિટ્ઠિયા સદ્ધિં સમેતીતિપિ ન હોતિ.

અથ વાપિ સમાધિન્તિ એત્થ **સમાધિન્તિ** કુસલચિત્તેકગ્ગતા સમાધિ. કેનટ્ઠેન સમાધીતિ? સમાધાનટ્ઠેન. કિમિદં સમાધાનં નામ? એકારમ્મણે ચિત્તચેતસિકાનં સમં સમ્મા ચ આધાનં, ઠપનન્તિ વુત્તં હોતિ. તસ્મા યસ્સ ધમ્મસ્સ આનુભાવેન એકારમ્મણે ચિત્તચેતસિકા સમં સમ્મા ચ અવિક્ખિપ્પમાના અવિપ્પકિણ્ણા ચ હુત્વા તિટ્ઠન્તિ, ઇદં સમાધાનન્તિ વેદિતબ્બં. તસ્સ ખો પન સમાધિસ્સ –

> ''લક્ખણં તુ અવિક્ખેપો, વિક્ખેપદ્ધંસનં રસો;
> અકમ્પનમુપટ્ઠાનં, પદટ્ઠાનં સુખં પન''. (પટિ॰ મ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧.૩);

સમાધિ અનાવિલઅચલભાવેન આરમ્મણે તિટ્ઠતીતિ **ઠિતિ**. પરતો પદદ્વયં ઉપસગ્ગવસેન વડ્ઢિતં. અપિ ચ સમ્પયુત્તધમ્મે આરમ્મણમ્હિ સમ્પિણ્ડેત્વા તિટ્ઠતીતિ **સણ્ઠિતિ**. આરમ્મણં ઓગાહેત્વા અનુપવિસિત્વા તિટ્ઠતીતિ **અવટ્ઠિતિ**. કુસલપક્ખસ્મિઞ્હિ ચત્તારોવ ધમ્મા આરમ્મણં ઓગાહન્તિ સદ્ધા સતિ સમાધિ પઞ્ઞાતિ. તેનેવ સદ્ધા ''ઓકપ્પના''તિ વુત્તા, સતિ ''અપિલાપનતા''તિ, સમાધિ ''અવટ્ઠિતી''તિ, પઞ્ઞા ''પરિયોગાહના''તિ. અકુસલપક્ખે પન તયો ધમ્મા આરમ્મણં ઓગાહન્તિ તણ્હા દિટ્ઠિ અવિજ્જાતિ. તેનેવેતે ''ઓઘા''તિ વુત્તા. ચિત્તેકગ્ગતા પનેત્થ ન બલવતી હોતિ. યથા હિ રજુટ્ઠાનટ્ઠાને ઉદકેન સિઞ્ચિત્વા સમ્મટ્ઠે થોકમેવ કાલં રજો સન્નિસીદતિ, સુક્ખન્તે સુક્ખન્તે પુન પકતિભાવેનેવ વુટ્ઠાતિ, એવમેવ અકુસલપક્ખે ચિત્તેકગ્ગતા ન બલવતી હોતિ.

ઉદ્ધચ્ચવિચિકિચ્છાવસેન પવત્તસ્સ વિસાહારસ્સ પટિપક્ખતો **અવિસાહારો**. ઉદ્ધચ્ચવિચિકિચ્છાવસેનેવ ગચ્છન્તં ચિત્તં વિક્ખિપતિ નામ. અયં પન તથાવિધો વિક્ખેપો ન હોતીતિ **અવિક્ખેપો**. ઉદ્ધચ્ચવિચિકિચ્છાવસેનેવ ચિત્તં વિસાહટં નામ હોતિ, ઇતો ચિતો ચ હરીયતિ, અયં પન એવં અવિસાહટમાનસસ્સ ભાવોતિ **અવિસાહટમાનસતા**. **સમથો**તિ તિવિધો સમથો ચિત્તસમથો અધિકરણસમથો સબ્બસઙ્ખારસમથોતિ. તત્થ અટ્ઠસુ સમાપત્તીસુ ચિત્તેકગ્ગતા **ચિત્તસમથો** નામ. તઞ્હિ આગમ્મ ચિત્તચલનં ચિત્તવિપ્ફન્દિતં સમ્મતિ વૂપસમ્મતિ, તસ્મા સો ''ચિત્તસમથો''તિ વુચ્ચતિ. સમ્મુખાવિનયાદિસત્તવિધો સમથો **અધિકરણસમથો** નામ. તઞ્હિ આગમ્મ તાનિ તાનિ અધિકરણાનિ સમ્મન્તિ વૂપસમ્મન્તિ, તસ્મા સો ''અધિકરણસમથો''તિ વુચ્ચતિ. યસ્મા પન સબ્બે સઙ્ખારા નિબ્બાનં આગમ્મ સમ્મન્તિ વૂપસમ્મન્તિ વૂપસમ્મન્તિ, તસ્મા તં ''સબ્બસઙ્ખારસમથો''તિ વુચ્ચતિ. ઇમસ્મિં અત્થે ચિત્તસમથો અધિપ્પેતો. સમાધિલક્ખણે ઇન્દટ્ઠં કારેતીતિ **સમાધિન્દ્રિયં**. ઉદ્ધચ્ચે ન કમ્પતીતિ **સમાધિબલં**. **સમ્માસમાધી**તિ યાથાવસમાધિ નિય્યાનિકસમાધિ.

૧૫૭. અથસ્સ ભગવા યસ્મા ઇન્દ્રિયસંવરો સીલસ્સ રક્ખા, યસ્મા વા ઇમિનાનુક્કમેન દેસિયમાના અયં દેસના તાસં દેવતાનં સપ્પાયા, તસ્મા ઇન્દ્રિયસંવરતો પભુતિ પટિપદં દસ્સેન્તો ''**ચક્ખૂહી**''તિઆદિ આરદ્ધો. તત્થ **ચક્ખૂહિ નેવ લોલસ્સા**તિ અદિટ્ઠદક્ખિતબ્બાદિવસેન ચક્ખૂહિ લોલો નેવ અસ્સ. **ગામકથાય આવરયે સોતન્તિ** તિરચ્છાનકથાય સોતં આવરેય્ય.

ચક્ખુલોલિયેનાતિ ચક્ખુદ્વારે ઉપ્પન્નલોલવસેન ચક્ખુલોલિયેન. **અદિટ્ઠં દક્ખિતબ્બન્તિ** અદિટ્ઠપુબ્બં રૂપારમ્મણં પસ્સિતું યુત્તં. **દિટ્ઠં સમતિક્કમિતબ્બન્તિ** દિટ્ઠપુબ્બરૂપારમ્મણં અતિક્કમિતું યુત્તં. **આરામેન આરામન્તિ** પુપ્ફારામાદિઆરામેન ફલારામાદિં વા પુપ્ફારામાદિં વા. **દીઘચારિકન્તિ** દીઘચરણં. **અનવટ્ઠિતચારિકન્તિ** અસન્નિટ્ઠાનચરણં. **અનુયુત્તો હોતિ રૂપદસ્સનાયા**તિ રૂપારમ્મણદસ્સનત્થાય પુનપ્પુનં યુત્તો હોતિ.

અન્તરઘરં પવિટ્ઠોતિ ઉમ્મારબ્ભન્તરં પવિટ્ઠો. **વીથિં પટિપન્નો**તિ અન્તરવીથિં ઓતિણ્ણો. **ઘરમુખાનિ ઓલોકેન્તો**તિ ઘરદ્વારાનિ અવલોકેન્તો. **ઉદ્ધં ઉલ્લોકેન્તો**તિ ઉપરિદિસં ઉદ્ધંમુખો હુત્વા વિલોકેન્તો.

ચક્ખુના રૂપં દિસ્વાતિ કારણવસેન ચક્ખૂતિ લદ્ધવોહારેન રૂપદસ્સનસમત્થેન ચક્ખુવિઞ્ઞાણેન રૂપં દિસ્વા. પોરાણા પનાહુ – ''ચક્ખુ રૂપં ન પસ્સતિ અચિત્તકત્તા, ચિત્તં ન પસ્સતિ અચક્ખુકત્તા. દ્વારારમ્મણસઙ્ઘટ્ટે પન પસાદવત્થુકેન ચિત્તેન પસ્સતિ. ઈદિસી પનેસા 'ધનુના વિજ્ઝતી'તિઆદીસુ વિય સસમ્ભારકથા નામ હોતિ. તસ્મા ચક્ખુવિઞ્ઞાણેન રૂપં દિસ્વાતિ અયમેત્થ અત્થો''તિ. **નિમિત્તગ્ગાહી**તિ ઇત્થિપુરિસનિમિત્તં વા સુભનિમિત્તાદિકં વા કિલેસવત્થુભૂતં નિમિત્તં છન્દરાગવસેન ગણ્હાતિ, દિટ્ઠમત્તેયેવ ન સણ્ઠાતિ. **અનુબ્યઞ્જનગ્ગાહી**તિ કિલેસાનં અનુઅનુબ્યઞ્જનતો પાકટભાવકરણતો અનુબ્યઞ્જનન્તિ લદ્ધવોહારં હત્થપાદસિતહસિતકથિતઆલોકિતવિલોકિતાદિભેદં આકારં ગણ્હાતિ. **યત્વાધિકરણમેન**ન્તિઆદિમ્હિ યંકારણા યસ્સ ચક્ખુન્દ્રિયાસંવરસ્સ હેતુ એતં પુગ્ગલં સતિકવાટેન ચક્ખુન્દ્રિયં **અસંવુતં** અપિહિતચક્ખુદ્વારં હુત્વા વિહરન્તં એતે અભિજ્ઝાદયો ધમ્મા **અન્વાસ્સવેય્યું** અનુપ્પબન્ધેય્યું અજ્ઝોત્થરેય્યું. **તસ્સ સંવરાય ન પટિપજ્જતી**તિ તસ્સ ચક્ખુન્દ્રિયસ્સ સતિકવાટેન પિદહનત્થાય ન પટિપજ્જતિ. એવંભૂતોયેવ ચ **ન રક્ખતિ ચક્ખુન્દ્રિયં. ન ચક્ખુન્દ્રિયે સંવરં આપજ્જતી**તિપિ વુચ્ચતિ. તત્થ કિઞ્ચાપિ ચક્ખુન્દ્રિયે સંવરો વા અસંવરો વા નત્થિ. ન હિ ચક્ખુપસાદં નિસ્સાય સતિ વા મુટ્ઠસ્સચ્ચં વા ઉપ્પજ્જતિ. અપિચ યદા રૂપારમ્મણં ચક્ખુસ્સ આપાથં આગચ્છતિ, તદા ભવઙ્ગે દ્વિક્ખત્તું ઉપ્પજ્જિત્વા નિરુદ્ધે કિરિયામનોધાતુ આવજ્જનકિચ્ચં સાધયમાના ઉપ્પજ્જિત્વા નિરુજ્ઝતિ, તતો ચક્ખુવિઞ્ઞાણં દસ્સનકિચ્ચં, તતો મનોધાતુ સમ્પટિચ્છનકિચ્ચં, તતો વિપાકાહેતુકમનોવિઞ્ઞાણધાતુ સન્તીરણકિચ્ચં, તતો કિરિયાહેતુકમનોવિઞ્ઞાણધાતુ વોટ્ઠબ્બનકિચ્ચં સાધયમાના ઉપ્પજ્જિત્વા નિરુજ્ઝતિ, તદનન્તરં જવનં જવતિ.

તત્રાપિ નેવ ભવઙ્ગસમયે ન આવજ્જનાદીનં અઞ્ઞતરસમયે સંવરો વા અસંવરો વા અત્થિ. જવનક્ખણે પન સચે દુસ્સીલ્યં વા મુટ્ઠસ્સચ્ચં વા અઞ્ઞાણં વા અક્ખન્તિ વા કોસજ્જં વા ઉપ્પજ્જતિ, અસંવરો હોતિ. એવં હોન્તો પન સો ''ચક્ખુન્દ્રિયે અસંવરો''તિ વુચ્ચતિ. કસ્મા? યસ્મા તસ્મિં અસંવરે સતિ દ્વારમ્પિ અગુત્તં હોતિ, ભવઙ્ગમ્પિ આવજ્જનાદીનિપિ વીથિચિત્તાનિ. યથા કિં? યથા નગરે ચતૂસુ દ્વારેસુ અસંવુતેસુ કિઞ્ચાપિ અન્તોઘરદ્વારકોટ્ઠકગબ્ભાદયો સંવુતા, તથાપિ અન્તોનગરે સબ્બં ભણ્ડં અરક્ખિતં અગોપિતમેવ હોતિ. નગરદ્વારેન હિ પવિસિત્વા ચોરા યદિચ્છન્તિ તં કરેય્યું, એવમેવ જવને દુસ્સીલ્યાદીસુ ઉપ્પન્નેસુ તસ્મિં અસંવરે સતિ દ્વારમ્પિ અગુત્તં હોતિ ભવઙ્ગમ્પિ આવજ્જનાદીનિપિ વીથિચિત્તાનિ.

સદ્ધાદેય્યાનીતિ કમ્મઞ્ચ ફલઞ્ચ ઇધલોકઞ્ચ પરલોકઞ્ચ સદ્દહિત્વા દિન્નાનિ. ''અયં મે ઞાતીતિ વા, મિત્તોતિ વા, ઇદં વા પટિકરિસ્સતિ, ઇદં વાનેન કતપુબ્બ''ન્તિ વા એવં ન દિન્નાનીતિ અત્થો. એવં દિન્નાનિ હિ ન સદ્ધાદેય્યાનિ નામ હોન્તિ. **ભોજનાની**તિ ચ દેસનાસીસમત્તમેતં, અત્થતો પન સદ્ધાદેય્યાનિ ભોજનાનિ ભુઞ્જિત્વા ચીવરાનિ પારુપિત્વા સેનાસનાનિ સેવમાના ગિલાનપચ્ચયભેસજ્જં પરિભુઞ્જમાનાતિ સબ્બમેતં વુત્તમેવ હોતિ.

સેય્યથિદન્તિ નિપાતો. તસ્સત્થો, કતમો હોતિ. **નચ્ચં** નામ યંકિઞ્ચિ નચ્ચં, તં મગ્ગં ગચ્છન્તેનાપિ ગીવં પસારેત્વા દટ્ઠું ન વટ્ટતિ. **ગીત**ન્તિ યંકિઞ્ચિ ગીતં. **વાદિત**ન્તિ યંકિઞ્ચિ વાદિતં. **પેક્ખ**ન્તિ નટસમજ્જં. **અક્ખાન**ન્તિ ભારતરામાયનાદિકં. યસ્મિં ઠાને કથીયતિ, તત્થ ગન્તુમ્પિ ન વટ્ટતિ. **પાણિસ્સર**ન્તિ કંસતાળં, ''પાણિતાળ''ન્તિપિ વદન્તિ. **વેતાળ**ન્તિ ઘનતાળં, ''મન્તેન મતસરીરુટ્ઠાપન''ન્તિપિ એકે. **કુમ્ભથૂણ**ન્તિ ચતુરસ્સઅમ્બણકતાળં ,

‘‘કુમ્ભસદ્દ’’ન્તિપિ એકે. **સોભનક**ન્તિ નટાનં અબ્ભોક્કિરણં; સોભનકરં વા, પટિભાનચિત્તન્તિ વુત્તં હોતિ. **ચણ્ડાલ**ન્તિ અયોગુળકીળા, ‘‘ચણ્ડાલાનં સાણધોવનકીળા’’તિપિ વદન્તિ. **વંસ**ન્તિ વેણું ઉસ્સાપેત્વા કીળનં.

ધોવનન્તિ અટ્ઠિધોવનં, એકચ્ચેસુ કિર જનપદેસુ કાલઙ્કતે ઞાતકે ન ઝાપેન્તિ, નિખણિત્વા ઠપેન્તિ. અથ તેસં પૂતિભૂતં કાયં ઞત્વા નીહરિત્વા અટ્ઠીનિ ધોવિત્વા ગન્ધેહિ મક્ખેત્વા ઠપેન્તિ. તે નક્ખત્તકાલે એકસ્મિં ઠાને અટ્ઠીનિ ઠપેત્વા એકસ્મિં ઠાને સુરાદીનિ ઠપેત્વા રોદન્તા પરિદેવન્તા સુરં પિવન્તિ. વુત્તમ્પિ ચેતં ‘‘અત્થિ ભિક્ખવે દક્ખિણેસુ જનપદેસુ ધોવનં નામ, તત્થ હોતિ અન્નમ્પિ પાનમ્પિ ખજ્જમ્પિ ભોજ્જમ્પિ લેય્યમ્પિ પેય્યમ્પિ નચ્ચમ્પિ ગીતમ્પિ વાદિતમ્પિ. અત્થેકં ભિક્ખવે ધોવનં, નેતં નત્થીતિ વદામી’’તિ (અ॰ નિ॰ ૧૦.૧૦૭). એકચ્ચે પન ‘‘ઇન્દજાલેન અટ્ઠિધોવનં ધોવન’’ન્તિ વદન્તિ. **હત્થિયુદ્ધા**દીસુ ભિક્ખુનો નેવ હત્થિઆદીહિ સદ્ધિં યુજ્ઝિતું, ન તે યુજ્ઝાપેતું, ન યુજ્ઝન્તે દટ્ઠું વટ્ટતિ. **નિબ્બુદ્ધ**ન્તિ મલ્લયુદ્ધં. **ઉય્યોધિક**ન્તિ યત્થ સમ્પહારો દિય્યતિ. **બલગ્ગ**ન્તિ બલગણનટ્ઠાનં. **સેનાબ્યૂહ**ન્તિ સેનાનિવેસો, સકટબ્યૂહાદિવસેન સેનાય નિવેસનં. **અનીકદસ્સન**ન્તિ ‘‘તયો હત્થી પચ્છિમં હત્થાનીક’’ન્તિઆદિના (પાચિ॰ ૩૨૪) નયેન વુત્તસ્સ અનીકસ્સ દસ્સનં.

ન નિમિત્તગ્ગાહી હોતીતિ છન્દરાગવસેન વુત્તપ્પકારં નિમિત્તં ન ગણ્હાતિ. એવં સેસપદાનિપિ વુત્તપટિપક્ખનયેન વેદિતબ્બાનિ. યથા ચ હેટ્ઠા જવને દુસ્સીલ્યાદીસુ ઉપ્પન્નેસુ તસ્મિં અસંવરે સતિ દ્વારમ્પિ અગુત્તં હોતિ, ભવઙ્ગમ્પિ આવજ્જનાદીનિપિ વીથિચિત્તાનીતિ વુત્તં, એવમિધ તસ્મિં સીલાદીસુ ઉપ્પન્નેસુ દ્વારમ્પિ ગુત્તં હોતિ, ભવઙ્ગમ્પિ આવજ્જનાદીનિપિ વીથિચિત્તાનિ. યથા કિં? યથા નગરદ્વારેસુ સંવુતેસુ કિઞ્ચાપિ અન્તોઘરાદયો અસંવુતા હોન્તિ, તથાપિ અન્તોનગરે સબ્બં ભણ્ડં સુરક્ખિતં સુગોપિતમેવ હોતિ, નગરદ્વારેસુ પિહિતેસુ ચોરાનં પવેસો નત્થિ. એવમેવ જવને સીલાદીસુ ઉપ્પન્નેસુ દ્વારમ્પિ ગુત્તં હોતિ, ભવઙ્ગમ્પિ આવજ્જનાદીનિપિ વીથિચિત્તાનિ. તસ્મા જવનક્ખણે ઉપ્પજ્જમાનોપિ ‘‘ચક્ખુન્દ્રિયે સંવરો’’તિ વુત્તો. ઇતો પરં હેટ્ઠા ચ ઉપરિ ચ વુત્તપરિયાયેન અત્થો વેદિતબ્બો.

વિસૂકદસ્સનાતિ પટાણીદસ્સનતો. **ગામકથા**તિ ગામવાસીનં કથા. **બાત્તિંસા**તિ દ્વત્તિંસ. અનિય્યાનિકત્તા સગ્ગમોક્ખમગ્ગાનં તિરચ્છાનભૂતા કથાતિ **તિરચ્છાનકથા**. તત્થ રાજાનં આરબ્ભ ‘‘મહાસમ્મતો મન્ધાતા ધમ્માસોકો એવં મહાનુભાવો’’તિઆદિના નયેન પવત્તા કથા **રાજકથા**. એસ નયો **ચોરકથા**દીસુ. તેસુ ‘‘અસુકો રાજા અભિરૂપો દસ્સનીયો’’તિઆદિના નયેન ગેહસ્સિતકથાવ તિરચ્છાનકથા હોતિ. ‘‘સોપિ નામ એવં મહાનુભાવો ખયં ગતો’’તિ એવં પવત્તા પન કમ્મટ્ઠાનભાવે તિટ્ઠતિ. ચોરેસુપિ ‘‘મૂલદેવો એવં મહાનુભાવો, મેઘમાલો એવં મહાનુભાવો’’તિ તેસં કમ્મં પટિચ્ચ ‘‘અહો સૂરા’’તિ ગેહસ્સિતકથાવ તિરચ્છાનકથા. યુદ્ધેપિ ભારતયુદ્ધાદીસુ ‘‘અસુકેન અસુકો એવં મારિતો એવં વિદ્ધો’’તિ કામસ્સાદવસેનેવ કથા તિરચ્છાનકથા. ‘‘તેપિ નામ ખયં ગતા’’તિ એવં પવત્તા પન સબ્બત્થ કમ્મટ્ઠાનમેવ હોતિ.

અપિ ચ અન્નાદીસુ ‘‘એવં વણ્ણવન્તં ગન્ધવન્તં રસવન્તં ફસ્સસમ્પન્નં ખાદિમ્હ ભુઞ્જિમ્હ પિવિમ્હ પરિભુઞ્જિમ્હા’’તિ કામસ્સાદવસેન કથેતું ન વટ્ટતિ, સાત્થકં પન કત્વા ‘‘પુબ્બે એવં વણ્ણાદિસમ્પન્નં અન્નં પાનં વત્થં સયનં માલં ગન્ધં સીલવન્તાનં અદમ્હ, ચેતિયપૂજં અકરિમ્હા’’તિ કથેતું વટ્ટતિ. **ઞાતિકથા**દીસુ પન ‘‘અમ્હાકં ઞાતકા સૂરા સમત્થા’’તિ વા, ‘‘પુબ્બે મયં એવં વિચિત્રેહિ યાનેહિ વિચરિમ્હા’’તિ વા અસ્સાદવસેન વત્તું ન વટ્ટતિ, સાત્થકં પન કત્વા ‘‘તેપિ નો ઞાતકા ખયં ગતા’’તિ વા, ‘‘પુબ્બે મયં એવરૂપા ઉપાહના સઙ્ઘસ્સ અદમ્હા’’તિ વા

કથેતું વટ્ટતિ. ગામકથાપિ સુનિવિટ્ઠદુન્નિવિટ્ઠસુભિક્ખદુબ્ભિક્ખાદિવસેન ''અસુકગામવાસિનો સૂરા સમત્થા''તિ વા એવં અસ્સાદવસેન વત્તું ન વટ્ટતિ, સાત્થકં પન કત્વા ''સદ્ધા પસન્ના''તિ વા, ''ખયવયં ગતા''તિ વા વત્તું વટ્ટતિ.

નિગમનગરજનપદકથાસુપિ એસેવ નયો. ઇત્થિકથાપિ વણ્ણસણ્ઠાનાદીનિ પટિચ્ચ અસ્સાદવસેન ન વટ્ટતિ, ''સદ્ધા પસન્ના, ખયવયં ગતા''તિ એવમેવ વટ્ટતિ. **સૂરકથા**પિ ''નન્દિમિત્તો નામ યોધો સૂરો અહોસી''તિ અસ્સાદવસેન ન વટ્ટતિ. ''સદ્ધો અહોસિ, ખયવયં ગતો''તિ એવમેવ વટ્ટતિ. **વિસિખાકથા**પિ ''અસુકા વિસિખા સુનિવિટ્ઠા દુન્નિવિટ્ઠા સૂરા સમત્થા''તિ અસ્સાદવસેન ન વટ્ટતિ. ''સદ્ધા પસન્ના, ખયવયં ગતા''ઇચ્ચેવ વટ્ટતિ.

કુમ્ભટ્ઠાનકથાતિ ઉદકટ્ઠાનકથા, ''ઉદકતિત્થકથા''તિપિ વુચ્ચતિ, કુમ્ભદાસિકથા વા. સાપિ ''પાસાદિકા, નચ્ચિતું ગાયિતું છેકા''તિ અસ્સાદવસેન ન વટ્ટતિ, ''સદ્ધા પસન્ના''તિઆદિના નયેન વટ્ટતિ. **પુબ્બપેતકથા**તિ અતીતઞાતિકથા. તત્થ વત્તમાનઞાતિકથાસદિસોવ વિનિચ્છયો.

નાનત્તકથાતિ પુરિમપચ્છિમકથાહિ વિમુત્તા અવસેસા નાનાસભાવા નિરત્થકકથા. **લોકક્ખાયિકા**તિ ''અયં લોકો કેન નિમ્મિતો? અસુકેન નામ નિમ્મિતો. કાકો સેતો અટ્ઠીનં સેતત્તા, બલાકા રત્તા લોહિતસ્સ રત્તત્તા''તિ એવમાદિકા લોકાયતવિતણ્ડસલ્લાપકથા.

સમુદ્દક્ખાયિકા નામ કસ્મા સમુદ્દો સાગરો? સાગરદેવેન ખતત્તા સાગરો, ''ખતો મે''તિ હત્થમુદ્દાય સયં નિવેદિતત્તા સમુદ્દોતિ એવમાદિકા નિરત્થકા સમુદ્દક્ખાનકથા. **ભવો**તિ વુદ્ધિ. **અભવો**તિ હાનિ. ઇતિ ભવો ઇતિ અભવોતિ યં વા તં વા નિરત્થકકારણં વત્વા પવત્તિતકથા **ઇતિભવાભવકથા**.

આવરેય્યાતિ આવરણં કરેય્ય. **નિવારેય્યા**તિ આરમ્મણતો વારેય્ય. **સંવરેય્યા**તિ સમ્મા નિસ્સેસં કત્વા વારેય્ય. **રક્ખેય્યા**તિ રક્ખં કરેય્ય. **ગોપેય્યા**તિ સંગોપેય્ય. **પિદહેય્યા**તિ પિદહનં કરેય્ય. **પચ્છિન્દેય્યા**તિ સોતં છિન્દેય્ય.

તેન તેન ન તુસ્સન્તીતિ તેન તેન અમ્બિલાદિના રસેન ન સન્તોસં આપજ્જન્તિ. **અપરાપરં પરિયેસન્તી**તિ ઉપરૂપરિ ગવેસન્તિ.

૧૫૮. **ફસ્સેના**તિ રોગફસ્સેન. **ભવઞ્ચ નાભિજપ્પેય્યા**તિ તસ્સ ફસ્સસ્સ વિનોદનત્થાય કામભવાદિભવઞ્ચ ન પત્થેય્ય. **ભેરવેસુ ચ ન સમ્પવેધેય્યા**તિ તસ્સ ફસ્સસ્સ પચ્ચયભૂતેસુ સીહબ્યગ્ઘાદીસુ ભેરવેસુ ચ ન સમ્પવેધેય્ય, અવસેસેસુ વા ઘાનિન્દ્રિયમનિન્દ્રિયવિસયેસુ ન સમ્પવેધેય્ય. એવં પરિપૂરો ઇન્દ્રિયસંવરો ચ વુત્તો હોતિ. પુરિમેહિ વા ઇન્દ્રિયસંવરં દસ્સેત્વા ઇમિના ''અરઞ્ઞે વસતા ભેરવં દિસ્વા વા સુત્વા વા નપ્પવેધિતબ્બ''ન્તિ દસ્સેતિ.

એકેનાકારેનાતિ એકેન કારણેન. **ભયમ્પિ ભેરવમ્પિ તઞ્ઞેવા**તિ ભયન્તિ ચ ભેરવન્તિ ચ ખુદ્દકમ્પિ મહન્તમ્પિ ઉત્તાસનિમિત્તમેવ. તમેવત્થં દસ્સેતું ''**વુત્તં હેત**''ન્તિઆદિમાહ. **ભયન્તિ** તપ્પચ્ચયા ઉપ્પન્નભયં. **ભયાનકન્તિ** આકારનિદ્દેસો. **છમ્ભિતત્તન્તિ** ભયવસેન ગત્તચલનં. **લોમહંસો**તિ લોમાનં હંસનં ઉદ્ધગ્ગભાવો. ઇમિના પદદ્વયેન કિચ્ચતો ભયં દસ્સેત્વા પુન ''**ચેતસો ઉબ્બેગો ઉત્રાસો**''તિ સભાવતો દસ્સેતિ. **ઉબ્બેગ્ગો**તિ ભીરુકો, **ઉત્રાસો**તિ ચિત્તક્ખોભો. **જાતિભયન્તિ** જાતિં પટિચ્ચ ઉપ્પન્નભયં. સેસેસુપિ એસેવ નયો. રાજતો ઉપ્પન્નભયં **રાજભયં**.

સેસેસુપિ એસેવ નયો. **અત્તાનુવાદભયન્તિ** પાપકમ્મિનો અત્તાનં અનુવદન્તસ્સ ઉપ્પજ્જનકભયં. **પરાનુવાદભયન્તિ** પરસ્સ અનુવાદતો ઉપ્પજ્જનકભયં.

દણ્ડભયન્તિ આગારિકસ્સ રઞ્ઞા પવત્તિતદણ્ડં, અનાગારિકસ્સ વિનયદણ્ડં પટિચ્ચ ઉપ્પજ્જનકભયં. **દુગ્ગતિભયન્તિ** ચત્તારો અપાયે પટિચ્ચ ઉપ્પજ્જનકભયં. **ઊમિભયન્તિ** મહાસમુદ્દે ઉદકં ઓરોહન્તસ્સ પવત્તભયં. મહાસમુદ્દે કિર મહિન્દવીચિ નામ સટ્ઠિ યોજનાનિ ઉગ્ગચ્છતિ, તરઙ્ગવીચિ નામ પણ્ણાસ યોજનાનિ, રોહણવીચિ નામ ચત્તાલીસ યોજનાનિ ઉગ્ગચ્છતિ. એવરૂપા ઊમિયો પટિચ્ચ પવત્તં ઊમિભયં . કુમ્ભીલતો પવત્તં ભયં **કુમ્ભીલભયં**. ઉદકાવટ્ટતો ભયં **આવટ્ટભયં**. સુસુકા વુચ્ચતિ ચણ્ડમચ્છો, તતો ભયં **સુસુકાભયં**. **આજીવિકભયન્તિ** જીવિતવુત્તિતો ભયં આજીવિકભયં. **અસિલોકભયન્તિ** ગરહતો ભયં.

૧૫૯. લદ્ધા ન સન્નિધિં કયિરાતિ એતેસં અન્નાદીનં યંકિઞ્ચિ ધમ્મેન લભિત્વા ‘‘અરઞ્ઞે ચ સેનાસને વસતા દુલ્લભ’’ન્તિ ચિન્તેત્વા સન્નિધિં ન કરેય્ય.

ઓદનોતિ સાલિ વીહિ યવો ગોધુમો કઙ્ગુ વરકો કુદ્રૂસકોતિ સત્તન્નં ધઞ્ઞાનં ધઞ્ઞાનુલોમાનઞ્ચ તણ્ડુલેહિ નિબ્બત્તો. **કુમ્માસોતિ** યવેહિ નિબ્બત્તો. **સત્તૂતિ** સાલિઆદીહિ કતસત્તુ. **મચ્છો** દકસમ્ભવો. **મંસં** પાકટમેવ. **અમ્બપાનન્તિ** આમેહિ વા પક્કેહિ વા અમ્બેહિ કતપાનં. તત્થ આમેહિ કરોન્તેન અમ્બતરુણાનિ ભિન્દિત્વા ઉદકે પક્ખિપિત્વા આતપે આદિચ્ચપાકેન પચિત્વા પરિસ્સાવેત્વા તદહુ પટિગ્ગહિતેહિ મધુસક્કરકપ્પૂરાદીહિ યોજેત્વા કાતબ્બં. **જમ્બુપાનન્તિ** જમ્બુફલેહિ કતપાનં. **ચોચપાનન્તિ** અટ્ઠિકેહિ કદલિફલેહિ કતપાનં. **મોચપાનન્તિ** અનટ્ઠિકેહિ કદલિફલેહિ કતપાનં. **મધુકપાનન્તિ** મધુકાનં જાતિરસેન કતપાનં. તં પન ઉદકસમ્ભિન્નં વટ્ટતિ, સુદ્ધં ન વટ્ટતિ. **મુદ્દિકપાનન્તિ** મુદ્દિકા ઉદકે મદ્દિત્વા અમ્બપાનં વિય કતપાનં. **સાલૂકપાનન્તિ** રત્તુપ્પલનીલુપ્પલાદીનં સાલૂકે મદ્દિત્વા કતપાનં. **ફારુસકપાનન્તિ** ફારુસકેહિ અમ્બપાનં વિય કતપાનં. **કોસમ્બપાનન્તિ** કોસમ્બફલેહિ કતપાનં. **કોલપાનન્તિ** કોલફલેહિ કતપાનં. **બદરપાનન્તિ** મહાકોલફલેહિ અમ્બપાનં વિય કતપાનં. ઇમાનિ એકાદસ પાનાનિ, તાનિપિ આદિચ્ચપાકાનિ વટ્ટન્તિ.

ઘતપાનન્તિ સપ્પિપાનં. **તેલપાનન્તિ** તિલતેલાદીનં પાનં. **પયોપાનન્તિ** ખીરપાનં. **યાગુપાનન્તિ** સીતલાદિયાગુપાનં. **રસપાનન્તિ** સાકાદિરસપાનં. **પિટ્ઠખજ્જકન્તિ** સત્તન્નં તાવ ધઞ્ઞાનં ધઞ્ઞાનુલોમાનં અપરણ્ણાનઞ્ચ પિટ્ઠં પનસપિટ્ઠં લબુજપિટ્ઠં અમ્બાટકપિટ્ઠં સાલપિટ્ઠં ખીરવલ્લિપિટ્ઠઞ્ચાતિ એવમાદીનં પિટ્ઠેહિ કતં પિટ્ઠખજ્જકં. **પૂવખજ્જકમ્પિ** એતેહિયેવ કતં. **મૂલખજ્જકન્તિ** મૂલકમૂલં ખારકમૂલં ચુચ્ચુમૂલન્તિ એવમાદિ. **તચખજ્જકન્તિ** ઉચ્છુતચાદયો. **પત્તખજ્જકન્તિ** નિમ્બપણ્ણકુટજપણ્ણપટોલપણ્ણસુલસપણ્ણાદયો. **પુપ્ફખજ્જકન્તિ** મૂલકપુપ્ફખારકપુપ્ફસેતવરણસિગ્ગુઉપ્પલપદુમકાદયો. **ફલખજ્જકન્તિ** પનસલબુજતાલનાળિકેરઅમ્બાટકતિન્તિણિકમાતુલુઙ્ગકપિટ્ઠફલઅલાબુકુમ્ભણ્ડકુસ્સ-ફલતિમ્બરૂસકતિલવાતિઙ્ગણચોચમોચમધુકાદીનં ફલાનં ખજ્જકં.

ન કુહનાયાતિ ન વિમ્હાપનાય. **ન લપનાયાતિ** પચ્ચયત્થં ન લપનાય. વિહારં આગતે મનુસ્સે દિસ્વા ‘‘કિમત્થાય ભોન્તો આગતા’’તિ ભિક્ખૂ નિમન્તેતુન્તિ. ‘‘યદિ એવં ગચ્છથ, અહં પચ્છતો ગહેત્વા આગચ્છામી’’તિ એવં ન લપનાય. અથ વા અત્તાનં ઉપનેત્વા ‘‘અહં તિસ્સો, મયિ રાજા પસન્નો, મયિ અસુકો રાજા અસુકો ચ રાજમહામત્તો પસન્નો’’તિ એવં ન લપનાય. **ન નેમિત્તિકતાયાતિ** યેન કેનચિ પરેસં પચ્ચયદાનસઞ્ઞાજનકેન

કાયવચીકમ્મેન ન નેમિત્તિકતાય. **ન નિપ્પેસિકતાયા**તિ યા પરેસં અક્કોસનાદિકિરિયા યસ્મા વેળુપેસિકા વિય અબ્ભઙ્ગં પરસ્સ ગુણં નિપ્પેસેતિ નિપુઞ્છતિ, યસ્મા વા ગન્ધજાતં નિપિસિત્વા ગન્ધમગ્ગના વિય પરગુણે નિપિસિત્વા વિચુણ્ણેત્વા એસા લાભમગ્ગના હોતિ, તસ્મા ''નિપ્પેસિકતા''તિ વુચ્ચતિ. ન એવરૂપાય નિપ્પેસિકતાય. **ન લાભેન લાભં નિજિગીસનતાયા**તિ એત્થ **નિજિગીસનતા**તિ મગ્ગના, અઞ્ઞતો લદ્ધઞ્હિ અઞ્ઞત્થ હરણવસેન લાભેન લાભમગ્ગના નામ હોતિ. ન એવરૂપાય લાભેન લાભમગ્ગનાય.

ન દારુદાનેનાતિ ન પચ્ચયહેતુકેન દારુદાનેન વિહારે ઉટ્ઠિતઞ્હિ અરઞ્ઞતો વા આહરિત્વા રક્ખિતગોપિતદારું ''એવં મે પચ્ચયં દસ્સન્તી''તિ ઉપટ્ઠાકાનં દાતું ન વટ્ટતિ. એવઞ્હિ જીવિકં કપ્પેન્તો અનેસનાય મિચ્છાજીવેન જીવતિ, સો દિટ્ઠેવ ધમ્મે ગરહં પાપુણાતિ, સમ્પરાયે ચ અપાયપરિપૂરકો હોતિ. અત્તનો પુગ્ગલિકં દારું કુસલઙ્ગહત્થાય દદન્તો કુલદૂસકદુક્કટં આપજ્જતિ, પરપુગ્ગલિકં થેય્યચિત્તેન દદન્તો ભણ્ડગ્ઘેન કારેતબ્બો. સઙ્ઘિકેપિ એસેવ નયો. સચે પન તં ઇસ્સરતાય દેતિ, ગરુભણ્ડવિસ્સજ્જનં આપજ્જતિ. કતરં પન દારુ ગરુભણ્ડં હોતિ, કતરં ન હોતીતિ? યં તાવ અરોપિમં સયંજાતં, તં સઙ્ઘેન પરિચ્છિન્નટ્ઠાનેયેવ ગરુભણ્ડં, તતો પરં ન ગરુભણ્ડં. રોપિમટ્ઠાને ચ સબ્બેન સબ્બં ગરુભણ્ડં, પમાણતો સૂચિદણ્ડકપ્પમાણં ગરુભણ્ડં.

ન વેળુદાનેનાતિઆદીસુપિ **ન વેળુદાનેના**તિ ન પચ્ચયહેતુકેન વેળુદાનેનાતિઆદિ સબ્બં ન દારુદાનેનાતિ એત્થ વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બં. વેળુ પન પમાણતો તેલનાળિપ્પમાણો ગરુભણ્ડં, ન તતો હેટ્ઠા. મનુસ્સા વિહારં ગન્ત્વા વેળું યાચન્તિ, ભિક્ખૂ ''સઙ્ઘિકો''તિ દાતું ન વિસહન્તિ, મનુસ્સા પુનપ્પુનં યાચન્તિ વા તજ્જેન્તિ વા, તદા ભિક્ખૂહિ ''દણ્ડકમ્મં કત્વા ગણ્હથા''તિ વત્તું વટ્ટતિ, વેળુદાનં નામ ન હોતિ. સચે તે દણ્ડકમ્મત્થાય વાસિફરસુઆદીનિ વા ખાદનીયં વા ભોજનીયં વા દેન્તિ, ગહેતું ન વટ્ટતિ.

વિનયટ્ઠકથાયં પન ''દટ્ઠગેહા મનુસ્સા ગણ્હિત્વા ગચ્છન્તા ન વારેતબ્બા''તિ વુત્તં. સચે સઙ્ઘસ્સ વેળુગુમ્બે વેળુદૂસિકા ઉપ્પજ્જતિ, તં અકોટ્ટાપેન્તાનં વેળુ નસ્સતિ. ''કિં કાતબ્બ''ન્તિ ભિક્ખાચારે મનુસ્સાનં આચિક્ખિતબ્બં. સચે કોટ્ટેતું ન ઇચ્છન્તિ, ''સમં ભાગં લભિસ્સથા''તિ વત્તબ્બા. ન ઇચ્છન્તિયેવ, ''દ્વે કોટ્ઠાસે લભિસ્સથા''તિ વત્તબ્બા. એવમ્પિ અનિચ્છન્તેસુ નટ્ઠેન અત્થો નત્થિ, ''તુમ્હાકં ખણે સતિ દણ્ડકમ્મં કરિસ્સથ, કોટ્ટેત્વા ગણ્હથા''તિ વત્તબ્બા, વેળુદાનં નામ ન હોતિ. વેળુગુમ્બે અગ્ગિમ્હિ ઉટ્ઠિતેપિ ઉદકેન વુય્હમાનવેળૂસુપિ એસેવ નયો.

પત્તદાને ગરુભણ્ડતાય અયં વિનિચ્છયો – પત્તમ્પિ હિ યત્થ વિક્કાયતિ, ગન્ધકારાદયો ગન્ધપલિવેઠનાદીનં અત્થાય ગણ્હન્તિ, તાદિસે દુલ્લભટ્ઠાનેયેવ ગરુભણ્ડં હોતિ. એસ તાવ કિંસુકપત્તકણ્ણપિળન્ધનતાલપત્તાદીસુ વિનિચ્છયો. તાલપણ્ણમ્પિ ઇમસ્મિંયેવ ઠાને કથેતબ્બં – તાલપણ્ણમ્પિ હિ સયંજાતે તાલવને સઙ્ઘેન પરિચ્છિન્નટ્ઠાનેયેવ ગરુભણ્ડં, ન તતો પરં, રોપિમતાલેસુ સબ્બમ્પિ ગરુભણ્ડં, તસ્સ પમાણં હેટ્ઠિમકોટિયા અટ્ઠઙ્ગુલપ્પમાણોપિ રિત્તપોત્થકો. તિણમ્પિ એત્થેવ પક્ખિપિત્વા કથેતબ્બં. યત્થ પન તિણં નત્થિ, તત્થ તાલનાળિકેરપણ્ણાદીહિપિ છાદેન્તિ. તસ્મા તાનિપિ તિણેનેવ સઙ્ગહિતાનિ. ઇતિ મુઞ્જપલાલાદીસુ યંકિઞ્ચિ મુટ્ઠિપ્પમાણં તિણં. નાળિકેરપણ્ણાદીસુ ચ એકપણ્ણમ્પિ સઙ્ઘસ્સ દિન્નં વા તત્થ જાતં વા બહિઆરામે સઙ્ઘસ્સ તિણવત્થુમ્હિ જાતતિણં વા રક્ખિતગોપિતં વા ગરુભણ્ડં હોતિ. તં પન સઙ્ઘકમ્મે ચ ચેતિયકમ્મે ચ કતે અતિરેકં પુગ્ગલિકકમ્મે દાતું વટ્ટતિ. હેટ્ઠા વુત્તદારુવેળૂસુપિ એસેવ નયો.

પુપ્ફદાને ''એત્તકેસુ રુક્ખેસુ પુપ્ફાનિ વિસ્સજ્જિત્વા યાગુભત્તત્થાય ઉપનેન્તુ, એત્તકેસુ સેનાસનપટિસઙ્ખરણે ઉપનેન્તૂ''તિ એવં નિયમિતટ્ઠાનેયેવ પુપ્ફાનિ ગરુભણ્ડાનિ હોન્તિ. યદિ સામણેરા પુપ્ફાનિ ઓચિનિત્વા રાસિં કરોન્તિ, પઞ્ચઙ્ગસમન્નાગતો પુપ્ફભાજકો ભિક્ખુ ભિક્ખુસઙ્ઘં ગણેત્વા કોટ્ઠાસે કરોતિ. સો સમ્પત્તપરિસાય સઙ્ઘં અનાપુચ્છિત્વાવ દાતું લભતિ. અસમ્મતેન પન આપુચ્છિત્વા દાતબ્બં. ભિક્ખુનો પન કસ્સ પુપ્ફાનિ દાતું લબ્ભતિ, કસ્સ ન લબ્ભતીતિ? માતાપિતૂનં ગેહં હરિત્વાપિ ગેહતો પક્કોસાપેત્વાપિ ''વત્થુપૂજં કરોથા''તિ દાતું લબ્ભતિ, પિળન્ધનત્થાય ન લબ્ભતિ. સેસઞાતીનં પન હરિત્વા ન દાતબ્બં, પક્કોસાપેત્વા પૂજનત્થાય દાતબ્બં. સેસજનસ્સ પૂજનટ્ઠાનં સમ્પત્તસ્સ અપચ્ચાસીસન્તેન દાતબ્બં, પુપ્ફદાનં નામ ન હોતિ.

વિહારે બહૂનિ પુપ્ફાનિ પુપ્ફન્તિ, ભિક્ખુના પિણ્ડાય ચરન્તેન મનુસ્સે દિસ્વા ''વિહારે બહૂનિ પુપ્ફાનિ પૂજેથા''તિ વત્તબ્બં, વચનમત્તે દોસો નત્થિ, ''મનુસ્સા ખાદનીયભોજનીયં આદાય આગમિસ્સન્તી''તિ ચિત્તેન પન ન વત્તબ્બં. સચે વદતિ, ખાદનીયભોજનીયં ન પરિભુઞ્જિતબ્બં. મનુસ્સા અત્તનો ધમ્મતાય ''વિહારે પુપ્ફાનિ અત્થી''તિ પુચ્છિત્વા ''અસુકદિવસે વિહારં આગમિસ્સામ, સામણેરાનં પુપ્ફાનિ ઓચિનિતું મા દેથા''તિ વદન્તિ. ભિક્ખુ સામણેરાનં કથેતું પમુટ્ઠો, સામણેરેહિ પુપ્ફાનિ ઓચિતાનિ, મનુસ્સા ભિક્ખું ઉપસઙ્કમિત્વા મયં તુમ્હાકં અસુકદિવસે એવં આરોચયિમ્હ ''સામણેરાનં પુપ્ફાનિ ઓચિનિતું મા દેથા''તિ, કસ્મા ન વારયિત્થાતિ? ''સતિ મે પમુટ્ઠા, પુપ્ફાનિ ઓચિનિતમત્તાનેવ, ન તાવ પૂજા કતા''તિ વત્તબ્બં, ''ગણ્હથ પૂજેથા''તિ ન વત્તબ્બં. સચે વદતિ, આમિસં ન પરિભુઞ્જિતબ્બં. અપરો ભિક્ખુ સામણેરાનં આચિક્ખતિ ''અસુકગામવાસિનો 'પુપ્ફાનિ મા ઓચિનિત્થા'તિ આહંસૂ''તિ મનુસ્સાપિ આમિસં આહરિત્વા દાનં દત્વા વદન્તિ ''અમ્હાકં મનુસ્સા ન બહુકા, સામણેરે અમ્હેહિ સહ પુપ્ફાનિ ઓચિનિતું આણાપેથા''તિ. ''સામણેરેહિ ભિક્ખા લદ્ધા. યે ભિક્ખાચારં ન ગચ્છન્તિ, તે સયમેવ જાનિસ્સન્તિ ઉપાસકા''તિ વત્તબ્બં. એત્તકં નયં લભિત્વા સામણેરે પુત્તે વા ભાતિકે વા કત્વા પુપ્ફાનિ ઓચિનાપેતું દોસો નત્થિ, પુપ્ફદાનં નામ ન હોતિ.

ફલદાને ફલમ્પિ પુપ્ફં વિય નિયમિતમેવ ગરુભણ્ડં હોતિ. વિહારે બહુકસ્મિં ફલાફલે સતિ અફાસુકમનુસ્સા આગન્ત્વા યાચન્તિ, ભિક્ખૂ ''સઙ્ઘિક''ન્તિ દાતું ન ઉસ્સહન્તિ, મનુસ્સા વિપ્પટિસારિનો અક્કોસન્તિ પરિભાસન્તિ, તત્થ કિં કાતબ્બન્તિ? ફલેહિ વા રુક્ખેહિ વા પરિચ્છિન્દિત્વા કથિકા કાતબ્બા ''અસુકે ચ રુક્ખે અસુકે ચ રુક્ખે એત્તકાનિ ફલાનિ ગણ્હન્તા, એત્તકેસુ વા રુક્ખેસુ ફલાનિ ગણ્હન્તા ન વારેતબ્બા''તિ. ચોરા વા ઇસ્સરા વા બલક્કારેન ગણ્હન્તા ન વારેતબ્બા. કુદ્ધા હિ તે સકલવિહારમ્પિ નાસેય્યું, આદીનવો પન કથેતબ્બોતિ.

સિનાનદાને સિનાનચુણ્ણાનિ કોટ્ટિતાનિ ન ગરુભણ્ડાનિ, અકોટ્ટિતો રુક્ખે ઠિતોવ રુક્ખતચો ગરુભણ્ડં, ચુણ્ણં પન અગિલાનસ્સ રજનનિપક્કં વટ્ટતિ. ગિલાનસ્સ યંકિઞ્ચિ ચુણ્ણં દાતું વટ્ટતિયેવ.

ન ચુણ્ણદાનેનાતિ વુત્તનયેન સિરીસચુણ્ણાદીનં દાનેન. **મત્તિકાદાને**મત્તિકા હિ યત્થ દુલ્લભા હોતિ, તત્થેવ ગરુભણ્ડં. સાપિ હેટ્ઠિમકોટિયા તિંસપલગુળપિણ્ડપ્પમાણાવ, તતો હેટ્ઠા ન ગરુભણ્ડન્તિ.

દન્તકટ્ઠદાને દન્તકટ્ઠં અચ્છિન્નકમેવ ગરુભણ્ડં. યેસં સામણેરાનં સઙ્ઘતો દન્તકટ્ઠવારો પાપુણાતિ, તે અત્તનો આચરિયુપજ્ઝાયાનં પાટિયેક્કં દાતું ન લભન્તિ. યેહિ પન ''એત્તકાનિ દન્તકટ્ઠાનિ આહરિતબ્બાની''તિ પરિચ્છિન્દિત્વા વારા ગહિતા, તે અતિરેકાનિ આચરિયુપજ્ઝાયાનં દાતું લભન્તિ. એકેન ભિક્ખુના દન્તકટ્ઠમાળકતો બહૂનિ દન્તકટ્ઠાનિ ન ગહેતબ્બાનિ, દેવસિકં એકેકમેવ ગહેતબ્બં. પાટિયેક્કં વસન્તેનાપિ ભિક્ખુસઙ્ઘં ગણયિત્વા

યત્તકાનિ અત્તનો પાપુણન્તિ, તત્તકાનેવ ગહેત્વા ગન્તબ્બં. અન્તરા આગન્તુકેસુ વા આગતેસુ દિસં વા પક્કમન્તેસુ આહરિત્વા ગહિતટ્ઠાનેયેવ ઠપેતબ્બાનિ. **ન મુખોદકદાનેના**તિ ન મુખધોવનઉદકદાનેન.

ન ચાટુકમ્યતાયાતિઆદીસુ ચાટુકમ્યતા વુચ્ચતિ અત્તાનં દાસં વિય નીચટ્ઠાને ઠપેત્વા પરસ્સ ખલિતવચનમ્પિ સણ્ઠપેત્વા પિયકામતાય પગ્ગય્હવચનં. **ન મુગ્ગસૂપ્યતાયા**તિ ન મુગ્ગસૂપસમાનતાય. મુગ્ગસૂપસમાનતાતિ સચ્ચાલિકેન જીવિકં કપ્પનતાય એતં અધિવચનં. યથા હિ મુગ્ગસૂપે પચ્ચન્તે બહૂ મુગ્ગા પાકં ગચ્છન્તિ થોકા ન ગચ્છન્તિ, એવમેવ સચ્ચાલિકેન જીવિકકપ્પકે પુગ્ગલે બહુ અલિકં હોતિ, અપ્પકં સચ્ચં. યથા વા મુગ્ગસૂપસ્સ અપવિસનટ્ઠાનં નામ નત્થિ, એવમેવ સચ્ચાલિકવુત્તિનો પુગ્ગલસ્સ અપ્પતિટ્ઠાનં નામ નત્થિ. સિઙ્ઘાટકં વિય ઇચ્છિતિચ્છિતટ્ઠાનસ્સ પતિટ્ઠાતિ. તેનસ્સ સા મુસાવાદિતા ''મુગ્ગસૂપ્યતા''તિ વુત્તા. **ન પારિભટ્યતાયા**તિ ન પરિભટકમ્મભાવેન. પરિભટસ્સ હિ કમ્મં પારિભટ્યં, તસ્સ ભાવો પારિભટ્યતા, અલઙ્કારકરણાદીહિ દારકકીળાપનસ્સેતં અધિવચનં. **ન પીઠમદ્દિકતાયા**તિ ન સહસા ઘરં પવિસિત્વા પીઠકે નિસીદનકતાય.

ન વત્થુવિજ્જાયાતિઆદીસુ **વત્થુવિજ્જા** નામ ગામનિગમનગરાદીનં સુનિવિટ્ઠદુન્નિવિટ્ઠજાનનસત્થં. **તિરચ્છાનવિજ્જા** નામ અનિય્યાનિકત્તા સગ્ગમોક્ખમગ્ગાનં તિરચ્છાનભૂતા અઙ્ગસત્થનિમિત્તાદિકા અવસેસવિજ્જા. **અઙ્ગવિજ્જા** નામ ઇત્થિપુરિસાનં સુભગદુબ્ભગલક્ખણજાનનં. **નક્ખત્તવિજ્જા** નામ નક્ખત્તાનં યોગજાનનસત્થં.

ન દૂતગમનેનાતિ ન દૂતેય્યં કત્વા ગમનેન. **ન પહિણગમનેના**તિ ન ગિહીનં સાસનં ગહેત્વા ઘરા ઘરં પહિતસ્સ ગમનેન. **ન જઙ્ઘપેસનિયેના**તિ ગામન્તરદેસન્તરાદીસુ તેસં તેસં ગિહીનં સાસનપટિસાસનં હરણેન. ઇદઞ્હિ જઙ્ઘપેસનિયં નામ અત્તનો માતાપિતૂનં, યે ચાસ્સ માતાપિતરો ઉપટ્ઠહન્તિ, તેસં સાસનં ગહેત્વા કત્થચિ ગમનવસેન વટ્ટતિ. ચેતિયસ્સ વા સઙ્ઘસ્સ વા અત્તનો વા કમ્મં કરોન્તાનં વડ્ઢકીનમ્પિ સાસનં હરિતું વટ્ટતિ. મનુસ્સા ''દાનં દસ્સામ, પૂજં કરિસ્સામ, ભિક્ખુસઙ્ઘસ્સ આચિક્ખથા''તિ ચ વદન્તિ; ''અસુકત્થેરસ્સ નામ દેથા''તિ પિણ્ડપાતં વા ભેસજ્જં વા ચીવરં વા દેન્તિ, ''વિહારે પૂજં કરોથા''તિ માલાગન્ધવિલેપનાદીનિ વા ધજપટાકાદીનિ વા નિય્યાતેન્તિ. સબ્બં હરિતું વટ્ટતિ, જઙ્ઘપેસનિયં નામ ન હોતિ. સેસસાસનં ગહેત્વા ગચ્છન્તસ્સ પદવારે પદવારે દોસો.

ન વેજ્જકમ્મેનાતિ ન વેજ્જેન હુત્વા કાયતિકિચ્છનાદિભેસજ્જકરણેન. ભેસજ્જં પન પઞ્ચન્નં સહધમ્મિકાનં કાતબ્બં ભિક્ખુસ્સ ભિક્ખુનિયા સિક્ખમાનાય સામણેરસ્સ સામણેરિયા. સમસીલસદ્ધાપઞ્ઞાનઞ્હિ એતેસં તીસુ સિક્ખાસુ યુત્તાનં ભેસજ્જં અકાતું ન લબ્ભતિ. માતાપિતૂનં તદુપટ્ઠાકાનં અત્તનો વેય્યાવચ્ચકરસ્સ પણ્ડુપલાસસ્સાતિ એતેસં પઞ્ચન્નમ્પિ કાતું વટ્ટતિ. જેટ્ઠભાતુ, કનિટ્ઠભાતુ, જેટ્ઠભગિનિયા, કનિટ્ઠભગિનિયા, ચૂળમાતુયા, મહામાતુયા, ચૂળપિતુનો, મહાપિતુનો, પિતુચ્છાય, માતુચ્છાયાતિ એતેસં પન દસન્નમ્પિ કરોન્તેન તેસંયેવ સન્તકં ભેસજ્જં ગહેત્વા કેવલં યોજેત્વા દાતબ્બં. સચે નપ્પહોતિ, અત્તનો સન્તકં તાવકાલિકં દાતબ્બં. એતેસં પુત્તપરમ્પરા યાવ સત્તમા કુલપરિવટ્ટા, તાવ ચત્તારો પચ્ચયે આહરાપેન્તસ્સ અકતવિઞ્ઞત્તિ વા, ભેસજ્જં કરોન્તસ્સ વેજ્જકમ્મં વા, કુલદૂસકાપત્તિ વા ન હોતિ.

ન પિણ્ડપટિપિણ્ડકેનાતિ એત્થ પિણ્ડપાતો કસ્સ દાતબ્બો, કસ્સ ન દાતબ્બો? માતાપિતૂનં તદુપટ્ઠાકાનં વેય્યાવચ્ચકરસ્સ પણ્ડુપલાસસ્સ સમ્પત્તસ્સ દામરિકચોરસ્સ ઇસ્સરસ્સાપિ દાતબ્બો. એતેસં દત્વા પચ્છા લદ્ધમ્પિ

પિણ્ડપટિપિણ્ડં નામ ન હોતિ. **ન દાનાનુપ્પદાનેના**તિ અત્તનો દિન્નકાનં ન પુન દાનેન. **ધમ્મેના**તિ ધમ્મેન ઉપ્પન્નં. **સમેના**તિ કાયસુચરિતાદિના. **લદ્ધા**તિ કાયેન લદ્ધા. **લભિત્વા**તિ ચિત્તેન પાપુણિત્વા. **અધિગન્ત્વા**તિ સમ્પાપુણિત્વા. **વિન્દિત્વા**તિ ઞાણેન વિન્દિત્વા. **પટિલભિત્વા**તિ પુનપ્પુનં લભિત્વા.

અન્નસન્નિધિન્તિ એત્થ દુવિધા અન્નકથા વિનયવસેન ચ સલ્લેખવસેન ચ. વિનયવસેન તાવ યંકિઞ્ચિ અન્નં અજ્જ પટિગ્ગહિતં અપરજ્જુ સન્નિધિકારકં હોતિ, તસ્સ પરિભોગે પાચિત્તિયં. અત્તના લદ્ધં પન સામણેરાનં દત્વા તેહિ લદ્ધં ઠપાપેત્વા દુતિયદિવસે ભુઞ્જિતું વટ્ટતિ, સલ્લેખો પન ન હોતિ.

પાનસન્નિધિમ્હિપિ એસેવ નયો. એત્થ પાનં નામ અમ્બપાનાદીનિ અટ્ઠ પાનાનિ, યાનિ ચ તેસં અનુલોમાનિ.

વત્થસન્નિધિન્તિઆદિમ્હિ અનધિટ્ઠિતાવિકપ્પિતં સન્નિધિ ચ હોતિ સલ્લેખઞ્ચ કોપેતિ. અયં પરિયાય કથાવ, નિપ્પરિયાયતો પન તિચીવરસન્તુટ્ઠેન ભવિતબ્બં, ચતુત્થં લભિત્વા અઞ્ઞસ્સ દાતબ્બં. સચે યસ્સ કસ્સચિ દાતું ન સક્કોતિ, યસ્સ પન દાતુકામો હોતિ, સો ઉદ્દેસત્થાય વા પરિપુચ્છત્થાય વા ગતો, આગતમત્તે દાતબ્બં, અદાતું ન વટ્ટતિ. ચીવરે પન અપ્પહોન્તે સતિયા પચ્ચાસાય અનુઞ્ઞાતકાલં ઠપેતું વટ્ટતિ. સૂચિસુત્તચીવરકારકાનં અલાભેન તતો પરમ્પિ વિનયકમ્મં કત્વા ઠપેતું વટ્ટતિ. ‘‘ઇમસ્મિં જિણ્ણે પુન ઈદિસં કુતો લભિસ્સામી’’તિ પન ઠપેતું ન વટ્ટતિ, સન્નિધિ ચ હોતિ, સલ્લેખઞ્ચ વિકોપેતિ.

યાનસન્નિધિમ્હિ યાનં નામ વય્હં રથો સકટં સન્દમાનિકા સિવિકા પાટઙ્કીતિ નેતં પબ્બજિતસ્સ યાનં. ઉપાહના પન પબ્બજિતસ્સ યાનંયેવ. એકભિક્ખુસ્સ હિ એકો અરઞ્ઞત્થાય, એકા ધોતપાદકત્થાયાતિ ઉક્કંસતો દ્વે ઉપાહનસઙ્ઘાટા વટ્ટન્તિ, તતિયં લભિત્વા અઞ્ઞસ્સ દાતબ્બો, ‘‘ઇમસ્મિં જિણ્ણે અઞ્ઞં કુતો લભિસ્સામી’’તિ હિ ઠપેતું ન વટ્ટતિ, સન્નિધિ ચ હોતિ, સલ્લેખઞ્ચ વિકોપેતિ.

સયનસન્નિધિમ્હિ સયનન્તિ મઞ્ચો. એકસ્સ ભિક્ખુનો એકો ગબ્ભે એકો દિવાટ્ઠાનેતિ ઉક્કંસતો દ્વે મઞ્ચા વટ્ટન્તિ, તતો ઉત્તરિ લભિત્વા અઞ્ઞસ્સ ભિક્ખુનો વા ગણસ્સ વા દાતબ્બો, અદાતું ન વટ્ટતિ, સન્નિધિ ચેવ હોતિ, સલ્લેખઞ્ચ કોપેતિ.

ગન્ધસન્નિધિમ્હિ ભિક્ખુનો કણ્ડુકચ્છુછવિદોસાદિઆબાધે સતિ ગન્ધો વટ્ટતિ. તેન ગન્ધેન તસ્મિં રોગે વૂપસન્તે અઞ્ઞેસં વા આબાધિકાનં દાતબ્બો. દ્વારે પઞ્ચઙ્ગુલઘરધૂપનાદીસુ વા ઉપનેતબ્બો. ‘‘પુન રોગે સતિ ભવિસ્સતી’’તિ ઠપેતું ન વટ્ટતિ, ગન્ધસન્નિધિ ચ હોતિ, સલ્લેખઞ્ચ કોપેતિ.

આમિસન્તિ અન્નાદિવુત્તાવસેસંવ દટ્ઠબ્બં. સેય્યથિદં – ઇધેકચ્ચો ભિક્ખુ ‘‘તથારૂપે કાલે ઉપકારાય ભવિસ્સન્તી’’તિ તિલતણ્ડુલમુગ્ગમાસનાળિકેરલોણમચ્છમંસવલ્લૂરસપ્પિતેલગુળ- ભાજનાદીનિ આહરાપેત્વા ઠપેતિ. સો વસ્સકાલે કાલસ્સેવ સામણેરેહિ યાગું પચાપેત્વા ભુઞ્જિત્વા ‘‘સામણેર ઉદકકદ્દમે દુક્ખં ગામં પવિસિતું, ગચ્છ અસુકકુલં ગન્ત્વા મય્હં વિહારે નિસિન્નભાવં આરોચેહિ, અસુકકુલતો દધિઆદીનિ આહરા’’તિ પેસેતિ. ભિક્ખૂહિ ‘‘કિં, ભન્તે, ગામં પવિસથા’’તિ વુત્તેપિ ‘‘દુપ્પવેસો આવુસો ઇદાનિ ગામો’’તિ વદતિ. તે ‘‘હોતુ, ભન્તે, અચ્છથ તુમ્હે, મયં ભિક્ખં પરિયેસિત્વા આહરિસ્સામા’’તિ ગચ્છન્તિ. અથ સામણેરોપિ દધિઆદીનિ આહરિત્વા ભત્તઞ્ચ બ્યઞ્જનઞ્ચ સમ્પાદેત્વા ઉપનેતિ, તં ભુઞ્જન્તસ્સેવ ઉપટ્ઠાકા ભત્તં પહિણન્તિ, તતોપિ મનાપં મનાપં ભુઞ્જતિ. અથ ભિક્ખૂ પિણ્ડપાતં ગહેત્વા આગચ્છન્તિ, તતોપિ મનાપં મનાપં ગીવાયામકં ભુઞ્જતિયેવ. એવં ચતુમાસમ્પિ

વીતિનામેતિ. અયં વુચ્ચતિ ભિક્ખુ ''મુણ્ડકુટુમ્બિકજીવિકં જીવતિ, ન સમણજીવિક''ન્તિ. એવરૂપો આમિસસન્નિધિ નામ હોતિ.

ભિક્ખુનો પન વસનટ્ઠાને એકા તણ્ડુલનાળિ એકો ગુળપિણ્ડો ચતુભાગમત્તં સપ્પીતિ એત્તકં નિધેતું વટ્ટતિ અકાલે સમ્પત્તચોરાનં અત્થાય. તે હિ એત્તકમ્પિ આમિસપટિસન્થારં અલભન્તા જીવિતાપિ વોરોપેય્યું, તસ્મા સચેપિ એત્તકં નત્થિ, આહરાપેત્વાપિ ઠપેતું વટ્ટતિ. અફાસુકકાલે ચ યદેત્થ કપ્પિયં, તં અત્તનાપિ પરિભુઞ્જિતું વટ્ટતિ. કપ્પિયકુટિયં પન બહું ઠપેન્તસ્સાપિ સન્નિધિ નામ નત્થિ.

૧૬૦. ઝાયી ન પાદલોલસ્સાતિ ઝાનાભિરતો ચ ન ચ પાદલોલો અસ્સ. **વિરમે કુક્કુચ્ચા નપ્પમજ્જેય્યા**તિ હત્થકુક્કુચ્ચાદિકુક્કુચ્ચં વિનોદેય્ય, સક્કચ્ચકારિતાય ચેત્થ નપ્પમજ્જેય્ય.

એકત્તમનુયુત્તોતિ એકીભાવં અનુયુત્તો. **પરમત્થગરુકો**તિ ઉત્તમત્થગરુકો. ''સકત્થગરુકો''તિ વા પાઠો.

પટિસલ્લાનારામોતિ આરમણં આરામો, તતો તતો આરમ્મણતો પટિસંહરિત્વા એકીભાવે પટિસલ્લાને આરામો યસ્સ સો પટિસલ્લાનારામો. **અસ્સા**તિ ભવેય્ય. તસ્મિં રતોતિ **પટિસલ્લાનરતો**. એતેહિ સીલેસુ પરિપૂરકારિતં દસ્સેતિ. તં કિસ્સ હેતુ? સીલવિપન્નસ્સ એકગ્ગતાપિ ન સમ્પજ્જતિ. **અજ્ઝત્તં ચેતોસમથમનુયુત્તો**તિ અત્તનો ચિત્તસમથે યુત્તો. એત્થ હિ અજ્ઝત્તન્તિ વા અત્તનોતિ વા એતં એકત્થં, બ્યઞ્જનમેવ નાનં. ભુમ્મત્થે પનેતં ઉપયોગવચનં. **અનૂ**તિ ઇમિના ઉપસગ્ગેન યોગે સિદ્ધં.

અનિરાકતજ્ઝાનોતિ બહિ અનિહતજ્ઝાનો અવિનાસિતજ્ઝાનો વા. નીહરણવિનાસત્થઞ્હિ ઇદં નિરાકરણં નામ. ''થમ્ભં નિરંકત્વા નિવાતવુત્તી''તિઆદીસુ (સુ॰ નિ॰ ૩૨૮) ચસ્સ પયોગો દટ્ઠબ્બો. **વિપસ્સનાય સમન્નાગતો**તિ સત્તવિધાય અનુપસ્સનાય યુત્તો. સત્તવિધા અનુપસ્સના નામ અનિચ્ચાનુપસ્સના દુક્ખાનુપસ્સના અનત્તાનુપસ્સના નિબ્બિદાનુપસ્સના વિરાગાનુપસ્સના નિરોધાનુપસ્સના પટિનિસ્સગ્ગાનુપસ્સનાતિ. તા વિસુદ્ધિમગ્ગે (વિસુદ્ધિ॰ ૨.૭૪૧ આદયો, ૮૪૯ આદયો) વિત્થારિતા . **બ્યૂહેતા સુઞ્ઞાગારાન**ન્તિ વડ્ઢેતા સુઞ્ઞાગારાનં. એત્થ ચ સમથવિપસ્સનાવસેન કમ્મટ્ઠાનં ગહેત્વા રત્તિન્દિવં સુઞ્ઞાગારં પવિસિત્વા નિસીદમાનો ભિક્ખુ ''બ્રૂહેતા સુઞ્ઞાગારાન''ન્તિ વેદિતબ્બો. એકભૂમકાદિભેદે પાસાદે કુરુમાનોપિ સુઞ્ઞાગારાનં બ્રૂહેતાતિ દટ્ઠબ્બો.

સક્કચ્ચકારીતિઆદીસુ દાનાદીનં કુસલધમ્માનં ભાવનાય પુગ્ગલસ્સ વા દેય્યધમ્મસ્સ વા સક્કચ્ચકારિતાવસેન સક્કચ્ચકારી. **અસ્સા**તિ ભવેય્ય. સતતભાવો સાતચ્ચં, સાતચ્ચકારિતાવસેન **સાતચ્ચકારી**. નિરન્તરકારિતાય **અટ્ઠિતકારી**. યથા નામ કકણ્ટકો થોકં ગન્ત્વા થોકં તિટ્ઠતિ, ન નિરન્તરં ગચ્છતિ, એવમેવ યો પુગ્ગલો એકદિવસં દાનં દત્વા પૂજં વા કત્વા ધમ્મં વા સુત્વા સમણધમ્મં વા કત્વા પુન ચિરસ્સં કરોતિ, તં ન નિરન્તરં પવત્તેતિ. સો ''અસાતચ્ચકારી, ઠિતકારી''તિ વુચ્ચતિ. યો પન એવં ન હોતિ, સો અટ્ઠિતકારી. **અનોલીનવુત્તિકો**તિ નિરન્તરકરણસઙ્ખાતસ્સ વિપ્ફારસ્સ અત્થિતાય ન ઓલીનવુત્તિકો. **અનિક્ખિત્તચ્છન્દો**તિ કુસલકિરિયાય વીરિયચ્છન્દસ્સ અનિક્ખિત્તભાવેન અનિક્ખિત્તચ્છન્દો. **અનિક્ખિત્તધુરો**તિ વીરિયધુરસ્સ અનોરોપકો, અનોસક્કિતમાનસોતિ અત્થો.

અપ્પટિવાનીતિ અનિવત્તનં. **અધિટ્ઠાનન્તિ** કુસલકરણે પતિટ્ઠાભાવો. **અનુયોગોતિ** અનુયુઞ્જનં. **અપ્પમાદોતિ** સતિયા અવિપ્પવાસો.

૧૬૧. તન્દિં માયં હસ્સં ખિડ્ડન્તિ આલસિયઞ્ચ માયઞ્ચ હસ્સઞ્ચ કાયિકં વાચસિકં ખિડ્ડઞ્ચ. **સવિભૂસન્તિ** સદ્ધિં વિભૂસાય.

રત્તિન્દિવં છકોટ્ઠાસં કરિત્વાતિ પુરિમયામમજ્ઝિમયામપચ્છિમયામવસેન રત્તિં તયો તથા દિવાતિ છબ્બિધં કોટ્ઠાસં કત્વા. **પઞ્ચકોટ્ઠાસં પટિજગ્ગેય્યાતિ** રત્તિં મજ્ઝિમયામં વિસ્સજ્જેત્વા અવસેસપઞ્ચકોટ્ઠાસેસુ ન નિદ્દં ઓક્કમેય્ય. **એકકોટ્ઠાસં નિપજ્જેય્યાતિ** એકં મજ્ઝિમયામકોટ્ઠાસં સતો સમ્પજાનો નિપજ્જિત્વા નિદ્દં ઓક્કમેય્ય.

ઇધ ભિક્ખુ દિવસમ્પિ પુબ્બણ્હે મજ્ઝન્હે સાયન્હેતિ તયોપિ દિવસકોટ્ઠાસા ગહિતા. **ચઙ્કમેન નિસજ્જાયાતિ** સકલં દિવસં ઇમિના ઇરિયાપથદ્વયેનેવ વિહરન્તો ચિત્તસ્સ આવરણતો **આવરણીયેહિ ધમ્મેહિ** પઞ્ચહિ નીવરણેહિ સબ્બાકુસલધમ્મેહિ વા. **ચિત્તં પરિસોધેય્યાતિ** તેહિ ધમ્મેહિ ચિત્તં વિસોધેય્ય. ઠાનં પનેત્થ કિઞ્ચાપિ ન ગહિતં, ચઙ્કમનિસજ્જાસન્નિસ્સિતં પન કત્વા ગહેતબ્બમેવ. **પઠમં યામન્તિ** સકલસ્મિમ્પિ પઠમયામે.

સેય્યન્તિ એત્થ કામભોગીસેય્યા પેતસેય્યા સીહસેય્યા તથાગતસેય્યાતિ ચતસ્સો સેય્યા. તત્થ ''યેભુય્યેન, ભિક્ખવે, કામભોગી વામેન પસ્સેન સેન્તી''તિ (અ॰ નિ॰ ૧.૪૨૪૬) અયં **કામભોગીસેય્યા**. તેસુ હિ યેભુય્યેન દક્ખિણપસ્સેન સયાનો નામ નત્થિ. ''યેભુય્યેન, ભિક્ખવે, પેતા ઉત્તાના સેન્તી''તિ (અ॰ નિ॰ ૪.૨૪૬) અયં **પેતસેય્યા**. અપ્પમંસલોહિતત્તા હિ અટ્ઠિસઙ્ઘાટઘટ્ટિતા એકેન પસ્સેન સયિતું ન સક્કોન્તિ, ઉત્તાનાવ સેન્તિ. ''સીહો, ભિક્ખવે, મિગરાજા દક્ખિણેન પસ્સેન સેય્યં કપ્પેતિ...પે॰... અત્તમનો હોતી''તિ (અ॰ નિ॰ ૪.૨૪૬) અયં **સીહસેય્યા**. તેજુસ્સદત્તા હિ સીહો મિગરાજા દ્વે પુરિમપાદે એકસ્મિં પચ્છિમપાદે એકસ્મિં ઠાને ઠપેત્વા નઙ્ગુટ્ઠં અન્તરસત્થિમ્હિ પક્ખિપિત્વા પુરિમપાદપચ્છિમપાદનઙ્ગુટ્ઠાનં ઠિતોકાસં સલ્લક્ખેત્વા દ્વિન્નં પુરિમપાદાનં મત્થકે સીસં ઠપેત્વા સયતિ. દિવસમ્પિ સયિત્વા પબુજ્ઝમાનો ન ઉત્રસ્તો પબુજ્ઝતિ, સીસં પન ઉક્ખિપિત્વા પુરિમપાદાદીનં ઠિતોકાસં સલ્લક્ખેતિ. સચે કિઞ્ચિ ઠાનં વિજહિત્વા ઠિતં હોતિ, ''નયિદં તુય્હં જાતિયા, ન સૂરભાવસ્સ અનુરૂપ''ન્તિ અનત્તમનો હુત્વા તત્થેવ સયતિ, ન ગોચરાય પક્કમતિ. અવિજહિત્વા ઠિતે પન ''તુય્હં જાતિયા ચ સૂરભાવસ્સ ચ અનુરૂપમિદ''ન્તિ હટ્ઠતુટ્ઠો ઉટ્ઠાય સીહવિજમ્ભિતં વિજમ્ભિત્વા કેસરભારં વિધુનિત્વા તિક્ખત્તું સીહનાદં નદિત્વા ગોચરાય પક્કમતિ. ચતુત્થજ્ઝાનસેય્યા પન **તથાગતસેય્યાતિ** વુચ્ચતિ. તાસુ ઇધ સીહસેય્યા આગતા. અયઞ્હિ તેજુસ્સદઇરિયાપથત્તા ઉત્તમસેય્યા નામ.

પાદે પાદન્તિ દક્ખિણપાદે વામપાદં. **અચ્ચાધાયાતિ** અતિઆધાય ઈસકં અતિક્કમ્મ ઠપેત્વા. ગોપ્ફકેન હિ ગોપ્ફકે, જાણુના વા જાણુમ્હિ સઙ્ઘટ્ટિયમાને અભિણ્હં વેદના ઉપ્પજ્જતિ, ચિત્તં એકગ્ગં ન હોતિ, સેય્યા અફાસુ હોતિ. યથા પન ન સઙ્ઘટ્ટેતિ, એવં અતિક્કમ્મ ઠપિતે વેદના નુપ્પજ્જતિ, ચિત્તં એકગ્ગં હોતિ, સેય્યા ફાસુ હોતિ. તેન વુત્તં – ''પાદે પાદં અચ્ચાધાયા''તિ. **સતો સમ્પજાનોતિ** સતિયા ચેવ સમ્પજાનપઞ્ઞાય ચ સમન્નાગતો હુત્વા. ઇમિના સુપરિગ્ગાહકં સતિસમ્પજઞ્ઞં કથિતં. **ઉટ્ઠાનસઞ્ઞં મનસિકરિત્વાતિ** ''અસુકવેલાય નામ ઉટ્ઠહિસ્સામી''તિ એવં ઉટ્ઠાનવેલાપરિચ્છેદકં ઉટ્ઠાનસઞ્ઞં ચિત્તે ઠપેત્વા. એવં કત્વા નિપન્નો હિ યથાપરિચ્છિન્નકાલેયેવ ઉટ્ઠાતિ.

વીરિયિન્દ્રિયનિદ્દેસે **ચેતસિકોતિ** ઇદં વીરિયસ્સ નિયમતો ચેતસિકભાવદીપનત્થં વુત્તં, ઇદઞ્હિ વીરિયં ''યદપિ, ભિક્ખવે, કાયિકં વીરિયં, તદપિ વીરિયસમ્બોજ્ઝઙ્ગો, યદપિ ચેતસિકં વીરિયં, તદપિ વીરિયસમ્બોજ્ઝઙ્ગોતિ.

ઇતિહિદં ઉદ્દેસં ગચ્છતી''તિ એવમાદીસુ સુત્તેસુ (સં॰ નિ॰ ૫.૨૩૩) ચઙ્કમાદીનિ કરોન્તસ્સ ઉપ્પજ્જનતાય કાયિકન્તિ વુચ્ચમાનમ્પિ કાયવિઞ્ઞાણં વિય કાયિકં નામ નત્થિ, ચેતસિકમેવ પનેતન્તિ દીપેતું ''ચેતસિકો''તિ વુત્તં. **વીરિયારમ્ભો**તિ વીરિયસઙ્ખાતો આરમ્ભો. અયઞ્હિ આરમ્ભસદ્દો કમ્મે આપત્તિયં કિરિયાયં વીરિયે હિંસાયં વિકોપનેતિ અનેકેસુ અત્થેસુ આગતો.

''યં કિઞ્ચિ દુક્ખં સમ્ભોતિ, સબ્બં આરમ્ભપચ્ચયા;
આરમ્ભાનં નિરોધેન, નત્થિ દુક્ખસ્સ સમ્ભવો''તિ. (સુ॰ નિ॰ ૭૪૯) –

એત્થ હિ કમ્મં આરમ્ભોતિ આગતં. ''આરમ્ભતિ ચ વિપ્પટિસારી ચ હોતી''તિ (અ॰ નિ॰ ૫.૧૪૨; પુ॰ પ॰ ૧૯૧) એત્થ આપત્તિ. ''મહાયઞ્ઞા મહારમ્ભા, ન તે હોન્તિ મહપ્ફલા''તિ (અ॰ નિ॰ ૪.૩૯; સં॰ નિ॰ ૧.૧૨૦) એત્થ યૂપુસ્સાપનાદિકિરિયા. ''આરમ્ભથ નિક્કમથ, યુઞ્જથ બુદ્ધસાસને''તિ (સં॰ નિ॰ ૧.૧૮૫; કથા॰ ૩૩૩; નેત્તિ॰ ૨૯; પેટકો॰ ૩૮; મિ॰ પ॰ ૫.૧.૪) એત્થ વીરિયં. ''સમણં ગોતમં ઉદ્દિસ્સ પાણં આરમ્ભન્તી''તિ (મ॰ નિ॰ ૨.૫૧) એત્થ હિંસા. ''બીજગામભૂતગામસમારમ્ભા પટિવિરતો હોતી''તિ (દી॰ નિ॰ ૧.૧૦; મ॰ નિ॰ ૧.૨૯૩) એત્થ છેદનભઞ્જનાદિકં વિકોપનં. ઇધ પન વીરિયમેવ અધિપ્પેતં. તેનાહ ''વીરિયારમ્ભોતિ વીરિયસઙ્ખાતો આરમ્ભો''તિ. વીરિયઞ્હિ આરમ્ભનવસેન આરમ્ભોતિ વુચ્ચતિ. ઇદમસ્સ સભાવપદં. કોસજ્જતો નિક્ખમનવસેન **નિક્કમો**. પરં પરં ઠાનં અક્કમનવસેન **પરક્કમો**. ઉગ્ગન્ત્વા યમનવસેન **ઉય્યામો**. વાયમનવસેન **વાયામો**. ઉસ્સહનવસેન **ઉસ્સાહો**. અધિમત્તુસ્સહનવસેન **ઉસ્સોળ્હી**. થિરભાવટ્ઠેન **થામો**. ચિત્તચેતસિકાનં ધારણવસેન અવિચ્છેદતો વા પવત્તનવસેન કુસલસન્તાનં ધારેતીતિ **ધિતિ**.

અપરો નયો – **નિક્કમો** ચેસો કામાનં પનુદનાય. **પરક્કમો** ચેસો બન્ધનચ્છેદાય. **ઉય્યામો** ચેસો ઓઘસ્સ નિત્થરણાય. **વાયામો** ચેસો પારં ગમનટ્ઠેન. **ઉસ્સાહો** ચેસો પુબ્બઙ્ગમટ્ઠેન. **ઉસ્સોળ્હી** ચેસો અધિમત્તટ્ઠેન. **થામો** ચેસો પલિઘુગ્ઘાટનતાય. **ધિતિ** ચેસો અટ્ઠિતકારિતાયાતિ.

''કામં તચો ચ ન્હારુ ચ, અટ્ઠિ ચ અવસિસ્સતૂ''તિ (અ॰ નિ॰ ૨.૫) એવં પવત્તિકાલે અસિથિલપરક્કમવસેન **અસિથિલપરક્કમતા**, થિરપરક્કમો દળ્હપરક્કમોતિ અત્થો. યસ્મા પનેતં વીરિયં કુસલકમ્મકરણટ્ઠાને છન્દં ન નિક્ખિપતિ, ધુરં ન નિક્ખિપતિ, ન ઓતારેતિ ન વિસ્સજ્જેતિ, અનોસક્કિતમાનસતં આવહતિ, તસ્મા ''**અનિક્ખિત્તચ્છન્દતા અનિક્ખિત્તધુરતા**''તિ વુત્તં. યથા પન તજ્જાતિકે ઉદકસમ્ભિન્નટ્ઠાને ધુરવાહગોણં ''ગણ્હથા''તિ વદન્તિ, સો જાણુના ભૂમિં ઉપ્પીળેત્વાપિ ધુરં વહતિ, ભૂમિયં પતિતું ન દેતિ, એવમેવ વીરિયં કુસલકમ્મકરણટ્ઠાને ધુરં ન નિક્ખિપતિ પગ્ગણ્હાતિ, તસ્મા ''**ધુરસમ્પગ્ગાહો**''તિ વુત્તં. પગ્ગહલક્ખણે ઇન્દટ્ઠં કારેતીતિ **વીરિયિન્દ્રિયં**. કોસજ્જે ન કમ્પતીતિ **વીરિયબલં**. યાથાવનિય્યાનિકકુસલવાયામતાય **સમ્માવાયામો**.

તન્દીતિ જાતિઆલસિયં. **તન્દિયના**તિ તન્દિયનાકારો. **તન્દિમનકતા**તિ તન્દિયા અભિભૂતચિત્તતા. અલસસ્સ ભાવો **આલસ્યં**, આલસ્યાયનાકારો **આલસ્યાયના**. આલસ્યાયિતસ્સ ભાવો **આલસ્યાયિતત્તં**. ઇતિ સબ્બેહિ ઇમેહિ પદેહિ કિલેસવસેન કાયાલસિયં કથિતં.

વઞ્ચનિકા ચરિયાતિ વઞ્ચનિકા કિરિયા. **મા મં જઞ્ઞાતિ વાચં ભાસતી**તિ જાનંયેવ પણ્ણત્તિં વીતિક્કમન્તો ભિક્ખુ ભારિયં કરોતિ, અમ્હાકં પન વીતિક્કમટ્ઠાનં નામ નત્થીતિ ઉપસન્તો વિય ભાસતિ. **કાયેન પરક્કમતી**તિ ''મયા કતં ઇદં પાપકમ્મં મા કેચિ જાનિંસૂ''તિ કાયેન વત્તં કરોતિ. વિજ્જમાનદોસપટિચ્છાદનતો ચક્ખુમોહનમાયા

વિયાતિ માયા, માયાવિનો ભાવો **માયાવિતા**. કત્વા પાપં પુન પટિચ્છાદનતો અતિ અસ્સરતિ એતાય સત્તોતિ **અચ્ચસરા**. કાયવાચાકિરિયાહિ અઞ્ઞથા દસ્સનતો વઞ્ચેતીતિ **વઞ્ચના**. એતાય સત્તા નિકરોન્તીતિ **નિકતિ**, મિચ્છા કરોન્તીતિ અત્થો. ''નાહં એવં કરોમી''તિ પાપાનં નિક્ખિપનતો **નિકિરણા**. ''નાહં એવં કરોમી''તિ પરિવજ્જનતો **પરિહરણા**. કાયાદીહિ સંવરણતો **ગૂહના**. સબ્બતો ભાગેન ગૂહના **પરિગૂહના**. તિણપણ્ણેહિ વિય ગૂથં કાયવચીકમ્મેહિ પાપં છાદિયતીતિ **છાદના**. સબ્બતો ભાગેન છાદના **પરિચ્છાદના**. ન ઉત્તાનં કત્વા દસ્સેતીતિ **અનુત્તાનીકમ્મં**. ન પાકટં કત્વા દસ્સેતીતિ **અનાવિકમ્મં**. સુટ્ઠુ છાદના **વોચ્છાદના**. કતપાપપટિચ્છાદનવસેન પુનપિ પાપસ્સ કરણતો **પાપકિરિયા**. **અયં વુચ્ચતી**તિ અયં કતપટિચ્છાદનલક્ખણા માયા નામ વુચ્ચતિ. યાય સમન્નાગતો પુગ્ગલો ભસ્માપટિચ્છન્નો વિય અઙ્ગારો, ઉદકપટિચ્છન્નો વિય ખાણુ, પિલોતિકાય પલિવેઠિતં વિય ચ સત્થં હોતિ. **અતિવેલં દન્તવિદંસકં હસતી**તિ પમાણાતિક્કન્તં દન્તં વિવરિત્વા પરેસં દસ્સેત્વા હાસં સોમનસ્સં ઉપ્પાદેત્વા હસતિ.

કાયિકા ચ ખિડ્ડાતિ કાયેન પવત્તા કીળા. એસેવ નયો **વાચસિકાય**પિ. **હત્થીહિપિ કીળન્તી**તિ હત્થીહિ કીળિતત્થાય પુરતો ધાવનઆધાવનપિટ્ઠનિસીદનાદિકીળાય કીળન્તિ. એસેવ નયો **અસ્સરથેસુ**પિ. **અટ્ઠપદેપિ કીળન્તી**તિ એકેકાય પન્તિયા અટ્ઠ અટ્ઠ પદાનિ અસ્સાતિ અટ્ઠપદં, તસ્મિં અટ્ઠપદે. **દસપદે**પિ એસેવ નયો. **આકાસેપી**તિ અટ્ઠપદદસપદેસુ વિય આકાસેયેવ કીળન્તિ. **પરિહારપથેપી**તિ ભૂમિયં નાનાપથમણ્ડલં કત્વા તત્થ પરિહરિતબ્બપથં પરિહરન્તા કીળન્તિ. **સન્તિકાયપિ કીળન્તી**તિ સન્તિકકીળાય કીળન્તિ, એકજ્ઝં ઠપિતા સારિયો વા પાસાણસક્ખરાયો વા અચાલેન્તા નખેનેવ અપનેન્તિ ચ ઉપનેન્તિ ચ. સચે તત્થ કાચિ ચલતિ, પરાજયો હોતીતિ.

ખલિકાયાતિ જૂતફલકે પાસકકીળાય કીળન્તિ. **ઘટિકાયા**તિ ઘટિકા વુચ્ચતિ દીઘદણ્ડકેન રસ્સદણ્ડકં પહરણકીળા, તાય કીળન્તિ. **સલાકહત્થેના**તિ લાખાય વા મઞ્જટ્ઠિયા વા પિટ્ઠોદકેન વા સલાકહત્થં તેમેત્વા ''કિં હોતૂ''તિ ભૂમિયં વા ભિત્તિયં વા તં પહરિત્વા હત્થિઅસ્સાદિરૂપાનિ દસ્સેન્તા કીળન્તિ. **અક્ખેના**તિ ગુળેન. **પઙ્ગચીરેના**તિ પઙ્ગચીરં વુચ્ચતિ પણ્ણનાળિકા, તં ધમન્તા કીળન્તિ. **વઙ્કકેના**તિ ગામદારકાનં કીળનકેન ખુદ્દકનઙ્ગલેન. **મોક્ખચિકાયા**તિ સમ્પરિવત્તકકીળાય, આકાસે વા દણ્ડં ગહેત્વા ભૂમિયં વા સીસં ઠપેત્વા હેટ્ઠુપરિયભાવેન પરિવત્તન્તા કીળન્તીતિ વુત્તં હોતિ. **ચિઙ્ગુલકેના**તિ ચિઙ્ગુલકં વુચ્ચતિ તાલપણ્ણાદીહિ કતં વાતપ્પહારેન પરિબ્ભમનચક્કં, તેન કીળન્તિ. **પત્તાળ્હકેના**તિ પત્તાળ્હકં વુચ્ચતિ પણ્ણનાળિ, તાય વાલિકાદીનિ મિનન્તા કીળન્તિ. **રથકેના**તિ ખુદ્દકરથેન. **ધનુકેના**તિ ખુદ્દકધનુના. **અક્ખરિકાયા**તિ અક્ખરિકા વુચ્ચતિ આકાસે વા પિટ્ઠિયં વા અક્ખરજાનનકીળા, તાય કીળન્તિ. **મનેસિકાયા**તિ મનેસિકા વુચ્ચતિ મનસા ચિન્તિતજાનનકીળા, તાય કીળન્તિ. **યથાવજ્જેના**તિ યથાવજ્જં વુચ્ચતિ કાણકુણિખુજ્જાદીનં યં યં વજ્જં, તં તં પયોજેત્વા દસ્સનકીળા, તાય કીળન્તિ. **મુખભેરિક**ન્તિ મુખસદ્દેન ભેરી વિય વાદનં. **મુખાલમ્બર**ન્તિ મુખાનુલિત્તભેરિસદ્દકરણં. **મુખડિણ્ડિમક**ન્તિ મુખેન પહતભેરિસદ્દકરણં. **મુખવલિમક**ન્તિ ઓટ્ઠમંસં જિમ્હં કત્વા સદ્દકરણં. ''મુખતલિક''ન્તિપિ પાઠો, મુખં પરિવત્તેત્વા ધમનં . **મુખભેરુળક**ન્તિ મુખેન ભેરિવાદનં. **નાટક**ન્તિ અભિનયં દસ્સેત્વા ઉગ્ગણ્હાપનં. ''નદ્દક''ન્તિપિ પાઠો. **લાપ**ન્તિ ઉક્કુટ્ઠિતકરણં. **ગીત**ન્તિ ગાયનં. **દવકમ્મ**ન્તિ હસ્સકીળાકરણં. **અયં વાચસિકા ખિડ્ડા**તિ અયં કીળા વાચાય જાતા વચીદ્વારે ઉપ્પન્ના.

કેસા ચ મસ્સુ ચાતિઆદીસુ કેસાનં કત્તરિકાય ઠાનાતિરિત્તાનિ અકત્વા કત્તરિકાય છેદનં મસ્સૂનં દાઠિકં ઠપેત્વા કપ્પાસનઞ્ચ એકતોવણ્ડિકાદિ**માલા** ચ મૂલગન્ધાદિ**ગન્ધા** ચ છવિકરણ**વિલેપના** ચ. ગીવાદીસુ

પિળન્ધન**આભરણા** ચ સીસે પટિમુઞ્ચનપસાધન**પિળન્ધના** ચ સરીરનિવાસનવિચિત્ર**વત્થા** ચ સંવેલ્લિયબન્ધનપસાધનઞ્ચ. ‘‘પરાસન’’ન્તિપિ પાઠો. સીસવેઠનપટસઙ્ખાત**વેઠનઞ્ચ**.

ઉચ્છાદનાદીસુ માતુકુચ્છિતો નિક્ખન્તદારકાનં સરીરગન્ધો દ્વાદસમત્તવસ્સકાલે નસ્સતિ, તેસં સરીરગન્ધહરણત્થાય ગન્ધચુણ્ણાદીહિ ઉચ્છાદેન્તિ, એવરૂપં **ઉચ્છાદનં** ન વટ્ટતિ. પુઞ્ઞવન્તે પન દારકે ઊરૂસુ નિપજ્જાપેત્વા તેલેન મક્ખેત્વા હત્થપાદઊરુનાભિઆદીનં સણ્ઠાનસમ્પાદનત્થં પરિમદ્દન્તિ, એવરૂપં **પરિમદ્દનં** ન વટ્ટતિ.

ન્હાપનન્તિ તેસંયેવ દારકાનં ગન્ધાદીહિ ન્હાપનં. **સમ્બાહન**ન્તિ મહામલ્લાનં વિય હત્થપાદે મુગ્ગરાદીહિ પહરિત્વા બાહુવટ્ટનં. **આદાસ**ન્તિ યંકિઞ્ચિ આદાસં પરિહરિતું ન વટ્ટતિ. **અઞ્જનં** અલઙ્કારઞ્જનમેવ. **માલા**તિ બદ્ધમાલા વા અબદ્ધમાલા વા. **વિલેપન**ન્તિ યંકિઞ્ચિ છવિરાગકરણં. **મુખચુણ્ણકં મુખલેપન**ન્તિ મુખે કાળપીળકાદીનં હરણત્થાય મત્તિકાકક્કં દેન્તિ. તેન લોહિતે ચલિતે સાસપકક્કં દેન્તિ, તેન દોસે ખાદિતે તિલકક્કં દેન્તિ, તેન લોહિતે સન્નિસિન્ને હલિદ્દિકક્કં દેન્તિ, તેન છવિવણ્ણે આરુળ્હે મુખચુણ્ણકેન મુખં ચુણ્ણેન્તિ, તં સબ્બં ન વટ્ટતિ.

હત્થબન્ધાદીસુ હત્થે વિચિત્રસઙ્ખકપાલાદીનિ બન્ધિત્વા વિચરન્તિ, તં વા અઞ્ઞં વા સબ્બમ્પિ હત્થાભરણં ન વટ્ટતિ. અપરે સિખં બન્ધિત્વા વિચરન્તિ, સુવણ્ણચીરકમુત્તાવળિઆદીહિ ચ તં પરિક્ખિપન્તિ, તં સબ્બં ન વટ્ટતિ. અપરે ચતુહત્થદણ્ડં વા અઞ્ઞં વા પન અલઙ્કતદણ્ડકં ગહેત્વા વિચરન્તિ , તથા ઇત્થિપુરિસરૂપાદિવિચિત્તં ભેસજ્જનાળિકં સુપરિક્ખિત્તં વામપસ્સે ઓલગ્ગેન્તિ, અપરે અનેકચિત્રકોસં અતિતિખિણં અસિં, પઞ્ચવણ્ણસુત્તસિબ્બિતં મકરદન્તકાદિવિચિત્તં છત્તં, સુવણ્ણરજતાદિવિચિત્રા મોરપિઞ્છાદિપરિક્ખિત્તા ઉપાહના, કેચિ રતનમત્તાયામં ચતુરઙ્ગુલવિત્થતં કેસન્તપરિચ્છેદં દસ્સેત્વા મેઘમુખે વિજ્જુલતં વિય નલાટે ઉણ્હીસપટ્ટં બન્ધિત્વા ચૂળામણિં ધારેન્તિ, ચામરવાલબીજનિં ધારેન્તિ, તં સબ્બં ન વટ્ટતિ.

ઇમસ્સ વા પૂતિકાયસ્સાતિ ઇમસ્સ ચાતુમહાભૂતમયસ્સ કુણપસરીરસ્સ. **કેળના**તિ કીળાપના . **પરિકેળના**તિ સબ્બતો ભાગેન કીળાપના. **ગેધિતતા**તિ અભિકઙ્ખિતતા. **ગેધિતત્ત**ન્તિ ગિદ્ધભાવો અભિકઙ્ખિતભાવો. **ચપલતા**તિ અલઙ્કારકરણં. **ચાપલ્ય**ન્તિ ચપલભાવં.

સવિભૂસન્તિઆદીસુ વિભૂસાય સહ સવિભૂસં. છવિરાગકરણસઙ્ખાતેન પરિવારેન સહ **સપરિવારં**. પરિભણ્ડેન સહ **સપરિભણ્ડં**. પરિક્ખારેન સહ **સપરિક્ખારં**.

૧૬૨. આથબ્બણન્તિ આથબ્બણિકમન્તપ્પયોગં. **સુપિન**ન્તિ સુપિનસત્થં. **લક્ખણ**ન્તિ મણિલક્ખણાદિં. **નો વિદહે**તિ નપ્પયોજેય્ય. **વિરુતઞ્ચા**તિ મિગાદીનં વટ્ટેત્વા વસ્સિતં.

આથબ્બણિકાતિ પરૂપઘાતમન્તજાનનકા. **આથબ્બણં પયોજેન્તી**તિ આથબ્બણિકા કિર સત્તાહં અલોણકં ભુઞ્જિત્વા દબ્બે અત્થરિત્વા પથવિયં સયમાના તપં ચરિત્વા સત્તમે દિવસે સુસાનભૂમિં સજ્જેત્વા સત્તમે પદે ઠત્વા હત્થં વટ્ટેત્વા વટ્ટેત્વા મુખેન વિજ્જં પરિજપ્પન્તિ, અથ તેસં કમ્મં સમિજ્ઝતિ. એવરૂપં સન્ધાય ‘‘**આથબ્બણં પયોજેન્તી**’’તિ આહ. તત્થ **પયોજેન્તી**તિ યુત્તપ્પયુત્તા હોન્તિ. **નગરે વા રુદ્ધે**તિ નગરે સમન્તતો રુન્ધિત્વા આવરિત્વા ગહિતે. **સઙ્ગામે વા પચ્ચુપટ્ઠિતે**તિ રણે ઉપગન્ત્વા ઠિતે. **પચ્ચત્થિકેસુ પચ્ચામિત્તેસૂ**તિ પટાણીભૂતેસુ વેરીસુ. **ઈતિં ઉપ્પાદેન્તી**તિ સરીરચલનં કમ્પનં, તસ્સ ઉપ્પાદનં કરોન્તિ. **ઉપદ્દવ**ન્તિ કાયપીળનં કરોન્તિ.

રોગન્તિ બ્યાધિં. **પજ્જરક**ન્તિ જરં. **સૂલ**ન્તિ ઉદ્ધુમાતકં. **વિસૂચિક**ન્તિ વિજ્ઝનં. **પક્ખન્દિક**ન્તિ લોહિતપક્ખન્દિકં. **કરોન્તી**તિ ઉપ્પાદેન્તિ.

સુપિનપાઠકાતિ સુપિનબ્યાકરણકા. **આદિસન્તી**તિ બ્યાકરોન્તિ. **યો પુબ્બણ્હસમયં સુપિનં પસ્સતી**તિઆદીસુ અચ્ચન્તસંયોગે ઉપયોગવચનં, પુબ્બણ્હસમયેતિ અત્થો. **એવં વિપાકો હોતી**તિ ઇટ્ઠાનિટ્ઠવસેન એવરૂપો વિપાકો હોતિ. **અવકુજ્જ નિપન્નો**તિ અધોમુખો હુત્વા નિપન્નો પસ્સતિ. એવં સુપિનપાઠકા સુપિનં આદિસન્તિ.

તઞ્ચ પન સુપિનં પસ્સન્તો ચતૂહિ કારણેહિ પસ્સતિ ધાતુક્ખોભતો વા અનુભૂતપુબ્બતો વા દેવતોપસંહારતો વા પુબ્બનિમિત્તતો વાતિ. તત્થ પિત્તાદીનં ખોભકરણપચ્ચયયોગેન ખુભિતધાતુકો **ધાતુક્ખોભતો** સુપિનં પસ્સતિ, પસ્સન્તો ચ નાનાવિધં સુપિનં પસ્સતિ. **અનુભૂતપુબ્બતો** પસ્સન્તો પુબ્બે અનુભૂતપુબ્બં આરમ્મણં પસ્સતિ. **દેવતોપસંહારતો** પસ્સન્તો દેવતાનં આનુભાવેન આરમ્મણાનિ પસ્સતિ. **પુબ્બનિમિત્તતો** પસ્સન્તો પુઞ્ઞાપુઞ્ઞવસેન ઉપ્પજ્જિતુકામસ્સ અત્થસ્સ વા અનત્થસ્સ વા પુબ્બનિમિત્તભૂતં સુપિનં પસ્સતિ . તત્થ યં ધાતુક્ખોભતો અનુભૂતપુબ્બતો ચ સુપિનં પસ્સતિ, ન તં સચ્ચં હોતિ. યં દેવતોપસંહારતો પસ્સતિ, તં સચ્ચં વા હોતિ અલિકં વા. કુદ્ધા હિ દેવતા ઉપાયેન વિનાસેતુકામા વિપરીતમ્પિ કત્વા દસ્સેન્તિ. યં પન પુબ્બનિમિત્તતો પસ્સતિ, તં એકન્તસચ્ચમેવ હોતિ. એતેસં ચતુન્નં મૂલકારણાનં સંસગ્ગભેદતોપિ સુપિનભેદો હોતિયેવ. તઞ્ચ પનેતં ચતુબ્બિધં સુપિનં સેક્ખપુથુજ્જનાવ પસ્સન્તિ અપ્પહીનવિપલ્લાસત્તા. અસેક્ખા ન પસ્સન્તિ પહીનવિપલ્લાસત્તા.

કિં પનેતં પસ્સન્તો સુત્તો પસ્સતિ, ઉદાહુ પટિબુદ્ધો, ઉદાહુ નેવ સુત્તો ન પટિબુદ્ધોતિ? કિઞ્ચેત્થ – યદિ તાવ સુત્તો પસ્સતિ, અભિધમ્મવિરોધો આપજ્જતિ. ભવઙ્ગચિત્તેન હિ સુપતિ, તં રૂપનિમિત્તાદિઆરમ્મણં રાગાદિસમ્પયુત્તં વા ન હોતિ, સુપિનં પસ્સન્તસ્સ ચ ઈદિસાનિ ચિત્તાનિ ઉપ્પજ્જન્તિ. અથ પટિબુદ્ધો પસ્સતિ, વિનયવિરોધો આપજ્જતિ. યઞ્હિ પટિબુદ્ધો પસ્સતિ, તં સબ્બોહારિકચિત્તેન પસ્સતિ, સબ્બોહારિકચિત્તેન ચ કતે વીતિક્કમે અનાપત્તિ નામ નત્થિ, સુપિનં પસ્સન્તેન પન કતે વીતિક્કમે એકન્તં અનાપત્તિ એવ. અથ નેવ સુત્તો ન પટિબુદ્ધો પસ્સતિ, કો નામ પસ્સતિ. એવઞ્ચ સતિ સુપિનસ્સ અભાવોવ આપજ્જતિ, ન અભાવો. કસ્મા? યસ્મા કપિનિદ્દાપરેતો પસ્સતિ. વુત્તઞ્હેતં – ''મજ્ઝૂપગતો, મહારાજ, કપિનિદ્દાપરેતો સુપિનં પસ્સતી''તિ (મિ॰ પ॰ ૫.૩.૫).

કપિનિદ્દાપરેતોતિ મક્કટનિદ્દાય યુત્તો. યથા હિ મક્કટસ્સ નિદ્દા લહુપરિવત્તા હોતિ, એવં યા નિદ્દા પુનપ્પુનં કુસલાદિચિત્તવોકિણ્ણત્તા લહુવિપરિવત્તા. યસ્સા પવત્તિયં પુનપ્પુનં ભવઙ્ગતો ઉત્તરણં હોતિ, તાય યુત્તો સુપિનં પસ્સતિ. તેનાયં સુપિનો કુસલોપિ હોતિ અકુસલોપિ અબ્યાકતોપિ. તત્થ સુપિનન્તે ચેતિયવન્દનધમ્મસ્સવનધમ્મદેસનાદીનિ કરોન્તસ્સ કુસલો, પાણાતિપાતાદીનિ કરોન્તસ્સ અકુસલો, દ્વીહિ અન્તેહિ મુત્તો આવજ્જનતદારમ્મણક્ખણે અબ્યાકતોતિ વેદિતબ્બો. સ્વાયં દુબ્બલવત્થુકત્તા ચેતનાય પટિસન્ધિં આકડ્ઢિતું અસમત્થો, પવત્તે પન અઞ્ઞેહિ કુસલાકુસલેહિ ઉપત્થમ્ભિતો વિપાકં દેતિ.

મણિલક્ખણાદીસુ એવરૂપો મણિ પસત્થો, એવરૂપો અપસત્થો, સામિનો આરોગ્યઇસ્સરિયાદીનં હેતુ હોતિ, ન હોતીતિ એવં વણ્ણસણ્ઠાનાદિવસેન મણિઆદીનં લક્ખણં આદિસન્તીતિ અત્થો. તત્થ **આવુધલક્ખણ**ન્તિ ઠપેત્વા અસિઆદીનિ અવસેસં આવુધં . **ઇત્થિલક્ખણા**દીનિપિ યમ્હિ કુલે ઇત્થિપુરિસાદયો વસન્તિ, તસ્સ વુદ્ધિહાનિવસેનેવ

વેદિતબ્બાનિ. **અજલક્ખણાદીસુ** પન ''એવરૂપાનં અજાદીનં મંસં ખાદિતબ્બં, એવરૂપાનં ન ખાદિતબ્બ''ન્તિ અયમ્પિ વિસેસો વેદિતબ્બો.

અપિ ચેત્થ ગોધાય લક્ખણે ચિત્તકમ્મપિળન્ધનાદીસુપિ ''એવરૂપાય ગોધાય સતિ ઇદં નામ હોતી''તિ અયમ્પિ વિસેસો વેદિતબ્બો. **કણ્ણિકાલક્ખણં** પિળન્ધનકણ્ણિકાયપિ ગેહકણ્ણિકાયપિ વસેન વેદિતબ્બં. **કચ્છપલક્ખણમ્પિ** ગોધલક્ખણસદિસમેવ. **મિગલક્ખણં** સબ્બસઙ્ગાહિકં સબ્બચતુપ્પદાનં લક્ખણવસેન વુત્તં. **એવં લક્ખણપાઠકા લક્ખણં આદિસન્તી**તિ એવં લક્ખણસત્થવાચકા લક્ખણં આદિસન્તિ કથેન્તિ.

નક્ખત્તાનીતિ કત્તિકાદીનિ અટ્ઠવીસતિ નક્ખત્તાનિ. **ઇમિના નક્ખત્તેન ઘરપ્પવેસો કાતબ્બો**તિ ગેહપ્પવેસમઙ્ગલં કાતબ્બં. **મકુટં બન્ધિતબ્બ**ન્તિ પસાધનમઙ્ગલં કાતબ્બં. **વારેય્ય**ન્તિ ''ઇમસ્સ દારકસ્સ અસુકકુલતો અસુકનક્ખત્તેન દારિકં આનેથા''તિ આવાહકરણઞ્ચ ''ઇમં દારિકં અસુકસ્સ નામ દારકસ્સ અસુકનક્ખત્તેન દેથ, એવં એતેસં વુડ્ઢિ ભવિસ્સતી''તિ વિવાહકરણઞ્ચ વત્વા વારેય્યસઞ્ઞિતં આવાહવિવાહમઙ્ગલં કાતબ્બન્તિ આદિસન્તિ. **બીજનીહારો**તિ બીજાનં વપ્પત્થાય બહિ નીહરણં. ''નિહરો''તિપિ પાળિ. **મિગવાક્ક**ન્તિ ઇદં સબ્બસઙ્ગાહિકનામં, સબ્બસકુણચતુપ્પદાનં રુતઞાણવસેનેવ વુત્તં. **મિગવાક્કપાઠકા**તિ સકુન્તચતુપ્પદાનં સદ્દબ્યાકરણકા. **મિગવાક્કં આદિસન્તી**તિ તેસં સદ્દં સુત્વા બ્યાકરોન્તિ. **રુત**ન્તિ સદ્દં. ''રુદ''ન્તિ વા પાળિ. **વસ્સિત**ન્તિ વાચં. **ગબ્ભકરણીયા**તિ વિનસ્સમાનસ્સ ગબ્ભસ્સ પુન અવિનાસાય ઓસધદાનેન ગબ્ભસણ્ઠાનકારકા. ગબ્ભો હિ વાતેન પાણકેહિ કમ્મુના ચાતિ તીહિ કારણેહિ વિનસ્સતિ. તત્થ વાતેન વિનસ્સન્તે વાતવિનાસનં સીતલં ભેસજ્જં દેતિ. પાણકેહિ વિનસ્સન્તે પાણકાનં પટિકમ્મં કરોતિ. કમ્મુના વિનસ્સન્તે પન બુદ્ધાપિ પટિબાહિતું ન સક્કોન્તિ. તસ્મા ન તં ઇધ ગહિતં. **સાલાકિય**ન્તિ સલાકવેજ્જકમ્મં. **સલ્લકત્તિય**ન્તિ સલ્લકત્તવેજ્જકમ્મં. **કાયતિકિચ્છ**ન્તિ મૂલભેસજ્જાદીનિ યોજેત્વા કાયતિકિચ્છવેજ્જકમ્મં. **ભૂતિય**ન્તિ ભૂતવેજ્જકમ્મં. **કોમારભચ્ચ**ન્તિ કોમારકવેજ્જકમ્મં. **કુહા**તિ વિમ્હાપકા. **થદ્ધા**તિ દારુક્ખન્ધં વિય થદ્ધસરીરા. **લપા**તિ પચ્ચયપટિબદ્ધવચનકા. **સિઙ્ગી**તિ મણ્ડનપકતિકા. **ઉન્નળા**તિ ઉગ્ગતમાનનળા. **અસમાહિતા**તિ ઉપચારપ્પનાસમાધિવિરહિતા.

ન ગણ્હેય્યાતિઆદીસુ ઉદ્દેસગ્ગહણવસેન **ન ગણ્હેય્ય**. સજ્ઝાયવસેન **ન ઉગ્ગણ્હેય્ય**. ચિત્તે ઠપનવસેન **ન ધારેય્ય**. સમીપં કત્વા ઠપનવસેન **ન ઉપધારેય્ય**. ઉપપરિક્ખાવસેન **ન ઉપલક્ખેય્ય**. અઞ્ઞેસં વાચનવસેન **નપ્પયોજેય્ય**.

૧૬૩. પેસુણિયન્તિ પેસુઞ્ઞં. સેસનિદ્દેસો ચ વુત્તત્થોયેવ.

૧૬૪. કયવિક્કયેતિ પઞ્ચહિ સહધમ્મિકેહિ સદ્ધિં વઞ્ચનવસેન વા ઉદયપત્થનાવસેન વા ન તિટ્ઠેય્ય. **ઉપવાદં ભિક્ખુ ન કરેય્યા**તિ ઉપવાદકરે કિલેસે અનિબ્બત્તેન્તો અત્તનિ પરેહિ સમણબ્રાહ્મણેહિ ઉપવાદં ન જનેય્ય. **ગામે ચ નાભિસજ્જેય્યા**તિ ગામે ચ ગિહિસંસગ્ગાદીહિ નાભિસજ્જેય્ય. **લાભકમ્યા જનં ન લપયેય્યા**તિ લાભકામતાય જનં ન લપયેય્ય.

યે કયવિક્કયા વિનયે પટિક્ખિત્તાતિ યે દાનપટિગ્ગહણવસેન કયવિક્કયસિક્ખાપદે (પારા॰ ૫૯૩ આદયો) ન વટ્ટતીતિ પટિક્ખિત્તા, ઇધાધિપ્પેતં કયવિક્કયં દસ્સેતું **''પઞ્ચન્નં સદ્ધિં પત્તં વા ચીવરં વા''**તિઆદિમાહ. તત્થ **પઞ્ચન્નં સદ્ધિ**ન્તિ પઞ્ચહિ સહધમ્મિકેહિ સહ. પઞ્ચ સહધમ્મિકા નામ ભિક્ખુભિક્ખુનીસિક્ખમાનસામણેરસામણેરિયો. **વઞ્ચનિયં વા**તિ પટિરૂપકં દસ્સેત્વા વઞ્ચનિયં વા. **ઉદયં વા પત્થયન્તો**તિ વુડ્ઢિં પત્થેન્તો વા. **પરિવત્તેતી**તિ પરિવત્તનં કરોતિ.

ઇદ્ધિમન્તોતિ ઇજ્ઝનપભાવવન્તો. **દિબ્બચક્ખુકા**તિ દિબ્બસદિસઞાણચક્ખુકા. અથ વા દિબ્બવિહારસન્નિસ્સયેન લદ્ધઞાણચક્ખુકા. **પરચિત્તવિદુનો**તિ અત્તનો ચિત્તેન પરેસં ચિત્તજાનનકા. **તે દૂરતોપિ પસ્સન્તી**તિ એકયોજનતોપિ યોજનસતતોપિ યોજનસહસ્સતોપિ યોજનસતસહસ્સતોપિ ચક્કવાળતોપિ દ્વેતીણિચત્તારિપઞ્ચદસવીસતિચત્તાલીસસહસ્સતોપિ તતો અતિરેકતોપિ ચક્કવાળતો પસ્સન્તિ દક્ખન્તિ. **આસન્નાપિ ન દિસ્સન્તી**તિ સમીપે ઠિતાપિ નિસિન્નાપિ ન પઞ્ઞાયન્તિ. **ચેતસાપિ ચિત્તં પજાનન્તી**તિ અત્તનો ચિત્તેનાપિ પરેસં ચિત્તં પજાનન્તિ. **દેવતાપિ ખો સન્તિ ઇદ્ધિમન્તિનિયો**તિ દેવતાપિ એવં સંવિજ્જન્તિ ઇજ્ઝનપભાવવન્તિનિયો. **પરચિત્તવિદુનિયો**તિ પરેસં ચિત્તં જાનન્તિયો. **ઓળારિકેહિ વા કિલેસેહી**તિ કાયદુચ્ચરિતાદિકેહિ વા ઉપતાપેહિ. **મજ્ઝિમેહિ વા**તિ કામવિતક્કાદિકેહિ વા. **સુખુમેહિ વા**તિ ઞાતિવિતક્કાદિકેહિ વા. કાયદુચ્ચરિતાદયો કમ્મપથવસેન , કામવિતક્કાદયો વટ્ટમૂલકકિલેસવસેન વેદિતબ્બા.

ઞાતિવિતક્કાદીસુ ''મય્હં ઞાતયો સુખજીવિનો સમ્પત્તિયુત્તા''તિ એવં પઞ્ચકામગુણસન્નિસ્સિતેન ગેહસન્નિસ્સિતપેમેન ઞાતકે આરબ્ભ ઉપ્પન્નવિતક્કો **ઞાતિવિતક્કો**. ''મય્હં ઞાતયો ખયં ગતા વયં ગતા સદ્ધા પસન્ના''તિ એવં પવત્તો પન ઞાતિવિતક્કો નામ ન હોતિ.

''અમ્હાકં જનપદો સુભિક્ખો સમ્પન્નસસ્સો''તિ તુટ્ઠમાનસસ્સ ગેહસ્સિતપેમવસેન ઉપ્પન્નવિતક્કો **જનપદવિતક્કો**. ''અમ્હાકં જનપદે મનુસ્સા સદ્ધા પસન્ના ખયં ગતા વયં ગતા''તિ એવં પવત્તો પન જનપદવિતક્કો નામ ન હોતિ.

અમરત્તાય વિતક્કો, અમરો વા વિતક્કોતિ **અમરવિતક્કો**. તત્થ ઉક્કુટિકપ્પધાનાદીહિ દુક્ખે નિજ્જિણ્ણે સમ્પરાયે અત્તા સુખી હોતિ. **અમરો**તિ દુક્કરકારિકં કરોન્તસ્સ તાય દુક્કરકારિકાય પટિસંયુત્તો વિતક્કો અમરત્તાય વિતક્કો નામ. દિટ્ઠિગતિકો પન ''સસ્સતં વદેસી''તિઆદીનિ પુટ્ઠો ''એવન્તિપિ મે નો, તથાતિપિ મે નો, અઞ્ઞથાતિપિ મે નો, નોતિપિ મે નો, નો નોતિપિ મે નો''તિ વિક્ખેપં આપજ્જતિ, તસ્સ સો દિટ્ઠિગતપટિસંયુત્તો વિતક્કો, યથા અમરો નામ મચ્છો ઉદકે ગહેત્વા મારેતું ન સક્કા, ઇતો ચિતો ચ ધાવતિ ગાહં ન ગચ્છતિ, એવમેવ એકસ્મિં પક્ખે અસણ્ઠહનતો ન મરતીતિ અમરો નામ હોતિ, તં દુવિધમ્પિ એકતો કત્વા ''અમરવિતક્કો''તિ વુત્તં.

પરાનુદ્દયતાપટિસઞ્ઞુત્તોતિ અનુદ્દયતાપટિરૂપકેન ગેહસ્સિતપેમેન પટિસંયુત્તો. ઉપટ્ઠાકેસુ નન્દકેસુ સોચન્તેસુ ચ તેહિ સદ્ધિં દિગુણં નન્દતિ દિગુણં સોચતિ, તેસુ સુખિતેસુ દિગુણં સુખિતો હોતિ, દુક્ખિતેસુ દિગુણં દુક્ખિતો હોતિ. ઉપ્પન્નેસુ કિચ્ચકરણીયેસુ અત્તના વોયોગં આપજ્જતિ. તાનિ તાનિ કિચ્ચાનિ સાધેન્તો પઞ્ઞત્તિં વીતિક્કમતિ, સલ્લેખં કોપેતિ. યો તસ્મિં સંસટ્ઠવિહારે તસ્મિં વા વોયોગાપજ્જને ગેહસ્સિતો વિતક્કો, અયં પરાનુદ્દયતાપટિસઞ્ઞુત્તો વિતક્કો નામ.

લાભસક્કારસિલોકપટિસઞ્ઞુત્તોતિ ચીવરાદિલાભેન ચેવ સક્કારેન ચ કિત્તિસદ્દેન ચ સદ્ધિં આરમ્મણકરણવસેન પટિસઞ્ઞુત્તો. **અનવઞ્ઞત્તિપટિસઞ્ઞુત્તો**તિ ''અહો વત મં પરે ન અવજાનેય્યું, ન સોધેત્વા વિસોધેત્વા કથેય્યુ''ન્તિ એવં અનવઞ્ઞાતભાવપત્થનાય સદ્ધિં ઉપ્પજ્જનકવિતક્કો . સો તસ્મિં ''મા મં પરે અવજાનિંસૂ''તિ ઉપ્પન્ને વિતક્કે પઞ્ચકામગુણસઙ્ખાતગેહનિસ્સિતો હુત્વા ઉપ્પન્નવિતક્કો અનવઞ્ઞત્તિપટિસઞ્ઞુત્તો વિતક્કો.

તત્ર તત્ર સજ્જતીતિ તેસુ તેસુ આરમ્મણેસુ લગ્ગતિ. **તત્ર તત્ર ગણ્હાતી**તિ વુત્તપ્પકારં આરમ્મણં પવિસતિ. **બજ્ઝતી**તિ તેહિ તેહિ આરમ્મણેહિ સદ્ધિં બજ્ઝતિ એકીભવતિ. **અનયબ્યસનન્તિ** તત્થ તત્થ અવડ્ઢિં વિનાસં. **આપજ્જતી**તિ પાપુણાતિ.

આમિસચક્ખુકસ્સાતિ ચીવરાદિઆમિસલોલસ્સ. **લોકધમ્મગરુકસ્સા**તિ લોકુત્તરધમ્મં મુઞ્ચિત્વા રૂપાદિલોકધમ્મમેવ ગરું કત્વા ચરન્તસ્સ. **આલપના**તિ વિહારં આગતમનુસ્સે દિસ્વા ''કિમત્થાય ભોન્તો આગતા, કિં ભિક્ખૂ નિમન્તેતું, યદિ એવં ગચ્છથ, અહં પચ્છતો ભિક્ખૂ ગહેત્વા આગચ્છામી''તિ એવં આદિતોવ લપના. અથ વા અત્તાનં ઉપનેત્વા ''અહં તિસ્સો, મયિ રાજા પસન્નો, મયિ અસુકો ચ અસુકો ચ રાજમહામત્તો પસન્નો''તિ એવં અત્તુપનાયિકા લપનાતિ **આલપના. લપના**તિ પુટ્ઠસ્સ સતો વુત્તપ્પકારમેવ લપનં.

સલ્લપનાતિ ગહપતિકાનં ઉક્કણ્ઠને ભીતસ્સ ઓકાસં દત્વા સુટ્ઠુ લપના. **ઉલ્લપના**તિ ''મહાકુટુમ્બિકો મહાનાવિકો મહાદાનપતી''તિ એવં ઉદ્ધં કત્વા લપના. **સમુલ્લપના**તિ સબ્બતો ભાગેન ઉદ્ધં કત્વા લપના. **ઉન્નહના**તિ ''ઉપાસકા પુબ્બે ઈદિસે કાલે નવદાનં દેથ, ઇદાનિ કિં ન દેથા''તિ એવં યાવ ''દસ્સામ ભન્તે, ઓકાસં ન લભામા''તિઆદીનિ વદન્તિ, તાવ ઉદ્ધં ઉદ્ધં નહના, વેઠનાતિ વુત્તં હોતિ. અથ વા ઉચ્છુહત્થં દિસ્વા ''કુતો આભતં ઉપાસકા''તિ પુચ્છતિ. ઉચ્છુખેત્તતો ભન્તેતિ. કિં તત્થ ઉચ્છુ મધુરન્તિ. ખાદિત્વા ભન્તે જાનિતબ્બન્તિ. ન ઉપાસકા ''ભિક્ખુસ્સ ઉચ્છું દેથા''તિ વત્તું વટ્ટતીતિ યા એવરૂપા નિબ્બેઠેન્તસ્સપિ નિવેઠનકકથા, સા **ઉન્નહના.** સબ્બતો ભાગેન પુનપ્પુનં ઉન્નહના **સમુન્નહના. ઉક્કાચના**તિ ''એતં કુલં મંયેવ જાનાતિ, સચે એત્થ દેય્યધમ્મો ઉપ્પજ્જતિ, મય્હંયેવ દેતી''તિ એવં ઉક્ખિપિત્વા કાચના ઉક્કાચના, ઉદ્દીપનાતિ વુત્તં હોતિ. સબ્બતો ભાગેન પન પુનપ્પુનં ઉક્કાચના **સમુક્કાચના. અનુપ્પિયભાણિતા**તિ પચ્ચયવસેન પુનપ્પુનં પિયવચનભણના. **સણ્હવાચતા**તિ મુદુવચનતા. **સખિલવાચતા**તિ મન્દપમાણયુત્તવચનતા સિથિલવચનતા વા. **સિથિલવાચતા**તિ અલ્લીયવચનતા. **અફરુસવાચતા**તિ મધુરવચનતા.

પુરાણં માતાપેત્તિકન્તિ પુરે ઉપ્પન્નં માતાપિતૂનં સન્તકં. **અન્તરહિતન્તિ** પટિચ્છન્નં તિરોભૂતં . **ગાયામી**તિ પાકટો હોમિ. **અસુકસ્સ કુલૂપકો**તિ અસુકસ્સ અમચ્ચસ્સ કુલપયિરુપાસકો. **અસુકાયા**તિ અસુકાય ઉપાસિકાય. **મં ઉજ્ઝિત્વા**તિ મં વિસ્સજ્જિત્વા.

૧૬૫. પયુત્તન્તિ ચીવરાદીહિ સમ્પયુત્તં, તદત્થં વા પયોજિતં. **ઇમિસ્સા ગાથાય નિદ્દેસો સબ્બો હેટ્ઠા વુત્તનયોવ**.

૧૬૬. મોસવજ્જે ન નિય્યેથા**તિ મુસાવાદે ન નિય્યેથ.**જીવિતેના**તિ જીવિકાય.**

સઠોતિ અસન્તગુણદીપનતો ન સમ્મા ભાસિતા. સબ્બતો ભાગેન સઠો **પરિસઠો. યં તત્થા**તિ યં તસ્મિં પુગ્ગલે. **સઠન્તિ** અસન્તગુણદીપનં કેરાટિયં. **સઠતા**તિ સઠાકારો. **સાઠેય્યન્તિ** સઠભાવો. **કક્કરતા**તિ પદુમનાળસ્સ વિય અપરામસનક્ખમો ફરુસભાવો. **કક્કરિયન્તિ**પિ તસ્સેવ વેવચનં. **પરિક્ખત્તતા પારિક્ખત્તિયન્તિ** પદદ્વયેન નિખણિત્વા ઠપિતં વિય દળ્હકેરાટિયં વુત્તં. કેચિ પન ''**કક્કરતા**તિ સમ્ભાવયિત્વા વચનં. **કક્કરિયન્તિ** સમ્ભાવયિત્વા વચનભાવો. **પરિક્ખત્તતા**તિ અલઙ્કરણાકારો. **પારિક્ખત્તિયન્તિ** અલઙ્કરણભાવો''તિ અત્થં વણ્ણયન્તિ. **ઇદં વુચ્ચતી**તિ ઇદં અત્તનો અવિજ્જમાનગુણપ્પકાસનલક્ખણં સાઠેય્યં નામ વુચ્ચતિ. યેન સમન્નાગતસ્સ પુગ્ગલસ્સ કુચ્છિં વા પિટ્ઠિં વા જાનિતું ન સક્કા.

‘‘વામેન સૂકરો હોતિ, દક્ખિણેન અજામિગો;
સરેન નેલકો હોતિ, વિસાણેન જરગ્ગવો’’તિ. (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૨૯૬; વિભ॰ અટ્ઠ॰ ૮૯૪) –

એવં વુત્તયક્ખસૂકરસદિસો હોતિ. **અતિમઞ્ઞતી**તિ અતિક્કમિત્વા મઞ્ઞતિ.

કિં પનાયં બહુલાજીવોતિ અયં પન પુગ્ગલો કો નામ બહુલાજીવકો. **સબ્બં સંભક્ખેતી**તિ લદ્ધં સબ્બં ખાદતિ. **અપ્પપુઞ્ઞો**તિ મન્દપુઞ્ઞો. **અપ્પેસક્ખો**તિ પરિવારવિરહિતો. **પઞ્ઞાસમ્પન્નો**તિ સમ્પન્નપઞ્ઞો પરિપુણ્ણપઞ્ઞો. **પઞ્હં વિસ્સજ્જેતી**તિ પઞ્હં કથેતિ બ્યાકરોતિ.

૧૬૭. સુત્વા રુસિતો બહું વાચં, સમણાનં વા પુથુજનાનન્તિ રુસિતો ઘટ્ટિતો પરેહિ તેસં સમણાનં વા ખત્તિયાદિભેદાનં વા અઞ્ઞેસં પુથુજનાનં બહુમ્પિ અનિટ્ઠં વાચં સુત્વા. **ન પટિવજ્જા**તિ ન પટિવદેય્ય. કિં કારણા? **ન હિ સન્તો પટિસેનિં કરોન્તિ**.

કક્ખળેનાતિ દારુણેન. **સન્તો**તિ નિબ્બુતકિલેસા. **પટિસેનિન્તિ** પટિસત્તું. **પટિમલ્લન્તિ** પટિયોધં. **પટિકણ્ટકન્તિ** પટિવેરિં. **પટિપક્ખન્તિ** કિલેસપટિપક્ખં, કિલેસવસેન સઙ્ગં ન કરોન્તીતિ અત્થો.

૧૬૮. એતઞ્ચ ધમ્મમઞ્ઞાયાતિ સબ્બમેતં યથાવુત્તં ધમ્મં ઞત્વા. **વિચિનન્તિ** વિચિનન્તો. **સન્તીતિ નિબ્બુતિં ઞત્વા**તિ નિબ્બુતિં રાગાદીનં સન્તીતિ ઞત્વા.

સમઞ્ચાતિ કાયસુચરિતાદિં. **વિસમઞ્ચા**તિ કાયદુચ્ચરિતાદિં. **પથઞ્ચા**તિ દસકુસલકમ્મપથં. **વિપથઞ્ચા**તિ દસઅકુસલકમ્મપથં. **સાવજ્જઞ્ચા**તિ અકુસલઞ્ચ. **અનવજ્જઞ્ચા**તિ કુસલઞ્ચ. **હીનપણીતકણ્હસુક્કવિઞ્ઞૂગરહિતવિઞ્ઞૂપસત્થન્તિ** ઇદમ્પિ કુસલાકુસલમેવ. તત્થ કાયસુચરિતાદિ સમકરણતો **સમં**. કાયદુચ્ચરિતાદિ વિસમકરણતો **વિસમં**. દસકુસલકમ્મપથા સુગતિગમનપથત્તા **પથં**. દસઅકુસલકમ્મપથા સુગતિગમનપટિપક્ખત્તા અપાયગમનપથત્તા **વિપથં**. અકુસલં સદોસત્તા **સાવજ્જં**. કુસલં નિદ્દોસત્તા **અનવજ્જં**. તથા મોહેન વા દોસમોહેન વા લોભમોહેન વા સમ્પયુત્તત્તા **હીનં** . અલોભઅદોસઅમોહસમ્પયુત્તત્તા **પણીતં**. કણ્હવિપાકત્તા **કણ્હં**. સુક્કવિપાકત્તા **સુક્કં**. બુદ્ધાદીહિ વિઞ્ઞૂહિ ગરહિતત્તા **વિઞ્ઞૂગરહિતં**. તેહિ એવ થોમિતત્તા **વિઞ્ઞૂપસત્થન્તિ** ઞાતબ્બં.

૧૬૯. કિં કારણા નપ્પમજ્જેય્ય ઇતિ ચે – **અભિભૂ હિ સો**તિ ગાથા. તત્થ **અભિભૂ**તિ રૂપાદીનં અભિભવિતા. **અનભિભૂતો**તિ તેહિ અનભિભૂતો. **સક્ખિધમ્મમનીતિહમદસ્સી**તિ પચ્ચક્ખમેવ અનીતિહં ધમ્મં અદ્દક્ખિ. **સદા નમસ્સ’મનુસિક્ખે**તિ સદા નમસ્સન્તો તિસ્સો સિક્ખાયો સિક્ખેય્ય.

કેહિચિ કિલેસેહીતિ કેહિચિ રાગાદિઉપતાપકરેહિ કિલેસેહિ. **અભિભોસિ ને**તિ તે કિલેસે અભિભવિ. સેસં સબ્બત્થ પાકટમેવ.

કેવલં પન એત્થ ‘‘ચક્ખૂહિ નેવ લોલો’’તિઆદીહિ ઇન્દ્રિયસંવરો, ‘‘અન્નાનમથો પાનાન’’ન્તિઆદીહિ સન્નિધિપટિક્ખેપમુખેન પચ્ચયપટિસેવનસીલં, મેથુનમોસવજ્જપેસુણિયાદીહિ પાતિમોક્ખસંવરસીલં , ‘‘આથબ્બણં સુપિનં લક્ખણ’’ન્તિઆદીહિ આજીવપારિસુદ્ધિસીલં, ‘‘ઝાયી ન પાદલોલસ્સા’’તિ ઇમિના સમાધિ, ‘‘વિચિનં ભિક્ખૂ’’તિ ઇમિના પઞ્ઞા, ‘‘સદા સતો સિક્ખે’’તિ ઇમિના પુન સઙ્ખેપતો તિસ્સોપિ સિક્ખા, ‘‘અથ આસનેસુ

સયનેસુ, અપ્પસદ્દેસુ ભિક્ખુ વિહરેય્ય, નિદ્દં ન બહુલીકરેય્યા’’તિઆદીહિ સીલસમાધિપઞ્ઞાનં ઉપકારાનુપકારસઙ્ગણ્હનવિનોદનાનિ વુત્તાનીતિ. એવં ભગવા નિમ્મિતસ્સ પરિપુણ્ણપટિપદં વત્વા અરહત્તનિકૂટેન દેસનં નિટ્ઠાપેસિ, દેસનાપરિયોસાને પુરાભેદસુત્તે (મહાનિ॰ ૮૩ આદયો) વુત્તસદિસોયેવાભિસમયો અહોસીતિ.

સદ્ધમ્મપ્પજ્જોતિકાય મહાનિદ્દેસટ્ઠકથાય

તુવટકસુત્તનિદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૫. અત્તદણ્ડસુત્તનિદ્દેસવણ્ણના

૧૭૦. પન્નરસમે અત્તદણ્ડસુત્તનિદ્દેસે **અત્તદણ્ડા ભયં જાત**ન્તિ પઠમગાથાય અત્થો – યં લોકસ્સ દિટ્ઠધમ્મિકં વા સમ્પરાયિકં વા ભયં જાતં, તં સબ્બં **અત્તદણ્ડા ભયં જાતં** અત્તનો દુચ્ચરિતકારણા જાતં, એવં સન્તેપિ **જનં પસ્સથ મેધગં**, ઇમં સાકિયાદિજનં પસ્સથ અઞ્ઞમઞ્ઞં મેધગં હિંસકં બાધકન્તિ. એવં તં પટિવિરુદ્ધં વિપ્પટિપન્નં જનં પરિભાસિત્વા અત્તનો સમ્મા પટિપત્તિદસ્સનેન તસ્સ સંવેગં જનેતું આહ **"સંવેગં કિત્તયિસ્સામિ, યથા સંવિજિતં મયા"**તિ. પુબ્બે બોધિસત્તેનેવ સતાતિ અધિપ્પાયો.

તયોતિ ગણનપરિચ્છેદો. **દણ્ડા**તિ દુચ્ચરિતા. **કાયદણ્ડો**તિ કાયદુચ્ચરિતં. **વચીદણ્ડાદી**સુપિ એસેવ નયો. **તિવિધં કાયદુચ્ચરિત**ન્તિ પાણાતિપાતાદિકાયતો પવત્તં દુટ્ઠં ચરિતં, કિલેસપૂતિકત્તા વા દુટ્ઠુ ચરિતન્તિ લદ્ધનામં તિવિધં દુચ્ચરિતં કાયદુચ્ચરિતં. **ચતુબ્બિધ**ન્તિ મુસાવાદાદિચતુબ્બિધં. **તિવિધ**ન્તિ અભિજ્ઝાદિતિવિધં. **દિટ્ઠધમ્મિક**ન્તિ દિટ્ઠેવ ધમ્મે ઇમસ્મિંયેવ અત્તભાવે પટિસંવેદનીયં. **સમ્પરાયિક**ન્તિ અનાગતે અત્તભાવે પટિસંવેદનીયં. **આગુચારી**તિ પાપકારી અપરાધકારી. **તમેનં રાજા પરિભાસતી**તિ પાપકારિં રાજા પરિભાસતિ, ભયં ઉપ્પાદેતિ. **દુક્ખં દોમનસ્સં પટિસંવેદેતી**તિ કાયિકં દુક્ખં ચેતસિકં દોમનસ્સં વિન્દતિ. **એતં ભયં દુક્ખં દોમનસ્સ**ન્તિ એવરૂપં ભયઞ્ચ દુક્ખઞ્ચ દોમનસ્સઞ્ચ. **કુતો તસ્સા**તિ તસ્સ ચોરસ્સ કુતો ઉપ્પન્નં. **અત્તદણ્ડતો જાત**ન્તિ અત્તના કતદુચ્ચરિતતો ઉપ્પન્નં.

અન્તમસોતિ હેટ્ઠિમતો. **સવચનીયમ્પિ કરોતિ "ન તે લબ્ભા ઇતો પક્કમિતુ"**ન્તિ ઇતો ઇમમ્હા ગામાદિના ગન્તું ન લબ્ભા. ન સક્કા બહિ નિક્ખમિતુન્તિ પલિબોધં સઙ્ગં કરોતિ. **ધનજાનિપચ્ચયાપી**તિ ધનપરિહાનિકારણાપિ. રાજા તસ્સ વિવિધા કમ્મકારણા કારાપેતિ. **કસાહિપિ તાળેતી**તિ કસાદણ્ડકેહિ પોથેતિ. **વેત્તેહિપિ તાળેતી**તિ સકણ્ટકવેત્તલતાહિ પોથેતિ. **અડ્ઢદણ્ડકેહી**તિઆદયો હેટ્ઠા વુત્તનયાયેવ. **સુનખેહિપિ ખાદાપેતી**તિ કતિપયાનિ દિવસાનિ આહારે અદત્વા છાતસુનખેહિ ખાદાપેતિ. તે મુહુત્તેન અટ્ઠિકસઙ્ખલિકમેવ કરોતિ. **સૂલે ઉત્તાસેતી**તિ સૂલં આરોપેતિ. **રાજા ઇમેસં ચતુન્નં દણ્ડાનં ઇસ્સરો**તિ ઇમાસં ચતુન્નં આણાનં કાતું રાજા સમત્થો.

સકેન કમ્મેનાતિ સયંકતેન કમ્મેન. **તમેનં નિરયપાલા**તિ એત્થ એકચ્ચે થેરા "નિરયપાલા નામ નત્થિ, યન્તરૂપં વિય કમ્મમેવ કારણં કારેતી"તિ વદન્તિ. તેસં તં "અત્થિ નિરયેસુ નિરયપાલાતિ, આમન્તા. અત્થિ ચ કારણિકા"તિઆદિના નયેન અભિધમ્મે (કથા॰ ૮૬૬ આદયો) પટિસેધિતમેવ. યથા હિ મનુસ્સલોકે કમ્મકારણકારકા અત્થિ, એવમેવ નિરયેસુ નિરયપાલા અત્થીતિ. **તત્તં અયોખિલ**ન્તિ તિગાવુતં અત્તભાવં સમ્પજ્જલિતાય લોહપથવિયા ઉત્તાનકં નિપજ્જાપેત્વા દક્ખિણહત્થે તાલપ્પમાણં અયસૂલં પવેસેન્તિ, તથા વામહત્થાદીસુ. યથા ચ ઉત્તાનકં નિપજ્જાપેત્વા એવં ઉરેનપિ વામપસ્સેનપિ દક્ખિણપસ્સેનપિ નિપજ્જાપેત્વા તં કમ્મકારણં કરોન્તિયેવ.

સંવેસેત્વાતિ જલિતાય લોહપથવિયા તિગાવુતં અત્તભાવં નિપજ્જાપેત્વા. **કુઠારીહી**તિ મહતીહિ ગેહચ્છાદનસ્સ એકપક્ખમત્તાહિ કુઠારીહિ તચ્છેન્તિ, લોહિતં નદી હુત્વા સન્દતિ, લોહપથવિતો જાલા ઉટ્ઠહિત્વા તચ્છિતટ્ઠાનં ગણ્હાતિ, મહાદુક્ખં ઉપ્પજ્જતિ, તચ્છન્તા પન સુત્તાહતં કરિત્વા દારુ વિય અટ્ઠંસમ્પિ છળંસમ્પિ કરોન્તિ. **વાસીહી**તિ મહાસુપ્પપમાણાહિ વાસીહિ. **રથે યોજેત્વા**તિ સદ્ધિં યુગયોત્તઉપક્ખરચક્કકુબ્બરપાજનેહિ સબ્બતો

પજ્જલિતે રથે યોજેત્વા. **મહન્ત**ન્તિ મહાકૂટાગારપ્પમાણં. **આરોપેન્તી**તિ સમ્પજ્જલિતેહિ અયમુગ્ગરેહિ પોથેન્તા આરોપેન્તિ. **સકિમ્પિ ઉદ્ધ**ન્તિ સુપક્કુથિતાય ઉક્ખલિયા પક્ખિત્તતણ્ડુલં વિય ઉદ્ધં અધો તિરિયઞ્ચ ગચ્છતિ. **મહાનિરયે**તિ અવીચિમહાનિરયમ્હિ.

ચતુક્કણ્ણોતિ ચતુરસ્સમઞ્જૂસાસદિસો. **વિભત્તો**તિ ચતુદ્વારવસેન વિભત્તો. **ભાગસો મિતો**તિ દ્વારવીથીનં વસેન ભાગે ઠપેત્વા ઠપેત્વા વિભત્તો. **પરિયન્તો**તિ પરિક્ખિત્તો. **અયસા**તિ ઉપરિ નવયોજનિકેન અયપત્તેન છાદિતો. **સમન્તા યોજનસતં ફરિત્વા તિટ્ઠતી**તિ એવં ફરિત્વા તિટ્ઠતિ, યથા સમન્તા યોજનસતે ઠત્વા ઓલોકેન્તસ્સ અક્ખીનિ યમકગોળકા વિય નિક્ખમન્તિ. **કદરિયાતપના**તિ સબ્બેપિ તે ઉસ્સદેહિ સદ્ધિં અટ્ઠ મહાનિરયા કદરિયા નિચ્ચં તપન્તીતિ કદરિયાતપના. બલવદુક્ખતાય **ઘોરા**. કપ્પટ્ઠિકાનં અચ્ચીનં અત્થિતાય **અચ્ચિમન્તો**. આસાદેતું ઘટ્ટેતું દુક્કરતાય **દુરાસદા**. દિટ્ઠમત્તા વા સુતમત્તા વા લોમાનિ હંસેન્તીતિ **લોમહંસનરૂપા**. ભીસનતાય **ભિસ્મા**. ભયજનનતાય **પટિભયા**. સુખાભાવેન **દુખા**.

પુરત્થિમાય ભિત્તિયાતિઆદિગાથાનં એવં અવીચિનિરયોતિ પરિયન્તં કત્વા અયં સઙ્ખેપત્થો – અગ્ગિજાલાનં વા પન સત્તાનં વા તેસં દુક્ખસ્સ વા વીચિ અન્તરં નત્થિ એત્થાતિ અવીચિ. તત્ર હિ પુરત્થિમાદીહિ ભિત્તીહિ જાલારાસિ ઉટ્ઠહિત્વા પાપકમ્મિનો પુગ્ગલે ઝાપેન્તો પચ્છિમાદીસુ ભિત્તીસુ પટિહઞ્ઞતિ પહરતિ, તા ચ ભિત્તિયો વિનિવિજ્ઝિત્વા પરતો યોજનસતં ગણ્હાતિ, હેટ્ઠા ઉટ્ઠિતા ઉપરિ પટિહઞ્ઞતિ, ઉપરિ ઉટ્ઠિતા હેટ્ઠા પટિહઞ્ઞતિ. એવં તાવેત્થ જાલાનં વીચિ નામ નત્થિ. તસ્સ પન અન્તો યોજનસતટ્ઠાનં ખીરવલ્લિપિટ્ઠસ્સ પૂરિતનાળિ વિય સત્તેહિ નિરન્તરં પૂરિતં ચતૂહિ ઇરિયાપથેહિ પચ્ચન્તાનં સત્તાનં પમાણં નત્થિ, ન ચ અઞ્ઞમઞ્ઞં બ્યાબાધેન્તિ, સકસકટ્ઠાનેયેવ પચ્ચન્તિ. એવમેત્થ સત્તાનં વીચિ નામ નત્થિ. યથા પન જિવ્હગ્ગે છ મધુબિન્દૂનિ સત્તમસ્સ તમ્બલોહબિન્દુનો અનુદહનબલવતાય અબ્બોહારિકાનિ હોન્તિ, તથા તત્થ અનુદહનબલવતાય સેસા છ અકુસલવિપાકુપેક્ખા અબ્બોહારિકા હોન્તિ, દુક્ખમેવ નિરન્તરં પઞ્ઞાયતિ. એવમેત્થ દુક્ખસ્સ વીચિ નામ નત્થિ. નિરસ્સાદટ્ઠેન **નિરયો**.

તત્થ સત્તા મહાલુદ્દાતિ તસ્મિં નિબ્બત્તા સત્તા મહન્તા લુદ્દા. **મહાકિબ્બિસકારિનો**તિ મહન્તદારુણકમ્મકારિનો. **અચ્ચન્તપાપકમ્મન્તા**તિ એકંસેન પાપકમ્મિનો. **પચ્ચન્તિ ન ચ મિય્યરે**તિ છન્નં જાલાનમન્તરે પચ્ચન્તિ, ન ચ મિય્યન્તિ. **જાતવેદસમો કાયો**તિ તેસં સરીરં અગ્ગિસદિસં. **તેસં નિરયવાસિન**ન્તિ તેસં પાપકમ્માનં નિરયવાસીનં. **પસ્સ કમ્માનં દળ્હત્ત**ન્તિ પાપકમ્માનં થિરભાવં ઓલોકેહિ. **ન ભસ્મા હોતિ નપી મસી**તિ છારિકાપિ ન હોતિ અઙ્ગારોપિ. **પુરત્થિમેના**તિ યદા તં દ્વારં અપારુતં હોતિ, અથ તદભિમુખા ધાવન્તિ, તેસં તત્થ છવિઆદીનિ ઝાયન્તિ. દ્વારસમીપં પત્તાનઞ્ચ તેસં તં પીધીયતિ, પચ્છિમં અપારુતં વિય ખાયતિ. એસ નયો સબ્બત્થ. **અભિનિક્ખમિતાસા તે**તિ નિરયા નિક્ખમિતું આસા એતેસન્તિ નિક્ખમિતાસા. **મોક્ખગવેસિનો**તિ મુઞ્ચનુપાયં એસન્તા ગવેસન્તાપિ. **ન તે તતો નિક્ખમિતું, લભન્તિ કમ્મપચ્ચયા**તિ તે સત્તા નિરયતો નિક્ખમનદ્વારં પાપકમ્મપચ્ચયા નાધિગચ્છન્તિ. **તેસઞ્ચ પાપકમ્મન્તં, અવિપક્કં કતં બહુ**ન્તિ તેસઞ્ચ સત્તાનં લામકં દારુણકમ્મં અવિપાકં બહુવિધં નાનપ્પકારં અદિન્નવિપાકં કતં ઉપચિતં અત્થિ.

સંવેગન્તિ વિનિલનં. **ઉબ્બેગ**ન્તિ ઠિતટ્ઠાનતો ગમનં. **ઉત્રાસ**ન્તિ ઉબ્બેજનં અસન્નિટ્ઠાનં. **ભય**ન્તિ ચિત્તુત્રાસનં. **પીળન**ન્તિ ઘટ્ટનં. **ઘટ્ટન**ન્તિ પીળાકરણં. **ઉપદ્દવ**ન્તિ ઈતિં. **ઉપસગ્ગ**ન્તિ રુન્ધનં.

૧૭૧. ઇદાનિ યથાનેન સંવિજિતં, તં પકારં દસ્સેન્તો ‘‘**ફન્દમાન**’’ન્તિઆદિમાહ. તત્થ **ફન્દમાનન્તિ** તણ્હાદિટ્ઠીહિ કમ્પમાનં. **અપ્પોદકેતિ** અપ્પે ઉદકે. **અઞ્ઞમઞ્ઞેહિ બ્યારુદ્ધે દિસ્વા**તિ નાનાસત્તે ચ અઞ્ઞમઞ્ઞેહિ સદ્ધિં વિરુદ્ધે દિસ્વા. **મં ભયમાવિસી**તિ મં ભયં પવિટ્ઠં.

કિલેસફન્દનાય ફન્દમાનન્તિ રાગાદિકિલેસચલનાય ચલમાનં. **પયોગો**તિ કાયવચીમનોપયોગો.

વિરુદ્ધાતિ વિરોધમાપન્ના. **પટિવિરુદ્ધા**તિ પટિમુખં હુત્વા વિરોધમાપન્ના, સુટ્ઠુ વિરુદ્ધા વા. **આહતા**તિ કોધેન આહતા પહતા. **પચ્ચાહતા**તિ પટિમલ્લા હુત્વા આહતા. **આઘાતિતા**તિ ઘટ્ટિતા. **પચ્ચાઘાતિતા**તિ વિસેસેન ઘટ્ટિતા. **પાણીહિપિ ઉપક્કમન્તી**તિ હત્થેહિપિ પહરન્તિ.

૧૭૨. સમન્તમસારો લોકોતિ નિરયં આદિં કત્વા સમન્તતો લોકો અસારો નિચ્ચસારાદિરહિતો. **દિસા સબ્બા સમેરિતા**તિ સબ્બા દિસા અનિચ્ચતાય કમ્પિતા. **ઇચ્છં ભવનમત્તનો**તિ અત્તનો તાણં ઇચ્છન્તો. **નાદ્દસાસિં અનોસિતન્તિ** કિઞ્ચિ ઠાનં જરાદીહિ અનજ્ઝાવુટ્ઠં નાદ્દક્ખિન્તિ.

અસારોતિ ન સારો, સારવિરહિતો વા. **નિસ્સારો**તિ સબ્બેન સબ્બં સારવિરહિતો. **સારાપગતો**તિ સારતો અપગતો. **નિચ્ચસારસારેન વા**તિ સતતસારસઙ્ખાતેન સારેન વા. ઉપરિપદદ્વયેપિ એસેવ નયો. **યે પુરત્થિમાય દિસાય સઙ્ખારા**તિ યે પુરત્થિમાય દિસાય પચ્ચયેહિ સઙ્ગમ્મ સમાગમ્મ કતા સઙ્ખારા. **તેપિ એરિતા**તિ તેપિ સઙ્ખારા કમ્પિતા. **સમેરિતા**તિ સમ્મા કમ્પિતા. **ચલિતા**તિ ચલનં ગતા. **ઘટ્ટિતા**તિ ઉદયબ્બયેન પીળિતા. **અનિચ્ચતાયા**તિ હુત્વા અભાવતાય. **જાતિયા અનુગતા**તિ નિબ્બત્તિયા અનુપવિટ્ઠા. **જરાય અનુસટા**તિ પરિપક્કતાય અનુપત્થટા. **બ્યાધિના અભિભૂતા**તિ ચાતુવિસમેન ઉપ્પન્નબ્યાધિના અજ્ઝોત્થટા. **મરણેન અબ્ભાહતા**તિ મચ્ચુના અભિઆહતા પહતા. **અતાણા**તિ રક્ખવિરહિતા. **અલેણા**તિ લેણવિરહિતા. **અસરણા**તિ નત્થિ એતેસં સરણન્તિ અસરણા. **અસરણીભૂતા**તિ સયં સરણકિચ્ચં ન કરોન્તીતિ અસરણીભૂતા.

અત્તનો ભવનન્તિ નિદ્દેસપદસ્સ ઉદ્દેસપદં. **તાણન્તિ** પાલનં. **લેણન્તિ** લેણટ્ઠાનં. **સરણન્તિ** દુક્ખનાસનં. **ગતિન્તિ** પતિટ્ઠં. **પરાયનન્તિ** પરં અયનં. **અજ્ઝોસિતંયેવ અદ્દસન્તિ** જરાદીહિ મદ્દિતંયેવ અદ્દક્ખિં. **સબ્બં યોબ્બઞ્ઞન્તિ** યોબ્બનભાવો યોબ્બઞ્ઞં, સચેતનાનં સબ્બં યોબ્બઞ્ઞં. **જરાય ઓસિતન્તિ** પરિપાકાય જરાય અવસિતં મદ્દિતં. એવં સબ્બત્થ.

૧૭૩. ઓસાને ત્વેવ બ્યારુદ્ધે, દિસ્વા મે અરતી અહૂતિ યોબ્બઞ્ઞાદીનં ઓસાનેયેવ અન્તગમકે એવ વિનાસકે એવ જરાદીહિ બ્યારુદ્ધે આહતચિત્તે સત્તે દિસ્વા અરતિ મે અહોસિ. **અથેત્થ સલ્લન્તિ** અથ એતેસુ સત્તેસુ રાગાદિસલ્લં. **હદયસ્સિતન્તિ** ચિત્તનિસ્સિતં.

યોબ્બઞ્ઞં જરા ઓસાપેતીતિ જરા અત્થઙ્ગમેતિ વિનાસેતિ. એવં સબ્બત્થ.

૧૭૪. ‘‘કથં આનુભાવં સલ્લ’’ન્તિ ચે? **યેન સલ્લેન ઓતિણ્ણો**તિ ગાથા. તત્થ **દિસા સબ્બા વિધાવતી**તિ સબ્બા દુચ્ચરિતદિસાપિ પુરત્થિમાદિદિસાપિ વિદિસાપિ ધાવતિ. **તમેવ સલ્લમબ્બુય્હ, ન ધાવતિ ન સીદતી**તિ તમેવ સલ્લં ઉદ્ધરિત્વા તા ચ દિસા ન ધાવતિ, ચતુરોઘે ચ ન સીદતિ.

અઞ્ઞાણન્તિઆદીસુ ઞાણદસ્સનપટિપક્ખતો અઞ્ઞાણં અદસ્સનં. અભિમુખો હુત્વા ધમ્મેન ન સમેતિ ન સમાગચ્છતીતિ **અનભિસમયો**. અનુરૂપતો ધમ્મે બુજ્ઝતીતિ **અનુબોધો**. તપ્પટિપક્ખતાય **અનનુબોધો**. અનિચ્ચાદીહિ સદ્ધિં યોજેત્વા ન બુજ્ઝતીતિ **અસમ્બોધો**. અસન્તં અસમઞ્ચ બુજ્ઝતીતિપિ **અસમ્બોધો**. ચતુસચ્ચધમ્મં ન પટિવિજ્ઝતીતિ **અપ્પટિવેધો**. રૂપાદીસુ એકધમ્મમ્પિ અનિચ્ચાદિસામઞ્ઞતો ન સઙ્ગણ્હાતીતિ **અસઙ્ગાહણા**. તમેવ ધમ્મં ન પરિયોગાહતીતિ **અપરિયોગાહણા**. ન સમં પેક્ખતીતિ **અસમપેક્ખના**. ધમ્માનં સભાવં પતિ ન અપેક્ખતીતિ **અપચ્ચવેક્ખણા**.

કુસલાકુસલકમ્મેસુ વિપરીતવુત્તિયા સભાવગહણાભાવેન વા એકમ્પિ કમ્મં એતસ્સ પચ્ચક્ખં નત્થિ, સયં વા કસ્સચિ ધમ્મસ્સ પચ્ચક્ખકરણં નામ ન હોતીતિ **અપચ્ચક્ખકમ્મં**. યં એતસ્મિં અનુપ્પજ્જમાને ચિત્તસન્તાનં મેજ્ઝં ભવેય્ય સુચિ વોદાનં, તં દુટ્ઠું મેજ્ઝં ઇમિનાતિ **દુમ્મેજ્ઝં**. બાલાનં ભાવો **બાલ્યં**. મુય્હતીતિ **મોહો**. બલવતરો મોહો **પમોહો**. સમન્તતો મુય્હતીતિ **સમ્મોહો**. વિજ્જાય પટિપક્ખભાવતો ન વિજ્જાતિ **અવિજ્જા**. **ઓઘયોગ**ત્થો વુત્તોયેવ. થામગતટ્ઠેન અનુસેતીતિ **અનુસયો**. ચિત્તં પરિયુટ્ઠાતિ અભિભવતીતિ **પરિયુટ્ઠાનં**. હિતગ્ગહણાભાવેન હિતાભિમુખં ગન્તું ન સક્કોતિ અઞ્ઞદત્થુ લઙ્ગતિયેવાતિ **લઙ્ગી**, ખઞ્જતીતિ અત્થો. દુરુગ્ઘાટનટ્ઠેન વા **લઙ્ગી**. યથા હિ મહાપલિઘસઙ્ખાતા લઙ્ગી દુરુગ્ઘાટા હોતિ, એવમયમ્પિ લઙ્ગી વિયાતિ **લઙ્ગી**. સેસં ઉત્તાનત્થમેવ.

યા એવરૂપા કઙ્ખાતિ એત્થ કઙ્ખનવસેન **કઙ્ખા**. કઙ્ખં આનયતીતિ **કઙ્ખાયના**. પુરિમકઙ્ખા હિ ઉત્તરકઙ્ખં આનયતિ નામ. આકારવસેન વા એતં વુત્તં. કઙ્ખાસમઙ્ગિચિત્તં કઙ્ખાય આયિતત્તા કઙ્ખાયિતં નામ. તસ્સ ભાવો **કઙ્ખાયિતત્તં**. **વિમતી**તિ વિગતા મતિ વિમતિ. **વિચિકિચ્છા**તિ વિગતા ચિકિચ્છા વિચિકિચ્છા, સભાવં વા વિચિનન્તો કિચ્છતિ કિલમતિ એતાયાતિ **વિચિકિચ્છા**. સા સંસયલક્ખણા, કમ્પનરસા, અનિચ્છયપચ્ચુપટ્ઠાના, અનેકંસગ્ગાહપચ્ચુપટ્ઠાના વા, અયોનિસોમનસિકારપદટ્ઠાના, પટિપત્તિયા અન્તરાયકરાતિ દટ્ઠબ્બા.

કમ્પનટ્ઠેન દ્વિધા એળયતીતિ **દ્વેળ્હકં**. પટિપત્તિનિવારણેન દ્વિધાપથો વિયાતિ **દ્વેધાપથો**. ''નિચ્ચં વા ઇદં અનિચ્ચં વા''તિઆદિપવત્તિયા એકસ્મિં આકારે સણ્ઠાતું અસમત્થતાય સમન્તતો સેતીતિ **સંસયો**. એકંસં ગહેતું અસમત્થતાય ન એકંસગ્ગાહોતિ **અનેકંસગ્ગાહો**. નિચ્છેતું અસક્કોન્તી આરમ્મણતો ઓસક્કતીતિ **આસપ્પના**. ઓગાહિતું અસક્કોન્તી પરિસમન્તતો સપ્પતીતિ **પરિસપ્પના**. પરિયોગાહિતું અસમત્થતાય **અપરિયોગાહણા**. નિચ્છયવસેન આરમ્મણે પવત્તિતું અસમત્થતાય **છમ્ભિતત્તં ચિત્તસ્સ**, થદ્ધભાવોતિ અત્થો. વિચિકિચ્છા હિ ઉપ્પજ્જિત્વા ચિત્તં થદ્ધં કરોતિ, યસ્મા પન સા ઉપ્પજ્જમાના આરમ્મણં ગહેત્વા મનં વિલિખન્તી વિય, તસ્મા **મનોવિલેખો**તિ વુત્તા.

વિદ્ધોતિ સલ્લેન લદ્ધપ્પહારો. **ફુટ્ઠો**તિ ઘટ્ટિતો. **પરેતો**તિ પીળિતો. **ધાવતી**તિ પુરતો ગચ્છતિ. **વિધાવતી**તિ અનેકવિધેન ગચ્છતિ. **સન્ધાવતી**તિ વેગેન ધાવતિ. **સંસરતી**તિ ઇતો ચિતો ચ ચરતિ.

અચેલકોતિ નિચ્ચોલો, નગ્ગોતિ અત્થો. **મુત્તાચારો**તિ વિસટ્ઠાચારો, ઉચ્ચારકમ્માદીસુ લોકિયકુલપુત્તાચારેન વિરહિતો ઠિતકોવ ઉચ્ચારં કરોતિ, પસ્સાવં કરોતિ, ખાદતિ ભુઞ્જતિ. **હત્થાપલેખનો**તિ હત્થે પિણ્ડમ્હિ ઠિતે જિવ્હાય હત્થં અપલિખતિ, ઉચ્ચારં વા કત્વા હત્થમ્હિયેવ દણ્ડકસઞ્ઞી હુત્વા હત્થેન અપલિખતિ. તે કિર દણ્ડકં ''સત્તો''તિ પઞ્ઞપેન્તિ. ભિક્ખાગહણત્થં ''એહિ ભદન્તે''તિ વુત્તો ન એતીતિ **ન એહિભદન્તિકો**. તેન હિ ''તિટ્ઠ ભદન્તે''તિ વુત્તોપિ ન તિટ્ઠતીતિ **ન તિટ્ઠભદન્તિકો**. તદુભયમ્પિ કિર સો ''એતસ્સ વચનં કતં ભવિસ્સતી''તિ ન કરોતિ.

અભિહટન્તિ પુરેતરં ગહેત્વા આહટં ભિક્ખં. **ઉદ્દિસ્સકતન્તિ** ''ઇદં તુમ્હે ઉદ્દિસ્સ કત''ન્તિ એવં આરોચિતં ભિક્ખં. **ન નિમન્તનન્તિ** ''અસુકં નામ કુલં વા વીથિં વા ગામં વા પવિસેય્યાથા''તિ એવં નિમન્તિતભિક્ખમ્પિ ન સાદિયતિ ન ગણ્હાતિ. **ન કુમ્ભિમુખા**તિ કુમ્ભિતો ઉદ્ધરિત્વા દિય્યમાનં ભિક્ખં ન ગણ્હાતિ. **ન કળોપિમુખા**તિ કળોપીતિ ઉક્ખલિ વા પચ્છિ વા, તતોપિ ન ગણ્હાતિ. કસ્મા? કુમ્ભિકળોપિયો મં નિસ્સાય કટચ્છુના પહારં લભન્તીતિ. **ન એળકમન્તરન્તિ** ઉમ્મારં અન્તરં કરિત્વા દિય્યમાનં ન ગણ્હાતિ. કસ્મા? અયં મં નિસ્સાય અન્તરકરણં લભતીતિ. **દણ્ડમુસલેસુ**પિ એસેવ નયો.

ન દ્વિન્નન્તિ દ્વીસુ ભુઞ્જમાનેસુ એકસ્મિં ઉટ્ઠાય દેન્તે ન ગણ્હાતિ. કસ્મા? કબળન્તરાયો હોતીતિ. **ન ગબ્ભિનિયા**તિઆદીસુ પન ''ગબ્ભિનિયા કુચ્છિયં દારકો કિલમતી''તિ, પાયન્તિયા દારકસ્સ ખીરન્તરાયો હોતી''તિ, ''પુરિસન્તરગતાય રતિઅન્તરાયો હોતી''તિ ન ગણ્હાતિ. **ન સંકિત્તીસૂ**તિ સંકિત્તેત્વા કતભત્તેસુ. દુબ્ભિક્ખસમયે કિર અચેલકસાવકા અચેલકાનમત્થાય તતો તતો તણ્ડુલાદીનિ સમાદપેત્વા ભત્તં પચન્તિ, ઉક્કટ્ઠો અચેલકો તતોપિ ન પટિગ્ગણ્હાતિ. **ન યત્થ સા**તિ યત્થ સુનખો ''પિણ્ડં લભિસ્સામી''તિ ઉપટ્ઠિતો હોતિ, તત્થ તસ્સ અદત્વા આહટં ન ગણ્હાતિ. કસ્મા? એતસ્સ પિણ્ડન્તરાયો હોતીતિ. **સણ્ડસણ્ડચારિની**તિ સમૂહસમૂહચારિની . સચે હિ અચેલકં દિસ્વા ''ઇમસ્સ ભિક્ખં દસ્સામા''તિ મનુસ્સા ભત્તગેહં પવિસન્તિ, તેસુ ચ પવિસન્તેસુ કળોપિમુખાદીસુ નિલીના મક્ખિકા ઉપ્પતિત્વા સણ્ડસણ્ડા ચરન્તિ. તતો આહટં ભિક્ખં ન ગણ્હાતિ. કસ્મા? મં નિસ્સાય મક્ખિકાનં ગોચરન્તરાયો જાતોતિ. **થુસોદકન્તિ** સબ્બસસ્સસમ્ભારેહિ કતં સોવીરકં. એત્થ ચ સુરાપાનમેવ સાવજ્જં, અયં પન સબ્બેસુપિ સાવજ્જસઞ્ઞી.

એકાગારિકોતિ યો એકસ્મિંયેવ ગેહે ભિક્ખં લભિત્વા નિવત્તતિ. **એકાલોપિકો**તિ યો એકેનેવ આલોપેન યાપેતિ. **દ્વાગારિકાદીસુ**પિ એસેવ નયો. **એકિસ્સાપિ દત્તિયા**તિ એકાય દત્તિયા. દત્તિ નામ એકા ખુદ્દકપાતિ હોતિ, યત્થ અગ્ગભિક્ખં પક્ખિપિત્વા ઠપેન્તિ. **એકાહિકન્તિ** એકદિવસન્તરિકં. **અડ્ઢમાસિકન્તિ** અડ્ઢમાસન્તરિકં. **પરિયાયભત્તભોજનન્તિ** વારભત્તભોજનં , એકાહવારેન દ્વીહવારેન સત્તાહવારેન અડ્ઢમાસવારેનાતિ એવં દિવસવારેન આભતં ભત્તભોજનં.

સાકભક્ખોતિઆદીનિ વુત્તત્થાનેવ. **ઉબ્ભટ્ઠકો**તિ ઉદ્ધં ઠિતકો. **ઉક્કુટિકપ્પધાનમનુયુત્તો**તિ ઉક્કુટિકં વીરિયં અનુયુત્તો. ગચ્છન્તોપિ ઉક્કુટિકોવ હુત્વા ઉપ્પતિત્વા ઉપ્પતિત્વા ગચ્છતિ. **કણ્ટકાપસ્સયિકો**તિ અયકણ્ટકે વા પકતિકણ્ટકે વા ભૂમિયં કોટ્ટેત્વા તત્થ ચમ્મં અત્થરિત્વા ઠાનચઙ્કમાદીનિ કરોતિ. **સેય્યન્તિ** સયન્તોપિ તત્થેવ સેય્યં કપ્પેતિ. **ફલકસેય્યન્તિ** રુક્ખફલકે સેય્યં. **થણ્ડિલસેય્યન્તિ** થણ્ડિલે ઉચ્ચે ભૂમિટ્ઠાને સેય્યં. **એકપસ્સયિકો**તિ એકપસ્સેનેવ સયતિ. **રજોજલ્લધરો**તિ સરીરં તેલેન મક્ખેત્વા રજુટ્ઠાનટ્ઠાને તિટ્ઠતિ, અથસ્સ સરીરે રજોજલ્લં લગ્ગતિ, તં ધારેતિ. **યથાસન્થતિકો**તિ લદ્ધં આસનં અકોપેત્વા યદેવ લભતિ, તત્થેવ નિસીદનસીલો. **વેકટિકો**તિ વિકટખાદનસીલો, વિકટન્તિ ગૂથં વુચ્ચતિ. **અપાનકો**તિ પટિક્ખિત્તસીતુદકપાનો. સાયં તતિયં અસ્સાતિ **સાયતતિયકં**. પાતો મજ્ઝન્હિકે સાયન્તિ દિવસસ્સ તિક્ખત્તું ''પાપં પવાહેસ્સામી''તિ **ઉદકોરોહનાનુયોગં અનુયુત્તો વિહરતિ**.

તે સલ્લે અભિસઙ્ખરોતીતિ તે રાગાદિસત્તસલ્લે અભિનિબ્બત્તેતિ. **અભિસઙ્ખરોન્તો**તિ અભિનિબ્બત્તેન્તો. **સલ્લાભિસઙ્ખારવસેના**તિ સલ્લાભિનિબ્બત્તાપનકારણા. **પુરત્થિમં દિસં ધાવતી**તિ પુરિમં દિસં ગચ્છતિ. **તે**

સલ્લાભિસઙ્ખારા અપ્પહીનાતિ એતે રાગાદિસલ્લા પયોગા નપ્પહીના. **સલ્લાભિસઙ્ખારાનં અપ્પહીનત્તા**તિ સલ્લપયોગાનં અપ્પહીનભાવેન. **ગતિયા ધાવતી**તિ ગતિયં ધાવતિ. **ગતિયા ગતિ**ન્તિ ગતિતો ગતિં.

ન સીદતીતિ ન નિમુજ્જતિ. **ન સંસીદતી**તિ ન સમન્તતો મુજ્જતિ. **ન ઓસીદતી**તિ ન ઓસક્કતિ. **ન અવસીદતી**તિ ન પચ્ચોસક્કતિ. **ન અવગચ્છતી**તિ ન હેટ્ઠા ગચ્છતિ.

૧૭૫. એવં મહાનુભાવેન સલ્લેન ઓતિણ્ણેસુ ચ સત્તેસુ – **તત્થ સિક્ખાનુગીયન્તિ, યાનિ લોકે ગધિતાની**તિ ગાથા. તસ્સત્થો – યે **લોકે** પઞ્ચ કામગુણા પટિલાભાય ગિજ્ઝન્તીતિ કત્વા ''ગધિતાની''તિ વુચ્ચન્તિ, ચિરકાલસેવિતત્તા વા ''ગધિતાની''તિ વુચ્ચન્તિ. **તત્થ** તં નિમિત્તં હત્થિસિક્ખાદિકા અનેકા **સિક્ખા** કથીયન્તિ, ઉગ્ગય્હન્તિ વા. પસ્સથ યાવ સમત્થો વાયં લોકો, યતો પણ્ડિતો કુલપુત્તો **તેસુ** વા ગધિતેસુ તાસુ વા સિક્ખાસુ અધિમુત્તો **ન સિયા**, અઞ્ઞદત્થુ અનિચ્ચાદિદસ્સનેન **નિબ્બિજ્જ સબ્બસો કામે. અત્તનો નિબ્બાનમેવ સિક્ખે**તિ.

પટિવિજ્ઝિત્વાતિ ઞાણેન નિક્ખમેત્વા વા નિબ્બિજ્ઝિત્વા વા.

૧૭૬. ઇદાનિ યથા નિબ્બાનાય સિક્ખિતબ્બં, તં દસ્સેન્તો "**સચ્ચો સિયા**"તિઆદિમાહ. તત્થ **સચ્ચો**તિ વાચાસચ્ચેન ઞાણસચ્ચેન મગ્ગસચ્ચેન ચ સમન્નાગતો. **રિત્તપેસુણો**તિ પહીનપેસુણો. **વેવિચ્છ**ન્તિ મચ્છરિયં.

૧૭૭. નિદ્દં તન્દિં સહે થીનન્તિ પચલાયિકઞ્ચ કાયાલસિયઞ્ચ ચિત્તાલસિયઞ્ચાતિ ઇમે તયો ધમ્મે અભિભવેય્ય. **નિબ્બાનમાનસો**તિ નિબ્બાનનિન્નચિત્તો.

કાયસ્સ અકલ્યતાતિ ખન્ધત્તયસઙ્ખાતસ્સ નામકાયસ્સ ગિલાનભાવો. ગિલાનો હિ અકલ્લકોતિ વુચ્ચતિ. વિનયેપિ (પારા॰ ૧૫૧) વુત્તં – ''નાહં, ભન્તે, અકલ્લકો''તિ. **અકમ્મઞ્ઞતા**તિ કાયગેલઞ્ઞસઙ્ખાતો અકમ્મઞ્ઞતાકારો. મેઘો વિય આકાસં કાયં ઓનય્હતીતિ **ઓનાહો**. સબ્બતો ભાગેન ઓનાહો **પરિયોનાહો**. અબ્ભન્તરે સમોરુન્ધતીતિ **અન્તોસમોરોધો**. મેધતીતિ **મિદ્ધં**, અકમ્મઞ્ઞભાવેન વિહિંસતીતિ અત્થો. સુપન્તિ તેનાતિ **સુપ્પં**. અક્ખિદલાદીનં પચલભાવં કરોતીતિ **પચલાયિકા**. **સુપ્પના સુપ્પિતત્ત**ન્તિ આકારભાવનિદ્દેસા. **ઓલીયના**તિ ઓલીયનાકારો. દુતિયં ઉપસગ્ગવસેન વડ્ઢિતં. **લીન**ન્તિ અવિપ્ફારિકતાય પટિકુટિકં. ઇતરે દ્વે આકારભાવનિદ્દેસા. **થિન**ન્તિ સપ્પિપિણ્ડો વિય અવિપ્ફારિકતાય ઘનભાવેન ઠિતં. **થિયના**તિ આકારનિદ્દેસો. થિયિતસ્સ ભાવો **થિયિતત્તં**, અવિપ્ફારવસેન થદ્ધતાતિ અત્થો.

સબ્બસઙ્ખારધાતુયાતિ નિબ્બાનનિન્નમાનસો સબ્બતેભૂમિકસઙ્ખાતધાતુયા. **ચિત્તં પટિવાપેત્વા**તિ ચિત્તં નિવત્તાપેત્વા. **એતં સન્ત**ન્તિ એતં નિબ્બાનં. કિલેસસન્તતાય **સન્તં**. અતપ્પકટ્ઠેન **પણીતં**.

ન પણ્ડિતા ઉપધિસુખસ્સ હેતૂતિ દબ્બજાતિકા કામસુખસ્સ કારણા દાનાનિ ન દેન્તિ. **કામઞ્ચ તે ઉપધિપરિક્ખયાયા**તિ એકંસેન તે પણ્ડિતા કામક્ખયાય કામક્ખેપનત્થં દાનાનિ દેન્તિ . **અપુનબ્ભવાયા**તિ નિબ્બાનત્થાય. **ઝાનાનિ ભાવેન્તી**તિ પઠમજ્ઝાનાદીનિ વડ્ઢેન્તિ. **પુનબ્ભવાયા**તિ પુનબ્ભવકારણા. **તે** પણ્ડિતા નિબ્બાનં અભિમુખં હુત્વા દાનં દદન્તિ.

૧૭૮. સાહસાતિ રત્તસ્સ રાગચરિતાદિભેદા સાહસાકારણા. નિદ્દેસો ઉત્તાનત્થોયેવ.

૧૭૯. **પુરાણં નાભિનન્દેય્યા**તિ અતીતં રૂપાદિં નાભિનન્દેય્ય. **નવે**તિ પચ્ચુપ્પન્ને. **હીયમાને**તિ વિનસ્સમાને. **આકાસં ન સિતો સિયા**તિ તણ્હાનિસ્સિતો ન ભવેય્ય. તણ્હા હિ રૂપાદીનં આકાસનતો ''આકાસો''તિ વુચ્ચતિ.

વેમાનેતિ અભવમાને. **વિગચ્છમાને**તિ અપગચ્છમાને.

''**આકાસતી**''તિ ''આકસ્સતી''તિ ચ દુવિધો પાઠો.

૧૮૦. કિં કારણા આકાસં ન સિતો સિયાતિ ચે? **ગેધં બ્રૂમી**તિ ગાથા. તસ્સત્થો – અહઞ્હિ ઇમં આકાસસઙ્ખાતં તણ્હં રૂપાદીસુ ગિજ્ઝનતો **ગેધં બ્રૂમિ** ''ગેધો''તિ વદામિ. કિઞ્ચ ભિય્યો – અવહનનટ્ઠેન ''**ઓઘો**''તિ ચ આજવનટ્ઠેન ''**આજવ**''ન્તિ ચ ''ઇદં મય્હં, ઇદં મય્હ''ન્તિ જપ્પકારણતો ''**જપ્પન**''ન્તિ ચ દુમ્મુઞ્ચનટ્ઠેન ''**આરમ્મણ**''ન્તિ ચ કમ્પકરણટ્ઠેન ''**કમ્પન**''ન્તિ ચ બ્રૂમિ, એસાવ લોકસ્સ પલિબોધટ્ઠેન દુરતિક્કમનીયટ્ઠેન ચ ''**કામપઙ્કો દુરચ્ચયો**''તિ.

આજવન્તિ આપટિસન્ધિતો જવતિ ધાવતીતિ આજવં, વટ્ટમૂલતાય પુનબ્ભવે પટિસન્ધિદાનતણ્હાયેતં અધિવચનં. **જપ્પન**ન્તિ પત્થના, તણ્હાયેતં અધિવચનં. **આરમ્મણમ્પિ વુચ્ચતિ તણ્હા**તિ રૂપાદીસુ આરમ્મણેસુ ઉપ્પન્નતણ્હા મુચ્ચિતું અસક્કુણેય્યટ્ઠેન આરમ્મણાતિ કથીયતિ. **કામપઙ્કો**તિ ઓસીદનટ્ઠેન કલલં. **કદ્દમો**તિ સઙ્ગટ્ઠેન કદ્દમો. તાપનટ્ઠેન **કિલેસો** . નિય્યાસં વિય લગ્ગાપનટ્ઠેન **પલિપો**. રુન્ધિત્વા ધારણટ્ઠેન **પલિરોધો**. એવમેતં ગેધાદિપરિયાયં આકાસં અનિસ્સિતો.

૧૮૧. **સચ્ચા અવોક્કમ**ન્તિ ગાથા. તસ્સત્થો – પુબ્બે વુત્તા તિવિધાપિ સચ્ચા અવોક્કમં મોનેય્યપત્તિયા **મુની**તિ સઙ્ખં ગતો નિબ્બાનથલે **તિટ્ઠતિ બ્રાહ્મણો**, **સ વે**એવરૂપો સબ્બાનિ આયતનાનિ નિસ્સજ્જિત્વા ''**સન્તો**''તિ વુચ્ચતિ. નિદ્દેસે વત્તબ્બં નત્થિ.

૧૮૨. કિઞ્ચ ભિય્યો – **સ વે વિદ્વા**તિ ગાથા. તત્થ **ઞત્વા ધમ્મ**ન્તિ અનિચ્ચાદિનયેન સઙ્ખતધમ્મં અઞ્ઞાય. **સમ્મા સો લોકે ઇરિયાનો**તિ અસમ્માઇરિયનકરાનં કિલેસાનં પહાના સમ્મા સો લોકે ઇરિયમાનો.

૧૮૩. એવં અપિહેન્તો ચ – **યોધ કામે**તિ ગાથા. તત્થ **સઙ્ગ**ન્તિ સત્તવિધં સઙ્ગં યો અચ્ચતરિ. **નાજ્ઝેતી**તિ ન અભિજ્ઝાયતિ.

૧૮૪. તસ્મા તુમ્હેસુપિ યો એવરૂપો હોતું ઇચ્છતિ, તં વદામિ – **યં પુબ્બે**તિ ગાથા. તત્થ **યં પુબ્બે**તિ અતીતે સઙ્ખારે આરબ્ભ ઉપ્પજ્જનધમ્મં કિલેસજાતં અતીતં કમ્મઞ્ચ. **પચ્છા તે માહુ કિઞ્ચન**ન્તિ અનાગતેપિ સઙ્ખારે આરબ્ભ ઉપ્પજ્જનધમ્મં રાગાદિકિઞ્ચનં મા અહુ. **મજ્ઝે ચે નો ગહેસ્સસી**તિ પચ્ચુપ્પન્નરૂપાદિધમ્મેપિ ન ગહેસ્સસિ ચે. એવં ઉપસન્તો ચરિસ્સસિ.

અબીજં કરોહીતિ મગ્ગઞાણેન ન બીજં કરોહિ. **રાગકિઞ્ચન**ન્તિ રાગફન્દનં. **દોસકિઞ્ચના**દીસુપિ એસેવ નયો.

૧૮૫. એવં અરહત્તપ્પત્તિં દસ્સેત્વા ઇદાનિ અરહતો થુતિવસેન ઇતો પરા ગાથાયો અભાસિ. તત્થ **સબ્બસો**તિ ગાથાય **મમાયિત**ન્તિ મમત્તકરણં. ''મમ ઇદ''ન્તિ ગહિતં વા વત્થુ. **અસતા ચ ન સોચતી**તિ અવિજ્જમાનકારણા અસન્તકારણા ન સોચતિ. **ન જીયતી**તિ જાનિં નાધિગચ્છતિ.

અહુ વત મેતિ મય્હં અહોસિ વત. **તં વત મે નત્થી**તિ યં અતીતે અહોસિ, તં મય્હં ઇદાનિ ન સન્તિ. **સિયા વત મે**તિ યં મય્હં ભવિસ્સતિ, **તં વતાહં ન લભામી**તિ ઇદાનિ અહં એકંસેન ન પાપુણામિ.

૧૮૬. કિઞ્ચ ભિય્યો – **યસ્સ નત્થી**તિ ગાથા. તત્થ **કિઞ્ચન**ન્તિ કિઞ્ચિ રૂપાદિધમ્મજાતં.

અભિસઙ્ખતન્તિ કમ્મેન સઙ્ખરિતં. **અભિસઞ્ચેતયિત**ન્તિ ચિત્તેન રાસિકતં. **અવિજ્જાય ત્વેવા**તિ અવિજ્જાય તુ એવ. **અસેસવિરાગનિરોધા**તિ વિરાગસઙ્ખાતેન મગ્ગેન નિરવસેસનિરોધા.

સુઞ્ઞતો લોકં અવેક્ખસ્સૂતિ અવસવત્તિસલ્લક્ખણવસેન વા તુચ્છસઙ્ખારસમનુપસ્સનવસેન વાતિ દ્વીહાકારેહિ સુઞ્ઞતો લોકં પસ્સ. **અત્તાનુદિટ્ઠિં ઊહચ્ચા**તિ સક્કાયદિટ્ઠિં ઉદ્ધરિત્વા. **એવં મચ્ચુતરો સિયા**તિ એવં મરણસ્સ તરણો ભવેય્ય. **એવં લોકં અવેક્ખન્ત**ન્તિ એવં ખન્ધલોકં પસ્સન્તં. **મચ્ચુરાજા ન પસ્સતી**તિ મરણરાજા ન ઓલોકેતિ ન દક્ખતિ.

નાઞ્ઞં પત્થયતે કિઞ્ચીતિ અઞ્ઞં અપ્પમત્તકમ્પિ ન પત્થયતિ ન પિહયતિ. **અઞ્ઞત્ર અપ્પટિસન્ધિયા**તિ નિબ્બાનં ઠપેત્વા. ‘‘અઞ્ઞત્રપ્પટિસન્ધિયા’’તિ એકપદં કત્વાપિ પઠન્તિ.

૧૮૭. કિઞ્ચ ભિય્યો – **અનિટ્ઠુરી**તિ ગાથા. તત્થ **અનિટ્ઠુરી**તિ અનિસ્સુકી. ‘‘અનિટ્ઠરી’’તિપિ કેચિ પઠન્તિ. **સબ્બધી સમો**તિ સબ્બત્થ સમો, ઉપેક્ખકોતિ અધિપ્પાયો. કિં વુત્તં હોતિ? યો સો ‘‘નત્થિ મે’’તિ ન સોચતિ, તમહં અવિકમ્પિનં પુગ્ગલં પુટ્ઠો સમાનો અનિટ્ઠુરી અનનુગિદ્ધો, અનેજો **સબ્બધી સમો**તિ ઇમં તસ્મિં પુગ્ગલે ચતુબ્બિધં આનિસંસં બ્રૂમીતિ.

નિટ્ઠુરિયોતિ ઇસ્સુકી. નિટ્ઠુરભાવો **નિટ્ઠુરિયં**, તં નિસ્સાય એત્તકમ્પિ નત્થીતિ ખેળપાતન્તિ અત્થો. **નિટ્ઠુરિયકમ્મ**ન્તિ નિટ્ઠુરિયકરણં. ગહટ્ઠો વા હિ ગહટ્ઠં ભિક્ખુ વા ભિક્ખું નિસ્સાય વસન્તો અપ્પમત્તકેનેવ કુજ્ઝિત્વા તં નિસ્સાય એત્તકમ્પિ નત્થીતિ ખેળં પાતેત્વા પાદેન મદ્દન્તો વિય નિટ્ઠુરિયં નામ કરોતિ. તસ્સ તં કમ્મં ‘‘નિટ્ઠુરિયકમ્મ’’ન્તિ વુચ્ચતિ. **ઇસ્સા**તિ સભાવનિદ્દેસો . તતો પરા દ્વે આકારભાવનિદ્દેસા. ઇતરત્તયં પરિયાયવચનં. લક્ખણાદિતો પનેસા પરસમ્પત્તીનં ઉસૂયનલક્ખણા ઇસ્સા; તત્થ ચ અનભિરતિરસા; તતો વિમુખભાવપચ્ચુપટ્ઠાના; પરસમ્પત્તિપદટ્ઠાના.

લાભેપિ ન ઇઞ્જતીતિ પચ્ચયલાભે ન ચલતિ. **અલાભેપી**તિ પચ્ચયાનં અલાભેપિ.

૧૮૮. કિઞ્ચ ભિય્યો – **અનેજસ્સા**તિ ગાથા. તત્થ **નિસઙ્ખતી**તિ પુઞ્ઞાભિસઙ્ખારાદીસુ યો કોચિ સઙ્ખારો. સો હિ યસ્મા નિસઙ્ખરિયતિ, નિસઙ્ખરોતિ વા, તસ્મા ‘‘નિસઙ્ખતી’’તિ વુચ્ચતિ. **વિયારમ્ભા**તિ વિવિધા પુઞ્ઞાભિસઙ્ખારાદિકા આરમ્ભા. **ખેમં પસ્સતિ સબ્બધી**તિ સબ્બત્થ અભયમેવ પસ્સતિ.

આરમ્ભાતિ કમ્માનં પઠમારમ્ભા. **વિયારમ્ભા**તિ ઉપરૂપરિ વિવિધઆરમ્ભનવસેન વીરિયારમ્ભા. તીસુ ભવેસુ પટિસન્ધિજનકકમ્માનં એતં અધિવચનં. તસ્મા વિયારમ્ભા આરતો.

૧૮૯. એવં પસ્સન્તો **ન સમેસૂ**તિ ગાથા. તત્થ **ન વદતે**તિ ‘‘સદિસોહમસ્મી’’તિઆદિના માનવસેન સમેસુપિ અત્તાનં ન વદતિ ઓમેસુપિ ઉસ્સેસુપિ. **નાદેતિ ન નિરસ્સતી**તિ રૂપાદીસુ કઞ્ચિ ધમ્મં ન ગણ્હાતિ ન નિસ્સજ્જતિ.

સેસં સબ્બત્થ તત્થ તત્થ વુત્તનયત્તા પાકટમેવ. એવં અરહત્તનિકૂટેનેવ દેસનં નિટ્ઠાપેસીતિ.

સદ્ધમ્મપ્પજ્જોતિકાય મહાનિદ્દેસટ્ઠકથાય

અત્તદણ્ડસુત્તનિદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૬. સારિપુત્તસુત્તનિદ્દેસવણ્ણના

૧૯૦. સોળસમે **ન મે દિટ્ઠો**તિ સારિપુત્તસુત્તનિદ્દેસો. તત્થ **ઇતો પુબ્બે**તિ ઇતો સઙ્કસ્સનગરે ઓતરણતો પુબ્બે. **વગ્ગુવદો**તિ સુન્દરવદો. **તુસિતા ગણિમાગતો**તિ તુસિતકાયા ચવિત્વા માતુકુચ્છિં આગતત્તા તુસિતા આગતો. ગણાચરિયત્તા **ગણી** . સન્તુટ્ઠટ્ઠેન વા તુસિતસઙ્ખાતા દેવલોકા ગણિં આગતો, તુસિતાનં વા અરહન્તાનં ગણિં આગતોતિ.

ઇમિના ચક્ખુનાતિ ઇમિના અત્તભાવપરિયાપન્નેન પકતિમંસચક્ખુના. **ઇમિના અત્તભાવેના**તિ ઇમિના પચ્છિમેન અત્તભાવેન. **તાવતિંસભવને**તિ તાવતિંસદેવલોકે. **પારિચ્છત્તકમૂલે**તિ કોવિળારરુક્ખસ્સ હેટ્ઠા. **પણ્ડુકમ્બલસિલાય**ન્તિ રત્તકમ્બલસદિસપાસાણપિટ્ઠે. **વસ્સં વુટ્ઠો**તિ વુટ્ઠવસ્સો. **દેવગણપરિવુતો**તિ દેવસઙ્ઘેન પરિવારિતો. **ઓતિણ્ણો**તિ અવતિણ્ણો. **ઇમં દસ્સનં પુબ્બે**તિ અઞ્ઞત્ર ઇમમ્હા દસ્સના પુબ્બે. **ન દિટ્ઠો**તિ અઞ્ઞદા ન દિટ્ઠપુબ્બો.

ખત્તિયસ્સ વાતિ ખત્તિયસ્સ વદન્તસ્સ ન સુતો. **બ્રાહ્મણા**દીસુપિ એસેવ નયો.

મધુરવદોતિઆદીસુ બ્યઞ્જનસમ્પન્નં મધુરં વદતીતિ **મધુરવદો**. પેમજનકં પેમારહં વદતીતિ **પેમનીયવદો**. હદયઙ્ગમચિત્તે ઠપનયોગ્યં વદતીતિ **હદયઙ્ગમવદો**. કરવીકસકુણસદ્દો વિય મધુરઘોસો અસ્સાતિ **કરવીકરુતમઞ્જુઘોસો**. **વિસ્સટ્ઠો ચા**તિ અપલિબુદ્ધો તત્થ તત્થ અપક્ખલનો. **વિઞ્ઞેય્યો ચા**તિ સુવિજાનેય્યો ચ. **મઞ્જુ ચા**તિ મધુરો ચ. **સવનીયો ચા**તિ કણ્ણસુખો ચ. **બિન્દુ ચા**તિ ઘનો ચ. **અવિસારી ચા**તિ ન પત્થટો ચ. **ગમ્ભીરો ચા**તિ ન ઉત્તાનો ચ. **નિન્નાદિ ચા**તિ ઘોસવન્તો ચ. **અસ્સા**તિ અસ્સ સત્થુનો. **બહિદ્ધા પરિસાયા**તિ પરિસતો બહિ. **ન નિચ્છરતી**તિ ન નિક્ખમતિ. કિંકારણા? એવરૂપો મધુરસદ્દો નિક્કારણા મા વિનસ્સતૂતિ. **બ્રહ્મસ્સરો**તિ અઞ્ઞે છિન્નસ્સરાપિ ભિન્નસ્સરાપિ કાકસ્સરાપિ હોન્તિ, અયં પન મહાબ્રહ્મુનો સરસદિસેન સરેન સમન્નાગતો. મહાબ્રહ્મુનો હિ પિત્તસેમ્હેહિ અપલિબુદ્ધત્તા સરો વિસુદ્ધો હોતિ, ભગવતાપિ કતકમ્મં વત્થું સોધેતિ, વત્થુનો સુદ્ધત્તા નાભિતો પટ્ઠાય સમુટ્ઠહન્તો સરો વિસુદ્ધો અટ્ઠઙ્ગસમન્નાગતાવ સમુટ્ઠાતિ. કરવીકો વિય ભણતીતિ **કરવીકભાણી**, મત્તકરવીકરુતમઞ્જુઘોસોતિ અત્થો.

તારેતીતિ અખેમન્તટ્ઠાનં અતિક્કામેતિ. **ઉત્તારેતી**તિ ખેમન્તભૂમિં ઉપનેન્તો તારેતિ. **નિત્તારેતી**તિ અખેમન્તટ્ઠાનતો નિક્ખામેન્તો તારેતિ . **પતારેતી**તિ પરિગ્ગહેત્વા તારેતિ, હત્થેન પરિગ્ગહેત્વા વિય તારેતીતિ અત્થો. સબ્બમ્પેતં તારણુત્તારણાદિખેમન્તટ્ઠાને ઠપનમેવાતિ આહ – ''**ખેમન્તભૂમિં સમ્પાપેતી**''તિ. **સત્તે**તિ વેનેય્યસત્તે. મહાગહનતાય મહાનત્થતાય દુન્નિત્તરિયતાય ચ જાતિયેવ કન્તારો જાતિકન્તારો, તં **જાતિકન્તારં**.

ગણસ્સ સુસ્સૂસતીતિ ગણો અસ્સ વચનં સુસ્સૂસતિ સુણાતિ ઉપલક્ખેતિ. **સોતં ઓદહતી**તિ સોતુકામતાય સોતં અવદહતિ પતિટ્ઠાપેતિ. **અઞ્ઞા ચિત્તં ઉપટ્ઠપેતી**તિ આતુકામં ચિત્તં પણિદહતિ. **ગણં અકુસલા વુટ્ઠાપેત્વા**તિ જનસમૂહં અકોસલ્લસમ્ભૂતા અકુસલા ઉટ્ઠાપેત્વા. **કુસલે પતિટ્ઠાપેતી**તિ કોસલ્લસમ્ભૂતે કુસલે ઠપેતિ. **સઙ્ઘી**તિ રાસિવસેન સઙ્ઘો અસ્સ અત્થીતિ સઙ્ઘી. પરિસવસેન ગણો અસ્સ અત્થીતિ **ગણી**. ગણસ્સ આચરિયોતિ **ગણાચરિયો**.

૧૯૧. દુતિયગાથાય **સદેવકસ્સ લોકસ્સ, યથા દિસ્સતી**તિ સદેવકસ્સ લોકસ્સ વિય મનુસ્સાનમ્પિ દિસ્સતિ. યથા વા દિસ્સતીતિ તચ્છતો અવિપરીતતો દિસ્સતિ. **ચક્ખુમા**તિ ઉત્તમચક્ખુમા. **એકો**તિ પબ્બજ્જાસઙ્ખાતાદીહિ એકો. **રતિ**ન્તિ નેક્ખમ્મરતિઆદિં.

પતિરૂપકોતિ સુવણ્ણપતિરૂપકો કુણ્ડલો. **મત્તિકાકુણ્ડલોવા**તિ મત્તિકાય કતકુણ્ડલો વિય. **લોહડ્ઢમાસોવ સુવણ્ણછન્નો**તિ સુવણ્ણેન પટિચ્છન્નો લોહમાસકો વિય. **પરિવારછન્ના**તિ પરિવારેન છાદિતા. **અન્તો અસુદ્ધા**તિ અબ્ભન્તરતો રાગાદીહિ અપરિસુદ્ધા. **બહિ સોભમાના**તિ ચીવરાદીહિ બાહિરતો સુન્દરા.

અકપ્પિતઇરિયાપથા ચાતિ અસજ્જિતઇરિયાપથા. **પણિધિસમ્પન્ના**તિ પરિપુણ્ણપત્થના.

વિસુદ્ધસદ્દોતિ પરિસુદ્ધકિત્તિસદ્દો, યથાભૂતથુતિઘોસોતિ અત્થો. **ગતકિત્તિસદ્દસિલોકો**તિ કિત્તિસદ્દઞ્ચ સિલોકઞ્ચ ગહેત્વા ચરણસીલો. કત્થ વિસુદ્ધસદ્દોતિ ચે? "**નાગભવને ચ સુપણ્ણભવને ચા**"તિઆદિના નયેન વિત્થારેત્વા વુત્તટ્ઠાને. **તતો ચ ભિય્યો**તિ તતો વુત્તપ્પકારતો ચ વેનેય્યવસેન અતિરેકતરોપિ દિસ્સતિ.

સબ્બં રાગતમન્તિ સકલં રાગન્ધકારં. **દોસતમા**દીસુપિ એસેવ નયો. **અન્ધકરણ**ન્તિ પઞ્ઞાલોકનિવારણકરણં. **અચક્ખુકરણ**ન્તિ પઞ્ઞાચક્ખુનો અકરણં. **અઞ્ઞાણકરણ**ન્તિ ઞાણેન અજાનનકરણં. **પઞ્ઞાનિરોધિક**ન્તિ પઞ્ઞાનયનનાસકં. **વિઘાતપક્ખિક**ન્તિ પીળાકોટ્ઠાસિકં. **અનિબ્બાનસંવત્તનિક**ન્તિ અપચ્ચયઅમતનિબ્બાનત્થાય ન સંવત્તનિકં.

સબ્બં તં તેન બોધિઞાણેન બુજ્ઝીતિ તં સકલં તેન ચતુમગ્ગઞાણવસેન બુજ્ઝિ. પઠમમગ્ગવસેન જાનિ **અનુબુજ્ઝિ**. દુતિયમગ્ગવસેન પુન અઞ્ઞાસિ **પટિવિજ્ઝિ**. તતિયમગ્ગવસેન પટિવેધં પાપુણિ **સમ્બુજ્ઝિ**. ચતુત્થમગ્ગવસેન નિસ્સેસપટિવેધેન **સમ્માબુજ્ઝિ. અધિગચ્છિ ફસ્સેસિ સચ્છાકાસી**તિ એતં તયં ફલવસેન યોજેતબ્બં. પઠમદુતિયવસેન પટિલભિ. તતિયવસેન ઞાણફસ્સેન ફુસિ. ચતુત્થવસેન પચ્ચક્ખં અકાસિ. અથ વા એકેકફલસ્સ તયોપિ લબ્ભન્તિ એવ.

નેક્ખમ્મરતિન્તિ પબ્બજ્જાદીનિ નિસ્સાય ઉપ્પન્નરતિં. **વિવેકરતિ**ન્તિ કાયવિવેકાદિમ્હિ ઉપ્પન્નરતિં. **ઉપસમરતિ**ન્તિ કિલેસવૂપસમે રતિં. **સમ્બોધિરતિ**ન્તિ મગ્ગં પચ્ચવેક્ખન્તસ્સ ઉપ્પન્નરતિં.

૧૯૨. તતિયગાથાય **બહૂનમિધ બદ્ધાન**ન્તિ ઇધ બહૂનં ખત્તિયાદીનં સિસ્સાનં. સિસ્સા હિ આચરિયપટિબદ્ધવુત્તિત્તા ''બદ્ધા''તિ વુચ્ચન્તિ. **અત્થિ પઞ્હેન આગમ**ન્તિ અત્થિકો પઞ્હેન આગતોમ્હિ , અત્થિકાનં વા પઞ્હેન આગમનં, પઞ્હેન અત્થિ આગમનં વાતિ.

બુદ્ધોતિ પદસ્સ અભાવેપિ **તં બુદ્ધ**ન્તિ પદે યો સો બુદ્ધો, તં નિદ્દિસિતુકામેન "**બુદ્ધો**"તિ વુત્તં. **સયમ્ભૂ**તિ ઉપદેસં વિના સયમેવ ભૂતો. **અનાચરિયકો**તિ સયમ્ભૂપદસ્સ અત્થવિવરણં. યો હિ આચરિયં વિના સચ્ચાનિ પટિવિજ્ઝતિ, સો સયમ્ભૂ નામ હોતીતિ. **પુબ્બે અનનુસ્સુતેસૂ**તિઆદિ અનાચરિયકભાવસ્સ અત્થપ્પકાસનં. **અનનુસ્સુતેસૂ**તિ આચરિયતો અનનુસ્સુતેસુ. **સામ**ન્તિ સયમેવ. **અભિસમ્બુજ્ઝી**તિ ભુસં સમ્મા પટિવિજ્ઝિ. **તત્થ ચ સબ્બઞ્ઞુતં પાપુણી**તિ તેસુ ચ સચ્ચેસુ સબ્બઞ્ઞુભાવં પાપુણિ. યથા સચ્ચાનિ પટિવિજ્ઝન્તા સબ્બઞ્ઞુનો હોન્તિ , તથા સચ્ચાનં પટિવિદ્ધત્તા એવં વુત્તં. ''સબ્બઞ્ઞુતં પત્તો''તિપિ પાઠો. **બલેસુ ચ વસીભાવ**ન્તિ દસસુ ચ તથાગતબલેસુ

ઇસ્સરભાવં પાપુણિ. યો સો એવં ભૂતો, સો બુદ્ધોતિ વુત્તં હોતિ. તત્થ સબ્બધમ્મેસુ અપ્પટિહતઞાણનિમિત્તાનુત્તરવિમોક્ખાધિગમપરિભાવિતખન્ધસન્તાનં ઉપાદાય પણ્ણત્તિકો, સબ્બઞ્ઞુતપદટ્ઠાનં વા સચ્ચાભિસમ્બોધિમુપાદાય પણ્ણત્તિકો સત્તવિસેસો બુદ્ધો. એત્તાવતા અત્થતો બુદ્ધવિભાવના કતા હોતિ.

ઇદાનિ બ્યઞ્જનતો વિભાવેન્તો "**બુદ્ધોતિ કેનટ્ઠેન બુદ્ધો**"તિઆદિમાહ. તત્થ યથા લોકે અવગન્તા ''અવગતો''તિ વુચ્ચતિ, એવં **બુજ્ઝિતા સચ્ચાનીતિ બુદ્ધો**. યથા પણ્ણસોસા વાતા ''પણ્ણસુસા''તિ વુચ્ચન્તિ, એવં **બોધેતા પજાયાતિ બુદ્ધો**. **સબ્બઞ્ઞુતાય બુદ્ધો**તિ સબ્બધમ્મબુજ્ઝનસમત્થાય બુદ્ધિયા બુદ્ધોતિ વુત્તં હોતિ. **સબ્બદસ્સાવિતાય બુદ્ધો**તિ સબ્બધમ્માનં ઞાણચક્ખુના દિટ્ઠત્તા બુદ્ધોતિ વુત્તં હોતિ. **અનઞ્ઞનેય્યતાય બુદ્ધો**તિ અઞ્ઞેન અબોધનીયતો સયમેવ બુદ્ધત્તા બુદ્ધોતિ વુત્તં હોતિ. **વિસવિતાય બુદ્ધો**તિ નાનાગુણવિકસનતો પદુમમિવ વિકસનટ્ઠેન બુદ્ધોતિ વુત્તં હોતિ. **ખીણાસવસઙ્ખાતેન બુદ્ધો**તિઆદીહિ છહિ પરિયાયેહિ ચિત્તસઙ્કોચકરધમ્મપ્પહાનેન નિદ્દાય વિબુદ્ધો પુરિસો વિય સબ્બકિલેસનિદ્દાય વિબુદ્ધત્તા બુદ્ધોતિ વુત્તં હોતિ. સઙ્ખા સઙ્ખાતન્તિ અત્થતો એકત્તા **સઙ્ખાતેના**તિ વચનસ્સ કોટ્ઠાસેનાતિ અત્થો. તણ્હાલેપદિટ્ઠિલેપાભાવેન નિરુપલેપસઙ્ખાતેન સવાસનાનં સબ્બકિલેસાનં પહીનત્તા એકન્તવચનેન વિસેસેત્વા વુત્તં. **એકન્તનિક્કિલેસો**તિ રાગદોસમોહાવસેસેહિ સબ્બકિલેસેહિ નિક્કિલેસો.

એકાયનમગ્ગં ગતોતિ બુદ્ધોતિ ગમનત્થાનં ધાતૂનં બુજ્ઝનત્થત્તા બુજ્ઝનત્થાપિ ધાતુયો ગમનત્થા હોન્તેવ, તસ્મા એકાયનમગ્ગં ગતત્તા બુદ્ધોતિ વુત્તં હોતિ. એકાયનમગ્ગો ચેત્થ –

''મગ્ગો પન્થો પથો પજ્જો, અઞ્જસં વટુમાયનં;
નાવા ઉત્તરસેતૂ ચ, કુલ્લો ચ ભિસિ સઙ્કમો''તિ. (ચૂળનિ॰ પારાયનત્થુતિગાથાનિદ્દેસ ૧૦૧) –

મગ્ગસ્સ બહૂસુ નામેસુ અયનનામેન વુત્તમગ્ગનામેન વુત્તો. તસ્મા એકમગ્ગભૂતો મગ્ગો, ન દ્વેધાપથભૂતોતિ અત્થો. અથ વા એકેન અયિતબ્બો મગ્ગોતિ એકાયનમગ્ગો. એકેનાતિ ગણસઙ્ગણિકં પહાય પવિવિત્તેન. અયિતબ્બોતિ પટિપજ્જિતબ્બો, અયન્તિ વા એતેનાતિ અયનો, સંસારતો નિબ્બાનં ગચ્છન્તીતિ અત્થો. એકેસં અયનોતિ એકાયનો. **એકેસ**ન્તિ સેટ્ઠાનં. સબ્બસત્તસેટ્ઠા ચ સમ્માસમ્બુદ્ધા, તસ્મા એકેસં મગ્ગભૂતો સમ્માસમ્બુદ્ધાનં અયનભૂતો મગ્ગોતિ વુત્તં હોતિ. અયતીતિ વા અયનો, ગચ્છતિ પવત્તતીતિ અત્થો. એકસ્મિં અયનો મગ્ગોતિ એકાયનમગ્ગો. એકસ્મિંયેવ બુદ્ધસાસને પવત્તમાનો મગ્ગો, ન અઞ્ઞત્થાતિ વુત્તં હોતિ. અપિ ચ એકં અયતીતિ એકાયનો. પુબ્બભાગે નાનામુખભાવનાનયપ્પવત્તોપિ અપરભાગે એકં નિબ્બાનમેવ ગચ્છતીતિ વુત્તં હોતિ, તસ્મા **એકાયનમગ્ગો**તિ એકનિબ્બાનગમનમગ્ગોતિ અત્થો.

એકો અનુત્તરં સમ્માસમ્બોધિં અભિસમ્બુદ્ધોતિ ન પરેહિ બુદ્ધત્તા બુદ્ધો, કિન્તુ સયમેવ અનુત્તરં સમ્માસમ્બોધિં અભિસમ્બુદ્ધત્તા બુદ્ધોતિ વુત્તં હોતિ. **અબુદ્ધિવિહતત્તા બુદ્ધિપટિલાભત્તા બુદ્ધો**તિ બુદ્ધિ બુદ્ધં બોધોતિ પરિયાયવચનમેતં. તત્થ યથા ''નીલરત્તગુણયોગા નીલો પટો, રત્તો પટો''તિ વુચ્ચતિ, એવં બુદ્ધગુણયોગા ''બુદ્ધો''તિ ઞાપેતું વુત્તં.

તતો પરં **બુદ્ધોતિ નેતં નામ**ન્તિઆદિ ''અત્થમનુગતા અયં પઞ્ઞત્તી''તિ ઞાપનત્થં વુત્તં. તત્થ **મિત્તા** સહાયા. **અમચ્ચા** ભચ્ચા. **ઞાતી** પિતુપક્ખિકા. **સાલોહિતા** માતુપક્ખિકા. **સમણા** પબ્બજ્જુપગતા. **બ્રાહ્મણા** ભોવાદિનો, સમિતપાપબાહિતપાપા વા. **દેવતા** સક્કાદયો બ્રહ્માનો ચ. **વિમોક્ખન્તિક**ન્તિ વિમોક્ખો અરહત્તમગ્ગો, વિમોક્ખસ્સ અન્તો અરહત્તફલં, તસ્મિં વિમોક્ખન્તે ભવં વિમોક્ખન્તિકં નામં. સબ્બઞ્ઞુભાવો હિ અરહત્તમગ્ગેન સિજ્ઝતિ,

અરહત્તફલોદયે સિદ્ધં હોતિ. તસ્મા સબ્બઞ્ઞુભાવો વિમોક્ખન્તે ભવો હોતિ. તં નેમિત્તિકમ્પિ નામં વિમોક્ખન્તે ભવં નામ હોતિ. તેન વુત્તં – ''વિમોક્ખન્તિકમેતં બુદ્ધાનં ભગવન્તાન''ન્તિ. **બોધિયા મૂલે સહ સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણસ્સ પટિલાભા**તિ મહાબોધિરુક્ખમૂલે યથાવુત્તક્ખણે સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણસ્સ પટિલાભેન સહ. **સચ્છિકા પઞ્ઞત્તી**તિ અરહત્તફલસચ્છિકિરિયાય સબ્બધમ્મસચ્છિકિરિયાય વા જાતા પઞ્ઞત્તિ. **યદિદં બુદ્ધો**તિ પઞ્ઞત્તિ. અયં બ્યઞ્જનતો બુદ્ધવિભાવના. ઇતો પરં **વહસ્સેતં ભાર**ન્તિ પરિયોસાનં તત્થ તત્થ વુત્તનયત્તા યથાપાળિમેવ નિય્યાતિ.

૧૯૩. ચતુત્થગાથાય **વિજિગુચ્છતો**તિ જાતિઆદીહિ અટ્ટીયતો. **રિત્તમાસન**ન્તિ વિવિત્તં મઞ્ચપીઠં. **પબ્બતાનં ગુહાસુ વા**તિ પબ્બતગુહાસુ વા રિત્તમાસનં ભજતોતિ સમ્બન્ધિતબ્બં.

જાતિયા વિજિગુચ્છતોતિ જાતિં વિજિગુચ્છતો. **જરાય. બ્યાધિના**તિઆદીસુપિ એસેવ નયો. **ભજતો**તિ એવમાદીસુ **ભજતો**તિ ભજન્તસ્સ. **સેવતો**તિ સેવન્તસ્સ. **નિસેવતો**તિ સમ્મા સેવન્તસ્સ . **સંસેવતો**તિ પુનપ્પુનં સેવન્તસ્સ. **પટિસેવતો**તિ ઉપગન્ત્વા સેવન્તસ્સ. **પબ્બતપબ્ભારા**તિ પબ્બતકુચ્છિયો.

૧૯૪. પઞ્ચમગાથાય **ઉચ્ચાવચેસૂ**તિ હીનપણીતેસુ. **સયનેસૂ**તિ વિહારાદીસુ સેનાસનેસુ. **કીવન્તો તત્થ ભેરવા**તિ કિત્તકા તત્થ ભયકારણા. ''કુવન્તો''તિપિ પાઠો, કૂજન્તોતિ ચસ્સ અત્થો.

કુવન્તોતિ સદ્દાયન્તો. **કૂજન્તો**તિ અબ્યત્તસદ્દં કરોન્તો. **નદન્તો**તિ ઉક્કુટ્ઠિં કરોન્તો. **સદ્દં કરોન્તો**તિ વાચં ભાસન્તો. **કતી**તિ પુચ્છા. **કિત્તકા**તિ પમાણપુચ્છા. **કીવતકા**તિ પરિચ્છેદપુચ્છા. **કીવબહુકા**તિ પમાણપરિચ્છેદપુચ્છા. **તે ભેરવા**તિ એતે ભયજનનુપદ્દવા ભયારમ્મણા. **કીવબહુકા**તિ પુચ્છિતે આરમ્મણે દસ્સેતું ''**સીહા બ્યગ્ઘા દીપી**''તિઆદીહિ વિસ્સજ્જેતિ.

૧૯૫. છટ્ઠગાથાય **કતિ પરિસ્સયા**તિ કિત્તકા ઉપદ્દવા. **અગતં દિસ**ન્તિ નિબ્બાનં. તઞ્હિ અગતપુબ્બત્તા અગતં, નિદ્દિસિતબ્બતો દિસા ચાતિ. તેન વુત્તં – ''અગતં દિસ''ન્તિ. અમતં દિસ''ન્તિપિ પાઠો. **અભિસમ્ભવે**તિ અભિસમ્ભવેય્ય. **પન્તમ્હી**તિ પરિયન્તે.

અગતપુબ્બા સા દિસાતિ યા દિસા સુપિનન્તેનપિ ન ગતપુબ્બા. **ન સા દિસા ગતપુબ્બા**તિ એસા દિસા વુત્તનયેન ન ગતપુબ્બા. **ઇમિના દીઘેન અદ્ધુના**તિ અનેન દીઘકાલેન.

સમતિત્તિકન્તિ અન્તોમુખવટ્ટિલેખં પાપેત્વા સમભરિતં. **અનવસેક**ન્તિ અનવસિઞ્ચનકં અપરિસિઞ્ચનકં કત્વા. **તેલપત્ત**ન્તિ પક્ખિત્તતેલં તેલપત્તં. **પરિહરેય્યા**તિ હરેય્ય આદાય ગચ્છેય્ય. **એવં સચિત્તમનુરક્ખે**તિ તં તેલભરિતં પત્તં વિય અત્તનો ચિત્તં કાયગતાય સતિયા ગોચરે ચેવ સમ્પયુત્તસતિયા ચાતિ ઉભિન્નં અન્તરે પક્ખિપિત્વા યથા મુહુત્તમ્પિ બહિદ્ધા ગોચરે ન વિક્ખિપતિ, તથા પણ્ડિતો યોગાવચરો રક્ખેય્ય ગોપયેય્ય. કિંકારણા? એતસ્સ હિ –

''દુન્નિગ્ગહસ્સ લહુનો, યત્થકામનિપાતિનો;
ચિત્તસ્સ દમથો સાધુ, ચિત્તં દન્તં સુખાવહં''. (ધ॰ પ॰ ૩૫);

તસ્મા –

''સુદુદ્દસં સુનિપુણં, યત્થકામનિપાતિનં;

ચિત્તં રક્ખેથ મેધાવી, ચિત્તં ગુત્તં સુખાવહં''. (ધ॰ પ॰ ૩૬);

ઇદઙ્ગિ –

''દૂરઙ્ગમં એકચરં, અસરીરં ગુહાસયં;
યે ચિત્તં સંયમેસ્સન્તિ, મોક્ખન્તિ મારબન્ધના''. (ધ॰ પ॰ ૩૭);

ઇતરસ્સ પન –

''અનવટ્ઠિતચિત્તસ્સ , સદ્ધમ્મં અવિજાનતો;
પરિપ્લવપસાદસ્સ, પઞ્ઞા ન પરિપૂરતિ''. (ધ॰ પ॰ ૩૮);

થિરકમ્મટ્ઠાનસહાયસ્સ પન –

''અનવસ્સુતચિત્તસ્સ, અનન્વાહતચેતસો;
પુઞ્ઞપાપપહીનસ્સ, નત્થિ જાગરતો ભયં''. (ધ॰ પ॰ ૩૯);

તસ્મા એતં –

''ફન્દનં ચપલં ચિત્તં, દૂરક્ખં દુન્નિવારયં;
ઉજું કરોતિ મેધાવી, ઉસુકારોવ તેજનં''. (ધ॰ પ॰ ૩૩);

એવં ઉજું કરોન્તો સચિત્તમનુરક્ખે.

પત્થયાનો દિસં અગતપુબ્બન્તિ ઇમસ્મિં કાયગતાસતિકમ્મટ્ઠાને કમ્મં આરભિત્વા અનમતગ્ગે સંસારે અગતપુબ્બં દિસં પત્થેન્તો વુત્તનયેન સકં ચિત્તં રક્ખેય્યાતિ અત્થો. કા પનેસા દિસા નામ –

''માતાપિતા દિસા પુબ્બા, આચરિયા દક્ખિણા દિસા;
પુત્તદારા દિસા પચ્છા, મિત્તામચ્ચા ચ ઉત્તરા.

''દાસકમ્મકરા હેટ્ઠા, ઉદ્ધં સમણબ્રાહ્મણા;
એતા દિસા નમસ્સેય્ય, અલમત્તો કુલે ગિહી''તિ. (દી॰ નિ॰ ૩.૨૭૩) –

એત્થ તાવ માતાપિતાદયો ''દિસા''તિ વુત્તા.

''દિસા ચતસ્સો વિદિસા ચતસ્સો, ઉદ્ધં અધો દસ દિસા ઇમાયો;
કતમં દિસં તિટ્ઠતિ નાગરાજા, યમદ્દસા સુપિને છબ્બિસાણ''ન્તિ. (જા॰ ૧.૧૬.૧૦૪) –

એત્થ પુરત્થિમાદિભેદા દિસાવ ''દિસા''તિ વુત્તા.

''અગારિનો અન્નદપાનવત્થદા, અવ્હાયિકા તમ્પિ દિસં વદન્તિ;

> એસા દિસા પરમા સેતકેતુ, યં પત્વા દુક્ખી સુખિનો ભવન્તી''તિ . (જા॰ ૧.૬.૯) –

એત્થ નિબ્બાનં ''દિસ''ન્તિ વુત્તં. ઇધાપિ તદેવ અધિપ્પેતં. તણ્હક્ખયં વિરાગન્તિઆદીહિ દિસ્સતિ અપદિસ્સતિ તસ્મા ''દિસા''તિ વુચ્ચતિ. અનમતગ્ગે પન સંસારે કેનચિ બાલપુથુજ્જનેન સુપિનેનપિ અગતપુબ્બતાય ''અગતપુબ્બા દિસા નામા''તિ વુચ્ચતિ. તં પત્થયન્તેન કાયગતાસતિયા યોગો કરણીયોતિ. **વજતો**તિઆદીસુ એત્થ મગ્ગુપ્પાદતો સમીપં વજતો. ઠિતિક્ખણે **ગચ્છતો**. ફલોદયતો **અતિક્કમતો**.

અન્તેતિ અન્તમ્હિ ઠિતે. **પન્તે**તિ વનગહનગમ્ભીરે ઠિતે. **પરિયન્તે**તિ દૂરભાવેન પરિયન્તે ઠિતે. **સેલન્તે**તિ પબ્બતાનં અન્તે. **વનન્તે**તિ વનઘટાનં અન્તે. **નદન્તે**તિ નદીનં અન્તે. **ઉદકન્તે**તિ ઉદકાનં પરિયન્તે. **યત્થ ન કસીયતિ ન વપીયતી**તિ યસ્મિં કસનઞ્ચ વપનઞ્ચ ન કરીયતિ. **જનન્તં અતિક્કમિત્વા** ઠિતે. **મનુસ્સાનં અનુપચારે**તિ કસનવપનવસેન મનુસ્સેહિ અનુપચરિતબ્બે સેનાસને.

૧૯૬. સત્તમગાથાય **ક્યાસ્સ બ્યપ્પથયો અસ્સૂ**તિ કિદિસાનિ તસ્સ વચનાનિ અસ્સુ.

મુસાવાદં પહાયાતિ એત્થ મુસાતિ વિસંવાદનપુરેક્ખારસ્સ અત્થભઞ્જનકો વચીપયોગો કાયપયોગો વા. વિસંવાદનાધિપ્પાયેન પનસ્સ પરવિસંવાદકકાયવચીપયોગસમુટ્ઠાપિકા ચેતના **મુસાવાદો**. અપરો નયો – **મુસા**તિ અભૂતં અતચ્છં વત્થુ, **વાદો**તિ તસ્સ ભૂતતો તચ્છતો વિઞ્ઞાપનં. લક્ખણતો પન અતથં વત્થું તથતો પરં વિઞ્ઞાપેતુકામસ્સ તથાવિઞ્ઞત્તિસમુટ્ઠાપિકા ચેતના **મુસાવાદો**. સો યમત્થં ભઞ્જતિ, તસ્સ અપ્પતાય અપ્પસાવજ્જો, મહન્તતાય મહાસાવજ્જો. અપિ ચ ગહટ્ઠાનં અત્તનો સન્તકં અદાતુકામતાય ''નત્થી''તિઆદિનયપ્પવત્તો અપ્પસાવજ્જો, સક્ખિના હુત્વા અત્થભઞ્જનત્થં વુત્તો મહાસાવજ્જો. પબ્બજિતાનં અપ્પકમ્પિ તેલં વા સપ્પિં વા લભિત્વા હસાધિપ્પાયેન ''અજ્જ ગામે તેલં નદી મઞ્ઞે સન્દતી''તિ પૂરણકથાનયેન પવત્તો અપ્પસાવજ્જો, અદિટ્ઠંયેવ પન દિટ્ઠન્તિઆદિના નયેન વદન્તાનં મહાસાવજ્જો.

તસ્સ ચત્તારો સમ્ભારા હોન્તિ – અતથં વત્થુ વિસંવાદનચિત્તં તજ્જો વાયામો પરસ્સ તદત્થવિજાનનન્તિ. એકો પયોગો સાહત્થિકોવ. સો ચ કાયેન વા કાયપટિબદ્ધેન વા વાચાય વા પરવિસંવાદકકિરિયાકરણે દટ્ઠબ્બો. તાય ચે કિરિયાય પરો તમત્થં જાનાતિ, અયં કિરિયસમુટ્ઠાપિકા ચેતનાક્ખણેયેવ મુસાવાદકમ્મુના બજ્ઝતિ.

સચ્ચં વદતીતિ **સચ્ચવાદી**. સચ્ચેન સચ્ચં સન્દહતિ ઘટેતીતિ **સચ્ચસન્ધો**, ન અન્તરન્તરા મુસા વદતીતિ અત્થો. યો હિ પુરિસો કદાચિ મુસા વદતિ, કદાચિ સચ્ચં, તસ્સ મુસાવાદેન અન્તરિકતાય સચ્ચં સચ્ચેન ન ઘટિયતિ, તસ્મા ન સો સચ્ચસન્ધો. અયં પન ન તાદિસો, જીવિતહેતુપિ મુસા અવત્વા સચ્ચેન સચ્ચં સન્દહતિયેવાતિ સચ્ચસન્ધો.

થેતોતિ થિરો, થિરકથોતિ અત્થો. એકો પુગ્ગલો હલિદ્દિરાગો વિય થુસરાસિમ્હિ નિખાતખાણુ વિય અસ્સપિટ્ઠે ઠપિતકુમ્ભણ્ડમિવ ચ ન થિરકથો હોતિ. એકો પાસાણલેખા વિય ઇન્દખીલો વિય ચ થિરકથો હોતિ, અસિના સીસં છિન્દન્તેપિ દ્વેકથા ન કથેતિ. અયં વુચ્ચતિ થેતો.

પચ્ચયિકોતિ પત્તિયાયિતબ્બો, સદ્ધાયિતબ્બકોતિ અત્થો. એકચ્ચો હિ પુગ્ગલો ન પચ્ચયિકો હોતિ, ''ઇદં કેન વુત્તં, અસુકેના''તિ વુત્તે ''મા તસ્સ વચનં સદ્દહથા''તિ વત્તબ્બતં આપજ્જતિ. એકો પચ્ચયિકો હોતિ, ''ઇદં કેન

વુત્તં, અસુકેના’’તિ વુત્તે ‘‘યદિ તેન વુત્તં, ઇદમેવ પમાણં, ઇદાનિ ઉપપરિક્ખિતબ્બં નત્થિ, એવમેવ ઇદ’’ન્તિ વત્તબ્બતં આપજ્જતિ, અયં વુચ્ચતિ પચ્ચયિકો. **અવિસંવાદકો લોકસ્સા**તિ તાય સચ્ચવાદિતાય લોકં ન વિસંવાદેતીતિ અત્થો.

પિસુણં વાચં પહાયાતિઆદીસુ યાય વાચાય યસ્સ તં વાચં ભાસતિ, તસ્સ હદયે અત્તનો પિયભાવં પરસ્સ ચ સુઞ્ઞભાવં કરોતિ, સા પિસુણવાચા. યાય પન અત્તાનમ્પિ પરમ્પિ ફરુસં કરોતિ, યા વાચા સયમ્પિ ફરુસા, નેવ કણ્ણસુખા ન હદયઙ્ગમા, અયં **ફરુસવાચા**. યેન સમ્ફં પલપતિ નિરત્થકં, સો **સમ્ફપ્પલાપો**. તેસં મૂલભૂતાપિ ચેતના પિસુણવાચાદિનામમેવ લભતિ, સા એવ ઇધ અધિપ્પેતાતિ.

તત્થ સંકિલિટ્ઠચિત્તસ્સ પરેસં વા ભેદાય અત્તનો પિયકમ્યતાય વા કાયવચીપયોગસમુટ્ઠાપિકા ચેતના **પિસુણવાચા**. સા યસ્સ ભેદં કરોતિ, તસ્સ અપ્પગુણતાય અપ્પસાવજ્જા, મહાગુણતાય મહાસાવજ્જા.

તસ્સા ચત્તારો સમ્ભારા હોન્તિ – ભિન્દિતબ્બો પરો, ‘‘ઇતિ ઇમે નાના ભવિસ્સન્તિ વિના ભવિસ્સન્તી’’તિ ભેદપુરેક્ખારતા વા, ‘‘ઇતિ અહં પિયો ભવિસ્સામિ વિસ્સાસિકો’’તિ પિયકમ્યતા વા, તજ્જો વાયામો, તસ્સ તદત્થવિજાનનન્તિ.

ઇમેસં ભેદાયાતિ યેસં ઇતોતિ વુત્તાનં સન્તિકે સુતં, તેસં ભેદાય. **ભિન્નાનં વા સન્ધાતા**તિ દ્વિન્નં મિત્તાનં વા સમાનુપજ્ઝાયકાદીનં વા કેનચિદેવ કારણેન ભિન્નાનં એકમેકં ઉપસઙ્કમિત્વા ‘‘તુમ્હાકં ઈદિસે કુલે જાતાનં એવં બહુસ્સુતાનં ઇદં ન યુત્ત’’ન્તિઆદીનિ વત્વા સન્ધાનં કત્તા. **અનુપ્પદાતા**તિ સન્ધાનાનુપ્પદાતા, દ્વે જને સમગ્ગે દિસ્વા ‘‘તુમ્હાકં એવરૂપે કુલે જાતાનં એવરૂપેહિ ગુણેહિ સમન્નાગતાનં અનુચ્છવિકમેત’’ન્તિઆદીનિ વત્વા દળ્હીકમ્મં કત્તાતિ અત્થો.

સમગ્ગો આરામો અસ્સાતિ **સમગ્ગારામો**, યત્થ સમગ્ગા નત્થિ, તત્થ વસિતુમ્પિ ન ઇચ્છતીતિ અત્થો. ‘‘સમગ્ગરામો’’તિપિ પાળિ, અયમેવત્થો. **સમગ્ગરતો**તિ સમગ્ગેસુ રતો, તે પહાય અઞ્ઞત્ર ગન્તુમ્પિ ન ઇચ્છતીતિ અત્થો. સમગ્ગે દિસ્વાપિ સુત્વાપિ નન્દતીતિ **સમગ્ગનન્દી** . **સમગ્ગકરણિં વાચં ભાસિતા**તિ યા વાચા સત્તે સમગ્ગેયેવ કરોતિ, તં સામગ્ગિગુણપરિદીપકમેવ વાચં ભાસતિ, ન ઇતરન્તિ.

પરસ્સ મમ્મચ્છેદકકાયવચીપયોગસમુટ્ઠાપિકા એકન્તફરુસચેતના **ફરુસવાચા**. મમ્મચ્છેદકોપિ પયોગો ચિત્તસણ્હતાય ફરુસવાચા ન હોતિ. માતાપિતરો હિ કદાચિ પુત્તકે એવમ્પિ વદન્તિ ‘‘ચોરા વો ખણ્ડાખણ્ડિકં કરોન્તૂ’’તિ, ઉપ્પલપત્તમ્પિ ચ નેસં ઉપરિ પતન્તં ન ઇચ્છન્તિ. આચરિયુપજ્ઝાયા ચ કદાચિ નિસ્સિતકે એવં વદન્તિ ‘‘કિં ઇમે અહિરિકા અનોત્તપ્પિનો ચરન્તિ, નિદ્ધમથ ને’’તિ. અથ ચ નેસં આગમાધિગમસમ્પત્તિં ઇચ્છન્તિ. યથા ચ ચિત્તસણ્હતાય ફરુસવાચા ન હોતિ, એવં વચનસણ્હતાય અફરુસવાચાપિ ન હોતિ. ન હિ મારાપેતુકામસ્સ ‘‘ઇમં સુખં સયાપેથા’’તિ વચનં અફરુસવાચા હોતિ, ચિત્તફરુસતાય પનેસા ફરુસવાચાવ, સા યં સન્ધાય પવત્તિતા. તસ્સ અપ્પગુણતાય અપ્પસાવજ્જા, મહાગુણતાય મહાસાવજ્જા. તસ્સા તયો સમ્ભારા – અક્કોસિતબ્બો પરો કુપિતચિત્તં અક્કોસનાતિ.

નેલાતિ એલં વુચ્ચતિ દોસો, નાસ્સા એલન્તિ નેલા, નિદ્દોસાતિ અત્થો. ‘‘નેલઙ્ગો સેતપચ્છાદો’’તિ (ઉદા॰ ૬૫; પેટકો॰ ૨૫) એત્થ વુત્તનેલં વિય. **કણ્ણસુખા**તિ બ્યઞ્જનમધુરતાય કણ્ણાનં સુખા, સૂચિવિજ્ઝનં વિય કણ્ણસૂલં ન

જનેતિ. અત્થમધુરતાય સકલસરીરે કોપં અજનેત્વા પેમં જનેતીતિ **પેમનિયા**. હદયં ગચ્છતિ અપટિહઞ્ઞમાના સુખેન ચિત્તં પવિસતીતિ **હદયઙ્ગમા**. ગુણપરિપુણ્ણતાય પુરે ભવાતિ **પોરી**. પુરે સંવદ્ધનારી વિય સુકુમારાતિપિ **પોરી**. પુરસ્સ એસાતિપિ **પોરી**, નગરવાસીનં કથાતિ અત્થો. નગરવાસિનો હિ યુત્તકથા હોન્તિ, પિતિમત્તં પિતાતિ ભાતિમત્તં ભાતાતિ વદન્તિ. એવરૂપી કથા બહુનો જનસ્સ કન્તા હોતીતિ **બહુજનકન્તા**. કન્તભાવેનેવ બહુનો જનસ્સ મનાપા ચિત્તવુદ્ધિકરાતિ **બહુજનમનાપા**.

અનત્થવિઞ્ઞાપિકા કાયવચીપયોગસમુટ્ઠાપિકા અકુસલચેતના **સમ્ફપ્પલાપો**. સો આસેવનમન્દતાય અપ્પસાવજ્જો, આસેવનમહન્તતાય મહાસાવજ્જો. તસ્સ દ્વે સમ્ભારા – ભારતયુદ્ધસીતાહરણાદિનિરત્થકકથા પુરેક્ખારતા, તથારૂપીકથાકથનઞ્ચ.

કાલેન વદતીતિ **કાલવાદી**, વત્તબ્બયુત્તકાલં સલ્લક્ખેત્વા વદતીતિ અત્થો. ભૂતં તચ્છં સભાવમેવ વદતીતિ **ભૂતવાદી**. દિટ્ઠધમ્મિકસમ્પરાયિકત્થસન્નિસ્સિતમેવ કત્વા વદતીતિ **અત્થવાદી** . નવલોકુત્તરધમ્મસન્નિસ્સિતં કત્વા વદતીતિ **ધમ્મવાદી**. સંવરવિનયપહાનવિનયસન્નિસ્સિતં કત્વા વદતીતિ **વિનયવાદી**. નિધાનં વુચ્ચતિ ઠપનોકાસો, નિધાનમસ્સા અત્થીતિ **નિધાનવતી**, હદયે નિધાતબ્બયુત્તં વાચં ભાસિતાતિ અત્થો. **કાલેના**તિ એવરૂપિં ભાસમાનોપિ ચ ''અહં નિધાનવતિં વાચં ભાસિસ્સામી''તિ ન અકાલેન ભાસતિ, યુત્તકાલં પન અપેક્ખિત્વાવ ભાસતીતિ અત્થો. **સાપદેસ**ન્તિ સઉપમં, સકારણન્તિ અત્થો. **પરિયન્તવતિ**ન્તિ પરિચ્છેદં દસ્સેત્વા યથાસ્સા પરિચ્છેદો પઞ્ઞાયતિ, એવં ભાસતીતિ અત્થો. **અત્થસંહિત**ન્તિ અનેકેહિ નયેહિ વિભજન્તેન પરિયાદાતું અસક્કુણેય્યતાય અત્થસમ્પન્નં. યં વા સો અત્થવાદી અત્થં વદતિ, તેન અત્થેન સહિતત્તા અત્થસંહિતં વાચં ભાસતિ, ન અઞ્ઞં નિક્ખિપિત્વા અઞ્ઞં ભાસતીતિ વુત્તં હોતિ.

ચતૂહિ વચીસુચરિતેહીતિ ''મુસાવાદં પહાયા''તિઆદિના નયેન વુત્તેહિ ચતૂહિ વાચાહિ યુત્તેહિ સુટ્ઠુ ચરિતેહિ. **સમન્નાગતો**તિ અપરિહીનો. **ચતુદોસાપગતં વાચં ભાસતી**તિ અપ્પિયાદીહિ ચતૂહિ દોસેહિ અપગતં પરિહીનં વાચં ભાસતિ.

અત્થિ અગોચરોતિ કિઞ્ચાપિ થેરો સમણાચારં સમણગોચરં કથેતુકામો ''અત્થિ અગોચરો, અત્થિ ગોચરો''તિ પદં ઉદ્ધરિ, યથા પન મગ્ગકુસલો પુરિસો મગ્ગં આચિક્ખન્તો ''વામં મુઞ્ચ, દક્ખિણં ગણ્હા''તિ પઠમં મુઞ્ચિતબ્બં સભયમગ્ગં ઉપ્પથમગ્ગં આચિક્ખતિ, પચ્છા ગહેતબ્બં ખેમમગ્ગં ઉજુમગ્ગં, એવમેવ મગ્ગકુસલપુરિસસદિસો ધમ્મસેનાપતિ પઠમં પહાતબ્બં બુદ્ધપટિકુટ્ઠં અગોચરં આચિક્ખિત્વા પચ્છા ગોચરં આચિક્ખિતુકામો ''**કતમો અગોચરો**''તિઆદિમાહ. પુરિસેન હિ આચિક્ખિતમગ્ગો સમ્પજ્જેય્ય વા ન વા, તથાગતેન આચિક્ખિતમગ્ગો અપણ્ણકો ઇન્દવિસ્સટ્ઠં વજિરં વિય અવિરજ્ઝનકો નિબ્બાનનગરંયેવ સમોસરતિ. તેન વુત્તં – ''પુરિસો મગ્ગકુસલોતિ ખો તિસ્સ તથાગતસ્સેતં અધિવચનં અરહતો સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સા''તિ (સં॰ નિ॰ ૩.૮૪).

યસ્મા વા સસીસં ન્હાનેન પહીનસેદમલજલ્લિકસ્સ પુરિસસ્સ માલાગન્ધવિલેપનાદિવિભૂસનવિધાનં વિય પહીનપાપધમ્મસ્સ કલ્યાણધમ્મસમાયોગો સમ્પન્નરૂપો હોતિ, તસ્મા સેદમલજલ્લિકં વિય પહાતબ્બં પઠમં અગોચરં આચિક્ખિત્વા પહીનસેદમલજલ્લિકસ્સ માલાગન્ધવિલેપનાદિવિભૂસનવિધાનં વિય પચ્છા ગોચરં આચિક્ખિતુકામોપિ ''**કતમો અગોચરો**''તિઆદિમાહ.

તત્થ **ગોચરો**તિ પિણ્ડપાતાદીનં અત્થાય ઉપસઙ્કમિતું યુત્તટ્ઠાનં. અયુત્તટ્ઠાનં **અગોચરો**. વેસિયા ગોચરો અસ્સાતિ **વેસિયાગોચરો**, મિત્તસન્થવવસેન ઉપસઙ્કમિતબ્બટ્ઠાનન્તિ અત્થો. તત્થ વેસિયા નામ રૂપૂપજીવિનિયો યેન કેનચિદેવ સુલભજ્ઝાચારતા મિત્તસન્થવસિનેહવસેન ઉપસઙ્કમન્તો વેસિયાગોચરો નામ હોતિ. તસ્મા એવં ઉપસઙ્કમિતું ન વટ્ટતિ. કિંકારણા? આરક્ખવિપત્તિતો. એવં ઉપસઙ્કમન્તસ્સ હિ ચિરરક્ખિતગોપિતોપિ સમણધમ્મો કતિપાહેનેવ નસ્સતિ. સચેપિ ન નસ્સતિ, ગરહં લભતિ. દક્ખિણાવસેન પન ઉપસઙ્કમન્તેન સતિં ઉપટ્ઠપેત્વા ઉપસઙ્કમિતબ્બં.

વિધવા વુચ્ચન્તિ મતપતિકા વા પવુટ્ઠપતિકા વા. **થુલ્લકુમારિયો**તિ મહલ્લિકા અનિબ્બિદ્ધકુમારિયો. **પણ્ડકા**તિ લોકામિસનિસ્સિતકથાબહુલા ઉસ્સન્નકિલેસા અવૂપસન્તપરિળાહા નપુંસકા. તેસં સબ્બેસમ્પિ ઉપસઙ્કમને આદીનવો વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બો. **ભિક્ખુનીસુ**પિ એસેવ નયો. અપિ ચ ભિક્ખૂ નામ ઉસ્સન્નબ્રહ્મચરિયા હોન્તિ, તથા ભિક્ખુનિયો. તે અઞ્ઞમઞ્ઞં સન્થવવસેન કતિપાહેનેવ રક્ખિતગોપિતસમણધમ્મં નાસેન્તિ. ગિલાનપુચ્છકેન પન ગન્તું વટ્ટતિ. ભિક્ખુના પુપ્ફાનિ લભિત્વા પૂજનત્થાયપિ ઓવાદદાનત્થાયપિ ગન્તું વટ્ટતિયેવ.

પાનાગારન્તિ સુરાપાનઘરં, તં બ્રહ્મચરિયન્તરાયકરેહિ સુરાસોણ્ડેહિ અવિવિત્તં હોતિ. તત્થ તેહિ સદ્ધિં સહસોણ્ડવસેન ઉપસઙ્કમિતું ન વટ્ટતિ, બ્રહ્મચરિયન્તરાયો હોતિ. **સંસટ્ઠો વિહરતિ રાજૂહી**તિઆદીસુ **રાજાનો**તિ અભિસિત્તા વા હોન્તુ અનભિસિત્તા વા, યે રજ્જમનુસાસન્તિ. **રાજમહામત્તા**તિ રાજૂનં ઇસ્સરિયસદિસાય મહતિયા ઇસ્સરિયમત્તાય સમન્નાગતા. **તિત્થિયા**તિ વિપરીતદસ્સના બાહિરપરિબ્બાજકા. **તિત્થિયસાવકા**તિ ભત્તિવસેન તેસં પચ્ચયદાયકા, એતેહિ સદ્ધિં સંસગ્ગજાતો હોતીતિ અત્થો.

અનનુલોમિકેન સંસગ્ગેનાતિ અનનુલોમિકસંસગ્ગો નામ તિસ્સન્નં સિક્ખાનં અનનુલોમો પચ્ચનીકસંસગ્ગો. યેન બ્રહ્મચરિયન્તરાયં પઞ્ઞત્તિવીતિક્કમં સલ્લેખપરિહાનિઞ્ચ પાપુણાતિ. સેય્યથિદં? રાજરાજમહામત્તેહિ સદ્ધિં સહસોકિતા સહનન્દિતા સમસુખદુક્ખતા ઉપ્પન્નેસુ કિચ્ચકરણીયેસુ અત્તના યોગં આપજ્જનતા તિત્થિયતિત્થિયસાવકેહિ સદ્ધિં એકચ્છન્દરુચિસમાચારતા એકચ્છન્દરુચિસમાચારભાવાવહો વા સિનેહબહુમાનસન્થવો. તત્થ રાજરાજમહામત્તેહિ સદ્ધિં સંસગ્ગો બ્રહ્મચરિયન્તરાયકરો, ઇતરેહિ તિત્થિયસાવકેહિ તેસં લદ્ધિગ્ગહણં . તેસં પન વાદં ભિન્દિત્વા અત્તનો લદ્ધિં ગણ્હાપેતું સમત્થેન ઉપસઙ્કમિતું વટ્ટતિ.

ઇદાનિ અપરેનપિ પરિયાયેન અગોચરં દસ્સેતું "**યાનિ વા પન તાનિ કુલાની**"તિઆદિ આરદ્ધં. તત્થ **અસ્સદ્ધાની**તિ બુદ્ધાદીસુ સદ્ધાવિરહિતાનિ. તાનિ ''બુદ્ધો સબ્બઞ્ઞૂ, ધમ્મો નિય્યાનિકો, સઙ્ઘો સુપ્પટિપન્નો''તિ ન સદ્દહન્તિ. **અપ્પસન્નાની**તિ ચિત્તં પસન્નં અનાવિલં કાતું ન સક્કોન્તિ. **અક્કોસકપરિભાસકાની**તિ અક્કોસકાનિ ચેવ પરિભાસકાનિ ચ. ''ચોરોસિ, બાલોસિ, મૂળ્હોસિ, ઓટ્ઠોસિ, ગોણોસિ, ગદ્રભોસિ, આપાયિકોસિ, નેરયિકોસિ, તિરચ્છાનગતોસિ, નત્થિ તુય્હં સુગતિ, દુગ્ગતિયેવ તુય્હં પાટિકઙ્ખા''તિ એવં દસહિ અક્કોસવત્થૂહિ અક્કોસન્તિ. ''હોતુ, ઇદાનિ તં પહરિસ્સામ, બન્ધિસ્સામ, વધિસ્સામા''તિ એવં ભયદસ્સનેન પરિભાસન્તિ ચાતિ અત્થો.

અનત્થકામાનીતિ અત્થં ન ઇચ્છન્તિ, અનત્થમેવ ઇચ્છન્તિ. **અહિતકામાની**તિ અહિતમેવ ઇચ્છન્તિ, હિતં ન ઇચ્છન્તિ. **અફાસુકામાની**તિ ફાસુકં ન ઇચ્છન્તિ, અફાસુકમેવ ઇચ્છન્તિ. **અયોગક્ખેમકામાની**તિ ચતૂહિ યોગેહિ ખેમં નિબ્ભયં ન ઇચ્છન્તિ, સભયમેવ ઇચ્છન્તિ. **ભિક્ખૂન**ન્તિ એત્થ સામણેરાપિ સઙ્ગહં ગચ્છન્તિ. **ભિક્ખુનીન**ન્તિ એત્થ સિક્ખમાનાસામણેરિયોપિ. સબ્બેસમ્પિ હિ ભગવન્તં ઉદ્દિસ્સ પબ્બજિતાનઞ્ચેવ સરણગતાનઞ્ચ ચતુન્નમ્પિ પરિસાનં

તાનિ અનત્થકામાનિયેવ. **તથારૂપાનિ કુલાનીતિ** એવરૂપાનિ ખત્તિયકુલાદીનિ કુલાનિ. **સેવતીતિ** નિસ્સાય જીવતિ. **ભજતીતિ** ઉપસઙ્કમતિ. **પયિરુપાસતીતિ** પુનપ્પુનં ઉપસઙ્કમતિ. **અયં વુચ્ચતીતિ** અયં વેસિયાદિગોચરસ્સ વેસિયાદિકો રાજાદિસંસટ્ઠસ્સ રાજાદિકો અસ્સદ્ધકુલાદિસેવકસ્સ અસ્સદ્ધકુલાદિકો ચાતિ તિપ્પકારોપિ અયુત્તગોચરો ''અગોચરો''તિ વેદિતબ્બો.

તસ્સ ઇમિનાપિ પરિયાયેન અગોચરતા વેદિતબ્બા – વેસિયાદિકો તાવ પઞ્ચકામગુણનિસ્સયતો અગોચરો વેદિતબ્બો. યથાહ – ''કો ચ, ભિક્ખવે, ભિક્ખુનો અગોચરો પરવિસયો, યદિદં પઞ્ચ કામગુણા''તિ . રાજાદિકો ઝાનાનુયોગસ્સ અનુપનિસ્સયતો લાભસક્કારાસનિચક્કનિપ્ફાદનતો દિટ્ઠિવિપત્તિહેતુતો ચ, અસ્સદ્ધકુલાદિકો સદ્ધાહાનિચિત્તપદોસાવહનતો અગોચરો.

અન્તરઘરપ્પવેસાદિકો ચ ચક્ખુના રૂપં દિસ્વા નિમિત્તગ્ગાહાદિકો ચ સદ્ધાદેય્યાનિ ભોજનાનિ ભુઞ્જિત્વા વિસૂકદસ્સનાનુયોગો ચ પઞ્ચ કામગુણા ચાતિ ચતુબ્બિધોપિ પન કિલેસુપ્પત્તિવસેન અગોચરોતિ વેદિતબ્બો.

મા ભિક્ખવે અગોચરે ચરથાતિ ચરિતું અયુત્તટ્ઠાને મા ચરથ. **પરવિસયેતિ** સત્તુવિસયે. **અગોચરે ભિક્ખવે ચરતન્તિ** અયુત્તટ્ઠાને ચરન્તાનં. ''ચર''ન્તિપિ પાઠો. **લચ્છતીતિ** લભિસ્સતિ પસ્સિસ્સતિ. **મારોતિ** દેવપુત્તમારોપિ મચ્ચુમારોપિ. **ઓતારન્તિ** રન્ધં છિદ્દં વિવરં.

ગોચરનિદ્દેસે **ન વેસિયાગોચરો હોતીતિ**આદીનિ વુત્તપટિપક્ખવસેન વેદિતબ્બાનિ. અયં પન વિસેસો – **ચત્તારો સતિપટ્ઠાના ગોચરોતિ** ચરિતું યુત્તટ્ઠાનવસેન ચતુસતિપટ્ઠાના ગોચરો. **સકેતિ** અત્તનો સન્તકે. **પેત્તિકે વિસયેતિ** પિતિતો આગતવિસયે.

આરદ્ધવીરિયસ્સાતિ સમ્માઉપટ્ઠિતચતુસમ્મપ્પધાનવીરિયવન્તસ્સ. **થામગતસ્સાતિ** બલપ્પત્તસ્સ. **દળ્હપરક્કમસ્સાતિ** થિરવીરિયસ્સ. **યસ્સત્થાય પેસિતોતિ** યેન અરહત્તત્થાય અત્તભાવો પરિચ્ચત્તો. **અત્તત્થે ચાતિ** અત્તનો અત્થે અરહત્તફલે ચ. **ઞાયે ચાતિ** અરિયે અટ્ઠઙ્ગિકે મગ્ગે ચ. **લક્ખણે ચાતિ** અનિચ્ચાદિલક્ખણપટિવેધે ચ. **કારણે ચાતિ** હેતુમ્હિ ચ. **ઠાનાઠાને ચાતિ** ઠાને ચ અટ્ઠાને ચ, કારણાકારણે ચાતિ અત્થો. ઇદાનિ વિત્થારેત્વા દસ્સેતું ''**સબ્બે સઙ્ખારા અનિચ્ચા**''તિઆદિમાહ.

૧૯૭. અટ્ઠમગાથાય **એકોદિ નિપકોતિ** એકગ્ગચિત્તો પણ્ડિતો.

જાતરૂપસ્સ ઓળારિકમ્પિ મલં ધમતીતિ સુવણ્ણસ્સ થૂલં જલ્લં અગ્ગિસંયોગેન નીહરતિ. **સન્ધમતીતિ** સમ્મા નીહરતિ. **નિદ્ધમતીતિ** અપુનભવપ્પત્તિકં કત્વા નીહરતિ. ''ઝાપેતી''તિ કેચિ વદન્તિ. **મજ્ઝિમકમ્પીતિ** તતો સુખુમતરમ્પિ. **સુખુમકમ્પીતિ** અતિસુખુમતરમ્પિ. **એવમેવાતિ** ઓપમ્મસમ્પટિપાદનં. **અત્તનો ઓળારિકેપિ કિલેસે ધમતીતિ** કાયદુચ્ચરિતાદિકે થૂલકિલેસે વીરિયાતપેન નીહરતિ. **મજ્ઝિમકેપિ કિલેસેતિ** કામવિતક્કાદિકે ઓળારિકસુખુમાનં મજ્ઝિમકેપિ. **સુખુમકેપીતિ** ઞાતિવિતક્કાદિકે અતિસણ્હકેપિ કિલેસે. **સમ્માદિટ્ઠિયા મિચ્છાદિટ્ઠિં ધમતીતિ** સહ વિપસ્સનાય મગ્ગસમ્પયુત્તાય સમ્માદિટ્ઠિયા વિપરીતસઞ્ઞાતં મિચ્છાદિટ્ઠિં નીહરતિ. **સમ્માસઙ્કપ્પાદીસુપિ** એસેવ નયો.

૧૯૮. એવં આયસ્મતા સારિપુત્તેન તીહિ ગાથાહિ ભગવન્તં થોમેત્વા પઞ્ચહિ ગાથાહિ પઞ્ચસતાનં સિસ્સાનમત્થાય ચ સેનાસનગોચરસીલવતાદીનિ પુચ્છિતો તમત્થં પકાસેતું ‘‘**વિજિગુચ્છમાનસ્સા**’’તિઆદિના નયેન વિસ્સજ્જનમારદ્ધં. તત્થ પઠમગાથાય તાવત્થો – જાતિઆદીહિ **જિગુચ્છમાનસ્સ રિત્તાસનં સયનં સેવતો વે સમ્બોધિકામસ્સ** સારિપુત્ત ભિક્ખુનો **યદિદં ફાસુ** યો ફાસુવિહારો **યથાનુધમ્મં** યો ચ અનુધમ્મો, **તં તે પવક્ખામિ યથા પજાનં** યથા પજાનન્તો વદેય્ય, એવં વદામીતિ. **યં ફાસુવિહાર**ન્તિ યં સુખવિહારં. **અસપ્પાયરૂપદસ્સનેના**તિ ઇત્થિરૂપાદિસમણાસપ્પાયરૂપદસ્સનેન. **તં બોધિં બુજ્ઝિતુકામસ્સા**તિ તં ચતુમગ્ગઞાણસઙ્ખાતં બોધિં બુજ્ઝિતું ઇચ્છન્તસ્સ. **અનુબુજ્ઝિતુકામસ્સા**તિ અનુરૂપાય પટિપત્તિયા બુજ્ઝિતુકામસ્સ. **પટિવિજ્ઝિતુકામસ્સા**તિ અભિમુખે કત્વા નિબ્બિજ્ઝિતુકામસ્સ. **સમ્બુજ્ઝિતુકામસ્સા**તિ પહીનકિલેસે અપચ્ચાગમનવસેન સમ્મા બુજ્ઝિતું ઇચ્છન્તસ્સ. **અધિગન્તુકામસ્સા**તિ પાપુણિતુકામસ્સ. **સચ્છિકાતુકામસ્સા**તિ પટિલાભસચ્છિકિરિયાય પત્તુકામસ્સ. અથ વા **બુજ્ઝિતુકામસ્સા**તિ સોતાપત્તિમગ્ગઞાણં ઞાતુકામસ્સ. **અનુબુજ્ઝિતુકામસ્સા**તિ સકદાગામિમગ્ગઞાણં પુન ઞાતુકામસ્સ. **પટિવિજ્ઝિતુકામસ્સા**તિ અનાગામિમગ્ગઞાણં પટિવેધવસેન ઞાતુકામસ્સ. **સમ્બુજ્ઝિતુકામસ્સા**તિ અરહત્તમગ્ગઞાણં સમ્મા ઞાતુકામસ્સ. **અધિગન્તુકામસ્સા**તિ ચતુબ્બિધમ્પિ અધિગન્તુકામસ્સ. **ફસ્સિતુકામસ્સા**તિ ઞાણફુસનાય ફુસિતુકામસ્સ. **સચ્છિકાતુકામસ્સા**તિ પચ્ચવેક્ખણાય પચ્ચક્ખં કત્તુકામસ્સ.

ચતુન્નં મગ્ગાનં પુબ્બભાગે વિપસ્સનાતિ ચતુન્નં અરિયમગ્ગાનં પુરિમકોટ્ઠાસે ઉપ્પન્નઉદયબ્બયાદિવિપસ્સનાઞાણાનિ.

૧૯૯. દુતિયગાથાય **સપરિયન્તચારી**તિ સીલાદીસુ ચતૂસુ પરિયન્તેસુ ચરમાનો. **ડંસાધિપાતાન**ન્તિ પિઙ્ગલમક્ખિકાનઞ્ચ સેસમક્ખિકાનઞ્ચ. તે હિ તતો તતો અધિપતિત્વા ખાદન્તિ, તસ્મા ‘‘અધિપાતા’’તિ વુચ્ચન્તિ. **મનુસ્સફસ્સાન**ન્તિ ચોરાદિફસ્સાનં.

ચત્તારો પરિયન્તાતિ ચત્તારો મરિયાદા પરિચ્છેદા. **અન્તોપૂતિભાવં પચ્ચવેક્ખમાનો**તિ અબ્ભન્તરે કુચ્છિતભાવં સીલવિરહિતભાવં ઓલોકયમાનો. **અન્તો સીલસંવરપરિયન્તે ચરતી**તિ સીલસંવરપરિચ્છેદબ્ભન્તરે ચરતિ વિચરતિ. **મરિયાદં ન ભિન્દતી**તિ સીલમરિયાદં સીલપરિચ્છેદં ન કોપેતિ.

આદિત્તપરિયાયં પચ્ચવેક્ખમાનોતિ આદિત્તદેસનં (મહાવ॰ ૫૪; સં॰ નિ॰ ૩.૬૧; ૪.૨૮) ઓલોકેન્તો. **અક્ખબ્ભઞ્જનવણપટિચ્છાદનપુત્તમંસૂપમં પચ્ચવેક્ખમાનો**તિ સાકટિકસ્સ અક્ખબ્ભઞ્જનઉપમઞ્ચ, કુટ્ઠબ્યાધિનો વણાનં પટિચ્છાદનતેલપિલોતિકઉપમઞ્ચ, કન્તારપટિપન્નાનં જાયમ્પતિકાનં પુત્તમંસખાદનઉપમઞ્ચ (સં॰ નિ॰ ૨.૬૩; મિ॰ પ॰ ૬.૧.૨) ઓલોકેન્તો. **ભદ્દેકરત્તવિહારં પચ્ચવેક્ખમાનો**તિ –

‘‘અતીતં નાન્વાગમેય્ય, નપ્પટિકઙ્ખે અનાગતં;
તં વે ‘ભદ્દેકરત્તો’તિ, સન્તો આચિક્ખતે મુની’’તિ. (મ॰ નિ॰ ૩.૨૮૦; નેત્તિ॰ ૧૦૩) –

એવં વુત્તં ભદ્દેકરત્તવિહારં ઓલોકેન્તો. **તા ઉપ્પતિત્વા ઉપ્પતિત્વા ખાદન્તી**તિ નિપ્પતિત્વા નિપ્પતિત્વા ખાદન્તિ.

૨૦૦. તતિયગાથાય **પરધમ્મિકા** નામ સત્તસહધમ્મિકવજ્જા સબ્બેપિ તે બાહિરકા. **કુસલાનુએસી**તિ કુસલધમ્મે અન્વેસમાનો.

સત્ત સહધમ્મિકે ઠપેત્વાતિ ભિક્ખુભિક્ખુનીસિક્ખમાનાસામણેરસામણેરીઉપાસકઉપાસિકાયો વજ્જેત્વા. **અથાપરાનિપિ અત્થિ અભિસમ્ભોતબ્બાની**તિ અપરાનિપિ મદ્દિતબ્બાનિ અત્થિ સંવિજ્જન્તિ.

૨૦૧. ચતુત્થગાથાય **આતઙ્કફસ્સેના**તિ રોગફસ્સેન. **સીતં અથુણ્હ**ન્તિ સીતઞ્ચ ઉણ્હઞ્ચ. **સો તેહિ ફુટ્ઠો બહુધા**તિ સો તેહિ આતઙ્કાદીહિ અનેકેહિ આકારેહિ ફુટ્ઠો સમાનો. **અનોકો**તિ અભિસઙ્ખારવિઞ્ઞાણાદીનં અનોકાસભૂતો. **અબ્ભન્તરધાતુપકોપવસેન વા**તિ સરીરબ્ભન્તરે આપોધાતુક્ખોભવસેન વા અઞ્ઞધાતુક્ખોભવસેન વા. **ઉણ્હ**ન્તિ સરીરબ્ભન્તરે તેજોધાતુક્ખોભવસેન ઉણ્હં ભવતિ. **અભિસઙ્ખારસહગતવિઞ્ઞાણસ્સા**તિ કુસલાકુસલચેતનાસમ્પયુત્તચિત્તસ્સ. **ઓકાસં ન કરોતી**તિ અવકાસં પતિટ્ઠં ન કરોતિ. **અવત્થિતસમાદાનો**તિ ઓતરિત્વા ગાહકો.

૨૦૨. એવં ''ભિક્ખુનો વિજિગુચ્છતો''તિઆદીહિ તીહિ ગાથાહિ પુટ્ઠમત્થં વિસ્સજ્જેત્વા ઇદાનિ ''ક્યાસ્સ બ્યપ્પથયો''તિઆદિના નયેન પુટ્ઠં વિસ્સજ્જેન્તો **''થેય્યં ન કારે''**તિઆદિમાહ. તત્થ **ફસ્સે**તિ ફુસેય્ય. **યદાવિલત્તં મનસો વિજઞ્ઞા**તિ યં ચિત્તસ્સ આવિલત્તં વિજાનેય્ય, તં સબ્બં **''કણ્હસ્સ પક્ખો''**તિ વિનોદયેય્ય.

અદિન્નાદાનં પહાયાતિ એત્થ અદિન્નસ્સ આદાનં અદિન્નાદાનં, પરસંહરણં, થેય્યં ચોરિકાતિ વુત્તં હોતિ. તત્થ **અદિન્ન**ન્તિ પરપરિગ્ગહિતં, યત્થ પરો યથાકામકારિતં આપજ્જન્તો અદણ્ડારહો અનુપવજ્જો ચ હોતિ; તસ્મિં પરપરિગ્ગહિતે પરપરિગ્ગહિતસઞ્ઞિનો તદાદાયકઉપક્કમસમુટ્ઠાપિકા થેય્યચેતના અદિન્નાદાનં. તં હીને પરસ્સ સન્તકે અપ્પસાવજ્જં, પણીતે મહાસાવજ્જં. કસ્મા? વત્થુપણીતતાય. વત્થુસમત્તે સતિ ગુણાધિકાનં સન્તકે વત્થુસ્મિં મહાસાવજ્જં, તં તં ગુણાધિકં ઉપાદાય તતો તતો હીનગુણસ્સ સન્તકે વત્થુસ્મિં અપ્પસાવજ્જં.

તસ્સ પઞ્ચ સમ્ભારા હોન્તિ – પરપરિગ્ગહિતં, પરપરિગ્ગહિતસઞ્ઞિતા, થેય્યચિત્તં, ઉપક્કમો, તેન હરણન્તિ. **પહાયા**તિ ઇમં અદિન્નાદાનચેતનાસઙ્ખાતં દુસ્સીલ્યં પજહિત્વા. **પટિવિરતો**તિ પહીનકાલતો પટ્ઠાય તતો દુસ્સીલ્યતો ઓરતો વિરતોવ. દિન્નમેવ આદિયતીતિ **દિન્નાદાયી**. ચિત્તેનપિ દિન્નમેવ પટિકઙ્ખતીતિ **દિન્નપાટિકઙ્ખી**. થેનેતીતિ થેનો, ન થેનેન **અથેનેન**. અથેનત્તાયેવ **સુચિભૂતેન**. **અત્તના**તિ અત્તભાવેન, અથેનં સુચિભૂતં અત્તભાવં કત્વા વિહરતીતિ વુત્તં હોતિ. ઇતો પરં વુત્તનયમેવ.

મેત્તાયનવસેન **મેત્તિ**. મેત્તાકારો **મેત્તાયના**. મેત્તાય અયિતસ્સ મેત્તાસમઙ્ગિનો ચિત્તસ્સ ભાવો **મેત્તાયિતત્તં**. અનુદયતીતિ **અનુદયા**, રક્ખતીતિ અત્થો. અનુદયાકારો **અનુદયના**. અનુદયિતસ્સ ભાવો **અનુદયિતત્તં**. હિતસ્સ એસનવસેન **હિતેસિતા**. અનુકમ્પનવસેન **અનુકમ્પા**. સબ્બેહિપિ ઇમેહિ પદેહિ ઉપચારપ્પનાપ્પત્તાવ મેત્તા વુત્તા. **વિપુલેના**તિ એત્થ ફરણવસેન વિપુલતા દટ્ઠબ્બા. ભૂમિવસેન પન તં **મહગ્ગતં**. પગુણવસેન **અપ્પમાણં**. સત્તારમ્મણવસેન ચ **અપ્પમાણં**. બ્યાપાદપચ્ચત્થિકપ્પહાનેન **અવેરં**. દોમનસ્સપ્પહાનતો **અબ્યાપજ્જં**, નિદ્દુક્ખન્તિ વુત્તં હોતિ.

આવિલન્તિ અપ્પસન્નં. **લુળિત**ન્તિ કલલં. **એરિત**ન્તિ અસન્નિટ્ઠાનં. **ઘટ્ટિત**ન્તિ આરમ્મણેન ઘટ્ટનમાપાદિતં. **ચલિત**ન્તિ કમ્પમાનં. **ભન્ત**ન્તિ વિબ્ભન્તં. **અવૂપસન્ત**ન્તિ અનિબ્બુતં.

યો સો મારોતિ એવમાદીસુ મહાજનં અનત્થે નિયોજેત્વા મારેતીતિ **મારો**. કણ્હકમ્મત્તા **કણ્હો**. કામાવચરિસ્સરત્તા **અધિપતિ**. મરણં પાપનતો **અન્તગૂ**. મુઞ્ચિતું અપ્પદાનટ્ઠેન **નમુચિ**. મારસ્સ બળિસન્તિ

મારબળિસં. વટ્ટસન્નિસ્સિતટ્ઠેન મારસ્સ આમિસન્તિ **મારામિસં**. વસવત્તનટ્ઠેન મારસ્સ વિસયોતિ **મારવિસયો**. ગોચરટ્ઠેન મારસ્સ નિવાસોતિ **મારનિવાસો** . કામચારં ચરટ્ઠેન મારસ્સ ગોચરોતિ **મારગોચરો**. દુપ્પમુઞ્ચનટ્ઠેન મારસ્સ બન્ધનન્તિ **મારબન્ધનં**. **દુક્ખુદ્દયો**તિ દુક્ખબન્ધનો.

૨૦૩. **મૂલમ્પિ તેસં પલિખઞ્ઞ તિટ્ઠે**તિ તેસં કોધાતિમાનાનં યં અવિજ્જાદિકં મૂલં, તમ્પિ પલિખણિત્વા તિટ્ઠેય્ય. **અદ્ધા ભવન્તો અભિસમ્ભવેય્યા**તિ એતં પિયાપિયં અભિભવન્તો એકંસેનેવ અભિભવેય્ય, ન તત્થ સિથિલં પરક્કમેય્યાતિ અધિપ્પાયો.

અવિજ્જા મૂલન્તિઆદયો અવિજ્જા કોધસ્સ ઉપનિસ્સયસહજાતાદિવસેન મૂલં હોતિ. અનુપાયમનસિકારો ચ અસ્મિમાનો ચ ઇમે દ્વે ઉપનિસ્સયવસેનેવ. અહિરિકઅનોત્તપ્પઉદ્ધચ્ચા ઇમે તયો ઉપનિસ્સયસહજાતાદિવસેન મૂલાનિ હોન્તિ, તથા અતિમાનસ્સાપિ.

૨૦૪. **પઞ્ઞં પુરક્ખત્વા**તિ પઞ્ઞં પુબ્બઙ્ગમં કત્વા. **કલ્યાણપીતી**તિ કલ્યાણપીતિયા સમન્નાગતો. **ચતુરો સહેથ પરિદેવધમ્મે**તિ અનન્તરગાથાય વુચ્ચમાને પરિદેવનીયધમ્મે સહેય્ય.

વિચયબહુલોતિ પરિવીમંસનબહુલો. **પવિચયબહુલો**તિ વિસેસેન વીમંસનબહુલો. **પેક્ખાયનબહુલો**તિ ઇક્ખણબહુલો. **સમેક્ખાયનબહુલો**તિ એસનબહુલો. **વિભૂતવિહારી**તિ પાકટં કત્વા ગાતવિહારી.

અભિક્કન્તે પટિક્કન્તેતિ એત્થ તાવ અભિક્કન્તં વુચ્ચતિ ગમનં. પટિક્કન્તં નિવત્તનં. તદુભયમ્પિ ચતૂસુ ઇરિયાપથેસુ લબ્ભતિ. ગમને તાવ પુરતો કાયં અભિહરન્તો અભિક્કમતિ નામ. પટિનિવત્તેન્તો પટિક્કમતિ નામ. ઠાનેપિ ઠિતકોવ કાયં પુરતો ઓનમેન્તો અભિક્કમતિ નામ. પચ્છતો અપનામેન્તો પટિક્કમતિ નામ. નિસજ્જાયપિ નિસિન્નકોવ આસનસ્સ પુરિમઅઙ્ગાભિમુખો સંસરન્તો અભિક્કમતિ નામ. પચ્છિમઅઙ્ગપ્પદેસં પચ્છા સંસરન્તો પટિક્કમતિ નામ. નિપજ્જાયપિ એસેવ નયો.

સમ્પજાનકારી હોતીતિ સમ્પજઞ્ઞેન સબ્બકિચ્ચકારી, સમ્પજઞ્ઞમેવ વા કારી હોતિ. સો હિ અભિક્કન્તાદીસુ સમ્પજઞ્ઞં કરોતેવ, ન કત્થચિ સમ્પજઞ્ઞવિરહિતો હોતિ. **આલોકિતે વિલોકિતે**તિ એત્થ પન આલોકિતં નામ પુરતો પેક્ખનં. વિલોકિતં નામ અનુદિસાપેક્ખનં. અઞ્ઞાનિપિ હેટ્ઠા ઉપરિ પચ્છતો પેક્ખનવસેન ઓલોકિતઉલ્લોકિતઅપલોકિતાનિ નામ હોન્તિ. તાનિ ઇધ ન ગહિતાનિ. સારુપ્પવસેન પન ઇમાનેવ દ્વે ગહિતાનિ, ઇમિના વા મુખેન સબ્બાનિ ગહિતાનેવાતિ.

સમિઞ્જિતે પસારિતેતિ પબ્બાનં સમિઞ્જનપસારણે. **સઙ્ઘાટિપત્તચીવરધારણે**તિ એત્થ સઙ્ઘાટિચીવરાનં નિવાસનપારુપનવસેન , પત્તસ્સ ભિક્ખાપટિગ્ગહણાદિવસેન પરિભોગો ધારણં નામ. **અસિતા**દીસુ **અસિતે**તિ પિણ્ડપાતભોજને. **પીતે**તિ યાગુઆદિપાને. **ખાયિતે**તિ પિટ્ઠખજ્જકાદિખાદને. **સાયિતે**તિ મધુફાણિતાદિસાયને. **ઉચ્ચારપસ્સાવકમ્મે**તિ ઉચ્ચારસ્સ ચ પસ્સાવસ્સ ચ કરણે. **ગતા**દીસુ **ગતે**તિ ગમને. **ઠિતે**તિ ઠાને. **નિસિન્ને**તિ નિસજ્જાય.

સુત્તેતિ સયને. **જાગરિતે**તિ જાગરણે. **ભાસિતે**તિ કથને. તત્થ ઉપાદારૂપસ્સ સદ્દાયતનસ્સ અપ્પવત્તે સતિ ભાસિતા નામ ન હોતિ, તસ્મિં પવત્તન્તે હોતીતિ પરિગ્ગાહકો ભિક્ખુ ભાસિતે સમ્પજાનકારી નામ હોતિ.

વિમુત્તાયતનસીસેન ધમ્મં દેસેન્તોપિ બાત્તિંસતિરચ્છાનકથં પહાય દસકથાવત્થુનિસ્સિતં કથં કથેન્તોપિ ભાસિતે સમ્પજાનકારી નામ. **તુણ્હીભાવે**તિ અકથને. તત્થ ઉપાદારૂપસ્સ સદ્દાયતનસ્સ પવત્તિયં તુણ્હીભાવો નામ નત્થિ, અપ્પવત્તિયં હોતીતિ પરિગ્ગાહકો ભિક્ખુ તુણ્હીભાવે સમ્પજાનકારી નામ હોતિ. અટ્ઠતિંસઆરમ્મણેસુ ચિત્તરુચિયં કમ્મટ્ઠાનં ગહેત્વા નિસિન્નોપિ દુતિયજ્ઝાનં સમાપન્નોપિ તુણ્હીભાવે સમ્પજાનકારી નામ. એત્થ ચ એકો ઇરિયાપથો દ્વીસુ ઠાનેસુ આગતો. સો હેટ્ઠા અભિક્કન્તે પટિક્કન્તેતિ એત્થ ભિક્ખાચારગામં ગચ્છતો આગચ્છતો ચ અદ્ધાનગમનવસેન કથિતો. ગતે ઠિતેતિ એત્થ વિહારે ચુણ્ણિકપાદુદ્ધારવસેન કથિતોતિ વેદિતબ્બો. **બુદ્ધાનુસ્સતિવસેના**તિઆદયો હેટ્ઠા તત્થ તત્થ પકાસિતા એવ.

અરતીતિ રતિપટિક્ખેપો. **અરતિતા**તિ અરમનાકારો. **અનભિરતી**તિ અનભિરતભાવો. **અનભિરમના**તિ અનભિરમનાકારો. **ઉક્કણ્ઠિતા**તિ ઉક્કણ્ઠનાકારો. **પરિતસ્સિતા**તિ ઉક્કણ્ઠનવસેનેવ પરિતસ્સના.

૨૦૫. કિં સૂ અસિસ્સન્તિ કિં ભુઞ્જિસ્સામિ. **કુવ વા અસિસ્સન્તિ** કુહિં વા અસિસ્સામિ. **દુક્ખં વત સેત્થ કુવજ્જ સેસ્સન્તિ** ઇમં રત્તિં દુક્ખં સયિં, અજ્જ આગમનરત્તિં કત્થ સયિસ્સં. **એતે વિતક્કે**તિ એતે પિણ્ડપાતનિસ્સિતે દ્વે, સેનાસનનિસ્સિતે દ્વેતિ ચત્તારો વિતક્કે. **અનિકેતચારી**તિ અપલિબોધચારી નિત્તણ્હચારી.

ફલકે વાતિ વટ્ટાદિફલકપીઠે ચ. **આગામિરત્તિન્તિ** આગમનિરત્તિયં. **આદેવનેય્યે**તિ વિસેસેન દેવનિય્યે. **પરિદેવનેય્યે**તિ સમન્તતો દેવનિય્યે.

૨૦૬. કાલેતિ પિણ્ડપાતકાલે પિણ્ડપાતસઙ્ખાતં અન્નં વા, ચીવરકાલે ચીવરસઙ્ખાતં વસનં વા લદ્ધા ધમ્મેન સમેનાતિ અધિપ્પાયો. **મત્તં સ જઞ્ઞા**તિ પરિગ્ગહે ચ પરિભોગે ચ સો પમાણં જાનેય્ય. **ઇધા**તિ સાસને, નિપાતમત્તમેવ વા એતં. **તોસનત્થન્તિ** સન્તોસત્થં, એતદત્થં મત્તં જાનેય્યાતિ વુત્તં હોતિ. **સો તેસુ ગુત્તો**તિ સો ભિક્ખુ તેસુ પચ્ચયેસુ ગુત્તો. **યતચારી**તિ સઞ્ઞતવિહારો, રક્ખિતઇરિયાપથો રક્ખિતકાયવચીમનોદ્વારો ચાતિ વુત્તં હોતિ. ''યતિચારી''તિપિ પાઠો, એસોયેવત્થો. **રુસિતો**તિ રોસિતો. ઘટ્ટિતોતિ વુત્તં હોતિ.

દ્વીહિ કારણેહિ મત્તં જાનેય્યાતિ દ્વીહિ ભાગેહિ પમાણં જાનેય્ય. **પટિગ્ગહણતો વા**તિ પરેહિ દિય્યમાનગ્ગહણકાલતો વા. **પરિભોગતો વા**તિ પરિભુઞ્જનકાલતો વા. **થોકેપિ દિય્યમાને**તિ અપ્પકેપિ દિય્યમાને. **કુલાનુદયાયા**તિ કુલાનં અનુદયતાય. **કુલાનુરક્ખાયા**તિ કુલાનં અનુરક્ખણત્થાય. **પટિગ્ગણ્હાતી**તિ થોકમ્પિ ગણ્હાતિ. **બહુકેપિ દિય્યમાને**તિ અનપ્પકેપિ દિય્યમાને. **કાયપરિહારિકં ચીવરં પટિગ્ગણ્હાતી**તિ એત્થ કાયં પરિહરતિ પોસેતીતિ કાયપરિહારિકં. **કુચ્છિપરિહારિકન્તિ** કુચ્છિં પરિહરતિ પોસેતીતિ કુચ્છિપરિહારિકં. ઇતરીતરપચ્ચયસન્તોસેન સમન્નાગતસ્સ ભિક્ખુનો અટ્ઠ પરિક્ખારા વટ્ટન્તિ તીણિ ચીવરાનિ પત્તો દન્તકટ્ઠચ્છેદનવાસિ એકા સૂચિ કાયબન્ધનં પરિસ્સાવનન્તિ. વુત્તમ્પિ ચેતં –

> ''તિચીવરઞ્ચ પત્તો ચ, વાસિ સૂચિ ચ બન્ધનં;
> પરિસ્સાવનેન અટ્ઠેતે, યુત્તયોગસ્સ ભિક્ખુનો''તિ. (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૨૧૫; મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૨૯૪; ૨.૩૪૯; અ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૪.૧૯૮);

તે સબ્બે કાયપરિહારિકાપિ હોન્તિ કુચ્છિપરિહારિકાપિ. કથં? તિચીવરં તાવ નિવાસેત્વા ચ પારુપિત્વા ચ વિચરણકાલે કાયં પરિહરતિ પોસેતીતિ કાયપરિહારિકં હોતિ. ચીવરકણ્ણેન ઉદકં પરિસ્સાવેત્વા પિવનકાલે

ખાદિતબ્બફલાફલગ્ગહણકાલે ચ કુચ્છિં પરિહરતિ પોસેતીતિ કુચ્છિપરિહારિકં હોતિ.

પત્તોપિ તેન ઉદકં ઉદ્ધરિત્વા ન્હાનકાલે કુટિપરિભણ્ડકરણકાલે ચ કાયપરિહારિકો હોતિ . આહારં ગહેત્વા ભુઞ્જનકાલે કુચ્છિપરિહારિકો. વાસિપિ તાય દન્તકટ્ઠચ્છેદનકાલે મઞ્ચપીઠાનં અઙ્ગપાદચીવરકુટિદણ્ડકસજ્જનકાલે ચ કાયપરિહારિકા હોતિ. ઉચ્છુચ્છેદનનાળિકેરાદિતચ્છનકાલે કુચ્છિપરિહારિકા. સૂચિ ચીવરસિબ્બનકાલે કાયપરિહારિકા હોતિ. પૂવં વા ફલં વા વિજ્ઝિત્વા ખાદનકાલે કુચ્છિપરિહારિકા. કાયબન્ધનં બન્ધિત્વા વિચરણકાલે કાયપરિહારિકં. ઉચ્છુઆદીનિ બન્ધિત્વા ગહણકાલે કુચ્છિપરિહારિકં. પરિસ્સાવનં તેન ઉદકં પરિસ્સાવેત્વા ન્હાનકાલે સેનાસનપરિભણ્ડકરણકાલે ચ કાયપરિહારિકં, પાનીયપાણકપરિસ્સાવનકાલે તેનેવ તિલતણ્ડુલપુથુકાદીનિ ગહેત્વા ખાદનકાલે ચ કુચ્છિપરિહારિકં.

પટિસઙ્ખાયોનિસોતિ ઉપાયેન પથેન પટિસઙ્ખાય ઞત્વા, પચ્ચવેક્ખિત્વાતિ અત્થો. એત્થ ચ ‘‘સીતસ્સ પટિઘાતાયા’’તિઆદિના નયેન વુત્તપચ્ચવેક્ખણમેવ યોનિસો પટિસઙ્ખાતિ વેદિતબ્બં. તત્થ **ચીવર**ન્તિ અન્તરવાસકાદીસુ યંકિઞ્ચિ. **પટિસેવતી**તિ પરિભુઞ્જતિ નિવાસેતિ વા પારુપતિ વા. **યાવદેવા**તિ પયોજનાવધિપરિચ્છેદનિયમવચનં. એત્તકમેવ હિ યોગિનો ચીવરપટિસેવને પયોજનં, યદિદં સીતસ્સ પટિઘાતાયાતિઆદિ, ન ઇતો ભિય્યો. **સીતસ્સા**તિ અજ્ઝત્તધાતુક્ખોભવસેન વા બહિદ્ધા ઉતુપરિણામનવસેન વા ઉપ્પન્નસ્સ યસ્સ કસ્સચિ સીતસ્સ.

પટિઘાતાયાતિ પટિહનનત્થં. યથા સરીરે આબાધં ન ઉપ્પાદેતિ, એવં તસ્સ વિનોદનત્થં. સીતબ્ભાહતે હિ સરીરે વિક્ખિત્તચિત્તો યોનિસો પદહિતું ન સક્કોતિ. તસ્મા સીતસ્સ પટિઘાતાય ચીવરં સેવિતબ્બન્તિ ભગવા અનુઞ્ઞાસિ. એસ નયો સબ્બત્થ. કેવલઞ્હેત્થ **ઉણ્હસ્સા**તિ અગ્ગિસન્તાપસ્સ, તસ્સ વનદાહાદીસુ સમ્ભવો વેદિતબ્બો. **ડંસમકસવાતાતપસરીસપસમ્ફસ્સાન**ન્તિ એત્થ પન **ડંસા**તિ ડંસનમક્ખિકા. ‘‘અન્ધમક્ખિકા’’તિપિ વુચ્ચન્તિ. **મકસા**તિ મકસા એવ. **વાતા**તિ સરજઅરજાદિભેદા . **આતપો**તિ સૂરિયાતપો. **સરીસપા**તિ યે કેચિ સરન્તા ગચ્છન્તિ દીઘજાતિકા સપ્પાદયો, તેસં દટ્ઠસમ્ફસ્સો ચ ફુટ્ઠસમ્ફસ્સો ચાતિ દુવિધો સમ્ફસ્સો; સોપિ ચીવરં પારુપિત્વા નિસિન્નં ન બાધતિ. તસ્મા તાદિસેસુ ઠાનેસુ તેસં પટિઘાતત્થાય પટિસેવતિ. **યાવદેવા**તિ પુન એતસ્સ વચનં નિયતપયોજનાવધિપરિચ્છેદદસ્સનત્થં. **હિરિકોપીનપટિચ્છાદનત્થ**ન્તિ નિયતપયોજનં, ઇતરાનિ કદાચિ હોન્તિ. તત્થ **હિરિકોપીન**ન્તિ તં તં સમ્બાધટ્ઠાનં. યસ્મિં યસ્મિઞ્હિ અઙ્ગે વિવરિયમાને હિરી કુપ્પતિ વિનસ્સતિ, તં તં હિરિં કોપનતો હિરિકોપીનન્તિ વુચ્ચતિ. તસ્સ ચ હિરિકોપીનસ્સ પટિચ્છાદનત્થન્તિ હિરિકોપીનપટિચ્છાદનત્થં. ‘‘હિરિકોપીનં પટિચ્છાદનત્થ’’ન્તિપિ પાઠો.

પિણ્ડપાતન્તિ યંકિઞ્ચિ આહારં. યો હિ કોચિ આહારો ભિક્ખુનો પિણ્ડોલ્યેન પત્તે પતિતત્તા ‘‘પિણ્ડપાતો’’તિ વુચ્ચતિ. પિણ્ડાનં વા પાતો પિણ્ડપાતો, તત્થ તત્થ લદ્ધાનં ભિક્ખાનં સન્નિપાતો, સમૂહોતિ વુત્તં હોતિ. સેસં હેટ્ઠા વુત્તનયમેવ.

સેનાસનન્તિ સયનઞ્ચ આસનઞ્ચ. યત્થ યત્થ હિ સેતિ વિહારે વા અડ્ઢયોગાદિમ્હિ વા, તં સેનં. યત્થ યત્થ આસતિ નિસીદતિ, તં આસનં, તં એકતો કત્વા ‘‘સેનાસન’’ન્તિ વુચ્ચતિ. **ઉતુપરિસ્સયવિનોદનપટિસલ્લાનારામત્થ**ન્તિ પરિસહનટ્ઠેન ઉતુયેવ ઉતુપરિસ્સયો. ઉતુપરિસ્સયસ્સ વિનોદનત્થઞ્ચ પટિસલ્લાનારામત્થઞ્ચ. યો સરીરાબાધચિત્તવિક્ખેપકરો અસપ્પાયો ઉતુ સેનાસનપટિસેવનેન વિનોદેતબ્બો હોતિ,

તસ્સ વિનોદનત્થં એકીભાવસુખત્થઞ્ચાતિ વુત્તં હોતિ. કામઞ્ચ સીતપટિઘાતાદિનાવ ઉતુપરિસ્સયવિનોદનં વુત્તમેવ. યથા પન ચીવરપટિસેવને ''હિરિકોપીનપટિચ્છાદનં નિયતપયોજનં, ઇતરાનિ કદાચિ કદાચિ ભવન્તી''તિ વુત્તં, એવમિધાપિ નિયતઉતુપરિસ્સયવિનોદનં સન્ધાય ઇદં વુત્તન્તિ વેદિતબ્બં. અથ વા અયં વુત્તપ્પકારો ઉતુ ઉતુયેવ. પરિસ્સયો પન દુવિધો પાકટપરિસ્સયો ચ પટિચ્છન્નપરિસ્સયો ચ. તત્થ **પાકટપરિસ્સયો** સીહબ્યગ્ઘાદયો, **પટિચ્છન્નપરિસ્સયો** રાગદોસાદયો. તે યત્થ અપરિગુત્તિયા ચ અસપ્પાયરૂપદસ્સનાદિના ચ આબાધં ન કરોન્તિ, તં સેનાસનં એવં જાનિત્વા પચ્ચવેક્ખિત્વા પટિસેવન્તો ભિક્ખુ પટિસઙ્ખા યોનિસો સેનાસનં ઉતુપરિસ્સયવિનોદનત્થં પટિસેવતીતિ વેદિતબ્બો.

ગિલાનપચ્ચયભેસજ્જપરિક્ખારન્તિ એત્થ રોગસ્સ પટિઅયનટ્ઠેન પચ્ચયો, પચ્ચનીકગમનટ્ઠેનાતિ અત્થો. યસ્સ કસ્સચિ સપ્પાયસ્સેતં અધિવચનં. ભિસક્કસ્સ કમ્મં તેન અનુઞ્ઞાતત્તાતિ ભેસજ્જં. ગિલાનપચ્ચયોવ ભેસજ્જં ગિલાનપચ્ચયભેસજ્જં, યં કિઞ્ચિ ગિલાનસ્સ સપ્પાયં ભિસક્કકમ્મં તેલમધુફાણિતાદીતિ વુત્તં હોતિ. પરિક્ખારોતિ પન ''સત્તહિ નગરપરિક્ખારેહિ સુપરિક્ખત્તં હોતી''તિઆદીસુ (અ॰ નિ॰ ૭.૬૭) પરિવારો વુચ્ચતિ. ''રથો સીલપરિક્ખારો, ઝાનક્ખો ચક્કવીરિયો''તિઆદીસુ (સં॰ નિ॰ ૫.૪) અલઙ્કારો. ''યે ચ ખો ઇમે પબ્બજિતેન જીવિતપરિક્ખારા સમુદાનેતબ્બા''તિઆદીસુ (મ॰ નિ॰ ૧.૧૯૧-૧૯૨) સમ્ભારો. ઇધ પન સમ્ભારોપિ પરિવારોપિ વટ્ટતિ. તઞ્હિ ગિલાનપચ્ચયભેસજ્જં જીવિતસ્સ પરિવારોપિ હોતિ, જીવિતનાસકાબાધુપ્પત્તિયા અન્તરં અદત્વા રક્ખણતો સમ્ભારોપિ. યથાચિરં પવત્તતિ, એવમસ્સ કારણભાવતો; તસ્મા ''પરિક્ખારો''તિ વુચ્ચતિ. એવં ગિલાનપચ્ચયભેસજ્જઞ્ચ તં પરિક્ખારો ચાતિ ગિલાનપચ્ચયભેસજ્જપરિક્ખારો, તં ગિલાનપચ્ચયભેસજ્જપરિક્ખારં. ગિલાનસ્સ યં કિઞ્ચિ સપ્પાયં ભિસક્કાનુઞ્ઞાતં તેલમધુફાણિતાદિજીવિતપરિક્ખારન્તિ વુત્તં હોતિ.

ઉપ્પન્નાનન્તિ જાતાનં ભૂતાનં નિબ્બત્તાનં. **વેય્યાબાધિકાન**ન્તિ એત્થ બ્યાબાધોતિ ધાતુક્ખોભો તંસમુટ્ઠાના ચ કુટ્ઠગણ્ડપીળકાદયો, બ્યાબાધતો ઉપ્પન્નત્તા વેય્યાબાધિકા. **વેદનાન**ન્તિ દુક્ખવેદના, અકુસલવિપાકવેદના, તાસં વેય્યાબાધિકાનં વેદનાનં. **અબ્યાબજ્ઝપરમતાયા**તિ નિદ્દુક્ખપરમતાય. યાવ તં દુક્ખં સબ્બં પહીનં હોતિ, તાવાતિ અત્થો.

સન્તુટ્ઠો હોતીતિ પચ્ચયસન્તોસેન સન્તુટ્ઠો હોતિ. **ઇતરીતરેન ચીવરેના**તિ થૂલસુખુમલૂખપણીતથિરજિણ્ણાનં યેન કેનચિ. અથ ખો યથાલદ્ધાદીનં ઇતરીતરેન યેન કેનચિ સન્તુટ્ઠો હોતીતિ અત્થો. ચીવરસ્મિઞ્હિ તયો સન્તોસા યથાલાભસન્તોસો યથાબલસન્તોસો યથાસારુપ્પસન્તોસોતિ. પિણ્ડપાતાદીસુપિ એસેવ નયો.

વણ્ણવાદીતિ એકો સન્તુટ્ઠો હોતિ, સન્તોસસ્સ વણ્ણં ન કથેતિ, એકો ન સન્તુટ્ઠો હોતિ, સન્તોસસ્સ વણ્ણં કથેતિ, એકો નેવ સન્તુટ્ઠો હોતિ, ન સન્તોસસ્સ વણ્ણં કથેતિ, એકો સન્તુટ્ઠો ચ હોતિ, સન્તોસસ્સ વણ્ણં કથેતિ, તં દસ્સેતું ''**ઇતરીતરચીવરસન્તુટ્ઠિયા ચ વણ્ણવાદી**''તિ વુત્તં. **અનેસન**ન્તિ દૂતેય્યપહીનગમનાનુયોગપ્પભેદં નાનપ્પકારં અનેસનં. **અપ્પતિરૂપ**ન્તિ અયુત્તં. **અલદ્ધા ચા**તિ અલભિત્વા. યથા એકચ્ચો ''કથં નુ ખો ચીવરં લભિસ્સામી''તિ પુઞ્ઞવન્તેહિ ભિક્ખૂહિ સદ્ધિં એકતો હુત્વા કોહઞ્ઞં કરોન્તો ઉત્તસ્સતિ પરિતસ્સતિ, સન્તુટ્ઠો ભિક્ખુ એવં **અલદ્ધા ચ ચીવરં ન પરિતસ્સતિ. લદ્ધા ચા**તિ ધમ્મેન સમેન લભિત્વા. **અગધિતો**તિ વિગતલોભવન્તો. **અમુચ્છિતો**તિ અધિમત્તતણ્હાય મુચ્છં અનાપન્નો. **અનજ્ઝાપન્નો**તિ તણ્હાય અનોત્થટો અપરિયોનદ્ધો. **આદીનવદસ્સાવી**તિ અનેસનાપત્તિયઞ્ચ ગધિતપરિભોગે ચ આદીનવં પસ્સમાનો. **નિસ્સરણપઞ્ઞો**તિ ''યાવદેવ

સીતસ્સ પટિઘાતાયા''તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૨૩) વુત્તં નિસ્સરણં એવ પજાનન્તો. **ઇતરીતરચીવરસન્તુટ્ઠિયા**તિ યેન કેનચિ ચીવરેન સન્તુટ્ઠિયા. **નેવત્તાનુક્કંસેતી**તિ ''અહં પંસુકૂલિકો, મયા ઉપસમ્પદમાળેયેવ પંસુકૂલિકઙ્ગં ગહિતં, કો મયા સદિસો અત્થી''તિ અત્તુક્કંસનં ન કરોતિ. **ન પરં વમ્ભેતી**તિ ''ઇમે પનઞ્ઞે ભિક્ખૂ ન પંસુકૂલિકા''તિ વા ''પંસુકૂલિકમત્તમ્પિ એતેસં નત્થી''તિ વા એવં પરં ન વમ્ભેતિ.

યો હિ તત્થ દક્ખોતિ યો તસ્મિં ચીવરસન્તોસે વણ્ણવાદી, તાસુ વા દક્ખો છેકો બ્યત્તો. **અનલસો**તિ સાતચ્ચકિરિયાય આલસિયવિરહિતો. **સમ્પજાનો પટિસ્સતો**તિ સમ્પજાનપઞ્ઞાય ચેવ સતિયા ચ યુત્તો. **પોરાણે**તિ ન અધુનુપ્પત્તિકે. **અગ્ગઞ્ઞે**તિ ''અગ્ગો''તિ જાનિતબ્બે. **અરિયવંસે ઠિતો**તિ અરિયાનં વંસે પતિટ્ઠિતો. અરિયવંસોતિ ચ યથા હિ ખત્તિયવંસો બ્રાહ્મણવંસો વેસ્સવંસો સુદ્દવંસો સમણવંસો કુલવંસો રાજવંસો, એવં અયમ્પિ અટ્ઠમો અરિયવંસો અરિયતન્તિ અરિયપવેણી નામ હોતિ. સો ખો પનાયં અરિયવંસો ઇમેસં વંસાનં મૂલગન્ધાદીનં કાળાનુસારિગન્ધાદયો વિય અગ્ગમક્ખાયતિ. કે પન તે અરિયા યેસં એસો વંસોતિ? અરિયા વુચ્ચન્તિ બુદ્ધા ચ પચ્ચેકબુદ્ધા ચ તથાગતસાવકા ચ, એતેસં અરિયાનં વંસોતિ અરિયવંસો. ઇતો પુબ્બે હિ સતસહસ્સકપ્પાદિકાનં ચતુન્નં અસઙ્ખ્યેય્યાનં મત્થકે તણ્હઙ્કરો મેધઙ્કરો સરણઙ્કરો દીપઙ્કરોતિ ચત્તારો બુદ્ધા ઉપ્પન્ના, તે અરિયા, તેસં અરિયાનં વંસોતિ અરિયવંસો. તેસં બુદ્ધાનં પરિનિબ્બાનતો અપરભાગે એકં અસઙ્ખ્યેય્યં અતિક્કમિત્વા કોણ્ડઞ્ઞો નામ બુદ્ધો ઉપ્પન્નો...પે॰... ઇમસ્મિં કપ્પે કકુસન્ધો કોણાગમનો કસ્સપો અમ્હાકં ભગવા ગોતમોતિ ચત્તારો બુદ્ધા ઉપ્પન્ના, તેસં અરિયાનં વંસોતિ અરિયવંસો. અપિ ચ અતીતાનાગતપચ્ચુપ્પન્નાનં સબ્બબુદ્ધપચ્ચેકબુદ્ધસાવકાનં અરિયાનં વંસોતિ અરિયવંસો, તસ્મિં અરિયવંસે પતિટ્ઠિતો.

ઇતરીતરેન પિણ્ડપાતેનાતિ યેન કેનચિ પિણ્ડપાતેન. **સેનાસના**દીસુપિ એસેવ નયો. **આયતનેસૂ**તિ ચક્ખાદીસુ આયતનેસુ.

યતોતિ સઞ્ઞતો. **યત્તો**તિ યત્તવા. **પટિયત્તો**તિ અતિવિય યત્તવા. **ગુત્તો**તિ રક્ખિતો. **ગોપિતો**તિ મઞ્જૂસાય વિય પટ્ઠપિતો. **રક્ખિતો**તિ પટિસામિતો. **સંવુતો**તિ દ્વારસંવરણેન પિહિતો. **ખુંસિતો**તિ ગરહિતો. **વમ્ભિતો**તિ અપસાદિતો. **ઘટ્ટિતો**તિ ઘટ્ટનમાપાદિતો. **ગરહિતો**તિ અવમઞ્ઞિતો. **ઉપવદિતો**તિ અક્કોસિતો.

ફરુસેનાતિ મમ્મચ્છેદનવચનેન. **કક્ખળેના**તિ દારુણેન. **નપ્પટિવજ્જા**તિ પટિપ્ફરિત્વા ન કથેય્ય.

૨૦૭. ઝાનાનુયુત્તોતિ અનુપ્પન્નુપ્પાદનેન ઉપ્પન્નસેવનેન ચ ઝાનેન અનુયુત્તો. **ઉપેક્ખમારબ્ભ સમાહિતત્તો**તિ ચતુત્થજ્ઝાનુપેક્ખં ઉપ્પાદેત્વા સમાહિતચિત્તો. **તક્કાસયં કુક્કુચ્ચઞ્ચુપચ્છિન્દે**તિ કામવિતક્કાદિવિતક્કઞ્ચ કામસઞ્ઞાદિકં વિતક્કસ્સ આસયઞ્ચ હત્થકુક્કુચ્ચાદિકુક્કુચ્ચઞ્ચ ઉપચ્છિન્દેય્ય.

અનુપ્પન્નસ્સ વા પઠમસ્સ ઝાનસ્સ ઉપ્પાદાયાતિ તસ્મિં અત્તભાવે અનુપ્પન્નસ્સ વા ઉપ્પજ્જિત્વા પરિહીનસ્સ વા પઠમજ્ઝાનસ્સ ઉપ્પાદનત્થં અત્તનો સન્તાને પટિલાભત્થં. **ઉપ્પન્નં વા પઠમં ઝાનં આસેવતી**તિઆદીસુ એત્થ આદરેન સેવતિ પગુણં કરોતિ **ભાવેતિ** વડ્ઢેતિ **બહુલીકરોતિ** પુનપ્પુનં કરોતિ.

ઉપેક્ખાતિ ચતુત્થજ્ઝાને ઉપ્પન્ના તત્રમજ્ઝત્તુપેક્ખા. **ઉપેક્ખા**તિ સભાવપદં. **ઉપેક્ખના**તિ ઉપપત્તિતો ઇક્ખનાકારો. **અજ્ઝુપેક્ખના**તિ અધિકા હુત્વા ઇક્ખના. **ચિત્તસમતા**તિ ચિત્તસ્સ સમતા ચિત્તસ્સ ઊનાતિરિત્તતં વજ્જેત્વા સમભાવો. **ચિત્તપ્પસ્સદ્ધતા**તિ ચિત્તસ્સ અપ્પગબ્ભતા, અથદ્ધભાવોતિ અત્થો. **મજ્ઝત્તતા ચિત્તસ્સા**તિ ન

સત્તસ્સ ન પોસસ્સ, ચિત્તસ્સ મજ્ઝત્તભાવોતિ અત્થો. **ચતુત્થે ઝાને ઉપેક્ખં આરબ્ભાતિ** ચતુત્થસ્મિં ઝાનસ્મિં ઉપ્પન્નં તત્રમજ્ઝત્તુપેક્ખં પટિચ્ચ. **એકગ્ગચિત્તો**તિ એકારમ્મણે પવત્તચિત્તો. **અવિક્ખિત્તચિત્તો**તિ ઉદ્ધચ્ચવિરહિતો ન વિક્ખિત્તચિત્તો.

નવ વિતક્કા વુત્તનયા એવ. **કામવિતક્કાનં કામસઞ્ઞાસયો**તિ કામવિતક્કં વિતક્કેન્તસ્સ ઉપ્પન્ના કામસઞ્ઞા તેસં વિતક્કાનં આસયો વસનોકાસોતિ કામસઞ્ઞાસયો. **બ્યાપાદવિતક્કા**દીસુપિ એસેવ નયો.

૨૦૮. ચુદિતો વચીભિ સતિમાભિનન્દેતિ ઉપજ્ઝાયાદીહિ વાચાહિ ચોદિતો સમાનો સતિમા હુત્વા તં ચોદનં અભિનન્દેય્ય. **વાચં પમુઞ્ચે કુસલ**ન્તિ ઞાણસમુટ્ઠિતં વાચં પમુઞ્ચેય્ય. **નાતિવેલ**ન્તિ અતિવેલં પન વાચં કાલવેલઞ્ચ સીલવેલઞ્ચ અતિક્કન્તં નપ્પમુઞ્ચેય્ય. **જનવાદધમ્માયા**તિ જનપરિવાદકથાય. **ન ચેતયેય્યા**તિ ચેતનં ન ઉપ્પાદેય્ય.

ઇદં તે અપ્પત્તન્તિ ઇદં તવ ન પત્તં. **અસારુપ્પ**ન્તિ તવ પયોગં અસારુપ્પં. **અસીલટ્ઠ**ન્તિ તવ પયોગં ન સીલે પતિટ્ઠન્તિ અસીલટ્ઠં, સીલે ઠિતસ્સ પયોગં ન હોતીતિ વુત્તં હોતિ. કેચિ ''અસિલિટ્ઠ''ન્તિ પઠન્તિ, અમટ્ઠવચનન્તિ અત્થં વણ્ણયન્તિ.

નિધીનન્તિ તત્થ તત્થ નિદહિત્વા ઠપિતાનં હિરઞ્ઞસુવણ્ણાદિપૂરાનં નિધિકુમ્ભીનં. **પવત્તાર**ન્તિ કિચ્છજીવિકે દુગ્ગતમનુસ્સે અનુકમ્પં કત્વા ''એહિ સુખેન તે જીવનુપાયં દસ્સેસ્સામી''તિ નિધિટ્ઠાનં નેત્વા હત્થં પસારેત્વા ''ઇમં ગહેત્વા સુખં જીવા''તિ આચિક્ખિતારં વિય. **વજ્જદસ્સિન**ન્તિ દ્વે વજ્જદસ્સિનો ''ઇમિના નં અસારુપ્પેન વા ખલિતેન વા સઙ્ઘમજ્ઝે નિગ્ગણ્હિસ્સામી''તિ રન્ધગવેસકો ચ અઞ્ઞાતં ઞાપનત્થાય ઞાતં અનુગ્ગણ્હત્થાય સીલાદિના ચસ્સ વુદ્ધિકામતાય તં તં વજ્જં ઓલોકનેન ઉલ્લપનસભાવસણ્ઠિતો ચ. અયં ઇધ અધિપ્પેતો. યથા હિ દુગ્ગતમનુસ્સો ''ઇમં ગણ્હાહી''તિ તજ્જેત્વા પોથેત્વાપિ નિધિં દસ્સેન્તે કોપં ન કરોતિ, પમુદિતોવ હોતિ, એવમેવ એવરૂપે પુગ્ગલે અસારુપ્પં વા ખલિતં વા દિસ્વા આચિક્ખન્તે કોપો ન કાતબ્બો, તુટ્ઠેનેવ ભવિતબ્બં. ''ભન્તે મહન્તં વો કતં કમ્મં, મય્હં આચરિયુપજ્ઝાયટ્ઠાને ઠત્વા ઓવદન્તેહિ પુનપિ મં વદેય્યાથા''તિ પવારેતબ્બમેવ. **નિગ્ગય્હવાદિ**ન્તિ એકચ્ચો હિ સદ્ધિવિહારિકાદીનં અસારુપ્પં વા ખલિતં વા દિસ્વા ''અયં મે મુખોદકદાનાદીહિ સક્કચ્ચં ઉપટ્ઠહતિ, સચે નં વક્ખામિ, ન મં ઉપટ્ઠહિસ્સતિ, એવં મમ પરિહાનિ ભવિસ્સતી''તિ વત્તું અવિસહન્તો ન નિગ્ગય્હવાદી નામ હોતિ, સો ઇમસ્મિં સાસને કચવરં આકિરતિ. યો પન તથારૂપં વજ્જં દિસ્વા વજ્જાનુરૂપં તજ્જેત્વા પણામેન્તો દણ્ડકમ્મં કરોન્તો વિહારા નીહરન્તો સિક્ખાપેતિ, અયં નિગ્ગય્હવાદી નામ સેય્યથાપિ સમ્માસમ્બુદ્ધો. વુત્તઞ્હેતં – ''નિગ્ગય્હ નિગ્ગય્હાહં, આનન્દ, વક્ખામિ, પવય્હ પવય્હાહં, આનન્દ, વક્ખામિ, યો સારો સો ઠસ્સતી''તિ (મ॰ નિ॰ ૩.૧૯૬). **મેધાવિ**ન્તિ ધમ્મોજપઞ્ઞાય સમન્નાગતં. **તાદિસ**ન્તિ એવરૂપં પણ્ડિતં ભજેય્ય પયિરુપાસેય્ય. તાદિસઞ્હિ આચરિયં ભજમાનસ્સ અન્તેવાસિકસ્સ સેય્યોવ હોતિ, ન પાપિયો, વુડ્ઢિયેવ હોતિ, નો પરિહાનીતિ.

ઓવદેય્યાતિ ઉપ્પન્ને વત્થુસ્મિં વદન્તો ઓવદતિ નામ, અનુપ્પન્ને ''અયસોપિ તે સિયા''તિઆદિવસેન અનાગતં દસ્સેન્તો અનુસાસતિ નામ. સમ્મુખા વદન્તોપિ ઓવદતિ નામ, પરમ્મુખા દૂતં વા સાસનં વા પેસેન્તો અનુસાસતિ નામ. સકિં વદન્તોપિ ઓવદતિ નામ, પુનપ્પુનં વદન્તો અનુસાસતિ નામ. ઓવદન્તો એવ વા અનુસાસતિ નામાતિ એવં ઓવદેય્ય અનુસાસેય્ય. **અસબ્ભા**તિ અકુસલધમ્મા નિવારેય્ય, કુસલધમ્મે

પતિટ્ઠપેય્યાતિ અત્થો. **સતઞ્હિ સો પિયો હોતી**તિ સો એવરૂપો પુગ્ગલો બુદ્ધાદીનં સપ્પુરિસાનં પિયો હોતિ. યે પન અદિટ્ઠધમ્મા અવિતિણ્ણપરલોકા આમિસચક્ખુકા જીવિકત્થાય પબ્બજિતા, તેસં અસતં સો ઓવાદકો અનુસાસકો ''ન ત્વં અમ્હાકં ઉપજ્ઝાયો, ન આચરિયો, કસ્મા અમ્હાકં ઓવદસી''તિ એવં મુખસત્તીહિ વિજ્ઝન્તાનં અપ્પિયો હોતીતિ.

એકકમ્મન્તિ અપલોકનકમ્માદિકં એકકમ્મં. **એકુદ્દેસો**તિ નિદાનુદ્દેસાદિકો એકુદ્દેસો. **સમસિક્ખતા**તિ સમાનસિક્ખતા. **આહતચિત્તત**ન્તિ કોધેન પહતચિત્તભાવં. **ખિલજાતત**ન્તિ થદ્ધભાવં. **પઞ્ચપિ ચેતોખિલે**તિ બુદ્ધધમ્મસઙ્ઘસિક્ખાસબ્રહ્મચારીસુ પઞ્ચસુપિ ચિત્તસ્સ થદ્ધભાવે.

ઞાણસમુટ્ઠિતં વાચન્તિ ઞાણસમ્પયુત્તચિત્તેન ઉપ્પાદિતં વાક્યં. **મુઞ્ચેય્યા**તિ વિસ્સજ્જેય્ય. **અત્થૂપસંહિત**ન્તિ અત્થસહિતં કારણસહિતં. **ધમ્મૂપસંહિત**ન્તિ ધમ્મેન યુત્તં. **કાલાતિક્કન્તં વાચં ન ભાસેય્યા**તિ કાલાતીતં વાચં ન કથેય્ય તસ્સ કાલસ્સ અતિક્કન્તત્તા. **વેલાતિક્કન્ત**ન્તિ મરિયાદાતીતં વચનં ન ભણેય્ય વચનમરિયાદસ્સ અતિક્કન્તત્તા. ઉભયવસેન કાલવેલા.

યો વે કાલે અસમ્પત્તેતિ અત્તનો વચનકાલે અસમ્પત્તે. **અતિવેલ**ન્તિ વેલાતિક્કન્તં કત્વા અતિરેકપ્પમાણં ભાસતિ. **નિહતો સેતી**તિ નિગ્ઘાતિતો સયતિ. **કોકિલાયેવ અત્રજો**તિ કાકિયા પટિજગ્ગિતો કોકિલાય અબ્ભન્તરે જાતો કોકિલપોતકો વિય.

૨૦૯. **અથાપર**ન્તિ અથ ઇદાનિ ઇતો પરમ્પિ. **પઞ્ચ રજાની**તિ રૂપરાગાદીનિ પઞ્ચ રજાનિ. **યેસં સતીમા વિનયાય સિક્ખે**તિ યેસં ઉપટ્ઠિતસ્સતિ હુત્વાવ વિનયનત્થં તિસ્સો સિક્ખા સિક્ખેય્ય. એવં સિક્ખન્તો હિ **રૂપેસુ... પે॰... ફસ્સેસુ સહેથ રાગં**, ન અઞ્ઞેતિ.

રૂપરજોતિ રૂપારમ્મણં પટિચ્ચ ઉપ્પન્નો રાગાદિરજો. **સદ્દરજા**દીસુપિ એસેવ નયો.

૨૧૦. તતો સો તેસં વિનયાય સિક્ખન્તો અનુક્કમેન – **એતેસુ ધમ્મેસૂ**તિ ગાથા. તત્થ **એતેસૂ**તિ રૂપાદીસુ. **કાલેન સો સમ્મા ધમ્મં પરિવીમંસમાનો**તિ સો ભિક્ખુ વ્વાયં ''ઉદ્ધતે ચિત્તે સમથસ્સ કાલો''તિઆદિના (સં॰ નિ॰ ૫.૨૩૪) નયેન કાલો વુત્તો, તેન કાલેન સબ્બં સઙ્ખતધમ્મં અનિચ્ચાદિનયેન પરિવીમંસમાનો. **એકોદિભૂતો વિહને તમં સો**તિ સો એકગ્ગચિત્તો સબ્બં મોહાદિતમં વિહનેય્ય, નત્થિ એત્થ સંસયો.

ઉદ્ધતે ચિત્તેતિ વીરિયિન્દ્રિયવસેન ચિત્તે અવૂપસન્તે. બલવવીરિયઞ્હિ મન્દસમાધિં વીરિયસ્સ ઉદ્ધચ્ચપક્ખત્તા ઉદ્ધચ્ચં અભિભવતિ. એવં ઉદ્ધતે ચિત્તે. **સમથસ્સ કાલો**તિ સમાધિસ્સ ભાવનાય કાલો. **સમાહિતે ચિત્તે**તિ ઉપચારપ્પનાહિ ચિત્તે સમાહિતે. બલવસમાધિ હિ મન્દવીરિયં સમાધિસ્સ કોસજ્જપક્ખત્તા કોસજ્જં અભિભવતિ. સમાધિ વીરિયેન સઞ્ઞોજિતો કોસજ્જે પતિતું ન લભતિ. વીરિયં સમાધિના સઞ્ઞોજિતં ઉદ્ધચ્ચે પતિતું ન લભતિ . તસ્મા તદુભયં સમં કાતબ્બં. ઉભયસમતાય હિ અપ્પના હોતિ. **વિપસ્સનાય કાલો**તિ એવં સમાહિતે અનિચ્ચાદિવસેન વિવિધાય પસ્સનાય કાલો, સમાધિકમ્મિકસ્સ બલવતીપિ સદ્ધા વટ્ટતિ. એવં સદ્દહન્તો ઓકપ્પેન્તો અપ્પનં પાપુણાતિ. સમાધિપઞ્ઞાસુ પન સમાધિકમ્મિકસ્સ બલવતી એકગ્ગતા વટ્ટતિ. એવઞ્હિ સો અપ્પનં પાપુણાતિ. વિપસ્સનાકમ્મિકસ્સ પન પઞ્ઞા બલવતી વટ્ટતિ. એવઞ્હિ સો લક્ખણપ્પટિવેધં પાપુણાતિ. ઉભિન્નં પન સમત્તેપિ અપ્પના હોતિ એવ.

કાલે પગ્ગણ્હતિ ચિત્તન્તિ યસ્મિં સમયે અતિસિથિલવીરિયતાદીહિ લીનં ચિત્તં હોતિ, તસ્મિં સમયે ધમ્મવિચયવીરિયપીતિસમ્બોજ્ઝઙ્ગસમુટ્ઠાપનેન તં ચિત્તં પગ્ગણ્હાતિ. **નિગ્ગણ્હતી**તિ યસ્મિં સમયે અચ્ચારદ્ધવીરિયતાદીહિ ઉદ્ધતં ચિત્તં હોતિ, તસ્મિં સમયે પસ્સદ્ધિસમાધિઉપેક્ખાસમ્બોજ્ઝઙ્ગસમુટ્ઠાપનેન તં ચિત્તં નિગ્ગણ્હાતિ. **સમ્પહંસતિ કાલેના**તિ યસ્મિં સમયે ચિત્તં પઞ્ઞાપયોગમન્દતાય વા ઉપસમસુખાનં વિગમેન વા નિરસ્સાદં હોતિ , તસ્મિં સમયે અટ્ઠસંવેગવત્થુપચ્ચવેક્ખણેન સંવેજેતિ. અટ્ઠ સંવેગવત્થૂનિ નામ – જાતિજરાબ્યાધિમરણાનિ ચત્તારિ, અપાયદુક્ખં પઞ્ચમં, અતીતે વટ્ટમૂલકં દુક્ખં અનાગતે વટ્ટમૂલકં દુક્ખં, પચ્ચુપ્પન્ને આહારપરિયેટ્ઠિમૂલકં દુક્ખન્તિ. રતનત્તયગુણાનુસ્સરણેનાસ્સ પસાદં જનેતિ. અયં વુચ્ચતિ ‘‘સમ્પહંસતિ કાલેના’’તિ. **કાલે ચિત્તં સમાદહે**તિ યસ્મિં સમયે સદ્ધાપઞ્ઞાનં સમાધિવીરિયાનઞ્ચ સમભાવો, તસ્મિં કાલે ચિત્તં સમાદહેય્ય.

અજ્ઝુપેક્ખતિ કાલેનાતિ યસ્મિં સમયે સમ્મા પટિપત્તિં આગમ્મ અલીનં અનુદ્ધતં અનિરસ્સાદં આરમ્મણે સમપ્પવત્તં સમથવીથિપટિપન્નં ચિત્તં હોતિ, તદાસ્સ પગ્ગહનિગ્ગહસમ્પહંસનેસુ ન બ્યાપારં આપજ્જતિ સારથિ વિય સમપ્પવત્તેસુ અસ્સેસુ. અયં વુચ્ચતિ ‘‘અજ્ઝુપેક્ખતિ કાલેના’’તિ. **સો યોગી કાલકોવિદો**તિ એસો વુત્તપ્પકારો કમ્મટ્ઠાનયોગે નિયુત્તો પગ્ગહનિગ્ગહસમ્પહંસનસમાદહનઅજ્ઝુપેક્ખનકાલેસુ છેકો બ્યત્તો. **કિમ્હિ કાલમ્હી**તિઆદિના પગ્ગહાદિકાલં પુચ્છતિ.

ઇદાનિ પગ્ગહાદિકાલં વિસ્સજ્જેન્તો **‘‘લીને ચિત્તમ્હી’’**તિઆદિમાહ. અતિસિથિલવીરિયતાદીહિ ચિત્તે લીનભાવં ગતે ધમ્મવિચયવીરિયપીતિસમ્બોજ્ઝઙ્ગસમુટ્ઠાપનેન પગ્ગહો. **ઉદ્ધતસ્મિં વિનિગ્ગહો**તિ અચ્ચારદ્ધવીરિયતાદીહિ ઉદ્ધતે ચિત્તે પસ્સદ્ધિસમાધિઉપેક્ખાસમ્બોજ્ઝઙ્ગસમુટ્ઠાપનેન નિગ્ગહો. **નિરસ્સાદગતં ચિત્તં, સમ્પહંસેય્ય તાવદે**તિ પઞ્ઞાપયોગમન્દતાય વા ઉપસમસુખાનં વિગમેન વા અસ્સાદવિરહિતં ગતં અટ્ઠસંવેગવત્થુપચ્ચવેક્ખણેન વા રતનત્તયગુણાનુસ્સરણેન વા તસ્મિં ખણે ચિત્તં સમ્પહંસેય્ય.

સમ્પહટ્ઠં યદા ચિત્તન્તિ યસ્મિં કાલે વુત્તનયેનેવ સમ્પહંસિતં ચિત્તં હોતિ. **અલીનં ભવતિ નુદ્ધત**ન્તિ વીરિયસમાધીહિ સઞ્ઞોજિતત્તા લીનુદ્ધચ્ચવિરહિતઞ્ચ હોતિ. **સમથનિમિત્તસ્સા**તિ સમથો ચ નિમિત્તઞ્ચ સમથનિમિત્તં, તસ્સ સમથનિમિત્તસ્સ. **સો કાલો**તિ યો સો લીનુદ્ધચ્ચવિરહિતકાલો વુત્તો, સો કાલો. **અજ્ઝત્તં રમયે મનો**તિ ઝાનસમ્પયુત્તં ચિત્તં કસિણાદિગોચરજ્ઝત્તે તોસેય્ય અભિરમાપેય્ય.

એતેન મેવુપાયેનાતિ એતેન વુત્તઉપાયેન એવ. **મ**-કારો પદસન્ધિવસેન વુત્તો. **અજ્ઝુપેક્ખેય્ય તાવદે**તિ યદા ઉપચારપ્પનાહિ તં ચિત્તં સમાહિતં, તદા ‘‘સમાહિતં ચિત્ત’’ન્તિ જાનિત્વા પગ્ગહનિગ્ગહસમ્પહંસનેસુ બ્યાપારં અકત્વા તસ્મિં ખણે અજ્ઝુપેક્ખનમેવ કરેય્ય.

ઇદાનિ ‘‘કિમ્હિ કાલમ્હિ પગ્ગાહો’’તિ પુટ્ઠગાથં નિગમેન્તો **‘‘એવં કાલવિદૂ ધીરો’’**તિઆદિમાહ. **કાલેન કાલં ચિત્તસ્સ, નિમિત્તમુપલક્ખયે**તિ કાલાનુકાલં સમાધિસમ્પયુત્તચિત્તસ્સ આરમ્મણં સલ્લક્ખેય્ય, ઉપપરિક્ખેય્યાતિ અત્થો. સેસં સબ્બત્થ પાકટમેવ. એવં અરહત્તનિકૂટેન દેસનં નિટ્ઠાપેસીતિ.

સદ્ધમ્મપ્પજ્જોતિકાય મહાનિદ્દેસટ્ઠકથાય

સારિપુત્તસુત્તનિદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

અટ્ઠકવગ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

સદ્ધમ્મપ્પજ્જોતિકા નામ મહાનિદ્દેસ-અટ્ઠકથા નિટ્ઠિતા.